

2. Ekonomika, zinātne un dzīves kvalitāte

2.1. Iekšējais tirgus.....	4
2.1.1. Iekšējā tirgus vispārīgie principi.....	5
2.1.2. Preču brīva aprīte.....	11
2.1.3. Kapitāla brīva aprīte.....	16
2.1.4. Brīvība veikt uzņēmējdarbību un pakalpojumu sniegšanas brīvība.....	20
2.1.5. Darba ņēmēju pārvietošanās brīvība.....	24
2.1.6. Diplomu savstarpēja atzīšana.....	29
2.1.7. Vispārējais digitālais vienotais tirgus.....	33
2.1.8. Uzņēmumiem un patērētājiem izmaksu ziņā pieejami sakari.....	38
2.1.9. Iekšējais enerģijas tirgus.....	42
2.1.10. Publiskā iepirkuma līgumi.....	49
2.1.11. Uzņēmējdarbības tiesības.....	54
2.1.12. Intelektuālais, rūpnieciskais un komerciālais īpašums.....	62
2.1.13. Darba ņēmēju norīkošana darbā.....	70
2.2. Sabiedrības veselība un patērētāju aizsardzība.....	75
2.2.1. Patērētāju tiesību politika: principi un instrumenti.....	76
2.2.2. Patērētāju tiesību aizsardzības pasākumi.....	81
2.2.3. Pasažieru tiesības.....	88
2.2.4. Sabiedrības veselība.....	94
2.2.5. Zāles un medicīniskās ierīces.....	100

2.2.6. Pārtikas nekaitīgums.....	105
2.3. Sociālā un nodarbinātības politika.....	111
2.3.1. Sociālā un nodarbinātības politika: vispārējie principi.....	112
2.3.2. Eiropas Sociālais fonds Plus.....	118
2.3.3. Nodarbinātības politika.....	123
2.3.4. Sociālais nodrošinājums citās Eiropas Savienības dalībvalstīs.....	129
2.3.5. Darba aizsardzība.....	135
2.3.6. Darba ņēmēju tiesības uz informēšanu, uzklausišanu un līdzdalību.....	141
2.3.7. Sociālais dialogs.....	146
2.3.8. Vīriešu un sievietes līdztiesība.....	151
2.3.9. Cīņa pret nabadzību, sociālo atstumtību un diskrimināciju.....	160
2.4. Rūpniecības, enerģētikas un pētniecības politika.....	166
2.4.1. ES rūpniecības politikas vispārīgie principi.....	167
2.4.2. Mazie un vidējie uzņēmumi.....	172
2.4.3. Digitālā programma Eiropai.....	177
2.4.4. Aizsardzības industrija.....	182
2.4.5. Pētniecības un tehnoloģiju attīstības politika.....	186
2.4.6. Inovācijas politika.....	191
2.4.7. Enerģētikas politika: vispārējie principi.....	196
2.4.8. Energoefektivitāte.....	201
2.4.9. Atjaunojamie energoresursi.....	206
2.4.10. Kodolenerģija.....	211
2.5. Vides politika.....	216
2.5.1. Vides politika: vispārīgi principi un pamatsistēma.....	217
2.5.2. Cīņa pret klimata pārmaiņām.....	222
2.5.3. Biodaudzveidība, zemes izmantošana un mežsaimniecība.....	229
2.5.4. Ūdeņu aizsardzība un apsaimniekošana.....	235
2.5.5. Gaisa un trokšņa piesārņojums.....	240
2.5.6. Resursu efektīva izmantošana un aprites ekonomika.....	246
2.5.7. Ilgtspējīgs patēriņš un ražošana.....	252
2.5.8. Ķīmikālijas un pesticīdi.....	257
2.6. Ekonomikas un monetārā savienība, nodokļu un konkurences politika.....	263
2.6.1. Ekonomiskās un monetārās savienības vēsture.....	264
2.6.2. Ekonomiskās un monetārās savienības institūcijas.....	269
2.6.3. Eiropas monetārā politika.....	274
2.6.4. Ekonomikas pārvaldība.....	279
2.6.5. Banku savienība.....	284
2.6.6. ES fiskālās politikas sistēma.....	288
2.6.7. Makroekonomikas uzraudzība.....	295
2.6.8. Finansiālā palīdzība ES dalībvalstīm.....	298
2.6.9. Vispārējā nodokļu politika.....	301
2.6.10. Tiešie nodokļi: iedzīvotāju un uzņēmumu aplikšana ar nodokļiem.....	306
2.6.11. Netiešie nodokļi.....	312
2.6.12. Konkurences politika.....	318
2.6.13. Politika attiecībā uz finanšu pakalpojumiem.....	323

2.6.14. Eiropas finanšu uzraudzības sistēma (EFUS).....	328
---	-----

2.1. IEKŠĒJAIS TIRGUS

2.1.1. IEKŠĒJĀ TIRGUS VISPĀRĪGIE PRINCIPI

Iekšējais tirgus ir labklājības un brīvības telpa, kas dod piekļuvi precēm, pakalpojumiem, darbavietām, uzņēmējdarbības iespējām un kultūrai. Pastāvīgi centieni nodrošina tā turpmāku paplašināšanos, kas sniedz labumu patērētājiem un uzņēmumiem Eiropas Savienībā. Digitālais vienotais tirgus paver iespējas palielināt uzņēmējdarbību ar e-tirdzniecību un samazina administratīvo slogu, izmantojot e-pārvaldību. Tomēr joprojām pastāv problēmas, piemēram, saistībā ar to, kādā veidā Covid-19 atjaunoja šķēršļus četrām brīvībām (preču, pakalpojumu, kapitāla un personu brīva pārvietošanās).

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 4. panta 2. punkta a) apakšpunkts, 26., 27., 114. un 115. pants.

MĒRĶI

Ar 1958. gada Romas līgumā paredzētā kopējā tirgus izveidi bija iecerēts likvidēt starp dalībvalstīm pastāvošās tirdzniecības barjeras, lai celtu saimniecisko labklājību un palīdzētu veidot "arvien ciešāku saikni starp Eiropas tautām". Ar 1986. gada Vienoto Eiropas aktu Eiropas Ekonomikas kopienas (EEK) līgumā tika iekļauts mērķis izveidot iekšējo tirgu, definējot to kā "telpu bez iekšējām robežām, kurā ir nodrošināta preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīva aprīte".

SASNIEGUMI

A. Kopējais tirgus 1958. gadā

Kopējais tirgus, Romas līguma galvenais mērķis, tika sasniegts ar 1968. gada muitas savienības izveidošanu, kvotu atcelšanu, pilsoņu un darba ņēmēju pārvietošanās brīvību, kā arī atsevišķu nodokļu saskaņošanu līdz ar pievienotās vērtības nodokļa (PVN) vispārēju ieviešanu 1970. gadā. Tomēr preču un pakalpojumu brīva tirdzniecība un brīvība veikt uzņēmējdarbību joprojām bija ierobežota, jo turpinājās pret konkurenci vērsta valsts iestāžu prakse.

B. Iekšējā tirgus izveides sākums 20. gs. 80. gados un Vienotais Eiropas akts

Sākotnējā pieeja ar detalizētu tiesību aktu saskaņošanu un nepieciešamību, lai būtu vienprātība Padomē, tika uzskatīta par šķērslī progresam. Tas mainījās līdz ar ES Tiesas nolēmumiem lietās *Dassonville* ([Lieta 8-74](#)) un *Cassis de Dijon* ([Lieta 120/78](#)) 1970. gados, kuros daži importa ierobežojumi tika atzīti par nelikumīgiem un tādējādi tika ieviests savstarpējas atzīšanas princips. Šie nolēmumi atjaunoja debates par kopienas iekšējo tirdzniecību un virzīja EEK uz iekšējā tirgus ieviešanu.

[Vienotais Eiropas akts](#) stājās spēkā 1987. gada 1. jūlijā, un tajā noteica precīzu termiņu, līdz kuram jābūt pabeigta iekšējā tirgus izveidei – 1992. gada 31. decembrī. Tajā arī tika nostiprināti iekšējā tirgus lēmumu-pieņemšanas mehānismi, ieviešot kvalificēta balsu vairākuma principu tādās jomās kā vienots muitas tarifs, pakalpojumu sniegšanas brīvība, kapitāla brīva aprīte un valsts tiesību aktu tuvināšana. Līdz šā

termiņa beigām galvenokārt ar kvalificētu balsu vairākumu bija pieņemti vairāk nekā 90 % no 1985. gada Baltajā grāmatā minētajiem likumdošanas projektiem.

C. Ceļā uz kopīgu atbildību par iekšējā tirgus izveidi: 2003–2010

Iekšējais tirgus ievērojami veicināja ES tautsaimniecības uzplaukumu un integrāciju. Jaunā iekšējā tirgus stratēģijā laikposmam no 2003. līdz 2010. gadam galvenā uzmanība bija pievērsta vajadzībai veicināt preču brīvu apriti, integrēt pakalpojumu tirgus, samazināt nodokļu radīto šķēršļu ietekmi un vienkāršot normatīvo vidi. Tika panākts būtisks progress, lai nodrošinātu transporta un telekomunikāciju pakalpojumu, elektroenerģijas un gāzes piegādes un pasta pakalpojumu sniegšanas brīvību.

D. Iekšējā tirgus atdzīvināšana 2010. gadā

Lai atkal veicinātu Eiropas vienoto tirgu un nostiprinātu vienotā tirgus politikas centrā sabiedrību, patērētājus un mazos un vidējos uzņēmumus (MVU), Komisija 2010. gada oktobrī publicēja paziņojumu “Ceļā uz aktu par vienoto tirgu” ([COM\(2010\)0608](#)). Tika iesniegta virkne pasākumu, lai veicinātu ES ekonomiku un radītu darbvietas, kā rezultātā tika izstrādāta vērienīgāka vienotā tirgus politika.

Komisija 2012. gada oktobrī iepazīstināja ar Vienotā tirgus aktu II ([COM\(2012\)0573](#)), lai tālāk izstrādātu un izmantotu tā apslēpto potenciālu kā izaugsmes virzītājspēku. Aktā ir noteikti četros galvenajos virzītājspēkos 12 galvenie pasākumi, kas strauji jāpieņem ES iestādēs: 1) integrētie tīkli; 2) pilsoņu un uzņēmējdarbības pārrobežu mobilitāte; 3) digitālā ekonomika un 4) pasākumi, kas nostiprina kohēziju un patērētājiem sniegtās priekšrocības.

Komisija savā paziņojumā “Vienotā tirgus labāka pārvaldība” ([COM\(2012\)0259](#)) ierosināja horizontālos pasākumus, piemēram, uzsvāru uz skaidru, viegli īstenojamu jaunu regulu, labāku pastāvošo IT rīku izmantošanu, lai palīdzētu dalībniekiem realizēt savas tiesības vienotajā tirgū, un izveidot valstu centrus vienotā tirgus darbības pārraudzībai. Uzraudzība ir neatņemama daļa gada pārskatos par vienotā tirgus integrāciju Eiropas pusgada procesa kontekstā.

Komisija 2015. gada 28. oktobrī publicēja paziņojumu “Vienotā tirgus pilnīgošana: plašākas iespējas cilvēkiem un uzņēmējdarbībai” ([COM\(2015\)0550](#)). Tā mērķis bija nodrošināt cilvēkiem praktiskus ieguvumus un palielināt iespējas patērētājiem un uzņēmumiem. Tas atbalstīja Komisijas centienus palielināt investīcijas, izmantot digitālā vienotā tirgus potenciālu un palielināt konkurētspēju. Stratēģijā galvenā uzmanība tika pievērsta arī labi funkcionējošam enerģijas tirgum un darbaspēka mobilitātes veicināšanai, neizmantojot noteikumus ļaunprātīgi. Turklāt 2019. gada 17. aprīlī tika pieņemta [Direktīva \(ES\) 2019/633](#) par negodīgu tirdzniecības praksi.

2015. gada maijā Komisija pieņēma Digitālā vienotā tirgus stratēģiju ([COM\(2015\)0192](#)), kurā izklāstīta intensīva likumdošanas darba programma Eiropas digitālās ekonomikas veidošanai. Ar [Programmu Eiropai](#), ar kuru [Ursula von der Leyen](#) nāca klajā 2019. gadā, Komisija sava darba pamatnostādņēs apņēma iekļāva digitālā vienotā tirgus nostiprināšanu. Šī apņemšanās atkārtoti tika pausta Komisijas 2020. gada februāra stratēģijas dokumentā “[Eiropas digitālās nākotnes veidošana](#)”, kurā tiek izklāstīts, kā ir jāsasniedz digitālā vienotā tirgus izveides pabeigšana. Konkrēti, tas ir jā dara, izveidojot Eiropas vienoto datu tirgu un ar konsekventu regulējumu radot vienlīdzīgus konkurences apstākļus gan tiešsaistē, gan bezsaistē.

Covid-19 pandēmijas laikā Komisija savā paziņojumā “[Eiropas lielā stunda – jāatjaunojas un jāgatavo ceļš nākamajai paaudzei](#)” uzsvēra, ka vienotā tirgus

digitalizācija būs bloka galīgās atveseļošanās no krīzes svarīgs pīlārs. Tā pamatā būs četri elementi: 1) ieguldījums labākā savienojamībā, 2) spēcīgāka industriālā un tehnoloģiskā klātbūtne stratēģiskajos digitālās piegādes ķēdes posmos (piemēram, mākslīgais intelekts, kibernetiķība, mākoņdatošanas infrastruktūra, 5G), 3) patiesa datu ekonomika un kopējas Eiropas datu telpas un 4) taisnīgāka un vienkāršāka uzņēmējdarbības vide.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

A. Vispārīga informācija

Eiropas Parlaments bija virzītājspēks procesā, ar kuru sākās iekšējā tirgus veidošana. Jo īpaši Parlaments 1997. gada 20. novembra rezolūcijā atbalstīja ierosinājumu līdz 2002. gadam pārveidot iekšējo tirgu par pilnīgi integrētu vienoto tirgu. Vairākās 2006. gadā pieņemtās rezolūcijās (piemēram, 12. februāra, 14. februāra, 16. maija un 6. jūlija rezolūcijās) Eiropas Parlaments atbalstīja domu, ka iekšējam tirgum vajadzētu būt vienotai sistēmai, kā arī daudzu ES politikas virzienu atskaites punktam.

Eiropas Parlamentam arī bija aktīva loma, atdzīvinot iekšējo tirgu. Parlaments [2010. gada 20. maija rezolūcijā](#) par vienotā tirgus nodrošināšanu patērētājiem un pilsoņiem uzsvēra, ka jāveic pasākumi, lai efektīvāk informētu patērētājus un MVU un nodrošinātu tiem iespējas, kā arī palielinātu iedzīvotāju uzticēšanos. Turklāt Parlaments, reaģējot uz Vienotā tirgus aktu, 2011. gada 6. aprīlī pieņēma trīs rezolūcijas: "[Pārvaldība un partnerība vienotajā tirgū](#)", "[Vienotais tirgus Eiropas iedzīvotājiem](#)" un "[Vienotais tirgus uzņēmumiem un izaugsmei](#)".

Parlaments tāpat arī ir bijis aktīvs vienotā tirgus pārvaldības jomā. Parlaments pieņēma [2013. gada 7. februāra rezolūciju](#) ar ieteikumiem Komisijai par vienotā tirgus pārvaldību, aicinot noteikt vienotā tirgus pārvaldības ciklu kā īpašu Eiropas pusgada pīlāru. Turklāt Parlaments pieņēma [2014. gada 25. februāra rezolūciju](#) par vienotā tirgus pārvaldību 2014. gada Eiropas pusgada ietvaros, kam sekoja [2014. gada 27. februāra rezolūcija](#) par SOLVIT, ES mēroga pakalpojumu, kas sniedz risinājumus problēmām attiecībā uz ES tiesībām. Pēc tam Parlaments pieņēma [2016. gada 12. aprīļa rezolūciju](#) par virzību uz labāku vienotā tirgus regulējumu.

Pētījumā, ko 2016. gadā veica Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komiteja, tika uzsvērtas ES ekonomikas virzība uz [digitālāku](#), [zaļāku](#) un [sociālāku](#) politikul^[1]. Pamatojoties uz to, Parlaments [aicināja](#) veidot inovatīvāku, dziļāku un taisnīgāku vienoto tirgu. Lai uzlabotu tiešsaistes piekļuvi informācijai un pakalpojumiem, kas

[1]Pētnieciskie raksti ietver: *Godel M. I., et al., [Reducing Costs and Barriers for Businesses in the Single Market](#)*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2016. g.; *Montalvo C., et al., [A Longer Lifetime for Products: Benefits for Consumers and Companies](#)*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2016. g.; *Liger Q., et al., [Social Economy](#)*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2016. g. Jaunāki piemēri ietver: *Ström P., [The European Services Sector and the Green Transition](#)*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.; *Núñez Ferrer J., [The EU's Public Procurement Framework](#)*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.; *Keirsbilck B., et al., [Sustainable Consumption and Consumer Protection Legislation](#)*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.; *Marcus, J. S., et al., [The impact of COVID-19 on the Internal Market](#)*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.

paredzēti iedzīvotājiem un uzņēmumiem, 2018. gada 13. septembrī Parlaments pieņēma [nostāju pirmajā lasījumā](#) par [priekšlikumu](#) par vienotu digitālo vārteju. Uzņēmumiem, jo īpaši citās ES valstīs, bieži vien ir grūti saprast piemērojamos noteikumus. Digitālās vārtejas uzdevums ir palīdzēt. [Regula \(ES\) 2018/1724](#) tika pieņemta 2018. gada 2. oktobrī ar tajā noteiktiem datumiem līdz 2023. gada 12. decembrim, lai to sāktu pakāpeniski piemērot.

Pētījumi, ko veica 2019. gadā, liecina, ka preču un pakalpojumu brīvas aprites principi un tiesību akti šajā jomā katru gadu rada ieguvumu, kas tiek lēsts 985 miljardu EUR apjomā^[2]. Tomēr 2020. gada novembrī publicētajā [pētījumā](#)^[3] ar nosaukumu *Legal obstacles in Member States to Single Market rules* (Juridiskie šķēršļi dalībvalstīs attiecībā uz vienotā tirgus noteikumiem) tika secināts, ka, lai gan ES vienotais tirgus ir ļoti veiksmīgs tirgus integrācijas piemērs, dalībvalstīs vēl pastāv šķēršļi, kas neļauj vienotajam tirgum pilnībā īstenot tā potenciālu. Pētījumā aicināts veikt lokālāku kontroli attiecībā uz ierosinātajiem valstu noteikumiem, kas potenciāli varētu būt pretrunā vienotā tirgus noteikumiem un principiem.

Viena no šādām konfliktu jomām ir pakalpojumu brīva aprīte. Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komiteja (IMCO) 2020. gada 2. decembrī pieņēma patstāvīgo ziņojumu "Vienotā tirgus stiprināšana: pakalpojumu brīvas aprītes nākotne". Šajā [ziņojumā](#), kas 2021. gada 20. janvārī tika pieņemts plenārsēdē, ir uzsvērts, ka ir nepieciešams nodrošināt pakalpojumiem paredzēto vienotā tirgus noteikumu īstenošanu un uzlabot izpildi nodrošinošu darbību, ko veic Komisija.

Parlaments ir atzinis ieguvumus, ko sniedz e-pārvaldes sistēma, kas racionalizē administratīvos procesus, uzlabo pakalpojumu kvalitāti un palielina publiskā sektora efektivitāti. Digitālie publiskie pakalpojumi ir paredzēti, lai mazinātu administratīvo slogu, paātrinātu mijiedarbību ar valdību un samazinātu izmaksas, tādējādi stimulējot vienotā tirgus sniegtās ekonomiskās un sociālās priekšrocības. Līdz ar to IMCO komiteja pieņēma [galīgo ziņojumu](#), kurā izklāstītas stratēģijas sabiedrisko pakalpojumu digitalizācijas paātrināšanai un ko Parlaments pēc tam pieņēma 2023. gada 18. aprīlī.

B. Vienotais tirgus, pārvarot Covid-19

Covid-19 pandēmija ir plašā mērā ietekmējusi preču brīvu aprīti iekšējā tirgū. Ņemot to vērā, Parlaments 2020. gada 17. aprīlī pieņēma [rezolūciju](#), kurā tas uzsvēra, ka vienotais tirgus ir Eiropas kolektīvās labklājības un labbūtības avots un ka tas ir būtisks elements tūlītējā un nepārtrauktā reaģēšanā uz pandēmiju. 2020. gada novembrī IMCO komitejas rīkotais [tīmekļseminārs](#)^[4] analizēja to, kā Covid-19 ietekmē iekšējo tirgu un patērētāju aizsardzību, un ierosināja, ko varētu darīt, lai nodrošinātu labi funkcionējošu iekšējo tirgu – pašlaik un turpmākos krīzes apstākļos.

[2]Attiecīgi pētījumi ietver: *Poutvaara, P., et al., Contribution to Growth: Free Movement of Goods. Delivering Economic Benefits for Citizens and Businesses*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2019. g.; *Pelkmans J., et al., Contribution to Growth: The Single Market for Services. Delivering economic benefits for citizens and businesses*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.

[3]*Dahlberg, E., et al., Legal obstacles in Member States to Single Market rules*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.

[4]*Milieu Consulting SRL, The impact of COVID-19 on the Internal Market and Consumer Protection – IMCO Webinar Proceedings*, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.

Ar [pētījumu](#)^[5] par šo pašu tēmu 2021. gada 22. februārī tika iepazīstināta IMCO komiteja. Pētījums atklāja, ka sākotnējā robežu slēgšana un citi pasākumi, ko veikušas dalībvalstis, būtiski samazina ne vien preču brīvu apriti iekšējā tirgū, bet arī pakalpojumu un cilvēku brīvu pārvietošanos. Tajā pašā mēnesī Parlaments kopīgi ar Padomi izveidoja [Atveseļošanas un noturības mehānismu](#), kurā tiek teikts, ka iekšējā tirgus pienācīgas darbības ilgtspējīgā atveseļošanā būtu jāiesaista spēcīgi MVU. 2021. gada jūnija patstāvīgā ziņojuma projekts par tādu šķēršļu novēršanu vienotajā tirgū, kuri nav saistīti ne ar tarifiem, ne ar nodokļiem ([2021/2043\(INI\)](#)) ir ļoti aktuāls šajā ziņā, jo tas attiecas ne tikai uz ierastajiem preču brīvības un pakalpojumu sniegšanas brīvības šķēršļiem, bet arī tajā tiek konkrēti apskatīts, kā Covid-19 un politiskās reakcijas uz pandēmiju rada šķēršļus četrām brīvībām.

C. Digitālais vienotais tirgus ([2.1.7.](#))

Līdzīgi kā Komisija, Parlaments pēdējo 10 gadu laikā arvien vairāk ir pievērsis uzmanību vienotā tirgus izaicinājumiem un iespējām, ko rada digitalizācija. Parlaments 2012. gada 11. decembrī pieņēma divas nenormatīvas rezolūcijas par iekšējo tirgu: vienu par [digitālā vienotā tirgus izveides pabeigšanu](#) un vienu par [digitālās brīvības stratēģiju ES ārpolitikā](#). Šajās rezolūcijās tiek atbalstīta digitālā brīvība ES ārpolitikā, uzsverot tīkla neitralitāti, lai nodrošinātu, ka pakalpojumu sniedzēji negodīgi neierobežo interneta izmantošanu. Rezolūciju mērķis bija saskaņot digitālā tirgus politiku visā ES. Šīs iniciatīvas rezultātā tika pieņemti likumdošanas pasākumi vienotam elektronisko sakaru tirgum, tostarp [tīkla neitralitāte](#) un [viesabonēšanas maksas atcelšana](#).

2021. gada 20. maijā Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par Eiropas digitālo nākotni, ar kuru atzina digitālo risinājumu izšķiroši svarīgo lomu vienotajā tirgū un nepieciešamību likvidēt šķēršļus, kas kavē digitālā vienotā tirgus darbību. [Digitālo tirgu akts](#) (DTA) un [Digitālo pakalpojumu akts](#) (DPA) veicina konkurenci saturošu, taisnīgu, saskaņotu un drošāku digitālo vienoto tirgu. Turklāt Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamenta sniegtā [pētījumu krājumā](#) tiek pētītas digitālā vienotā tirgus iespējas un izaicinājumi, ņemot vērā DTA un DPA.

2022. gada oktobrī IMCO komiteja rīkoja [uzklausīšanu](#), lai atzīmētu ES vienotā tirgus 30. gadadienu un tā sasniegumus. Ņemot vērā pašreizējo sarežģīto situāciju, runātāji arī uzsvēra, ka ir svarīgi meklēt turpmākas izaugsmes potenciālu un konsolidēt vienoto tirgu, uzsverot tiesību akta priekšlikumu par [Vienotā tirgus ārkārtējā stāvokļa instrumentu](#).

2022. gada 23. novembrī Parlaments un Padome parakstīja [Regulu \(ES\) 2022/2399](#) par ES vienloga vidi muitas jomā. Tās mērķis ir panākt, lai būtu vieglāk veikt starptautisko tirdzniecību, samazinot administratīvo slogu un izmaksas, talkā ņemot digitālos rīkus. Tādējādi uzņēmumiem un tirgotājiem būs iespējams iesniegt muitas un ar muitas nesaistītus datus, kas tiek prasīti preču muižošanā, un nokārtot formalitātes vienotā portālā attiecīgajā dalībvalstī.

IMCO [2023. gada jūlijā](#) apstiprināja Vienotā tirgus ārkārtējā stāvokļa instrumentu, ierosinot to pārdēvēt par Iekšējā tirgus ārkārtas un noturības aktu, lai labāk sagatavotos turpmākām krīzēm. Iedvesmojoties no pandēmijas radītajiem izaicinājumiem, šis tiesību akts ir paredzēts, lai aizsargātu brīvu pārvietošanos Eiropas Savienībā, un tajā ir noteikti dažādi trauksmes līmeņi, lai proaktīvi pārvaldītu gaidāmās krīzes. Komisija

[5] Marcus, J. S. et al., The impact of COVID-19 on the Internal Market, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2021. g.

pārraudzītu dalībvalstu krīzes pasākumus, lai nodrošinātu konsekveni un likumību, un, ja tiktu slēgtas robežas, izveidotu paātrinātus maršrutus kritiski svarīgiem darba ņēmējiem un precēm. Turklāt tā būtu pilnvarota izdot prioritārus pasūtījumus attiecībā uz pirmās nepieciešamības precēm, lai izvairītos no to trūkuma. Parlaments ziņojumu [pieņēma](#) 2023. gada 13. septembrī, un jau notiek iestāžu sarunas.

2023. gada oktobrī tika publicēts [pētījums](#) par tirgus uzraudzību Eiropas Savienībā, kurā bija uzvērta tirgus uzraudzības iestāžu izšķirošā loma patērētāju aizsardzībā, nodrošinot, ka produkti atbilst veselības, drošības un vides standartiem. Tajā ir identificētas nepilnības tirgus uzraudzībā, kas saasinājās saistībā ar e-komercijas pieaugumu un pandēmiju, piemēram, produktu izsekojamības un tiešsaistes pārdošanas uzraudzības problēma. Galvenie ieteikumi ietver ES testēšanas iekārtu paplašināšanu, digitālās infrastruktūras stiprināšanu, pārskatatbildības palielināšanu tiešsaistes tirdzniecības vietām un pārrobežu sadarbības un informācijas apmaiņas uzlabošanu starp tirgus uzraudzības iestādēm un muitas dienestiem. Šo pasākumu mērķis ir saskaņot tirgus uzraudzības praksi, uzlabot tiešsaistē pārdoto ražojumu uzraudzību, pieprasot tiešsaistes tirdzniecības vietām īstenot pasākumus, kas nodrošina atbilstību ES noteikumiem, un nodrošināt konsekventu patērētāju aizsardzību visā ES.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
11/2023

2.1.2. PREČU BRĪVA APRĪTE

Preču brīvu aprīti veicināja muitas nodokļu, kā arī citu ar tarifiem nesaistītu šķēršļu atcelšana. Tādi principi kā savstarpēja atzīšana un standartizācija vēl vairāk uzlaboja iekšējo tirgu. 2008. gada Jaunā tiesiskā regulējuma pieņemšana uzlaboja preču brīvu aprīti, ES tirgus uzraudzību un CE (Eiropas atbilstības) zīmi. Tomēr problēmas saistībā ar iekšējā tirgus saskaņošanu joprojām ir aktuālas, jo Covid-19 pandēmija un citi faktori joprojām var kavēt pilnībā brīvu preču aprīti.

JURIDISKAIS PAMATS

[Līguma par Eiropas Savienības darbību](#) (LESD) 26. un 28.–37. pants.

MĒRĶI

Viens no Līguma pamatprincipiem ir tiesības uz tādu preču brīvu aprīti, kuru izcelsme ir dalībvalstīs vai kuras ievestas no trešām valstīm un ir brīvā apgrozībā dalībvalstīs (LESD 28. pants). Sākotnēji preču brīvu aprīti uzskatīja par daļu no dalībvalstu muitas savienības, kurā bija paredzēts atcelt muitas nodokļus, kvantitatīvus tirdzniecības ierobežojumus un tiem līdzvērtīgus pasākumus un ieviest Savienībai kopēju ārējo tarifu. Vēlāk uzsvars tika likts uz visu atlikušo brīvas preču aprītes šķēršļu likvidēšanu nolūkā izveidot iekšējo tirgu.

SASNIEGUMI

Muitas nodokļu un kvantitatīvu ierobežojumu (kvotu) atcelšana starp dalībvalstīm tika pabeigta līdz 1968. gada 1. jūlijam. Noteiktajā termiņā tomēr neizdevās sasniegt papildu mērķus, proti, aizliegt līdzvērtīgas iedarbības pasākumus un saskaņot attiecīgos valstu tiesību aktus. Centienos panākt preču brīvu aprīti šie mērķi tika izvirzīti priekšplānā.

A. Muitas nodokļiem līdzvērtīgas iedarbības maksājumu aizliegums: LESD 28. panta 1. punkts un 30. pants

Tā kā iepriekš minētais jēdziens Līgumā nav definēts, tas bija jādefinē judikatūrā. Eiropas Savienības Tiesa (EST) uzskata, ka jebkuru maksu, kurai, ja to piemēro no kādas citas dalībvalsts importētam ražojumam un neattiecinā uz līdzīgu iekšzemes ražojumu, mainot tā cenu, ir tāda pati ietekme uz ražojumu brīvu aprīti kā muitas nodoklim, var uzskatīt par maksu ar līdzvērtīgu iedarbību neatkarīgi no tās rakstura vai veida ([apvienotās lietas 2/62 un 3/62](#) un [lieta 232/78](#)).

B. Kvantitatīviem ierobežojumiem līdzvērtīgas iedarbības pasākumu aizliegums: LESD 34. un 35. pants

EST spriedumā *Dassonville* lietā uzskatīja, ka visi dalībvalstu pieņemtie tirdzniecības noteikumi, kas var tieši vai netieši, faktiski vai potenciāli kavēt Kopienas iekšējo tirdzniecību, jāuzskata par pasākumiem ar kvantitatīviem ierobežojumiem līdzvērtīgu iedarbību (sk. 1974. gada 11. jūlija [Dassonville lietu 8/74](#) un 63.–67. punktu 2005. gada 15. novembra [lietā C-320/03](#)). Tiesas argumentācija tika izvērsta [Cassis de Dijon](#) lietas spriedumā, kurā noteica principu, ka ikvienu ražojumu, ko legāli ražo un tirgo kādā no dalībvalstīm saskaņā ar attiecīgās dalībvalsts taisnīgiem un tradicionāliem

noteikumiem un ražošanas procesiem, jāļauj laist jebkuras citas dalībvalsts tirgū. Šī bija galvenā argumentācija debatēs par to, kā definēt savstarpējas atzīšanas principu, ko piemēro gadījumos, kad saskaņošana nav veikta. Tāpēc arī tad, ja nav Eiropas saskaņošanas pasākumu (sekundāro ES tiesību aktu), dalībvalstīm savā tirgū ir jāatļauj laist apriņķi un ievest citā dalībvalstī likumīgi ražotas un tirdzniecībā laistas preces.

Svarīgi ir norādīt, ka LESD 34. panta piemērošanas jomu ierobežo Tiesas spriedums [Keck](#) lietā, kurā noteikts, ka minētais pants neattiecas uz dažiem tirdzniecības noteikumiem, ja tie nav diskriminējoši (proti, tie attiecas uz visiem attiecīgajiem tirgotājiem, kuri darbojas valsts teritorijā, un kā juridiski, tā faktiski vienādi attiecas uz iekšzemes ražojumu un citu dalībvalstu izcelsmes ražojumu tirdzniecību).

C. Izņēmumi, uz kuriem neattiecas kvantitatīviem ierobežojumiem līdzvērtīgas iedarbības pasākumu aizliegums

LESD 36. pants ļauj dalībvalstīm noteikt kvantitatīvajiem ierobežojumiem līdzvērtīgus ierobežojumus ar ekonomiku nesaistītu iemeslu dēļ, piemēram, sabiedrības morāles, sabiedriskās kārtības vai sabiedrības drošības apsvērumu dēļ. Šie izņēmumi būtu jāinterpretē šauri, un tie nevar izraisīt patvaļīgu diskrimināciju vai slēptus tirdzniecības šķēršļus starp dalībvalstīm. Tiem ir tieši jākalpo sabiedrības interesēm un jābūt samērīgiem ar paredzēto aizsardzības līmeni.

Tiesa *Cassis de Dijon* lietā atzina, ka dalībvalstis dažus valsts pasākumus var atbrīvot no ES tirdzniecības ierobežojumiem, ja tie atbilst obligātajām prasībām, piemēram, efektīvai fiskālajai uzraudzībai, sabiedrības veselības aizsardzībai, komerciālajam taisnīgumam un patērētāju aizsardzībai. Dalībvalstīm ir jāinformē Komisija par šiem atbrīvojumiem. Tika ieviestas informācijas apmaiņas procedūras un uzraudzības sistēma šādu pasākumu uzraudzībai (kā noteikts LESD 114. un 117. pantā un [Padomes Regulā \(EK\) Nr. 2679/98](#)). Šīs procedūras tika atjauninātas un oficiāli noteiktas [Regulā \(ES\) Nr. 2019/515](#) par savstarpējo atzīšanu, kuru pieņēma 2019. gadā, atceļot iepriekšējo regulu.

D. Valstu tiesību aktu saskaņošana

Saskaņošanas tiesību aktu pieņemšana ir radījusi iespēju likvidēt šķēršļus (piemēram, nosakot, ka valsts noteikumi nav piemērojami) un ieviest vienotus noteikumus, kuru mērķis ir garantēt preču un ražojumu brīvu apriti, un ievērot citus ES līguma mērķus, piemēram, vides un patērētāju aizsardzība un konkurence.

Saskaņošanas process ES tika atvieglots, pieņemot kvalificēta vairākuma balsošanu par direktīvām, kas saistītas ar vienoto tirgu, kā izklāstīts 95. pantā Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā, kurā grozījumi izdarīti ar Māstrihtas līgumu. Komisijas [1985. gada Baltajā grāmatā](#) tika ieviesta "jauna pieeja", lai izvairītos no detalizētas saskaņošanas, galveno uzmanību pievēršot valstu noteikumu savstarpējai atzīšanai. Saskaņā ar šo pieeju, ko apstiprina Padomes [rezolūcijas](#) un [lēmumi](#), saskaņošana attiecas tikai uz pamatprasībām un notiek tad, ja valstu noteikumi nav līdzvērtīgi un kavē tirdzniecību. Šīs metodes mērķis ir nodrošināt preču brīvu apriti, tehniski saskaņojot visas nozares un saglabājot augstu sabiedrības interešu aizsardzības līmeni, un tā ietekmē tādu preču sektorus kā rotaļlietas, būvmateriāli, iekārtas, gāzes iekārtas un telekomunikāciju iekārtas.

E. Iekšējā tirgus izveide

Lai izveidotu vienoto tirgu, vajadzēja atcelt visus atlikušos preču brīvas aprites šķēršļus. [Komisijas 1985. gada Baltajā grāmatā](#) ir norādīti atceļamie fiziskie un tehniskie šķēršļi

un pasākumi, kas Kopienai jāveic šajā nolūkā. Lielākā daļa šo pasākumu tagad ir pieņemti. Tomēr vienotajam tirgum vēl ir vajadzīgas būtiskas reformas, lai tas pārvarētu tehnoloģiju progresa radītās problēmas, un daži netarifū šķēršļi joprojām pastāv.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir stingri atbalstījis iekšējā tirgus izveides pabeigšanu, jo īpaši uzsverot “jauno pieeju”, kuras uzdevums ir atvieglot preču brīvu apriti. Tam bija nozīmīga loma saskaņošanas direktīvu izstrādē, un tas bija cieši iesaistīts 2008. gadā pieņemtajā jaunajā tiesiskajā regulējumā. Parlamenta prioritātes bija nodrošināt, ka visi tirgus dalībnieki ir atbildīgi par ražojumu atbilstību un drošumu, un uzlabot CE zīmes pamanāmību un patērētāju izpratni par to. Tas joprojām aktīvi darbojas šajos centienos, strādājot pie saskaņošanas tiesību aktu kopuma, kas ietver deviņas direktīvas, kuras reglamentē dažādus ražojumus, piemēram, liftus, pirotehniskos izstrādājumus un sprāgstvielas.

Parlaments [2011. gada 8. marta rezolūcijā](#) prasīja izveidot vienotu tirgus uzraudzības sistēmu visiem ražojumiem, kā rezultātā tika pieņemta 2013. gada [tiesību aktu pakete par produktu drošumu un tirgus uzraudzību](#). Līdz 2019. gada aprīlim Parlaments bija pieņēmis [Regulu \(ES\) 2019/1020](#), lai uzlabotu tirgus uzraudzību un nodrošinātu produktu atbilstību. Komisija 2021. gadā [ierosināja](#) jaunu regulu, lai nepārtikas patēriņa preces būtu vēl drošākas. Parlaments 2023. gada martā oficiāli apstiprināja atjauninātos ražojumu drošuma noteikumus, kuru mērķis ir garantēt augstus drošuma standartus visiem ES pārdotajiem ražojumiem gan tiešsaistē, gan bezsaistē, kā rezultātā 2023. gada 10. maijā tika publicēta [Ražojumu vispārējā drošuma regula](#).

Iekšējā tirgus pienācīgā darbībā būtiska nozīme ir standartizācijai. Saskaņotie ES standarti palīdz nodrošināt preču brīvu apriti iekšējā tirgū, dod iespēju ES uzņēmumiem kļūt konkurētspējīgākiem un aizsargā patērētāju veselību un drošību, kā arī vidi. Ar mērķi pilnveidot standartizācijas reformas saturu, Parlaments 2010. gada 21. oktobrī pieņēma [rezolūciju](#).

Komisija 2022. gada 2. februārī ieviesa [standartizācijas stratēģiju](#), lai veicinātu noturīgu, zaļu un digitālu vienoto tirgu, ierosinot izmaiņas 2012. gada Standartizācijas regulā. Pēc tam 2022. gada 14. decembrī tika pieņemta [Regula \(ES\) 2022/2480](#), atjauninot ES tiesisko regulējumu standartu noteikšanai. Vēl vēlāk, 2023. gada 23. janvārī, iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komiteja (IMCO) rīkoja [uzklausīšanu](#), lai apspriestu standartizācijas politikas agrākos un turpmākos virzienus, piedaloties Komisijai un dažādām ieinteresētajām personām.

Pamatojoties uz jauno standartizācijas stratēģiju, Komisija 2022. gada 30. martā publicēja [priekšlikumu](#) par būvizstrādājumu tirdzniecības saskaņošanu, kurā īpaša uzmanība tika pievērsta zaļā iekšējā tirgus standartizācijai. IMCO komiteja kopā ar Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komiteju (ENVI) 2023. gada 23. maijā rīkoja atklātu uzklausīšanu un pēc tam pieņēma ziņojumu par Būvizstrādājumu regulas pārskatīšanu, kurā ir iekļauti gandrīz 300 grozījumi. Pašreiz regula gaida iestāžu sarunu [trešo](#) kārtu 2023. gada 13. decembrī.

Astotais sasaukums koncentrējās uz noteikumiem par trošu ceļu iekārtām, iekārtām, kurās izmanto gāzveida kurināmo, medicīnas ierīcēm un individuālajiem aizsardzības līdzekļiem (IAL), kā arī uz [eZvana regulu](#) par tipa apstiprinājuma prasībām ieviest eZvana sistēmu, kas izmanto neatliekamās palīdzības numura 112 pakalpojumu. Kā daļu no aprites ekonomikas paketes Parlaments pieņēma tiesību aktu par to,

kā vienotajā tirgū dara pieejamus mēslošanas līdzekļus ar CE zīmi ([Regula \(ES\) 2019/1009](#)).

Kāds 2019. gada [pētījums](#) lēš, ka preču brīvas aprites princips un ar to saistītie tiesību akti katru gadu rada ienākumus 386 miljardu EUR apmērā^[1]. Tomēr joprojām pastāv šķēršļi pilnīgai preču brīvas aprites panākšanai. Šādu šķēršļu pastāvēšana ir konstatēta [pētījumā](#)^[2], kuru publicēja 2020. gada novembrī un kurā ir aplūkoti valstu noteikumi, kas ierobežo preču un pakalpojumu brīvu apriti un tiesības veikt uzņēmējdarbību visā ES tirgū. Viens secinājums bija, ka, lai gan ES vienotais tirgus ir pasaulē lielākais un veiksmīgākais ekonomiskās integrācijas piemērs, tas vēl nav atbrīvots no nesamērīgiem brīvas preču aprites šķēršļiem.

Covid-19 pandēmijas laikā Parlaments [2020. gada 17. aprīļa rezolūcijā](#) uzsvēra, ka ir ārkārtīgi svarīgi saglabāt atvērta ES iekšējās robežas precēm, uzsverot vienotā tirgus nozīmi ES kolektīvajā labklājībā un kā izšķirīgu reakciju uz krīzi. Komisija 2020. gada 15. maija [paziņojumā](#) ierosināja koordinētu stratēģiju pārvietošanās brīvības atjaunošanai un iekšējās robežkontroles atcelšanai. Šī sadarbīgā pieeja bija būtiska, lai ļautu pirmās nepieciešamības preču, tostarp medicīnas preču un aprīkojuma, brīvu apriti ES, mazinot valstu noteikto ierobežojumu uz robežām ietekmi.

Parlaments [2020. gada 19. jūnija rezolūcijā](#) atgādināja, ka Šengenas zona ir augstu vērtēts un ES projektam ļoti nozīmīgs sasniegums, un aicināja dalībvalstis samazināt pārvietošanās brīvības ierobežojumus un vairāk censties pabeigt Šengenas zonas integrāciju.

Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamenta 2020. gada novembra [tīmekļseminārā](#)^[3], kas tika sarīkots Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas uzdevumā, tika aplūkota pandēmijas ietekme uz ES preču un pakalpojumu brīvu apriti un cilvēku brīvu pārvietošanos. Tajā apsprieda problēmas, kas saistītas ar tādu ar veselības aprūpi saistītu preču plūsmu kā individuālie aizsardzības līdzekļi, un uzsvēra, ka turpmāko krīžu gadījumā ir vajadzīga labāka ES koordinācija publiskā iepirkuma un preču aprites jomā. 2021. gada februārī prezentētajā papildu [pētījumā](#)^[4] tika sīkāk izvērtēta pandēmijas ietekme uz iekšējo tirgu un patērētāju aizsardzību, ierosinot papildu pasākumus, kā uzlabot ES iekšējā tirgus noturību pret turpmākām krīzēm.

Parlamentam ir bijusi būtiska loma muitas noteikumu saskaņošanā, kā rezultātā ar [Regulu \(ES\) 2022/2399](#) tika izveidota ES vienloga vide muitas jomā. Jomā, uz ko attiecas šī regula, kuras dažādi noteikumi pakāpeniski stāsies spēkā turpmākās desmitgades laikā, pirmie jaunievedumi bija jau izmēģinājuma posmā kopš 2017. gada, kad sāka darboties ES muitas vienloga dokumentu apmaiņas sistēma (*EU CSW-*

[1]Poutvaara, P., Contribution to Growth: Free Movement of Goods – Delivering Economic Benefits for Citizens and Businesses (Ieguldījums izaugsmē: preču brīva aprite – ekonomisku ieguvumu nodrošināšana iedzīvotājiem un uzņēmumiem), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai sagatavota publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2019. gads.

[2]Dahlberg E. et al., Legal obstacles in Member States to Single Market rules (Juridiskie šķēršļi vienotā tirgus noteikumiem dalībvalstīs), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai sagatavota publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. gads.

[3]Milieu Consulting SRL, The impact of COVID-19 on the Internal Market and consumer protection – IMCO Webinar Proceedings (Covid-19 ietekme uz iekšējo tirgu un patērētāju aizsardzību – IMCO tīmekļsemināra materiāli), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai sagatavota publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. gads.

[4]Marcus J. S. et al., The impact of COVID-19 on the Internal Market (Covid-19 ietekme uz iekšējo tirgu), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai sagatavota publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2021. gads.

CERTEX). Sākotnējā posmā līdz 2025. gadam mērķis ir uzlabot starpvaldību apmaiņu pie ES robežām, jo īpaši attiecībā uz nemuitas procedūrām. Nākamajā posmā, kas sāksies 2031. gadā, tiks ieviesta sistēma uzņēmumu darījumiem ar valsts iestādēm, lai racionalizētu muitas procedūru uzņēmumiem, kas iesaistīti preču importēšanā vai eksportēšanā, ar mērķi ievērojami samazināt pašreizējos tirdzniecības šķēršļus.

Attiecībā uz [sadarbspējas](#) risinājumiem, kas ļautu ES publiskās pārvaldes iestādēm un uzņēmumiem netraucēti sniegt un patērētājiem saņemt pārrobežu pakalpojumus, [notiek sarunas](#) par jaunāku Sadarbspējīgas Eiropas aktu, kurās pašlaik Padome un Parlaments diskutē par regulas galīgajiem tehniskajiem jautājumiem.

IMCO komitejas pasūtītā [pētījumā](#)^[5], ko veica Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, 2022. gada 9. decembrī tika publicēta analīze par dalībvalstu atšķirīgajām muitas atļauju piešķiršanas procedūrām attiecībā uz precēm, ko ievad ES. Tā kā šis atšķirīgās procedūras rada šķēršļus tirdzniecībai un traucējumus iekšējā tirgū, viens no ierosinātajiem risinājumiem bija ES Muitas dienesta izveide.

Pēc tam, 2023. gada 17. maijā, tika iesniegts Komisijas priekšlikums ([COM\(2023\)0257](#)), kas paredz visaptverošus centienus modernizēt ES muitas regulējumu. Priekšlikuma būtiska iezīme ir ES Muitas datu centra izveide, ko pārvalda jaunizveidots ES muitas dienests. Šis centrs būs liels datu repozitorijs krāpšanas un neatbilstības atklāšanai un ļaus apmainīties ar datiem starp ES un trešām valstīm, un veicinās sadarbību starp ES dalībvalstu muitas dienestiem.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
11/2023

[5]Hausemer, P. et al., *A Comparative Analysis of Member States' Customs Authorisation Procedures for the Entry of Products into the European Union* (Dalībvalstu muitas atļauju procedūru preču ieviešanai Eiropas Savienībā salīdzinošā analīze), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai sagatavota publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2022. gads.

2.1.3. KAPITĀLA BRĪVA APRITE

Kapitāla brīva aprite ir viena no četrām ES vienotā tirgus pamatbrīvībām. Tā ir ne tikai jaunākā no pamatbrīvībām, bet tāpēc, ka, atšķirībā no pārējām brīvībām, tā ir saistīta ar trešām valstīm, – arī visplašākā. Kapitāla plūsmu liberalizācija bija pakāpeniska. Ar Māstrihtas līgumu kopš 2004. gada sākuma ir aizliegti kapitāla aprites un maksājumu ierobežojumi gan starp dalībvalstīm, gan starp dalībvalstīm un trešām valstīm, taču pastāv izņēmumi.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 63. līdz 66. pants.

MĒRĶI

Izņemot situācijas, kad ir īpaši apstākļi, nedrīkst būt ierobežojumi kapitāla apritei starp dalībvalstīm, kā arī starp dalībvalstīm un trešām valstīm. Kapitāla brīva aprite ir vienotā tirgus pamats un papildina pārējās trīs pamatbrīvības, kā arī veicina ekonomikas attīstību, ļaujot efektīvi investēt kapitālu un veicinot euro kā starptautiskas valūtas izmantošanu, kas palielina ES nozīmi globālajos procesos. Tā bija arī Eiropas monetārās savienības un euro ieviešanas neatņemama sastāvdaļa.

SASNIEGUMI

A. Pirmie centieni (pirms vienotā tirgus)

Pirmajiem Kopienas pasākumiem bija ierobežota darbības joma. Romas līgums (1957. g.) paredzēja atcelt ierobežojumus tikai tādā mērā, lai varētu darboties kopējais tirgus. Ar [Pirmo kapitāla direktīvu](#), ko pieņēma 1960. gadā un kurā grozījumi izdarīti 1962. gadā, tika atcelti ierobežojumi attiecībā uz dažiem tādiem komerciālā un privātā kapitāla plūsmu veidiem kā nekustamā īpašuma iegāde, īstermiņa vai vidēja termiņa tirdzniecības darījumu kreditēšana un biržā tirgots vērtspapīru pirkšana biržā. Dažas dalībvalstis (piemēram, Vācija un Beniluksa valstis) spēra soli tālāk un ieviesa vienpusējus valsts pasākumus, tādējādi atceļot praktiski visus ierobežojumus kapitāla apritei. 1972. gadā tika pieņemta vēl viena [direktīva](#) par starptautiskajām kapitāla plūsmām.

B. Turpmākā attīstība un vispārēja liberalizācija saistībā ar iekšējā tirgus izveidi

1985. un 1986. gadā tika grozīta Pirmā kapitāla direktīva, kā rezultātā notika liberalizācija tādās jomās kā ilgtermiņa aizdevumi tirdzniecības darījumiem un tādu vērtspapīru iegāde, kurus netirgo biržā. Ar 1988. gada [Padomes direktīvu](#), ar kuru no 1990. gada 1. jūlija atcēla visus atlikušos ierobežojumus kapitāla apritei starp dalībvalstu rezidentiem, kapitāla brīva aprite tika liberalizētā pilnībā. Tās mērķis bija arī līdzīgā veidā liberalizēt kapitāla apriti, iesaistot trešās valstis.

C. Galīgā sistēma

1. Princips

Ar Māstrihtas līgumu kapitāla brīva aprite kļuva par Līgumā nostiprinātu brīvību. Mūsdienās LESD 63. pantā ir aizliegti visi kapitāla aprites un maksājumu ierobežojumi

dalībvalstu, kā arī dalībvalstu un trešo valstu starpā. Eiropas Savienības Tiesas pienākums ir interpretēt noteikumus, kas attiecas uz kapitāla brīvu apriti, un šajā jomā ir izveidojusies plaša judikatūra. Gadījumos, kad dalībvalstis nepamatoti ierobežo kapitāla brīvu apriti, saskaņā ar LESD 258.–260. pantu tiek piemērota parastā pienākumu neizpildes procedūra.

2. Izņēmumi un pamatoti ierobežojumi

Izņēmumi ir galvenokārt attiecināmi uz kapitāla apriti, kurā iesaistītas trešās valstis (LESD 64. pants). Papildus dalībvalstu iespējai atstāt spēkā ierobežojumus attiecībā uz tiešajiem ieguldījumiem un noteiktiem citiem darījumiem, kuri bija spēkā attiecīgajā brīdī, arī Padome pēc apspriešanās ar Eiropas Parlamentu var vienbalsīgi pieņemt pasākumus, kas ir solis atpakaļ kapitāla aprites ar trešām valstīm liberalizācijā. Turklāt Padome un Eiropas Parlaments var pieņemt leģislatīvus aktus, kas attiecas uz tiešajiem ieguldījumiem, uzņēmumu reģistrāciju, finanšu pakalpojumu sniegšanu vai vērtspapīru ielaišanu kapitāla tirgos. LESD 66. pantā ir paredzēta iespēja veikt ārkārtas pasākumus pret trešām valstīm, taču to ilgums nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus.

Vienīgie pamatotie ierobežojumi kapitāla aprītei kopumā, tostarp aprītei Eiropas Savienībā, ir paredzēti LESD 65. pantā. Tie ir šādi: i) pasākumi, kuru mērķis ir novērst attiecīgās valsts tiesību aktu pārkāpumus (proti, nodokļu iekasēšanas un finanšu pakalpojumu prudenciālās uzraudzības jomā); ii) procedūras kapitāla kustības deklarēšanai administratīviem vai statistikas nolūkiem un iii) pasākumi, kurus veic sabiedriskās kārtības vai valsts drošības apsvērumu dēļ. Pēdējie tika izmantoti Eiropas parādsaistību krīzes laikā, kad Kipra (2013. gadā) un Grieķija (2015. gadā) bija spiestas ieviest kapitāla kontroles pasākumus, lai nepieļautu pārmērīgu kapitāla aizplūšanu. Kipra visus ierobežojumus atcēla 2015. gadā, bet Grieķija 2019. gadā. Digitālo finanšu risinājumu, jo īpaši uz blokķēdēm balstītu kriptovalūtu, parādīšanās var apdraudēt pašreizējās koncepcijas, kas izstrādātas, lai nodrošinātu kapitāla brīvu apriti.

LESD 144. pants ļauj saistībā ar maksājumu bilances palīdzības programmu īstenot pasākumus maksājumu bilances aizsardzībai, ja iekšējā tirgus darbību var apdraudēt grūtības vai pēkšņi iestājas krīze. Šie aizsardzības pasākumi ir pieejami tikai tām dalībvalstīm, kas neietilpst eurozonā.

Visbeidzot, LESD 75. un 215. pants paredz iespēju piemērot finansiālas sankcijas, vai nu lai nepieļautu terorismu un cīnītos pret to, vai arī izpildot lēmumus, kas pieņemti saistībā ar kopējo ārpolitiku un drošības politiku. Kapitāla brīva aprīte tiek ierobežota saistībā ar ekonomiskajām sankcijām, kas noteiktas pret Krieviju pēc tās iebrukuma Ukrainā.

3. Maksājumi

LESD 63. panta 2. punktā ir noteikts, ka “ir aizliegti visi maksājumu ierobežojumi dalībvalstu, kā arī dalībvalstu un trešo valstu starpā”.

2001. gadā tika pieņemta [regula](#), ar kuru tika saskaņotas iekšzemes un pārrobežu maksājumu izmaksas eurozonā. Tā tika [atcelta un aizstāta](#) 2009. gadā, piedāvājot priekšrocības dalībvalstu rezidentiem praktiski līdz nullei samazinātu maksu par pārrobežu maksājumiem ar euro. 2021. gadā tā tika [atcelta un aizstāta](#), lai samazinātu maksu par pārrobežu maksājumiem starp dalībvalstīm, kas ir eurozonā, un dalībvalstīm, kas tajā nav.

[Maksājumu pakalpojumu direktīva](#) (MPD) ievieša juridisko pamatu, lai būtu iespējams pieņemt visaptverošu noteikumu kopumu, kas attiektos uz visiem maksājumu

pakalpojumiem ES, lai pārrobežu maksājumus padarītu tikpat vieglus, efektīvus un drošus kā dalībvalstu iekšējos maksājumus un lai ar lielāku konkurenci, atverot maksājumu tirgus jaunpienācējiem, palielinātu efektivitāti un samazinātu izmaksas. Maksājumu pakalpojumu direktīva nodrošina nepieciešamo tiesisko regulējumu Eiropas banku nozares iniciatīvai, ko sauc "vienotā euro maksājumu telpa" (*SEPA*). *SEPA* instrumenti bija pieejami, taču līdz 2010. gada beigām tie nebija sevišķi pieprasīti. Pēc tam, 2012. gadā, tika pieņemta [regula](#), kurā tika noteikti visai ES paredzēti termiņi pārejai no vecajiem iekšzemes kredīta pārvedumiem un tiešā debeta maksājumiem uz *SEPA* instrumentiem. 2015. gadā likumdevēji pieņēma pārskatīto [Maksājumu pakalpojumu direktīvu](#) (MPD 2), kas aizstāja veco direktīvu. Tas veicina pārredzamību un patērētāju aizsardzību, un noteikumi tiek pielāgoti tā, lai būtu iespējami inovatīvi maksājumu pakalpojumi, tostarp interneta un mobilie maksājumi. Direktīva stājās spēkā 2016. gada 12. janvārī un kļuva piemērojama 2018. gada 13. janvārī.

D. Turpmākā attīstība

Neraugoties uz kapitāla plūsmu liberalizāciju ES, lielā mērā kapitāla tirgi aizvien ir sadrumstaloti. Balstoties uz Investīciju plānu Eiropai, Komisija 2015. gada septembrī uzsāka savu pamatiniciatīvu: [Kapitāla tirgus savienība](#) (*CMU*). Šī iniciatīva aptver virkni pasākumu, kuru mērķis ir līdz 2019. gadam izveidot patiesi integrētu vienoto kapitāla tirgu. 2017. gada jūnijā tika publicēts Kapitāla tirgu rīcības plāna termiņa [vidusposma pārskats](#). Turklāt Komisija un dalībvalstis strādā par šķēršļu novēršanas tām pārrobežu investīcijām, kas ietilpst valstu kompetencē. Šī jautājuma izpētei tika izveidota kapitāla brīvas aprites šķēršļu ekspertu grupa. 2017. gada martā, balstoties uz ekspertu grupas paveikto, Komisija publicēja [ziņojumu](#) par situāciju dalībvalstīs. 2019. gada martā Komisija publicēja [paziņojumu](#) "Kapitāla tirgus savienība: Spēcīga ekonomikas un monetārās savienības kapitāla vienotā tirgus izveides progress". 2020. gada septembrī tam sekoja [otrais KTS rīcības plāns](#) ar 16 prioritātēm.

Komisija strādā arī pie tā, lai pārtrauktu esošos ES dalībvalstu divpusējos investīciju līgumus, no kuriem daudzi noslēgti vēl pirms pēdējās ES paplašināšanās kārtas. Komisija šos starp dalībvalstīm noslēgtos līgumus uzskata par šķērslī vienotajam tirgum, jo tie gan pārklājas ar ES regulējumu, gan ir pretrunā tam. Piemēram, arbitrāžas mehānismi, ko paredz divpusējie investīciju līgumi, neparedz dalībvalstu tiesu un Eiropas Savienības Tiesas iesaisti, līdz ar to ir neiespējami nodrošināt ES tiesību aktu piemērošanu. Divpusējie investīciju līgumi var arī novest pie tā, ka pret atsevišķu dalībvalstu, ar kurām noslēgti divpusējie līgumi, investoriem ir labvēlīgāka attieksme. 2019. gada 24. oktobrī tika panākta vienošanās, kas ļaus izbeigt šādu praksi. 2020. gada 29. maijā 23 dalībvalstis [parakstīja](#) nolīgumu starp ES dalībvalstīm par divpusējo nolīgumu darbības izbeigšanu. Komisija arī katru gadu publicē [ziņojumus un pētījumus](#) par kapitāla plūsmām Savienībā un visā pasaulē. Covid-19 izraisītās krīzes laikā, neraugoties uz ārkārtējo spiedienu uz finanšu sistēmu, neviena ES dalībvalsts neizmantoja kapitāla kontroli attiecībā uz izejošajām finanšu plūsmām.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir stingri atbalstījis centienus veicināt kapitāla aprites liberalizāciju. Tomēr tas ir atzinis, ka šādai liberalizācijai jābūt daudz plašākai ES iekšienē nekā starp ES un pārējo pasauli, lai nodrošinātu, ka par prioritāti tiek uzskatīta ES uzkrāto līdzekļu ieguldīšana ES. Parlaments ir arī norādījis, ka kapitāla liberalizācija būtu jāatbalsta ar pilnīgu finanšu pakalpojumu liberalizāciju un tiesību aktu saskaņošanu nodokļu jomā, lai izveidotu vienotu ES finanšu tirgu. Pateicoties Parlamenta izdarītajam politiskajam

spiedienam, Komisija varēja sākt darbu pie tiesību aktiem par iekšzemes un pārrobežu maksājumu saskaņošanu.

Parlaments atbalstīja Kapitāla tirgus savienības izveidi. Tas ir pieņēmis [rezolūciju](#), kurā uzsvērta nepieciešamība panākt līdzvērtīgus konkurences apstākļus, lai uzlabotu kapitāla sadalījumu ES. Rezolūcijā tika aicināts novērst pašreizējos šķēršļus pārrobežu finansējumam, īpaši attiecībā uz MVU, un piešķirt lielāku nozīmi Eiropas Vērtspapīru un tirgu iestādei, lai būtu iespējams uzlabot uzraudzības konvergenci. 2019. gada aprīlī Parlaments vienojās par vairākiem [tiesību aktiem](#), ar kuriem tiek ieviesti kapitāla tirgu savienības pamatelementi.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Ekonomikas un monetārās komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christian Scheinert
10/2023

2.1.4. BRĪVĪBA VEIKT UZŅĒMĒJDARBĪBU UN PAKALPOJUMU SNIEGŠANAS BRĪVĪBA

Brīvība veikt uzņēmējdarbību un pakalpojumu sniegšanas brīvība ir izšķirīgi aspekti, kas nodrošina uzņēmējdarbības un profesionālo mobilitāti Eiropas Savienībā. Pakalpojumu direktīvas pilnīga īstenošana ir pamats iekšējā tirgus nostiprināšanā, taču joprojām pastāv šķēršļi. Covid-19 pandēmija radīja jaunus izaicinājumus. Reaģējot uz to, Eiropas Parlaments 2022. gada februārī pieņēma rezolūciju, kurā izklāstīts, kā ar ekonomikas atveseļošanu pēc Covid-19 vislabāk mazināt negatīvo ietekmi uz šīm būtiskajām brīvībām.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 26. pants (iekšējais tirgus), 49.–55. pants (uzņēmējdarbības veikšana) un 56.–62. pants (pakalpojumi).

MĒRĶI

Pašnodarbinātas personas un speciālisti vai juridiskas personas LESD 54. panta nozīmē, kuras likumīgi darbojas vienā dalībvalstī, drīkst: i) pastāvīgi un ilgstoši veikt ekonomiskās aktivitātes citā dalībvalstī (brīvība veikt uzņēmējdarbību – LESD 49. pants); vai ii) īslaicīgi piedāvāt un sniegt savus pakalpojumus citā dalībvalstī, paliekot savā izcelsmes valstī (brīvība sniegt pakalpojumus – LESD 56. pants). Tas nozīmē diskriminācijas mazināšanu nacionālās piederības dēļ un – ja šīs brīvības tiek realizētas efektīvi, – pasākumu pieņemšanu nolūkā atvieglot to realizēšanu, īpaši valsts piekļuves noteikumu saskaņošanu vai to savstarpēju atzīšanu ([2.1.6.](#)).

SASNIEGUMI

A. Liberalizācijas noteikumi Līgumā

1. Pamatbrīvības

Tiesībās veikt uzņēmējdarbību ietilpst tiesības sākt un izvērst darbības kā pašnodarbinātām personām, kā arī dibināt un vadīt uzņēmumus, lai pastāvīgi un ilgstoši darbotos saskaņā ar tiem pašiem nosacījumiem, kurus attiecīgā dalībvalsts tiesību aktos par uzņēmējdarbības veikšanu ir noteikusi saviem valstspiederīgajiem.

Brīvība sniegt pakalpojumus attiecas uz visiem tiem pakalpojumiem, kurus parasti sniedz par atlīdzību, ja vien tos neregulē noteikumi saistībā ar preču, kapitāla un personu brīvu apriti. Persona, kura sniedz pakalpojumu, tā sniegšanas nolūkā īslaicīgi var izvērst darbību dalībvalstī, kurā pakalpojums tiek piedāvāts, to veicot saskaņā ar tādiem pašiem nosacījumiem, kādus attiecīgā dalībvalsts paredz saviem valstspiederīgajiem.

2. Izņēmumi

Saskaņā ar LESD brīvība veikt uzņēmējdarbību un sniegt pakalpojumus neattiecas uz darbībām, kas saistītas ar valsts varas īstenošanu (LESD 51. pants). Tomēr šo izņēmumu nosaka ierobežojoša interpretācija – izņēmumi var attiekties tikai uz tām īpašajām darbībām un funkcijām, kuras ietver varas īstenošanu. Bez tam vesela

profesija var tikt izslēgta tikai gadījumā, ja visa darbība ir veltīta oficiālas varas īstenošanai vai arī ja tā daļa, kas ir veltīta publiskās varas īstenošanai, nav atdalāma no pārējās darbības. Izņēmumi ļauj dalībvalstīm neattiecināt šos noteikumus uz militārā aprīkojuma ražošanu vai tirdzniecību (LESD 346. panta 1. punkta b) apakšpunkts) un tiesību aktiem, kas sabiedriskās kārtības, valsts drošības vai veselības aizsardzības interesēs ārvalstniekiem paredz īpašu režīmu (52. panta 1. punkts).

B. Pakalpojumu direktīva – iekšējā tirgus izveides pabeigšana

Pakalpojumu direktīva ([Direktīva 2006/123/EK](#)) nostiprina brīvību sniegt pakalpojumus ES teritorijā. Šai direktīvai ir izšķirīga nozīme iekšējā tirgus izveides pabeigšanā, jo tai ir milzīgs potenciāls nodrošināt priekšrocības patērētājiem un MVU. Tās mērķis ir Eiropas Savienībā veidot atvērtu vienotu tirgu pakalpojumiem, vienlaikus nodrošinot patērētājiem sniegto pakalpojumu kvalitāti. Saskaņā ar [Komisijas paziņojumu “Eiropa 2020 – Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei”](#) Pakalpojumu direktīvas pilnīgas īstenošanas gadījumā komercpakalpojumu tirdzniecība pieaugtu par 45 %, bet ārvalstu tiešie ieguldījumi – par 25 %, kas līdz ar to radītu IKP pieaugumu par 0,5 %–1,5 %. Šī direktīva sekmē administratīvo un normatīvo noteikumu vienkāršošanu un modernizēšanu. Tas panākts, ne tikai pārskatot pašreizējos tiesību aktus un pieņemot un grozot attiecīgos tiesību aktus, bet arī īstenojot ilgtermiņa projektus (izveidojot vienotus kontaktpunktus un nodrošinot administratīvo sadarbību).

Minētās direktīvas īstenošana ir ievērojami aizkavējusies. Lai gan sākotnējo reformu rezultātā vienotajā pakalpojumu tirgū tika likvidēti daudzi šķēršļi, kopš 2012. gada šis process ir palēninājies. Reformu centieni ir piebremzēti, un jēgpilns progress galvenokārt vērojams dalībvalstīs, kuras vai nu saņem finansiālu palīdzību, vai īsteno visaptverošas valsts reformu programmas. Neraugoties uz direktīvas spēju palielināt ES IKP par 2,6 %, pagaidām no šā izaugsmes potenciāla ir izmantoti tikai 0,9 % un neizmantota palikusi 1,7 % rezerve. Komisija [ir konstatējusi](#) šos kavējumus, taču neuzskata, ka direktīva būtu jāgroza. Tā vietā Komisija cenšas panākt, lai direktīva pilnībā sasniegtu tajā paredzētās priekšrocības, proti, lai tiktu nodrošināta izpilde un ieviesta pakalpojumu pakete, kas ietver jaunus tiesību aktu priekšlikumus nolūkā stimulēt pakalpojumu nozari un novērst atlikušās īstenošanas nepilnības.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlamentam bijusi būtiska loma pašnodarbinātības liberalizācijā, nodrošinot, lai noteiktas, ierobežotas darbības būtu rezervētas tikai valstspiederīgajiem. Bez tam Parlaments vērsās Eiropas Savienības Tiesā pret Padomi par bezdarbību transporta politikas jomā. 1985. gada spriedumā ([1985. gada 22. maija lieta Nr. 13/83](#)) tika atzīts, ka Padome nav nodrošinājusi brīvus starptautisko pārvadājumu pakalpojumus, tā pārkāpjot Romas līgumu. Līdz ar to Padomei nācās pieņemt attiecīgus tiesību aktus. Parlamenta loma ir paplašinājusies līdz ar koplēmuma procedūras un parastās likumdošanas procedūras piemērošanu brīvībai veikt uzņēmējdarbību un pakalpojumu sniegšanas brīvībai.

Parlamentam arī bijusi izšķirīga loma Pakalpojumu direktīvas pieņemšanā un uzraudzībā, mudinot dalībvalstis ievērot un pienācīgi izpildīt direktīvas noteikumus. Parlaments 2011. gada 15. februārī pieņēma [rezolūciju](#) par direktīvas īstenošanu un 2011. gada 25. oktobrī – [rezolūciju](#) par savstarpējās izvērtēšanas procesu. Pēc Komisijas 2012. gada jūnija paziņojuma Parlamenta IMCO komiteja sagatavoja

ziņojumu par pakalpojumu iekšējā tirgus stāvokli un nākotni, ko [plenārsēdē pieņēma](#) 2013. gada 11. septembrī.

2013. gada 7. februārī Parlaments arī pieņēma [rezolūciju](#) ar ieteikumiem Komisijai par vienotā tirgus pārvaldību, uzsverot pakalpojumu nozares būtisko nozīmi izaugsmes veicināšanā, to, ka pakalpojumu sniegšanas brīvība ir pamatprincips, kā arī priekšrocības, ko nodrošinās pilnīga Pakalpojumu direktīvas īstenošana.

Parlaments piešķīra prioritāti priekšlikumiem par telekomunikācijām, piemēram, regulām par elektronisko identifikāciju ([Regula \(ES\) Nr. 910/2014](#)) un savienotu kontinentu. Parlamenta 2012. gada jūlija [rezolūcija](#) attiecās uz finanšu pakalpojumiem, tostarp maksājumu pamatpakalpojumiem un hipotekārajiem kredītiem ([Direktīva 2014/17/ES](#)). Parlaments arī pievērsās kompleksajiem ceļojumiem, 2014. gada martā pieņemot attiecīgu [rezolūciju](#). Hipotekāro kredītu direktīva stiprina patērētāju aizsardzību un nodrošina informāciju par finansiālo spēju. Finanšu tirgu direktīva ([Direktīva 2014/65/ES](#)) veicina pārredzamību. Parlaments 2019. gadā pievērsās piekļūstamības prasībām ([Direktīva \(ES\) 2019/882](#)), lai atbalstītu iedzīvotājus ar invaliditāti. Papildus tam 2022. gada oktobra [rezolūcijā](#) tika ierosināts izveidot centru *AccessibleEU*, kas apvienotu piekļūstamības ekspertus un speciālistus.

2019. gada [pētījumā](#)^[1] atklājās, ka ES tiesību akti par pakalpojumu brīvu apriti, tostarp profesionālās kvalifikācijas un mazumtirdzniecības jomā, sniedz būtiskus ekonomiskus ieguvumus: 284 miljardi EUR gadā nodrošināti, piemērojot Pakalpojumu direktīvu, 80 miljardi EUR – tiesību aktus par profesionālajiem pakalpojumiem un 20 miljardi EUR gūti, piemērojot publiskā iepirkuma pakalpojumus. Bez tam cits [pētījums](#)^[2] liecina, ka pakalpojumu nozare, kuras īpatsvars ir 24 % no ES iekšējās tirdzniecības (pieaugums, ja salīdzina ar 20 % īpatsvaru 21. gs. pirmajā desmitgadē) un kura nodrošina 78 % no ES bruto pievienotās vērtības, ir ļoti svarīga izaugsmei. Tomēr pētījumā tika arī konstatēts, ka regulējuma daudzveidība un informācijas izaicinājumi ir faktori, kas ES palielina uzņēmējdarbības izmaksas un kavē pakalpojumu brīvu apriti un brīvību veikt uzņēmējdarbību.

Parlaments 2020. gada 17. aprīļa [rezolūcijā](#) atzina, ka vienotais tirgus ir būtisks Eiropas labklājībai un izšķirīgs reaģēšanā uz Covid-19. Turklāt 2020. gada 19. jūnija [rezolūcijā](#) Parlaments uzsvēra Šengenas zonas nozīmi ES un mudināja dalībvalstis atvieglot pārvietošanās ierobežojumus un strādāt pie pilnīgas Šengenas integrācijas.

2020. gada 25. novembrī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par virzību uz ilgtspējīgāku vienoto tirgu uzņēmumiem un patērētājiem, kurā uzmanība pievērsta vairākām politikas jomām, jo īpaši patērētāju aizsardzībai un uzņēmumu līdzdalībai zaļās pārkārtošanās procesā (kas ir priekšnoteikums vienotā tirgus ilgtspējai). Pēc IMCO komitejas pieprasījuma Parlamenta lektropolitikas ģenerāldirektorāta Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments publicēja informatīvu paziņojumu “Eiropas pakalpojumu nozare un zaļā pārkārtošanās”, kas sekmēja minētās rezolūcijas izstrādi.

Parlaments 2021. gada 20. janvārī pieņēma [rezolūciju](#) “Vienotā tirgus stiprināšana: pakalpojumu brīvas aprites nākotne”. Ziņojumā uzsvērts, ka ir jānodrošina vienotā tirgus noteikumu īstenošana pakalpojumu nozarē un jāuzlabo Komisijas izpildes

[1]Pelkmans, J., Ieguldījums izaugsmei: vienotais pakalpojumu tirgus – ekonomiskie ieguvumi iedzīvotājiem un uzņēmumiem, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pasūtīta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2019.

[2]Dahlberg, E. et al., Juridiskie šķēršļi vienotā tirgus noteikumiem dalībvalstīs, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pasūtīta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020.

pasākumi. Tajā norādīts, ka ir jāizvērtē, cik lielā mērā tiek īstenots ES tiesiskais regulējums pakalpojumu jomā, un jādod uzņēmumiem iespējas, nodrošinot tiem labāku piekļuvi informācijai.

Covid-19 pandēmijas dēļ tika atjaunoti ierobežojumi, kas ietekmēja brīvu pārvietošanos ES vienotajā tirgū, tostarp pakalpojumu nozarē. Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamenta 2020. gada 9. novembra [tīmekļseminārā](#)^[3] tika pētīta pandēmijas ietekme un prognozētas būtiskas izmaiņas pakalpojumu pieprasījumā un piedāvājumā tehnoloģiju progresa un patērētāju ieradumu izmaiņu dēļ. [Pētījumā](#)^[4], ko IMCO komitejai prezentēja 2021. gada februārī, tika uzsvērts, ka pandēmijas sākumā robežu slēgšana traucēja sniegt pārrobežu profesionālos pakalpojumus, taču digitālo rīku pieņemšana veicināja atgriešanos pie zināmas normalitātes.

Parlaments 2022. gada 17. februāra [rezolūcijā](#) par tādu šķēršļu novēršanu vienotajā tirgū, kuri nav saistīti ne ar tarifiem, ne ar nodokļiem, pievērsās gan ierastajiem šķēršļiem preču aprites brīvībai un pakalpojumu sniegšanas brīvībai, gan arī konkrēti tam, kā Covid-19 kaitējis četrām brīvībām (preču brīva aprīte, personu brīva pārvietošanās, pakalpojumu sniegšanas brīvība un kapitāla brīva aprīte). Šis šķērslis četrām brīvībām saglabājas, lai gan zināmā mērā digitālie rīki ir novērsuši atsevišķas ekonomiskās grūtības, ko radījuši Covid-19 ierobežojumi.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
11/2023

[3]Milieu Consulting SRL, Covid-19 ietekme uz iekšējo tirgu un patērētāju aizsardzību – IMCO vebināra pasākumi, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pasūtīta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020.

[4]Marcus, J. S. et al., Covid-19 ietekme uz iekšējo tirgu, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pasūtīta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2021.

2.1.5. DARBA ŅĒMĒJU PĀRVIETOŠANĀS BRĪVĪBA

Darba ņēmēju pārvietošanās brīvība ir viena no četrām ES pilsoņu brīvībām. Tā ietver darba ņēmēju tiesības pārvietoties un uzturēties, ģimenes locekļu tiesības ieceļot un uzturēties, kā arī tiesības strādāt citā ES dalībvalstī un saņemt tādu pašu attieksmi, kādu piemēro attiecīgās dalībvalsts pilsoņiem. Ierobežojumi attiecas uz civildienestu. Eiropas Darba iestāde ir īpaša aģentūra, kas nodarbojas ar darba ņēmēju, tostarp norīkoto darba ņēmēju, brīvas pārvietošanās jautājumiem.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. panta 2. punkts; Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 4. panta 2. punkta a) apakšpunkts, 20. pants, 26. pants un 45.–48. pants.

MĒRĶI

Jau kopš ES dibināšanas darba ņēmēju pārvietošanās brīvība ir viens no ES pamatprincipiem. Šī brīvība ir noteikta LESD 45. pantā un ir viena no darba ņēmēju pamattiesībām, kas papildina preču, kapitāla un pakalpojumu brīvu apriti Eiropas vienotajā tirgū. Pārvietošanās brīvība nozīmē, ka attiecībā uz nodarbinātību, atalgojumu un citiem darba un nodarbinātības nosacījumiem tiek aizliegta jebkāda diskriminācija valstspiederības dēļ. Turklāt šis pants nosaka, ka ES darba ņēmējam ir tiesības pieņemt darba piedāvājumu, brīvi pārvietoties valsts iekšienē, uzturēties nodarbinātības nolūkos un pēc tam, ja izpildīti noteikti nosacījumi, uzturēties pastāvīgi.

EBTA valstu (Islandes, Lihtenšteinas, Norvēģijas un Šveices) valstspiederīgajiem ir tiesības strādāt ES, un viņiem ir tādas pašas tiesības un pienākumi kā ES darba ņēmējiem. Bez tam ES ir noslēgusi īpašus nolīgumus ar citām trešām valstīm.

SASNIEGUMI

Saskaņā ar *Eurostat* datiem 2021. gadā no ES iedzīvotājiem darbspējīgā vecumā (20–64 gadi) 3,9 % (10,2 miljoni) dzīvoja citā, nevis savas valstspiederības ES valstī (salīdzinājumā ar 2,4 % 2009. gadā). Bez tam aplēsts, ka ir 1,7 miljoni pārrobežu darba ņēmēju un 3,6 miljoni norīkoto darba ņēmēju.

A. Pašreizējais vispārējais režīms attiecībā uz pārvietošanās brīvību

Darba ņēmēju brīvas pārvietošanās pamattiesības kopš 20. gadsimta sešdesmitajiem gadiem ir iekļautas dažādās regulās un direktīvās. Dibināšanas regula par darba ņēmēju pārvietošanās brīvību (Regula Nr. 1612/68) un papildu direktīva par pārvietošanās un uzturēšanās ierobežojumu atcelšanu (Padomes Direktīva 68/360) vairākas reizes tikušas modernizētas. Pašlaik galvenie ES noteikumi ir [Direktīva 2004/38/EK par pārvietošanās un uzturēšanās tiesībām](#), [Regula \(EK\) Nr. 492/2011 par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos](#), [Regula \(ES\) 2019/1149](#), ar ko izveido Eiropas Darba iestādi un [Direktīva 2014/54 par pasākumiem, ar ko veicina darba ņēmējiem piešķirto tiesību īstenošanu darba ņēmēju pārvietošanās brīvības jomā](#).

1. Darba ņēmēju pārvietošanās un uzturēšanās tiesības

Ar Direktīvu 2004/38/EK ievieša ES pilsonību, kas ir dalībvalstu valstspiederīgo pamata statuss un nodrošina viņiem tiesības brīvi pārvietoties un uzturēties ES teritorijā. Pirmos trīs mēnešus ikviens ES pilsonis ir tiesīgs uzturēties citas ES dalībvalsts teritorijā, un šāda uzturēšanās nav pakļauta nekādiem citiem nosacījumiem vai formalitātēm kā vien prasībai būt derīgas personas apliecības vai pases turētājam. Ja uzturēšanās ir ilgāka, uzņēmēja dalībvalsts var prasīt, lai attiecīgais pilsonis saprātīgā un nediskriminējošā termiņā deklarē savu uzturēšanos.

Savienības pilsoņu tiesības uzturēties ilgāk par trim mēnešiem joprojām pakļautas konkrētiem nosacījumiem: personām, kuras nav darba ņēmēji vai pašnodarbinātie, tiesības uzturēties ir atkarīgas no tā, vai viņiem ir pietiekami līdzekļi, viņi nedrīkst radīt slogu uzņēmējas dalībvalsts sociālās palīdzības sistēmai, kā arī viņiem ir jābūt veselības apdrošināšanai. Studentiem un tiem, kas apgūst profesionālo apmācību, ir arī tiesības uzturēties kā (piespiedu) bezdarbniekiem, ja viņi reģistrējušies kā bezdarbnieki.

ES pilsoņi tiesības pastāvīgi uzturēties uzņēmējā dalībvalstī iegūst, ja viņi attiecīgajā valstī nepārtraukti ir nodzīvojuši piecus gadus.

Ar direktīvu ir modernizēta **ģimenes atkalapvienošana**, paplašinot termina “ģimenes loceklis” definīciju (iepriekš tā attiecās uz laulāto, pēcnācējiem vecumā līdz 21 gadam vai apgādājamiem bērniem un apgādājamiem augšupējiem radniekiem), lai iekļautu arī reģistrētus partnerus, ja uzņēmējas dalībvalsts tiesību aktos reģistrētas partnerattiecības tiek uzskatītas par līdzvērtīgām laulībai. Neatkarīgi no valstspiederības šiem ģimenes locekļiem ir tiesības uzturēties tajā pašā valstī, kurā uzturas attiecīgais darba ņēmējs.

2. Nodarbinātība

Regula (ES) Nr. 492/2011 paredz noteikumus par nodarbinātību, vienlīdzīgu attieksmi un darba ņēmēju ģimenēm. Ikvienam kādas dalībvalsts pilsonim ir tiesības meklēt darbu citā dalībvalstī atbilstīgi attiecīgajiem noteikumiem, kurus piemēro konkrētās valsts darba ņēmējiem. Dalībvalstis nedrīkst piemērot nekādu diskriminējošu praksi, piemēram, piedāvāt darbu tikai pilsoņiem vai pieprasīt valodas prasmes, kas pārsniedz līmeni, kāds uzskatāms par saprātīgu un vajadzīgs konkrētā darba veikšanai. Turklāt mobilie darba ņēmēji ir tiesīgi no attiecīgās valsts nodarbinātības iestādes saņemt tādu pašu palīdzību, kādu saņem uzņēmējas dalībvalsts pilsoņi, un viņi ir arī tiesīgi uzturēties uzņēmējā dalībvalstī pietiekami ilgu laiku, lai meklētu darbu, pieteiktos darbā un stātos darbā. Šīs tiesības ir vienādi piemērojamas visiem darba ņēmējiem no citām dalībvalstīm neatkarīgi no tā, vai viņi ir noslēguši pastāvīgus līgumus vai arī tiek nodarbināti kā sezonas un pārrobežu darba ņēmēji vai kā pakalpojumu sniedzēji.

Tomēr šie noteikumi neattiecas uz norīkotajiem darba ņēmējiem, jo viņi paši neizmanto savas tiesības brīvi pārvietoties: tie ir viņu darba devēji, kuri izmanto savas tiesības sniegt pakalpojumus un uz laiku nosūta darbiniekus strādāt ārvalstīs. Norīkoto darba ņēmēju aizsardzību nodrošina [Darba ņēmēju norīkošanas direktīva](#) (Direktīva (ES) 2018/957, ar ko groza Direktīvu 96/71 EK), kurā paredzēti tādi paši noteikumi par atalgojumu kā vietējiem darba ņēmējiem uzņēmējvalstī un reglamentēts laikposms, pēc kura piemēro uzņēmējvalsts darba tiesības ([2.1.13.](#)).

Attiecībā uz darba un nodarbinātības apstākļiem uzņēmējas dalībvalsts teritorijā vienas dalībvalsts valstspiederīgajiem ir tādas pašas sociālās un nodokļu priekšrocības

un piekļuve mājokļiem kā vietējiem darba ņēmējiem. Turklāt viņiem ir tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi, ja viņi īsteno savas arodbiedrību tiesības.

Diskriminācijas novēršanas noteikumi attiecas arī uz mobila darba ņēmēja bērniem. Dalībvalstīm būtu jānodrošina šie bērni apmeklēt skolu un iesaistīties profesionālā apmācībā, lai veicinātu viņu integrāciju.

Visbeidzot, ar Direktīvas 2004/38/EK 35. pantu dalībvalstīm skaidri piešķir tiesības jaunprātīgas izmantošanas vai krāpšanas gadījumā atkāpties no jebkādam minētajā direktīvā paredzētajām tiesībām.

3. Judikatūra attiecībā uz darba ņēmēju brīvu pārvietošanos

Kopš ES pilsonības ieviešanas Eiropas Savienības Tiesa (Tiesa) ir precizējusi Direktīvas 2004/38/EK interpretāciju vairākās lietās, kas attiecas uz darba ņēmēju brīvu pārvietošanos. Šajā jomā ir izveidota īpaša Komisijas tiešsaistes [datubāze](#).

B. Pārvietošanās brīvības ierobežojumi

Ar Līgumu dalībvalstīm atļauj atteikt ES pilsonim tiesības ieceļot vai uzturēties to teritorijā sabiedriskās kārtības, valsts drošības vai sabiedrības veselības apsvērumu dēļ. Šādi apsvērumi ir jāpamato ar attiecīgās personas rīcību, kurai ir jābūt tādai, kas ir pietiekami bīstama un apdraud valsts pamatintereses. Šajā ziņā Direktīvā 2004/38/EK ir noteiktas vairākas procesuālās garantijas.

Saskaņā ar LESD 45. panta 4. punktu darba ņēmēju pārvietošanās brīvība neattiecas uz nodarbinātību publiskajā sektorā, lai gan EST šo atkāpi ir interpretējusi ļoti šauri.

Pēc jauno dalībvalstu pievienošanās pārejas periodā var piemērot zināmus nosacījumus, ar kuriem ierobežo darba ņēmēju brīvu pārvietošanos no un uz šīm dalībvalstīm, kā arī šo dalībvalstu starpā. Pašlaik nekādi pārejas periodi nav spēkā.

Līdz ar *Brexit* 2020. gada 31. decembrī tika izbeigta darba ņēmēju pārvietošanās brīvība starp Apvienoto Karalisti un ES-27. Uz to ES-27 pilsoņu tiesībām, kuri jau dzīvo un strādā Apvienotajā Karalistē, un to Apvienotās Karalistes pilsoņu tiesībām, kuri dzīvoja un strādāja ES-27, attiecas izstāšanās līgums, ar ko viņiem tiek saglabātas tiesības uzturēties vai strādāt, garantēta nediskriminācija un aizsargātas viņu sociālā nodrošinājuma tiesības. Uz visām jaunajām pārrobežu situācijām, kas radušās pēc 2021. gada 1. janvāra un saistītas ar sociālo nodrošināšanu, attiecas [ES un Apvienotās Karalistes Tirdzniecības un sadarbības nolīgums](#).

C. Pasākumi pārvietošanās brīvības atbalstam

ES ir daudz centusies, lai radītu darba ņēmēju mobilitātei labvēlīgu vidi. Šie centieni ir šādi:

- citās ES dalībvalstīs iegūtas profesionālās kvalifikācijas atzīšanas sistēmas reforma, lai šo procedūru saskaņotu un atvieglinātu. Tas ietver vairāku veselības nozares profesionālo kvalifikāciju un arhitekta kvalifikācijas automatisku atzīšanu ([Direktīva 2013/55/ES](#), ar ko groza Direktīvu 2005/36/EK [2.1.6.](#));
- Eiropas profesionālās kartes izdošana 2016. gadā, kas attiecas uz atsevišķām reglamentētām profesijām;
- sociālās nodrošināšanas sistēmu koordinēšana, tostarp sociālās aizsardzības pārvedamība, ko nodrošina [Regula \(EK\) Nr. 883/2004](#) un [Regulas \(EK\) Nr. 987/2009](#) īstenošana, ko pašlaik pārskata ([2.3.4.](#));

- Eiropas veselības apdrošināšanas karte (2004), kas kalpo kā apdrošināšanas pierādījums saskaņā ar Regulu (EK) Nr. 883/2004 un Direktīvu par pārrobežu veselības aprūpi ([Direktīva 2011/24/ES](#));
- uzlabojumi papildu pensijas tiesību iegūšanā un saglabāšanā ([Direktīva 2014/50/ES](#));
- pienākums nodrošināt tiesiskās procedūras, kas nodrošina tiesisko aizsardzību darba ņēmējiem, kuri tiek diskriminēti, un nominēt organizācijas, kas veicina un uzrauga vienlīdzīgas attieksmes ievērošanu ([Direktīva 2014/54/ES](#)).

Eiropas Darba iestāde (ELA), kas ir Eiropas sociālo tiesību pīlāra ietvaros īstenota iniciatīva, tika izveidota 2019. gada 31. jūlijā. Tās galvenie mērķi ir nodrošināt ES noteikumu par darbaspēka mobilitāti un sociālā nodrošinājuma koordinēšanu labāku izpildi, sniegt atbalsta pakalpojumus mobiliem darba ņēmējiem un darba devējiem, atbalstīt koordināciju starp dalībvalstīm pārrobežu izpildē, tostarp veikt kopīgas inspekcijas un nodrošināt starpniecību, lai atrisinātu pārrobežu strīdus, un veicināt dalībvalstu sadarbību nedeklarēta darba novēršanā.

Aģentūra integrē vai pārņem vairākas iepriekšējas Eiropas iniciatīvas, kas attiecas uz darbaspēka mobilitāti, jo īpaši darba mobilitātes portālu, *EURES* (Eiropas Nodarbinātības dienesti) un Eiropas platformu cīņai pret nedeklarētu darbu.

D. Covid-19 pandēmijas un Krievijas agresijas pret Ukrainu ietekme uz darba ņēmēju pārvietošanās brīvību

Covid-19 pandēmija, kas ES satricināja 2020. gada sākumā, izraisīja vēl nepieredzētus darbaspēka brīvas pārvietošanās ierobežojumus ES dalībvalstīs, jo īpaši dēļ robežkontroles atjaunošanas pie iekšējām robežām. Līdz ar to pārrobežu, sezonas un norīkotie darba ņēmēji saskārās ar nopietniem šķēršļiem mobilitātei un lielāku bezdarbu. Komisija 2020. gada martā izdeva pamatnostādnes par darba ņēmēju pārvietošanās brīvības īstenošanu Covid-19 uzliesmojuma laikā. Padome 2020. gada 13. oktobrī pieņēma [ieteikumu par saskaņotu pieeju brīvas pārvietošanās ierobežošanai, reaģējot uz Covid-19 pandēmiju](#), kurā ietverti noteikumi par karantīnas prasību nepiemērošanu neaizstājamiem darba ņēmējiem, un šo ieteikumu 2021. gada 1. februārī [atjaunināja](#).

Pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā miljoniem cilvēku pameta Ukrainu un devās uz Eiropas Savienību. Komisija nekavējoties ierosināja [Pagaidu aizsardzības direktīvu](#), lai tiktu sniegta efektīva palīdzība. Direktīva cilvēkiem, kuri bēg no Ukrainas, piešķir uzturēšanās atļauju un piekļuvi izglītībai un darba tirgum. Lai cilvēkiem palīdzētu iekārtoties darbā, saņemt apmācību un pieaugušo izglītību, Komisija ir izstrādājusi [norādījumus](#). Norādījumu mērķis ir nodrošināt Ukrainas bēgļu ātru un efektīvu integrāciju Eiropas darba tirgū un atvieglot viņu akadēmisko un profesionālo kvalifikāciju atzīšanu. 2023. gada jūlija dati uzrāda, ka pagaidu aizsardzības mehānismu pašlaik izmanto vairāk nekā 4,1 miljons cilvēku no Ukrainas.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Eiropas Parlaments vienmēr ir uzsvēris, ka ES un tās dalībvalstīm jākoordinē centieni, lai veicinātu darba ņēmēju brīvu pārvietošanos.

Parlaments [2014. gada 16. janvāra rezolūcijā par pamattiesību brīvi pārvietoties Eiropas Savienībā ievērošanu](#) atgādināja, ka tiesības brīvi pārvietoties darba nolūkā nav uzskatāmas par sociālā nodrošinājuma sistēmu ļaunprātīgu izmantošanu, un

aicināja dalībvalstis atturēties no jebkādiem pasākumiem, kas varētu skart tiesības brīvi pārvietoties.

Parlaments [2019. gada 16. aprīļa rezolūcijā](#) atbalstīja Eiropas Darba iestādes (ELA) izveidi. Parlaments mudināja izveidot vienotu brīvas pārvietošanās portālu, kā arī dot iespēju Eiropas Darba iestādei pēc savas iniciatīvas ierosināt kopīgas inspekcijas. Turklāt Parlaments saviem pamata pienākumiem ir pievienojis sadarbību nedeklarēta darba jautājumos, līdz ar to nodrošinot, ka darbu turpina Eiropas platforma cīņai pret nedeklarētu darbu (kas izveidota 2016. gadā ar pārliecinošu Parlamenta atbalstu).

Parlaments 2020. gada 17. aprīļa [rezolūcijā par koordinētu ES rīcību Covid-19 pandēmijas un tās seku apkarošanai](#) prasīja saglabāt pārrobežu pārvietošanās iespējas sezonas un pārrobežu darba ņēmējiem, jo īpaši būtiskajās nozarēs. Parlaments 2020. gada 19. jūnijā pieņēma [rezolūciju par Eiropas aizsardzību pārrobežu un sezonālajiem darba ņēmējiem saistībā ar Covid-19 krīzi](#). Gadu vēlāk 2021. gada 19. maija rezolūcijā "[ES noteikumu ietekme uz darba ņēmēju brīvu pārvietošanos un pakalpojumu brīvu apriti: darbaspēka mobilitāte ES iekšienē kā instruments darba tirgus vajadzību un prasmju saskaņošanai](#)" Parlaments vēlreiz vērsa uzmanību uz pierobežas, norīkoto, sezonālo, pārrobežu un citu mobilo darba ņēmēju sevišķi neaizsargāto stāvokli Covid-19 pandēmijas laikā un prasīja pievērsties trūkumu novēršanai Eiropas un dalībvalstu regulatīvajos satvaros. Parlaments prasīja uzlabot pārskatītās Darba ņēmēju norīkošanas direktīvas īstenošanu, izpildi un uzraudzību un izveidot vienas pieturas aģentūru, kurā darba ņēmēji un darba devēji varētu piekļūt digitālajiem pakalpojumiem attiecībā uz darbaspēka mobilitāti un darba ņēmēju norīkošanu.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Aoife Kennedy
10/2023

2.1.6. DIPLOMU SAVSTARPĒJA ATZĪŠANA

Brīvība veikt uzņēmējdarbību un brīvība sniegt pakalpojumus ir viens no vienotā tirgus stūrakmeņiem, kas nodrošina uzņēmumu un speciālistu mobilitāti Savienībā. Lai īstenotu šīs brīvības, ir plaši jāatzīst valstu līmenī izdotie diplomi un kvalifikācijas. Jau pieņemti dažādi pasākumi saskaņošanai un savstarpējai atzīšanai un turpinās darbs pie papildu tiesību aktiem šajā jomā.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 26. un 53. pants.

MĒRĶI

Lai pašnodarbinātas personas un speciālisti varētu veikt uzņēmējdarbību citā dalībvalstī vai sniegt pakalpojumus uz laiku, ir savstarpēji jāatzīst diplomi, sertifikāti un citi pierādījumi par profesionālo kvalifikāciju, kas izdoti citās dalībvalstīs. Jākoordinē un jāsaskaņo arī visi valstu noteikumi par piekļuvi dažādām profesijām.

SASNIEGUMI

LESD 53. panta 1. punkts ļauj savstarpēji atzīt diplomus un citus oficiālus kvalifikācijas apliecinājuma dokumentus, kas katrā dalībvalstī nepieciešami strādāšanai reglamentētā profesijā, tādējādi veicinot brīvību veikt uzņēmējdarbību un sniegt pakalpojumus. Šajā pantā arī uzsvērta nepieciešamība koordinēt normatīvo un administratīvo aktu noteikumus dalībvalstīs saistībā ar darbību sākšanu un izvēršanu kā pašnodarbinātām personām. Minētā panta 2. punkts paredz, ka gadījumos, kad šāda saskaņošana ir sarežģīta, savstarpējā atzīšana ir atkarīga no tā, kā dalībvalstīs koordinē savus nosacījumus darbam šajās profesijās. Saskaņošanas process turpinās jau no 20. gadsimta septiņdesmito gadu vidus un šajā laikā pieņemtas vairākas direktīvas. Pamatojoties uz tām, tiesību akti par savstarpējo atzīšanu tiek piemēroti dažādām situācijām. Dažādām profesijām tie atšķiras pabeigtības ziņā, savukārt jaunākie tiesību akti ir pieņemti, izmantojot vispārīgāku pieeju.

A. Nozaru pieeja (atkarībā no profesijas)

1. Savstarpējā atzīšana pēc saskaņošanas

Veselības aprūpes nozarē saskaņošana noritēja ātrāk, jo bija skaidrs, ka profesionālās prasības un īpaši apmācības kursi dažādās dalībvalstīs daudz neatšķiras (atšķirībā no citām profesijām). Tāpēc nebija grūti panākt saskaņotību ievērojamā skaitā profesiju (piemēram, ārstiem, medmāsām, veterinārārstiem, vecmātēm un pašnodarbinātiem tirdzniecības aģentiem). Ar Direktīvu par profesionālo kvalifikāciju atzīšanu ([Direktīvu 2005/36/EK](#)) tika precizētas, vienkāršotas un modernizētas jau spēkā esošās direktīvas un nodrošināts, ka viens tiesību akts attiecas uz tādām reglamentētām profesijām kā ārsti, zobārsti, medmāsa, veterinārārsti, vecmātes, farmaceiti un arhitekti. Šajā direktīvā norādīts, kā uzņēmējai dalībvalstij būtu jāatzīst profesionālās kvalifikācijas, kas iegūtas citā (izcelsmes) dalībvalstī. Speciālistu atzīšanas sistēmā ir iekļauta gan vispārēja atzīšanas sistēma, gan arī īpašas sistēmas, kas paredzētas katrai no iepriekšminētajām profesijām. Atzīšanas procesā līdzās citiem aspektiem

uzmanība tiek pievērsta kvalifikācijas līmenim, iegūtajai apmācībai un profesionālajai pieredzei (gan vispārējai, gan specializētajai). Minētā direktīva attiecas arī uz profesionālo kvalifikāciju transporta nozarē, kā arī šādu kvalifikāciju apdrošināšanas starpniekiem un finanšu revidentiem. Iepriekš šīs specialitātes tika reglamentētas ar citām direktīvām. 2011. gada 22. jūnijā Komisija pieņēma Zaļo grāmatu par profesionālo kvalifikāciju direktīvas modernizēšanu ([COM\(2011\)0367](#)), kurā tika rosināta profesionālo kvalifikāciju atzīšanas sistēmas reforma, īpašu uzmanību pievēršot darba ņēmēju mobilitātes veicināšanai un apmācības pielāgošanai pašreizējām darba tirgus prasībām. Pēc plašas apspriešanās ar ieinteresētajām personām un reaģējot uz Parlamenta 2011. gada 15. novembra rezolūciju Komisija 2011. gada 19. decembrī publicēja priekšlikumu par grozījumiem profesionālo kvalifikāciju atzīšanas direktīvā ([COM\(2011\)0883](#)). Svarīgākie jaunie priekšlikumi attiecās uz: Eiropas profesionālās kartes ieviešanu, minimālās apmācības prasību saskaņošanu, kvalifikāciju automātisku atzīšanu septiņās profesijās – arhitektiem, zobārstiem, ārstiem, medmāsām, vecmātēm, farmaceitiem un veterinārārstiem, un lekšējā tirgus informācijas sistēmas ieviešanu, kas ļautu īstenot ciešāku sadarbību diplomu atzīšanas jomā. Pārskatīšanas galvenie mērķi bija atvieglot un veicināt speciālistu mobilitāti visā Savienībā un palīdzēt novērst darbinieku trūkumu dažās dalībvalstīs. Grozītā direktīva ([Direktīva 2013/55/ES](#)) tika pieņemta 2013. gada 20. novembrī.

Sākoties Covid-19 pandēmijai, Komisija sniedza norādījumus paziņojumā par veselības aprūpes darbinieku kvalifikācijas savstarpējas atzīšanas veicināšanu un uzsvēra, cik svarīga ir viņu pēc iespējas brīva pārvietošanās, lai nodrošinātu pacientu drošību ([C\(2020\)3072](#)).

2. Savstarpējā atzīšana bez saskaņošanas

Attiecībā uz citām profesijām atšķirības starp valstu noteikumiem ir kavējušas saskaņošanu. Tas savstarpējās atzīšanas panākšanu padarījis sarežģītāku. Tiesisko sistēmu atšķirību dēļ nav bijis iespējams veikt diplomu un kvalifikāciju pilnīgu savstarpēju atzīšanu, kas būtu garantējusi tūlītēju brīvību veikt uzņēmējdarbību, pamatojoties uz izcelsmes valstī saņemtu diplomu. Ar Padomes 1977. gada 22. marta [Direktīvu 77/249/EEK](#) advokātiem tika noteikta brīvība sniegt atsevišķus pakalpojumus. Tomēr brīvas uzņēmējdarbības veikšanai ir nepieciešams uzņēmējas valsts diploms. 1998. gada 16. februāra [Direktīva 98/5/EK](#) šajā ziņā bija būtisks panākums, ļaujot advokātiem ar jebkurā dalībvalstī izsniegtu diplomu veikt uzņēmējdarbību citā dalībvalstī un strādāt savā profesijā, kaut gan uzņēmējvalsts var pieprasīt, lai advokāti, pārstāvot un aizstāvot savus klientus tiesā, sadarbojas ar vietējiem advokātiem. Pēc trīs šādi nostrādātiem gadiem advokāti var iegūt tiesības pilnībā praktizēt savā profesijā, ja viņi nokārtojuši zināšanu kvalifikācijas pārbaudi uzņēmējā valstī, taču bez nepieciešamības kārtot kvalifikācijas eksāmenus. Ar citām direktīvām šādu pašu principu piemēroja arī citām profesijām, piemēram, autopārvadājumu operatoriem, apdrošināšanas aģentiem un brokeriem, kā arī frizieriem un arhitektiem.

B. Vispārējā pieeja

Tiesību aktu sagatavošana savstarpējai atzīšanai pa nozarēm (kas dažkārt prasa valsts noteikumu visaptverošāku saskaņošanu) iepriekš bija gara un apgrūtināša procedūra. Tāpēc kļuva skaidrs, ka vajadzīga vispārēja diplomu līdzvērtības atzīšanas sistēma visām tām reglamentētajām profesijām, uz kurām neattiecas īpaši ES tiesību akti. Jaunā vispārējā pieeja situāciju ir mainījusi. Iepriekš atzīšana bija atkarīga no tā,

vai pastāv ES mēroga noteikumi attiecībā uz konkrētās reglamentētās profesijas vai darbības saskaņošanu. Līdz ar jauno pieeju savstarpējā atzīšana visām attiecīgajām reglamentētajām profesijām saskaņā ar spēkā esošajiem noteikumiem tiek veikta gandrīz automātiski, un katrai nozarei nav nepieciešami īpaši sekundārie tiesību akti. No tā laika saskaņošanas un savstarpējās atzīšanas metodes turpina izmantot paralēlās sistēmās, un vairākkārt tās arī izmantotas saskaņā ar papildinošu sistēmu, izmantojot vienlaikus regulu un direktīvu ([1992. gada 3. decembra](#) un [1996. gada 15. jūlija Padomes rezolūcijas](#) par kvalifikāciju un arodmācību apliecību pārskatāmību). Uzņemošā dalībvalsts nedrīkst atteikt pretendētājam iespēju darboties kādā profesijā, ja viņš izcelsmes valstī ir ieguvis atbilstošu kvalifikāciju. Tomēr gadījumā, ja apmācības ilgums ir bijis īsāks nekā uzņemošajā valstī, tā var prasīt, lai kandidātam būtu noteikta ilguma profesionālā pieredze, vai, ja apmācības atšķiras būtiski, – noteikt adaptācijas periodu vai zināšanu pārbaudi (pēc kandidāta izvēles), izņemot gadījumus, ja darbam attiecīgajā profesijā nepieciešamas zināšanas par valsts tiesību aktiem.

Turpinot šo darbu, 2018. gada maijā Komisija nāca klajā ar priekšlikumu Padomes ieteikumam ([COM\(2018\)0270](#)), lai panāktu augstākās izglītības un vidējās izglītības periodu automātisku savstarpēju atzīšanu ārvalstīs. Šo [ieteikumu](#) Padome pieņēma 2018. gada 26. novembrī, un tas ir nozīmīgs pagrieziena punkts Komisijas centienos līdz 2025. gadam izveidot Eiropas izglītības telpu ([COM\(2020\)0625](#)), kas ietver automātisku savstarpēju atzīšanu bez atsevišķām atzīšanas procedūrām visā ES.

Kaut arī ir pausta šī apņemšanās līdz 2025. gadam izveidot Eiropas izglītības telpu, vairākas dalībvalstis centušās vēl ātrāk ieviest automātisku savstarpēju atzīšanu un īstenojušas reģionālus risinājumus ārpus ES sistēmas. Beniluksa valstis (Beļģija, Nīderlande un Luksemburga) un Baltijas valstis (Igaunija, Latvija un Lietuva) 2021. gada 27. septembrī parakstīja [nolīgumu](#) par diplomu automātisku atzīšanu.

Reaģējot uz Krievijas karu pret Ukrainu, Komisija 2022. gada aprīlī nāca klajā ar [ieteikumu](#) par kvalifikāciju atzīšanu cilvēkiem, kuri bēg no Krievijas iebrukuma Ukrainā.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

2011. gada 15. novembrī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par Profesionālo kvalifikāciju direktīvas īstenošanu, aicinot to modernizēt un uzlabot, kā arī mudinot izmantot visefektīvākās un piemērotākās tehnoloģijas. Nolūkā atvieglot atzīšanas procesu Parlaments ierosināja ieviest Eiropas profesionālo karti jeb oficiālu dokumentu, ko atzītu visas kompetentās iestādes.

Atbildot uz šo Parlamenta rezolūciju, Komisija 2011. gada 19. decembrī iesniedza priekšlikumu par grozījumiem profesionālo kvalifikāciju atzīšanas direktīvā. Veiksmīgi noritējušās dialoga sarunās Parlamentam izdevās panākt ierosinātās izmaiņas, tostarp brīvprātīgas profesionālās kartes ieviešanu, brīdināšanas mehānisma izveidi, precīzākus noteikumus attiecībā uz daļēju piekļuvi reglamentētai profesijai, noteikumus attiecībā uz valodu prasmēm, ka arī mehānisma izveidi reglamentēto profesiju savstarpējai izvērtēšanai, lai nodrošinātu lielāku pārredzamību. Tā rezultātā 2013. gada 20. novembrī tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes [Direktīva 2013/55/ES](#), ar ko groza Direktīvu 2005/36/EK par profesionālo kvalifikāciju atzīšanu. Parlamenta leģslējā tirgus un patērētāju aizsardzības komiteja kopš 2023. gada oktobra apspriež pasākumus [šīs direktīvas grozīšanai](#), lai Rumānijā iegūtu aprūpes māsas kvalifikāciju varētu atzīt visā ES bez nepieciešamības pierādīt profesionālo pieredzi šajā jomā.

Pēc tam Parlaments un Padome pieņēma Samērīguma novērtēšanas direktīvu ([Direktīvu \(ES\) 2018/958](#)), ar ko ievieš saskaņotu samērības testu, kas jāizmanto visām dalībvalstīm, pirms tās pieņem valsts noteikumus par profesijām. 2018. gada 25. oktobrī Eiropas Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par automātiskas diplomu savstarpējas atzīšanas veicināšanu.

Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments 2020. gada novembrī publicēja pēc lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pieprasījuma veiktu [pētījumu](#)^[1], kurā analizēja valstu šķēršļus brīvai aprītei vienotajā tirgū, tostarp attiecībā uz pakalpojumu brīvu aprīti un piekļuvi reglamentētajām profesijām. Pētījumā tika konstatēts, ka šķērslis profesionālo pakalpojumu brīvai aprītei vienotajā tirgū vēl arvien ir gan atšķirības kvalifikācijās, piemēram, dažāda līmeņa vai ilguma izglītība, gan arī noteikumos par profesionālo kvalifikāciju atzīšanu un administratīvajās procedūrās, kas saistītas ar piekļuvi profesionālajām organizācijām.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
11/2023

[1] *Dahlberg, E. u. c.*, "Juridiskie šķēršļi dalībvalstīs attiecībā uz vienotā tirgus noteikumiem" (Legal obstacles in Member States to Single Market rules), publikācija lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamentam, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. gads.

2.1.7. VISPĀRĒJAIS DIGITĀLAIS VIENOTAIS TIRGUS

Digitālais vienotais tirgus dod labumu ekonomikai, samazina ietekmi uz vidi un uzlabo dzīves kvalitāti, pateicoties e-komercijai un e-pārvaldei. Tā kā pakalpojumi pāriet no fiksēto uz mobilo sakaru platformām, šai pārejai ir vajadzīgs ES regulējums mākoņdatošanai, pārrobežu piekļuvei saturam un netraucētiem mobilajiem datiem, vienlaikus nodrošinot privātumu un kiberdrošību. Eiropas digitālais vienotais tirgus bija vitāli svarīgs Covid-19 krīzes laikā. Digitālo pakalpojumu akts un Digitālo tirgu akts nākamajos gados radikāli pārveidos tirgu.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību 4. panta 2. punkta a) apakšpunkts, 26., 27., 114. un 115. pants.

MĒRĶI

Digitālā vienotā tirgus (DVT) mērķis ir likvidēt valstu šķēršļus tiešsaistes darījumiem, pamatojoties uz kopējā tirgus koncepciju, kas izstrādāta, lai likvidētu tirdzniecības šķēršļus starp dalībvalstīm. Tas pakāpeniski kļūva par iekšējo tirgu, veicinot preču, pakalpojumu un kapitāla brīvu apriti un personu brīvu pārvietošanos. Stratēģijā “Eiropa 2020” ir izcelta Digitālā programma Eiropai, uzsverot informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) nozīmi ES 2020. gada mērķu sasniegšanā. DVT ir atzīts par prioritāti, un tam ir būtiska nozīme Komisijas digitālā vienotā tirgus stratēģijā ([COM\(2015\)0192](#)) un Komisijas priekšsēdētājas 2019.–2024. gada darba kārtībā^[1].

DVT var uzlabot piekļuvi informācijai, samazināt darījumu izmaksas, līdz minimumam samazināt ietekmi uz vidi un ieviest labākus uzņēmējdarbības modeļus. E-komercijas izaugsme patērētājiem sniedz [taustāmus ieguvumus](#), piemēram, jaunus izstrādājumus, zemākas cenas, lielāku izvēli un augstākas kvalitātes preces, vienlaikus veicinot pārrobežu tirdzniecību un piedāvājot viegli saprotamu cenu salīdzinājumu. Turklāt e-valdības pakalpojumu paplašināšana saskaņo atbilstības noteikumus tiešsaistē un darbvietu un uzņēmējdarbības iespēju pieejamību ES uzņēmumiem.

SASNIEGUMI

Ņemot vērā to, ka iekšējā tirgus potenciāls joprojām netiek pilnā mērā izmantots, Parlaments, Padome un Komisija ir centušies to pilnveidot un izvirzīt vienotā tirgus politikas priekšplānā sabiedrību, patērētājus un mazos un vidējos uzņēmumus (MVU)^[2]. Šajos centienos DVT ir būtiska nozīme.

Paziņojumā “Eiropa 2020 - stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei” ([COM\(2010\)2020](#)) Komisija izvirzīja septiņas pamatiniciatīvas, tostarp “Digitālo programmu Eiropai”, kuru mērķis ir “padarīt ES par gudru, ilgtspējīgu un

[1]Sk. “Eiropas Savienība, kas tiecas uz augstākiem mērķiem. Mana programma Eiropai: politikas pamatnostādnes nākamajai Eiropas Komisijai (2019–2024)”.

[2]Agrākie centieni bija vērsti uz iekšējā tirgus darbības uzlabošanu un patērētāju aizsardzības nodrošināšanu, pieņemot, piemēram, Datu aizsardzības direktīvu (95/46/EK), E-komercijas direktīvu (2000/31/EK), telekomunikāciju tiesību aktu paketi, tostarp E-privātuma direktīvu (2002/58/EK), Maksājumu pakalpojumu direktīvu (2007/64/EK), Patērētāju tiesību direktīvu (2011/83/ES) un Viesabonēšanas regulu ((ES) Nr. 531/2012).

integrējošu ekonomiku ar augstu nodarbinātības, ražīguma un sociālās kohēzijas līmeni”.

Komisijas paziņojumi un Parlamenta [2010. gada 20. maija rezolūcija](#) sagatavoja vidi paziņojumam “Ceļā uz aktu par vienoto tirgu” ([COM\(2010\)0608](#)), ieviešot pasākumus ES ekonomikas veicināšanai un darbvietu radīšanai. Komisija 2012. gada oktobrī nāca klajā ar “II vienotā tirgus aktu” ([COM\(2012\)0573](#)) ar 12 galvenajiem pasākumiem, kas vērsti uz četriem galvenajiem izaugsmes, nodarbinātības un uzticības sekmētājiem: integrēti tīkli, pārrobežu mobilitāte, digitālā ekonomika un darbības, kas veicina kohēziju un dod labumu patērētājiem.

Komisija 2015. gada 6. maijā nāca klajā ar DVT stratēģiju ar trim pīlāriem: uzlabot piekļuvi digitālajām precēm/pakalpojumiem visā ES, veicināt apstākļus digitālajiem tīkliem un inovatīviem pakalpojumiem un optimizēt digitālās ekonomikas izaugsmes potenciālu. Pēc stratēģijas publicēšanas Komisija ierosināja vairākus likumdošanas pasākumus DVT izveidei. Tie risina tādus jautājumus kā nepamatota ģeoblokēšana ([COM\(2016\)0289](#)), paku pārrobežu piegāde ([COM\(2016\)0285](#)), tiešsaistes satura pakalpojumu pārrobežu pārnesamība ([COM\(2015\)0627](#)), patērētāju tiesību aizsardzības iestāžu sadarbības regulas pārskatīšana ([COM\(2016\)0283](#)), audiovizuālo mediju pakalpojumi ([COM\(2016\)0287](#)), preču tiešsaistes un cita veida distances pārdošanas līgumi ([COM\(2015\)0635](#)) un digitālā satura piegādes līgumi ([COM\(2015\)0634](#)). Komisija ir publicējusi arī paziņojumus par turpmāko politikas pieeju, piemēram, tiešsaistes platformām ([COM\(2016\)0288](#)).

Komisija 2018. gadā nāca klajā ar stratēģiju par mākslīgo intelektu (MI) Eiropai ([COM\(2018\)0237](#)) un vienojās ar dalībvalstīm par koordinētu plānu^[3]. Augsta līmeņa ekspertu grupa mākslīgā intelekta jautājumos 2019. gada aprīlī iepazīstināja ar savām “[Ētikas vadlīnijām uzticamam mākslīgajam intelektam](#)”, savukārt 2020. gada februārī Komisija nāca klajā ar Balto grāmatu “Mākslīgais intelekts - Eiropas pieeja izcilībai un uzticībai” ([COM\(2020\)0065](#)), ar paziņojumiem par Eiropas digitālās nākotnes veidošanu ([COM\(2020\)0067](#)) un ar Eiropas datu stratēģiju ([COM\(2020\)0066](#)), un 2021. gada martā – ar paziņojumu “Digitālais kompass līdz 2030. gadam – Eiropas ceļam digitālajā gadu desmitā” ([COM\(2021\)0118](#)).

Komisija 2020. gada 8. aprīlī nāca klajā ar [ieteikumu](#) par vienotu Savienības rīkkopu tehnoloģiju un datu izmantošanai ar mērķi apkarot Covid-19 krīzi un iziet no tās.

Komisija 2020. gada maijā paziņojumā “Eiropas lielā stunda: jāatjaunojas un jāgatavo ceļš nākamajai paaudzei” ([COM\(2020\)0456](#)) paziņoja, ka DVT būs viens no ES pēc Covid-19 atveseļošanas plāna pīlāriem. Šajā paziņojumā galvenā uzmanība pievērsta šādiem jautājumiem: 1) investīcijas labākā savienotībā, 2) spēcīgāka rūpniecības un tehnoloģiju klātbūtne piegādes ķēdes stratēģiskās daļās (piemēram, mākslīgais intelekts, kibernetika, 5G, mākoņdatošanas infrastruktūra), 3) reāla datu ekonomika un Eiropas datu telpas un 4) taisnīgāka un vienkāršāka uzņēmējdarbības vide. Šis paziņojums sniedz norādes dalībvalstīm, kā piešķirami *NextGenerationEU* līdzekļi.

[3] Eiropas Komisijas 2018. gada 7. decembra paziņojums preseī “[Dalībvalstis un Komisija kopīgi strādā pie Eiropā radīta mākslīgā intelekta atbalstīšanas](#)”.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlamentam ir bijusi viena no vadošajām lomām iekšējā tirgus pilnveidošanā, un tas aktīvi veicina DVT izveidi un programmu izstrādi.

Parlaments [2012. gada 20. aprīļa rezolūcijā](#) uzsvēra, ka ir vajadzīgs saskaņots tiesiskais regulējums elektroniskās autentifikācijas un parakstu savstarpējai atzīšanai, lai atvieglotu pārrobežu pakalpojumus ES. 2012. gada 11. decembrī tas pieņēma rezolūcijas par DVT un [digitālo brīvību ES ārpolitikā](#). Turklāt [2013. gada 4. jūlija rezolūcijā](#) tika uzsvērtā iespēja maksimāli izmantot DVT potenciālu, novērst prasmju trūkumu, uzlabot drošību, vairojot uzticēšanos un patērētāju uzticēšanos, veicināt likumīgu digitālo saturu un izveidot mobilitātes pakalpojumus ar starptautisku dimensiju.

Reaģējot uz DVT stratēģiju, Parlaments [2016. gada 19. janvārī pieņēma rezolūciju](#) par virzību uz Digitālā vienotā tirgus aktu. Tas mudināja Komisiju izbeigt nepamatotu ģeoblokēšanu, uzlabot patērētāju piekļuvi precēm/pakalpojumiem un nodrošināt konsekventu patērētāju aizsardzību attiecībā uz visu veidu digitālo saturu. Rezolūcijā uzsvērts, ka ir vajadzīgi labāki pārrobežu paku piegādes risinājumi un atbalsts MVU un jaunuzņēmumiem, vienlaikus izmantojot jaunas IKT tehnoloģijas, piemēram, lielos datus un 3D drukāšanu. Tajā arī pausts atbalsts inovācijām labvēlīgai rīcībpolitikai attiecībā uz tiešsaistes platformām un E-privātuma direktīvas pārskatīšanai nolūkā to saskaņot ar jaunajiem ES datu aizsardzības standartiem.

Parlaments ir turpinājis pilnveidot DVT, veicot apjomīgas likumdošanas darbības, tostarp par tīkla neitralitātes garantijām, viesabonēšanas maksu atcelšanu, kas notika 2017. gada 15. jūnijā ([Regula \(ES\) 2015/2120](#)), nepamatotas ģeoblokēšanas aizliegumu ([Regula \(ES\) 2018/302](#)), vienotas digitālās vārtejas ieviešanu ([Regula \(ES\) 2018/1724](#)), pasākumiem ātrdarbīgu elektronisko sakaru tīklu izvēšanas izmaksu samazināšanai ([Direktīva 2014/61/ES](#)), elektroniskās identifikācijas noteikumiem ([Regula \(ES\) Nr. 910/2014](#)), Eiropas kiberdrošības noteikumiem ([Direktīva \(ES\) 2016/1148](#)), digitālā satura un pakalpojumu līgumiem ([Direktīva \(ES\) 2019/770](#)), un digitālajām autortiesībām ([Direktīva \(ES\) 2019/790](#)).

[Digitālā vienotā tirgus darba grupas](#) sagatavošanas darbs ar [pētniecības](#) un zinātnisko pierādījumu atbalstu ir pamatā Parlamenta sasniegumiem digitālajā jomā. Parlamenta uzdevumā veiktie pētījumi liecina, ka [DVT](#) ir būtisks potenciāls, jo īpaši attiecībā uz to, lai ES patērētājiem un uzņēmumiem [samazinātu izmaksas un šķēršļus](#) un padarītu ES [ekonomiku zaļāku](#) un [sociālāku](#). Eiropas Savienībā lielu daļu šā potenciāla var izmantot, attīstot [e-pārvaldi un saistītus pakalpojumus](#), piemēram, e-veselību.

Datu aizsardzības pakete, tostarp [Regula \(ES\) 2016/679](#) un [Direktīva \(ES\) 2016/680](#), nodrošina vieglāku piekļuvi personas datiem, precizētas "tiesības tikt aizmirstam", datu pārnēsamību un zināšanas par datu aizsardzības pārkāpumiem. Tā stājās spēkā 2018. gada 25. maijā, un dalībvalstis direktīvu transponēja līdz 2018. gada 6. maijam. Turklāt 2019. gada 20. jūnijā tika pieņemta [Regula \(ES\) 2019/1150](#) par tiešsaistes starpniecības pakalpojumu sniegšanu. Parlaments 2019. gada 18. decembrī pieņēma [rezolūciju](#) par veselības un aprūpes digitālo pārveidi digitālajā vienotajā tirgū.

Parlamenta likumdošanas darbs pie DVT ik gadu ES ekonomikai dod aptuveni 177 miljardus EUR. Saskaņā ar kādu [pētījumu](#) svarīgākie ieguvumi ir tādās jomās kā elektroniskās komunikācijas un pakalpojumi (86,1 miljards EUR), datu plūsmas un

mākslīgais intelekts (51,6 miljardi EUR), vienotā digitālā vārteja (20 miljardi EUR) un regulas par ģeobloķēšanu un tiešsaistes platformām (14 miljardi EUR). Parlaments 2020. gada aprīlī [rezolūcijā](#) uzsvēra, ka atveseļošana pēc Covid-19 būs vērsta uz digitālo pārveidi, lai atjaunotu ekonomiku.

Pirms Komisijas priekšlikuma par MI, ko publicēja 2021. gada aprīlī ([COM\(2021\)0206](#)), Parlaments izveidoja Īpašo komiteja attiecībā uz mākslīgo intelektu digitālajā laikmetā, lai analizētu mākslīgā intelekta ietekmi uz ES ekonomiku. 2020. gada 20. oktobrī tas pieņēma trīs rezolūcijas, kurās izklāstīts, kā ES var vislabāk regulēt MI, vienlaikus aizsargājot [intelektuālo īpašumu](#), [ētikas standartus](#) un [civiltiesisko atbildību](#), un kuras balstās uz dažādiem [pētījumiem](#).

Parlamenta leksējā tirgus un patērētāju aizsardzības komiteja (IMCO) un Pilsoņu brīvību, tieslietu un iekšlietu komiteja (LIBE) 2022. gada 21. aprīlī rīkoja kopīgu [uzklausīšanu](#) par Mākslīgā intelekta akta priekšlikumu, lai apspriestu Komisijas ieteikumus. Komitejas pieņēma [ziņojumu](#), kurā ieteikti grozījumi, piemēram, kriminoloģiskās prognozēšanas aizliegums un augsta riska MI saraksta paplašināšana. Tajā tika arī ierosināta iekļaujošāka MI biroja loma un ciešāka saskaņošana ar Vispārīgo datu aizsardzības regulu. Progress tika panākts ceturtajā dialogā 2023. gada 24. oktobrī, jo īpaši attiecībā uz strīdīgo filtru mehānismu augsta riska MI sistēmām. Komitejas strādā pie tā, lai sarunas pabeigtu līdz gada beigām, un nākamais dialogs paredzēts 2023. gada 6. decembrī.

Lai DVT darbotos efektīvi, ir svarīgi izprast dalībvalstu tiesību aktus. 2020. gada novembrī IMCO komitejas pasūtītā pētījumā “Juridiskie šķēršļi vienotā tirgus noteikumiem dalībvalstīs” tika atklāts, ka šķēršļi nav saistīti tikai ar digitālo jomu. Daudzu DVT stratēģijas pasākumu mērķis ir risināt pārrobežu tiešsaistes tirdzniecības jautājumus. Lai gan joprojām trūkst uzticamas informācijas par dalībvalstu noteikumiem, vienotā digitālā vārteja ([Regula \(ES\) 2018/1724](#)) tam pievērsīsies 2023. gada beigās. Vēl vienā IMCO komitejas 2020. gada [pētījumā](#) tika novērtēti vienotie kontaktpunkti un ar tiem saistītie pakalpojumi, uzsverot, ka ar gaidāmo Vienotās digitālās vārtejas regulu ir jāievieš labāka uzraudzība.

Lai virzītu uz priekšu DVT izveidi, Parlaments 2020. gada 20. oktobrī pieņēma rezolūciju par Digitālo pakalpojumu aktu. Tajā ierosināts panākt, ka pakete stiprina iekšējo tirgu, garantē patērētāju aizsardzību, nodrošina darbību paritāti bezsaistē un tiešsaistē, saglabā pārredzamību, ievēro tiesības un attiecas uz trešo valstu struktūrām, kas ietekmē ES patērētājus. Rezolūcija balstījās uz pētniecību, [darbsemināru](#), un uz [vairākiem pētījumiem](#), ko pasūtīja IMCO.

Komisija 2020. gada 15. decembrī saskaņā ar koplēmuma procedūru iesniedza Parlamentam un Padomei [ierosināto Digitālo pakalpojumu akta paketi](#). Paketē ir divas likumdošanas iniciatīvas: [Digitālo pakalpojumu akts \(DPA\)](#) un [Digitālo tirgu akts \(DTA\)](#). Tās galvenie mērķi ir radīt drošāku digitālo telpu, kurā tiek aizsargātas digitālo pakalpojumu lietotāju pamattiesības, un ieviest vienlīdzīgus konkurences noteikumus, lai veicinātu inovāciju, izaugsmi un konkurētspēju Eiropas vienotajā tirgū un pasaulē. DPA ([Regula \(ES\) 2022/2065](#)) un DTA ([Regula \(ES\) 2022/1925](#)) Parlaments un Padome oficiāli pieņēma attiecīgi 2022. gada 19. oktobrī un 2022. gada 14. septembrī, un tie stājās spēkā 2023. gada maijā.

Saistībā ar DPA un DTA svarīgs [pētījums](#) pievērsās mērķreklāmas ietekmei uz patērētājiem un tirgu. Atziņas tika gūtas arī [darbseminārā](#), kurā apsprieda DPA un DTA ietekmi, un [uzklausīšanā](#), kurā piedalījās Facebook trauksmes cēlēja *Frances Haugen*,

uzsverot lielo tehnoloģiju uzņēmumu nelikumīgo praksi. DPA un DTA priekšlikumu saskaņošana ar IMCO 2020. gada oktobra [ziņojumu](#) liecina, ka Parlaments var ietekmēt likumdošanas programmu pat bez tiešām iniciatīvas tiesībām.

2022. gada februāra [pētījums](#) aplūkoja to, kā ietekmētāji ietekmē reklāmu un patērētāju aizsardzību vienotajā tirgū, jo īpaši, izplatot maldinošu informāciju un popularizējot nedrošus produktus. Šā pētījuma rezultāti var palīdzēt turpmāko tiesību aktu šajā jomā izstrādē. Ietekmētāju tirgvedība, kas ir strauji paplašinājusies, bieži izmanto maldinošu taktiku, lai vērstos pie neaizsargātiem patērētājiem. Savukārt DPA un DTA cenšas uzlabot pārredzamību un regulēt tiešsaistes platformu vārtziņus – divas būtiskas jomas ietekmētāju darbības laukā.

IMCO komitejas pasūtītā un 2022. gada decembrī publicētā [pētījumā](#) ir analizēta tiešsaistes tirdzniecības vidiskā pēda aprītes ekonomikas kontekstā. Tajā arī sniegta informācija par e-komercijas lomu Eiropas zaļā kursa īstenošanā un sniegti ieteikumi turpmākai rīcībai.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
11/2023

2.1.8. UZŅĒMUMIEM UN PATĒRĒTĀJIEM IZMAKSU ZIŅĀ PIEEJAMI SAKARI

Informācijas un sakaru tehnoloģijas (IST), kā arī datu pakalpojumi mūsdienās pārsniedz tradicionālās telefonijas pakalpojumus nozīmīgumā gan patērētājiem, gan uzņēmumiem. Pieaugot pēc pieprasījuma saņemama satura un 4G/5G pakalpojumu apjomam, ES ir ieviesusi telesakaru tiesisko regulējumu. Tas ietver visu veidu telesakarus, tostarp apraidi. Pētījumi liecina, ka šie pakalpojumi katru gadu ES IKP pienes 86,1 miljardu EUR, un jaunie pasākumi, iespējams, to papildina ar vēl 40 miljardiem EUR.

JURIDISKAIS PAMATS

Tā kā Līgumos nebija paredzētas tiešas pilnvaras elektronisko sakaru tīklu un pakalpojumu jomā, jurisdikcija attiecībā uz šo jomu tika izsecināta no dažādiem Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) pantiem. Ņemot vērā mediju preču un pakalpojumu komplekso raksturu, ko nevar definēt tikai kā kultūras preces vai vienkārši ekonomiskas preces, rīcībpolitikas jāizstrādā, pamatojoties uz šādu jauktu jurisdikciju. ES var attiecīgi rīkoties šādu nozaru un horizontālo politiku ietvaros: rūpniecības politika (LESD 173. pants), konkurences politika (LESD 101.–109. pants), tirdzniecības politika (LESD 206. un 207. pants), Eiropas komunikāciju tīkli (LESD 170.–172. pants), pētniecība, tehnoloģijas attīstība un kosmos (LESD 179.–190. pants), tiesību aktu tuvināšana, lai saskaņotu tehnoloģijas vai izmantotu līdzīgus tehnoloģiju standartus (LESD 114. pants), preču brīva aprīte (LESD 28., 30., 34. un 35. pants), personu brīva pārvietošanās un pakalpojumu un kapitāla brīva aprīte (LESD 45.–66. pants), izglītība, arodniecība, jaunatne un sports (LESD 165. un 166. pants) un kultūra (LESD 167. pants).

MĒRĶI

Turpinot Lisabonas stratēģijā iesāktu, 2010. gadā publicētajā 10 gadu Digitālajā programmā Eiropai pirmo reizi tika noteikta IST galvenā veicinošā loma, palīdzot ES sasniegt tās mērķus. 2015. gadā programma tika izstrādāta tālāk, pieņemot digitālā vienotā tirgus (DVT) piecu gadu stratēģiju ar mērķi nodrošināt taisnīgu, atvērtu un drošu digitālo vidi, kuras pamatā ir trīs pīlāri: visā Eiropā nodrošināt patērētājiem un uzņēmumiem labāku piekļuvi digitālajām precēm un pakalpojumiem, radīt piemērotus apstākļus digitālo tīklu un pakalpojumu attīstībai un maksimāli palielināt digitālās ekonomikas izaugsmes potenciālu.

2020. gadā otrajā piecu gadu digitālajā stratēģijā “Eiropas digitālās nākotnes veidošana” galvenā uzmanība tika pievērsta trim galvenajiem mērķiem: tehnoloģiju darbība cilvēku labā, taisnīga un konkurētspējīga ekonomika un atvērta, demokrātiska un ilgtspējīga sabiedrība. 2021. gadā tai sekoja 10 gadu “Digitālais kompass līdz 2030. gadam – Eiropas ceļam digitālajā gadu desmitā”, kurā ES digitālās ieceres 2030. gadam ir izteiktas konkrēti.

SASNIEGUMI

A. Digitālais vienotais tirgus

Komisija 2015. gadā publicēja digitālā vienotā tirgus (DVT) stratēģiju ([COM\(2015\)0192](#)), kuras mērķis ir likvidēt virtuālās robežas, veicināt digitālo savienotību un atvieglot patērētājiem piekļuvi pārrobežu tiešsaistes saturam. 2016. gada janvārī Parlaments pieņēma rezolūciju par [virzību uz Digitālā vienotā tirgus aktu](#).

Šī apņemšanās veicināt digitālo savienotību ir atjaunota ES "[Digitālajā kompasā līdz 2030. gadam – Eiropas ceļam digitālajā gadu desmitā](#)", kur tā ir viens no galvenajiem punktiem, kas īpaši pievēršas infrastruktūras paplašināšanai. Saskaņā ar paziņojumu visām ES mājaimniecībām vajadzētu būt gigabitos mērāmam pieslēgumam un 5G būtu jāaptver visas apdzīvotās teritorijas. Turklāt modernu un ilgtspējīgu pusvadītāju ražošanai Eiropā būtu jāsasniedz 20 % no globālā ražošanas apjoma, un Eiropas Savienībā būtu jāievieš 10 000 klimatneitrālu un ļoti drošu perifērijas mezglu. 2022. gada 17. janvārī ES izgatavoja savu pirmo kvantu datoru – augsti progresīvu tehnoloģiju sistēmu, kas atrodas Jīlīhas Superdatošanas centrā Vācijā.

B. Viesabonēšanas regula

Ar Viesabonēšanas regulu tika ieviests noteikums "viesabonēšana kā mājās", kas lika no 2017. gada 15. jūnija atcelt mazumtirdzniecības viesabonēšanas maksas Eiropas Savienībā, vienlaikus arī nosakot vairumtirdzniecības cenu griestus, kuri ļauj gan segt izmaksas, gan nodrošināt ilgtspējīgu viesabonēšanu kā mājās. Regula ir daļa no ES DVT sasniegumiem, un tā bija spēkā līdz 2022. gada 30. jūnijam. Ņemot vērā tās panākumus, kas liecina par to, kā ES iedzīvotāji gūst labumu no DVT, tika ierosināta jauna regula, lai spēkā esošos noteikumus pagarinātu vēl uz 10 gadiem ([COM\(2021\)0085](#)). [Jaunā regula](#), ko publicēja 2022. gada aprīlī, bezmaksas viesabonēšanu visā Eiropā pagarina līdz 2032. gadam. Tā arī aizliedz papildu maksas, kas būtu lielākas nekā viesabonēšanas vairumtirdzniecības griesti, situācijās, kad patērētāji pārsniedz viesabonēšanas limitus. ES viesabonēšanas noteikumi vairs nav piemērojami Apvienotajā Karalistē, jo tā 2020. gada 31. decembrī izstājās no vienotā tirgus.

C. Eiropas Elektronisko sakaru kodekss

Komisija 2015. un [2016. gadā](#) nāca klajā ar priekšlikumiem reformēt ES telesakaru tiesisko regulējumu, tostarp Eiropas Elektronisko sakaru kodeksu (*EECC*), un aizstāt četras galvenās direktīvas. Eiropas Elektronisko sakaru kodekss ([Direktīva \(ES\) 2018/1972](#)), kas stājās spēkā 2018. gada decembrī, atjaunināja ES telesakaru regulējumu. Turklāt 2020. gada decembrī ar Komisijas [Deleģēto regulu \(ES\) 2021/654](#) tika noteikti ES mēroga balss savienojuma pabeigšanas tarifi, no 2022. gada nosakot likmi 0,07 eurocenti minūtē fiksētajiem zvaniem un no 2024. gada – 0,2 eurocenti minūtē mobilajiem zvaniem.

D. Privātuma un drošības regulējums

Labāka patērētāju un uzņēmumu aizsardzība ir nodrošināta ar šādiem pasākumiem: pieņemot tiesību aktu par privātumu ([Direktīva 2009/136/EK](#)) un datu aizsardzību ([Regula \(ES\) 2016/679](#) un [Direktīva \(ES\) 2016/680](#)), stiprinot Eiropas Savienības

Kiberdrošības aģentūras pilnvaras^[1], pieņemot [Direktīvu \(ES\) 2016/1148](#) par pasākumiem nolūkā panākt vienādi augsta līmeņa tīklu un informācijas sistēmu drošību visā ES (TID direktīva), stiprinot tiesības nomainīt fiksēto vai mobilo operatoru vienas darbdienu laikā, vienlaikus saglabājot savu telefona numuru, proti, numura pārnesamība ([Direktīva 2009/136/EK](#)), un izveidojot vienoto Eiropas neatliekamās palīdzības dienesta numuru 112 (Direktīva 2009/136/EK), palīdzības dienesta tālruņa numuru 116 000 bērnu pazušanas gadījumiem, palīdzības bērniem dienesta tālruņa numuru 116 111, emocionālā atbalsta dienesta tālruņa numuru 116 123 un [tiešsaistes platformu](#) strīdu izšķiršanai starp patērētājiem un tirgotājiem tiešsaistē.

Komisija 2020. gada 16. decembrī nāca klajā ar priekšlikumu direktīvai, kas paredz pasākumus nolūkā panākt vienādi augsta līmeņa kiberdrošību visā Savienībā ([COM\(2020\)0823](#)); tās uzdevums bija aizstāt un attīstīt tālāk TID direktīvā noteikto. 2022. gada decembrī publicētā [Direktīva \(ES\) 2022/2555](#) (TID2 direktīva) efektīvi nodrošinās, ka kiberdrošības līmenis privātajās un publiskajās organizācijās pilnībā atbilst tam, lai atrisinātu mūsdienu problēmas, ar kurām šīs organizācijas saskaras.

E. Konkurences un tirgus regulējumi

Labāka piekļuve telesakariem ir nodrošināta, pieņemot tiesību aktus, kas veicina konkurenci ar skaidriem un iekļaujošiem noteikumiem, labāku kvalitāti, zemākām cenām un vairāk pakalpojumiem ([Eiropas Elektronisko sakaru kodekss](#)), investējot platjoslas tīklos, kas atbilst ātrdarbīga interneta standartiem, ar radiofrekvenču spektra politikas programmas starpniecību atbalstot bezvadu tehnoloģijas, piemēram, *LTE* un 5G, un [saskaņojot 470–790 MHz frekvenču joslas izmantošanu ES](#), lai izveidotu gigabitu savienotību visiem galvenajiem sociālekonomiskajiem virzītājspēkiem.

Lai uzlabotu valstu regulatīvo procedūru saderību, Eiropas Elektronisko sakaru regulatoru iestāde ([Regula \(ES\) Nr. 2018/1971](#)) nodrošina sadarbību starp valstu regulatoriem un Komisiju. Tā veicina paraugpraksi un kopīgas pieejas, vienlaikus izvairoties no nekonekventa regulējuma, kas varētu radīt DVT izkropļojumus. Šis atjauninātais tiesiskais regulējums uzliek valstu regulatīvajām iestādēm uzdevumu veicināt konkurenci elektronisko sakaru tīklu un pakalpojumu nodrošināšanā, kā arī noteikt principus, kas ir to darbības pamatā: neatkarība, objektivitāte un pārredzamība, kā arī pārsūdzības tiesības.

Parlaments un Padome 2022. gada 23. novembrī pieņēma [Direktīvu \(ES\) 2022/2380](#), no 2024. gada ieviešot vienotu lādētāju standartu, tostarp mobilajiem tālruņiem, planšetdatoriem, austiņām un pārnēsājamām navigācijas sistēmām. Tādu pašu saskaņošanu līdz 2026. gadam pakāpeniski piemēros arī klēpj datoriem. Direktīvas mērķis ir veicināt tehnoloģisko inovāciju, novērst tirgus sadrumstalotību un samazināt lādētāju ražošanas ietekmi uz vidi.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments atbalsta noturīgu un attīstītu IST politiku un ir bijis ļoti aktīvs šīs jomas tiesību aktu pieņemšanā, lai palielinātu ieguvumus patērētājiem un uzņēmumiem.

[1]Kiberdrošības akts, proti, 2019. gada 17. aprīlī pieņemtā [Regula \(ES\) 2019/881](#), atceļ Regulu (EK) Nr. 460/2004 un ievērojami maina aģentūras pilnvaras un darbības jomu. Tas paplašina tās pienākumus, iekļaujot plašāku kiberdrošības jautājumu loku, piemēram, izveidojot IKT produktu, pakalpojumu un procesu Eiropas kiberdrošības sertifikācijas satvaru un palielinot tās lomu atbalsta sniegšanā dalībvalstīm nolūkā novērst kiberdrošības apdraudējumus un uzbrukumus.

Parlaments ir atgādinājis vajadzību izmantot digitālās dividendes spektru, lai visiem ES iedzīvotājiem nodrošinātu piekļuvi platjoslas pakalpojumiem, un ir uzsvēris, ka ir vajadzīga turpmāka rīcība, lai no jebkuras vietas nodrošinātu piekļuvi ātrdarbīgiem platjoslas pakalpojumiem, kā arī [visu iedzīvotāju un patērētāju piekļuvi digitālajai praībai un kompetencei](#). Tas arī [uzsver drošības nozīmi kibertelpā](#), lai garantētu stabilu patērētāju un uzņēmumu privātuma un pilsonisko brīvību aizsardzību digitālā vidē. Tajā pašā laikā Parlaments stingri atbalsta tehnoloģisko neitralitāti, tīkla neitralitāti un tīkla brīvības ES iedzīvotājiem.

Parlaments ar tiesību aktu palīdzību sistemātiski stiprina šīs garantijas. Tam ir būtiska loma šķēršļu novēršanā DVT un to ES telesakaru noteikumu modernizēšanā, kurus piemēro mūsdienu digitālajiem un datu produktiem un pakalpojumiem, lai [vairotu digitālās priekšrocības patērētājiem un uzņēmumiem](#). Daži piemēri: [Direktīva 2014/61/ES](#) par pasākumiem ātrdarbīgu elektronisko sakaru tīklu izvēršanas izmaksu samazināšanai un [Regula \(ES\) Nr. 910/2014](#) par elektronisko identifikāciju un uzticamības pakalpojumiem elektronisko darījumu veikšanai iekšējā tirgū nolūkā veicināt elektronisko uzņēmējdarbību. Reaģējot uz Komisijas priekšlikumiem, Parlaments ir atbalstījis [autortiesību noteikumu](#) modernizēšanu un ES [audiovizuālo mediju pakalpojumu noteikumu](#) atjaunināšanu.

Turklāt Parlaments ir sekmīgi pabeidzis likumdošanas darbu pie datu aizsardzības reformas, pieņemot [Direktīvu \(ES\) 2016/680](#) un [Regulu \(ES\) 2016/679](#). Tas ir veicis apjomīgu likumdošanas darbu pie priekšlikumiem, kas iesniegti pēc digitālā vienotā tirgus stratēģijas, un ir pieņēmis [rezolūciju par virzību uz Digitālā vienotā tirgus aktu](#). Parlaments arī pieņēma [rezolūciju par interneta savienojamību izaugsmei, konkurētspējai un kohēzijai: Eiropas gigabitu sabiedrība un 5G](#), atbalstot 5G izvēršanas grafiku, kas atvieglo savienojamību patērētājiem un uzņēmumiem.

2019. gada [pētījums](#) atklāja, ka telesakaru pakalpojumi katru gadu ES IKP pienes 86,1 miljardu EUR, ko ar jaunu tiesību aktu palīdzību var palielināt vēl par 40 miljardiem EUR. Turklāt [pētījums par jaunākajām norisēm digitālo pakalpojumu jomā](#) liecināja, ka ES uzņēmumiem un patērētājiem vitāli svarīga kļūs virzība uz 6G tehnoloģijām.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības](#) komitejas un [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas](#) komitejas tīmekļa vietnēs.

Kristi Polluveer / Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
12/2023

2.1.9. IEKŠĒJAIS ENERĢIJAS TIRGUS

Lai saskaņotu un liberalizētu ES iekšējo enerģijas tirgu, ES ir pieņēmusi pasākumus konkurētspējīga, uz patērētājiem orientēta, elastīga un nediskriminējoša tirgus izveidei, kurā piegādes cenas balstās uz tirgu. Ar šiem pasākumiem risina jautājumus, kas saistīti ar piekļuvi tirgum, pārredzamību un regulēšanu, patērētāju aizsardzību, starpsavienojumiem un piegādes drošību. Tie stiprina individuālo patērētāju, energokopienu un neaizsargāto patērētāju tiesības, skaidro tirgus dalībnieku un regulatoru lomu un pienākumus un veicina Eiropas enerģētiskā tīkla attīstību. Kopš Krievijas iebrukuma Ukrainā un tā izraisītās enerģētiskās krīzes ES enerģijas tirgus struktūrā notiek pamatīgas strukturālas izmaiņas.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību 114. un 194. pants.

MĒRĶI

Lai enerģētikas nozarē pabeigtu ES iekšējā enerģijas tirgus izveidi, ir nepieciešams likvidēt daudzus šķēršļus un tirdzniecības barjeras, tuvināt nodokļu un cenu noteikšanas politikas un pasākumus attiecībā uz normām un standartiem un pieņemt tiesisko regulējumu vides un drošības jomā. Mērķis ir nodrošināt labi funkcionējošu tirgu un taisnīgu piekļuvi tam, augstu patērētāju aizsardzības līmeni, kā arī atbilstošu starpsavienotības un ražošanas jaudas līmeni.

SASNIEGUMI

A. Gāzes un elektroenerģijas tirgu liberalizācija

Pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados Eiropas Savienība un dalībvalstis nolēma pakāpeniski atvērt konkurencei savus tolaik vēl monopolistiskos elektroenerģijas un gāzes tirgus.

Pirmā enerģētikas pakete, ko pieņēma laikposmā no 1996. līdz 1998. gadam, sastāvēja no divām direktīvām, un ar to ieviesa pirmo soli elektroenerģijas un gāzes tirgu liberalizācijā. Otrā enerģētikas pakete, ko pieņēma 2003. gadā, nodrošināja rūpnieciskajiem patērētājiem un māsaimniecībām iespēju brīvi izvēlēties gāzes un elektroenerģijas piegādātājus no plašāka konkurentu klāsta.

Trešā enerģētikas pakete, ko pieņēma 2009. gadā, vēl vairāk liberalizēja iekšējos elektroenerģijas un gāzes tirgus. Ar to ieviesa vairākas reformas, tādas kā energoapgādes un ražošanas nodalīšana no pārvades tīkliem (atsaistīšana), jaunas prasības neatkarīgiem regulatoriem, Eiropas aģentūra valstu energoregulatoru sadarbībai (ACER), Eiropas elektroenerģijas un gāzes pārvades sistēmu operatoru tīkli (ENTSO-E un ENTSO-G) un pastiprinātas patērētāju tiesības mazumtirdzniecības tirgos. Minētā pakete ir iekšējā enerģijas tirgus pamats.

Ceturto enerģētikas paketi, kas tiek saukta arī par paketi "[Tīru enerģiju ikvienam Eiropā](#)", pieņēma 2019. gadā, un tā sastāv no vienas direktīvas (Elektroenerģijas direktīva – [Direktīva \(ES\) 2019/944](#)) un trim regulām (par elektroenerģiju – [Regula \(ES\) 2019/943/ES](#), par riskgatavību – [Regula \(ES\) 2019/941](#), un par ES Energoregulatoru

sadarbības aģentūru (ACER) – [Regula \(ES\) 2019/942](#)). Ar to ievieša jaunus elektroenerģijas tirgus noteikumus par atjaunīgo enerģiju un investīcijām, stimulus patērētājiem, ierobežojumus attiecībā uz spēkstacijām paredzētām subsīdijām, piemēram, jaudas mehānismus. Tajā arī prasīts izstrādāt ārkārtas rīcības plānus un paplašināt ACER kompetenci pārrobežu sadarbības jomā.

Piekto enerģētikas paketi – [“Gatavi mērķrādītājam 55 %”](#) – publicēja 2021. gadā, un tā paredz ES enerģētikas jomas mērķu saskaņošanu ar jaunajiem Eiropas klimata jomas mērķiem 2030. un 2050. gadam. Pēc tam, kad Krievija 2022. gada februārī iebruka Ukrainā un pārtrauca gāzes piegādi Eiropai, ES pieņēma plānu [REPowerEU](#), lai ātri pakāpeniski atteiktos no Krievijas fosilās enerģijas importa, ieviestu enerģijas taupīšanas pasākumus, dažādotu savu enerģijas importu, pieņemtu ārkārtas un strukturālus pasākumus elektroenerģijas un gāzes tirgū un paātrinātu atjaunīgo energoresursu ieviešanu.

Pašlaik enerģētikas savienība balstās uz energoefektivitātes, atjaunīgās enerģijas, elektroenerģijas tirgus modeļa, piegādes drošības, iekšējā enerģijas tirgus, starpsavienojumu, riskgatavības un pārvaldības pasākumu īstenošanu. Turpmāk tekstā ir uzskaitīti svarīgākie paketē ietilpstošie tiesību akti.

Regula par iekšējo elektroenerģijas tirgu ([Regula \(ES\) 2019/943](#)), kas nosaka galvenos uz tirgu balstītos principus un noteikumus attiecībā uz elektroenerģijas tirgu darbību, aptver tādus jautājumus kā uz tirgu balstīta cenu veidošanās, patērētāji kā aktīvi tirgus dalībnieki, uz tirgu balstīti stimuli dekarbonizētai elektroenerģijas ražošanai, pakāpeniska šķēršļu likvidēšana pārrobežu elektroenerģijas plūsmām, elektroenerģijas ražotāju tieša vai netieša atbildība un jaudas mehānismu izveides nosacījumi.

Direktīva par kopīgiem noteikumiem attiecībā uz elektroenerģijas iekšējo tirgu ([Direktīva \(ES\) 2019/944](#)) ietver vairākus noteikumus par patērētāju aizsardzību, tostarp par elektroapgādes cenu brīvu noteikšanu, uz tirgu balstītu cenu konkurenci starp piegādātājiem, enerģētiskās nabadzības skarto un neaizsargāto mājāsaimniecības lietotāju aizsardzību un galalietotāju tiesībām uz elektroenerģiju. Patērētāji var pieprasīt viedo elektroenerģijas skaitītāju uzstādīšanu bez papildu samaksas. Mājāsaimniecībām un mikrouzņēmumiem bez maksas ir pieejams vismaz viens instruments piegādātāju piedāvājumu, tostarp dinamiskas elektroenerģijas cenas līgumu piedāvājumu, salīdzināšanai, un tie var bez maksas nomainīt piegādātāju ne vairāk kā trīs nedēļu laikā un piedalīties kolektīvās maiņas shēmās. Galalietotāji, kuriem ir viedie skaitītāji, var pieprasīt dinamiskas elektroenerģijas cenas līgumus ar vismaz vienu lielu piegādātāju. Tiem ir tiesības rīkoties kā aktīviem patērētājiem bez nesamērīgām un diskriminējošām tehniskajām prasībām (piemēram, pārdot pašražotu elektroenerģiju) un saņemt skaidrus kopsavilkuma veidā sagatavotus līguma nosacījumus.

Regula par riskgatavību elektroenerģijas sektorā ([Regula \(ES\) 2019/941](#)) ievieš kopīgus noteikumus par elektroenerģijas krīzes novēršanu, sagatavošanos tai – lai nodrošinātu pārrobežu sadarbību – un tās pārvarēšanu. Tā arī nodrošina kopīgu satvaru elektroapgādes drošības izvērtēšanai un uzraudzībai. Regula paredz, ka elektroenerģijas pārvades sistēmu operatoru Eiropas tīkls (*ENTSO-E*) sadarbībā ar ACER un Elektroenerģijas koordinācijas grupu izstrādā un piedāvā kopīgu riska noteikšanas metodiku.

Direktīva par kopīgiem noteikumiem attiecībā uz dabasgāzes iekšējo tirgu ([Direktīva 2009/73/EK](#)) ievieš uz tirgu balstītus un nediskriminējošus noteikumus par gāzes

pārvadi, sadali, piegādi un uzglabāšanu. ES valstīm ir jānodala pārvades sistēmas un pārvades sistēmu operatori no vertikāli integrētiem energoapgādes uzņēmumiem. Tas nozīmē, ka uzņēmumi, kas nodarbojas ar gāzes vai elektroenerģijas ražošanu vai piegādi, nevar īstenot nekādas tiesības attiecībā uz pārvades sistēmas operatoru un otrādi. ES dalībvalstis (vai to kompetentās regulatīvās iestādes) ir atbildīgas par to, lai trešām personām būtu nodrošināta nediskriminējoša piekļuve pārvades un sadales sistēmām. Šajā nolūkā tās publicē attiecīgos tarifus.

Regula par nosacījumiem attiecībā uz piekļuvi dabasgāzes pārvades tīkliem ([Regula \(EK\) Nr. 715/2009](#)) ievieš noteikumus par piekļuvi dabasgāzes pārvades tīkliem, gāzes uzglabāšanu un sašķidrinātās dabasgāzes (SDG) iekārtām. Šī regula paredz to, kā tiek noteikti tarifi par piekļuvi tīkliem, piedāvājamās pakalpojumus, jaudas piešķiršanu gāzes pārvades sistēmas operatoriem (PSO), pārredzamības prasības un balansēšanas noteikumus, kā arī balansēšanas maksu tirgū. ES dalībvalstis vai kompetentās regulatīvās iestādes ir atbildīgas par to, lai tiktu ieviesta sistēma trešo personu nediskriminējošai piekļuvei pārvades un sadales sistēmām, balstoties uz publicētiem tarifiem.

B. Turpmākie soļi

Debates par Piektās enerģētikas paketes aspektiem, kas saistīti ar enerģiju, sākumā notika pēc pandēmijas atveseļošanas izraisīto augsto enerģijas cenu kontekstā. Paketi "[Gatavi mērķrādītājam 55 %](#)" pieņēma 2021. gadā. Turklāt tika pārskatītas Gāzes direktīva ([Direktīva 2009/73/EK](#)) un Gāzes regula ([Regula \(EK\) Nr. 715/2009](#)), lai izveidotu jaunu regulatīvo satvaru konkurētspējīgiem dekarbonizētas gāzes tirgiem, tostarp jaunajam ES ūdeņraža tirgum un metāna emisijas samazināšanai.

Debatēs par Piekto enerģētikas paketi notika radikāls pavērsiens pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā. ES bija jāreaģē uz pasaules enerģētiskās krīzes saasināšanos, un tāpēc tā nāca klajā ar vairākiem priekšlikumiem pamatīgām strukturālām izmaiņām savos enerģijas tirgos. 2022. gada martā [paziņojumā par REPowerEU](#) ir skaidri pausts ES nodoms pakāpeniski izbeigt savu atkarību no Krievijas fosilā kurināmā. 2022. gada maijā šis mērķis tika ieviests praksē ar [REPowerEU plānu](#), paredzot darbības, lai taupītu enerģiju, dažādotu piegādes, pastiprinātu energoapgādes drošību, aizstātu fosilo kurināmo un paātrinātu atjaunīgo energoresursu izmantošanu. 2022. gada jūlijā tam sekoja jauni noteikumi par koordinētiem gāzes pieprasījuma samazināšanas pasākumiem – "[Taufsim gāzi, lai ziemā nepietrūkst](#)".

Tā kā bija jārod steidzams risinājums minētajai situācijai, Komisija nāca klajā ar priekšlikumu Padomes regulai ([Regula \(ES\) 2022/1369](#)) par koordinētiem gāzes pieprasījuma samazināšanas pasākumiem, nosakot brīvprātīgu (taču ārkārtas situācijā obligātu) 15 % mērķrādītāju attiecībā uz gāzes patēriņa samazināšanu dalībvalstīs laikposmā no 2022. gada 1. augusta līdz 2023. gada 31. martam. Šī regula stājās spēkā 2022. gada 9. augustā. 2022. gada septembrī sekoja jauna Padomes regula – par [ārkārtas intervenci](#) –, lai risinātu augsto enerģijas cenu problēmu un samazinātu enerģijas rēķinus ES iedzīvotājiem un uzņēmumiem. Laikposmā no 2022. gada septembra līdz decembrim Padome pieņēma šādus pagaidu ārkārtas tirgus intervences pasākumus: brīvprātīga vispārēja elektroenerģijas bruto patēriņa samazināšana par 10 % laikposmā no 2022. gada 1. decembra līdz 2023. gada 31. martam un obligāta elektroenerģijas patēriņa samazināšana par 5 % maksimumstundās; tirgus ieņēmumu griestu noteikšana 180 EUR/MWh līmenī

elektroģeneratoriem, kas izmanto atjaunīgos energoresursus, kodolenerģiju un lignītu; obligātas pagaidu solidaritātes nodevas ieviešana fosilā kurināmā sektoram.

2023. gada 14. martā Komisija ierosināja [elektroenerģijas tirgus modeļa reformu](#) un it īpaši Elektroenerģijas regulas un direktīvas un *REMIT* regulas (Regula (ES) Nr. 1227/2011) pārskatīšanu. Ar šo priekšlikumu stimulē ilgtermiņa līgumu slēgšanu un ievieš noteikumus par piekļuvi atjaunīgiem energoresursiem, atjaunīgās enerģijas kopīgošanu, patērētājiem paredzētiem ilgtermiņa līgumiem, jaunām atbalsta shēmas pieprasījumu reakcijai un uzglabāšanai, neaizsargātu patērētāju aizsardzību, regulētu mazumtirdzniecības cenu piemērošanas jomas paplašināšanu, krīzes laikā tajā iekļaujot arī mājsaimniecības un MVU, un dalībvalstu pienākumiem nozīmēt pēdējos garantētos piegādātājus. 2023. gada oktobrī Parlaments un Padome pieņēma savas sarunu nostājas un sāka dialogu šo tiesību aktu pieņemšanai.

C. Enerģijas tirgus regulēšana: ES Enerģoregulatoru sadarbības aģentūra

ES Enerģoregulatoru sadarbības aģentūru (*ACER*) izveidoja 2009. gadā, un tā darbojas kopš 2011. gada marta. *ACER* atbild par sadarbības veicināšanu starp valstu regulatīvajām iestādēm reģionālā un Eiropas līmenī un par tīkla attīstības un iekšējo elektroenerģijas un gāzes tirgu uzraudzību. Tās kompetencē ietilpst arī tirgus ļaunprātīgas izmantošanas gadījumu izmeklēšana un atbilstošu sankciju piemērošanas koordinēšana ar dalībvalstīm.

2019. gada jūnijā ar [Regulu \(ES\) 2019/942](#) (*ACER* regula) tika pastiprināta *ACER* loma valstu regulatoru darbību koordinēšanā, īpašu uzmanību pievēršot to pasākumu koordinēšanai, kuri paredzēti pārrobežu jomām, kam draud sadrumstalota lēmumu pieņemšana valsts vai reģionālā līmenī. Pēc Elektroenerģijas regulas ([Regula \(ES\) 2019/943](#)) pārstrādāšanas *ACER* ir paplašināti pienākumi galīgā priekšlikuma par tīkla kodeksiem izstrādē un iesniegšanā Komisijai un reģionālā elektroenerģijas tirgus (tirdzniecības zona) pārskatīšanas procesa ietekmēšanā. Tādēļ ar minēto regulu tiek ieviesta maksa kā papildu finansējuma avots ar *REMIT* saistīto darbību izmaksu segšanai (*REMIT* maksa).

Eiropas Savienība ar [Regulu \(ES\) 2019/943](#) un [Regulu \(EK\) Nr. 715/2009](#) arī ir izveidojusi sadarbības struktūras elektroenerģijas un gāzes pārvades sistēmu operatoru Eiropas tīklā (*ENTSO*) ietilpstošajiem operatoriem. *ENTSO* kopā ar *ACER* izstrādā detalizētus noteikumus par piekļuvi tīklam un tehniskus kodeksus, kā arī nodrošina tīkla darbības koordināciju, veicot operatīvās informācijas apmaiņu un izstrādājot kopējus drošības un ārkārtas situāciju standartus un procedūras. *ENTSO* arī atbild par tīkla investīciju 10 gadu plāna izstrādi ik pēc diviem gadiem, kuru pēc tam pārskata *ACER*.

Ar [Regulu \(ES\) 2016/1952](#) uzlabo rūpnieciskajiem galalietotājiem noteikto gāzes un elektrības cenu pārredzamību, paredzot dalībvalstīm pienākumu vienreiz vai divreiz gadā informēt *Eurostat* par cenām un to noteikšanas sistēmu. [Regula \(ES\) 1227/2011](#) par enerģijas vairumtirgus integritāti un pārredzamību (*REMIT*) garantē godīgu tirdzniecības praksi ES enerģijas tirgos.

D. Energoapgādes drošība

[Regula \(ES\) 2019/941](#) par riskgatavību elektroenerģijas sektorā nosaka pasākumus, lai garantētu elektroapgādes drošību nolūkā nodrošināt elektroenerģijas iekšējā tirgus pienācīgu darbību, atbilstošus starpsavienojumus starp dalībvalstīm, ražošanas jaudu un līdzsvaru starp piedāvājumu un pieprasījumu. [Regula \(ES\) 2018/1999](#)

par enerģētikas savienības pārvaldību nosaka elektrotīklu starpsavienojumu mērķrādītāju – vismaz 15 %, kas jāsasniedz līdz 2030. gadam. [Regula \(ES\) 2017/1938](#) par gāzes piegādes drošību nosaka pasākumus, lai garantētu gāzes piegādes drošību, neparedzētos gadījumos atļaujot veikt ārkārtas pasākumus. Šo regulu pārskatīja 2022. gadā pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā. ES pieņēma obligātus gāzes krātuvju papildīšanas mērķrādītājus, prasot ES dalībvalstīm līdz 2022. gada 1. novembrim papildīt savas gāzes krātuves 80 % apmērā un turpmākajos gados – 90 % apmērā no to ietilpības.

Ar [Regulu \(ES\) 2022/2576](#) tiek pastiprināta solidaritāte enerģētikas jomā, izmantojot gāzes iepirkuma labāku koordinēšanu, ticamus cenu kritērijus un gāzes pārrobežu apmaiņu. Tā nodrošina tiesisko regulējumu [ES Enerģijas platformai](#), lai palīdzētu ES dalībvalstīm sagatavoties 2022./2023. gada ziemai un it īpaši – papildīt to gāzes krātuves. [Direktīvas 2009/119/EK](#) mērķis ir nodrošināt naftas piegādes drošību, paredzot dalībvalstīm pienākumu uzturēt minimālos naftas krājumus, kas ir līdzvērtīgi vismaz dienas vidējā tīrā importa daudzumam 90 dienu laikā vai arī dienas vidējam iekšzemes patēriņam 61 dienas laikā – atkarībā no tā, kurš no abiem daudzumiem ir lielāks. Gāzes direktīvas ([Direktīva 2009/73/EK](#)) darbības joma ietver nākotnes gāzes cauruļvadus uz trešām valstīm un no tām, un tā paredz atkāpes attiecībā uz esošajiem cauruļvadiem. Īpašus noteikumus paredz [Direktīva 2013/30/ES](#) par to darbību drošumu, kas saistītas ar naftas un gāzes nozares darbībām jūrā.

E. Eiropas enerģētikas tīkli (TEN-E)

TEN-E ir politika, kas galveno uzmanību veltī dalībvalstu energoinfrastruktūras objektu savienošanai. Šīs politikas ietvaros ir noteikti 11 prioritārie koridori: trīs elektroenerģijai, pieci atkrastes energotīkliem un trīs ūdeņradim. Tā paredz arī trīs prioritārās tematiskās jomas: viedo energotīklu ieviešana, viedie gāzes tīkli un pārrobežu oglekļa dioksīda tīkls.

TEN-E regula ([Regula \(ES\) 2022/869](#)) nosaka pamatnostādnes attiecībā uz Eiropas energotīkliem, identificējot kopīgu interešu projektus ([KIP](#)) ES dalībvalstīs, ES valstu un trešo valstu kopīgu interešu projektus un prioritāros projektus, kas ietver Eiropas energotīklus. Ar to tiek izbeigta jaunu dabasgāzes un naftas projektu atbalstīšana un prasīti visiem projektiem obligāti ilgtspējas kritēriji. Jaunos KIP enerģētikas jomā un pārrobežu atjaunīgās enerģijas projektus finansē, izmantojot “Eiropas infrastruktūras savienošanas instrumentu – Enerģētika” ([EISI-E](#)) laikposmam no 2021. līdz 2027. gadam. Tas ir finansēšanas instruments, kura septiņu gadu budžets ir 5,84 miljardi EUR un līdzekļus no kura piešķir dotāciju veidā, ko pārvalda Eiropas Klimata, infrastruktūras un vides izpildaģentūra. Komisija sastāda un pieņem KIP sarakstu ar deleģēto aktu, kas stājas spēkā tikai tad, ja ne Parlaments, ne Padome divu mēnešu laikā pēc tā paziņošanas nav izteikuši iebildumus.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Pieņemot tiesību aktu kopumu iekšējo enerģijas tirgu jomā, Parlaments ir stingri atbalstījis pārvades īpašumtiesību nodalīšanu elektroenerģijas nozarē, uzskatot to par visefektīvāko līdzekli, kā veicināt nediskriminējošu investēšanu infrastruktūrā, taisnīgas piekļuves tīklam nodrošināšanu jauniem dalībniekiem un pārredzamību tirgū.

Parlaments arī ir uzsvēris to, ka liela nozīme ir kopējam Eiropas viedoklim par vidēji ilga termiņa investīcijām (indikatīvs Eiropas līmeņa 10 gadu plāns, kurā īpaša uzmanība veltīta starpsavienojumiem), ciešākai sadarbībai starp regulatīvajām

iestādēm, dalībvalstīm un pārvades sistēmu operatoriem un stabilam tīkla pieejamības nosacījumu saskaņošanas procesam. Pēc Parlamenta iniciatīvas īpašs uzsvars tika likts uz patērētāju tiesībām, kas bija daļa no vienošanās ar Padomi: attiecīgajās rezolūcijās prasīts pastiprināt patērētāju tiesības (piegādātāju maiņa, tieša informēšana, izmantojot viedskaitītājus, un enerģētikas ombudam iesniegto sūdzību efektīva izskatīšana).

Parlaments arī panāca jēdziena “energonabadzība” atzīšanu. Tas stingri atbalstīja ACER izveidi, uzsverot, ka tai ir jāpiešķir nepieciešamās pilnvaras risināt jautājumus, kurus nevar atrisināt valstu energoregulatori un kuri kavē iekšējā tirgus integrāciju un pienācīgu darbību. Kopš Krievijas iebrukuma Ukrainā Parlaments ir pieņēmis vairākas rezolūcijas par pakāpenisku atteikšanos no Krievijas fosilā kurināma un turpmāk tekstā minētās pamatnostājas.

- 2023. gada 14. septembrī Parlaments [apstiprināja](#) sarunu par elektroenerģijas tirgu sākšanu. Šajā rezolūcijā tas pauž vēlmi pastiprināt patērētāju aizsardzību pret nestabilām cenām, garantēt tiesības izvēlēties starp fiksētas un dinamiskas cenas līgumiem un aizliegt vienpusēju izmaiņu līgumu noteikumos izdarīšanu. Tas arī prasa aizliegt piegādātājiem elektroenerģijas piegādes pārtraukšanu, tostarp strīda laikā, un aizliegt prasību neaizsargātiem patērētājiem izmantot priekšapmaksas sistēmu.
- 2022. gada 5. oktobrī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par enerģijas cenām, kurā tas atkārtoti prasa nekavējoties noteikt pilnīgu embargo Krievijas naftai, ogleņiem, kodoldegvielai un gāzei un uzsver savu nostāju pret energoapgādes pārtraukšanu neaizsargātiem patērētājiem. Šajā rezolūcijā tas prasa arī noteikt atbilstošus cenu griestus cauruļvadu gāzes importam, jaunus pasākumus spekulācijas novēršanai un maksimālo robežvērtību inframarginālo elektroenerģijas ražotāju ienākumiem par labu patērētājiem un uzņēmumiem un uzdod Komisijai analizēt elektroenerģijas un gāzes cenu atsaistīšanu. Visbeidzot, tas pauž nožēlu par to, ka Komisija kā likumdošanas instrumentu enerģētiskās krīzes pārvarēšanai ir izvēlējusies Padomes regulas.
- 2022. gada 19. maijā Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par sociālajām un ekonomiskajām sekām, ko Eiropas Savienībai rada Krievijas karš Ukrainā, kurā aicina dalībvalstis steidzami pieņemt sesto sankciju paketi. Šajā rezolūcijā tas atkārtoti prasa nekavējoties noteikt pilnīgu embargo Krievijas naftas, ogļu, kodoldegvielas un gāzes importam.
- 2022. gada 7. aprīlī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#), kurā prasa nekavējoties noteikt pilnīgu embargo Krievijas naftas, ogļu, kodoldegvielas un gāzes importam, pilnībā atteikties no *Nord Stream 1* un *Nord Stream 2* un izstrādāt plānu tam, kā arī turpmāk īstermiņā nodrošināt ES energoapgādes drošību.
- 2022. gada 1. martā Parlaments [nosodīja](#) Krievijas nelikumīgo, neprovocēto un nepamatoto militāro agresiju pret Ukrainu, kā arī Baltkrievijas iesaistīšanos šajā agresijā. Tas prasīja paplašināt sankciju tvērumu un tās vērst uz Krievijas ekonomiskās un rūpnieciskās bāzes, it īpaši militārrūpnieciskā kompleksa, stratēģisku vājināšanu. Tas it īpaši prasīja noteikt ierobežojumus svarīgāko Krievijas eksporta preču, tostarp naftas un gāzes, importam.

Plašāka informācija par šo tematu pieejama Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas (ITRE) komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Matteo Ciucci
11/2023

2.1.10. PUBLISKĀ IEPIRKUMA LĪGUMI

Publiskās iestādes iesaistās līgumos par darbiem un pakalpojumiem, kuru tirdzniecības apjoms ir 2 448 miljardi EUR, parāda, ka Eiropas publiskais iepirkums ir galvenais ekonomikas izaugsmes, darba vietu radīšanas un inovācijas virzītājspēks. Publiskā iepirkuma tiesību aktu pakete, ko pieņēma 2014. gadā, katru gadu ES IKP nodrošina 2,88 miljardus EUR. Turklāt ES direktīvas par publisko iepirkumu ir veicinājušas un palielinājušas kopējās piešķirumu summas, kuras izaugušas no mazāk nekā 200 miljardiem EUR līdz aptuveni 525 miljardiem EUR.

JURIDISKAIS PAMATS

[Līguma par Eiropas Savienības darbību](#) (LESD) 26. un 34. pants, 53. panta 1. punkts, 56., 57., 62. un 114. pants.

MĒRĶI

Publiskā iepirkuma līgumi ir ļoti svarīgi dalībvalstu ekonomikai, jo tie veido vairāk nekā 16 % no ES iekšzemes kopprodukta (IKP). Pirms Kopienas tiesību aktu īstenošanas tikai 2 % no publisko iepirkumu līgumiem tika piešķirti ārvalstu uzņēmumiem. Šiem līgumiem ir izšķiroša nozīme tādās nozarēs kā būvniecība, enerģētika un telekomunikācijas, kurās tradicionāli priekšroka tika dota valsts piegādātājiem. Šī izvēle kavēja vienotā tirgus attīstību, palielinot izmaksas un ierobežojot konkurētspēju galvenajās nozarēs.

Iekšējā tirgus principu piemērošana nodrošina saimniecisko resursu un publisko līdzekļu optimālu izmantošanu. Tas ļauj iegādāties augstas kvalitātes produktus un pakalpojumus par konkurētspējīgām cenām. Dodot priekšroku uzņēmumiem ar augstākiem darbības rādītājiem visā Eiropā, tiek veicināta Eiropas uzņēmumu konkurētspēja un tiek ievēroti pārredzamības, vienlīdzīgas attieksmes un efektivitātes principi, līdz minimumam samazinot krāpšanas un korupcijas riskus.

SASNIEGUMI

Eiropas Kopiena pieņēma tiesību aktus, kuru mērķis bija panākt dalībvalstu tiesību normu saskaņošanu, nosakot pienākumus par konkursa uzaicinājumu paziņošanu un objektīviem kritērijiem iesniegto piedāvājumu pārbaudei. Kopš 20. gs. sešdesmitajiem gadiem tika pieņemti vairāki normatīvie akti, kas ir saistīti ar publisko iepirkumu, bet pēc tam Kopiena nolēma vienkāršot un saskaņot publiskā iepirkuma tiesību aktus un šajā jomā pieņēma četras direktīvas ([Direktīvu 92/50](#), [93/36](#), [93/37](#) un [93/38](#)). Šīs trīs direktīvas, apvienotas [Direktīvā 2004/18/EK](#) par to, kā koordinēt būvdarbu valsts līgumu, piegādes valsts līgumu un pakalpojumu valsts līgumu slēgšanas tiesību piešķiršanas procedūru. [Direktīva 2004/17/EK](#) ar ko koordinē iepirkuma procedūras, kuras piemēro subjekti, kas darbojas ūdensapgādes, enerģētikas, transporta un pasta pakalpojumu nozarēs. Dažus gadus vēlāk ar [Direktīvu 2009/81/EK](#) tika izveidoti īpaši noteikumi publiskajam iepirkumam aizsardzības nozarē ar mērķi atvieglot piekļuvi citu dalībvalstu aizsardzības nozares tirgiem.

REFORMA

Jaunu dokumentu paketi par publisko iepirkumu Parlaments un Padome pieņēma 2014. gadā, un tajā ietilpst [Direktīva 2014/24/ES](#) par publisko iepirkumu, ar ko atceļ Direktīvu 2004/18/EK, un [Direktīva 2014/25/ES](#) par iepirkumu, ko īsteno subjekti, kuri darbojas ūdensapgādes, enerģētikas, transporta un pasta pakalpojumu nozarēs, un ar ko atceļ Direktīvu 2004/17/EK. Jaunā tiesību aktu pakete publiskā iepirkuma jomā ir pabeigta, pieņemot jauno koncesiju direktīvu ([Direktīva 2014/23/ES](#)), ar kuru nosaka tiesisko regulējumu koncesiju piešķiršanai^[1], nodrošinot, ka visiem uzņēmumiem ES ir efektīva un nediskriminējoša piekļuve ES tirgum, un tā sniedz lielāku juridisko noteiktību par piemērojamiem tiesību aktu noteikumiem.

Publiskā iepirkuma ārējie aspekti ņemti vērā arī Komisijas 2012. gada [priekšlikumā regulai](#), ar ko paredz noteikumus par trešo valstu preču un pakalpojumu piekļuvi Eiropas Savienības publiskā iepirkuma iekšējam tirgum un par procedūrām, kas atbalsta sarunas par Eiropas Savienības preču un pakalpojumu piekļuvi trešo valstu publiskā iepirkuma tirgiem. Tā kā sarunas ar rezultātiem nevainagojās, Komisija 2016. gadā iesniedza jaunu [priekšlikumu](#). Oficiālo pieņemšanas procedūru likumdevēji pabeidza 2022. gada jūnijā, un [galīgais akts](#) tika parakstīts 2022. gada 23. jūnijā.

Komisija 2012. gada aprīlī pieņēma [e-iepirkuma stratēģiju](#) nolūkā panākt, ka e-iepirkums pilnībā tiek īstenots 2016. gada vidū. Eiropas Parlaments un Padome 2014. gada 16. aprīlī panāca vienošanos attiecībā uz [Direktīvu 2014/55/ES](#) par e-rēķinu ieviešanu publiskā iepirkuma procedūrās.

Komisija 2017. gada 3. oktobrī publicēja paziņojumus: “Kā Eiropas interesēs panākt labāku iepirkuma darbību Eiropā” ([COM\(2017\)0572](#)) un “Lielo infrastruktūras projektu iepirkuma aspektu brīvprātīga priekšvērtēšana – palīgs ieguldītājiem” ([COM\(2017\)0573](#)). Lai vēl vairāk uzlabotu Eiropas publisko iepirkumu (publiskā iepirkuma stratēģijas tiesību aktu kopums), tā publicēja arī [ieteikumu](#) “Par publiskā iepirkuma profesionalizāciju – publiskā iepirkuma profesionalizācijas iestāžu struktūras veidošana”.

PUBLISKĀ IEPIRKUMA PROCEDŪRA

Procedūrām jāatbilst ES tiesību principiem, tostarp preču brīvai apritei, brīvībai iedibināt uzņēmumus un pakalpojumu sniegšanai. Tādi principi kā vienlīdzīga attieksme, diskriminācijas novēršana un pārredzamība ir būtiski, un ir jāsauglabā konkurence, konfidencialitāte un efektivitāte.

A. Procedūras veidi

Uzaicinājumi iesniegt piedāvājumus atbilst dažādiem procedūru veidiem, pamatojoties uz robežvērtību sistēmu. Direktīvās ir uzsvērtas metodes katra publiskā pasūtījuma^[2] paredzamās vērtības aprēķināšanai un izmantojamajām procedūrām. Izmantojot “atklāto procedūru”, piedāvājumu var iesniegt jebkurš ieinteresētais uzņēmējs. Izmantojot “slēgto procedūru”, ļauj piedalīties tikai uzaicinātajiem kandidātiem.

[1]Koncesijas ir līgumi par atlīdzību, ar kuriem viena vai vairākas līgumslēdzējas iestādes vai līgumslēdzēji uztic vienam vai vairākiem ekonomikas dalībniekiem būvdarbu izpildi vai pakalpojumu sniegšanu un pārvaldību. Ekonomikas dalībnieki, kam piešķirta koncesija, iegūst ekskluzīvas tiesības veikt būvdarbus vai pakalpojumus, kas ir līguma priekšmets, vai tie minētās tiesības iegūst kopā ar samaksu.

[2]“Publiski līgumi” ir līgumi par atlīdzību, kuri noslēgti starp vienu vai vairākiem ekonomikas dalībniekiem un vienu vai vairākām līgumslēdzējām iestādēm un kuru mērķis ir būvdarbu izpilde, produktu piegāde vai pakalpojumu sniegšana.

“Konkursa procedūrā ar sarunām” ļauj piedalīties jebkuram uzņēmējam, bet piedāvājumus var iesniegt tikai tie, kas uzaicināti pēc novērtējuma. “Konkurences dialogs” attiecas uz situācijām, kad iestādes^[3] nevar precizēt savas vajadzības. Dialogā piedalās tikai uzaicinātie kandidāti. Līgumi tiek piešķirti, pamatojoties vienīgi uz labāko cenas un kvalitātes attiecību. “Inovācijas partnerības” procedūra attiecas uz inovatīviem risinājumiem, kas vēl nav pieejami tirgū. Iestāde sadarbojas ar vienu vai vairākām pētniecības un izstrādes vienībām, lai pieteikumu iesniegšanas procedūras gaitā vienotos par jaunu risinājumu. Īpašos gadījumos līgumu slēgšanas tiesības var piešķirt bez iepriekšējas publicēšanas.

B. Līguma piešķiršanas kritēriji

Līgumslēdzējām iestādēm ir pienākums piešķirt publiskā iepirkuma līgumu slēgšanas tiesības, pamatojoties uz “saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma” kritēriju, kas ieviests publiskā iepirkuma noteikumu reformā. Tā vietā, lai noteiktu tikai zemāko cenu, ar saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu uzsver vislabāko cenas un vērtības attiecību, ņemot vērā kvalitātes, vides un sociālos faktoros, aprites cikla izmaksas un inovāciju.

C. Noteikumi par publiskošanu un pārredzamību

Publiskā iepirkuma procedūru visos posmos ir jānodrošina vajadzīgā pārredzamība. Tas īpaši tiek panākts, publiskojot iepirkuma procedūru būtiskos elementus un publiskojot informāciju par kandidātiem un piedāvātājiem, kā arī nodrošinot pietiekamu dokumentāciju par procedūras posmiem.

D. Tiesiskās aizsardzības līdzekļi

[Tiesiskās aizsardzības līdzekļu direktīva \(2007/66/EK\)](#) nodrošina efektīvu pārskatīšanas sistēmu attiecībā uz publiskā iepirkuma noteikumu pārkāpumiem. Ar to ievieš “nogaidīšanas” periodu, kas pēc lēmuma par līgumu dod pretendentiem vismaz 10 dienas lēmuma apstrīdēšanai, pirms iestādes paraksta līgumu. Tas ļauj apstrīdēt lēmumu.

E. Citi publiskā iepirkuma aspekti

Jaunajos noteikumos uzsvars likts uz zaļo iepirkumu, ņemot vērā ietekmi uz vidi un atļaujot ekomarķējuma atsaucē. Tajos arī uzsvērta sociālā iekļaušana un vienkāršoti pakalpojumu līgumi. Noteikumu mērķis ir samazināt birokrātiju, atbalstīt MVU ar “Eiropas vienoto iepirkuma dokumentu” un veicināt līgumu sadalīšanu daļās. Elektroniskais iepirkumam tiek dota priekšroka, izklāstot konkrētas e-iepirkuma metodes. Direktīvās ir atzīti ES Tiesas lēmumi par iekšējo līgumu slēgšanas tiesību piešķiršanu un pastiprināti noteikumi, lai novērstu interešu konfliktus un korupciju.

Komisija 2020. gada 11. martā publicēja [darba dokumentu](#) par ES zaļā publiskā iepirkuma kritērijiem attiecībā uz datu centriem, serveru telpām un mākoņpakalpojumiem, lai nodrošinātu, ka datu centru iekārtas un pakalpojumi tiek iepirkti videi draudzīgā veidā saskaņā ar ES mērķiem enerģētikas, klimata pārmaiņu un resursu efektivitātes jomā.

Reaģējot uz Covid-19 pandēmiju, Eiropas Komisija ierosināja programmu “ES – veselībai” ([COM\(2020\)0405](#)), kuras mērķis ir ievērojami palielināt budžetu publiskajam veselības iepirkumam, tostarp zālēm, vakcīnām un veselības datu sistēmām. Šā

[3]“Līgumslēdzējas iestādes” ir valsts, reģionālās vai vietējās iestādes, publisko tiesību subjekti vai vienas vai vairāku šādu iestāžu vai viena vai vairāku šādu publisko tiesību subjektu veidotas apvienības.

priekšlikuma rezultātā tika pieņemta [Regula \(ES\) 2021/522](#), kas stājās spēkā 2021. gada 1. janvārī un ieviesta 2021. gada 27. martā, izveidojot programmu. Komisija sniedza [jaunus norādījumus publiskā iepirkuma veicējiem](#) par būtisku iekārtu ātru iepirkumu, uzsāka [piecus kopīgus iepirkumus](#) par aizsardzības līdzekļiem ar dalībvalstīm un uzsvēra publiskā iepirkuma digitalizāciju, izmantojot valstu e-iekirkuma platformas, kā daļu no plašākas atveseļošanas stratēģijas pēc Covid-19 ([COM\(2020\)0456](#)).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Pirms Parlaments 2014. gada 15. janvārī pieņēma publiskā iepirkuma tiesību aktu paketi, tas bija pieņēmis dažas rezolūcijas, tostarp 2010. gada 18. maija rezolūciju par [jaunākajām norisēm saistībā ar publisko iepirkumu](#), 2011. gada 12. maija rezolūciju par [publiskā sektora tirgu vienlīdzīgu pieejamību ES un trešās valstīs](#) un 2011. gada 25. oktobra rezolūciju par [publiskā iepirkuma modernizāciju](#). Šajās rezolūcijās Parlaments ir aicinājis veikt vienkāršošanas pasākumus un nodrošināt lielāku juridisko noteiktību, kā arī, piešķirot līgumu slēgšanas tiesības, ņemt vērā vērtību un ilgtspēju.

Centoties vēl vairāk uzlabot Eiropas publisko iepirkumu, Parlaments 2018. gada oktobrī pieņēma [rezolūciju par publiskā iepirkuma stratēģijas paketi](#), kurā aicināts publiskajā iepirkumā Savienībā labāk izmantot digitālās tehnoloģijas, MVU un sociālās ekonomikas uzņēmumiem paredzētus veicināšanas pasākumus, uzlabot ES piegādātāju piekļuvi trešo valstu publiskā iepirkuma tirgiem un uzlabot pircēju profesionalizāciju^[4]. 2020. gada novembrī kādā [pētījumā](#)^[5] tika konstatēts, ka atšķirības dalībvalstu publiskā iepirkuma profesionalitātē ir būtisks cēlonis nevienlīdzīgai piekļuvei publiskajam iepirkumam.

Pētījumi liecina, ka Parlamenta nesenā likumdošanas darbība varētu radīt līdz pat 2,88 miljardiem EUR gadā. Vienlaicīgi ES direktīvas par publisko iepirkumu rezultātā kopējās piešķirumu summas palielinājās no mazāk nekā 200 miljardiem EUR līdz aptuveni 525 miljardiem EUR^[6].

2020. gada aprīlī tika publicēts informatīvs paziņojums "[ES publiskā iepirkuma regulējums](#)"^[7], kurā analizēts, kā šis regulējums veicina Parīzes nolīguma un Aprites ekonomikas stratēģijas mērķu sasniegšanu. Minētais pētījuma dokuments leķšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas (IMCO) uzdevumā ir sagatavots saistībā ar patstāvīgo (INI) ziņojumu "[Virzība uz ilgtspējīgāku vienoto tirgu uzņēmumiem un patērētājiem](#)", kuru Parlaments pieņēma 2020. gada 25. novembrī.

[4]Attiecīgais pētījums ietver *Bovis, C.*, [Contribution to Growth:European Public Procurement – Delivering improved rights for European citizens and businesses](#) (Izaugsmes veicināšana – Eiropas iedzīvotāju un uzņēmumu tiesību uzlabošana), leķšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai un Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamentam paredzēts pētījums, Eiropas Parlaments, Luksemburga. 2019. g.

[5]*Dahlberg, E. u.c.*, *Legal obstacles in Member States to Single Market rules* (Juridiskie šķēršļi dalībvalstīs attiecībā uz vienotā tirgus noteikumiem), publikācija leķšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamentam, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.

[6]Attiecīgais pētījums ietver *Becker, J. u.c.*, [Contribution to Growth:European Public Procurement – Delivering improved rights for European citizens and businesses](#) (Izaugsmes veicināšana – Eiropas iedzīvotāju un uzņēmumu tiesību uzlabošana), leķšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai un Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamentam paredzēts pētījums, Eiropas Parlaments, Luksemburga. 2019. g.

[7]*Núñez Ferrer*, 2020. g., The EU's Public Procurement Framework (ES publiskā iepirkuma satvars), leķšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai un Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamentam paredzēts informatīvs paziņojums, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.

2021. gada 22. februārī tika publicēts [pētījums](#)^[8], kurā uzsvērtā Covid-19 ietekme uz iekšējo tirgu un kas tika iesniegts IMCO komitejai. Tajā ierosinātas politikas pieejas turpmākām krīzēm, tostarp rezervēti līdzekļi vakcīnu izstrādei un ES līmeņa noteikumu koordinācijai. Pētījumā tika uzsvērts, ka krīzes intensitātes dēļ dalībvalstis ātri saskatīja koordinētu centienu nozīmi medicīnisko un individuālo aizsardzības līdzekļu iegādē.

IMCO komiteja 2021. gada 1. decembrī kopā ar Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komiteju (ENVI) rīkoja [atklātu uzklauššanu](#) par ilgtspējīgu publisko iepirkumu. Mērķis bija noskaidrot, kā ar publisko iepirkumu varētu atbalstīt Eiropas zaļā kursa mērķus. Uzklauššanas laikā eksperti no Eiropas universitātēm, uzņēmumiem, dalībvalstu ministrijām un NVO apsprieda zaļā iepirkuma optimizāciju, iesaistītajām pusēm popularizējot tā izmantošanu, uzlabojot piekļuvi tiem un informācijas izplatīšanu par ilgtspējīgu iepirkumu.

Parlaments 2022. gada 9. jūnijā pieņēma [rezolūciju](#) par Komisijas priekšlikumu attiecībā uz [priekšlikumu Starptautiskā iepirkuma instrumentam \(IPI\) 2022. gada 23. jūnijā parakstot galīgo aktu](#). IPI mērķis ir veicināt iepirkuma tirgu atvēršanu pasaules mērogā. 2022. gada maijā tika publicēts IMCO komitejai paredzēts [pētījums](#)^[9] "Digitālais vienotais tirgus un publiskā sektora digitalizācija", kurā tika pētīts ES *GovTech* platformas potenciāls modernizēt publisko sektoru.

Attiecībā uz iepirkumu aizsardzības jomā Parlaments 2023. gada septembrī pieņēma tekstu par [COM\(2022\)0349](#), kurā pausta apņemšanās būtiski palielināt aizsardzības izdevumus, veicināt sadarbīgas investīcijas kopīgos projektos, uzlabot kopīgo aizsardzības spēju iepirkumu, ieguldīt dažādās misiju spējās, izmantot sinerģiju, stimulēt inovāciju un stiprināt Eiropas aizsardzības rūpniecību, uzsvāru liekot uz atbalstu MVU.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
11/2023

[8] *Marcus, J. S.* u.c., The impact of COVID-19 on the Internal Market (Covid-19 ietekme uz iekšējo tirgu) publikācija lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamentam, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2021. g.

[9] *Hoekstra M.* u. c., The Digital Single Market and the digitalisation of the public sector (Digitālais iekšējais tirgus un publiskā sektora digitalizācija) publikācija lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departamentam, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2022. g.

2.1.11. UZŅĒMĒJDARBĪBAS TIESĪBAS

Eiropas uzņēmējdarbības tiesības daļēji ir kodificētas Direktīvā (ES) 2017/1132, un dalībvalstis turpina piemērot atsevišķus uzņēmējsabiedrību veidus regulējošus tiesību aktus, kas laiku pa laikam tiek grozīti, lai nodrošinātu atbilstību ES direktīvām un regulām. Pašreizējo centienu izveidot modernus un efektīvus uzņēmējdarbības tiesību aktus un korporatīvās pārvaldības tiesisko regulējumu, kas paredzēts Eiropas uzņēmumiem, ieguldītājiem un darbiniekiem, mērķis ir uzlabot ES uzņēmējdarbības vidi.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 49. pants, 50. panta 1. punkts un 2. panta g) apakšpunkts, 54. panta otrā daļa.

MĒRĶI

Efektīvs korporatīvās pārvaldības tiesiskais regulējums izveido uzņēmējdarbību sekmējošu vidi iekšējā tirgū visā ES. Uzņēmējdarbības tiesību aktu saskaņošanas mērķis ir sekmēt brīvību veikt uzņēmējdarbību (LESD IV sadaļas 2. nodaļa) un īstenot Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 16. pantā paredzētās pamattiesības brīvi veikt darījumus atbilstoši šīs hartas 17. pantā noteiktajiem ierobežojumiem (tiesības uz īpašumu) (4.1.2.).

LESD 49. panta otrajā daļā tiek garantētas tiesības uzsākt un izvērst darbības kā pašnodarbinātām personām, kā arī dibināt un vadīt uzņēmumus, jo īpaši uzņēmējsabiedrības vai firmas (2.1.4.).

ES regulējuma mērķis šajā jomā ir veicināt uzņēmumu dibināšanu jebkurā vietā ES, izmantojot personu pārvietošanās un preču un kapitāla aprites brīvību (2.1.3.), nodrošināt uzņēmējsabiedrību tādu dalībnieku un citu ieinteresēto pušu aizsardzību, kuriem attiecībā uz uzņēmumu ir īpaša interese, padarot uzņēmējdarbību konkurētspējīgāku un mudinot uzņēmumus īstenot pārrobežu sadarbību (2.1.5.).

Iekšējais tirgus nozīmē Eiropas mēroga uzņēmumu izveidi. Pašlaik ES ir aptuveni 24 miljoni uzņēmumu, no kuriem aptuveni 80 % ir kapitālsabiedrības. Vienlaikus aptuveni 98–99 % kapitālsabiedrību ir mazie un vidējie uzņēmumi (MVU), tiem visā ES jāspēj darboties saskaņā ar vienotu tiesisko regulējumu.

SASNIEGUMI

A. Vienoto saistību minimālais kopums

Kaut gan **nav spēkā kodificētas Eiropas uzņēmējdarbības tiesības** kā tādas, valstu tiesību aktu saskaņošanas rezultātā uzņēmējdarbības jomā ir noteikti daži minimālie standarti, un šie tiesību akti attiecas uz jomām kā, piemēram, uzņēmējsabiedrību dalībnieku interešu aizsardzība un viņu tiesības, akciju sabiedrību kapitāla pārņemšanas piedāvājumi, apvienošanās un sadalīšanās, minimālie noteikumi par viena īpašnieka privātajām sabiedrībām ar ierobežotu atbildību, finanšu pārskati un grāmatvedības uzskaitē, vienkāršāka un ātrāka piekļuve informācijai par uzņēmumiem un dažas uzņēmumiem izvirzītās informācijas atklāšanas prasības. Tomēr 2019. gada

uzņēmējdarbības tiesību aktu kopums ir racionalizējis daudzus noteikumus, kas sākotnēji tika piemēroti saskaņā ar vairākiem ES instrumentiem.

1. Prasību noteikšana attiecībā uz sabiedrībām, kapitālu un informācijas izpaušanu **Padomes Pirmā direktīva** (68/151/EEK), kas pieņemta 1968. gadā, ir vairākkārt grozīta un beidzot aizstāta ar [Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu \(ES\) 2017/1132 attiecībā uz sabiedrību tiesību dažiem aspektiem](#). Tās mērķis ir atvieglot un paātrināt sabiedrības piekļuvi informācijai par uzņēmējsabiedrībām un darījumiem, cita starpā informācijai par sabiedrības saistību spēkā esamību un sabiedrības atzīšanu par neesošu. Tas attiecas uz **visām akciju sabiedrībām un sabiedrībām ar ierobežotu atbildību**. Otrā Padomes direktīva (1976. gada 77/91/EEK, kuru aizstāja ar [Direktīvu \(ES\) 2017/1132](#))^[1] attiecas tikai uz akciju sabiedrībām. Lai izveidotu šādu sabiedrību, ir vajadzīgs pamatkapitāla minimums (pašreiz 25 000 EUR) kā nodrošinājums kreditoriem un kā akcionāru ierobežotās atbildības ekvivalents. Tā paredz arī noteikumus par kapitāla saglabāšanu un izmaiņām un minimālās prasības attiecībā uz akciju sabiedrību **dibināšanas dokumentu** saturu. [12. uzņēmējsabiedrību tiesību direktīva \(2009. gada 16. septembra Direktīva 2009/102/EK\)](#) paredz tiesisko regulējumu **viena īpašnieka sabiedrībām ar ierobežotu atbildību**, kurā visas daļas pieder vienam dalībniekam.

2. Uzņēmējsabiedrību darbības, kuras aptver vairāk nekā vienu valsti

Direktīva (ES) 2017/1132 attiecībā uz sabiedrību tiesību dažiem aspektiem tika ieviestas informācijas atklāšanas prasības attiecībā uz sabiedrību ārvalstu filiālēm. Šī prasība attiecas uz ES sabiedrībām, kuras izveidojušas filiāles citā ES dalībvalstī, vai sabiedrībām no trešām valstīm, kas izveidojušas filiāles ES. Komisija 2023. gada 29. martā pieņēma [priekšlikumu](#) direktīvai, lai vēl vairāk paplašinātu un uzlabotu digitālo rīku un procesu izmantošanu uzņēmējdarbības tiesībās. Tās mērķis ir uzlabot pārredzamību un uzticēšanos uzņēmējdarbības videi vienotajā tirgū.

Ar 2014. gada 8. jūlija Padomes [Direktīvu 2014/86/ES](#) par kopēju nodokļu sistēmu, ko piemēro mātesuzņēmumiem un meitasuzņēmumiem, kas atrodas dažādās dalībvalstīs, tika ieviestas nodokļu normas, kuras no konkurences viedokļa ir neitrālas attiecībā uz dažādu dalībvalstu koncerniem. Netiek paredzēta dubultā aplikšana ar nodokļiem meitasuzņēmuma vienā dalībvalstī izmaksātajām dividendēm mātesuzņēmumam citā dalībvalstī (sk. arī [Padomes 2008. gada 12. februāra Direktīvu 2008/7/EK](#) par netiešajiem nodokļiem, ko uzliek kapitāla piesaistīšanai).

[Direktīvā 2004/25/EK par pārņemšanas piedāvājumiem](#) ir paredzēts pamatnostādņu minimums, kas jāievēro attiecībā uz uzņēmējsabiedrību pārņemšanu, kuru darbību reglamentē dalībvalstu tiesību akti. Tā nosaka minimālos standartus attiecībā uz pārņemšanas piedāvājumiem vai izmaiņām uzņēmuma kontrolēšanā, un tās mērķis ir aizsargāt daļu īpašnieku mazākumu, nodarbinātos un citas ieinteresētās puses. Lai ļautu sabiedrībām ar ierobežotu atbildību izmantot brīvību veikt uzņēmējdarbību vienotajā tirgū, [Direktīva \(ES\) 2017/1132](#) attiecas uz centrālo reģistru, komercreģistru un uzņēmumu reģistru (**uzņēmējdarbības reģistru**) savstarpējo savienojamību un visā ES saskaņo aizsardzības pasākumus, kas nepieciešami, lai aizsargātu sabiedrību akcionāru un trešo personu intereses sadalīšanas vai apvienošanās gadījumā vienā

[1]Iepriekšējo reizi grozīta ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2019. gada 20. jūnija Direktīvu (ES) 2019/1151 attiecībā uz digitālo rīku un procesu izmantošanu sabiedrību tiesībās, OV L 186, 11.7.2019., 80. lpp.

valstī, kā arī **sabiedrību ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrību** pārrobežu apvienošanas.

Turklāt [Komisijas Istenošanas regula \(ES\) 2021/1042](#) nosaka tehniskās specifikācijas un procedūras, kas nepieciešamas uzņēmējdarbības reģistru savstarpējai sadarbībai.

3. Sabiedrību pārstrukturēšana (apvienošanās un sadalīšanās, juridiskās adreses maiņa)

Akciju sabiedrības reģistrētā biroja **pārcelšana** no vienas dalībvalsts uz citu, kā arī apvienošana vai sadalīšana ir LESD 49. un 54. pantā garantētās uzņēmējdarbības veikšanas brīvības raksturīgs aspekts (sk. Tiesas nolēmums [Cartesio lietā](#)^[2]). Tomēr uzņēmējdarbības veikšanas brīvības princips vien negarantē, ka sabiedrība, kuru pārceļ no izcelsmes dalībvalsts uz kādu citu dalībvalsti, var saglabāt tās statusu saskaņā ar tās reģistrācijas dalībvalsts tiesību aktiem.

Daļu īpašniekiem un trešām pusēm sabiedrības pārstrukturēšanas (apvienošana un sadalīšana) gaitā ir tādas pašas garantijas. Noteikumi attiecībā uz sabiedrību ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrību apvienošanas, un to sadalīšanu nesēn tika grozīti ar Direktīvu (ES) 2017/1132, kas arī garantē akcionāru, kreditoru un darbinieku aizsardzību.

Iespēja darboties ārpus valstu robežām ir daļa no uzņēmuma darbības cikla un var ietvert pārrobežu apvienošanas, sadalīšanu vai reorganizāciju, kas var dot iespēju saglabāt uzņēmējdarbību un augt, piemēram, izmantojot jaunas uzņēmējdarbības iespējas citās dalībvalstīs vai pielāgojoties mainīgajiem tirgus apstākļiem. Attiecībā uz **pārrobežu reorganizāciju, apvienošanas un sadalīšanu** Parlaments un Padome 2019. gada novembrī pieņēma [Direktīvu \(ES\) 2019/2121](#). Direktīvas mērķis ir novērst nepamatotus šķēršļus brīvībai veikt uzņēmējdarbību vienotajā tirgū, atvieglojot to pārrobežu reorganizāciju, apvienošanas un sadalīšanu, un ar to ievieš visaptverošas procedūras šādām darbībām un papildu noteikumus tādu kapitālsabiedrību pārrobežu apvienošanai, kas veic uzņēmējdarbību kādā ES dalībvalstī. Turklāt direktīvā ir uzsvērti līdzīgi noteikumi par darba ņēmēju līdzdalības tiesībām, un mērķis ir nodrošināt, lai darbinieki tiktu pienācīgi informēti par gaidāmo ietekmi un ar tiem apspriestos. Mazākumam un akcionāriem bez balsstiesībām ir lielāka aizsardzība, savukārt attiecīgo uzņēmumu kreditoriem tiek piešķirti skaidrāki un uzticamāki aizsardzības pasākumi.

Uzņēmuma juridiskās adreses pārrobežu pārcelšana joprojām ir neatrisināts jautājums. [Lietā C-106/16 Polbud](#) Tiesa, atbildot uz prejudiciālo jautājumu, papildus precizēja jēdzienu “brīvība veikt uzņēmējdarbību”, norādot, ka tā ir attiecināma arī uz tādas sabiedrības juridiskās adreses pārcelšanu, kura izveidota saskaņā ar kādas dalībvalsts tiesību aktiem citas dalībvalsts teritorijā, lai to pārveidotu.

4. Garantijas attiecībā uz uzņēmējsabiedrību finansiālo stāvokli

Lai nodrošinātu to, ka grāmatvedības dokumentos iekļautā informācija visās dalībvalstīs ir vienāda, ar [Direktīvu 2006/43/EK](#) un [Direktīvu 2013/34/ES](#), kurās ir prasīts, ka uzņēmējsabiedrības grāmatvedība (gada pārskati, konsolidētie pārskati un par obligāto revīziju veikšanu atbildīgo personu pilnvarojumi) sniedz patiesu un objektīvu priekšstatu par uzņēmējsabiedrības aktīviem, pasīviem, finansiālo stāvokli, kā arī peļņu vai zaudējumiem. Direktīvas 2006/43/EK mērķis ir uzlabot uzņēmējsabiedrību finanšu pārskatu uzticamību, nosakot prasību minimumu attiecībā

[2]Lietā C-210/06, ECLI:EU:C:2008:723, 111.–113. punkts.

uz gada pārskatu un konsolidēto pārskatu obligāto revīziju. Ar Direktīvu 2013/34/ES vienkāršo finanšu ziņojumu prasības mikrouzņēmumiem, lai uzlabotu to konkurētspēju un ieviesa arī pienākumu ES biržu sarakstos iekļautajām sabiedrībām savā gada pārskatā sniegt paziņojumu par korporatīvo pārvaldību. [Regulā \(EK\) Nr. 1606/2002](#) par starptautisko grāmatvedības standartu piemērošanu tiek saskaņota finanšu informācija, kas jāsniedz uzņēmējsabiedrībām, kuru kapitāla daļas ir publiskās apgrozības objekts, lai garantētu ieguldītāju aizsardzību. [2015. gada 20. maija Regula \(ES\) 2015/848 par maksātnespējas procedūrām](#) (kuras pamatā ir LESD 81. pants par sadarbību civiltiesību jomā) palīdz risināt strīdus par jurisdikciju un tiesību aktu kolīziju, kā arī nodrošina spriedumu atzīšanu visā ES. Ar to nesaskaņo dalībvalstu materiālo tiesību aktus maksātnespējas jomā, tā vienkārši nosaka kopīgus noteikumus par to, kuras tiesas piekritībā ir uzsāk maksātnespējas procedūras, un tiesas nolēmumu atzīšanu. Galvenais mērķis ir novērst aktīvu pārvešanu vai tiesvedību nodošanu no vienas dalībvalsts uz citu. [Direktīvas \(ES\) 2019/1023](#) mērķis ir piedāvāt “**otro iespēju uzņēmējiem**”. Ar šo direktīvu risina apsvērumus, kas daudziem ieguldītājiem rodas attiecībā uz ilgstošu vai sarežģītu maksātnespējas procedūru risku ārvalstīs, ko tie uzskata par galveno iemeslu, lai neieguldītu ārpus savas valsts.

5. Dažu akcionāriem vai daļu īpašniekiem noteiktu tiesību pārrobežu izmantošana [Direktīva 2007/36/EK](#) (grozīta ar [Direktīvu 2014/59/ES](#) un [Direktīvu \(ES\) 2017/828](#)) par biržu sarakstos iekļautu sabiedrību akcionāru konkrētu tiesību izmantošanu atceļ galvenos šķēršļus pārrobežu balsošanai tajās biržas sarakstā iekļautajās sabiedrībās, kuru juridiskā adrese atrodas kādā no dalībvalstīm, ieviešot konkrētas prasības attiecībā uz dažām kopsapulcē īstenojamām akcionāru tiesībām. Tā nosaka arī konkrētas tiesības biržu sarakstos iekļauto sabiedrību akcionāriem, tostarp savlaicīgu pieeju attiecīgai informācijai par kopsapulcēm un vienkāršāku balsošanu uz pilnvaras pamata. Ar [Direktīvu \(ES\) 2017/828](#) veicina akcionāru iesaistīšanos un ievieš prasības attiecībā uz akcionāru identifikāciju, informācijas nosūtīšanu, akcionāru tiesību izmantošanas veicināšanu un institucionālo ieguldītāju, aktīvu pārvaldnieku un pilnvaroto padomdevēju pārredzamību, vadītāju atalgojumu un saistīto pušu darījumiem.

6. Uzņēmumu pārskatu sagatavošana

ES paredz noteikumus par finanšu informāciju, kas jāatklāj uzņēmumiem un revīzijām, lai uzlabotu finanšu pārskatu integritāti.

a. Finanšu pārskati

Visām sabiedrībām ar ierobežotu atbildību ir jā sagatavo finanšu pārskati, lai uzraudzītu to uzņēmējdarbības stabilitāti un sniegtu patiesu un skaidru priekšstatu par to finansiālo stāvokli. [Direktīvā 2013/34/ES](#) (Grāmatvedības direktīva) ES ir ieviesusi noteikumus, lai nodrošinātu konsekventu un salīdzināmu finanšu pārskatu sniegšanu visā ES.

b. Pārskats par korporatīvo ilgtspēju

ES noteikumi arī paredz, ka konkrētiem uzņēmumiem katru gadu ir jāziņo par ietekmi uz sociālo jomu un vidi un riskiem, kas saistīti ar to darbību. Tas palīdz ieguldītājiem, pilsoniskās sabiedrības organizācijām, patērētājiem, politikas veidotājiem un citām ieinteresētajām pusēm novērtēt lielo uzņēmumu nefinanšu darbības rezultātus un mudina uzņēmumus izstrādāt atbildīgu pieeju uzņēmējdarbībai.

[Direktīvā 2014/95/ES](#) (Nefinanšu informācijas atklāšanas direktīva) ir paredzēti noteikumi par noteiktu lielu uzņēmumu nefinanšu un daudzveidības informācijas

atklāšanu. Tie aptver tādas jomas kā vides jautājumi, sociālie jautājumi un attieksme pret darbiniekiem, cilvēktiesību ievērošana, korupcijas un kukuļošanas apkarošana, kā arī pārstāvības daudzveidība uzņēmumu valdēs (piemēram, vecums, dzimums, izglītība un profesionālā pieredze). Direktīva attiecas uz lielām sabiedriskas nozīmes sabiedrībām, kurās ir vairāk nekā 500 darbinieku.

2023. gada 5. janvārī stājās spēkā [Direktīva \(ES\) 2022/2464 par korporatīvo ilgtspējas ziņojumu sniegšanu](#). Ar direktīvu tiek modernizēti noteikumi par sociālo un vides informāciju, kas uzņēmumiem ir jāsniedz. Plašākam lielo uzņēmumu lokam, kā arī biržas sarakstā iekļautiem MVU būs jāziņo par ilgtspēju.

Jaunie noteikumi nodrošinās piekļuvi informācijai, kas vajadzīga, lai novērtētu ieguldījumu riskus, ko rada klimata pārmaiņas un citi ilgtspējas jautājumi, radot pārredzamības kultūru attiecībā uz uzņēmumu ietekmi uz cilvēkiem un vidi. Ziņošanas izmaksas uzņēmumiem vidējā termiņā un ilgtermiņā tiks samazinātas, saskaņojot sniedzamo informāciju.

B. ES tiesību subjekti

Eiropas tiesību subjekti ir spēkā visā ES un pastāv līdzās atsevišķu valstu uzņēmēj sabiedrībām.

1. Eiropas uzņēmēj sabiedrība (SE)

Pēc ilgstošām neveiksmēm, izskatot šo jautājumu, jo sarunas ilgušas 30 gadus, Padome pieņēma divus Eiropas uzņēmēj sabiedrības dibināšanai vajadzīgus likumdošanas instrumentus, proti, [Regulu \(EK\) Nr. 2157/2001](#) par **Eiropas uzņēmēj sabiedrības** statūtiem un Direktīvu 2001/86/EK, ar ko papildina Eiropas uzņēmēj sabiedrības statūtus darbinieku iesaistīšanas jomā. Tā paredz iespēju ES teritorijā uzņēmēj sabiedrību izveidot kā akciju sabiedrību ar latīnisko nosaukumu “**Eiropas akciju sabiedrība**” (**Societas Europea (SE)**). Ir vairākas iespējas, kā vismaz divu dalībvalstu uzņēmumi var izveidot SE: apvienošanās, pārvaldītājsabiedrības nodibināšana, meitasuzņēmuma izveide vai uzņēmuma pārveidošana par SE. SE ir jādibina kā kapitālsabiedrība. Lai šīs uzņēmēj sabiedrības būtu pienācīgi lielas, tām ir noteikts obligātais kapitāla apmērs, piemēram, vismaz 120 000 EUR.

Direktīvas 2001/86/EK mērķis ir nodrošināt, lai SE izveides rezultātā netiktu likvidēta vai vājināta tā darbinieku iesaistīšanās kārtība dalībā uzņēmumā, kas jau pastāv uzņēmēj sabiedrībās, kuras piedalās SE izveidē.

2. Eiropas kooperatīvā sabiedrība (SCE)

Ar Regulu (EK) Nr. 1435/2003 par Eiropas **Kooperatīvās sabiedrības (SCE)** statūtiem ir noteikts patiesi vienots SCE juridiskais statuss. Saskaņā ar šo regulu kooperatīvo sabiedrību var izveidot personas, kas dzīvo dažādās dalībvalstīs, vai dažādās dalībvalstīs reģistrētas juridiskās personas. Šo jauno SCE minimālais kapitāls ir 30 000 EUR, un tās ir tiesīgas veikt uzņēmējdarbību visā vienotajā tirgū kā viena juridiskā persona ar vienādu regulējošo noteikumu kopumu un struktūru.

Ar Direktīvu 2003/72/EK šie statūti tika papildināti attiecībā uz darbinieku iesaistīšanu SCE, lai nepieļautu, ka SCE dibināšanas gaitā tiks likvidēta vai vājināta darbinieku iesaistīšanas kārtība, kas jau pastāv uzņēmēj sabiedrībās, kuras piedalās šādas SCE dibināšanā.

3. Eiropas Ekonomisko interešu grupa (EEIG)

Padomes [Regula \(EEK\) Nr. 2137/85](#) paredz **Eiropas Ekonomisko interešu grupas (EEIG)** statūtus. *EEIG* ir juridiskas personas statuss, kas ļauj vienas dalībvalsts uzņēmēj sabiedrībai kopuzņēmuma ietvaros sadarboties (piemēram, atvieglot vai sekmēt grupas dalībnieku saimniecisko darbību, nevis gūt peļņu) ar citas dalībvalsts uzņēmēj sabiedrībām vai fiziskām personām, peļņu sadalot starp grupas dalībniekiem. *EEIG* savus vērtspapīrus publiski piedāvāt nedrīkst.

4. Eiropas privātais uzņēmums (SPE)

Komisijas 2008. gada priekšlikums par statūtiem Eiropas privātajam uzņēmumam ar ierobežotu atbildību (*Societas Privata Europaea*) bija vērsts uz to, lai atvieglotu MVU darbību iekšējā tirgū, uzlabotu to tirgus darbību un uzlabotu to konkurētspēju, atvieglot to izveidi un darbību. Priekšlikumā netika mēģināts noteikt to jautājumu regulējumu, kuri saistīti ar darba tiesībām, nodokļu tiesībām, grāmatvedību vai šādas uzņēmēj sabiedrības maksātspēju. Tomēr 2014. gadā tas bija jāatsauc, jo Eiropas Parlamentā bija bažas par darbinieku līdzlēmšanas tiesību aizsardzību.

5. Viena dalībnieka sabiedrība ar ierobežotu atbildību (SUP)

Komisija 2014. gadā iesniedza priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par viena dalībnieka sabiedrībām ar ierobežotu atbildību (*Societas Unius Personae*). Šā priekšlikuma mērķis bija palīdzēt tādas sabiedrības izveidē, kurai ir tikai viens kapitāldaļu turētājs un kas darbojas visā ES – pāri dalībvalstu robežām. Kad Parlamenta Nodarbinātības un sociālo lietu komiteja izteica nopietnas bažas par arodbiedrību piedalīšanos priekšlikuma projekta sagatavošanas procesā, to galu galā 2018. gadā arī atsauca.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments vienmēr ir centies panākt tiesību aktu grozīšanu, piemēram, nosakot darbinieku līdzdalību sabiedrībās vai panākot progresu jautājumā par dažādu Eiropas uzņēmēj sabiedrības formu radīšanu, lai atvieglotu uzņēmumu pārrobežu darbību. Tādēļ 2007. gada februārī Parlaments aicināja Komisiju iesniegt priekšlikumu par Eiropas privātsabiedrību, ņemot vērā MVU vajadzības, un sagatavot Eiropas uzņēmēj sabiedrības statūtu pārskatīšanu, lai vienkāršotu šādu uzņēmēj sabiedrību dibināšanas procedūras. Pēc tam, kad tika atsaukti divi regulas priekšlikumi par Eiropas apvienībām un savstarpējām sabiedrībām, Parlaments aicināja Komisiju atsākt darbu pie šiem diviem tiesību aktu projektiem. Visbeidzot, 2023. gada 5. septembrī Komisija pieņēma [priekšlikumu par Eiropas pārrobežu apvienībām](#). Direktīvas projekts uzlabos iekšējā tirgus darbību, likvidējot juridiskos un administratīvos šķēršļus. Regulējuma rezultātā izveidos vienlīdzīgus konkurences apstākļus bezpeļņas apvienībām ES, kuras vēlas darboties vairāk nekā vienā dalībvalstī. Parlaments aicināja izveidot arī fondiem paredzētu pienācīgu juridisko regulējumu. Komisija 2012. gada 8. februārī ir nākusi klajā ar priekšlikumu Padomes regulai par Eiropas nodibinājumu "**Fundatio Europaea**", kas ir izstrādāta, lai šādām organizācijām atvieglotu darbu sabiedrības labā jebkurā vietā Eiropas Savienībā.

[2012. gada 14. jūnija rezolūcijā par Eiropas uzņēmējdarbības tiesību nākotni](#)

Parlaments puda viedokli, ka ES uzņēmējdarbības formām, kas papildinātu pašreizējās, saskaņā ar valsts tiesību aktiem pieejamās formas, ir ievērojams potenciāls, un ka tās būtu jāpilnveido. Lai risinātu MVU īpašās vajadzības,

Parlaments mudināja Komisiju turpināt centienus nolūkā pieņemt [privātā uzņēmuma statūtus \(SPE\)](#). Reaģējot uz Komisijas 2013. gada februāra paziņojumu par šo jautājumu, Parlaments pieņēma rezolūciju par atjauninātu ES stratēģiju attiecībā uz uzņēmumu sociālo atbildību. Parlamenta 2013. gada 14. marta rezolūcijā par **Eiropas savstarpējās sabiedrības** statūtiem ir iekļauts ieteikums Komisijai par šādiem statūtiem. Visbeidzot, Parlaments vairākkārt ir aicinājis pieņemt direktīvu par **uzņēmuma atrašanās vietu pārrobežu pārvietošanu**, izmantojot dažādas rezolūcijas un mutiskos jautājumus, paužot nožēlu par pašreiz valdošo vienotu noteikumu trūkumu, kas apdraud uzņēmumu mobilitāti un tādējādi brīvību veikt uzņēmējdarbību^[3]. [2019. gada 27. novembra Direktīva 2019/2121, ar ko groza Direktīvu \(ES\) 2017/1132 attiecībā uz pārrobežu reorganizāciju, apvienošanu un sadalīšanu](#), tika pieņemta 2019. gada beigās.

[Parlamenta 2017. gada 13. jūnija rezolūcijā par pārrobežu apvienošanu un sadalīšanu](#), uzmanība tika pievērsta akcionāru mazākuma tiesībām un noteikumiem par kreditoru aizsardzību, kā arī ilgstošajām un sarežģītajām procedūrām, kas ir nepieciešamas, lai veiktu pārrobežu sadalīšanu. Turklāt Parlaments ir vairākkārt pieprasījis sagatavot priekšlikumu noteikumiem par juridiskās atrašanās vietas pārcelšanu uz citu valsti (**14. uzņēmējdarbības direktīva**).

Eiropas Parlaments ir saņēmis daudzus lūgumrakstus saistībā ar **ES uzņēmējdarbības tiesību aktu digitalizāciju** un pārrobežu darījumiem. Lūgumrakstu komiteja parasti lūdz Komisiju sniegt attiecīgu informāciju vai atzinumu par lūgumraksta iesniedzēja minētajiem jautājumiem. ([4.1.5.](#)).

Eiropas Parlaments 2017. gada maijā pieņēma rezolūciju par [ES e-pārvaldes rīcības plānu, kurā tas aicināja](#) Komisiju apsvērt veidus, kā turpmāk veicināt digitālos risinājumus formalitāšu kārtošanaī visā sabiedrības dzīves ciklā, un uzsvēra, cik būtiski ir turpināt darbu pie uzņēmumu reģistru savstarpējās savienojamības. Parlamentam ir sena pētniecības struktūra, kas aicina šajā jomā ieviest digitālos atvieglojumus^[4].

[Eiropas Parlaments 2019. gada aprīlī pieņēma būtiskus grozījumus](#) Komisijas priekšlikumā grozīt Direktīvu (ES) 2017/1132 attiecībā uz pārrobežu reorganizāciju, apvienošanu un sadalīšanu, kurā paredzēja papildu noteikumus par kapitālsabiedrību ar ierobežotu atbildību pārrobežu apvienošanu.

Parlaments 2019. gada aprīlī pieņēma [Direktīvu \(ES\) 2019/1151](#) grozīt Direktīvu (ES) 2017/1132 attiecībā uz digitālo rīku un procesu izmantošanu uzņēmējdarbības tiesībās, lai atvieglotu uzņēmumu izveidošanu, izmantojot elektroniskus līdzekļus, un veicinātu tiešsaistes darbības visā uzņēmuma pastāvēšanas ciklā. Vēl joprojām visas dalībvalstis nenodrošina uzņēmumiem pilnu tiešsaistes reģistrācijas procedūru kopumu, neraugoties uz to, ka tiešsaistes reģistrācija ir divreiz ātrāka nekā vidēji un var būt līdz pat trīs reizēm lētāka par tradicionālo reģistrāciju papīra formātā. Parlaments pašlaik apsver Komisijas 2023. gada 29. marta [priekšlikumu](#) vēl vairāk paplašināt un uzlabot digitālo rīku un procesu izmantošanu uzņēmējdarbības tiesībās.

[3]Sk., piemēram, [2007. gada 25. oktobra rezolūciju par Eiropas slēgto sabiedrību un "Četrpadsmito uzņēmējdarbības tiesību direktīvu" attiecībā uz sabiedrības atrašanās vietas mainīšanu](#) un [2017. gada 13. jūnija rezolūciju par pārrobežu apvienošanu un sadalīšanu](#).

[4]*Godel, M. I. u.c.*, [Reducing Costs and Barriers for Businesses in the Single Market](#) ("Samazinot izmaksas un šķēršļus uzņēmumiem vienotajā tirgū"), Iekšpolitikas ģenerāldirektorāts, Ekonomikas un zinātnes politikas departaments, 2016. gada aprīlis; *Van Veenstra, A. F. u.c.*, [Ubiquitous Developments of the Digital Single Market](#) ("Vienotā digitālā tirgus vispārējā attīstība"), Iekšpolitikas ģenerāldirektorāts, Ekonomikas un zinātnes politikas departaments, 2013. gada oktobris.

Parlaments 2023. gada 1. jūnijā pieņēma [nostāju](#) par [priekšlikumu direktīvai par pienācīgu rūpību uzņēmumu ilgtspējas jomā](#). Ierosinātais tiesību akts liktu uzņēmumiem noteikt un vajadzības gadījumā novērst vai mazināt savu darbību, tostarp to uzņēmējdarbības partneru, nelabvēlīgo ietekmi uz cilvēktiesībām un vidi. Tas ietver bērnu darbu, verdzību, darbaspēka ekspluatāciju, piesārņojumu, vides degradāciju un bioloģiskās daudzveidības zudumu.

Šo faktu lapu ir sagatavojis Eiropas Parlamenta Pilsoņu tiesību un konstitucionālo jautājumu politikas departaments.

[Udo Bux / Mariusz Maciejewski](#)
11/2023

2.1.12. INTELEKTUĀLAIS, RŪPNIECISKAIS UN KOMERCIĀLAIS ĪPAŠUMS

Intelektuālais īpašums ir ekskluzīvu tiesību kopums, kas piešķirts intelektuālās jaunrades darbiem. Intelektuālais īpašums ietver divu veidu tiesības: rūpnieciskais īpašums, kas ietver izgudrojumus (patentus), preču zīmes, rūpnieciskos dizainparaugus un ģeogrāfiskās izcelsmes norādes, un autortiesības, kas attiecas uz literāriem un mākslas darbiem. Kopš Līguma par Eiropas Savienības darbību stāšanās spēkā 2009. gadā ES ir skaidri noteiktas pilnvaras intelektuālā īpašuma tiesību jomā (118. pants).

JURIDISKAIS PAMATS

LESD 114. un 118. pants.

MĒRĶI

Lai gan intelektuālā īpašuma tiesības (ĪT) regulē dažādi starptautiski un dalībvalstu tiesību akti, tās ir ietvertas arī ES tiesību aktos. LESD 118. pantā ir noteikts, ka, veidojot iekšējo tirgu un nodrošinot tā darbību, Parlaments un Padome, rīkojoties saskaņā ar parasto likumdošanas procedūru, nosaka pasākumus ES intelektuālā īpašuma tiesību izveidei, lai nodrošinātu vienotu ĪT aizsardzību visā ES, un centralizētas atļauju piešķiršanas, koordinācijas un uzraudzības kārtības izveidei visā ES. ES tiesību aktu izstrādes mērķis šajā jomā galvenokārt ir saskaņot dažus konkrētus ĪT aspektus, izstrādājot savu sistēmu, kā tas tika darīts ES preču zīmes un dizainparauga gadījumā un kā tas notiks attiecībā uz patentiem. Daudzi ES instrumenti atspoguļo dalībvalstu starptautiskās saistības saskaņā ar Bernes konvenciju un Romas konvenciju, kā arī [Pasaules Tirdzniecības organizācijas intelektuālā īpašuma tiesību komercaspektu līgumu \(TRIPS\)](#) un 1996. gada [Pasaules Intelektuālā īpašuma organizācijas \(WIPO\)](#) starptautiskajiem nolīgumiem.

SASNIEGUMI

A. Tiesību aktu saskaņošana

1. Preču zīmes, dizainparaugi un lietderīgie modeļi

ES preču zīmju tiesiskā regulējuma pamatā ir četru līmeņu preču zīmju reģistrācijas sistēma, kura pastāv līdzās valstu preču zīmju sistēmām, kas ir saskaņotas ar Preču zīmju direktīvu (Eiropas Parlamenta un Padomes 2015. gada 16. decembra [Direktīva \(ES\) 2015/2436](#), ar ko tuvina dalībvalstu tiesību aktus attiecībā uz preču zīmēm). Papildus valsts pieejai preču zīmju aizsardzības jomā Eiropas Savienībā var īstenot Beniluksa pieeju, 1994. gadā ieviestās ES preču zīmes iespēju un starptautisko pieeju. 2017. gada 14. jūnija [Regula \(ES\) 2017/1001](#) par Eiropas Savienības preču zīmi kodificē un aizstāj visas iepriekšējās EK regulas par ES preču zīmi. Kodifikācija tika veikta skaidrības labad, ņemot vērā, ka ES preču zīmju sistēma ir jau vairākkārt būtiski grozīta. ES preču zīme ir vienota un ar vienādu spēku visā ES. [Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma birojs \(EUIPO\)](#) ir atbildīgs par ES preču zīmes un dizainparauga pārvaldību. ES preču zīmju regulā ir noteiktas arī nodevu summas, kas maksājamas

EUIPO. Šis apmērs tika noteikts tāds, kas nodrošina, ka ieņēmumi, ko tās rada, sedz *EUIPO* izdevumus un papildina pastāvošās valstu preču zīmju sistēmas.

1998. gada 13. oktobra [Direktīva 98/71/EK](#) tuvināja dalībvalstu tiesību aktus attiecībā uz dizainparaugu un lietderīgo modeļu tiesisko aizsardzību. Padomes 2001. gada 12. decembra [Regula \(EK\) Nr. 6/2002](#) (grozīta) izveidoja Kopienas sistēmu dizainparaugu aizsardzībai. Padomes 2006. gada 18. decembra [Lēmums 2006/954/EK](#) un Padomes 2006. gada 18. decembra [Regula \(EK\) Nr. 1891/2006](#) sasaista ES dizainparaugu reģistrācijas sistēmu ar starptautisko [WIPO](#) rūpniecisko dizainparaugu un lietderīgo modeļu reģistrācijas sistēmu.

2. Autortiesības un blakustiesības

Autortiesības nodrošina, ka autori, komponisti, mākslinieki, filmu veidotāji un citas radošas personas saņem atlīdzību un ka viņu darbi tiek aizsargāti. Digitālās tehnoloģijas ir būtiski mainījušas radošā satura veidošanas, izplatīšanas un piekļuves veidus. ES tiesību akti autortiesību jomā ir trīspadsmit direktīvu un divu regulu kopums, kas saskaņo autoru un izpildītāju, producentu un raidorganizāciju pamattiesības. Nosakot dažus ES standartus, tiek samazinātas valstu atšķirības, nodrošināts radošuma veicināšanai vajadzīgais aizsardzības līmenis un ieguldījumi radošumā, veicināta kultūras daudzveidība un atvieglota patērētāju un uzņēmumu piekļuve digitālajam saturam un pakalpojumiem visā vienotajā tirgū.

a. Autortiesības

ES 2001. gada 22. maija [Direktīva 2001/29/EK](#) par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā autortiesību un blakustiesību aktus tehnoloģiju attīstībai, taču tā vairs netiek līdzī ārkārtīgi straujajām pārmaiņām, kas ir notikušas digitālajā vidē, piemēram, pārmaiņām televīzijas un radio programmu izplatīšanā un piekļuvē tām, jo 49 % interneta lietotāju piekļūst mūzikai, audiovizuālajam saturam un spēlēm tiešsaistē (*Eurostat* aplēse). Tāpēc patērētājiem, satura veidotājiem un uzņēmumiem ir nepieciešami visā ES saskaņoti tiesību akti autortiesību jomā.

ES 2019. gada 17. aprīļa Autortiesību direktīvā (Direktīva [\(ES\) 2019/790](#)) preses izdevējiem ir paredzētas papildu autortiesības un taisnīga atlīdzība par autortiesību aizsargātu saturu. Līdz šim tiešsaistes platformām nebija juridiskas atbildības par autortiesību aizsargāta satura izmantošanu un augšupielādēšanu to tīmekļa vietnēs. Jaunās prasības neietekmēs ar autortiesībām aizsargātu darbu augšupielādi nekomerciāliem mērķiem tiešsaistes enciklopēdijās, piemēram, Vikipēdijā. Direktīvu (ES) 2019/789 ([CabSat direktīva](#)) pieņēma tajā pašā dienā, un tās mērķis ir palielināt Eiropas patērētājiem tiešsaistē pieejamo televīzijas un radio programmu skaitu. Raidorganizācijas arvien vairāk piedāvā tiešsaistes pakalpojumus papildus tradicionālajām apraidēm, jo lietotāji sagaida, ka jebkurā laikā un jebkurā vietā būs pieejams televīzijas un radio saturs. Ar minēto direktīvu ievieš izcelsmes valsts principu, lai atvieglotu tiesību licencēšanu dažām programmām, ko raidorganizācijas piedāvā savās tiešsaistes platformās (piemēram, vienlaicīgas raidīšanas un arhīvtelevīzijas pakalpojumus). Raidorganizācijām jāiegūst autortiesību atļaujas savā ES uzņēmējdarbības valstī (t. i., izcelsmes valstī), lai veidotu radio programmas, televīzijas ziņu un aktuālo notikumu programmas un pilnībā finansētu pašu produkciju, kas pieejama tiešsaistē visās ES valstīs. Dalībvalstīm līdz 2021. gada 7. jūnijam bija jāpieņem attiecīgi tiesību akti, kas atbilst direktīvas prasībām.

2017. gada 13. septembra [Direktīva \(ES\) 2017/1564](#) par dažiem atļautiem noteiktiem darbiem un citiem tiesību objektiem, ko aizsargā autortiesības un blakustiesības, par labu personām, kas ir neredzīgas, ar redzes traucējumiem vai ar citu iespiedtekstu lasīšanas invaliditāti, atvieglo piekļuvi grāmatām un citiem drukātiem materiāliem piemērotā formātā un to apriti iekšējā tirgū.

2017. gada 14. jūnija [Regulas \(ES\) 2017/1128](#) par pārrobežu tiešsaistes satura pakalpojumu pārnesamību iekšējā tirgū mērķis ir nodrošināt, ka patērētāji, kas pērk vai abonē filmas, sporta pārraides, mūziku, e-grāmatas un spēles, var tām piekļūt, atrodoties citās ES dalībvalstīs.

b. Autortiesību un blakustiesību aizsardzības termiņi

Šīs tiesības ir aizsargātas visas autora/radītāja dzīves laikā un 70 gadus pēc viņa nāves. [Direktīva 2011/77/ES](#), ar ko groza Direktīvu 2006/116/EK par autortiesību un dažu blakustiesību aizsardzības termiņiem, pagarināja skaņu ierakstu izpildītāju autortiesību aizsardzības termiņu no 50 līdz 70 gadiem pēc ierakstīšanas un attiecībā uz mūzikas autoriem, piemēram, komponistiem un tekstu autoriem, līdz 70 gadiem pēc autora nāves. 70 gadu termiņš ir kļuvis par starptautisku standartu, ar ko aizsargā skaņu ierakstus. Pašlaik 64 valstīs visā pasaulē skaņu ieraksti tiek aizsargāti 70 gadus vai ilgāk.

c. Datorprogrammas un datubāzes

ES Direktīva [91/250/EEK](#) lika dalībvalstīm datorprogrammas aizsargāt ar autortiesībām kā literārus darbus saskaņā ar Bernes konvenciju par literāro un mākslas darbu aizsardzību. Tā tika kodificēta ar [Direktīvu 2009/24/EK](#). [Direktīvā 96/9/EK](#) (Datubāzes direktīva) ir paredzēta datubāzu tiesiskā aizsardzība, par datubāzi uzskatot "neatkarīgu darbu, datu vai citu materiālu individuāli elektroniski vai citādi pieejamu krājumu, kas sakārtots sistemātiski vai metodiski". Direktīva paredz, ka datubāzes aizsargā gan ar autortiesībām, kas attiecas uz jaunrades darbu, gan ar *sui generis* tiesībām, kas attiecas uz (naudas līdzekļu, cilvēkresursu, pūliņu un enerģijas) ieguldījumu, kurš veikts, iegūstot, pārbaudot vai atspoguļojot datubāzes saturu. Komisija 2022. gada 23. februārī iesniedza priekšlikumu jaunai regulai par saskaņotiem noteikumiem par taisnīgu piekļuvi datiem un to izmantošanu ([Datu akts](#)), kuras mērķis ir nodrošināt taisnīgumu datu vērtības sadalē starp datu ekonomikas dalībniekiem un veicināt piekļuvi datiem un to izmantošanu. Pēc intensīva likumdošanas darba, ko atbalstīja [akadēmiski pētījumi](#)^[1], Parlamenta 2023. gada 9. novembra plenārsēdē pirmajā lasījumā pieņēma [nostāju](#) par šo priekšlikumu. Parlaments un Padome 2022. gada 30. maijā pieņēma [Datu pārvaldības aktu](#), ar ko ievieš mehānismus, lai atvieglotu konkrētu kategoriju aizsargātu publiskā sektora datu atkalizmantošanu, palielinātu uzticēšanos datu starpniecības pakalpojumiem un veicinātu datu altruismu visā ES.

d. Autortiesību aģentūras

Lai izplatītu šādu aizsargātu saturu, ir jāiegūst licence no dažādiem autortiesību un blakustiesību īpašniekiem. Tiesību īpašnieki var uzticēt savas tiesības autortiesību aģentūrai, kas to vārdā pārvalda minētās tiesības. Ja vien tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācija nav pamatojusi iemeslus pārvaldījuma noraidīšanai, tai

[1]Leistner M. un Antoine L., *IPR and the use of Open data and data sharing initiatives by public and private actors* (Intelektuālā īpašuma tiesību un atklāto datu izmantošana un publisko un privāto dalībnieku veiktās datu kopīgošanas iniciatīvas), Pilsoņu tiesību un konstitucionālo jautājumu politikas departaments, Eiropas Parlaments, 2022. gads.

ir pienākums pārvaldīt šīs tiesības. [Direktīvā 2014/26/ES](#) par autortiesību un blakustiesību kolektīvo pārvaldījumu un muzikālo darbu tiesību lietošanai tiešsaistē daudzteritoriālo licencēšanu iekšējā tirgū ir noteiktas prasības, kas piemērojamas tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijām, lai nodrošinātu augstus vadības, finansiālās pārvaldības, pārredzamības un ziņošanas standartus. Tās mērķis ir nodrošināt, ka tiesību īpašnieki var lemt par savu tiesību pārvaldību un ka, ieviešot ES standartus, tiks uzlabota kolektīvā pārvaldījuma organizāciju darbība. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka autortiesību aģentūras darbojas to tiesību īpašnieku interesēs, kuru tiesības tās pārstāv.

3. Patenti

Patents ir īpašumtiesības, kas var tikt piešķirts par jebkuru tehnisku izgudrojumu ar noteikumu, ka tas ir jauns, ietver izgudrojuma līmeni un varētu tikt rūpnieciski pielietots. Patents dod īpašniekam tiesības nepieļaut izgudrojuma ražošanu, izmantošanu vai tirdzniecību bez atļaujas. Patenti mudina uzņēmumus veikt nepieciešamās investīcijas inovācijās un stimulēt privātpersonas un uzņēmumus veltīt līdzekļus pētniecībai un izstrādei. Eiropā tehniskos izgudrojumus var aizsargāt vai nu ar valstu patentiem, ko izsniegušas kompetentās valsts iestādes, vai arī ar Eiropas patentiem, ko centralizēti izsniedz [Eiropas Patentu iestāde](#). EPI ir Eiropas Patentu organizācijas, kurā pašlaik darbojas 39 valstis, izpildstrukturā. ES pati nav šīs organizācijas dalībniece.

Pēc gadiem ilgām dalībvalstu diskusijām Parlaments un Padome 2012. gadā apstiprināja juridisko pamatu vienota spēka Eiropas patentam (vienotais patents). Starptautisks nolīgums starp dalībvalstīm tādējādi izveidoja vienotu un specializētu patentu jurisdikciju.

Eiropas Savienības Tiesas (EST) apstiprinājums patenta tiesību aktu kopumam 2015. gada 5. maija spriedumā lietās C-146/13 un C-147/13 pavēra iespēju [patiesam Eiropas patentam](#). Iepriekšējais režīms pastāv līdzās jaunajai sistēmai ar spēkā esošajiem [pārejas pasākumiem](#).

Kopš stāšanās spēkā 2023. gada 1. jūnijā ES vienotais patents, ko piešķir Eiropas Patentu iestāde, ir nodrošinājis vienādu aizsardzību ar vienādu spēku visās iesaistītajās ES valstīs. Uzņēmumiem būs iespēja aizsargāt savus izgudrojumus visās ES dalībvalstīs ar īstu ES patentu. Tie arī varēs apstrīdēt un aizsargāt vienotos patentus ar vienotu prasības pieteikumu, izmantojot nesen izveidoto [Vienoto patentu tiesu \(VPT\)](#). Tas racionalizēs sistēmu un ļaus samazināt tulkošanas izmaksas. Turklāt [Vienotās patentu tiesas izveides nolīguma \(VPTIN\)](#) pašreizējā redakcijā ir skaidri noteikts, ka ir jāievēro ES tiesību pārākuma princips (VPTIN 20. pants) un ka EST lēmumi ir saistoši VPT. VPT ir tiesa, kas pašlaik ir kopīga 17 ES dalībvalstīm. Šo tiesu veido Pirmās instances tiesa, Apelācijas tiesa un Kanceleja. Pirmās instances tiesai ir decentralizēta struktūra, un tajā ietilpst centrālā nodaļa Parīzē ar nodaļu Minhenē, kā arī dažādas reģionālās un vietējās nodaļas visā Eiropā. Apelācijas tiesa atrodas Luksemburgā, un tā lemj par apelācijas sūdzībām par Pirmās instances tiesas nolēmumiem un par lūgumiem atkārtoti izskatīt VPT galīgos nolēmumus.

4. Komerccoslēpumi

Prakse turēt uzņēmējdarbības informāciju (speciālas zināšanas) konfidenciālu pastāv gadsimtiem ilgi. Juridiskie instrumenti komerccoslēpumu aizsardzībai neatkarīgi no tā, vai tie ir vai nav daļa no IĪT, pastāv daudzās valstīs. Konfidenciālai informācijai piešķirto aizsardzības līmeni nevar salīdzināt ar citiem intelektuālā īpašuma tiesību līdzekļiem, piemēram, patentiem, autortiesībām vai preču zīmēm, bet principā tas var turpināties

neierobežoti drīzāk nekā ierobežotu laikposmu. Komerccnoslēpumu aizsardzība starp dalībvalstīm atšķiras vairāk nekā aizsardzība citās IĪT jomās, un var sniegt pat vairāk priekšrocību un izmaksāt lētāk nekā cenšanās iegūt oficiālu patentu. ES tiesiskais regulējums pastāv kopš 2016. gada, proti, [Direktīva \(ES\) 2016/943](#) par zinātnības un darījumdarbības neizpaužamas informācijas (komercnoslēpumu) aizsardzību pret nelikumīgu iegūšanu, izmantošanu un izpaušanu.

5. Intelektuālā īpašuma tiesības attiecībā uz šķirnēm

Augu šķirņu aizsardzība, saukta arī par “augu selekcionāra tiesībām”, ir intelektuālā īpašuma tiesību forma, kas piešķirta jaunas augu šķirnes selekcionāram. ES augu šķirņu aizsardzības sistēma, kuras pamatā ir [Starptautiskās konvencijas par jaunu augu šķirņu aizsardzību 1991. gada akta](#) principi, veicina lauksaimniecības un dārzkopības attīstību. Augu šķirņu aizsardzības sistēma tika izveidota ar ES tiesību aktiem. Sistēma ļauj piešķirt IĪT attiecībā uz selekciju. Kopienas Augu šķirņu birojs īsteno un piemēro šo sistēmu.

6. Ģeogrāfiskās izcelsmes norādes

Saskaņā ar ES [intelektuālā īpašuma tiesību sistēmu](#) to produktu nosaukumi, kas reģistrēti kā ģeogrāfiskās izcelsmes norādes, ir juridiski aizsargāti pret imitāciju un ļaunprātīgu izmantošanu ES un trešās valstīs, ar kurām ir parakstīts īpašs aizsardzības nolīgums. Produktu nosaukumiem var piešķirt ģeogrāfiskās izcelsmes norādi, ja tiem ir īpaša saikne ar vietu, kur produkts ražots. Šī atzīšana ļauj patērētājiem uzticēties un atšķirt kvalitatīvus produktus, vienlaikus palīdzot ražotājiem labāk tirgot savus produktus. Tā kā ģeogrāfiskās izcelsmes norādes ir atzītas par intelektuālo īpašumu, tām ir arvien lielāka nozīme [tirdzniecības sarunās starp ES un citām valstīm](#). Komisija 2022. gada 31. martā nāca klajā ar tiesību akta [priekšlikumu par ES ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm vīnam, stiprajiem alkoholiskajiem dzērieniem un lauksaimniecības produktiem](#), bet Parlaments pieņēma [nostāju](#) par šo priekšlikumu 2023. gada 1. jūnijā. Parlaments 2023. gada 12. martā pieņēma savu [nostāju](#) par [Eiropas Parlamenta un Parlamenta regulu amatniecības un rūpniecības ražojumu ģeogrāfiskās izcelsmes norāžu aizsardzībai](#) un grozījumu izdarīšanu Regulā (ES) 2017/1001 un Regulā (ES) 2019/1753. Tas piešķir ģeogrāfiskās izcelsmes norādes rūpniecības ražojumiem, kas var būt saistīti ar to ražošanas ģeogrāfisko apgabalu (piemēram, Albasetes naži, Bohēmijas stikls un Limožas porcelāns), kas ir līdzīgas tām, ko piešķir reģionā ražotai pārtikai vai dzērieniem.

Starptautiskā līmenī ar [Padomes 2019. gada 7. oktobra Lēmumu \(ES\) 2019/1754](#) par Eiropas Savienības pievienošanās Lisabonas Vienošanās par cilmes vietu nosaukumiem un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm Ženēvas aktam *EUIPO* ir izraudzīts par kompetento iestādi saistībā ar ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm.

7. Viltušas apkarošana

Saskaņā ar aplēsēm viltotu un pirātisku preču imports ES ir apmēram 85 miljardi EUR (līdz 5 % no kopējā importa). Tirdzniecība ar pirātiskām precēm visā pasaulē veido 2,5 % no tirdzniecības apjoma un sasniedz līdz 338 miljardiem EUR, kas rada būtisku kaitējumu tiesību īpašniekiem, valstu pārvaldei un ekonomikai.

Tā kā atšķirības starp dalībvalstu sodu sistēmām attiecībā uz viltošanu un pirātismu apgrūtināja šo pārkāpumu efektīvu apkarošanu, Parlaments un Padome kā pirmo pasākumu pieņēma [Direktīvu 2004/48/EK](#) par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu. Tās mērķis ir pastiprināt cīņu pret pirātismu un viltošanu, tuvinot

dalībvalstu likumdošanas sistēmas, lai nodrošinātu augstu, līdzvērtīgu un viendabīgu intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzības līmeni vienotajā tirgū, un tā paredz saskaņā ar civilajām un administratīvajām tiesībām veikt pasākumus un procedūras un sniegt kompensāciju. [Regula \(ES\) Nr. 608/2013](#) par muitas darbu intelektuālā īpašuma tiesību īstenošanā paredz procesuālos noteikumus muitas iestādēm, lai nodrošinātu IĪT ievērošanu attiecībā uz precēm, kas pakļautas muitas uzraudzībai vai muitas pārbaudēm.

B. Tiesību “izsmelšanas” jēdziens

1. Definīcija

Šis juridiskais jēdziens vai doktrīna, kas attiecas uz visām rūpnieciskā īpašuma jomām, nozīmē, ka pēc tam, kad intelektuālā īpašuma tiesību turētājs vai citi ar īpašnieka piekrišanu ir pārdevuši ražojumu, uz kuru attiecas intelektuālā īpašuma tiesības (piemēram, patents), tiek uzskatīts, ka intelektuālā īpašuma tiesības ir izsmeltas. Eiropas Savienībā EST vienmēr ir interpretējusi ES Līgumus tādējādi, ka ar intelektuālā īpašuma tiesībām piešķirtās tiesības vienotajā tirgū ir izsmeltas, (tiesību turētājam vai ar viņa piekrišanu) laižot attiecīgās preces tirgū. Ar vienas dalībvalsts tiesību aktiem aizsargātu rūpnieciskā vai komerciālā intelektuālā īpašuma tiesību īpašnieks nevar atsaukties uz šiem tiesību aktiem, lai novērstu tādu produktu importu, kas ir laisti apgrozībā citā dalībvalstī.

2. Ierobežojumi

ES tiesību izsmelšana neattiecas uz viltotu preču tirdzniecību vai ārpus Eiropas Ekonomikas zonas tirgotām precēm (6. pants – *TRIPS* līgumā). EKT 1999. gadā lietā *Sebago Inc. un Ancienne Maison Dubois & Fils SA pret GB-Unic SA* (C-173/98), saskaņā ar kuru dalībvalstis vairs nedrīkst paredzēt savos tiesību aktos preču zīmju tiesību izsmelšanu attiecībā uz precēm, kas laistas tirgū trešās valstīs.

3. Tiesību akti šajā jomā

ES noteikumi par tiesību izsmelšanu lielā mērā izriet no EST judikatūras, kurā interpretēts LESD 34. pants par pasākumiem ar kvantitatīvajiem ierobežojumiem līdzvērtīgu iedarbību starp dalībvalstīm^[2]. Šī judikatūra ir atspoguļota katrā attiecīgajā ES tiesību aktā, kas attiecas uz intelektuālā īpašuma tiesībām.

C. Jaunākā EST judikatūra

EST 2012. gadā SAS lietā ([C-406/10](#)) apstiprināja, ka saskaņā ar Direktīvu 91/250/EEK autortiesības aizsargā tikai pašu datorprogrammu izpausmes un ka idejas un principus, kas ir to loģikas, algoritmu un programmēšanas valodu pamatā, minētā direktīva neizsargā (sprieduma 32. punkts). Tā uzsvēra, ka nedz datorprogrammas funkcionalitāte, nedz programmēšanas valoda un datņu formāts, kas izmantots kādā datorprogrammā, lai lietotu dažas tās funkcijas, nav šīs programmas izpausmes forma un šajā ziņā nav aizsargāti ar datorprogrammu autortiesībām Direktīvas 91/250/EEK 1. panta 2. punkta nozīmē (39. punkts).

Spriedumā lietā [C-160/15](#) (*GS Media BV pret Sanoma Media Netherlands BV un citi*) EST pasludināja, ka hipersaites publicēšana tīmekļa vietnē uz darbiem, kas aizsargāti ar autortiesībām un publicēti bez autora piekrišanas citā tīmekļa vietnē, nav “izziņošana

[2]Sk. lietas *Centrafarm un Adriaan de Peijper pret Sterling Drug Inc* lieta C-15/74) un *Merck and Co Inc. pret Stephar BV un Petrus Stephanus Exler* (lieta C-187/80).

sabiedrībai”, ja personas, kura publicē šo saiti, mērķis nav peļņas gūšana un šī persona rīkojas, neesot informēta, ka šie darbi ir publicēti nelikumīgi.

Tiesa 2016. gada 15. septembra spriedumā lietā [C-484/14](#) uzskatīja, ka *Wi-Fi* tīkla darīšana pieejama plašai sabiedrībai bez maksas, lai pievērstu potenciālo klientu uzmanību precēm un pakalpojumiem veikalā, saskaņā ar Direktīvu 2000/31/EK ir “informācijas sabiedrības pakalpojums”, un apstiprināja, ka noteiktos apstākļos pakalpojumu sniedzēju, kas nodrošina piekļuvi komunikāciju tīklam, nevar saukt pie atbildības. Līdz ar to autortiesību īpašniekiem nav tiesību pieprasīt kompensāciju, pamatojoties uz to, ka tīklu ir izmantojušas trešās personas, lai pārkāptu viņa tiesības. Interneta pieslēguma nodrošināšana, izmantojot paroli, garantē līdzsvaru starp, no vienas puses, IĪT turētājiem un, no otras puses, darījumdarbības brīvību interneta piekļuves sniedzējiem un informācijas brīvību tīkla lietotājiem.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Intelektuālais īpašums rada pievienoto vērtību ES uzņēmumiem un ekonomikai. Tā vienotā aizsardzība un ievērošanas nodrošināšana veicina inovāciju un ekonomikas izaugsmi. Tāpēc Parlaments ir apņēmis censties saskaņot intelektuālā īpašuma tiesības, izveidojot vienotu ES sistēmu paralēli valstu sistēmām, kā tas tika darīts ES preču zīmju un dizainparaugu un Eiropas vienotā patenta gadījumā.

Vairākās rezolūcijās par intelektuālā īpašuma tiesībām, jo īpaši par datubāzu, biotehnoloģisko izgudrojumu un autortiesību tiesisko aizsardzību, Parlaments ir atbalstījis šādu tiesību pakāpenisku saskaņošanu. Turklāt Parlaments arī iebilda pret patentu piemērošanu cilvēka ķermeņa daļām. Parlaments 2014. gada 27. februārī pieņēma pastāvīgo ziņojumu par nodevām par kopēšanu privātām vajadzībām (tiesības privātām vajadzībām kopēt likumīgi iegādātu saturu), jo tehnikas progresa dēļ digitāla kopēšana privātām vajadzībām ir kļuvusi ekonomiski īpaši būtiska. Parlaments ir arī ļoti aktīvi palīdzējis izstrādāt Pasaules Intelektuālā īpašuma organizācijas (*WIPO*) līgumu [par uzņēmumiem autortiesībās attiecībā uz vārdzīģiem cilvēkiem \(Marrākešas līgums\)](#).

Veicot sagatavošanās darbu attiecībā uz ES autortiesību noteikumu pārskatīšanu (sk. A.2.a), Parlaments 2018. gada septembrī pieņēma ziņojumu, kurā iekļauti vairāki svarīgi ieteikumi par visiem jautājumiem, kas ir aktuāli. Visā likumdošanas procesā sabiedrībā notika karstas diskusijas, kuru centrā bija direktīvas projekta par autortiesībām digitālajā vienotajā tirgū 11. un 13. pants. Šīs diskusijas kulminācija bija balsojums Parlamentā, kurā tika atbalstīti centieni ieviest jaunas tiesības plašsaziņas līdzekļu izdevējiem gūt peļņu no satura konkrētās lielās ziņu platformās un jaunas tiesības, kas atvieglo autortiesību pārkāpumu atklāšanu internetā. Lai gan radošās nozares bija gandarītas, tehnoloģiju uzņēmumu pārstāvji šos priekšlikumus nosodīja. Galu galā Parlamenta balsojums atkal mudināja pieņemt ES Autortiesību direktīvu.

Parlamenta Juridiskajai komitejai sagatavotajā [pētījumā](#), ko pasūtījis Pilsoņu tiesību un konstitucionālo jautājumu politikas departaments, norādīts, ka mākslīgais intelekts (MI) iezīmē jaunas robežas autortiesību aizsardzībā, jo īpaši attiecībā uz MI nepieejamu apmācību, izmantojot materiālus, kurus aizsargā ar autortiesībām, vai aizsargātus datus, un šā mākslīgā intelekta satura radīšanu turpmāku^[3]. Turklāt vairāki līgumi atvieglo intelektuālā īpašuma tiesību slēpšanu no datiem vai ļauj pārņemt subjektu

[3]Maciejewski, M., *Metaverse*, Pilsoņu tiesību un konstitucionālo jautājumu politikas departaments, Eiropas Parlaments, 2023. gada jūnijs, 57. lpp.

intelektuālā īpašuma tiesības, pamatojoties uz to, ka publicēšana ir notikusi konkrētā platformā vai ka radīšana vai izgudrošana notikusi pakalpojumu līguma ietvaros. Šādi pasākumi ietver:

- juridiskus pasākumus, kas liedz lietotājiem intelektuālā īpašuma tiesības vai piespiež tiem piešķirt licences bez atlīdzības attiecībā uz saturu, kas ievietots digitālo platformu pakalpojumos un serveros, un/vai nodod šādas tiesības platformām;
- izpiršanas līgumus, ar kuru starpniecību platformas pārņem autoru intelektuālā īpašuma tiesības;
- juridiskus pasākumus, kas darbiniekiem, izgudrotājiem vai radītājiem liedz intelektuālā īpašuma tiesības attiecībā uz saturu, kas radīts viņu nodarbinātības vai dienesta gaitā, un/vai kas nodod šādas tiesības darba devējam (turpmāk tekstā – “algots darbs”)^[4].

Šo faktu lapu ir sagatavojis Pilsoņu tiesību un konstitucionālo jautājumu politikas departaments.

Udo Bux / Mariusz Maciejewski
11/2023

[4]Macrez, F. et al., *Buyout contracts imposed by platforms in the cultural and creative sector*, Pilsoņu tiesību un konstitucionālo jautājumu politikas departaments, Eiropas Parlaments, 2023. gada oktobris; Maciejewski, M., *Metaverse*, Pilsoņu tiesību un konstitucionālo jautājumu politikas departaments, Eiropas Parlaments, 2023. gada jūnijs.

2.1.13. DARBA ŅĒMĒJU NORĪKOŠANA DARBĀ

“Darbā norīkots darba ņēmējs” ir darba ņēmējs, kuru darba devējs ir uz laiku nosūtījis sniegt pakalpojumu citā ES dalībvalstī. Brīvība veikt uzņēmējdarbību un pakalpojumu sniegšanas brīvība ir Līgumā par Eiropas Savienības darbību (LESD) nostiprinātas pamatbrīvības. Norīkoto darba ņēmēju statusu reglamentē princips “vienāds atalgojums par to pašu darbu tajā pašā vietā”.

JURIDISKAIS PAMATS

LESD 54. pants un 56. līdz 62. pants.

MĒRĶI

“Darbā norīkots darba ņēmējs” ir darba ņēmējs, kuru darba devējs ir uz laiku nosūtījis sniegt pakalpojumu citā ES dalībvalstī. Savienības tiesību akti par darbā norīkotajiem darba ņēmējiem parasti tiek uzskatīti par mērķtiecīgiem centieniem regulēt un līdzsvarot šādus divus principus:

- vienlīdzīgu konkurences apstākļu radīšanu pārrobežu pakalpojumu sniegšanai pēc iespējas neierobežojošā veidā;
- darbā norīkoto darba ņēmēju tiesību aizsardzību, garantējot sociālo tiesību kopēju kopumu, lai nepieļautu netaisnīgu attieksmi un zemu izmaksu darbaspēka rašanos.

SASNIEGUMI

A. Darbā ņēmēju norīkošanas direktīvas vēsture

Darba ņēmēju norīkošanas direktīva izriet no brīvības sniegt pakalpojumus (LESD 56. pants) un ES apņemšanās likvidēt šķēršļus pārrobežu pakalpojumu brīvai aprītei iekšējā tirgū. Tā kā Eiropas Savienība 1986. gadā paplašinājās, pievienojoties Spānijai un Portugālei, jautājums par pārrobežu pakalpojumu sniegšanu tika izvirzīts iekšējā tirgus debašu priekšplānā. Pēc desmit gadus ilgušā likumdošanas strupceļa Eiropas Savienības Tiesas spriedums (C-113/89), kā arī Austrijas, Somijas un Zviedrijas pievienošanās ES galu galā veicināja direktīvas par norīkoto darba ņēmēju situāciju pieņemšanu.

Pirmā direktīva tika pieņemta 1996. gada 16. decembrī. Tā noteica nodarbinātības un darba apstākļu minimālo nosacījumu pamatnoteikumu kopumu (piemēram, maksimālo darba laiku, minimālo apmaksāto ikgadējo atvaļinājumu, minimālās algas likmes, veselības aizsardzību un drošību darbā un citus nosacījumus). Attiecībā uz citiem darba attiecību aspektiem turpinātu piemērot nosūtītājvalsts darba tiesību noteikumus. Attiecībā uz sociālo nodrošinājumu darbā norīkotie darba ņēmēji joprojām bija apdrošināti sociālā nodrošinājuma sistēmā savā piederības valstī, ja nosūtīšanas laiks kopumā nepārsniedza divus gadus. Attiecībā uz nodokļu sistēmu nosūtītājvalsts 183 dienas saglabāja tiesības iekasēt ienākuma nodokli un tikai pēc šī perioda beigām šīs tiesības pāriet uzņēmējai valstij.

Līdz ar to darbaspēka izmaksu atšķirības starp vietējiem un norīkotajiem darba ņēmējiem var būt ievērojamas atkarībā no algas līmeņa, sociālā nodrošinājuma iemaksām un maksājamā ienākuma nodokļa.

Gadu gaitā pēc pirmās Darba ņēmēju norīkošanas direktīvas pieņemšanas tika konstatētas trīs konkrētas problēmas saistībā ar īstenošanu, juridisko interpretāciju un norīkoto darba ņēmēju konkrētā gadījuma regulēšanu:

- darba samaksas un darbaspēka izmaksu atšķirību palielināšanās, kas norīkoto darba ņēmēju izmantošanu padarīja pievilcīgāku uzņēmumiem; līdz ar to no 2010. gada līdz 2014. gadam norīkošana darbā palielinājās par 44,4 %;
- vide, kas veicina nelikumīgas darbības, piemēram, rotācijas norīkošanu vai pastkastītes uzņēmumu prakses, kas izmantoja nepilnības direktīvā, lai apietu nodarbinātības un sociālā nodrošinājuma jomas tiesību aktus un iesaistītos darbībās citās dalībvalstīs;
- skaidrības trūkums noteiktajos standartos un nepilnības iestāžu sadarbībā gan dalībvalstu, gan pārrobežu iestāžu starpā, kas radīja problēmas izpildiestādēm.

Ņemot vērā sociālās politikas noteikumus, kuri iekļauti Eiropas līgumos pēc 2007. gada Lisabonas līguma pārskatīšanas, pastāvēja šaubas, vai 1996. gada Darba ņēmēju norīkošanas direktīva sniedz atbilstošu juridisko instrumentu, lai nodrošinātu vienlīdzīgus konkurences apstākļus pārrobežu pakalpojumu brīvai sniegšanai, vienlaikus dodot atbilstošu pamatu darba ņēmēju sociālajām tiesībām. Gadījumos, kad Darba ņēmēju norīkošanas direktīva ļāva dalībvalstīm ieviest un izpildīt minimālos nodarbinātības standartus, tā, lai interpretētu Darba ņēmēju norīkošanas direktīvā izmantoto terminoloģiju, balstījās uz Eiropas Savienības Tiesas nolēmumiem. Tomēr pēc Darba ņēmēju norīkošanas direktīvas pieņemšanas Tiesas nolēmumi nesniedz vajadzīgo juridisko skaidrību. Kā to ir pareizi norādījuši Komisija, precīzu standartu trūkums rada neskaidrību par noteikumiem un praktiskas grūtības gan iestādēm, kas atbildīgas par noteikumu izpildi uzņēmējā dalībvalstī, gan pakalpojumu sniedzējiem, nosakot darba samaksu, kas pienākas norīkotajam darba ņēmējam, gan arī pašiem norīkotajiem darba ņēmējiem, kuriem nav skaidrības par savām tiesībām. Turklāt 2007. un 2008. gadā ES Tiesa savos četros spriedumos lietās Viking (C-438/05), Laval (C-341/05), Rüffert (C-346/06) un Komisija pret Luksemburgu (C-319/06) ir noteikusi, ka nodarbinātības standarti, kas sākotnēji Darba ņēmēju norīkošanas direktīvā tika paredzēti kā minimālie standarti, ir uzskatāmi par maksimālajiem nodarbinātības nosacījumiem un noteikumiem. Kopš tā laika ES Tiesa tomēr pieņēmusi divus spriedumus, kuriem ir aizsargājošāka ietekme attiecībā uz darbā norīkotajiem darba ņēmējiem: Lietā Sähköalojen ammattiliittory (C-396/13) tā atzina, ka darba ņēmēju iedalīšana atšķirīgās darba samaksas grupās, kas ir vispārēji saistošas un pārredzami norādītas koplīgumā, ir jāattiecinā arī uz norīkotajiem darba ņēmējiem. Nesen lietā Regio-Post (C-115/14) tā atzina, ka dalībvalstis var pieprasīt publisko iepirkumu konkursu pretendentiem un to apakšuzņēmējiem, lai tie saviem darbiniekiem maksātu noteikto minimālo algu.

B. Reformas darbības uzlabošanai

Ņemot vērā šos trūkumus, Komisija turpināja veikt reformas, lai atjauninātu sākotnējo Darba ņēmēju norīkošanas direktīvu un uzlabotu tās izpildi. Šajās reformās tika ņemti vērā Eiropas Līgumu atjauninājumi un stingrā tendence arvien vairāk izmantot darbā norīkošanu.

Divi galvenie tiesību aktu priekšlikumi:

1. Izpildes direktīva 2014/67/ES

Šī [izpildes direktīva 2014/67/ES](#) izveido vienotu tiesisko regulējumu, lai identificētu patiesu darba ņēmēju norīkošanu darbā, un ļauj vienotāk īstenot, piemērot un izpildīt kopējos standartus. Tajā precizēta norīkošanas definīcija un definēti dalībvalstu pienākumi pārbaudīt Darba ņēmēju norīkošanas direktīvas ievērošanu, jo īpaši nozarēs, kurās ir lielāks nelikumīgas profesionālas darbības risks, piemēram, būvniecības vai kravu autopārvadājumu nozarēs. Tās mērķis panākt labāku sadarbību starp valstu iestādēm, kas atbild par norīkošanu darbā, piemērojot pienākumu atbildēt uz palīdzības pieprasījumiem un nosakot termiņus atbildēm uz informācijas pieprasījumiem. Visbeidzot, administratīvos sodus un naudas sodus, ko viena dalībvalsts piemērojusi pakalpojumu sniedzējiem, tagad var izpildīt un atgūt citā dalībvalstī.

2. Pārskatītā Darba ņēmēju norīkošanas direktīva

Komisija 2016. gada martā ierosināja pārskatīt sākotnējo Darba ņēmēju norīkošanas direktīvu (96/71/EK), lai nodrošinātu uzņēmējas dalībvalsts darba tiesību aktu piemērošanu ilgtermiņa norīkojuma gadījumā un risinātu tādas jautājumus kā vienlīdzīga darba samaksa, kolektīvo līgumu piemērojamība un attieksme pret pagaidu darba aģentūru darbiniekiem.

Pēc šī priekšlikuma publicēšanas 11 dalībvalstu parlamentu palātas iesniedza pamatotu atzinumu, tādējādi ierosinot subsidiaritātes pārbaudi, tā dēvēto dzeltenās kartītes procedūru. Lielākajā daļā atzinumu pausta nožēla par to, ka priekšlikums radīs neizdevīgus konkurences apstākļus šo dalībvalstu darba ņēmējiem un ka dalībvalstis zaudētu tiesības lemt par norīkoto pagaidu darbinieku darba un nodarbinātības pamatnosacījumiem, kā paredzēts 2008. gada Direktīvā par pagaidu darba aģentūrām.

Pēc intensīvām sarunām starp Komisiju, Padomi un Eiropas Parlamentu Padome 2018. gada 21. jūnijā pieņēma pārskatīto direktīvu. Pārskatītā Darba ņēmēju norīkošanas direktīva ([Direktīva \(ES\) 2018/957](#)), kas stājas spēkā 2020. gada 30. jūlijā, attiecas uz šādām jomām:

- Ilgtermiņa norīkošana darbā: norīkošana var ilgt līdz pat 12 mēnešiem ar iespējamu sešu mēnešu pagarinājumu (Komisija sākotnēji bija ierosinājusi 24 mēnešus). Pēc šā perioda beigām tiks piemēroti uzņēmējas dalībvalsts darba tiesību noteikumi.
- Atalgojums: visiem vietējiem darba ņēmējiem piemērojami uzņēmējas valsts noteikumi attieksies arī uz visiem darbā norīkotajiem darba ņēmējiem no pirmās dienas, t. i., būs spēkā princips par vienādu samaksu par vienu un to pašu darbu vienā un tajā pašā vietā. Attiecībā uz citiem atalgojuma elementiem pārskatīšana ievieš skaidrākus noteikumus par pabalstiem, savukārt ceļa, iekārtošanās un uzturēšanās izmaksas nav atskaitāmas no darbinieku algām. Kā noteikts Izpildes direktīvā, obligātajiem elementiem, kas veido atalgojumu kādā dalībvalstī, ir jābūt pieejamiem vienotā valsts tīmekļa vietnē.
- Darba apstākļi: dalībvalstis var piemērot lielus, reprezentatīvus reģionālus vai nozaru koplīgumus. Iepriekš tas bija spēkā tikai attiecībā uz vispārēji piemērojamiem koplīgumiem būvniecības nozarē. Attiecībā uz izmitināšanas

apstākļiem uzņēmējā valstī ir jāpiemēro esošie valsts noteikumi attiecībā uz vietējiem darba ņēmējiem ārpus savas dzīves vietas profesionālu iemeslu dēļ.

- Norīkotie pagaidu darba aģentūras darbinieki: pārskatītā Darba ņēmēju norīkošanas direktīva nodrošina vienlīdzīgu attieksmi pret norīkotajiem pagaidu darba aģentūru darba ņēmējiem. Paredzēts, ka arī uz pārrobežu aģentūrām, kuras izīrē darba ņēmējus, attieksies tie paši nosacījumi, ko piemēro valstu pagaidu nodarbinātības aģentūrām.
- Transports: [Direktīva \(ES\) 2020/1057](#) paredz īpašus noteikumus par autotransporta nozarē strādājošo transportlīdzekļu vadītāju norīkošanu darbā. Eiropas Savienības Tiesa 2019. gada 19. decembra spriedumā *Dobersberger* lietā (C-16/18) no Darba ņēmēju norīkošanas direktīvas piemērošanas jomas izslēdza darba ņēmējus, kas sniedz pakalpojumus starptautiskajos vilcienos.

C. Citas iniciatīvas

2019. gadā Komisija izveidoja Eiropas Darba iestādi (EDI), lai garantētu darba ņēmēju mobilitātes un sociālā nodrošinājuma noteikumu pareizu piemērošanu. 2023. gadā EDI kopā ar Komisiju sāka īstenot “Norīkošanas programmu 360”, kas ir satvars attiecīgo ieinteresēto personu sadarbībai nolūkā uzlabot informācijas apmaiņu, pastiprināt administratīvo sadarbību un uzlabot zināšanas par ES un valstu noteikumiem par darba ņēmēju norīkošanu darbā.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Eiropas Parlaments ir bijis virzītājspēks tiesību aktu izstrādē attiecībā uz personu brīvu pārvietošanos un pakalpojumu apriti.

Kopš 2014. gada Parlaments vairākās rezolūcijās ir atgādinājis par nepieciešamību uzlabot Darba ņēmēju norīkošanas direktīvu. Sarunu laikā par Darba ņēmēju norīkošanas direktīvas pārskatīšanu Parlaments īpaši centās panākt, lai par vienādu darbu tiktu maksāts vienāds atalgojums un dalībvalstis varētu piemērot reģionālos, sektoru vai nozaru līgumus. Turklāt tas centās rast iespēju, lai dalībvalstis ar pārskatīšanas klauzulas palīdzību ārvalstu uzņēmumiem varētu uzlikt tādas pašas valsts saistības, ja tiek slēgti apakšuzņēmuma līgumi.

2021. gada martā Parlaments pauda bažas par nesen pārskatītās Darba ņēmēju norīkošanas direktīvas nepietiekami saskaņotu īstenošanu, aicinot Komisiju tieši palīdzēt dalībvalstīm visā transponēšanas procesā ar mērķi nodrošināt Eiropas tiesību aktu vienvēidīgu īstenošanu. [2021. gada 20. maija rezolūcijā par ES noteikumu ietekmi uz darba ņēmēju brīvu pārvietošanos un pakalpojumu brīvu apriti: darbaspēka mobilitāte ES iekšienē kā instruments darba tirgus vajadzību un prasmju saskaņošanai](#), Parlaments vērsa uzmanību uz mobilo darba ņēmēju, tostarp norīkoto darba ņēmēju, īpaši neaizsargāto stāvokli Covid-19 pandēmijas laikā un aicināja novērst strukturālus trūkumus Eiropas un valstu tiesiskajā regulējumā. Šajā nolūkā Parlaments aicināja uzlabot pārskatītās Darba ņēmēju norīkošanas direktīvas īstenošanu, izpildi un uzraudzību un izveidot vienas pieturas palīdzības aģentūru, kurā darba ņēmēji un darba devēji varētu piekļūt digitālajiem pakalpojumiem saistībā ar darbaspēka mobilitāti un darba ņēmēju norīkošanu.

2016. gadā Komisija nāca klajā ar [priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes regulai, ar kuru groza Regulu \(EK\) Nr. 883/2004 par sociālās nodrošināšanas sistēmu koordinēšanu un Regulu \(EK\) Nr. 987/2009, ar ko nosaka īstenošanas kārtību Regulai](#)

[\(EK\) Nr. 883/2004](#). Viens no priekšlikuma mērķiem bija precizēt kolīziju normas par piemērojamiem tiesību aktiem un saikni starp Regulu par sociālās nodrošināšanas sistēmu koordinēšanu un Darba ņēmēju norīkošanas direktīvu. 2021. gada decembrī Padome un Eiropas Parlaments panāca provizorisku vienošanos par šo lietu. Tomēr šī vienošanās netika apstiprināta, un tagad dokumenta izstrāde ir apturēta.

[2021. gada 25. novembra rezolūcijā](#) par Eiropas sociālā nodrošinājuma kartes ieviešanu, lai uzlabotu sociālā nodrošinājuma tiesību un taisnīgas mobilitātes digitālo īstenošanu, Parlaments uzsvēra, ka ir vajadzīgs ES mēroga digitālais instruments visiem mobilajiem darba ņēmējiem, tostarp norīkotajiem darba ņēmējiem. Šāds instruments nodrošinātu sociālā nodrošinājuma tiesību efektīvu identificēšanu, izsekojamību, apkopošanu un pārnesamību un uzlabotu ES noteikumu par darbaspēka mobilitāti un sociālā nodrošinājuma koordinēšanu taisnīgu un efektīvu izpildi darba tirgū. 2023. gada 6. septembrī Komisija nāca klajā ar [paziņojumu par digitalizāciju sociālās nodrošināšanas koordinācijā](#). Paziņojumā aprakstīti dažādi digitalizācijas jomā izstrādājami projekti, tostarp Eiropas sociālā nodrošinājuma kartes (*ESSPASS*) projekts. *ESSPASS* projektā galvenā uzmanība ir pievērsta tiesību dokumentu pieprasīšanas un saņemšanas procesa digitalizācijai un verifikācijai reāllaikā, lai ļautu sociālā nodrošinājuma iestādēm, darba inspekcijām, veselības aprūpes pakalpojumu sniedzējiem un citām attiecīgajām struktūrām nekavējoties pārbaudīt šos dokumentus visā Eiropā.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Aoife Kennedy
10/2023

2.2. SABIEDRĪBAS VESELĪBA UN PATĒRĒTĀJU AIZSARDZĪBA

2.2.1. PATĒRĒTĀJU TIESĪBU POLITIKA: PRINCIPI UN INSTRUMENTI

Efektīva patērētāju tiesību aizsardzības politika nodrošina vienotā tirgus pienācīgu darbību. Tā aizsargā patērētāju tiesības attiecībā ar komersantiem, un rūpējas par lielāku mazāk aizsargāto patērētāju drošību. Patērētāju aizsardzības noteikumi kopumā var uzlabot tirgus rezultātus. Tie veicina taisnīgākus tirgus un, nodrošinot labāku informāciju patērētājiem, veicina videi nekaitīgākus un lielākus sociālos rezultātus. Patērētāju tiesību nostiprināšana un viņu interešu aizsardzība ir galvenie ES politikas mērķi.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 4. panta 2. punkta f) apakšpunkts, 12., 114. un 169. pants, kā arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 38. pants.

MĒRĶI

Lai veicinātu patērētāju intereses un nodrošinātu augsta līmeņa aizsardzību, Savienībai ir jāaizsargā patērētāju veselība, drošība un ekonomiskās intereses. Turklāt tai ir jāsekmē patērētāju tiesības iegūt informāciju, izglītību un tiesības apvienoties, lai aizstāvētu savas intereses. Patērētāju aizsardzība būtu jāintegrē visās attiecīgajās ES politikas jomās.

DARBĪBAS

A. Vispārīga informācija

Patērētāju tiesību politikas jomā ES rīcības programmas pamatā ir [jaunā patērētāju tiesību aizsardzības programma](#), kas pieņemta 2020. gada 13. novembrī. Minētajā programmā ar devīzi “Patērētāju noturības stiprināšana, lai panāktu ilgtspējīgu atveseļošanos” ir izklāstīts mūsdienīgs skatījums uz ES patērētāju tiesību politiku laika periodā no 2020. līdz 2025. gadam. Tā izstrādāta, arī lai pievērstos patērētāju vajadzībām, kas steidzami jārisina saistībā ar Covid-19 pandēmiju.

Programma aptver piecas galvenās prioritārās jomas.

- Zaļā pārkārtošanās: kā risināt jaunus patērētāju tiesībām problemātiskus jautājumus, kuri rodas saistībā ar zaļo pārkārtošanos, un izmantot patērētāju tiesību nostiprināšanas iespējas, ko šāds pārkārtošanās process piedāvā, un tādējādi nodrošināt, lai ilgtspējīgi ražojumi un dzīvesveids būtu pieejami visiem neatkarīgi no ģeogrāfiskās atrašanās vietas vai ienākumiem.
- Digitālā pārveide: kā radīt patērētājiem drošāku digitālo telpu, kur ir aizsargātas viņu tiesības, un garantēt vienlīdzīgus konkurences apstākļus, lai rosinātu inovāciju, tā nodrošinot mūsdienīgākus un kvalitatīvākus pakalpojumus visiem eiropiešiem.
- Efektīva patērētāju tiesību īstenošana un aizsardzība: kā novērst Covid-19 ietekmi uz patērētāju tiesībām un izskaust gan maldinošus apgalvojumus par draudzīgumu videi, gan negodīgu komercpraksi ietekmes veidošanas un

personalizēšanas paņēmienos tiešsaistē. Par patērētāju tiesību īstenošanu pirmkārt un galvenokārt ir atbildīgas valstu iestādes, taču svarīgu koordinācijas un atbalsta uzdevumu šajā ziņā pilda arī ES, pamatojoties uz [Regulu par sadarbību patērētāju tiesību aizsardzības jomā](#).

- Pievēršanās konkrētām patērētāju vajadzībām: kā ņemt vērā to patērētāju vajadzības, kuri noteiktās situācijās var būt neaizsargāti un kuriem tādēļ vajadzīgi papildu aizsardzības mehānismi. Šādas situācijas veidošanos var veicināt atsevišķu patērētāju vai patērētāju grupu sociālie apstākļi vai īpašās iezīmes.
- Patērētāju tiesību aizsardzība globālā kontekstā: kā ar tirgus uzraudzību un ciešākā sadarbībā ar attiecīgajām iestādēm ES partnervalstīs garantēt drošu importu un aizsargāt ES patērētājus no negodīgas prakses, kuru izmanto trešo valstu ekonomikas dalībnieki.

ES iestādes izmanto [Patērētāju situācijas rezultātu pārskatu](#), lai sekotu patērētāju politikai un novērtētu patērētāju apstākļus valstīs tādās jomās kā zināšanas, uzticēšanās, atbilstība un izpilde. Rezultātu pārskatā aplūkota arī ES mazumtirdzniecības tirgus integrācija, izmantojot pārrobežu darījumus un e-komercijas izaugsmi. Tajā apsekoti nesenie pircēji, lai novērtētu vairāk nekā 40 tirgu darbības rezultātus attiecībā uz tādiem rādītājiem kā uzticēšanās, salīdzināmība, izvēle un patērētāju apmierinātība.

Turklāt 2021. gada 28. aprīlī tika sāka [vienotā tirgus programma](#), lai stiprinātu vienoto tirgu un atbalstītu Eiropas atveseļošanu pēc Covid-19. Ar 4,2 miljardu euro budžetu 2021.–2027. gadam tā piedāvā visaptverošu pasākumu kopumu vienotā tirgus pārvaldības uzlabošanai, tostarp attiecībā uz finanšu pakalpojumiem.

B. Konkrētās nozarēs veicami pasākumi ([2.2.2.](#))

1. Patērētāju grupas

ES iestādes par prioritāti izvirza patērētāju intereses pārstāvošu grupu iesaistīšanu. Eiropas Patērētāju padomdevēju grupa (*ECCG*) ir Komisijas galvenais forums konsultācijām ar valsts un Eiropas patērētāju organizācijām. *ECCG*, kura izveidota ar Komisijas [Lēmumu 2009/705/EK](#), var konsultēt Komisiju par ikvienu ar patērētāju interesēm saistītu jautājumu, kas aktuāls ES līmenī. 2017. gadā Savienība pieņēma [Regulu \(ES\) 2017/826](#), lai stiprinātu patērētāju iesaistīšanos Savienības politikas veidošanā attiecībā uz finanšu pakalpojumiem laikposmā no 2017. līdz 2020. gadam.

2. Patērētāju izglītošana

ES ir integrējusi patērētāju izglītību pamatskolās un vidusskolās. Viens no piemēriem ir “Consumer Classroom” – daudzvalodu Eiropas tīmekļa vietne skolotājiem. Tā piedāvā plašu bibliotēku par patērētāju izglītošanu un rīkiem, lai nodrošinātu nodarbības ar studentiem un vienaudžiem. Tiešsaistes rīks “[Dolceta](#)” ir paredzēts pasniedzējiem, skolotājiem un patērētājiem un pievēršas patērētāju tiesībām, produktu drošībai un finanšpratībai.

3. Patērētāju informēšana

Labākas zināšanas par patērētāju tiesībām var palielināt uzticēšanos. Eiropas Savienība ir izveidojusi Eiropas Patērētāju tiesību aizsardzības centrus (*ECC-Net*), lai sniegtu patērētājiem konsultācijas par to, kā rīkoties pārrobežu iepirkšanās procesā, un patērētāju sūdzību gadījumā. *FIN NET* izskata sūdzības par pārrobežu

finanšu pakalpojumiem. Komisija rīko patērētāju informēšanas kampaņas un piedāvā praktiskas rokasgrāmatas. *SOLVIT* risina strīdus par ES tiesību aktu pārkāpumiem.

Svarīga nozīme ir portālam "[Tava Eiropa](#)", kur ir pieejama izsmeļošāka informācija par patērētāju tiesību politiku un kas veicina dažādu informācijas avotu apkopošanu vienā informācijas references centrā. Ar vienotās digitālās vārtejas palīdzību ([Regula \(ES\) 2018/1724](#)) ir nodrošināts, lai informācija būtu vēl vieglāk pieejama.

Kā vienu no aprītes ekonomikas tiesību aktu kopuma elementiem Komisija 2022. gada 30. martā publicēja [priekšlikumu direktīvai](#) par patērētāju iespēcināšanu zaļās pārkārtošanās procesam, nodrošinot viņiem labāku aizsardzību pret negodīgu praksi un viņu labāku informētību. Šī priekšlikuma galvenais mērķis ir mudināt patērētājus izvēlēties videi draudzīgas opcijas, tādēļ nodrošinot viņus ar vajadzīgo informāciju.

4. Patērētāju tiesību īstenošana

Patērētāju tiesību efektīva īstenošana ir tikpat būtiska, cik šo tiesību esamība. Šo īstenošanu galvenokārt veic valsts publiskās iestādes. [Regula \(ES\) 2017/2394](#) savieno šīs iestādes, izmantojot ES tīklu, kas atvieglo informācijas apmaiņu un sadarbīgas darbības pret patērētāju tiesību aizsardzības tiesību aktu pārkāpumiem. Šis tīkls veic koordinētas izmeklēšanas, piemēram, interneta pārbaudes, lai nodrošinātu tīmekļa vietņu atbilstību.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments pastāvīgi pilnveido ES patērētāju aizsardzības noteikumus. Patērētāju aizsardzība ir attīstījies no tehnisko standartu standartizācijas uz mērķa "Eiropa pilsoņiem" sekmēšanu. Kopš 2014. gada 13. jūnija dalībvalstis ir īstenojušas [Patērētāju tiesību direktīvas](#) valsts tiesību aktus, kurus Parlaments lielākoties ir apstiprinājis.

2017. gada 12. decembrī Parlaments apstiprināja [Regulu \(ES\) 2017/2394](#), lai uzlabotu sadarbību starp valstu iestādēm, kas īsteno tiesību aktus patērētāju tiesību aizsardzības jomā.

Pēc Komisijas dokumenta "[Uz patērētājiem orientēts jaunais kurss](#)", Parlaments 2019. gada 27. novembrī pieņēma [Direktīvu \(ES\) 2019/2161](#) par Savienības patērētāju tiesību aizsardzības noteikumu labāku izpildi un modernizēšanu. 2020. gada 25. novembrī tika pieņemta [Direktīva \(ES\) 2020/1828](#) par pārstāvības prasībām patērētāju kolektīvo interešu aizsardzībai.

Papildus ES tiesību aktiem Parlaments pieņem patstāvīgos ziņojumus, lai virzītu patērētāju aizsardzības politiku. Tas ir uzsvēris, ka nepieciešami lielāki budžeta līdzekļi patērētāju aizsardzības pasākumiem un patērētāju pārstāvības attīstībai, jo īpaši ES dalībvalstīs pēc 2004. gada. 2018. gada 13. septembrī tika pieņemta [rezolūcija](#), kurā norādīts, ka produktu divējāda kvalitāte vienotajā tirgū ir diskriminējoša.

Parlaments 2020. gada 25. novembrī pieņēma [rezolūciju](#) par ilgtspējīgu vienoto tirgu, uzsverot produktu ilgzinātību, remontējamību un patērētāju zināšanas ilgtspējīgu lēmumu pieņemšanai. Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības (IMCO) komiteja 2023. gada 28. martā pieņēma [ziņojumu](#) par pilnvērtīgu iespēju nodrošināšanu, lai patērētāji īstenotu savas tiesības zaļās pārkārtošanās procesā, tos labāk informējot un aizsargājot pret negodīgu praksi.

Covid-19 krīzes laikā patērētāju aizsardzība kļuva ļoti svarīga, lai atlīdzinātu izdevumus par pakalpojumiem un cīnītos pret maldinošu informāciju un bojātu medicīnisko iekārtu

pārdošanu. IMCO komiteja 2020. gada 23. martā nosūtīja vēstuli ES ierēdņiem, mudinot rīkoties saistībā ar Covid-19 krīzi un uzsverot demokrātisko uzraudzību. 2020. gada 9. novembrī IMCO komitejas [tīmekļseminārā](#)^[1] tika apspriesta Covid-19 ietekme uz iekšējo tirgu, veiktie pasākumi un turpmākie sagatavošanās darbi. Komisārs *Didier Reynders* 19. novembrī IMCO iepazīstināja ar jauno [Patērētāju tiesību aizsardzības programmu](#), kurā novērtēta Covid-19 ietekme uz patērētājiem un risināti ilgtermiņa politikas jautājumi, tostarp zaļās un digitālās pārmaiņas, patērētāju neaizsargātība, tiesību īstenošana un starptautiskā sadarbība.

IMCO komiteja 2021. gada 22. februārī tika iepazīstināta ar vispusīgu [pētījumu](#)^[2], kurā ieskicēta Covid-19 ietekme uz iekšējo tirgu. Pētījumā izklāstīts, kā dalībvalsts un ES līmenī noteiktie ierobežojumi ietekmē preču un pakalpojumu brīvi apriti un personu brīvu pārvietošanos. Pētījumā ir formulēti ieteikumi politikas veidošanai attiecībā uz to, kā risināt nākotnē iespējamās krīzes situācijas, lai pastāvīgi būtu iespējama brīva aprīte un pārvietošanās, tādēļ, piemēram, piešķirot finansējumu, kas jāizmanto turpmāku vakcīnu izstrādei un iepirkšanai, un nodrošinot attiecīgo noteikumu pastāvīgu koordināciju ES līmenī.

Viens no sektoriem, kuram pievērsta Parlamenta un jo īpaši IMCO komitejas galvenā uzmanība, ir patērētāju tiesību politika tiešsaistes pakalpojumu un digitālo pakalpojumu jomā. IMCO komitejas uzdevumā sagatavotajā [pētījumā](#)^[3] par nelikumīga satura moderāciju tiešsaistes platformās, kas publicēts 2020. gada jūnijā, ir konstatēts, ka līdz ar kopregulējumu, kuru nodrošinātu tiešsaistes platformas, vēl stingrāku var padarīt ES tiesisko regulējumu, lai aizsargātu patērētājus no nelikumīga vai kaitīga satura tiešsaistē. Vēl vienā pētījumā, kas publicēts 2021. gada jūnijā, analizēts tas, kā uz konkrētu mērķauditoriju vērsta reklāma ietekmē reklāmdevējus, tirgus pieejamību un patērētāju izvēli.

Parlaments 2020. gada 20. oktobrī pieņēma trīs rezolūcijas – [“Digitālo pakalpojumu tiesību akts: vienotā tirgus darbības uzlabošana”](#), [“Digitālo pakalpojumu tiesību akts un ar pamattiesību ievērošanu saistītās problēmas”](#) un [“Digitālo pakalpojumu tiesību akts: komerciesību un civiltiesību noteikumu pielāgošana komercvienībām, kas darbojas tiešsaistē”](#) –, izklāstot savu plānu attiecībā uz to, kā ar skatu nākotnē nodrošināt digitālā vienotā tirgus darbību un cita starpā arī spēcīgāku aizsardzību patērētāju tiesību aizsardzībai tiešsaistē. Liela daļa patstāvīgo ziņojumu satura nonāca Komisijas priekšlikumos, kurus grozīja un par kuriem 2021. gada decembrī IMCO komitejā veiksmīgi nobalsoja ([2.1.7.](#)). Patērētāju tiesību aizsardzībai digitālajā vidē ārkārtīgi liela nozīme ir tam, ka abas likumdevējas iestādes attiecīgi 2022. gada 14. septembrī un 2022. gada 19. oktobrī pieņēma [Digitālo tirgu aktu](#) un [Digitālo pakalpojumu aktu](#).

IMCO komiteja 2021. gada 27. septembrī rīkoja [uzklausīšanu](#) par patērētāju tiesību aizsardzību un automatizētiem lēmumu pieņemšanas instrumentiem. Uzklausīšanā

[1] *Milieu Consulting SRL*. The impact of COVID-19 on the Internal Market and Consumer Protection – IMCO Webinar Proceedings, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas uzdevumā sagatavota publikācija [par Covid-19 ietekmi uz iekšējo tirgu un patērētāju tiesību aizsardzību (IMCO komitejas rīkotā tīmekļsemināra materiāls); latviešu valodā nav pieejama], Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. g.

[2] *Marcus, J. S. et al.*, The impact of COVID-19 on the Internal Market, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas uzdevumā sagatavota publikācija [par Covid-19 ietekmi uz iekšējo tirgu; latviešu valodā nav pieejama], Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2021. g.

[3] *De Streef, A. et al.* Online Platforms' Moderation of Illegal Content Online, Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas uzdevumā sagatavota publikācija [par nelikumīga satura moderāciju tiešsaistes platformās; latviešu valodā nav pieejama], Eiropas Parlamenta Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Luksemburga, 2020. g.

tika aplūkota patērētāju aizsardzība pret mākslīgā intelekta radītajiem riskiem un viņiem sniegtās informācijas kvalitātes uzlabošana. Patērētāju grupu, uzņēmumu, akadēmisko aprindu un sertifikācijas struktūru pārstāvji dalījās pieredzē par pašreizējo ES regulējumu, nepieciešamajām izmaiņām un izpildes problēmām. IMCO komitejas locekļi uzsvēra, ka regulatīvā vide ir uzticama. Komiteja 2022. gada maijā rīkoja arī [uzklausīšanu](#) par digitālajām produktu pasēm, lai uzlabotu pārredzamību un patērētāju aizsardzību digitālajā laikmetā.

2022. gada 7. aprīlī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par patērētāju tiesībām uz remontu, kas vērsts uz ilgturīgiem un remontējamiem produktiem. IMCO komiteja 8. decembrī [apsprida](#) gaidāmo Komisijas priekšlikumu par šīm tiesībām un to, kā uzlabot patērētāju garantijas sistemātiskiem un rentabliem remontdarbiem.

IMCO komiteja 2022. gada 20. aprīlī [apsprida](#) patērētāju tiesības, iepērkoties ārpus ES, aptverot informāciju, kas sniedzama pirms līguma noslēgšanas, un aizsardzību pret negodīgu praksi un noteikumiem.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
11/2023

2.2.2. PATĒRĒTĀJU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS PASĀKUMI

Eiropas patērētāju tiesību aizsardzības pasākumu mērķis ir aizsargāt Eiropas patērētāju veselību, drošību, kā arī ekonomiskās un juridiskās intereses neatkarīgi no tā, kur Eiropas Savienībā viņi dzīvo, ceļo vai iepērkas. ES noteikumi regulē gan fiziskus darījumus, gan elektronisko komerciju, un tajos iekļautas kā vispārēji piemērojamas normas, tā noteikumi attiecībā uz konkrētiem produktiem, tostarp zālēm, ģenētiski modificētiem organismiem, tabakas izstrādājumiem, kosmētiku, rotaļlietām un sprāgstvielām.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 114. un 169. pants.

MĒRĶI

Nodrošināt visiem patērētājiem Savienībā augstu aizsardzības līmeni pret riskiem un apdraudējumiem viņu drošībai un ekonomiskajām interesēm – neatkarīgi no tā, kur ES viņi dzīvo, ceļo vai iepērkas, kā arī uzlabot patērētāju iespējas aizsargāt savas intereses.

SASNIEGUMI

A. Patērētāju veselības un drošības aizsardzība

1. ES rīcība sabiedrības veselības un tabakas izstrādājumu jomā ([2.2.4.](#))
2. Pārtikas produkti ([2.2.6.](#))
3. Zāles ([2.2.5.](#))
4. Produktu vispārējās drošības sistēma un tirgus uzraudzība

[Direktīvā 2001/95/EK](#) ir noteikti patēriņa preču drošības standarti. Ja produkts rada būtisku risku, par to jāziņo, izmantojot *RAPEX* sistēmu ātrai informācijas apmaiņai starp dalībvalstīm un Komisiju. Šī direktīva 2024. gada 13. decembrī tiks aizstāta ar jaunu [Produktu vispārējās drošības direktīvu](#), kurā galvenā uzmanība būs pievērsta visaptverošai riska pārvaldībai, uzlabotai izsekojamībai, stingrākai uzraudzībai, konkrētiem pienākumiem uzņēmumiem un tiešsaistes tirdzniecības vietām, obligātai ziņošanai par negadījumiem un strukturētām atsaukšanas procedūrām ar patērētāju tiesiskās aizsardzības līdzekļiem.

5. Kosmētikas līdzekļu, civilām vajadzībām paredzētu sprāgstvielu un rotaļlietu drošums

[Regula \(EK\) Nr. 1223/2009](#) nodrošina kosmētikas līdzekļu drošumu ar atbilstīgu marķējumu, kas ir spēkā kopš 2013. gada 11. jūlija. [Direktīva 2014/28/ES](#), [Direktīva 2008/43/EK](#) un [Lēmums 2004/388/EK](#) attiecas uz civilām vajadzībām paredzētu sprāgstvielu drošumu un ir atjaunināti ar [Direktīvu 2014/28/ES](#) un [Direktīvu 2013/29/ES](#). Rotaļlietu drošumu reglamentē [Direktīva 2009/48/EK](#), savukārt Eiropas Standartizācijas komiteja atbild par attiecīgajiem standartiem.

6. Uzņēmumiem un patērētājiem pieejami komunikācijas pakalpojumi par pieņemamu cenu ([2.1.8.](#))

B. Patērētāju ekonomisko interešu aizsardzība

1. Informācijas sabiedrības pakalpojumi, elektroniskā tirdzniecība un elektroniskie un pārrobežu maksājumi

E-komercijas direktīva ([2000/31/EK](#)) reglamentē tiešsaistes pakalpojumu sniedzēju darbību ES, tostarp dažādas tiešsaistes darbības. Tā tika atjaunināta ar [Digitālo pakalpojumu aktu](#), kas tika pieņemts 2022. gada 19. oktobrī. Citi tiesību akti, piemēram, [Direktīva \(ES\) 2015/2366](#) un [Regula \(ES\) 2021/1230](#), nodrošina vienādu maksu par pārrobežu euro maksājumiem starp dalībvalstīm.

2. Televīzija bez robežām

[Direktīva 2010/13/ES](#) nodrošina apraides brīvu apriti, sabiedrības interešu, piemēram, kultūras daudzveidības, aizsardzību un nepilngadīgo aizsardzību. Tā reglamentē alkohola, tabakas un zāļu reklāmu, kā arī televeikalu darbību un atklātu saturu. Sabiedrībai īpaši svarīgi notikumi ir jāatspoguļo bez maksas neatkarīgi no ekskluzīvām tiesībām, ko iegādājušies abonentelelevīzijas kanāli.

3. Tālpārdošanas līgumi un līgumi, kas ir noslēgti ārpus uzņēmuma telpām, preču un garantiju pārdošana un negodīgi noteikumi līgumos

2014. gada 13. jūnijā [Patērētāju tiesību direktīva \(2011/83/ES\)](#) aizstāja un grozīja agrākās direktīvas. Tā stiprina patērētāju tiesības, paredzot noteikumus par informācijas sniegšanu, atteikuma tiesībām un līgumiskajiem nosacījumiem. 2022. gada 11. maijā tika iesniegts [priekšlikums](#) atjaunināt [Direktīvu 2002/65/EK](#) par patēriņa finanšu pakalpojumu tālpārdošanu, un par to pašlaik notiek sarunas ES iestādēs.

4. Negodīga komercprakse un salīdzinoša un maldinoša reklāma

[Direktīva 2005/29/EK](#) attiecas uz negodīgu uzņēmumu komercpraksi darījumos ar patērētājiem, tostarp maldinošām darbībām un piespiešanu. [Direktīva 2006/114/EK](#) reglamentē maldinošu un salīdzinošu reklāmu. Tika ierosināta [pārskatīšana](#), lai novērstu nepilnības, kā rezultātā tika pieņemta [Direktīva \(ES\) 2019/2161](#), ar kuru tika modernizēti un uzlaboti patērētāju aizsardzības noteikumi. Attiecībā uz negodīgu praksi leikšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komiteja (IMCO) 2022. gada aprīlī rīkoja atklātu [uzklausīšanu](#) par patērētāju tiesību ievērošanu, iepērkoties ārpus ES, lai apzinātu problēmas, ar kurām patērētāji saskaras, veicot pirkumus ārpus ES.

5. Atbildība par defektīviem produktiem un cenas norādīšana

[Direktīva 1999/34/EK](#) paredz, ka ražotāji ir atbildīgi par kaitējumu, ko radījuši defektīvi produkti, savukārt patērētājiem trīs gadu laikā ir jāpierāda nodarītais kaitējums, defekta esamība un cēloņsakarība. [Direktīvā 98/6/EK](#) ir noteikta prasība norādīt pārdošanas un vienības cenas, lai atvieglotu produktu salīdzināšanu. [Direktīva 1999/44/EK](#) nodrošina produkta garantiju, paredzot, ka tirgotājiem ir jānovērš defekti, kas parādās divu gadu laikā pēc produkta piegādes. Tā tika atjaunināta 2011. gadā un vēlāk aizstāta ar [Direktīvu \(ES\) 2019/771](#).

6. Patēriņa kredīti un hipotekārie kredīti

[Direktīva 2008/48/EK](#) standartizē informāciju par patēriņa kredītiem un nodrošina patērētājiem 14 dienu atteikuma termiņu un kredīta pirmstermiņa atmaksas iespējas.

2021. gada jūnijā Komisija ierosināja [atjauninājumus](#), lai paplašinātu minētās direktīvas darbības jomu, racionalizētu reklāmas informāciju, pilnveidotu izklāstu pirms līguma noslēgšanas, uzlabotu kredītspējas novērtēšanas noteikumus un veicinātu izpratni par finanšu jautājumiem un konsultāciju pieejamību parādu jautājumos dalībvalstīs. [Direktīvā 2014/17/ES](#) ir paredzētas pamatnostādnes attiecībā uz patēriņa kredītlīgumiem, kas saistīti ar mājokļa īpašumu. Tās mērķis ir izveidot vienotu hipotekāro tirgu, kas sniegtu labumu patērētājiem, un noteikt augstus profesionālos standartus aizdevējiem un kredīta starpniekiem^[1].

7. Kompleksās brīvdienas, nekustamā īpašuma daļlaika lietojuma tiesības un izmitināšanas vietu īstermiņa īres pakalpojumi

[Direktīva \(ES\) 2015/2302](#) aizsargā patērētājus, kad tie rezervē kompleksās brīvdienas vai kombinētus ceļojumus. [Direktīvā 2008/122/EK](#) galvenā uzmanība pievērsta daļlaika lietojuma tiesībām, nodrošinot skaidru informāciju par līgumu un 14 dienu atteikuma termiņu. Komisija 2022. gada novembrī [ierosināja regulu](#) par datu vākšanu un kopīgošanu attiecībā uz izmitināšanas vietu īstermiņa īri, lai pievērstos tādiem jautājumiem kā cenas ziņā pieejami mājokļi un nodrošinātu efektīvu vietējo politiku.

8. Gaisa transports

[Regula \(EK\) Nr. 261/2004](#) un [Regula \(EK\) Nr. 2027/97](#) attiecas uz kompensāciju pasažieriem par problēmām, ar kurām viņi saskārušies saistībā ar lidojumu, un pārvadātāju atbildību pēc negadījumiem. [Regula \(EK\) Nr. 80/2009](#) attiecas uz datorizētām rezervēšanas sistēmām gaisa transportam, nodrošinot vienlīdzīgu līdzdalību un informācijas izplatīšanu. Tajā ir noteikti arī vienoti kritēriji attiecībā uz aviopārvadājumu cenām un kravu pārvadājumu tarifiem. [Regulā \(EK\) Nr. 300/2008](#) tika noteikti aviācijas drošības standarti pēc 11. septembra teroristu uzbrukumiem.

9. Enerģijas tirgi

Trešās ES enerģētikas paketes (pieņemta 2009. gadā) mērķis bija uzlabot iekšējo enerģijas tirgu un risināt tādas jautājumus kā mazumtirdzniecības tirgus pārredzamība. [Direktīva 2012/27/ES](#) nodrošina patērētājiem vieglu piekļuvi viņu enerģijas patēriņa datiem. [Regula \(ES\) 2017/1369](#) nodrošina sadzīves tehnikas enerģijas patēriņa datu skaidru izklāstu, palīdzot cilvēkiem veikt uz informāciju balstītus pirkumus. ES iedzīvotāji var pieslēgt savas mājas energotīkliem un brīvi izvēlēties jebkuru enerģijas piegādātāju savā apgabalā.

10. Eiropas Patērētāju informēšanas centru tīkls (ECC tīkls jeb Euroguichets) un portāls “Your Europe”

ECC tīkls palīdz patērētājiem veikt pārrobežu darījumus un sadarbojas ar Eiropas tīkliem, piemēram, *FIN-NET* (finanses), *SOLVIT* (iekšējais tirgus) un Eiropas Tiesiskās sadarbības tīklu. [Portāls “Your Europe”](#) sniedz patērētājiem detalizētu informāciju par dažādiem tematiem. Tika veikti uzlabojumi, ieviešot vienoto digitālo vārteju ([Regula \(ES\) 2018/1724](#)).

[1]Attiecīgais pētījums ietver *Wiewiórowska A. u. c., Contribution to Growth: Legal Aspects of Protecting European Consumers* (leguldījums izaugsmē: Eiropas patērētāju aizsardzības juridiskie aspekti), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai sagatavota publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2019. gads.

C. Patērētāju juridisko interešu aizsardzība

1. Strīdu alternatīvas izšķiršanas procedūras un strīdu izšķiršana tiešsaistē

Strīdu alternatīvas izšķiršanas (SAI) mehānismi piedāvā ārpustiesas risinājumus patērētājiem un tirgotājiem, lai atrisinātu konfliktus ar trešo personu, piemēram, mediatoru, starpniecību. Dažādas ES [direktīvas](#) un [rezolūcijas](#) nosaka SAI principus, paredz lētākus un ātrākus tiesiskās aizsardzības līdzekļus patērētājiem, ievieš iespējas izdot rīkojumus pārrobežu komercpārkāpumu gadījumos un nodrošina iespējas strīdu izšķiršanai gan tiešsaistē, gan bezsaistē. Ar [Regulu \(ES\) Nr. 524/2013](#) tika izveidota ES mēroga strīdu izšķiršanas tiešsaistē platforma, kas pieejama kopš 2016. gada februāra.

2. Eiropas Tiesiskās sadarbības tīkls civillietās un komercietās un valsts iestāžu pienākums ar to sadarboties

Ar [Lēmumu 2001/470/EK](#) tika izveidots Eiropas Tiesiskās sadarbības tīkls, kura mērķis ir palīdzēt iedzīvotājiem pārrobežu tiesvedībā, uzlabot tiesu iestāžu sadarbību un sniegt praktisku informāciju. Lai nodrošinātu, ka tiek izpildīti ES tiesību akti patērētāju tiesību aizsardzības jomā, ar [Regulu \(EK\) Nr. 2006/2004](#) tika izveidots valstu iestāžu tīkls. Tādējādi kopš 2005. gada 29. decembra valstu iestādēm ir pienākums sadarboties, lai nodrošinātu atbilstību ES tiesību aktiem un vērstos pret pārkāpumiem, izmantojot juridiskus līdzekļus, piemēram, rīkojumus.

3. Pārstāvības darbības patērētāju kolektīvo interešu aizsardzībai

Ar [Direktīvu 2009/22/EK](#) tika standartizēti rīkojumi patērētāju kolektīvai aizsardzībai. [Direktīva 2014/104/ES](#) ļāva personām, kurām konkurences tiesību pārkāpumu dēļ nodarīts kaitējums, pieprasīt kompensāciju. Ar [Direktīvu \(ES\) 2020/1828](#) tika paplašināta rīkojumu sistēma, lai aptvertu vairāk ES instrumentu patērētāju kolektīvo interešu aizsardzībai un noteiktu tiesiskās aizsardzības metodes kompensācijas pieprasīšanai.

D. Saistībā ar Covid-19 uzliesmojumu īstenotie pasākumi

Pandēmijas laikā, pieaugot pārkāpumu skaitam tiešsaistē, Komisija un dalībvalstu patērētāju tiesību aizsardzības iestādes nāca klajā ar [kopēju nostāju par sadarbību patērētāju tiesību aizsardzības jomā](#), mudinot tiešsaistes platformas vērsties pret nelikumīgu tirdzniecību. Tās arī uzsvēra, cik svarīgi ir apkarot dezinformāciju, izmantojot [kopīgu paziņojumu](#). Robežkontroles un ceļošanas ierobežojumu laikā Komisija 2020. gada 18. martā nāca klajā ar [pamatnostādnēm](#), kas nodrošina ES patērētāju tiesību konsekventu piemērošanu. ES iedzīvotājiem ir pieejama unikāla aizsardzība, kas aptver visus ceļošanas veidus. Pārvadātājiem atceltu pakalpojumu gadījumā ir jāpiedāvā kompensācija vai maršruta maiņa.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments strādā pie tā, lai uzlabotu ES tiesību aktus patērētāju tiesību aizsardzības jomā, nodrošinot līdzsvaru starp tirgus un patērētāju interesēm. Šo centienu pamatā ir [jaunā Patērētāju tiesību aizsardzības programma 2020.–2025. gadam](#), [Uz patērētājiem orientētais jaunais kurss](#), [Eiropas zaļais kurss](#) un [aprites ekonomikas rīcības plāns](#). Eiropas patērētāji gūst labumu no pasākumiem, kas stiprina ES iekšējo tirgu, un jo īpaši no digitālā vienotā tirgus iniciatīvas. Tas ietver regulas par viesabonēšanas maksām, interneta savienojamību, tiešsaistes satura pārnesamību, paku pārrobežu piegādi, vispārējo datu aizsardzību un ģeogrāfisko bloķēšanu, Direktīvu, ar ko izveido Eiropas

Elektronisko sakaru kodeksu, Regulu par nepersondatu brīvu apriti un Direktīvu par autortiesībām digitālajā vienotajā tirgū^[2].

[2020. gada novembra rezolūcijā](#) Parlaments atbalstīja Produktu vispārējās drošības direktīvas (PVDD) atjaunināšanu, lai nodrošinātu, ka tirgus uzraudzības noteikumi attiecas gan uz bezsaistes, gan tiešsaistes produktiem, un lai risinātu problēmas, ko rada jaunās tehnoloģijas, piemēram, mākslīgais intelekts un robotika. IMCO komitejas 2022. gada [pētījumā](#) tika uzsvērts, ka PVDD ir jāpārskata, lai ņemtu vērā šīs jaunās tehnoloģijas. Turklāt Parlaments ir apspriedis patērētāju aizsardzību digitālajā laikmetā, izceļot nepieciešamību pēc stingru pasākumu piemērošanas tiešsaistes tirdzniecības vietām ar Digitālo pakalpojumu aktu, kā uzsvērts 2020. gada februāra [e-komercijai veltītajā darbseminārā](#), kā arī vairākos [pētījumos](#)^[3]. Eksperti un ieinteresētās personas uzstāja, ka ar Digitālo pakalpojumu aktu ir jāievieš stingri patērētāju aizsardzības pasākumi, kas tiktu piemēroti tiešsaistes tirdzniecības vietām.

Nesen ir veikti pētījumi par dažādiem patērētāju aizsardzības aspektiem. 2020. gada oktobra [pētījumā](#)^[4] tika apspriestas videospēļu laupījuma kastes un to potenciāls pievērst cilvēkus, jo īpaši jauniešus, azartspēlēm. IMCO komiteja 2022. gada decembrī pieņēma īstenošanas [ziņojuma](#) projektu par patērētāju aizsardzību tiešsaistes videospēlēs.

2021. gada janvārī [brīfingā](#)^[5] "Atlīdzināšana un kompensācija pārvadājuma atcelšanas vai kavēšanās gadījumā: tiesības un to izpilde" tika sīki izklāstītas ES tiesību aktos paredzētās patērētāju tiesības pārvadājuma atcelšanas gadījumā, īpaši atsaucoties uz Covid-19 pandēmiju. Citā [pētījumā](#)^[6] tika aplūkota mērķorientētas reklāmas ietekme uz patērētāju izvēli, norādot uz personalizētu reklāmu priekšrocībām, tomēr paužot bažas par pārredzamību, neaizsargātu patērētāju mērķorientēšanu un maldinošām saskarnēm, kas var nozīmēt manipulācijas ar patērētāju lēmumiem. IMCO komiteja 2022. gada martā rīkoja atklātu [uzklausīšanu](#), lai pievērstos riskiem, ko patērētājiem rada maldinošas saskarnes.

IMCO komiteja 2021. gada 28. oktobrī rīkoja atklātu [uzklausīšanu](#) par divējādas kvalitātes produktiem vienotajā tirgū. Eksperti no patērētāju apvienībām un uzņēmēju organizācijām uzsvēra problēmas, ko divējādas kvalitātes prakse ir radījusi gan patērētājiem, gan nozarei, piemēram, attiecībā uz patērētāju informēšanu par preču

[2]Attiecīgais pētījums ietver *Wiewiórowska A. u. c.*, Contribution to Growth: Legal Aspects of Protecting European Consumers (leguldījums izaugsmē: Eiropas patērētāju aizsardzības juridiskie aspekti), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai sagatavota publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2019. gads.

[3]*Maciejewski, M., Blandin L.*, Digital Services Act: Opportunities and Challenges for the Digital Single Market and Consumer Protection (Digitālo pakalpojumu akts: digitālā vienotā tirgus un patērētāju aizsardzības iespējas un problēmas), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pasūtīta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. gads.

[4]*Cerulli-Harms, A. u. c.*, Loot boxes in online games and their effect on consumers, in particular young consumers (Tiešsaistes spēļu laupījuma kastes un to ietekme uz patērētājiem, jo īpaši gados jauniem patērētājiem), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pasūtīta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2020. gads.

[5]*Maciejewski, M. u. c.*, Reimbursement and compensation in case of transport cancellation or delay: rights and their enforcement (Atlīdzināšana un kompensācija pārvadājuma atcelšanas vai kavēšanās gadījumā: tiesības un to izpilde), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejai paredzēta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2021. gads

[6]*Fourberg, N. u. c.*, Online advertising: the impact of targeted advertising on advertisers, market access and consumer choice (Reklāma tiešsaistē: mērķreklāmas ietekme uz reklāmdevējiem, tirgus pieejamību un patērētāju izvēli), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas uzdevumā sagatavota publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2021. gads.

diferenciāciju. Viņi arī diskutēja par to, kā palielināt patērētāju informētību par šo jautājumu.

Mēnesi vēlāk – 2021. gada 9. decembrī – IMCO komiteja balsoja par Rotaļlietu drošuma direktīvas īstenošanas [ziņojuma](#) projektu, lai nodrošinātu, ka Savienības tirgū tiek pārdotas tikai drošas rotaļlietas.

2022. gada februārī [pētījumā](#)^[7] tika aplūkots ietekmētāju iespaids uz reklāmu un patērētāju aizsardzību, uzsvērot bažas par maldinošu saturu un nedrošu produktu popularizēšanu strauji augošajā ietekmētāju tirgvedības nozarē. Digitālo pakalpojumu akta un Digitālo tirgu akta mērķis ir uzlabot pārredzamību un regulēt tiešsaistes platformu vārtziņus, kuriem ir īpaši būtiska loma ietekmētāju darbības laukā. Citā 2022. gada [pētījumā](#)^[8] septembrī tika analizētas pārtēriņa iespējas ES, atklājot ievērojamas procentu likmju atšķirības starp dalībvalstīm. Pētījuma autori atbalstīja stingrāku un taisnīgāku noteikumu ieviešanu, jo īpaši gadījumos, kad procentu likmes ir visaugstākās.

2022. gada novembrī tika publicēts [pētījums](#), kurā aplūkots arvien izplatītākā personalizētas cenu noteikšanas prakse, saskaņā ar kuru cenas tiek pielāgotas individuāliem patērētājiem, pamatojoties uz datu analīzi un bieži vien bez viņu pilnīgas izpratnes. Šī stratēģija var palielināt pārdevēju peļņu, ļaunprātīgi izmantojot patērētāju gatavību maksāt. Tas rada ētiska rakstura bažas un potenciāli negatīvu reakciju no patērētāju puses, jo viņi var tajā saredzēt netaisnību un cenu pārredzamības un salīdzināmības ietekmēšanu. Pašlaik ES tiesību aktos ir atļauta personalizēta cenu noteikšana, izņemot gadījumus, kad tiek pārkāpti diskriminācijas novēršanas tiesību akti. Jaunajās ES direktīvās, piemēram, Patērētāju tiesību direktīvas 6. panta 1. punkta ea) apakšpunktā, ir noteikta prasība atklāt informāciju par personalizētas cenu noteikšanas praksi, taču tā tiek uzskatīta par nepietiekamu. Tā kā patērētāji ieilst pret šāda veida cenu noteikšanu, turpmāki noteikumi varētu aizliegt cenu diskrimināciju, kuras rezultātā cenas būtu augstākas par parastajām cenām. Ar tiem varētu arī paplašināt un precizēt informēšanas pienākumus un atvieglot izpildi, apvēršot pierādīšanas pienākumu gadījumos, kad ir aizdomas par cenu personalizāciju.

Komisija [plāno atkārtoti izvērtēt](#) Direktīvu (ES) 2015/2302 par kompleksiem ceļojumiem, pamatojoties uz atziņām, kas gūtas 2020. gada jaunās Patērētāju tiesību aizsardzības programmas ietvaros un norādītas 2021. gada ziņojumā par direktīvas piemērošanu. Šīs atkārtotās izvērtēšanas mērķis ir apstiprināt, vai direktīva konsekventi un stingri nodrošina patērētāju aizsardzību, tostarp maksātspējas laikā, un atspoguļo Covid-19 krīzes laikā gūto pieredzi, saskaņojot direktīvu ar ilgtspējīgas un viedas mobilitātes stratēģiju. Paredzamās izmaiņas var ietvert nošķiruma starp saistītiem ceļojumu pakalpojumiem un kompleksiem ceļojumu pakalpojumiem racionalizēšanu, informācijas prasību vienkāršošanu, vienlaikus saglabājot patērētāju aizsardzības pasākumus, un noteikumu precizēšanu, piemēram, attiecībā uz brīvprātīgi pieņemamiem vaučeriem. Komisija 2023. gada pēdējā ceturksnī plāno ierosināt pārskatīt tiesību aktus, kā arī veikt ietekmes novērtējumu.

[7] *Michaelsen, F., Collini, L. u. c.*, The impact of influencers on advertising and consumer protection in the Single Market (Ietekmes veidotāju iespaids uz reklāmu un patērētāju tiesību aizsardzību iekšējā tirgū), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pasūtīta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2022. gads.

[8] *Knops, K. u. c.*, Consumer protection in the context of overdraft facilities and overrunning (Patērētāju aizsardzība saistībā ar pārtēriņa iespējām un pārsniegšanu), Iekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas pasūtīta publikācija, Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, Eiropas Parlaments, Luksemburga, 2022. gads.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christina Ratcliff / Jordan De Bono / Barbara Martinello
11/2023

2.2.3. PASAŽIERU TIESĪBAS

Kopīgo noteikumu mērķis ir nodrošināt obligātu palīdzību visu transporta veidu pasažieriem pārvadājuma ilgstošas kavēšanās vai atcelšanas gadījumā un jo īpaši aizsargāt visneaizsargātākos ceļotājus. Noteikumi paredz arī kompensācijas mehānismus. Tomēr ir iespējamās daudzas atkāpes no noteikumiem attiecībā uz dzelzceļa pārvadājumiem vai autopārvadājumiem, un tiesās joprojām bieži tiek iesniegtas prasības.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību 91. panta 1. punkts un 100. panta 2. punkts.

MĒRĶI

Mērķis ES tiesību aktiem pasažieru tiesību jomā ir nodrošināt pasažieriem saskaņotu minimālo aizsardzības līmeni visos transporta veidos, lai atvieglotu pārvietošanos un veicinātu sabiedriskā transporta izmantošanu.

REZULTĀTI

Savienība ir pakāpeniski ieviesusi noteikumus visu transporta veidu pasažieru aizsardzībai. Šādi noteikumi papildina tiesību aktus par patērētāju aizsardzību^[1] un kompleksiem ceļojumiem^[2], kā arī piemērojamās starptautiskās konvencijas^[3], Pamattiesību hartu un attiecīgos valstu noteikumus. Tomēr šī regulējuma piemērošana ir sarežģīta, un tiesās bieži tiek iesniegtas prasības. Eiropas Savienības Tiesai ir izšķirīga loma šī regulējuma interpretēšanā.

Šie noteikumi paredz kopējo pamattiesību kopumu attiecībā uz dažādiem transporta veidiem: tiesības uz nediskriminēšanu, īpašu aizsardzību pasažieriem ar ierobežotām pārvietošanās spējām^[4], informācijas sniegšanu ceļotājiem, valstu uzraudzības iestādes un sūdzību izskatīšanas sistēmas.

[1]Tostarp Direktīva 93/13/EEK par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos, Direktīva 2005/29/EK, kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem, Regula (EK) Nr. 2006/2004 par sadarbību patērētāju tiesību aizsardzības jomā un Direktīva 2011/83/ES par patērētāju tiesībām.

[2]Direktīva 90/314/EEK par kompleksiem ceļojumiem, kompleksām brīvdienām un kompleksām ekskursijām. No 2018. gada 1. jūlija tā (kā arī Regulas Nr. 2006/2004 un Direktīvas 2011/83 attiecīgie noteikumi) ir aizstāta ar jaunu direktīvu, lai ņemtu vērā to, ka komplekso ceļojumu tirdzniecība pārsvarā notiek internetā (2015. gada 25. novembra Direktīva (ES) 2015/2302).

[3]Regulējums attiecībā uz pārvadātāju atbildību nelaimes gadījumos ir saskaņots ar attiecīgajām starptautiskajām konvencijām: Monreālas konvenciju par gaisa pārvadājumiem (kas transponēta un paplašināta, ietverot arī iekšzemes lidojumus, ar Regulu (EK) Nr. 889/2002), Atēnu konvenciju par pārvadājumiem pa jūru (tās attiecīgie noteikumi transponēti un paplašināti, ietverot arī vietējos pārvadājumus, ar Regulu (EK) Nr. 392/2009) un Konvenciju par starptautiskiem dzelzceļa pārvadājumiem (tās attiecīgie noteikumi transponēti un paplašināti, ietverot arī vietējos pārvadājumus, ar Regulu (EK) Nr. 1371/2007). Gadījumos, uz kuriem neattiecas iepriekš minētās konvencijas vai transponēšana Savienības tiesību aktos, piemēro attiecīgos valsts noteikumus (pārvadājumi ar autobusiem vai pārvadājumi iekšzemes ūdeņos).

[4]Pasažieriem ar ierobežotām pārvietošanās spējām bez papildu maksas jāsaņem atbilstoša palīdzība, kas daļēji atkarīga no pārvadātāja iepriekšējās informēšanas: 36 stundas pirms izbraukšanas brīža pārvadājumiem ar autobusu un 48 stundas pārvadājumiem ar citiem transporta veidiem.

A. Gaisa transports; [Regula \(EK\) Nr. 261/2004](#) un [Regula \(EK\) Nr. 1107/2006](#)

Regula (EK) Nr. 261/2004 ir izraisījusi daudz strīdu, un tās darbības joma ir precizēta, pamatojoties uz vērienīgo tiesas judikatūru^[5].

Iekāpšanas atteikums

- Pārvadātājs vispirms vērsas pie brīvprātīgajiem, tiem piedāvājot: i) kompensāciju, par kuru puses brīvi vienojas, un ii) iespēju izvēlēties, vai septiņu dienu laikā saņemt atlīdzinājumu (un, ja nepieciešams, bezmaksas lidojumu uz sākotnējo izlidošanas vietu) vai mainīt maršrutu, vai turpināt ceļojumu pēc iespējas drīzāk vai vēlākā dienā, par ko puses abpusēji vienojušās.
- Pasažieriem, kuriem ir atteikta iekāpšana, piedāvā: i) palīdzību (uzkodas, tālruņa zvanus un izmitināšanu, ja nepieciešams), ii) iespēju izvēlēties, vai septiņu dienu laikā saņemt atlīdzinājumu (un, ja nepieciešams, bezmaksas lidojumu uz sākotnējo izlidošanas vietu) vai mainīt maršrutu, vai turpināt ceļojumu pēc iespējas drīzāk vai vēlākā dienā, par ko puses abpusēji vienojušās, un iii) tūlītēju kompensāciju, ko nosaka šādi:

Lidojumi ≤ 1500 km	Lidojumi 1500–3500 km Lidojumi ES ≥ 1500 km	Lidojumi ≥ 3500 km
250 EUR (125 EUR, ja maršruta maiņas gadījumā ielidošana ir aizkavējusies līdz 2 stundām)	400 EUR (200 EUR, ja maršruta maiņas gadījumā ielidošana ir aizkavējusies līdz 3 stundām)	600 EUR (300 EUR, ja maršruta maiņas gadījumā ielidošana ir aizkavējusies līdz 4 stundām)

Atcelšana

- Nodrošina palīdzību (uzkodas, tālruņa zvanus vai izmitināšanu, ja nepieciešams)^[6].
- Piedāvā izvēli i) septiņu dienu laikā saņemt atlīdzinājumu (un, ja nepieciešams, bezmaksas lidojumu uz sākotnējo izlidošanas vietu) vai ii) mainīt maršrutu, vai turpināt ceļojumu pēc iespējas drīzāk vai iii) vēlākā dienā, par ko puses abpusēji vienojušās.
- Izmaksā tūlītēju kompensāciju kā iekāpšanas atteikšanas gadījumā, ja vien pasažieri nav iepriekš informēti par lidojuma atcelšanu^[7] un ja vien atcelšana nenotiek ārkārtējos apstākļos^[8].

Kavēšanās 2 stundas vai vairāk attiecībā uz 1500 km vai mazāka attāluma lidojumiem, trīs stundas vai vairāk attiecībā uz lidojumiem 1500 līdz 3500 km attālumā un četras stundas vai vairāk attiecībā uz lidojumiem, kuru attālums ir lielāks par 3500 km

- Nodrošina palīdzību (uzkodas, tālruņa zvanus vai izmitināšanu, ja nepieciešams).

[5] Komisija 2013. gada martā ierosināja precizēt noteikumus (konkrētāk, precīzāk definēt jēdzienu “ārkārtēji apstākļi”) un atvieglot to piemērošanu. Šis priekšlikums pašlaik tiek apspriests, un Parlaments to pirmajā lasījumā izskatīja 2014. gada 5. februārī (OV C 93, 24.3.2017., 336. lpp.). Tikmēr Komisija ir pieņēmusi spēkā esošo noteikumu interpretāciju, pamatojoties uz 2016. gada 10. jūnija judikatūru.

[6] Eiropas Savienības Tiesa uzskatīja, ka šī palīdzība ir jāsniedz neatkarīgi no lidojuma atcelšanas iemesliem un bez laika vai finansiāliem ierobežojumiem, kas nav pasažiera faktiskie izdevumi.

[7] Vismaz divas nedēļas pirms lidojuma. Maršruta maiņas gadījumā šo termiņu var saīsināt.

[8] Saskaņā ar Eiropas Savienības Tiesas judikatūru tie var būt tikai *force majeure*.

- Ja kavēšanās ir 3 stundas vai ilgāk, pasažierim piedāvā iespēju septiņu dienu laikā saņemt atlīdzinājumu (un, ja nepieciešams, bezmaksas lidojumu uz sākotnējo izlidošanas vietu), kā arī kompensāciju tāpat kā atcelšanas gadījumā^[9].

Lielāka un mazāka komforta apstākļi

- Ja pārvadātājs izvieto pasažieri augstākas klases vietā, tas nedrīkst prasīt pasažierim papildu maksu.
- Ja pārvadātājs izvieto pasažieri zemākas klases vietā, tas septiņu dienu laikā atlīdzina pasažierim: i) 30 % no biļetes cenas lidojumiem 1500 km vai mazākā attālumā, ii) 50 % no biļetes cenas lidojumiem 1500 līdz 3500 km attālumā un lidojumiem Eiropas iekšienē vairāk nekā 1500 km attālumā vai iii) 75 % – lidojumiem vairāk nekā 3500 km attālumā.

Pasažieri ar ierobežotām pārvietošanās spējām

Pasažieriem ar ierobežotām pārvietošanās spējām un viņu pavadoņiem vienmēr tiek nodrošināta prioritāra iekāpšana. Iekāpšanas atteikuma, lidojuma atcelšanas vai jebkura ilguma kavēšanās gadījumos personām ar ierobežotām pārvietošanās spējām un personām, kas tās pavada, vienmēr nodrošina palīdzību (uzkodas, tālruņa zvanus vai izmitināšanu, ja nepieciešams).

Komisija 2013. gada martā iesniedza jaunu priekšlikumu, ar ko groza Regulu (EK) Nr. 261/2004, lai vēl vairāk uzlabotu ES noteikumu izpildi, un tajā precizēja galvenos principus un netiešās pasažieru tiesības, kas iepriekš ir izraisījušas daudz strīdu starp aviosabiedrībām un pasažieriem. Koplēmuma procedūra joprojām turpinās, un Parlamentam un ES Padomei vēl ir jāvienojas par galīgajiem risinājumiem. Komisijas 2023. gada darba programmā [2023. gadā ir paredzēts](#) priekšlikums pārskatīt pasažieru tiesību tiesisko regulējumu.

B. Pasažieru pārvadājumi ar dzelzceļa transportu: [Regula \(EK\) Nr. 1371/2007](#)

Dalībvalstis var atkāpties no lielākās daļas šīs regulas noteikumu attiecībā uz vietējiem dzelzceļa pakalpojumiem (līdz 2024. gadam) un to pilsētās, piepilsētās un reģionālajiem dzelzceļa pārvadājumiem un nozīmīgu pakalpojumu daļu, kas tiek sniegti ārpus Savienības^[10].

Pārvadājuma atcelšana vai kavēšanās ilgāk par 60 minūtēm

- Piedāvā izvēli i) mainīt maršrutu vai turpināt ceļojumu pēc iespējas drīzāk vai ii) vēlākā dienā, par ko puses abpusēji vienojušās, vai arī iii) viena mēneša laikā saņemt atlīdzinājumu (un, ja nepieciešams, bezmaksas atpakaļbraucienu uz sākotnējo izbraukšanas vietu).
- Ja atlīdzināšana nav notikusi, tiek saglabātas tiesības saņemt pārvadājuma pakalpojumu un vienā mēneša laikā pēc pasažiera pieprasījuma saņemšanas izmaksā kompensāciju (ja vien pasažieris pirms biļetes nopirkšanas netika informēts par kavējumu): 25 % apmērā no biļetes cenas, ja kavēšanās ir 60 līdz 119 minūtes, un 50 % apmērā, ja kavēšanās ir ilgāka.

[9]Eiropas Savienības Tiesa pasažierus, kuru lidojums kavējas vismaz trīs stundas, ir pielīdzinājusi pasažieriem, kuru lidojums ir atcelts. Regula (EK) Nr. 261/2004 paredzēja iespēju saņemt tikai atlīdzinājumu, ja lidojums kavējas ilgāk par piecām stundām.

[10]Komisija 2017. gadā ierosināja grozīt regulu, lai ierobežotu valstu atkāpju izmantošanu. Šo priekšlikumu likumdevējs šobrīd izskata.

- Piedāvā uzkodas stacijā vai vilcienā, ja tās ir pieejamas, un izmitināšanu, ja vajadzīgs un iespējams.
- Pārvadātāju atbrīvo no atbildības, ja reisa atcelšanu vai kavēšanos ir izraisījuši nenovēršami ārkārtēji apstākļi. Tomēr kompensācija vienmēr ir jāmaksā, arī šādos gadījumos^[11].

Regulas (EK) Nr. 1371/2007 pārstrādātā redakcija, ko Komisija iesniedza 2017. gada septembrī, ir pamats vēl skaidrākam regulējumam par attiecībām starp pārvadātājiem un klientiem. Nolūkā efektīvi nodrošināt pasažieru aizsardzību un veicināt dzelzceļa transporta izmantošanu, ar šo regulu būtu jāparedz dzelzceļa transportam piemērojami noteikumi.

Parlaments minēto regulu pieņēma 2021. gada aprīlī otrajā lasījumā ([Regula \(ES\) 2021/782](#)). Komisija plāno pieņemt īstenošanas regulu saskaņā ar Regulu (ES) 2021/782, lai vienkāršotu procesu, kādā dzelzceļa pasažieri var pieprasīt atlīdzinājumu vai kompensāciju, izveidojot standarta veidlapu dzelzceļa pārvadājumu kavēšanās vai atcelšanas gadījumā.

C. Pasažieru pārvadājumi ar jūras kuģiem vai iekšējo ūdeņu kuģiem: [Regula \(ES\) Nr. 1177/2010](#)

Pasažieru tiesības, kuri ceļo (maršrutos, kuru attālums ir lielāks par 500 m) ar jūras kuģiem (kas ir motorizēti un pārvadā vairāk nekā 12 pasažierus un 3 apkalpes locekļus) vai iekšējo ūdeņu kuģiem, piemēro ceļotājiem, kuri 1) uzkāpj uz kuģa ES ostā vai 2) kuģo uz ES ostu, ar noteikumu, ka šo pakalpojumu sniedz ES pārvadātājs. Lai kruīza kuģu pasažieri varētu izmantot šīs tiesības, viņiem ir jāuzkāpj uz kuģa ES ostā. Tomēr uz viņiem neattiecas daži noteikumi par kavēšanos.

Atiešanas atcelšana vai kavēšanās ilgāk par 90 minūtēm

- Pasažieriem sniedz informāciju ne vēlāk kā 30 minūtes pēc plānotā atiešanas laika.
- Piedāvā izvēli i) mainīt maršrutu vai turpināt ceļojumu pēc iespējas drīzāk un ii) septiņu dienu laikā saņemt atlīdzinājumu (un, ja nepieciešams, bezmaksas atpakaļbraucienu uz sākotnējo izbraukšanas vietu).
- Nodrošina palīdzību (ja vien pasažieris pirms biļetes iegādes netika informēts par kavēšanos): uzkodas, ja vien tās ir pieejamas, un – ja nepieciešams – izmitināšanu uz kuģa klāja vai krastā. Izmitināšanai krastā ir noteikti ierobežojumi – ilgākais trīs naktis un ne vairāk kā 80 EUR par nakti. Tiesības uz izmitināšanu nevar izmantot, ja atcelšana vai kavēšanās notikusi laika apstākļu dēļ.

Ilga pienākšanas kavēšanās

Viena mēneša laikā pēc pasažiera pieprasījuma izmaksā kompensāciju, ja vien pasažieris pirms biļetes nopirkšanas netika informēts par kavēšanos vai kavēšanos nav izraisījuši laika apstākļi vai nenovēršami ārkārtēji apstākļi.

Kompensācija	25 % apmērā no biļetes cenas	50 % apmērā no biļetes cenas
--------------	------------------------------	------------------------------

[11]2013. gadā Eiropas Savienības Tiesa nolēma, ka pasažieriem ir tiesības uz daļēju vilciena biļetes cenas kompensāciju, ja notiek būtiska kavēšanās, arī tad, ja kavēšanās iemesls ir *force majeure* gadījums (C-509/11). Regulas grozīšanas priekšlikumā, kuru Komisija iesniedza 2017. gadā, ir paredzēts atcelt šādu automātisku kompensāciju.

Brauciena ilgums ≤ 4 h	Kavēšanās ≥ 1 h	Kavēšanās ≥ 2 h
Brauciena ilgums 4–8 h	Kavēšanās ≥ 2 h	Kavēšanās ≥ 4 h
Brauciena ilgums 8–24 h	Kavēšanās ≥ 3 h	Kavēšanās ≥ 6 h
Brauciena ilgums ≥ 24 h	Kavēšanās ≥ 6 h	Kavēšanās ≥ 12 h

D. Pasažieru pārvadājumi ar autobusu: [Regula \(ES\) Nr. 181/2011](#)

Autobusu pasažieru tiesības kopumā attiecas uz pasažieriem, kas izmanto regulāros pārvadājumus, kuru attālums ir vairāk nekā 250 km un kuriem pasažieru iekāpšanas vai izkāpšanas vieta atrodas dalībvalsts teritorijā^[12].

Atiešanas atcelšana vai kavēšanās ilgāk par 120 minūtēm

- Pasažieriem sniedz informāciju ne vēlāk kā 30 minūtes pēc plānotā atiešanas laika.
- Piedāvā izvēli i) mainīt maršrutu vai turpināt ceļojumu pēc iespējas drīzāk un ii) 14 dienu laikā saņemt atlīdzinājumu (un, ja nepieciešams, bezmaksas atpakaļbraucienu uz sākotnējo izbraukšanas vietu). Ja pārvadātājs nepiedāvā šādu izvēli, tas viena mēneša laikā izmaksā kompensāciju līdz 50 % apmērā no biļetes cenas.
- Braucienos, kuru ilgums ir vismaz trīs stundas, no 90. kavēšanās minūtes ir jāpiedāvā palīdzība (uzkodas vai, ja nepieciešams, izmitināšana ilgākais divas nakts un par ne vairāk kā 80 EUR par nakti). Tiesības uz izmitināšanu nevar izmantot, ja kavēšanās notikusi sliktu laika apstākļu vai dabas katastrofas dēļ.

REAĢĒŠANA UZ COVID-19 KRĪZI

Covid-19 izplatība lika Komisijai 2020. gada 18. martā pieņemt [skaidrojošas pamatnostādnes](#) par ES pasažieru tiesību regulējumu saistībā ar Covid-19 izraisīto mainīgo situāciju, kurās tā atgādināja, ka pasažieriem ir tiesības izvēlēties atlīdzinājumu vai maršruta maiņu. 2020. gada 13. maijā Komisija pieņēma vēl vienu [ieteikumu](#) par vaučeriem, ko pasažieriem un ceļotājiem piedāvā kā alternatīvu atlīdzinājumam par atceltiem kompleksajiem ceļojumiem un transporta pakalpojumiem saistībā ar Covid-19 pandēmiju.

Komisija 2022. gada 23. maijā pieņēma "[ārkārtas rīcības plānu transportam](#)", lai izdarītu secinājumus no Covid-19 pandēmijas un ņemtu vērā problēmas, ar kurām transporta nozare saskaras saistībā ar Krievijas izvērsto karu pret Ukrainu. Abas šīs krīzes ir spēcīgi ietekmējušas preču un cilvēku pārvadājumus.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments vienmēr ir stingri atbalstījis visu transporta veidu pasažieru tiesības. Tā galvenais mērķis tagad ir nodrošināt, lai pēdējo gadu laikā pieņemtie dokumenti tiktu efektīvi piemēroti. Parlaments ir iestājies par to, lai noteikumi būtu saprotamāki, lai pasažieriem pirms ceļojuma un ceļojuma laikā tiktu sniegta skaidra un precīza informācija, lai būtu pieejami vienkārši un ātri tiesiskās aizsardzības līdzekļi un visbeidzot – lai tiktu labāk uzraudzīta pašlaik spēkā esošo tiesību aktu piemērošana.

[12] Dažas tiesības attiecas arī uz regulāriem pārvadājumiem īsākos maršrutos (piemēram, tiesības uz informāciju, nediskriminēšanu, pasažieru ar ierobežotām pārvietošanās spējām piekļuvi) vai neregulāriem pārvadājumiem (tiesības uz nediskriminēšanu, kompensāciju saistībā ar negadījumu vai to ierīču bojājumu, kas īpaši paredzētas pasažieriem ar ierobežotām pārvietošanās spējām).

Parlaments atbalstīja arī pašreiz spēkā esošo tiesību uzlabošanu, jo īpaši netaisnīgu vai negodīgu transporta līguma noteikumu jomā, transporta infrastruktūras pieejamības uzlabošanu pasažieriem ar ierobežotām pārvietošanās spējām un jaunu tiesību, piemēram, obligāto kvalitātes standartu vai savu normu, noteikšanu pasažieru efektīvai aizsardzībai multimodālos ceļojumos. Šis pēdējais pasākums jo īpaši paredz to, ka dalībvalstīm, piemērojot noteikumus par dzelzceļa transportu vai autotransportu, jāatturas no atbrīvojumu piešķiršanas.

Eiropas Parlamenta galvenie lēmumi šajā jomā:

- [2009. gada 25. novembra rezolūcija](#) par kompensācijām pasažieriem aviosabiedrību bankrota gadījumā;
- [2011. gada 25. oktobra rezolūcija](#) par personu ar invaliditāti integrāciju un mobilitāti un Eiropas stratēģiju invaliditātes jomā (2010–2020);
- [2012. gada 29. marta rezolūcija](#) par gaisa transporta pasažieru tiesību ievērošanu un piemērošanu;
- [2012. gada 23. oktobra rezolūcija](#) par pasažieru tiesībām visos transporta veidos;
- [2014. gada 5. februāra normatīvā rezolūcija](#) par priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes regulai, ar ko groza Regulu (EK) Nr. 261/2004, ar ko paredz kopīgus noteikumus par kompensāciju un atbalstu pasažieriem sakarā ar iekāpšanas atteikumu un lidojumu atcelšanu vai ilgu kavēšanos, un Regulu (EK) Nr. 2027/97 par gaisa pārvadātāju atbildību, veicot pasažieru un viņu bagāžas gaisa pārvadājumus;
- [2015. gada 7. jūlija rezolūcija](#) par dažādiem transporta veidiem paredzētas integrētas bilešu sistēmas ieviešanu Eiropā;
- [2020. gada 17. aprīļa rezolūcija](#) par koordinētu ES rīcību Covid-19 pandēmijas un tās seku apkarošanai, kurā Parlaments aicināja Komisiju pārliecināties, ka 2020. gada 18. martā publicētās skaidrojošās pamatnostādnes par ES pasažieru tiesību regulējumu saistībā ar mainīgo Covid-19 situāciju tiek pienācīgi īstenotas.
- [2022. gada 13. decembra rezolūcija](#) par [rīcības plānu tālsatiksmes un pārrobežu dzelzceļa transporta pasažieru pārvadājumu veicināšanai](#). Parlaments aicināja nodrošināt pasažieru tiesību vienādu aizsardzību visos dažādajos transporta veidos.

Davide Pernice
10/2023

2.2.4. SABIEDRĪBAS VESELĪBA

Sabiedrības veselības politika pēdējā laikā ir kļuvusi par galveno ES politikas veidošanas arēnu, ņemot vērā Covid-19 pandēmiju, Parlamenta izvēli noteikt vēzi par vienu no prioritārajām jomām un centieniem izveidot spēcīgāku Eiropas veselības savienību. Eiropas veselības savienības iniciatīva risina tūlītējas un turpmākas veselības problēmas, tostarp Covid-19 krīzi, rada noturību pret pārrobežu veselības apdraudējumiem, īsteno Vēža uzveikšanas plānu, virza uz priekšu Eiropas Zāļu stratēģiju un uzlabo digitālo veselību.

JURIDISKAIS PAMATS

[Līguma par Eiropas Savienības darbību](#) (LESD) 168. pants (sabiedrības veselības aizsardzība), 114. pants (vienotais tirgus) un 153. pants (sociālā politika).

MĒRĶI

[ES sabiedrības veselības politikas](#) mērķi ir šādi:

- aizsargāt un uzlabot ES iedzīvotāju veselību,
- atbalstīt veselības aprūpes sistēmu un infrastruktūras modernizāciju un digitalizāciju,
- uzlabot Eiropas veselības aprūpes sistēmu noturību,
- labāk nodrošināt ES valstis ar visu nepieciešamo, lai tās varētu novērst un pārvarēt turpmākās pandēmijas.

KONTEKSTS

1992. gada Māstrihtas līgums radīja skaidru juridisko pamatu veselības politikas pasākumu pieņemšanai. Vēlāk ar 1997. gada Amsterdamas līgumu šie noteikumi tika pastiprināti, ļaujot ES pieņemt pasākumus, kas nodrošina augstu cilvēku veselības aizsardzības līmeni.

Nopietnu veselības problēmu rašanās apvienojumā ar pacientu un veselības aprūpes speciālistu brīvu pārvietošanos Eiropas Savienībā un veselības problēmu sociālekonomiskās sekas nozīmē, ka sabiedrības veselība ir ieguvusi arvien nozīmīgāku vietu ES darba kārtībā. Tādu specializēto aģentūru kā Eiropas Zāļu aģentūras (EMA) un Eiropas Slimību profilakses un kontroles centra (ECDC) izveidošana apliecināja ES pieaugošo ieguldījumu veselības politikas jomā. Tādas aģentūras kā Eiropas Ķīmikāliju aģentūra (ECHA) un Eiropas Pārtikas nekaitīguma aģentūra (EFSA) vēl vairāk palīdz stiprināt Eiropas veselības politiku. Programma “ES – veselībai”, kas izveidota ar [Regulu \(ES\) 2021/522](#), nodrošina finansējumu veselības jomā laikposmam no 2021. līdz 2027. gadam. Covid-19 krīzes rezultātā centieni tika pastiprināti, uzsverot kolektīvo noturību un pārrobežu veselības drošību, virzot ES uz stabilu Eiropas veselības savienību.

Eiropas veselības savienības vispārējie mērķi 2021.–2027. gadam ir vērsti uz tūlītējiem un ilgstošiem veselības problēmjaudājumiem. Tie aptver gan Covid-19 krīzes risināšanu, aizsardzības pret pārrobežu veselības riskiem veicināšanu, tādu iniciatīvu

Istenošanu kā [Eiropas Vēža uzveikšanas plāns](#), [Eiropas Zāļu stratēģija](#), gan digitālās veselības veicināšanu. ES arī turpinās sadarboties visā pasaulē, lai risinātu veselības problēmas, tostarp izstrādājot vakcīnas un novēršot pret antimikrobiāliem līdzekļiem rezistentas infekcijas.

SASNIEGUMI UN JAUNĀKĀS NORISES

A. Pieeja “veselība visās politikas jomās” (HiAP)

[Pieveja “veselība visās politikas jomās”](#), kas 2006. gadā ir formulēta kā ES pieeja un kodificēta LESD un Eiropas Savienības Pamattiesību hartā (Harta), atbilst sabiedrības veselības jautājumu starpnozaru raksturam un tiecas integrēt veselības aspektus visās attiecīgajās politikas jomās (LESD 9. pants un 168. panta 1. punkts; Hartas 35. pants). Šī pieeja sistemātiski ņem vērā lēmumu ietekmi uz veselību visās citās politikas jomās, lai uzlabotu iedzīvotāju veselību un vienlīdzību veselības jomā. Piemēram, stratēģija [“No lauka līdz galdam”](#) veicina ne tikai ilgtspējīgas, bet arī veselīgākas pārtikas ražošanu; [“Nulles piesārņojuma rīcības plāns”](#) panāk tīrāku un veselīgāku dzīves telpu; [programma “ES – veselībai” \(2021–2027\)](#) kopā ar citiem fondiem un programmām palīdzēs risināt veselības jautājumus, ņemot vērā dažādus viedokļus. Vairāku politikas virzienu mērķis ir novērst kaitējumu veselībai, ko rada klimata pārmaiņas, piemēram, karstuma viļņu un dabas katastrofu izraisītu nāves gadījumu skaita pieaugums un piesārņota ūdens izraisītu un kukaiņu, gliemežu vai citu aukstasiņu dzīvnieku pārnēsātu slimību infekcijas modeļu maiņa. Turklāt [Astotajā vides rīcības programmā](#), kas stājās spēkā 2022. gadā, ir ieteikts uzlabot saikni starp vides politiku, kas ietver klimata problēmas, un veselības politiku.

B. Slimību profilakse un veselības veicināšana

Profilakse aptver plašu jomu klāstu, tostarp iniciatīvas cīņā pret vēzi, infekciozām un neinfekciozām slimībām, vakcināciju un rezistences pret antimikrobiāliem līdzekļiem apkarošanu.

Vēzis ir otrais galvenais nāves cēlonis ES. Tās ietekme sniedzas tālāk par personīgo un ģimenes jomu, ietekmējot veselības aprūpes sistēmas, finanšu resursus un vispārējo ekonomisko produktivitāti. Vēzim Eiropas līmenī pievēršas vairākas iniciatīvas. Parlaments izveidoja Īpašo komiteju attiecībā uz vēža uzveikšanu (*BECA*) (2020–2022), kas izskata pasākumus, ko ES var īstenot vēža apkarošanai. [Eiropas Vēža uzveikšanas plāns 2021. gadā](#) aptver profilaksi, agrīnu diagnostiku, ārstēšanu un turpmākos pasākumus un atspoguļo ES atbildi pieaugošajām problēmām vēža pārvaldības jomā. Komisija 2022. gada septembrī nāca klajā ar [jaunu pieeju](#), lai atbalstītu dalībvalstu centienus veicināt vēža skrīninga ieviešanu. Ieteikuma mērķis ir palielināt dalības līmeni krūts, kolorektālā un dzemdes kakla vēža skrīningā saskaņā ar Eiropas Vēža uzveikšanas plāna mērķi līdz 2025. gadam šos skrīningu pielietošanu paplašināt, lai tos izmantotu līdz pat 90 % atbilstīgo personu.

2021. gada decembrī Komisija nāca klajā ar iniciatīvu [“Veselīgāka sabiedrība” – ES iniciatīva nepārnēsājamo slimību jomā](#), lai palīdzētu ES valstīm samazināt nopietno neinfekciozo slimību slogu un uzlabot iedzīvotāju labklājību. Tiek lēsts, ka vairāk nekā 84 miljoni cilvēku ES saskaras ar garīgās veselības problēmām. ES [vienotā rīcība garīgās veselības un labklājības jomā](#) tika īstenota no 2013. līdz 2018. gadam, un ar to tika izveidota [Eiropas rīcības programma garīgās veselības un labklājības jomā](#), kas sekmē garīgās veselības veicināšanu. Pašnāvība ir otrais galvenais nāves cēlonis vecuma grupā no 15 līdz 29 gadiem, tāpēc joprojām ļoti svarīga

ir profilakse, informētība, stigmatizācijas nepieļaušana un palīdzības pieejamība depresijas, paškaitējuma un pašnāvības gadījumos. 2022. gada 13. septembra [rezolūcijā](#) par Covid-19 ietekmi uz jauniešiem Parlaments aicināja Komisiju noteikt Eiropas Garīgās veselības gadu. [Programmas “ES – veselībai” 2023. gada darba programmā](#) tiek turpināts sniegt atbalstu garīgās veselības veicināšanai un garīgās veselības problēmu novēršanai. Sirds un asinsvadu slimības ir lielākais nāves cēlonis ES. Narkotisko vielu, alkohola un tabakas lietošana ir dzīvesveida faktori, kas nopietni ietekmē cilvēka veselību, un cīņa pret tiem ir viens no galvenajiem sabiedrības veselības politikas jautājumiem. Tabakas izstrādājumu direktīvas ([Direktīva 2014/40/ES](#); piemērojama no 2016. gada) un Tabakas nodokļa direktīvas ([Padomes Direktīva 2011/64/ES](#)) pieņemšana bija ievērojams sasniegums šajā procesā. Arī narkotiku lietošana rada izmaksas un kaitējumu sabiedrības veselībai un drošībai. 2020. gada decembrī Padome apstiprināja jauno [ES stratēģiju narkotiku jomā 2021.–2025. gadam](#). Ar šo dokumentu izveido visaptverošu politisko satvaru un nosaka stratēģiskās prioritātes ES politikai nelegālo narkotiku apkarošanas jomā trīs galvenajos virzienos: narkotiku piegādes samazināšana, narkotiku pieprasījuma samazināšana un ar narkotikām saistītā kaitējuma novēršana. Centieni pārskatīt [2006. gada ES Alkohola stratēģiju](#), šķiet, [pašlaik ir apstājušies](#).

Saistībā ar infekcijas slimībām un [pārrobežu draudiem veselībai](#), ECDC ir ieviesis agrīnās brīdināšanas un reaģēšanas sistēmu, un ES Veselības drošības komiteja koordinē reaģēšanu uz slimību uzliesmojumiem un epidēmijām. Šajos gadījumos izšķiroša nozīme ir sadarbībai ar ANO Pasaules Veselības organizāciju (PVO), kā to pierādīja Covid-19 pandēmija 2020. gada sākumā. Saskaņā ar steidzamības procedūrām tika pieņemti daudzi *ad hoc* pasākumi (sk. attiecīgo [EUR-Lex tīmekļa lapu](#) un Komisijas [tīmekļa vietni reaģēšanai uz koronavīrusu](#)), tostarp:

- Eiropas Parlamenta un Padomes [Regula \(ES\) 2020/1043](#) (2020. gada 15. jūlijs) par cilvēkiem paredzētu zāļu, kas satur ģenētiski modificētus organismus vai no tiem sastāv un kas paredzētas koronavīrusa slimības (Covid-19) ārstēšanai vai profilaksei, klīniskās izpētes veikšanu un piegādi;
- Komisijas paziņojumus [“ES stratēģija “Covid-19 vakcīnas” un “Gatavība Covid-19 vakcinācijas stratēģiju un vakcīnu ieviešanai”](#);
- Padome 2020. gada 13. oktobrī pieņēma [ieteikumu](#), ar ko izveido kopīgus kritērijus un vienotu sistēmu ar ceļošanu saistītiem pasākumiem sakarā ar Covid-19 pandēmiju.

Komisija 2020. gadā turpināja veikt papildu pasākumus, lai palīdzētu palielināt noturību vairākās jomās visās dalībvalstīs. Pasākumu vidū bija valstu kontaktu lietotņu savienošana, ceļošanas atbrīvojumu paplašināšana, plašāku testēšana un vakcīnu piegādes nodrošināšana. Pasākumu kopums reaģēšanai uz Covid-19 ietver:

- [Komisijas paziņojums par reaģēšanai uz Covid-19 pandēmiju vajadzīgajiem papildpasākumiem](#);
- [Komisijas ieteikums par Covid-19 testēšanas stratēģijām](#);
- [Komisijas ieteikums par ātro antigēna testu izmantošanu](#).

2022. gadā [EMA pilnvaras](#) tika paplašinātas, un [jauna regula par nopietniem pārrobežu veselības apdraudējumiem](#) paplašināja ECDC pilnvaras un piešķīra [Veselības ārkārtas situāciju gatavības un reaģēšanas iestādei \(HERA\)](#) papildu pilnvaras.

C. Sabiedrības izmaiņas, demogrāfiskā pāreja

[Komisijas 2023. gada ziņojumā par demogrāfiskajām pārmaiņām](#) ir pētītas problēmas, ko rada novecošana, iedzīvotāju skaita samazināšanās un mazāks darbaspējīgā vecuma personu skaits. Būtiski uzdevumi ir ES sabiedrības novecošanas problēmas risināšana, augstas dzīves kvalitātes nodrošināšana vecumdienās un ilgtspējīgas veselības aprūpes sistēmas. PVO 2020. gadā uzsāka Veselīgu vecumdienu desmitgades īstenošanu, un šajā sakarībā Komisija 2021. gada janvārī publicēja [Zaļo grāmatu par novecošanu](#).

Reaģējot uz migrācijas krīžu radītajām problēmām, 2016. gadā tika pieņemts [Rīcības plāns trešo valstu valstspiederīgo integrācijai](#). Rīcības plāns cita starpā pievēršas ar veselību saistītiem trūkumiem, ar kuriem saskaras migranti, tostarp veselības aprūpes pakalpojumu pieejamībai. Komisija 2020. gadā nāca klajā ar [Eiropas Rīcības plānu trešo valstu valstspiederīgo integrācijai](#) un [jauno Migrācijas un patvēruma paktu](#), kuru mērķis ir vēl vairāk racionalizēt Eiropas politiku šajā jomā.

Jau 2015. gadā Parlaments aicināja rīkoties, lai samazinātu bērnu nevienlīdzību tādās jomās kā veselība, un ieviest Garantiju bērniem saistībā ar [ES plānu bērnu nabadzības samazināšanai](#). 2021. gada jūnijā Padome pieņēma Komisijas priekšlikumu [izveidot Eiropas Garantiju bērniem](#). Dalībvalstis kā nākamo soli [izstrādās](#) valsts plānus, izklāstot, kā tās īsteno Garantiju bērniem līdz 2030. gadam.

D. Zāles ([2.2.5.](#))

Zāles jeb medikaments ir jebkāda viela vai vielu apvienojums, ko izmanto cilvēku slimību ārstēšanai vai profilaksei. [Direktīvā 2001/83/EK](#) un [Regulā \(EK\) Nr. 726/2004](#) ir noteiktas tirdzniecības atļaujas prasības un procedūras, kā arī noteikumi par atļauto zāļu uzraudzību. Ar [Regulu \(ES\) 2019/1243](#) tika ieviestas izmaiņas šajās regulās, īstenojot konkrētas darbības, kuru mērķis ir garantēt zāļu pieejamību un novērst zāļu trūkumu visā ES. Zāles var atļaut valsts iestādes, izmantojot decentralizēto procedūru, vai Komisija, izmantojot centralizētu procedūru, kurā *EMA* veic zinātniskos novērtējumus. *EMA* ir arī atbildīga par zāļu izstrādes veicināšanu, tirdzniecības atļauju novērtēšanu, zāļu drošuma uzraudzību un informācijas sniegšanu veselības aprūpes speciālistiem. Klīniskajos izmēģinājumos tiek pētīta zāļu efektivitāte un drošums cilvēkiem. [Regula \(ES\) Nr. 536/2014](#), kas stājās spēkā 2022. gada janvārī, noteica saskaņotus noteikumus klīnisko izmēģinājumu atļaušanai un veikšanai.

Komisija 2023. gada aprīlī nāca klajā ar [tiesību aktu kopumu farmācijas jomā](#), kura mērķis ir padarīt zāles pieejamākas, piekļūstamākas un cenas ziņā pieejamākas. Tajā pašā laikā tā ierosināja [Padomes ieteikumu](#) pastiprināt pret antimikrobiālajiem līdzekļiem izveidojušās rezistences (*AMR*) apkarošanu. Padome 2023. gada 13. jūnijā apstiprināja [ieteikumu](#) pastiprināt ES darbības pret mikrobu rezistenci, izmantojot pieeju "Viena veselība".

E. E-veselība

ES šobrīd veic transformatīvus centienus digitalizēt veselības aprūpes sistēmas. Veselības jomas digitalizācija attiecas uz digitālo tehnoloģiju un informācijas pārvaldības sistēmu integrēšanu dažādos veselības aprūpes nozares aspektos. Tā ietver elektronisko veselības karšu (EVK), telemedicīnas, valkājamo ierīču, mobilo lietotņu, datu analīzes un citu digitālo rīku izmantošanu. Savā runā 2023. gada veselības samītā komisāre *Stella Kyriakides* norādīja, ka digitalizācijai ir potenciāls uzlabot veselības aprūpes kvalitāti, pieejamību un noturību. Veselības aprūpes nozares

digitalizācija ir daļa no [ES digitālā vienotā tirgus stratēģijas](#), kuras mērķis ir panākt ciešāku digitālo saskaņošanu starp ES dalībvalstīm.

E-veselības tīkls ir brīvprātīgs tīkls, kas izveidots saskaņā ar [Direktīvas 2011/24/ES](#) 14. pantu un nodrošina platformu dalībvalstu kompetentajām iestādēm, kuras nodarbojas ar e-veselību. [Komisijas 2018. gada paziņojumā par veselības un aprūpes digitālo pārveidi digitālajā vienotajā tirgū](#) par prioritāru ir noteikta iedzīvotāju droša piekļuve saviem veselības datiem arī pārrobežu situācijās, personalizētā medicīna, izmantojot kopīgu ES datu infrastruktūru, kas ļauj pētniekiem un citiem veselības aprūpes speciālistiem apvienot resursus visā ES, un pilntiesīgu iespēju nodrošināšana iedzīvotājiem izmantot digitālos rīkus atsauksmju sniegšanai un uz cilvēku vērstai aprūpei (mobili veselības risinājumi, personalizētā medicīna). [E-veselības digitālo pakalpojumu infrastruktūra](#) nodrošina Eiropas iedzīvotāju aprūpes nepārtrauktību, viņiem ceļojot uz ārzemēm Eiropas Savienībā. 2022. gada maijā tika iesniegts tiesību akta priekšlikums par [Eiropas veselības datu telpu](#), kura mērķis ir dot iespēju ES iedzīvotājiem kontrolēt savus veselības datus, nodrošinot pārrobežu izmantošanu pētniecībai un inovācijai, vienlaikus nodrošinot datu aizsardzības atbilstību.

F. Veselības aprūpes tehnoloģijas novērtēšana (HTA)

HTA mērķis ir piedāvāt uz pierādījumiem balstītus datus par veselības aprūpes tehnoloģijām, lai nodrošinātu drošu, efektīvu, uz pacientu orientētu un rentablu veselības politiku. Valstu iestādes izmanto arī *HTA* konstatējumus, lai pieņemtu lēmumus par to, kuras tehnoloģijas būtu jāatlīdzina valsts līmenī. *HTA* novērtē pievienoto vērtību, ko sniedz jaunas vai esošas veselības aprūpes tehnoloģijas, tostarp zāles, medicīniskās ierīces un diagnostikas instrumenti, ķirurģiskas procedūras, kā arī slimību profilakses, diagnostikas vai ārstēšanas pasākumi. 2021. gada decembrī tika pieņemta [jauna regula veselības aprūpes tehnoloģiju novērtēšanā](#).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir konsekventi veicinājis saskaņotas politikas veidošanu sabiedrības veselības jomā. Tas ir arī aktīvi meklējis veidus, kā stiprināt un veicināt veselības politiku, sniedzot daudzus atzinumus, veicot pētījumus, rīkojot debates, sagatavojot rakstiskas deklarācijas un patstāvīgus ziņojumus par daudziem ar veselību saistītiem jautājumiem. Pašreizējā likumdošanas perioda sākumā tas uzņēmās aktīvu darba kārtības noteikšanas lomu, cenšoties padarīt vēža apkarošanu par vienu no galvenajām ES veselības politikas prioritātēm. Covid-19 krīzes laikā Parlaments aktīvi iesaistījās koordinētas Eiropas reakcijas veicināšanā un [uzsvēra nepieciešamību](#) iesaistīties daudz ciešākā sadarbībā veselības jomā, lai izveidotu Eiropas veselības savienību.

Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komiteja ([ENVI](#)) ir Parlamenta galvenais dalībnieks [veselības jautājumos](#). ENVI komiteja 2023. gada sākumā izveidoja jaunu pastāvīgu Sabiedrības veselības apakškomiteju (SANT), kas pastiprinās Parlamenta lomu ES veselības politikas kontrolē un tās attīstības veicināšanā. Parlaments pašreizējā 9. sasaukuma politiskajā darba kārtībā izvirzīja arī vajadzību pēc koordinētākas Eiropas pieejas cīņai pret vēzi, izveidojot Īpašo komiteju attiecībā uz vēža uzveikšanu.

Parlaments uzstāja, ka ir vajadzīga atsevišķa Eiropas veselības programma, panākot atbalstu programmai “ES – veselībai”. Tas arī rūpīgi pārbauda Atveseļošanas un noturības mehānisma īstenošanu, izmantojot dialogus, jautājumus, pētījumus un

iekšējo pētniecību, uzsverot veselības aprūpes reformu nozīmi. Parlaments ir arī konsekventi atbalstījis garīgās labklājības veicināšanu un garīgās veselības prioritāti ES politikas formulēšanā.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama tīmekļa vietnēs, kuras piedāvā [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komiteja](#) un [Sabiedrības veselības apakškomiteja](#).

Maria-Mirela Curmei / Christian Kurrer
10/2023

2.2.5. ZĀLES UN MEDICĪNISKĀS IERĪCES

Zāles un medicīniskās ierīces ir pakļautas vienotā tirgus noteikumiem, un tām ir tieša ietekme uz sabiedrības veselību. Ir izveidots stingrs tiesiskais regulējums, lai aizsargātu sabiedrības veselību un garantētu šo izstrādājumu drošumu. Piekļuve zālēm par pieņemamu cenu, cīņa pret mikrobu rezistenci, klīnisko izmēģinājumu ētiska norise, mākslīgās inteliģences izmantošana medicīniskajās ierīcēs un stimuli pētniecībai un izstrādei ir tikai daži no galvenajiem jautājumiem, ko ES risina šajā jomā.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību 168. un 114. pants.

KONTEKSTS

Dalībvalstis ir atbildīgas par savas veselības politikas noteikšanu un veselības pakalpojumu un medicīniskās aprūpes organizēšanu un sniegšanu. Eiropas Savienībai ir papildinoša kompetence, kas ļauj tai atbalstīt un koordinēt darbības un pieņemt saistošus tiesību aktus attiecībā uz zālēm un medicīniskajām ierīcēm.

SASNIEGUMI UN JAUNĀKĀS NORISES

A. Vispārējie noteikumi par zālēm

Zāles jeb medikaments ir jebkāda viela vai vielu apvienojums, ko izmanto cilvēku slimību ārstēšanai vai profilaksei. Lai aizsargātu sabiedrības veselību, Eiropas Savienībā, sākot no 1965. gada, reglamentē zāļu tirdzniecības atļaujas piešķiršanu, to klasificēšanu un marķēšanu. Zāļu novērtēšana ir centralizēta ar Eiropas Zāļu aģentūras (EMA) starpniecību. Centralizētā atļauju piešķiršanas procedūra, ko pieņēma 1995. gadā, tika ieviesta ar mērķi racionalizēt apstiprinājumus un uzturētu stabilu zāļu piedāvājumu. Šajā jomā primārie tiesiskie regulējumi ir [Direktīva 2001/83/EK](#) un [Regula \(EK\) Nr. 726/2004](#), kurās izklāstīti noteikumi centralizēto un decentralizēto procedūru noteikšanai tirdzniecības atļaujām. Šie regulējumi tika grozīti ar [Regulu \(ES\) 2019/1243](#), kas ievieš konkrētus pasākumus, lai nodrošinātu zāļu pieejamību un pārvarētu zāļu trūkumu ES. Komisija 2023. gada aprīlī pieņēma priekšlikumu [jaunai direktīvai](#) un [jaunai regulai](#), lai atceltu [Direktīvu 2001/83/EK](#) un [Regulu \(EK\) Nr. 726/2004](#) attiecīgi.

Kad zāles ir laistas tirgū, EMA tās novēro visā to aprites ciklā saskaņā ar farmakovigilances sistēmu, kurā tiek reģistrēta jebkāda zāļu nelabvēlīga ietekme ikdienas klīniskajā praksē.

Papildus vispārējiem noteikumiem par zālēm pastāv arī īpašas regulas par zālēm reti sastopamu slimību ārstēšanai ([Regula \(EK\) Nr. 141/2000](#)), bērniem paredzētām zālēm ([Regula \(EK\) Nr. 1901/2006](#)) un uzlabotas terapijas zālēm ([Regula \(EK\) Nr. 1394/2007](#)). Plašāka informācija par šo tematu ir izklāstīta D iedaļā.

B. Klīniskā izpēte

Klīniskā izpēte ir zāļu iedarbības uz cilvēkiem sistemātiska izpēte ar mērķi noskaidrot konkrēto zāļu efektivitāti un drošumu. Lai zāles varētu laist tirgū, tām jāpievieno dokumenti, kas norāda uz šo veikto pētījumu rezultātiem. Standarti pakāpeniski attīstās – gan ES, gan starptautiski – kopš 1990. gada, un tie ir kodificēti ES tiesību aktos; šis process ir obligāts farmācijas industrijai. Jaunākajā ES tiesību aktu pārskatīšanā, kas tika veikta 2014. gadā, tika noteikti saskaņoti noteikumi par klīnisko pārbaudi atļaušanu un veikšanu ([Regula \(ES\) Nr. 536/2014](#)). Klīniskās pārbaudes jāpārskata no zinātniskā un ētiskā aspekta, un tām jāsaņem iepriekšēja atļauja. Turklāt tās var notikt tikai tad, ja pētāmo personu tiesības, drošība, cieņa un labjutība ir aizsargātas un prevalē pār visām citām interesēm, un tikai tad, ja izmēģinājums ir paredzēts, lai iegūtu ticamus un noturīgus datus. Regula (ES) Nr. 536/2014 stājās spēkā 2022. gada janvāra beigās un izveidoja ES [Klīnisko pētījumu informācijas sistēmu](#), lai centralizētu iesniegtos pieteikumus klīniskajiem pētījumiem un sniegtu šo pētījumu rezultātus, uzlabojot klīniskajā pētniecībā pārredzamību un piekļūstamību.

C. Uzlabotas terapijas zāles

Uzlabotas terapijas zāles ir salīdzinoši jauni ārstniecības līdzekļi vai farmācijas izstrādājumi, kuru pamatā ir sasniegtais progress šūnu un molekulārajā biotehnoloģijā un jaunas ārstēšanas metodes, tostarp gēnu terapija, šūnu terapija un audu inženierija. Šos kompleksos izstrādājumus, kuros iesaistītas farmaceitiskas, imunoloģiskas vai metaboliskas darbības, nevar uztvert tāpat kā parastās zāles, un tiem nepieciešami īpaši tiesību akti, kā noteikts [Regulā \(EK\) 1394/2007](#) un [Direktīvā 2009/120/EK](#). Tā kā pastāv slimību izplatīšanās risks, ir jāparedz stingras drošuma un kvalitātes prasības attiecībā uz audiem un šūnām. Tādēļ attiecībā uz šiem izstrādājumiem liela nozīme ir [Direktīvai 2004/23/EK](#) par kvalitātes un drošības standartu noteikšanu cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei, testēšanai, apstrādei, konservācijai, uzglabāšanai un izplatīšanai. Eiropas Zāļu aģentūrā tika izveidota [uzlabotas terapijas līdzekļu komiteja](#), un tās uzdevums ir novērtēt uzlabotas terapijas zāļu kvalitāti, nekaitīgumu un iedarbīgumu un sekot zinātnes norisēm šajā jaunizveidotajā biomedicīnas jomā, kam ir milzīgs potenciāls attiecībā uz pacientiem un nozari.

D. Zāles reti sastopamu slimību ārstēšanai un bērniem paredzētas zāles

Arī bērniem domātas zāles ir īpaši reglamentētas ([Regula \(EK\) Nr. 1901/2006](#)), lai nodrošinātu, ka tās ir pārbaudītas īpaši bērniem ētiskā veidā, ka tās atbilst bērnu vajadzībām un ka tām ir ārstējamās personas vecumam piemērotas devas un sastāvs. [Regula \(ES\) 2019/5](#) groza Regulu (EK) Nr. 1901/2006, lai ņemtu vērā to, ka konkrētie pienākumi, uz kuriem attiecas naudassodi, tagad ir izklāstīti [Regulā \(EK\) Nr. 726/2004](#). Farmācijas uzņēmumi pirms tirdzniecības atļaujas pieprasīšanas veic pētījumus ar bērniem, lai iegūtu pierādījumus par jauno zāļu drošumu un iedarbīgumu. [EMA Pediatrijas komiteja](#) novērtē šos pētījumus un tajos iegūtos datus.

Eiropas Savienībā retas slimības ir tādas slimības, kas skar ne vairāk kā piecus no katriem 10 000 iedzīvotājiem. Zāles reti sastopamu slimību ārstēšanai ir paredzētas tieši šo slimību ārstēšanai. [Regulā \(EK\) Nr. 141/2000](#) ir izklāstīta centralizētā procedūra, lai noteiktu tās zāles, kas paredzētas reti sastopamu slimību ārstēšanai. Tā kā reti sastopamās slimības skar ļoti nelielu skaitu cilvēku, pētniecība šajā jomā nav ekonomiskā ziņā pievilcīga. Tādēļ ES uzsāka [Novatorisku zāļu ierosmi](#), lai mudinātu farmācijas nozari izstrādāt reti sastopamu slimību ārstēšanai paredzētas zāles. Komisija 2017. gadā sāka [izvērtēt](#) tiesību aktus par zālēm bērniem un retām

slimībām. No 2021. gada maija līdz jūlijam Komisija veica minētā temata [sabiedrisku apspriešanu](#). Komisija 2022. gada novembrī publicēja [Paziņojumu – Pamatnostādnes](#) par zāļu reti sastopamu slimību ārstēšanai statusa piešķiršanas pieteikumu formātu un saturu un par šā statusa nodošanu no viena iniciatora citam. Tā kā reti sastopamas slimības ir problēma visā pasaulē, EMA plaši sadarbojas ar saviem globālajiem partneriem, lai noteiktu un novērtētu zāles reti sastopamu slimību ārstēšanai.

Zāles reti sastopamu slimību ārstēšanai un pediatrijā lietojamās zāles ir aplūkotas arī Komisijas 2023. gada [priekšlikumā](#) jaunai regulai, kas ir daļa no “farmācijas paketes”, ar ko nosaka Savienības procedūras cilvēkiem paredzēto zāļu reģistrēšanai un uzraudzībai.

E. Medicīniskās ierīces

Medicīniska ierīce ir jebkurš izstrādājums, ko izmanto medicīniskiem mērķiem, tostarp diagnostikai, profilaksei, ārstēšanai, izmeklēšanai vai anatomijas maiņai, kā arī kontracepcijas ierīcēm un medicīniskā aprīkojuma sterilizācijai.

[Regulā \(ES\) 2017/745](#) (Medicīnisko ierīču regula) un [Regulā \(ES\) 2017/746](#) ir paredzēti noteikumi par medicīnisko un *in vitro* diagnostikas (IVD) ierīču laišanu tirgū un par saistītajiem klīniskajiem pētījumiem. Šīs regulas [stājās spēkā](#) attiecīgi 2021. gada maijā un 2022. gada maijā. Ierīces ir sagrupētas atbilstoši to riska kategorijai, un katrai no tām ir īpašs noteikumu kopums. Ar šiem noteikumiem tiek ieviestas stingrākas procedūras atbilstības novērtēšanai un uzraudzībai pēc laišanas tirgū, ražotājiem tiek prasīts sagatavot klīniskās drošības datus, izveidota ierīces unikāla identifikācijas sistēma ierīču izsekojamībai un paredzēta Eiropas medicīnisko ierīču datubāzes izveide. Eiropas Parlamenta un Padomes 2023. gada 15. marta [Regula \(ES\) 2023/607](#) iepriekš minētās regulas groza attiecībā uz pārejas noteikumiem, kas piemērojami noteiktām medicīniskām ierīcēm un IVD medicīniskām ierīcēm. Ar šo jauno regulu ievieš pakāpenisku pārejas perioda pagarinājumu, kas paredzēts Medicīnisko ierīču regulā, ievērojot konkrētus nosacījumus. Ar to arī gan Medicīnisko ierīču regulā, gan IVD regulā tiek svītrots “tirgošanas” termiņš, pēc kura ierīces, kas laistas tirgū pirms pārejas periodiem vai to laikā un kas joprojām ir piegādes ķēdē, būtu jāizņem no tirgus.

F. Rezistence pret antimikrobiālajiem līdzekļiem

Antimikrobiālie preparāti ir vielas, kas nogalina mikroorganismus, tostarp baktērijas, vīrusus, sēnītes un parazītus, vai nomāc to vairošanos. Antimikrobiālo preparātu lietošana (un nepareiza lietošana) aizvien biežāk veicina tādu mikroorganismu izplatību, kuriem ir izstrādājusies rezistence pret šādiem preparātiem, tādējādi radot apdraudējumu sabiedrības veselībai un ievērojami palielinot izmaksas. ES līmeņa rīcība, lai cīnītos pret mikrobu rezistenci, aizsākās 20. gs. 90. gadu beigās. 2017. gadā pieņemtais [Eiropas “Viena veselība” rīcības plāns](#) pret antimikrobiālajiem līdzekļiem izveidojušās rezistences (AMR) apkarošanai nodrošina infekciju efektīvu ārstēšanu, samazinot AMR rašanos un izplatīšanos un palielinot jaunu efektīvu antimikrobiālo līdzekļu izstrādi un pieejamību. 2023. gada 1. jūnijā Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par ES rīcību cīņai pret AMR. Turklāt 2023. gada 13. jūnijā Padome apstiprināja [ieteikumu](#) par to, kā pastiprināt ES rīcību cīņai pret AMR, ievērojot pieeju “Viena veselība”. 2023. gada februārī Komisija publicēja [Deleģēto regulu \(ES\) 2023/905](#), ar ko [Regulu \(ES\) 2019/6 papildina](#) attiecībā uz to, kā piemērot aizliegumu noteiktas antimikrobiālās zāles lietot dzīvniekiem.

CITI UZDEVUMI

ES pastāvīgi cenšas īstenot iniciatīvas, lai veicinātu pētniecību un inovāciju farmācijas nozarē. Pētniecības pamatprogrammas vienmēr ir atbalstījušas ar veselību saistītu pētniecību. Pašreizējā pētniecības un inovācijas finansēšanas pamatprogramma, "[Apvārsnis Eiropa](#)", veicinās ar veselību saistītu pētniecību un reaģēs uz pašreizējām problēmām, pievēršoties tādiem jautājumiem kā veselība visa mūža garumā, vides un sociālās veselības noteicošie faktori, neinfekcijas un retās slimības, infekcijas slimības, rīki, tehnoloģijas un digitālie risinājumi veselības un aprūpes jomā, kā arī veselības aprūpes sistēmas.

Svarīga nozīme ir arī citām ES finansēšanas programmām, piemēram, 2021.–2027. gadam paredzētajai [programmai "ES – veselībai"](#), ko pieņēma, lai uzlabotu gatavību krīzēm, un 2021.–2027. gadam paredzētajam [Eiropas Sociālajam fondam Plus](#), kas atbalsta piekļuvi veselības aprūpei. Turklāt ES ir sniegusi ievērojamu atbalstu novatorisku zāļu izstrādei un steidzami nepieciešamai ārstēšanai, kā arī pacientu piekļuves paātrināšanai jauniem ārstēšanas veidiem, izmantojot Novatorisku zāļu ierosmi un tās priekšteces.

Piekļuvi svarīgākajām zālēm Pasaules Veselības organizācija uzskata par daļu no tiesībām uz veselību. Tomēr piekļuve veselības aprūpei kļūst arvien vairāk atkarīga no pieejamu zāļu esamības. Konstatētie fakti liecina, ka inovatīvo zāļu pārdošanas apjoms dažādās dalībvalstīs atšķiras, ko var izskaidrot ar ekonomiskām atšķirībām un veselības aprūpes infrastruktūras atšķirībām. Šo problēmu vēl ir saasinājusi ekonomikas krīze. Parlaments, paužot satraukumu par šo nopietno situāciju, ir publicējis vairākus patstāvīgos ziņojumus par zāļu pieejamību. 2017. gadā Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par ES iespējām uzlabot zāļu pieejamību. Pašreizējās Komisijas prioritāte joprojām ir piekļuve zālēm par pieņemamu cenu, kā uzsvērts tās 2020. gada [farmācijas stratēģijā](#).

Eiropas Zāļu aģentūrā [darba grupa par atļauto cilvēkiem paredzēto un veterināro zāļu pieejamību](#) sniedz stratēģiskus un strukturālus risinājumus, lai novērstu zāļu piegādes traucējumus un nodrošinātu to nepārtrauktu pieejamību ES, savukārt struktūras un procesi, ko EMA izveidoja zāļu trūkuma novēršanai saskaņā ar [Regulu \(ES\) 2022/123](#) par pastiprinātu Eiropas Zāļu aģentūras lomu, galvenokārt ir vērsti uz darbībām, kas saistītas ar krīzes situācijām.

Nemot vērā pieaugošās bažas par dažu zāļu trūkumu, ko saasinājuši tādi ģeopolitiski notikumi kā karš Ukrainā, enerģētikas krīzes un augstā inflācija, ir jāpievērš uzmanība arī zāļu piegādes aspektam. Šajā nolūkā 2019. gadā EMA izdeva [norādījumus](#) par zāļu trūkuma konstatēšanu un paziņošanu par to.

2021. gada decembrī tika publicēta [Regula \(ES\) 2021/2282](#) par veselības aprūpes tehnoloģiju novērtēšanu un ar ko groza Direktīvu 2011/24/ES. Regula stājas spēkā 2022. gada janvārī un tiks piemērota no 2025. gada janvāra. Jaunā regula noteiks atbalsta sistēmu un procedūras sadarbībai veselības aprūpes tehnoloģiju klīniskajā novērtēšanā ES līmenī, kā arī vienotu metodiku tai. Cita starpā tas palīdzēs paātrināt jaunu zāļu pieejamību.

Padome 2023. gada 7. martā pieņēma [Komisijas priekšlikumu](#), kura mērķis ir pagarināt pārejas periodu, lai pielāgotos Medicīnisko ierīču regulas jaunajiem noteikumiem.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments cenšas neatlaidīgi veidot saskaņotu politiku sabiedrības veselības un farmācijas līdzekļu jomā, kurā būtu ņemti vērā gan sabiedrības veselības apsvērumi, gan nozares intereses. Nesen pieņemtie tiesību akti, kuros ļoti aktīvi piedalījās Parlaments kā viens no likumdevējiem, ietver noteikumus par klīniskajiem izmēģinājumiem, medicīniskām ierīcēm un *in vitro* ierīcēm. Parlaments ir atbalstījis pacientu drošības stiprināšanu likumdošanas procesā. Nenormatīvās rezolūcijās un debatēs par aktuāliem jautājumiem, piemēram, mākslīgā intelekta izmantošanu medicīniskajās ierīcēs, zāļu pieejamību vai *AMR*, ir uzsvērta uzmanība, ko Parlaments pievērš pašreizējām problēmām un jauniem apdraudējumiem. Komisāres *S. Kyriakides* uzklaušanās laikā Parlaments arī uzsvēra nepieciešamību risināt šīs problēmas.

Parlaments 2021. gada sarunās par [Regulu \(ES\) 2021/2282](#) par veselības aprūpes tehnoloģiju novērtēšanu centās nodrošināt, ka veselības aprūpes tehnoloģiju novērtēšana tiks izmantota, lai veicinātu inovācijas, kas sniedz vislabākos rezultātus pacientiem un sabiedrībai kopumā, un darīs iespējamu medicīnas darbiniekiem, pacientiem un medicīnas iestādām noteikt, vai jaunas veselības aprūpes tehnoloģijas ir esošo veselības aprūpes tehnoloģiju uzlabojums riska un ieguvumu ziņā.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [tīmekļa vietnē, kuru piedāvā Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komiteja \(ENVI\)](#) un [Sabiedrības veselības apakškomiteja \(SANT\)](#).

Maria-Mirela Curmei / Christian Kurrer
10/2023

2.2.6. PĀRTIKAS NEKAITĪGUMS

ES pārtikas nekaitīguma politikas mērķis ir aizsargāt cilvēku veselību un patērētāju intereses un veicināt vienotā tirgus vienmērīgu darbību. Pēdējos gados skatījums uz šo jautājumu ir mainījies un pārtikas nekaitīguma politikas mērķi tagad ietver arī cīņu pret klimata pārmaiņu izraisītu pārtikas trūkumu. Eiropas Savienība nodrošina, ka tiek ievēroti standarti tādās jomās kā pārtikas un barības produktu higiēna, dzīvnieku un augu veselība, pārtikas izraisītas zoonozes un pārtikas piesārņojuma novēršana. ES reglamentē arī šo pārtikas un barības produktu marķēšanu.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību 43. un 114. pants, 168. panta 4. punkts un 169. pants.

VISPĀRĪGA INFORMĀCIJA

Pēc vairākām krīzes situācijām saistībā ar pārtiku un dzīvnieku barību (piemēram, govju sūkļveida encefalopātijas (GSE) uzliesmojums un dioksīna piesārņojuma skandāls), ES pārtikas nekaitīguma politika 21. gadsimta pirmās desmitgades sākumā tika būtiski reformēta. Tā rezultātā tika izstrādāta pieeja “no lauka līdz galdam”, kuras uzdevums ir garantēt augstu nekaitīguma līmeni visiem ES tirgū pieejamajiem pārtikas produktiem visos to ražošanas un izplatīšanas procesa posmos neatkarīgi no tā, vai šie produkti ražoti ES vai ievesti no trešām valstīm. Šis tiesību aktu kopums veido sarežģītu un integrētu noteikumu sistēmu, kas aptver visus pārtikas ķēdes posmus – no dzīvnieku barības un veselības, augu aizsardzības un pārtikas ražošanas līdz apstrādei, uzglabāšanai, transportam, importam, eksportam un mazumtirdzniecībai. ES ievēro augstus pārtikas un barības nekaitīguma standartus, tomēr joprojām notiek pārtikas un barības nekaitīguma incidenti. ES kopā ar valstu iestādēm un Eiropas Pārtikas nekaitīguma iestādi (EFSA) ir ieviesušas stabilu sistēmu šo nekaitīguma problēmu atklāšanai un reaģēšanai uz tām. Šie noteikumi, piemērojot pieeju “Viena veselība”, tiks turpmāk izstrādāti Komisijas stratēģijā “[No lauka līdz galdam](#)”, ar ko tā nāca klajā 2020. gadā kā daļu no Eiropas zaļā kursa un kuras mērķis ir saskaņot pārtikas ražošanu ar vides saglabāšanu.

SASNIEGUMI

A. Vispārējais tiesiskais regulējums

Ir pamatregula, kas pieņemta 2002. gadā un kurā ir paredzēti [vispārīgie principi un noteikumi](#), kuri piemērojami pārtikas un barības aprites tiesību aktiem un kurā ir ņemts vērā “piesardzības princips” (2.5.1.). Regulā tika izklāstīta riska novērtējuma pieeja un noteikti vispārīgi noteikumi attiecībā uz pārtikas un dzīvnieku barības izsekojamību. Ar to tika ieviesta [pārtikas un barības ātrās reaģēšanas sistēma](#), kas atļauj dalībvalstīm un Komisijai ātri apmainīties ar informāciju un koordinēt pasākumus, ar kuriem reaģēt uz pārtikas un dzīvnieku barības izraisītajiem veselības apdraudējumiem. Ar to tika arī izveidota EFSA, kuras uzdevums ir novērtēt visus ar pārtikas aprites ķēdi saistītos apdraudējumus un sniegt informāciju par tiem. Eiropas Savienība pēc vispārējo pārtikas aprites tiesību aktu derīguma pārbaudes un reaģējot uz Eiropas

Pilsoņu iniciatīvu par glifosātu šos tiesību aktus ir pārskatījusi, lai uzlabotu [EFSA riska novērtējumu pārredzamību](#), to pamatā esošo zinātnisko pētījumu neatkarību un sadarbību ar dalībvalstīm jautājumos, kas saistīti ar ekspertu un datu nodrošināšanu. Komisija apņēmas pārskatīt arī citus svarīgākos tiesību aktus tādās jomās kā [jauni pārtikas produkti](#), ģenētiski modificēti organismi ([GMO](#)), [pesticīdi](#), [saskarei ar pārtiku paredzēti materiāli](#) un [pārtikas piedevas](#), lai tos saskaņotu ar vispārējo pārtikas aprites tiesību aktu pārskatīšanu un palielinātu pārredzamību.

B. Pārtikas produktu higiēna

ES mērķis ir nodrošināt pārtikas higiēnas ievērošanu visā pārtikas aprites ciklā – no lauku saimniecībām līdz patērētājiem. 2004. gada aprīlī, ievērojot pieeju “no lauka līdz galdam”, tika pieņemts jauns tiesiskais regulējums jeb tā dēvētā higiēnas tiesību aktu pakete ([Regula \(EK\) Nr. 852/2004](#)), ar ko reglamentē [pārtikas produktu higiēnu](#), [nosaka īpašus higiēnas noteikumus attiecībā uz dzīvnieku izcelsmes pārtiku](#) un izveido Kopienas sistēmu attiecībā uz [lietošanai pārtikā paredzētu dzīvnieku izcelsmes produktu oficiālās kontroles](#) organizēšanu. Kopienas regulējums arī paredz īpašus noteikumus, kas attiecas uz svaigu gaļu, gliemenēm, pienu un piena produktiem. Tiesību aktu pakete atbildību par pārtikas produktu higiēnu tieši uzliek dažādajiem pārtikas ķēdes dalībniekiem, ieviešot pašregulējošo sistēmu un izmantojot riska analīzes un kritisko kontrolpunktu metodi, ko uzrauga, kompetentajām iestādēm veicot oficiālu kontroli. Regulas pielikumi tika [atjaunināti](#) 2021. gada martā. Regula (EK) Nr. 852/2004 tika vairākkārt grozīta, lai nodrošinātu alergēnu profilaksei nepieciešamo higiēnas prasību izpildi, veicinātu drošu pārtikas pārdali un uzlabotu uzņēmumu darbinieku informētību par pārtikas nekaitīgumu.

Ar [Regulu \(EK\) Nr. 178/2002](#) par pārtikas aprites tiesību aktu vispārīgajiem principiem tiek papildus ieviesti noteikumi par pārtikas produktu izsekojamību. Ja kāds pārtikas produkts rada apdraudējumu veselībai, uzņēmumiem tas ir nekavējoties jāizņem no tirgus, jāinformē patērētāji un jābrīdina attiecīgā iestāde.

C. Pārtikas piesārņojums

Pārtikas piesārņojumam var būt dabīgi cēloņi, vai to var izraisīt audzēšanas paņēmieni un ražošanas metodes. [Regula \(ES\) 2023/915](#), kas aizstāja iepriekšējo Regulu (EK) Nr. 1881/2006, stājās spēkā 2023. gada maijā, un tajā galvenā uzmanība pievērsta dažādu pārtikas piesārņotāju maksimāli pieļaujamās koncentrācijas noteikšanai. Lai aizsargātu sabiedrības veselību, ir noteikta piesārņotāju, piemēram, nitrātu, smago metālu un dioksīnu, maksimāli pieļaujamā koncentrācija gan dzīvnieku, gan augu izcelsmes pārtikas produktos, kas regulāri tiek pārskatīta. Atliekvielas pārtikas produktos var nonākt arī no produktīvajiem dzīvniekiem, kas ir ārstēti ar veterinārajiem ārstniecības līdzekļiem vai ir bijuši pakļauti pesticīdu vai biocīdu produktu iedarbībai. Atliekvielu maksimālās robežvērtības tiek periodiski noteiktas un atjauninātas. Eiropas Savienībā tirgū nedrīkst laist pārtikas produktus, kas satur nepieņemamu daudzumu piesārņotāju.

Ir paredzēti arī noteikumi par saskarei ar pārtiku paredzētiem materiāliem, piemēram, pārtikas produktu pārvadāšanai vai apstrādei paredzētiem materiāliem, kā arī iepakojuma materiāliem un virtuves un galda piederumiem. Ir pieņemta [pamatregula](#), kas tika [grozīta 2019. gadā](#) un kurā noteiktas vispārīgās prasības visiem attiecīgajiem materiāliem un piederumiem, lai garantētu, ka šo materiālu sastāvdaļas pārtikā nenonāktu tādos daudzumos, kas varētu apdraudēt cilvēku veselību. Attiecībā uz tās I pielikumā uzskaitītajiem 17 materiāliem un izstrādājumiem, kas nonāk saskarē ar

pārtiku (visiem materiāliem un izstrādājumiem, kas paredzēti saskarei ar pārtiku), var pieņemt konkrētus ES mēroga pasākumus, kuros ietverti sīkāki noteikumi. Materiālu un izstrādājumu, kam paredzēta saskare ar pārtiku, labas ražošanas prakses standarti ir izklāstīti [Regulā \(EK\) Nr. 2023/2006](#), Piemēram, attiecībā uz plastmasu ir ieviesti ierobežojumi attiecībā uz bisfenola A izmantošanu zīdaiņu ēdināšanai paredzētās plastmasas pudelītēs. 2011. gadā ES savus noteikumus par plastmasu, ko izmanto materiālos, kuri nonāk saskarē ar pārtiku, konsolidēja vienotā dokumentā ([Regula \(ES\) Nr. 10/2011](#)). 2022. gada septembrī Komisija pieņēma [jaunus noteikumus par tādu reciklētas plastmasas materiālu un izstrādājumu drošumu, kas paredzēti saskarei ar pārtiku](#).

D. Pārtikas produktu marķēšana

Tiesiskais regulējums attiecībā uz pārtikas produktu marķēšanu izstrādāts ar mērķi garantēt, lai patērētājiem būtu pieejama skaidra, saprotama un ticama informācija par produktu saturu un sastāvu, tādējādi aizsargājot viņu veselību un svarīgākās intereses. Piemēram, uz iepakojuma ir skaidri jānorāda informācija par to, vai pārtikas produktu sastāvā ir alergēni, piemēram, soja, lipekļi vai laktoze. Jaunās regulas par [pārtikas produktu informācijas sniegšanu patērētājiem](#), kura ir spēkā kopš 2016. gada decembra, galvenais jaunievedums ir prasība ražotājiem norādīt alergēnus nefasētos (piemēram, restorānos un ēdnīcās tirgotos) pārtikas produktos. Ražotājiem jānorāda arī neapstrādātas gaļas izcelsme (dažiem gaļas veidiem, izņemot liellopu gaļu, kuras izcelsme jau ir jānorāda uz marķējuma) un pārtikas produktu imitāciju, piemēram, dārzeņu produktu, kas aizstāj sieru vai gaļu, klātbūtne. Īpašos noteikumos par [izcelsmes marķējumu](#) ir ietvertas konkrētas prasības, saskaņā ar kurām (ar dažiem izņēmumiem) ir jānorāda, kur audzētas un nokautas cūkas, aitas, kazas un putni, no kuriem iegūta fasēta svaiga, atdzesēta un saldēta gaļa.

Pārtikas produktu marķējums, izskats vai reklāma nedrīkst maldināt patērētājus. [Regulā \(EK\) Nr. 1924/2006](#) ir paredzēti skaidri noteikumi, kas reglamentē uzturvērtības un veselīguma norādes (piemēram, “zems tauku saturs” vai “daudz šķiedrvielu”, vai apgalvojumi par pārtikas produkta saistību ar veselību). Šādiem apgalvojumiem ir jābalstās uz zinātniskiem pierādījumiem, un tie ir apkopoti publiskā ES veselīguma norāžu reģistrā.

2013. gadā pieņemtajā regulā par [īpašām patērētāju kategorijām paredzētu pārtiku, kas tika atjaunināta 2021. gadā](#) un [2023. gada martā](#), vairs netiek izmantota diētas pārtikas produktu koncepcija, to aizstājot ar noteikumiem, kas attiecas uz īpašām neaizsargātām patērētāju grupām, piemēram, zīdaiņiem un maziem bērniem, cilvēkiem ar īpašiem veselības stāvokļa noteiktiem uztura ierobežojumiem un cilvēkiem, kuri ievēro uztura režīmu ar ierobežotu enerģētisko vērtību svāra samazināšanai.

E. Pārtikai pievienotas vielas

Pārtikas piedevas, fermenti un aromatizētāji, ko dēvē arī par pārtikas uzlabotājiem, ir vielas, kuras apzināti pievienotas pārtikas produktiem, lai veiktu kādu noteiktu tehnoloģisku funkciju, piemēram, krāsvielas, saldinātāji vai konservanti. Atļauju piešķiršanas procedūras un marķēšanas un lietojuma nosacījumi attiecībā uz šīm vielām ir paredzēti īpašos noteikumos. Saskaņā ar ES tiesību aktiem pārtikas piedevām pirms to izmantošanas pārtikas produktos jāsaņem atļauja. Pēc apstiprinājuma saņemšanas šīs vielas tiek iekļautas ES atļauto pārtikas piedevu reģistrā, kas noteikts [Regulā \(EK\) Nr. 1333/2008](#) par pārtikas piedevām, kurā izklāstīti arī nosacījumi, saskaņā ar kuriem tās var izmantot. Ar šo regulu tika izveidots arī visaptverošs

Savienībā atļauto pārtikas piedevu saraksts, kas tika pilnībā izklāstīts [Regulā \(ES\) Nr. 1129/2011](#). Tāpat ir ar tādiem uztura bagātinātājiem kā vitamīni un minerālvielas, kurus var pievienot pārtikai, lai to bagātinātu vai uzsvētu tās specifiku no uzturvērtības viedokļa, ar nosacījumu, ka tie ir iekļauti īpašos atļauto vielu un šo vielu atļauto izcelsmes avotu sarakstos.

F. Dzīvnieku un augu veselība

Lai garantētu pārtikas aprites nekaitīgumu, Eiropas regulējums iever vispārīgus noteikumus par infekcijas slimību uzraudzību, paziņošanu par tām, šo slimību ārstēšanu un to pārnēsātājiem. Sākotnējais [tiesiskais regulējums attiecībā uz oficiālās kontroles organizēšanu](#) ir noteikts, lai nodrošinātu atbilstības pārbaudi saistībā ar dzīvnieku barības un pārtikas aprites tiesību aktiem un dzīvnieku veselības un dzīvnieku labturības noteikumiem. Komisija 2013. gada maijā iesniedza tiesību aktu paketi, kurā bija ietverti priekšlikumi par dzīvnieku un augu veselību, augu reproduktīvo materiālu un oficiālo kontroli. Šī pakete paredzēja vairāk uz iespējamo risku orientētu pieeju dzīvnieku veselības aizsardzībai, izvirzot mērķi palielināt oficiālo kontroļu efektivitāti, lai pēc iespējas novērstu pārtikas krīzes un krāpniecības gadījumus. Rezultātā pieņemtais jaunais ES Dzīvnieku veselības tiesību akts ([regula par pārnēsājamām dzīvnieku slimībām](#)), kas pieņemts 2016. gada martā un piemērojams no 2021. gada aprīļa, pievērš uzmanību dzīvnieku slimību profilaksei un izskaušanai, precizējot pienākumus un nodrošinot savlaicīgu atklāšanu un kontroli. Ar [Regulu \(ES\) 2016/429](#) vairākas dzīvnieku veselību reglamentējošas tiesību normas ir konsolidētas vienotā tiesību aktā. Tajā noteiktas pamatnostādnes tādu slimību profilaksei un pārvaldībai, kuras var pārnest starp dzīvniekiem vai no dzīvniekiem uz cilvēkiem.

Jaunā fitosanitārā režīma ([regula par aizsardzības pasākumiem pret augiem kaitīgajiem organismiem \("augu veselības tiesību akts"\)](#)) mērķis ir aizsargāt labību, augļus, dārzeņus un mežus pret augiem kaitīgo organismu vai slimību ieviešanos vai izplatīšanos. Tā mērķis ir arī uzlabot augu importam no trešām valstīm piemērotās pārbaudes un standartizēt augu pases, vienlaikus paplašinot to augu klāstu, kuru stādīšanai nepieciešamas pases. Tas ir piemērojams galvenokārt no 2019. gada decembra, tāpat kā [jaunā regula par oficiālajām kontrolēm](#), kura no tā paša laika attieksies arī uz augu veselību un dzīvnieku izcelsmes blakusproduktiem;

G. Tiesību akti dzīvnieku barības un tās marķēšanas jomā

Barības aprītē iesaistītajiem uzņēmējiem ir jānodrošina visu to kontrolē esošo ražošanas, pārstrādes un izplatīšanas posmu atbilstība ES noteikumiem par [dzīvnieku barības higiēnu](#) un jāgarantē pilnīga izsekojamība. Tas attiecas arī uz barības importu un eksportu no un uz trešām valstīm. Lauksaimnieku pienākums, kad tie baro produktīvos dzīvniekus, ir nodrošināt, lai dzīvnieku barības, dzīvnieku un dzīvnieku izcelsmes produktu bioloģiskā, ķīmiskā un fiziskā piesārņojuma risks būtu tik zems, cik praktiski ir sasniedzams. Īpaša direktīva par [nevēlamām vielām dzīvnieku barībā](#) nosaka maksimāli pieļaujamās šādu vielu, tostarp smago metālu, daudzumus dzīvnieku barībā un aizliedz atšķaidīt piesārņotas barības sastāvdaļas. Ir paredzēti noteikumi par [dzīvnieku barības marķēšanu un tirdzniecību](#), lai nodrošinātu augstu barības nekaitīguma līmeni un attiecīgi arī augstu sabiedrības veselības aizsardzības līmeni, kā arī sniegtu pietiekamu informāciju lietotājiem un patērētājiem. Ar [Regulu \(ES\) 2019/6](#) un [Regulu \(ES\) 2019/4](#) ir aktualizēti noteikumi attiecīgi par [veterinārajām zālēm](#) un [ārstniecisko barību](#).

H. Jauni pārtikas produkti

Jauniem pārtikas produktiem (t. i., produktiem, kuru lietošana pirms 1997. gada maija nav bijusi plaši izplatīta, piemēram, alternatīvām olbaltumvielām, uztura bagātinātājiem utt.) pirms to tirdzniecības ES ir jāveic nekaitīguma novērtējums. No [2018. gada ir spēkā jauna regula](#), kas nodrošina novatorisku pārtikas produktu vieglāku pieejamību, vienlaikus saglabājot augstu pārtikas nekaitīguma līmeni. Ar to ir ieviesta vienkāršota, centralizēta un tiešsaistē izpildāma ES mēroga atļauju piešķiršanas procedūra jauniem pārtikas produktiem un tradicionāliem pārtikas produktiem no trešām valstīm (kuri ES tiek uzskatīti par jauniem pārtikas produktiem). Pirms Komisija piešķir atļauju, EFSA veic centralizētu zinātnisku drošības novērtējumu, definējot lietošanas nosacījumus, šo produktu atzīšanu par pārtikas produktiem un marķēšanas prasības. Visi atļautie jaunie pārtikas produkti tiks iekļauti atļauto produktu sarakstā. Līdz brīdim, kad stāsies spēkā konkrēti tiesību akti par pārtikas produktiem no klonētiem dzīvniekiem, uz šādiem pārtikas produktiem attiecas minētā regula, un tāpēc tie ir atbilstoši jāmarķē.

I. Ģenētiski modificētie organismi (ĢMO)

ĢMO ir “organisms – izņemot cilvēku –, kurā ģenētiskais materiāls izmainīts tādā veidā, kas nav dabiskā kopulācija un/vai dabiskā krustmija”^[1]. Piemēram, augus var modificēt, izmantojot modernas biotehnoloģijas, lai padarītu tos izturīgākus pret slimībām vai palielinātu to ražīgumu. Eiropas Savienība, ievērojot piesardzības principu, ir izveidojusi stingru tiesisko regulējumu pārtikā un barībā izmantoto ĢMO audzēšanai un komercializācijai ([Regula \(EK\) Nr. 1829/2003](#), [Regula \(EK\) Nr. 1830/2003](#), [Regula \(EK\) Nr. 65/2004](#), [Regula \(EK\) Nr. 641/2004](#)). Pirms tiek atļauta kāda ĢMO laišana tirgū, EFSA kopā ar dalībvalstu zinātniskajām organizācijām veic zinātnisku riska novērtējumu, lai pārliecinātos, ka netiek radīti nekādi draudi cilvēku vai dzīvnieku veselībai vai videi. Pēc EFSA atzinuma saņemšanas Komisija (kura atzinumam var nepieņemt) sagatavo projektu lēmumam, ar ko piešķir vai liedz atļauju. Lai lēmumu apstiprinātu, tam ir jāsaņem kvalificēts vairākums dalībvalstis pārstāvošu ekspertu komitejas balsojumā. Ja tiek pieņemts lēmums “atzinumu nesniegt”, t. i., ja kvalificēts vairākums nenobalso ne par, ne pret atļaujas piešķiršanu, galīgo lēmumu pieņem Komisija. Jebkuram atļautam pārtikas produktam vai barībai, kas izgatavota no ĢMO vai kuras sastāvā ir ĢMO, tas ir skaidri jānorāda uz marķējuma, un šim pārtikas produktam vai barībai ir jābūt izsekojamam, lai patērētāji varētu izdarīt uz informāciju balstītu izvēli. Dalībvalstis savā teritorijā drīkst [ierobežot vai aizliegt](#) tādu kultūraugu audzēšanu, kas ietver ĢMO, pat tad, ja tā ir atļauta ES līmenī.

2023. gada 5. jūlijā Komisija publicēja [priekšlikumu](#) par tādu augu reglamentēšanu, kas izveidoti ar īpašām genomikas metodēm pārtikas un barības vajadzībām. Tas tika izstrādāts procesā, kas sākās 2018. gadā, kad ES Tiesa spriedumā nolēma, ka ar šādiem paņēmieniem izveidoti organismi ir jāreglamentē kā “ĢMO” atbilstīgi spēkā esošajai ES direktīvai ĢMO jomā – [Direktīvai 2001/18/EK](#).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Pēc zirga gaļas skandāla un citiem ar pārtikas apriti saistītas krāpšanas gadījumiem Parlaments aicināja paredzēt prasību par tās gaļas izcelsmes obligātu norādīšanu, kas izmantota kā sastāvdaļa apstrādātā pārtikā. Parlaments un Padome vienojās par

[1] Eiropas Parlamenta un Padomes [Direktīva 2001/18/EK](#) (2001. gada 12. marts) par ģenētiski modificētu organismu apzinātu izplatīšanu vidē, OV L 106, 17.4.2001., 1. lpp.

jauniem noteikumiem par stingrākām oficiālajām pārtikas pārbaudēm, lai uzlabotu pārtikas izsekojamību un apkarotu krāpšanu. Sarunu laikā Parlamentam izdevās nostiprināt izpildes mehānismus krāpnieciskas vai maldinošas prakses gadījumos. Parlaments pievērsīs īpašu uzmanību patērētāju veselības apdraudējumam, ko rada klonēti dzīvnieki un nanomateriāli vai ĢMO. Tas bieži pārbauda projektus priekšlikumiem par atļaujas piešķiršanu vai atjaunošanu attiecībā uz tādiem jauniem ģenētiski modificētiem augiem kā kukurūza vai sojas pupiņas un regulāri iebilst pret šiem priekšlikumiem.

Pēc bažām, kas tika paustas par herbicīdu vielas glifosāta lietojuma lauksaimniecībā radīto risku, Parlaments 2018. gadā izveidoja īpašu komiteju, kuras uzdevums bija pārskatīt ES atļaujas piešķiršanas procedūru attiecībā uz pesticīdiem. Vispārējo pārtikas aprites tiesību aktu pārskatīšanas laikā, kuras nolūks bija uzlabot pārredzamību visā pārtikas ķēdē, Parlaments cīnījās par to, lai nodrošinātu, ka drošuma pētījumi tiek publicēti, pirms tiek piešķirta atļauja laist produktu tirgū.

Papildus citiem ieteikumiem savā [2021. gada oktobra rezolūcijā](#) par stratēģiju “No lauka līdz galdam” Parlaments atgādināja par Eiropas pārtikas aprites tiesību aktu nozīmi globālu pārtikas nekaitīguma standartu noteikšanā.

2022. gadā Parlaments pasūtīja [pētījumu](#) par Eiropas Pārtikas nekaitīguma iestādes (EFSA) neatkarības un pārredzamības politiku.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas \(ENVI\) tīmekļa vietnē](#).

Maria-Mirela Curmei / Christian Kurrer
10/2023

2.3. SOCIĀLĀ UN NODARBINĀTĪBAS POLITIKA

2.3.1. SOCIĀLĀ UN NODARBINĀTĪBAS POLITIKA: VISPĀRĒJIE PRINCIPI

Eiropas integrācija gadu gaitā ir izraisījusi būtisku sociālo attīstību. Svarīgs atskaites punkts tika sasniegts 2017. gadā, kad Parlaments, Padome un Komisija proklamēja Eiropas sociālo tiesību pīlāru un atkārtoti apliecināja savu apņemšanos nodrošināt labākus dzīves un darba apstākļus visā ES. Ar to saistītajā 2021. gada rīcības plānā ir izklāstītas konkrētas iniciatīvas, lai šo apņemšanos īstenotu.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. pants un Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 9., 10., 19., 45.–48. un 145.–161. pants.

MĒRĶI

LES 3. pantā ir noteikts, ka Savienības pienākums ir panākt pilnīgu nodarbinātību un sociālo progresu. ES un dalībvalstu kopīgie mērķi sociālajā un nodarbinātības jomā, kā noteikts LESD 151. pantā, ir nodarbinātības veicināšana, dzīves un darba apstākļu uzlabošana, pienācīga sociālā aizsardzība, darba devēju un darba ņēmēju dialogs un cilvēkresursu attīstība, lai pastāvīgi uzturētu augstu nodarbinātības līmeni un cīnītos pret atstumtību.

SASNIEGUMI

A. No Romas līguma līdz Māstrihtas līgumam

Lai darba ņēmēji un viņu ģimenes varētu pilnībā izmantot tiesības pārvietoties un brīvi meklēt darbu visā kopējā tirgū, jau ar Romas līgumu (EEK līgums, 1957) tika noteikts, ka ir nepieciešama dalībvalstu sociālā nodrošinājuma sistēmu saskaņošana. Šis līgums paredz principu, ka vīrieši un sievietes saņem vienādu darba samaksu, ko Tiesa atzina par tieši piemērojamu, un Eiropas Sociālā fonda (ESF) izveidi ([2.3.2.](#)).

Ar Vienoto Eiropas aktu (VEA, 1986) tika ieviestas jaunas politikas jomas, kurās lemj ar kvalificēta vairākuma balsojumu, proti, darba aizsardzība, sociālais dialogs starp darba devēju organizācijām un arodbiedrībām un ekonomiskā un sociālā kohēzija.

Valdība arvien lielāka vienprātība par to, ka saistībā ar iekšējā tirgus izveides pabeigšanu vairāk uzmanības vajadzētu pievērst sociālajiem faktoriem. Pēc ilgām debatēm 1989. gada decembra Strasbūras samitā valstu un valdību vadītāji, kas pārstāvēja 11 dalībvalstis, atturoties Apvienotajai Karalistei, pieņēma Kopienas Hartu par darba ņēmēju sociālajām pamattiesībām (Sociālo hartu).

B. No Amsterdamas līguma līdz Lisabonas līgumam

Šī neērtā situācija saistībā ar divkāršo juridisko pamatu, ko bija radījis AK izņēmuma statuss, beidzās līdz ar Amsterdamas līguma (1997) parakstīšanu, kad visas dalībvalstis, tostarp Apvienotā Karaliste, vienojās Nolīgumu par sociālo politiku iekļaut dokumentā, kas vēlāk kļuva par LESD (151.–161. pants). Sadarbības procedūru 153. pantā aizstāja ar koplēmuma procedūru, kuras piemērošanu paplašināja attiecībā uz noteikumiem par ESF ([2.3.2.](#)), darba ņēmēju brīvu pārvietošanos un Kopienas

migrējošo darba ņēmēju sociālo nodrošinājumu (2.3.4.). Jaunais 19. pants Padomei deva iespēju “paredzēt attiecīgus pasākumus, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ”. Pamatojoties uz to, nedaudz vēlāk tika pieņemtas divas direktīvas: Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, un Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju.

Ar Amsterdamas līgumu ES mērķos iekļāva arī augsta nodarbinātības līmeņa veicināšanu un noteica Kopienai pienākumu atbalstīt un papildināt dalībvalstu pasākumus šajā jomā, kā arī izstrādāt saskaņotu stratēģiju, proti, Eiropas nodarbinātības stratēģiju (ENS) (LESD 145.-150. pants), kuras pamatā ir atvērtā koordinācijas metode (2.3.3.).

Turklāt 2000. gadā Nicas samitā tika pieņemta ES Pamattiesību harta. **Nodarbinātības komiteja**, kas darbojas saskaņā ar ENS politikas satvaru, un Sociālās aizsardzības komiteja tika izveidotas, lai veicinātu dalībvalstu un Komisijas sadarbību (LESD 160. pants) nodarbinātības un sociālās aizsardzības politikas jomā, taču visi priekšlikumi paplašināt koplēmuma procedūru tika noraidīti.

Ņemot vērā 2005. gada Lisabonas stratēģijas termiņa vidusposma pārskatīšanu, saistībā ar ENS pieņemtās nodarbinātības vadlīnijas tika iekļautas integrētajās vadlīnijās izaugsmei un nodarbinātībai.

Lai sniegtu atbalstu darba ņēmējiem, kas atlaisti no darba mainīgo globālās tirdzniecības modeļu dēļ, 2007. gadā tika izveidots Eiropas Globalizācijas pielāgošanās fonds (2.3.2.).

Lisabonas līgums (2007) ļāva panākt turpmāku progresu Eiropas integrācijas sociālās dimensijas nostiprināšanā. LES tagad ir uzsvērti tādi ES sociālie mērķi kā pilnīga nodarbinātība un paaudžu solidaritāte (3. pants). Līguma 6. pantā ir atzīts, ka Pamattiesību hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā Līgumiem. Hartā ir atzītas tā dēvētās “solidaritātes tiesības”, piemēram, darba ņēmēju tiesības uz informāciju un konsultācijām, kā arī tiesības uz kolektīvām sarunām, godīgiem un taisnīgiem darba apstākļiem, sociālo nodrošinājumu un sociālo palīdzību. LESD tika iekļauta horizontāla sociālā klauzula, kas paredz, ka ES, nosakot un īstenojot savu pārējo politiku un darbības, ir jāievēro iepriekš minētie sociālie mērķi (9. pants).

C. Situācijas attīstība kopš Lisabonas līguma pieņemšanas

Ņemot vērā finanšu un ekonomikas krīzi, 2010. gadā tika pieņemta Stratēģija “Eiropa 2020”, kur par vienu no prioritārajām jomām tika izvirzīta iekļaujoša izaugsme – tādas ekonomikas veicināšana, kurā ir augsts nodarbinātības līmenis un kura nodrošina sociālo un teritoriālo kohēziju. Stratēģijā ir izvirzīti arī pieci pamatmērķi, tai skaitā nozīmīgs sociālais mērķis (līdz 2020. gadam par 20 miljoniem samazināt nabadzības riskam pakļauto cilvēku skaitu), un atjaunināta apņemšanās nodarbinātības jomā, proti, 20-64 gadus veco personu grupā panākt 75 % nodarbinātības līmeni. Lai varētu sasniegt šos mērķus, tika izveidotas septiņas pamatiniciatīvas, tostarp Jaunu prasmju un darbvietu programma, kuras centrā bija elastdrošības politikas pārveide, un Eiropas platforma cīņai pret nabadzību un sociālo atstumtību (2.3.9.). Šo iniciatīvu panākumus uzraudzīja ES ekonomikas pārvaldības ikgadējā ciklā – Eiropas pusgadā. Reaģējot uz pieaugošo nabadzības līmeni,

2014. gadā izveidoja Eiropas atbalsta fondu vistrūcīgākajām personām. Tas nodrošina pārtiku un pamata materiālo palīdzību, kā arī sociālās integrācijas pasākumus.

Komisija 2017. gada 26. aprīlī nāca klajā ar Eiropas sociālo tiesību pīlāru (ESTP), kurā izklāstīti 20 galvenie principi un tiesības, kas balsta atjauninātu konverģences procesu virzībā uz labākiem dzīves un darba apstākļiem. Tie tiek dalīti trijās kategorijās. i) vienādas iespējas un piekļuve darba tirgum, ii) taisnīgi darba apstākļi un iii) sociālā aizsardzība un iekļaušana. Gēteborgas Sociālo jautājumu samitā 2017. gada novembrī Parlaments, Padome un Komisija savu kopīgo apņemšanos īpaši izcēla, pieņemot kopīgu proklamāciju par ESTP. ESTP ir pievienots “sociālo rezultātu pārskats”, kurā atspoguļo progresu ([2.3.9.](#)).

2019. gadā tika izveidota Eiropas Darba iestāde ar mītnes vietu Bratislavā. Tās galvenais mērķis ir palīdzēt dalībvalstīm un Komisijai nodrošināt, ka ES noteikumi par darbaspēka mobilitāti un sociālā nodrošinājuma koordinēšanu tiek īstenoti taisnīgi, vienkārši un efektīvi.

Tajā pašā gadā tika pieņemti arī vairāki svarīgi tiesību akti. Ar Direktīvu (ES) 2019/1158 par darba un privātās dzīves līdzsvaru vecākiem un aprūpētājiem cenšas uzlabot piekļuvi atvaļinājumam ģimenes apstākļu dēļ un elastīgam darba režīmam, kā arī turpināt uzlabot vīriešu un sieviešu līdztiesību darba tirgū. Direktīvas (ES) 2019/1152 par pārredzamiem un paredzamiem darba apstākļiem mērķis ir sniegt darba ņēmējiem papildu pamattiesību kopumu, piemēram, tiesības uz konkrētāku informāciju par būtiskiem viņu darba aspektiem, tostarp prasa ierobežot pārbaudes laika ilgumu, palielināt iespējas meklēt papildu darbu, aizliedzot ekskluzivitātes klauzulu, iepriekš paziņot par standartstundām un obligāto apmācību sniegt bez maksas. Padomes ieteikuma par darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai mērķis ir novērst formālās seguma nepilnības.

Pēc Covid-19 pandēmijas uzliesmojuma tika pieņemti vairāki pasākumi, lai novērstu krīzes sekas nodarbinātības un sociālajā jomā, piemēram, Investīciju iniciatīvas reaģēšanai uz koronavīrusu (*CRII* un *CRII+*) un pagaidu atbalsts bezdarba risku mazināšanai ārkārtas situācijā (*SURE*). Turklāt tika uzsākta kohēzijas rīcība bēgļu atbalstam Eiropā (*CARE*) un palielināts no programmas “Atveseļošanas palīdzības kohēzijai un Eiropas teritorijām” (*REACT-EU*) resursiem piešķirtais priekšfinansējums, lai atbalstītu dalībvalstis un reģionus ārkārtas palīdzības sniegšanā cilvēkiem, kuri bēg no Ukrainas pēc Krievijas iebrukuma.

Komisija 2021. gada 3. martā nāca klajā ar [ESTP rīcības plānu](#), kurā izklāstītas konkrētas iniciatīvas, ko tā ir apņēmusies īstenot šajā pilnvaru termiņā (līdz 2024. gada beigām). Tajā ierosināti arī pamatmērķi 2030. gadam, proti, nodarbināto 20–64 gadus veco personu īpatsvaru palielināt vismaz līdz 78 %, to pieaugušo īpatsvaru, kuri katru gadu piedalās apmācībā, palielināt vismaz līdz 60 % un nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto personu skaitu samazināt vismaz par 15 miljoniem. Portu sociālajā samitā, kas notika 2021. gada 7. un 8. maijā, vadītāji atkārtoti apstiprināja apņemšanos sasniegt minētos pamatmērķus. Plāns paredzēja, ka vairākas iestādes un organizācijas, tostarp Parlaments, pieņem [Portu Sociālo apņemšanos](#) un ka ES dalībvalstu vai valdību vadītāji pieņem [Portu deklarāciju](#). Ar to saistītie valstu mērķrādītāji tika izklāstīti 2022. gada jūnijā. Šo mērķu īstenošanu veicina ar pārskatīto sociālo rezultātu pārskatu un finansējumu no daudzgadu finanšu shēmas 2021.–2027. gadam un *NextGenerationEU*, jo īpaši [Atveseļošanas un noturības mehānisma](#), kā arī Eiropas pusgada ietvaros īstenoto uzraudzību.

Tajā pašā gadā tika pieņemts arī Padomes ieteikums par Eiropas Garantijas bērniem izveidi, lai novērstu un apkarotu sociālo atstumtību, garantējot bērniem, kam vajadzīga palīdzība, piekļuvi agrīnajai pirmsskolas izglītībai un aprūpei, izglītībai, veselības aprūpei, uzturam un mājoklim. Eiropas Sociālajā fondā Plus (ESF+) 2021.–2027. gadam visām dalībvalstīm ir jāpiešķir pienācīgi līdzekļi bērnu nabadzības apkarošanai, savukārt dalībvalstīm, kurās nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto bērnu īpatsvars pārsniedz ES vidējo rādītāju, šim nolūkam ir jāatvēl 5 % no ESF+ finansējuma.

Lai apkarotu strādājošo nabadzību ES, [Direktīva \(ES\) 2022/2041](#) par adekvātām minimālajām algām nosaka prasības par minimālo algu, kas uzskatāma par adekvātu saskaņā ar valsts tiesību aktiem un/vai koplīgumiem, un veicina darba ņēmēju piekļuvi efektīvai minimālās algas aizsardzībai. Minimālo algu katra dalībvalsts joprojām nosaka pati, taču visām valstīm ir jāgarantē, ka to noteiktā minimālā alga ļauj darba ņēmējiem dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi.

[Padomes ieteikuma par adekvātu minimālo ienākumu, kas nodrošina aktīvu iekļaušanu](#) mērķis ir cīnīties pret nabadzību un sociālo atstumtību un panākt augstu nodarbinātības līmeni, ar minimālās algas noteikšanu veicinot adekvātu ienākumu atbalstu un reālu piekļuvi atbalsta pakalpojumiem un pamatpakalpojumiem personām, kam trūkst pietiekamu līdzekļu, un sekmējot darbspējīgo iedzīvotāju integrāciju darba tirgū.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Lai gan Parlamenta loma ilgu laiku bija saistīta vienīgi ar konsultatīvām un uzraudzības funkcijām, tas vienmēr ir aktīvi piedalījies ES darbību izstrādē nodarbinātības un sociālās politikas jomā. Kopš Eiropas integrācijas agrīnajiem posmiem Parlaments ir regulāri prasījis īstenot aktīvāku sociālo politiku, kas atspoguļotu ES pieaugošo nozīmi ekonomikas jomā, un atbalstījis dažādus Komisijas priekšlikumus saistībā ar šiem jautājumiem. Parlamenta ciešā iesaistīšanās Amsterdamas līguma izstrādē nodrošināja, ka tajā tika iekļauts Nolīgums par sociālo politiku un nodarbinātības nodala.

Lisabonas stratēģijas veidošanā Parlaments stingri iestājās par to, lai izaugsmes stratēģiju izstrādē ņemtu vērā nodarbinātības un sociālos apsvērumus, un uzstāja, lai Lisabonas stratēģijas centrā būtu augsta līmeņa sociālā aizsardzība. Tas arī norādīja, ka Lisabonas stratēģijā nav noteikti pietiekami saistoši mērķi sociālajā jomā, un aicināja dalībvalstis rūpīgi uzraudzīt, kāda ir to reformu ietekme uz nodarbinātību un sociālo jomu, kuras tiek īstenotas ar stratēģiju "Eiropa 2020". Debatēs par 2007.–2008. gada ekonomikas krīzi Parlaments pieprasīja ES apņemšanos saglabāt Eiropas sociālos modeļus un spēcīgu sociālo Eiropu.

Parlaments ir atkārtoti uzstājis, ka nodarbinātības un sociālie mērķi ir efektīvāk jāiekļauj Eiropas pusgadā, proti, padarot sociālos rādītājus saistošus un paplašinot to piemērošanas jomu, lai iekļautu tādas jomas kā bērnu nabadzība un pienācīgi darba apstākļi.

Visbeidzot, Parlaments ir kritizējis tādas pasākumus kā ekonomikas korekciju programmas, kas pieņemtas, to neiesaistot. Parlaments 2014. gada martā norādīja, ka vienīgi patiesi demokrātiskām institūcijām būtu jāvada makroekonomikas korekciju programmu izstrādes un īstenošanas politiskais process valstīs ar nopietnām finansiālajām grūtībām.

Pieņemot lēmumus par ES budžeta finanšu resursu izmantošanu, Parlaments ir apliecinājis savu uzticību sociālajām vērtībām. Pateicoties Parlamentam, 2014.–2020. gada plānošanas periodā ESF ([2.3.2.](#)) tika piešķirts 23,1 % no ES vispārējā kohēzijas finansējuma, un 20 % no katrai dalībvalstij piešķirtā ESF finansējuma bija jātērē sociālās atstumtības apkarošanai. Tāpat ESF+ 2021.–2027. gadam Parlaments ieviesa prasības par lielāka finansējuma piešķiršanu pārtikas un materiālajai palīdzībai un pienācīgu finansējumu sociālo partneru spēju veidošanai, kā arī aizsardzības pasākumus, ar kuriem nodrošina, ka no ES līdzekļiem finansētajos projektos pilnībā tiek ievērotas pamattiesības.

Parlamentam bija izšķiroša nozīme Eiropas Garantijas bērniem izveidē. 2015. gadā Parlaments prasīja noteikt garantijas, lai ikvienam bērnam Eiropā, kuram draud nabadzība vai sociālā atstumtība, varētu nodrošināt piekļuvi bezmaksas veselības aprūpei, izglītībai, pirmsskolas izglītībai un aprūpei, pienācīgam mājoklim un pienācīgam uzturam. Parlaments 2017. gadā pieprasīja Komisijai īstenot sagatavošanas darbību par iespējamās Garantijas bērniem shēmas izveidi, tā aizsākot šī instrumenta izstrādi.

Parlaments savā 2016. gada rezolūcijā par Eiropas pusgadu aicināja Komisiju un dalībvalstis rīkoties, lai palielinātu augšupēju sociālo konvergenci ES. Tas arī aicināja Komisiju definēt un kvantificēt sociālā taisnīguma jēdzienu. Savā rezolūcijā par nodarbinātību un 2023. gada Eiropas pusgada prioritātēm sociālajā jomā Parlaments aicināja Komisiju izstrādāt ekonomikas pārvaldības struktūru, pamatojoties uz solidaritāti, integrāciju, sociālo taisnīgumu un konvergenci, dzimumu līdztiesību, kvalitatīviem sabiedriskajiem pakalpojumiem, kas ietver kvalitatīvu valsts izglītības sistēmu visiem, kvalitatīvu nodarbinātību un ilgtspējīgu attīstību.

Rezolūcijā par ESTP, pilnībā atbalstot Komisijas iniciatīvu šajā jomā, tas uzsvēra, cik svarīgi ir nodrošināt pamattiesības visiem, un aicināja sociālos partnerus un Komisiju sadarboties, lai iesniegtu priekšlikumu pamatdirektīvai par pienācīgiem darba apstākļiem.

Parlaments 2017. gada 4. jūlijā pieņēma rezolūciju par darba apstākļiem un nestabilu nodarbinātību, kurā tas atzina nestandarta un netipisku nodarbinātības veidu pieaugošo popularitāti. Šo jautājumu Parlamenta atkārtoti uzsvēra arī savā 2020. gada 22. oktobra rezolūcijā, norādot, ka nestandarta nodarbinātības veidos strādājošie ir visvairāk cietuši no Covid-19 krīzes izraisītajām sekām un bieži vien nav pietiekami ņemti vērā dalībvalstu pieņemtajos pasākumos.

2020. gadā Parlaments par savām prioritātēm noteica spēcīgu sociālo Eiropu taisnīgai pārejai, cita starpā prasot Līgumos iekļaut ESTP un sociālā progresa protokolu un aicinot dalībvalstis un Komisiju pieņemt vērienīgu programmu “Portu 2030” ar saistošiem sociālajiem mērķiem.

Covid-19 pandēmijas kontekstā Parlaments 2021. gadā prasīja pieņemt ES tiesību aktu, kas garantētu darba ņēmēju tiesības ārpus darbalaika būt digitāli nerasniedzamiem. Krievijas agresijas kara pret Ukrainu kontekstā Parlaments [pauda](#) bažas par krīzes nopietno ietekmi uz sociālo jomu un nodarbinātību, jo īpaši uz jauniešiem. Tāpat tas atbalstīja pāreju uz ilgtspējīgu, iekļaujošu un noturīgu izaugsmes modeli, kas atbalsta augšupēju sociālo konvergenci un stiprina ES ekonomikas un sabiedrības ilgtspējīgu attīstību un noturību.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Monika Makay
10/2023

2.3.2. EIROPAS SOCIĀLAIS FONDS PLUS

Eiropas Sociālais fonds (ESF) tika izveidots saskaņā ar Romas līgumu, lai uzlabotu darba ņēmēju mobilitāti un nodarbinātības iespējas. Laika gaitā šā fonda uzdevumi un darbības noteikumi tika pārskatīti, ņemot vērā dalībvalstu ekonomikas attīstību un situāciju nodarbinātības jomā, kā arī ES līmenī noteikto politisko prioritāšu attīstību.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību 46. panta d) apakšpunkts, 149. pants, 153. panta 2. punkta a) apakšpunkts, 164. pants, 175. panta 3. punkts un 349. pants.

MĒRĶI

Eiropas Sociālā fonda Plus (ESF+) mērķis ir palīdzēt dalībvalstīm pārvarēt Covid-19 pandēmijas izraisīto krīzi, panākt augstu nodarbinātības līmeni un taisnīgu sociālo aizsardzību, kā arī attīstīt prasmīgu un noturīgu darbaspēku, kas būtu gatavs pārkārtoties uz zaļo un digitālo ekonomiku. ESF+ ir galvenais ES instruments, kas paredzēts ieguldīšanai cilvēkos.

SASNIEGUMI

A. Iepriekšējie plānošanas periodi

ESF bijis pirmais struktūrfonds. Pirmajos gados (līdz 1970. gadam) ar to dalībvalstīm atmaksāja 50 % no profesionālās izglītības un pārcelšanās pabalstu izmaksām darba ņēmējiem, kurus skārusi ekonomikas pārstrukturēšana. Šajā laikposmā finansiālais atbalsts kopumā tika piešķirts vairāk nekā diviem miljoniem cilvēku. 1971. gadā ar Padomes lēmumu būtiski tika palielināti fonda līdzekļi, un ar jauno 1983. gada reformu saskaņā ar [Padomes Lēmumu 83/516/EEK](#) lielāka uzmanība tika pievērsta cīņai ar jauniešu bezdarbu un palīdzībai reģionos, kuriem tā visvairāk nepieciešama. Iekļaujot [Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā](#) Kopienas ekonomiskās un sociālās kohēzijas mērķus, [Vienotais Eiropas akts \(1986. gads\)](#) sagatavoja pamatu visaptverošai reformai, kuras mērķis bija ieviest saskaņotu pieeju struktūrfondu plānošanai un darbībai. Ar [Māstrihtas līgumu](#) paplašināja ESF darbības jomu, lai iekļautu "pielāgošanos pārmaiņām rūpniecībā un pārmaiņām ražošanas sistēmās". Nākamajā plānošanas periodā (1994.–1999. gads) ekonomiskajai un sociālajai kohēzijai piešķirto finanšu līdzekļu apmērs tika divkāršots.

Kā daļa no "[Programmas 2000](#)" tika vienkāršots struktūrfondu vispārējais satvars 2000.–2006. gada plānošanas periodam. ESF (budžets 60 miljardi EUR) noteica duālu atbildību, proti, kohēzijas politikas veicināšanu un [Eiropas Nodarbinātības stratēģijas \(2.3.3.\)](#) īstenošanu. No šā fonda līdzfinansēja arī Kopienas iniciatīvu *EQUAL*, kas galvenokārt pievērsās inovatīviem transnacionāliem projektiem diskriminācijas un nevienlīdzības izskaušanai darba tirgū.

Plānošanas periodā 2007.–2013. gadam saglabājās tikai trīs struktūrfondi: ESF, Eiropas Reģionālās attīstības fonds (ERAF) un Kohēzijas fonds. Šiem fondiem kopīgi bija jāīsteno tādi mērķi kā konverģence (piešķirts 81,5% līdzekļu), reģionālā

konkurētspēja un nodarbinātība (piešķirts 16 % līdzekļu) un teritoriālā sadarbība (2,5 % līdzekļu).

Struktūrfondu līdzekļi tiek sadalīti starp dalībvalstīm saskaņā ar formulu, kurā ņemts vērā dalībvalstu iedzīvotāju skaits (un blīvums), reģionālā labklājība, bezdarbs un izglītības līmenis. Dalībvalstis par šiem līdzekļiem vienojas vienlaikus ar daudzgadu finanšu shēmas (DFS) plānošanu attiecīgajam laikposmam. Viena no galvenajām struktūrfondu iezīmēm ir papildināmības princips, saskaņā ar kuru dalībvalstis struktūrfondus nedrīkst izmantot, lai aizstātu iekšējos izdevumus, ko tās būtu plānojušas jebkurā gadījumā.

B. 2014.–2020. gada plānošanas periods

1. Pieci struktūrfondi, kas pārvaldīti ar kopīgiem noteikumiem

Pieci Eiropas struktūrfondi un investīciju fondi 2014.–2020. gada plānošanas periodam, t. i., ERAF, ESF, Kohēzijas fonds, Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai un Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonds, tika pārvaldīti ar kopīgiem noteikumiem, kas noteikti 2013. gada 17. decembra [Regulā \(ES\) Nr. 1303/2013](#). Papildus katram fondam ir noteikti atsevišķi noteikumi par intervences jomām un citiem specifiskiem jautājumiem. [Regulā \(ES\) Nr. 1304/2013](#) (2013. gada 17. decembris) noteikti ESF uzdevumi, tostarp atbalsta darbības joma, specifiski noteikumi un atbalsttiesīgie izdevumu veidi.

ESF, kam kopumā piešķirti 74 miljardi EUR, līdzfinansē valsts vai reģionālās darbības programmas, kuru darbības laiks ir tāds pats kā septiņu gadu DFS 2014.–2020. gadam un kuras ierosina dalībvalstis un ar lēmumu apstiprina Komisija.

Galvenā uzmanība tajā pievērsta šādiem četriem tematiskajiem mērķiem:

- veicināt ilgtspējīgu un kvalitatīvu nodarbinātību un atbalstīt darba ņēmēju mobilitāti;
- veicināt sociālo iekļaušanu un apkarot nabadzību un diskrimināciju;
- ieguldīt izglītībā, apmācībā un arodmācībā, lai veicinātu prasmes un mūžizglītību;
- uzlabot valsts iestāžu un ieinteresēto personu institucionālās spējas un efektīvu valsts pārvaldi.

ESF loma 2014.–2020. gada plānošanas periodā tika nostiprināta, nosakot jaunu juridiski saistošu minimālo apmēru, proti, 23,1 % no kopēja kohēzijas politikas finansējuma. Ik gadu fonds aptuveni 10 miljoniem cilvēku palīdzējis atrast darbu vai uzlabot prasmes, lai viņi varētu atrast darbu nākotnē.

2. Eiropas Sociālais fonds un Jaunatnes nodarbinātības iniciatīva

ESF regulā iekļauta Jaunatnes nodarbinātības iniciatīva (JNI), kuras kopējais budžets 2014.–2020. gadam bija 8,8 miljardi EUR. To finansē no trim avotiem: ESF valstu piešķirumi, īpašs ES budžets un daļējs ESF līdzfinansējums no dalībvalstīm. Ar to reģionos, kuros jaunatnes bezdarba līmenis pārsniedz 25 %, atbalsta jauniešus, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu (*NEET*).

3. Covid-19 un iebrukums Ukrainā

Komisija 2020. gada aprīlī sāka īstenot divas pasākumu paketes: Investīciju iniciatīva reaģēšanai uz koronavīrusu un Papildinātā investīciju iniciatīva reaģēšanai uz koronavīrusu, ar ko mobilizē ES struktūrfondus reaģēšanai uz krīzi. Parlaments un Padome ļoti drīz pieņēma abus priekšlikumus. Nekādi jauni ES finanšu resursi netika

nodrošināti, taču ir atļauts elastīgi izmantot pašreizējos neizlietotos resursus un tos novirzīt darbībām, kuras ir visvajadzīgākās. 2020.–2021. gada periodā bija iespēja palielināt līdzfinansējumu līdz 100 %. Komisija 2020. gada maijā veica turpmākus pasākumus saistībā ar priekšlikumu *REACT-EU* (Atveseļošanas palīdzība kohēzijai un Eiropas teritorijām), kas papildus nodrošina 50,6 miljardu EUR ieguldījumus no ERAF, ESF un Eiropas atbalsta fonda vistrūcīgākajām personām (EAFVP). Dalībvalstīm šie resursi ir jāizlieto līdz 2023. gada beigām. ESF bijusi liela loma tūlītējā reaģēšanā uz Covid-19 krīzi, no fonda līdzekļiem atbalstīti sociālie pakalpojumi, saglabāta nodarbinātība skartajās nozarēs, tostarp izmantojot saīsināta darba laika shēmas, aizsargātas augsta riska grupas un finansētas veselības aprūpes personāla algas, IT aprīkojums un individuālie aizsardzības līdzekļi.

[Kohēzijas rīcības bēgļu atbalstam Eiropā](#) (*CARE*, 2022. gada 6. aprīlis) un [CARE Plus](#) (2022. gada 12. aprīlis) paketes, ar ko groza kopīgos noteikumus un EAFVP regulu, 2014.–2020. gada kohēzijas politikai nodrošina papildu elastību, ņemot vērā, ka steidzami jārisina migrācijas problēmas, ko izraisījis Krievijas militārais iebrukums.

C. Plānošanas periods 2021.–2027. gadam

1. Kopīgo noteikumu regula 2021.–2027. gadam

2018. gada 29. maijā Komisija [pieņēma priekšlikumu](#) Kopīgo noteikumu regulai (KNR) laikposmam no 2021. līdz 2027. gadam. KNR 2020. gada 14. janvārī tika grozīta ar Komisijas priekšlikumu, lai iekļautu Taisnīgas pārkārtošanās fondu (TPF), un 2020. gada 28. maijā pēc Covid-19 uzliesmojuma tika ierosināti [papildu grozījumi](#). Parlaments KNR pieņēma 2021. gada 23. jūnijā otrajā lasījumā. Nobeiguma akts tika parakstīts 24. jūnijā ([Regula \(ES\) 2021/1060](#)).

KNR izklāstīti finanšu noteikumi astoņiem fondiem, uz kuriem attiecas dalītā pārvaldība, t. i., ESF+, ERAF, Kohēzijas fondam, TPF, Eiropas Jūrlietu, zivsaimniecības un akvakultūras fondam (EJZAF), Patvēruma un migrācijas fondam, Iekšējās drošības fondam un Robežu pārvaldības un vīzu instrumentam. Tajā izklāstīti arī kopīgi noteikumi, kas piemērojami pirmajiem pieciem minētajiem fondiem, tostarp ESF+. Tomēr KNR neattiecas uz ESF+ nodarbinātības un sociālās inovācijas sadaļu, jo uz to attiecas gan tieša, gan netieša pārvaldība.

2. ESF+

2018. gada 2. maijā Komisija nāca klajā ar priekšlikumu DFS 2021.–2027. gadam. Priekšlikumā tika iekļauts atjaunināts ESF+ ar budžetu 101 miljards EUR. Tika plānots, ka ESF+ apvienos ESF, JNI, EAFVP, ES Nodarbinātības un sociālās inovācijas programmu (*EaSI*) un programmu “ES – veselībai”. Covid-19 krīzes kontekstā Komisija paziņoja, ka nākamajā DFS tiks ieviesta atsevišķa veselības programma: programma “ES – veselībai”. Saistībā ar pārskatīto DFS 2021.–2027. gadam un atveseļošanas paketi Komisija 2020. gada 28. maijā nāca klajā ar grozīto priekšlikumu ESF+ regulai, kas savā darbības jomā neietvēra veselības programmu. Parlaments pirmā lasījuma nostāju pabeidza 2019. gada 4. aprīlī un otrā lasījuma nostāju pieņēma 2021. gada 8. jūnijā. Nobeiguma akts tika parakstīts 24. jūnijā ([Regula \(ES\) 2021/1057](#)). Kopējais ESF+ budžets ir gandrīz 99,3 miljardi EUR.

ESF+ konkrētie mērķi ir šādi:

- atbalstīt nodarbinātības un darbaspēka mobilitātes, izglītības un sociālās iekļaušanas politikas jomas, jo īpaši palīdzot izskaust nabadzību un līdz ar to sniedzot ieguldījumu Eiropas sociālo tiesību pilāra īstenošanā;

- atbalstīt digitālo un zaļo pārkārtošanos, darbvietu radīšanu, izmantojot prasmes pārdomātai specializācijai, un uzlabojumus izglītības un apmācības sistēmās;
- atbalstīt pagaidu pasākumus ārkārtas vai nestandarta apstākļos (piemēram, finansēt saīsināta darba laika shēmas, neprasot tās apvienot ar aktīviem pasākumiem, vai nodrošināt piekļuvi veselības aprūpei, tostarp cilvēkiem, kas neietilpst sociālekonomiski neaizsargāto grupā).

ESF+ noteikumi paredz šādas darbības:

- visām dalībvalstīm savās izdevumu programmās ir jārisina jauniešu bezdarba problēma. Dalībvalstīs, kurās *NEET* skaits pārsniedz ES vidējo rādītāju, 12,5 % no fonda tiks izlietoti jauniešu bezdarba apkarošanai.
- Vismaz 25 % no budžeta jāizlieto sociālās iekļaušanas veicināšanai, tostarp trešo valstu valstspiederīgo integrācijai.
- Vismaz 3 % no budžeta jāizlieto pārtikas atbalstam un pamata materiālajai palīdzībai vistrūcīgākajām personām.
- Visām dalībvalstīm pienācīga summa no saviem ESF+ līdzekļiem jāpiešķir Garantijai bērniem, veicot mērķētas darbības bērnu nabadzības apkarošanai. Dalībvalstīm, kurās bērnu nabadzības līmenis pārsniedz ES vidējo rādītāju, šīs problēmas risināšanai jāizmanto vismaz 5 % no ESF+ līdzekļiem.
- Pienācīgs finansējums jāpiešķir sociālo partneru un pilsoniskās sabiedrības spēju veidošanai dalībvalstīs, un vismaz 0,25 % no fonda būtu jāpiešķir gadījumā, ja tas prasīts konkrētām valstīm adresētajos ieteikumos.
- Pantā par pamattiesību ievērošanu ir uzsvērts, ka visas darbības jāatlasa un jāīsteno saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartu.

Lai saņemtu kohēzijas politikas finansējumu, katrai dalībvalstij jā sagatavo partnerības nolīgums. Tas ir stratēģisks dokuments ieguldījumu plānošanai, kurā izklāstīti valstu iestāžu plāni, kā izmantot ERAF, ESF+, Kohēzijas fondu, TPF un EJZAF. Dokuments ietver indikatīvu ikgadējo finanšu piešķirumu katrai programmai.

3. Instrumenti darba tirgus integrācijai, kas papildina ESF+

Eiropas Globalizācijas pielāgošanās fonds (EGF) kā konkurētspējas un nevis kohēzijas politikas instruments tika izveidots 2007.–2013. gada DFS ietvaros, lai atbalstītu darba ņēmējus, kas tika atlaisti saistībā ar globalizācijas izraisītām lielām strukturālām pārmaiņām pasaules tirdzniecības modeļos. ESF+ atbalsta daudzgadu programmas paredzētas, lai sasniegtu ilgtermiņa strukturālos mērķus, proti, noturēt vai atgriezt cilvēkus darba tirgū, savukārt EGF uz noteiktu laika periodu sniedz atbalstu konkrētās ārkārtas situācijās, piemēram, globalizācijas izraisītos masveida atlaišanas gadījumos.

Saistībā ar krīzi EGF regula ([Regula \(EK\) Nr. 1927/2006](#)) uz laiku (līdz 2011. gada beigām) tika grozīta, lai risinātu krīzes izraisīto atlaišanas problēmu, un tika sniegts līdzfinansējums ar likmēm 50–65 %. Šīs izmaiņas tika pārnestas uz EGF regulu 2014.–2020. gadam ([Regula \(ES\) Nr. 1309/2013](#)), un EGF aptver atlaišanas gadījumus, ko papildus atlaišanai globalizācijas dēļ izraisījusi pasaules finanšu un ekonomikas krīze. Attiecībā uz 2014.–2020. gadu darbības jomā tika iekļautas jaunas saņēmēju kategorijas, tādas kā pašnodarbinātas personas, pagaidu darba ņēmēji un darba ņēmēji, kuri darba līgumu noslēguši uz noteiktu laiku. Ņemot vērā iespējamo smago *Brexit*, EGF regula 2019. gadā tika grozīta, lai atlikušajās 27 ES dalībvalstīs palīdzētu

darba ņēmējiem un pašnodarbinātām personām, kuras zaudētu darbu, ja Apvienotā Karaliste izstātos bez līguma ([Regula \(ES\) 2019/1796](#)).

Komisija 2018. gada 30. maijā ierosināja jaunu [pārskatītu EGF laikposmam pēc 2020. gada](#) ar maksimālo summu 200 miljoni EUR gadā, tos nodrošinot ārpus maksimālajiem apjomiem DFS 2021.–2027. gadam. Ar priekšlikumu paplašina piemērošanas jomu, lai iekļautu darba ņēmējus, kuri zaudējuši darbu restrukturizācijas dēļ saistībā ar pārkārtošanos uz mazoglekļa ekonomiku, automatizāciju vai digitalizāciju, un EGF aktivizēšanas sliekšni no 500 atlaišanas gadījumiem pazemina līdz 250 atlaišanas gadījumiem. Saistībā ar Eiropas atveseļošanas plānu Komisija 2020. gada 27. maijā ierosināja palielināt maksimālo gada summu. Parlaments un Padome par tekstu vienojās otrajā lasījumā, un galīgais akts tika parakstīts 28. aprīlī ([Regula \(ES\) 2021/691](#)). Laikposmā no 2021. līdz 2027. gadam EGF budžets ir 210 miljoni EUR gadā.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlamenta ietekme uz ESF gadu gaitā ir pieaugusi. Saskaņā ar Māstrihtas līgumu Parlamentam bija jānodrošina vispārīgiem noteikumiem, ar ko reglamentē fondus. Kopš [Lisabonas līguma](#) stāšanās spēkā vispārīgos noteikumus pieņem saskaņā ar parasto likumdošanas procedūru. Parlaments uzskata ESF par vienu no ES vissvarīgākajiem instrumentiem bezdarba izskaušanai. Tāpēc tas vienmēr iestāties par efektīvu fonda darbību un prasījis vienkāršot tiesību aktus un procedūras, lai uzlabotu ESF atbalsta efektivitāti un kvalitāti.

Gadu gaitā Parlaments ESF darbības jomu paplašinājis un iekļāvis arī centienus apkarot dzimumu nelīdztiesību, diskrimināciju un sociālo atstumtību, sekmējot nodarbinātības iespējas mazāk aizsargātām grupām. Parlaments atbalstīja Komisijas priekšlikumu par ESF ieguldījumu ekonomiskās krīzes pārvarēšanā un [2010. gada 7. oktobra rezolūcijā](#) aicināja stiprināt ESF kā galveno dzinējspēku stratēģijas “Eiropa 2020” mērķu īstenošanā.

Pateicoties Parlamentam, 2014.–2020. gada plānošanas periodā ESF piešķirts 23,1 % no ES vispārējā kohēzijas finansējuma, un 20 % no katrai dalībvalstij piešķirtā ESF finansējuma jātērē sociālajai iekļaušanai.

Saistībā ar 2014. gadā sākušos bēgļu pieplūdumu Parlaments [2016. gada 5. jūlija rezolūcijā](#) atzīmēja, ka profesionālā integrācija ir būtisks solis ceļā uz sociālo iekļaušanu, un uzsvēra, cik nozīmīga ir ESF pasākumu pieejamība, lai veicinātu bēgļu integrāciju ES darba tirgos. Komisija šīs bažas ņēma vērā un savā priekšlikumā par DFS 2021.–2027. gadam ESF+ mērķos iekļāva īpašu atsauci uz migrantiem un viņu integrāciju darba tirgos.

Bez tam attiecībā uz ESF+ 2021.–2027. gadam Parlaments ir paredzējis lielāku finansējumu pārtikas un materiālajai palīdzībai, pienācīgu finansējumu sociālo partneru spēju veidošanai un aizsardzības pasākumus, ar ko nodrošināt, lai no ES līdzekļiem finansētajos projektos pilnībā tiktu ievērotas pamattiesības.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas tīmekļa vietnē](#).

Monika Makay
10/2023

2.3.3. NODARBINĀTĪBAS POLITIKA

Eiropas nodarbinātības stratēģijā (ENS), ko pieņēma jau 1997. gadā, ir noteikts kopīgu nodarbinātības politikas mērķu kopums un tā veicināja dalībvalstu savstarpējo “brīvprātīgo koordināciju”. Lielāka skaita un labāku darbvietu radīšana bija viens no galvenajiem stratēģijas “Eiropa 2020” mērķiem. Kopš desmitgades mijas Komisija ir ierosinājusi jaunus un vērienīgākus nodarbinātības politikas mērķus. Eiropas Savienības tiesības ir svarīgas atsevišķās jomās, kaut arī galvenās atbildīgās par nodarbinātību un sociālo politiku ir dalībvalstu valdības.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. panta 3. punkts un Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 8.–10., 145.–150., 156.–159. un 162.–164. pants.

MĒRĶI

Saskaņā ar LES 3. pantu Savienības pienākums ir panākt pilnīgu nodarbinātību un sociālo progresu. Saskaņā ar **LESD 9. pantā paredzēto horizontālo klauzulu** Eiropas Savienības politikas virzienu un darbību formulēšanā un īstenošanā ir jāņem vērā mērķis sasniegt augstu nodarbinātības līmeni. Dalībvalstu un Savienības uzdevums ir arī izstrādāt koordinētu stratēģiju nodarbinātības jomā, jo īpaši attiecībā uz kvalificēta, apmācīta un pielāgotiesspējīga darbaspēka veicināšanu un darba tirgiem, kas spēj reaģēt uz ekonomiskām pārmaiņām, –, kā tas ir aprakstīts LESD 145. pantā.

SASNIEGUMI

A. No pašiem sākumiem (divdesmitā gadsimta piecdesmitie–deviņdesmitie gadi) līdz laikposmam pēc 2020. gada mērķiem.

Kopš divdesmitā gadsimta piecdesmitajiem gadiem darba ņēmēji Eiropas Ogļu un tērauda kopienā (EOTK) ir varējuši saņemt “readaptācijas atbalstu”. Šo atbalstu piešķir ogļu un tērauda nozarēs strādājošiem, kuri rūpniecības pārstrukturēšanas dēļ varēja zaudēt darbu. 1957. gadā izveidotais Eiropas Sociālais fonds (ESF) ([2.3.2. Eiropas Sociālais fonds](#)) kalpoja par galveno bezdarba novēršanas instrumentu.

Divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados un deviņdesmito gadu sākumā **rīcības programmu nodarbinātības jomā** mērķauditorijas bija konkrētas, un tika izveidotas vairākas novērošanas un dokumentēšanas sistēmas.

Ņemot vērā bezdarba augsto līmeni, kas bija novērojams lielākajā daļā ES valstu, ar Balto grāmatu par izaugsmi, konkurētspēju un nodarbinātību (1993. gads) aizsākās debates par Eiropas ekonomikas un nodarbinātības stratēģiju, jo **nodarbinātības jautājums** pirmo reizi tika padarīts par **ES darba kārtības** prioritāro jautājumu.

Ar **jauno sadaļu “Nodarbinātība”** Amsterdamas līgumā (1997. gads) izveidoja pamatu, uz kura balstīja Eiropas nodarbinātības stratēģiju, un pastāvīgu **Nodarbinātības komiteju**, kurai ir padomdevēja statuss, nolūkā koordinēt dalībvalstu nodarbinātības un darba tirgus politiku. Tomēr par nodarbinātības politiku galvenās

atbildīgās joprojām ir dalībvalstis. **“Sociālā protokola”** iekļaušana Līgumā palielināja arī sociālo partneru līdzdalību.(2.3.7. Sociālais dialogs)

Luksemburgas ārkārtas nodarbinātībai veltītais samits 1997. gada novembrī **aizsāka ENS** kopā ar **atvērtās koordinācijas metodi** – tā dēvēto Luksemburgas procesu, kas ir ikgadējs cikls, kurā tiek koordinētas un uzraudzītas valstu nodarbinātības politikas nostādnes, pamatojoties uz dalībvalstu apņemšanos izvirzīt kopīgu mērķu un uzdevumu kopumu. Eiropas Nodarbinātības stratēģijā augstam nodarbinātības līmenim tika noteikts tāds pats prioritātes statuss kā izaugsmes un stabilitātes makroekonomiskajiem mērķiem.

Eiropadomes Lisabonas sanāksme 2000. gadā vienojās par jaunu stratēģisku mērķi, proti, padarīt ES par **“viskonkurētspējīgāko un dinamiskāko uz zināšanām balstīto ekonomiku pasaulē”**, paužot gatavību kā nodarbinātības un sociālās politikas vispārēju mērķi sasniegt pilnīgu nodarbinātību, kā arī, izvirzot konkrētus mērķus, kas bija jāsasniedz līdz 2010. gadam (Lisabonas stratēģija).

Stratēģiju “Eiropa 2020” pieņēma pēc 2007. un 2008. gada krīzes – 2010. gadā –, līdztekus ieviešot Eiropas pusgadu, kurš ir uzskatāms par finanšu un ekonomiskās politikas koordinācijas mehānismu. Šajā 10 gadu stratēģijā nodarbinātībai un gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei pirmo reizi tika noteikti vairāki **pamatmērķi**, piemēram, līdz 2020. gadam līdz 75 % palielināt 20–64 gadus vecu cilvēku līdzdalību darba tirgū. Dalībvalstīm visi pamatmērķi bija jāiestrādā valsts mērķos.

Komisija 2017. gadā nāca klajā ar paziņojumu par **Eiropas sociālo tiesību pīlāru (ESTP)**, kurā ir izklāstīti 20 galvenie principi un tiesības, ar kuriem palīdz īstenot atjauninātu tuvināšanas procesu nolūkā panākt labākus dzīves un darba apstākļus. ESTP ir pievienots “sociālo rezultātu pārskats”, kurš atspoguļo panākto progresu. Sociālo lietu samītā Gēteborgā 2017. gada novembrī Parlaments, Padome un Komisija uzsvēra savu kopīgo apņemšanos, pieņemot kopīgu proklamāciju par ESTP.

2021. gada rīcības plānā par Eiropas sociālo tiesību pīlāra īstenošanu ir noteikti trīs jauni ES pamatmērķi, kas ir jāsasniedz līdz desmitgades beigām, tostarp šādi:

- nodarbinātība: vismaz 78 % iedzīvotāju vecumā no 20 līdz 64 gadiem ir jābūt nodarbinātiem līdz 2030. gadam;
- prasmes: vismaz 60 % visu pieaugušo katru gadu ir jāpieņem apmācībā.

B. Koordinācijas un uzraudzības stiprināšana

Ikgadējais Nodarbinātības politikas virzienu uzraudzības cikls sastāv no šādiem elementiem:

- **Nodarbinātības pamatnostādnes**, kuras izstrādāja Komisija un, konsultējusies ar Parlamentu, pieņēma Padome;
- **vienotais nodarbinātības ziņojums**, ko publicēja Komisija un pieņēma Padome;
- **valsts reformu programmas**;
- **ziņojumi par valstīm un konkrētai valstij adresēti ieteikumi**, kurus izstrādāja Komisija, taču pēc tam pieņēma Padome.

Četrās nodarbinātības pamatnostādnēs (LESD 148. pants) ir izklāstīti valsts nodarbinātības rīcībpolitikas stratēģiskie mērķi, un tās satur nodarbinātības, izglītības un sociālās iekļaušanas jomas politikas prioritātes. Minētās nodarbinātības pamatnostādnes veido daļu no **astotām integrētām pamatnostādnēm**, kurās

ir iestrādātas arī četras plašas ekonomiskās politikas pamatnotstādnes (LESD 121. pants).

Pēdējos gados nodarbinātības pamatnotstādnes tika saskaņotas ar Eiropas sociālo tiesību pīlāra principiem (2.3.1. Sociālā un nodarbinātības politika: vispārējie principi) un tajās ir iekļauti elementi, kas attiecas uz Covid-19 krīzes sekām, zaļo un digitālo pārkārtošanos, taisnīguma nodrošināšanu zaļās pārkārtošanās īstenošanā, ANO ilgtspējīgas attīstības mērķiem un Krievijas iebrukumu Ukrainā.

Komisija kā galveno uzraudzības instrumentu, ko izmanto Eiropas pusgadā, ierosināja pārskatītu sociālo rezultātu tablo (pievienots Eiropas sociālo tiesību pīlāra rīcības plāns). Sociālo rezultātu tablo veido Padomes apstiprināti 17 pamatrādītāji, pēc kuriem novērtē dalībvalstu sniegumu nodarbinātības un sociālajā jomā trīs plašās dimensijās: 1) vienlīdzīgas iespējas, 2) taisnīgi darba apstākļi un 3) sociālā aizsardzība un iekļaušana.

C. Juridiski saistoši tiesību akti – ES tiesību akti

Pamatojoties uz Līgumā par Eiropas Savienības darbību formulētajām normām, kas reglamentē nodarbinātības un sociālo lietu sfēru, ir pieņemtas vairākas direktīvas, regulas un lēmumi, ar kuriem nodrošina, lai visās ES dalībvalstīs ievērotu minimālos standartus šādās jomās:

- veselības aizsardzība un drošība darbā: vispārējas un īpašās tiesības un pienākumi, darba tehnika, konkrētie riski, piemēram, bīstamas vielas, kancerogēnas vielas (2.3.5. Veselība un drošība darbā);
- sieviešu un vīriešu vienlīdzīgas iespējas: vienlīdzīga attieksme darbā, grūtniecība, grūtniecības un dzemdību atvaļinājums, bērna kopšanas atvaļinājums (2.3.9. Nabadzības, sociālās atstumtības un diskriminācijas apkarošana);
- aizsardzība pret diskrimināciju dzimuma, rases, reliģijas, vecuma, invaliditātes un seksuālās orientācijas dēļ (2.3.9. Nabadzības, sociālās atstumtības un diskriminācijas apkarošana);
- darba apstākļi: minimālās algas, nepilna darbalaika darbs, darba līgumi uz noteiktu laiku, darba laiks, jauniešu nodarbinātība, darba ņēmēju informēšana un apspriešanās ar viņiem (2.3.6. Darba ņēmēju tiesības uz informāciju, apspriešanos un līdzdalību; 2.3.7. Sociālais dialogs);
- atbalsta dienesti: Ciešāka sadarbība starp valstu nodarbinātības dienestiem;
- darba ņēmēju pārvietošanās brīvība: vienlīdzīga attieksme, iespējas saņemt sociālos pabalstus (2.1.5. Darba ņēmēju brīva kustība);
- darba ņēmēju norīkošana darbā: termiņš, samaksa un nodarbinātības jomas (2.1.13. Darba ņēmēju norīkošana darbā).

D. Koordinācija, izmantojot ieteikumus un citas politikas iniciatīvas

Līdztekus iepriekš minētajām saistošajām tiesībām, ES dalībvalstu savstarpējo koordināciju palīdz uzlabot ieteikuma rakstura tiesības, tostarp nesaistošas Padomes rekomendācijas un citas Komisijas ieviestas politiska rakstura iniciatīvas.

- **Eiropas Jaunatnes garantijas** mērķis ir nodrošināt, lai visi jaunieši, kas nav sasnieguši 30 gadu vecumu, saņemtu kvalitatīvu darba, tālākizglītības, mācekļa vietas vai stažēšanās piedāvājumu četru mēnešu laikā pēc kļūšanas par bezdarbniekiem vai formālās izglītības pārtraukšanas.

- Padomes ieteikumā par ilgstošo bezdarbnieku integrāciju darba tirgū galvenā uzmanība ir pievērsta reģistrācijai, individuāliem padziļinātiem novērtējumiem un nolīgumiem par integrāciju darbā, kas ir jāpiedāvā reģistrētiem ilgtermiņa bezdarbniekiem.
- Eiropas Prasmju programmā ir ietvertas 12 darbības, kas ir vērstas uz darbvietās nepieciešamām prasmēm un ar kurām nodrošina, ka tiesības uz apmācību un mūžizglītību praksē tiek īstenotas visā Eiropā. Gads, kas ilgst no 2023. gada 9. maija līdz 2024. gada 8. maijam, ir pasludināts par “Eiropas Prasmju gadu”, kura mērķis ir novērst prasmju trūkumu Eiropas Savienībā un veicināt pārkvalifikācijas un prasmju pilnveides garu, lai palīdzētu cilvēkiem attīstīt kvalitatīvām darbvietām vajadzīgās prasmes.
- Komisijas ieteikumā par praktisku un aktīvu atbalstu nodarbinātībai pēc Covid-19 krīzes ir izklāstīta stratēģiska pieeja pakāpeniskai pārejai no ārkārtas pasākumiem, kas tika veikti, lai pandēmijas laikā saglabātu darbvietas, uz jauniem pasākumiem, kas ir vajadzīgi daudzas jaunas darbvietas radošai ekonomikas atveseļošanai.
- Stratēģiskajā satvarā par veselības aizsardzību un drošību darbā no 2021. līdz 2027. gadam ir nosauktas galvenās problēmas un minēti stratēģiskie mērķi attiecībā uz veselības aizsardzību un drošību darbā un izklāstītas minēto problēmu novēršanas un mērķu sasniegšanas darbības un instrumenti;
- Eiropas aprūpes stratēģijas mērķis ir nodrošināt kvalitatīvus, cenas ziņā pieņemamus un pieejamus aprūpes pakalpojumus visā Eiropas Savienībā un uzlabot gan aprūpes saņēmēju, gan to aprūpējošo personu situāciju neatkarīgi no tā, vai viņi to dara profesionālā vai neoficiālā kārtā.

E. ES finansējuma instrumentu atbalstīšana

Vairākas ES finansējuma programmas sniedz atbalstu nodarbinātības jomā.

- Eiropas Sociālais fonds Plus (ESF+) ([2.3.2.](#) Eiropas Sociālais fonds) ir galvenais ES instruments ieguldījumiem cilvēkos un tas apvieno vairākus fondus un programmas, jo īpaši ESF, Jaunatnes nodarbinātības iniciatīvu, Eiropas atbalsta fondu vistrūcīgākajām personām un Nodarbinātības un sociālās inovācijas programmu.
- Ar Eiropas Globalizācijas pielāgošanās **fondu darbu zaudējušiem darba ņēmējiem** atbalsta personas, kuras ir zaudējušas savas darbvietas pasaules tirdzniecības modeļos notikušo strukturālo izmaiņu, digitalizācijas, automatizācijas un pārejas uz mazoglekļa ekonomiku dēļ.
- Atveseļošanas un noturības mehānisms, kas ir uzskatāms par [NextGenerationEU](#) centrālo elementu, ir pagaidu instruments, ar ko atbalsta reformas un investīcijas, ko dalībvalstis veic laikposmā no 2020. gada februāra līdz 2026. gada 31. decembrim. Atveseļošanas un noturības mehānisma mērķis ir mazināt COVID-19 pandēmijas ekonomisko un sociālo ietekmi un padarīt Eiropas ekonomikas un sabiedrību ilgtspējīgāku un noturīgāku, un labāk sagatavotu zaļās un digitālās pārkārtošanās uzdevumiem un iespējām.
- *REACT-EU* (Atveseļošanas palīdzība kohēzijai un Eiropas teritorijām) papildina 2014.–2020. gada struktūrfondu programmas un papildina 2021.–2027. gada kohēzijas piešķirumus. Ar to tiek pagarināti un paplašināti krīzes reaģēšanas un seku novēršanas pasākumi, kas tiek īstenoti, izmantojot Investīciju iniciatīvu

reaģēšanai uz koronavīrusu un Papildināto investīciju iniciatīvu reaģēšanai uz koronavīrusu.

- *SURE* (atbalsts bezdarba risku mazināšanai ārkārtas situācijā) sniedza finansiālu palīdzību dalībvalstīm Covid-19 krīzes laikā, ļaujot īstenot saīsināta darba laika shēmas vai līdzīgus pasākumus darbvieta un darba ņēmēju aizsardzībai.
- Taisnīgas pārkārtošanās fonds ir instruments, ar kuru, palīdzot cilvēkiem pielāgoties mainīgajam darba tirgum, mazina sociālās un ekonomiskās izmaksas, ko rada pārkārtošanās uz klimatneitrālu ekonomiku. Tas ir Taisnīga pārkārtošanās mehānisma pirmais stūrakmens, kas ir uzskatāms par daļu no Eiropas zaļā kursa.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlamenta loma šajā jomā attīstījās pakāpeniski. Kopš Amsterdamas līguma stāšanās spēkā pirms nodarbinātības vadlīnijas pieņem Padomē, par tām ir jāapspriežas ar Parlamentu.

Parlaments stingri iestājās par stratēģiju “Eiropa 2020”. Vairāku jauniešu bezdarba apkarošanas iniciatīvu autors ir Parlaments, kurš ierosināja konkrētus un praktiskus pasākumus, piemēram, ES Garantiju jauniešiem un minimālos stažēšanās standartus. Parlaments 2014. gada 17. jūlija rezolūcijā prasīja izstrādāt **ES tiesisko regulējumu, ar kuru tiktu ieviesti minimālie Garantijas jauniešiem īstenošanas standarti**, ieskaitot tādus, kas attiektos uz stažēšanās kvalitāti un arī uz jauniešiem 25–30 gadu vecumā. Rezolūcijā par nākamo ES ilgtermiņa budžetu, ko pieņēma 2018. gadā, Parlaments prasīja ievērojami palielināt Jaunatnes nodarbinātības iniciatīvas īstenošanas finansējumu. Parlaments 2020. gada 8. oktobrī pieņēma rezolūciju, kurā pauda bažas par garantijas jauniešiem brīvprātīgo raksturu (pašlaik Padomes ieteikums) un aicināja Komisiju ierosināt saistošu instrumentu. Parlaments papildus tam nosodīja neapmaksātas stažēšanās iespējas un mudināja Komisiju pārskatīt pašreizējos Eiropas instrumentus, piemēram, stažēšanās kvalitātes sistēmu un Eiropas kvalitatīvas un rezultatīvas mācekļības satvaru. Parlaments uzstāj, ka piedāvājumos jauniešiem ir jāiekļauj kvalitātes kritēriji, tostarp princips par praktikantu un stažieru taisnīgu atalgojumu, sociālās aizsardzības pieejamība, ilgtspējīga nodarbinātība un sociālās tiesības.

Turklāt Parlaments atbalstīja pieeju, kas ir pausta 2015. gada 29. oktobra rezolūcijā iekļautajā ieteikumā par ilgtermiņa bezdarbu. Parlamenta intensīvais darbs prasmju attīstības jomā ietekmēja Eiropas Prasmju programmu. Parlaments ir [izcēlis](#) mūžizglītības un profesionālās izglītības un apmācības, tostarp kvalifikācijas celšanas un pārkvalifikācijas, nozīmi. Tas atkārtoti aicina Komisiju un dalībvalstis izveidot Eiropas profesionālās izglītības un apmācības telpu (*EVETA*); Tā ir arī [atzinusi](#), ka ir vajadzīga kvalitatīva stažēšanās, un aicināja Komisiju atjaunināt un stiprināt saistīto Padomes 2014. gada ieteikumu un pārveidot to par spēcīgāku likumdošanas instrumentu.

Parlamenta 2019. gada 13. marta rezolūcijā par Eiropas pusgadu ir uzsvērts, ka ES mērķi un saistības sociālajā jomā ir tikpat svarīgas kā ekonomikas mērķi. Kopš *Covid-19* uzliesmojuma Parlaments ir centies mazināt krīzes negatīvās, jo īpaši uz darba tirgu atstātās, sekas. Parlamenta rezolūcijā par ES nodarbinātības pamatnostādņēm, ko pieņēma 2020. gada 10. jūlijā, Eiropas Parlamenta deputāti, ir prasīti veikt radikālus pasākumus, ar kuriem slāpē pandēmijas izraisīto satricinājumu, jo īpaši pārskatīt gaidāmās pamatnostādnes, ņemot vērā šā brīža situāciju, un tas tajā ir uzsvēris vajadzību risināt jauniešu bezdarba problēmu, izmantojot uzlabotu Garantiju

jauniešiem. Ņemot vērā enerģētikas un dzīves dārdzības krīzi, Parlaments [aicināja](#) dalībvalstis un Komisiju par prioritāti noteikt cīņu pret bezdarbu un pastiprināt *SURE* instrumentu, ar kuru atbalsta saīsināta darba laika shēmas, darba ņēmēju ienākumus un darba ņēmējus, kas tiktu uz laiku atlaisti no darba6 cita starpā enerģijas cenu pieauguma dēļ, un ar kuru mazina asimetrisku satricinājumu ietekmi.

Plašāka informācija par šo tematu ir atrodama [Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Monika Makay
10/2023

2.3.4. SOCIĀLAIS NODROŠINĀJUMS CITĀS EIROPAS SAVIENĪBAS DALĪBVALSTĪS

Sociālā nodrošinājuma koordinācija atvieglo personu brīvu pārvietošanos ES teritorijā. 2010. gadā tika veikta fundamentāla tiesību aktu reforma šajā jomā, tos papildinot ar jauniem tiesību aktiem mobilo darba ņēmēju tiesību aizsardzības uzlabošanai. Komisija 2016. gadā darbaspēka mobilitātes paketē iekļāva priekšlikumus, lai turpinātu reformēt sistēmu un to pielāgotu mūsdienu ekonomiskajai un sociālajai realitātei Savienībā.

JURIDISKAIS PAMATS

[Līguma par Eiropas Savienības darbību \(LESD\)](#) 48. un 352. pants.

MĒRĶI

Romas līgumā izvirzītais pamatprincips ir šķēršļu novēršana personu pārvietošanās brīvībai starp dalībvalstīm ([2.1.5.](#)). Lai to panāktu, sociālā nodrošinājuma pasākumiem ir jāgarantē, ka ES pilsoņi, kuri strādā un dzīvo dalībvalstī, kas nav viņu pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalsts, nezaudē daļu vai visas sociālā nodrošinājuma tiesības.

SASNIEGUMI

Padome 1958. gadā pieņēma divas regulas par migrējošo darba ņēmēju sociālo nodrošinājumu, kuras vēlāk tika aizstātas ar [Regulu \(EEK\) Nr. 1408/71](#). Ar Eiropas Ekonomikas zonas (EEZ) līgumu šis sociālais nodrošinājums tiek attiecināts arī uz Islandes, Lihtenšteinas un Norvēģijas valstspiederīgajiem, savukārt ar nolīgumu starp ES un Šveici to attiecina uz Šveices valstspiederīgajiem. To personu tiesības, uz kurām attiecas starp ES un Apvienoto Karalisti noslēgtais izstāšanās līgums, joprojām tiek aizsargātas arī periodā pēc *Brexit*. Pārējo personu sociālā nodrošinājuma koordinēšanu starp ES un Apvienoto Karalisti reglamentē attiecīgais Tirdzniecības un sadarbības nolīguma protokols.

Ar [Regulu \(EK\) Nr. 883/2004](#) (koordinācijas regula) 2004. gadā atcēla Regulu (EEK) Nr. 1408/71, lai gan minētā regula turpina būt spēkā attiecībā uz dažiem Kopienas tiesību aktiem un nolīgumiem, kuros ES joprojām ir līgumslēdzēja puse. Būtiska sistēmas reforma tika veikta 2010. gadā, pieņemot “modernizēto koordinācijas paketi” – [Regulu \(EK\) Nr. 988/2009](#) un īstenojot [Regulu \(EK\) Nr. 987/2009](#).

A. Četri galvenie principi

Ikviens dalībvalsts var neatkarīgi veidot savu sociālā nodrošinājuma sistēmu, proti, valstu sociālā nodrošinājuma sistēmas netiek aizstātas ar vienotu Eiropas sistēmu. Parasti sociālo nodrošinājumu garantē nodarbinātības valsts vai, ja attiecīgā persona nav nodarbināta, dzīvesvietas valsts. Ja ir iesaistītas divas vai vairākas valstis, koordinācijas regulā ir noteikts, kura valsts nodrošina apdrošināšanas segumu attiecīgajam ES pilsonim. Regulas pamatā ir četri galvenie principi:

1. Vienlīdzīga attieksme (4. un 5. pants)

Citu dalībvalstu darba ņēmējiem un pašnodarbinātām personām ir tādas pašas tiesības un pienākumi kā uzņēmējvalsts valstspiederīgajiem. Tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi bez jebkādiem nosacījumiem attiecas uz jebkuru citas dalībvalsts darba ņēmēju vai pašnodarbināto personu, kas ir noteiktu laiku nodzīvojusi uzņēmējvalstī.

2. Summēšana (6. pants)

Šis princips nodrošina, ka, aprēķinot pabalstus, tiek ņemti vērā iepriekšējie apdrošināšanas, darba vai uzturēšanās periodi citās valstīs. Ja, piemēram, valsts tiesību aktos ir noteikts, ka darba ņēmējam ir jābūt apdrošinātam vai nodarbinātam noteiktu laikposmu, pirms viņš ir tiesīgs saņemt atsevišķus pabalstus, tad summēšanas princips paredz, ka kompetentajai dalībvalstij jāņem vērā citā dalībvalstī noslēgti apdrošināšanas un darba periodi.

3. Vienu piemērojamo tiesību aktu princips (10. pants un 11. panta 1. punkts)

Ar šo principu novērš to, ka tiesības uz pārvietošanās brīvību varētu ļaut personai saņemt nepamatotas priekšrocības. Uz katru saņēmēju attiecas tikai vienas valsts tiesību akti, un saņēmēji veic iemaksas tikai vienā valstī.

4. Pārvedamība (7. pants)

Šis princips dod iespēju sociālā nodrošinājuma pabalstus maksāt visā ES un aizliedz dalībvalstīm pabalstus attiecināt tikai uz tām personām, kas pastāvīgi dzīvo attiecīgajā valstī. Tomēr tas neattiecas uz visiem sociālā nodrošinājuma pabalstiem, jo, piemēram, uz bezdarbnieka pabalstiem, attiecas paši noteikumi.

B. Personas, uz kurām attiecas regula

Sākotnēji Regula (EEK) Nr. 1408/71 attiecās tikai uz darba ņēmējiem, bet no 1982. gada tās darbības joma tika paplašināta arī attiecībā uz pašnodarbinātām personām. Tā attiecās arī uz darba ņēmēju un pašnodarbināto personu ģimenes locekļiem un apgādājamiem, kā arī uz bezvalstniekiem un bēgļiem. Tās darbības jomu pakāpeniski paplašināja arī 1998. gadā, lai valsts civildienesta ierēdņiem garantētu ar pārējiem iedzīvotājiem vienlīdzīgus apstākļus attiecībā uz vispārējām tiesībām uz pensiju, 1999. gadā, lai iekļautu visas apdrošinātās personas, jo īpaši studentus un personas, kas nestrādā algotu darbu, un 2003. gadā, lai aptvertu tos trešo valstu valstspiederīgos, kuri likumīgi uzturas ES.

Ar jaunāko tiesību aktu – [Regulu \(ES\) Nr. 1231/2010](#) – paplašināja tās piemērošanas jomu attiecībā uz trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri likumīgi dzīvo ES un atrodas pārrobežu situācijā, un viņu ģimenes locekļiem, kā arī mirušas personas tuviniekiem, ja viņi arī atrodas ES.

Tā attiecas arī uz pārrobežu darba ņēmējiem, kas ir darbinieki vai pašnodarbinātas personas vienā dalībvalstī, bet dzīvo citā, kur viņi parasti atgriežas katru dienu vai vismaz reizi nedēļā.

Norīkotie darba ņēmēji ir izņēmums, jo viņi ir nosūtīti veikt pagaidu darbu un sociālā nodrošinājuma ziņā joprojām ir apdrošināti savā piederības dalībvalstī uz laiku, kas nepārsniedz 24 mēnešus ([2.1.13.](#)). Veselības aprūpes pabalstus natūrā var saņemt tikai dzīvesvietas dalībvalstī.

C. Pabalsti, uz kuriem attiecas regula

Regulas (EK) Nr. 883/2004 3. pantā ir uzskaitīti attiecināmie sociālā nodrošinājuma pabalsti:

- slimības pabalsti;
- maternitātes un līdzvērtīgi paternitātes pabalsti;
- invaliditātes pabalsti;
- vecuma pabalsti;
- pabalsti apgādnieka nāves gadījumā;
- pabalsti ar darbu saistītos nelaiemes gadījumos un arodslimību gadījumā;
- apbedīšanas pabalsti;
- bezdarbnieku pabalsti;
- pirmspensijas pabalsti;
- ģimenes pabalsti;
- daži īpaši no iemaksām neatkarīgi naudas pabalsti (70. pants).

D. Sistēmas modernizācija

Kopš 1971. gada tiesību akti par sociālā nodrošinājuma koordinēšanu ir vairākkārt grozīti, lai ņemtu vērā norises ES līmenī, izmaiņas tiesību aktos valsts līmenī un Eiropas Savienības Tiesas (EST) judikatūru.

1. Eiropas veselības apdrošināšanas karte

Kopš 2006. gada Eiropas Savienības pilsoņi, ceļojot EEZ, var izmantot Eiropas veselības apdrošināšanas karti, kuru izsnieguši piederības valsts veselības apdrošināšanas dienesti. Šāda karte atvieglo medicīniskās aprūpes saņemšanu, ja privāta vai darba brauciena laikā citā EEZ valstī rodas neparedzētas veselības aprūpes vajadzības. Piekļuve tiek piešķirta ar tādiem pašiem nosacījumiem un par tādu pašu maksu kā personām, kuras apdrošinātas attiecīgajā valstī. Izdevumus atlīdzina vietējā sociālā nodrošinājuma sistēma.

2. Papildpensijas tiesības

Papildus likumā noteiktajām pensiju shēmām arī papildpensijas bieži ir svarīgas cilvēku dzīves līmeņa nodrošināšanai vecumdienās. [Direktīva 2014/50/ES](#) par minimālo prasību noteikšanu, lai sekmētu darba ņēmēju mobilitāti starp dalībvalstīm, uzlabojot papildpensijas tiesību iegūšanu un saglabāšanu, novērš vairākus šķēršļus, kas mobiliem darba ņēmējiem, pārceļoties uz dzīvi citā dalībvalstī, traucē pārcelt arī savas papildpensijas tiesības.

3. Eiropas Darba iestādes loma

Kad 2019. gada jūlijā tika izveidota Eiropas Darba iestāde (EDI), tā pārņēma sociālā nodrošinājuma koordinācijas darbības aspektus. Strīdu gadījumos EDI nodrošina arī mediāciju, ko īsteno īpaša Mediācijas padomes.

4. Sociālā nodrošinājuma koordinācijas digitalizācija

Pāreja no informācijas apmaiņas papīra formātā uz elektronisku sākās ar modernizēto koordinācijas paketi, un tā rezultātā tika izveidota sociālā nodrošinājuma

informācijas elektroniskas apmaiņas (*EESSI*) sistēma. Sistēma tagad savieno sociālā nodrošinājuma iestādes 32 valstīs – 27 ES dalībvalstīs, kā arī Islandē, Lihtenšteinā, Norvēģijā, Šveicē un Apvienotajā Karalistē.

Lai atvieglotu pārrobežu sociālā nodrošinājuma koordinēšanu, Komisijas 2018. gada darba programmā bija minēts priekšlikums par Eiropas sociālā nodrošinājuma numura ieviešanu, taču konkrēts priekšlikums netika iesniegts. Tā vietā Eiropas sociālo tiesību pīlāra rīcības plānā Komisija paziņoja par izmēģinājuma projektu, kura mērķis ir izpētīt iespēju ieviest Eiropas sociālā nodrošinājuma karti (*ESSPASS*), kuras pamatā būtu vienotā digitālā vārteja, *EESSI* un ierosinātais Eiropas digitālās identitātes satvars. 2023. gada 6. septembrī Komisija nāca klajā ar [paziņojumu par digitalizāciju sociālās nodrošināšanas koordinācijā](#). Paziņojumā aprakstīti dažādi digitalizācijas jomā izstrādājami projekti, tostarp *ESSPASS* projekts. *ESSPASS* projektā galvenā uzmanība ir pievērsta tiesību dokumentu pieprasīšanas un saņemšanas procesa digitalizācijai un verifikācijai reāllaikā, lai ļautu sociālā nodrošinājuma iestādēm, darba inspekcijām, veselības aprūpes pakalpojumu sniedzējiem un citām attiecīgajām struktūrām nekavējoties pārbaudīt šos dokumentus visā Eiropā.

5. Pašreizējā reforma

Pēc 2013. gadā notikušās īpašās apspriešanās par koordināciju attiecībā uz ilgtermiņa aprūpes pabalstiem un bezdarbnieka pabalstiem un 2015. gadā notikušās vispārīgās apspriešanās par ES sociālā nodrošinājuma koordināciju Komisija darbaspēka mobilitātes tiesību aktu paketes ietvaros 2016. gada decembrī ierosināja [pārskatīt Regulu \(EK\) Nr. 883/2004 un īstenošanas Regulu \(EK\) Nr. 987/2009](#).

Pārskatīšanas mērķis bija nodrošināt taisnīgumu, pabalstu izmaksu ciešāk sasaistot ar dalībvalsti, kas iekasē sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tajā arī valstu iestādēm piedāvāti labāki rīki, ar kuriem pārbaudīt norīkoto darba ņēmēju sociālā nodrošinājuma statusu, lai novērstu negodīgu praksi un ļaunprātīgu izmantošanu. Galvenās izmaiņas ir šādas:

- bezdarbnieka pabalsti: tiks piemērots trīs mēnešu ilgs kvalifikācijas periods, pirms apdrošināšanas un bezdarba periodus varēs summēt, taču, lai meklētu darbu citā dalībvalstī, darba ņēmēji savu bezdarbnieka pabalstu varēs pārvest ne vien trīs, bet gan sešus mēnešus;
- ilgtermiņa aprūpes pabalsti: atsevišķā priekšlikuma sadaļā ir noteikti ilgtermiņa aprūpes pabalsti un gadījumi, kuros mobilie iedzīvotāji var pieprasīt šādus pabalstus;
- ģimenes pabalsti, ar kuriem ir paredzēts aizstāt ienākumus bērnu audzināšanas periodos, ir jāuzskata par individuālām un personīgām tiesībām, un tādēļ sekundāri kompetentajai dalībvalstij ir jābūt tiesīgai izmaksāt pabalstu otram no vecākiem pilnā apmērā. Ar to novērš iespējamus finansiālos šķēršļus vecākiem ģimenes atvaļinājumu izmantot vienlaicīgi.
- **Ekonomiski neaktīvi pilsoņi:** Priekšlikuma mērķis ir saskaņot spēkā esošās tiesiskās normas ar EST jaunāko judikatūru par sociālo pabalstu pieejamību (2.1.5.).

Priekšlikums tika ilgstoši apspriests iestāžu sarunās, un 2021. gada decembrī Padome un Parlaments par to panāca provizorisku vienošanos. Tomēr šī vienošanās netika apstiprināta, un tagad dokumenta izstrāde ir apstādināta.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir vienmēr patiesi interesējies par problēmām, ar ko saskaras migrējošie darba ņēmēji, pārrobežu darba ņēmēji, pašnodarbinātas personas un trešo valstu valstspiederīgie, kuri strādā citās dalībvalstīs, kas nav viņus uzņemošā dalībvalsts. Tas vairākkārt ir paudis nožēlu par šķēršļiem, kas ierobežo pilnīgu pārvietošanās brīvību, un ir aicinājis Padomi pieņemt priekšlikumus, kas paredz priekšlaicīgas vecuma pensijas iekļaut sociālā nodrošinājuma sistēmu koordinācijas darbības jomā un paplašināt bezdarbnieku tiesības saņemt bezdarbnieka pabalstu citā dalībvalstī, kā arī tiesību aktu darbības jomu, lai tajos iekļautu visas apdrošinātās personas. Lielākā daļa šo prasību tika apmierinātas, pieņemot Regulu (EK) Nr. 883/2004, vai tika iekļautas jaunākajos Komisijas priekšlikumos, ar kuriem pārskata šo regulu.

Vairākās rezolūcijās ([2014. gada 14. janvāra rezolūcijā par sociālo aizsardzību visiem](#), [2016. gada 14. septembra rezolūcijā par sociālo dempingu](#) un [2017. gada 4. jūlija rezolūcijā par darba apstākļiem un nestabilu nodarbinātību](#)) Parlaments ir vērsis uzmanību uz īpašām grūtībām šajā jomā, kas saistītas, piemēram, ar pašnodarbinātām personām, darba ņēmējiem ar pagaidu vai nepilna darba laika līgumiem, darba ņēmējiem digitālajā ekonomikā un sezonas strādniekiem, un ir aicinājis Komisiju pārskatīt tiesību aktus un uzraudzīt sociālā nodrošinājuma sistēmu īstenošanu un koordinēšanu, lai nodrošinātu iedzīvotāju tiesību ievērošanu un darbaspēka efektīvu mobilitāti ES.

Lai ņemtu vērā Covid-19 pandēmijas uzliesmojuma nopietno ietekmi uz pārrobežu, pierobežu, norīkotajiem un sezonas darbiniekiem, Parlaments 2020. gada 19. jūnijā pieņēma rezolūciju par [Eiropas aizsardzību pārrobežu un sezonālajiem darba ņēmējiem saistībā ar Covid-19 krīzi](#). Rezolūcijā uzmanība ir pievērsta grūtībām, ar kurām saskarās minētie darba ņēmēji: viņi nevar izmantot atbilstīgas sociālās aizsardzības un nodrošinājuma tiesības, ņemot vērā apgrūtināto koordināciju starp dalībvalstu sociālā nodrošinājuma iestādēm, viņiem ne vienmēr ir tiesības uz pagaidu atbalsta pasākumiem, piemēram, saīsināta darba laika shēmām, korigētiem bezdarbnieka pabalstiem un pasākumiem, kas atvieglo strādāšanu no mājām, un viņi ir pakļauti juridiskajai nenoteiktībai piemērojamo sociālā nodrošinājuma un nodokļu režīmu ziņā.

Parlaments 2021. gada 20. maijā pieņēma [rezolūciju par ES noteikumu ietekmi uz darba ņēmēju brīvu pārvietošanos un pakalpojumu brīvu apriti: darbaspēka mobilitāte ES iekšienē kā instruments darba tirgus vajadzību un prasmju saskaņošanai](#). Rezolūcijā uzsvērts, ka sociālā nodrošinājuma sistēmu pieejamības trūkums bieži vien rodas nestandarta nodarbinātības ļaunprātīgas izmantošanas rezultātā. Tajā arī norādīts, ka ir pilnībā jādigitalizē procedūras, kas saistītas ar darbaspēka mobilitāti un darba ņēmēju norīkošanu darbā, lai uzlabotu informācijas sniegšanu un apmaiņu starp valstu iestādēm un nodrošinātu darba ņēmēju tiesību efektīvu īstenošanu, pārnesamību un izsekojamību.

Lai uzlabotu sociālā nodrošinājuma tiesību un taisnīgas mobilitātes digitālo īstenošanu, Parlaments savā [2021. gada 25. novembra rezolūcijā par Eiropas sociālā nodrošinājuma kartes ieviešanu](#), vēlreiz uzsvēra, ka ir vajadzīgs ES mēroga digitālais instruments mobilajiem darba ņēmējiem, lai viņiem būtu vieglāk sekot līdzi savām sociālā nodrošinājuma iemaksām un pabalstiem un tos pieprasīt, kā arī ir jāuzlabo ES noteikumu par darbaspēka mobilitāti un sociālā nodrošinājuma koordinēšanu izpilde.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Aoife Kennedy
10/2023

2.3.5. DARBA AIZSARDZĪBA

Eiropas Savienībai darba aizsardzības uzlabošana ir svarīgs jautājums jau kopš 20. gadsimta 80. gadiem. Ar tiesību aktiem Eiropas līmenī ir noteikti standarti minimālajai darba ņēmēju aizsardzībai, vienlaikus ļaujot dalībvalstīm saglabāt vai ieviest stingrākus pasākumus. Darba aizsardzība ir būtiska sastāvdaļa Eiropas sociālo tiesību pīlāra rīcības plānā, ko pieņēma Lisabonas sociālajā samītā 2021. gadā.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 91., 114., 115., 151., 153. un 352. pants.

MĒRĶI

Pamatojoties uz LESD 153. pantu, ES var pieņemt tiesību aktus (direktīvas) par darba aizsardzību, lai atbalstītu un papildinātu dalībvalstu darbības. Šajā nolūkā ES līmenī ir noteiktas minimālās prasības, ļaujot dalībvalstīm ieviest augstāku aizsardzības līmeni valsts mērogā, ja tās to vēlas. Līgumā ir arī noteikts, ka pieņemtajās direktīvās nedrīkst paredzēt tādus administratīvus, finansiālus vai juridiskus ierobežojumus, kas traucētu mazo un vidēju uzņēmumu izveidi un attīstību.

SASNIEGUMI

A. Institucionālā attīstība

Ar Eiropas Ogļu un tērauda kopienas (EOTK) atbalstu darba aizsardzības jomā tika īstenotas dažādas pētniecības programmas. Kopš 1957. gada, kad tika izveidota Eiropas Ekonomikas kopiena (EEK), kļuva skaidrāka nepieciešamība izstrādāt šai jomai visaptverošu pieeju. 1974. gadā tika izveidota Darba drošības, higiēnas un veselības aizsardzības padomdevēja komiteja, kuras uzdevums bija palīdzēt Komisijai ([Padomes Lēmums 74/325/EEK](#)). Lai pabeigtu Eiropas vienotā tirgus izveidi, bija jānosaka minimālās darba drošības prasības. Tādēļ tika pieņemtas vairākas direktīvas, piemēram, Direktīva 82/605/EEK (ko aizstāja ar [Direktīvu 98/24/EK](#)) par aizsardzību pret risku, kas saistīts ar metāliskā svina izmantošanu darbā, Direktīva 83/477/EEK (kurā jaunākie grozījumi izdarīti ar [Direktīvu 2009/148/EK](#)) par azbestu un Direktīva 86/188/EEK (kurā jaunākie grozījumi izdarīti ar [Direktīvu 2003/10/EK](#)) par troksni.

1. Vienotais Eiropas akts

Līdz ar [Vienotā Eiropas akta](#) pieņemšanu 1987. gadā pirmoreiz EEK līgumā tika iekļauts darba aizsardzības jautājums; attiecīgajā pantā tika noteiktas minimālās prasības, un Padomei tika dotas pilnvaras ar kvalificētu balsu vairākumu pieņemt arodveselības un darba drošības direktīvas. Mērķi bija šādi: uzlabot darba ņēmēju darba aizsardzību, saskaņot apstākļus darba vidē, virzībā uz iekšējā tirgus pilnīgu izveidi novērst “sociālo dempingu”, kā arī novērst uzņēmumu pārvietošanu uz reģioniem, kuros pastāv zemāks aizsardzības līmenis, uzņēmumu konkurētspējas palielināšanas nolūkā.

2. Amsterdamas līgums (1997. gads)

Ar [Amsterdamas līgumu](#) tika nostiprināts nodarbinātības jautājumu statuss, ieviešot sadaļu par nodarbinātību un sociālo nolīgumu. Pirmo reizi Parlaments un Padome koplēmuma procedūrā pieņēma direktīvas, kurās paredzēja minimālās prasības darba aizsardzības jomā.

3. Lisabonas līguma devums (2007. gads)

[Lisabonas līgumā](#) ir iekļauta sociālā klauzula, saskaņā ar kuru Savienības politikas nostādnēs ir jāņem vērā sociālās prasības. Pēc Lisabonas līguma stāšanās spēkā [Eiropas Savienības Pamattiesību harta](#) kļuva juridiski saistoša ES iestādēm un dalībvalstīm attiecībā uz ES tiesību aktu īstenošanu.

4. Eiropas sociālo tiesību pīlārs (2017. gads)

[Eiropas sociālo tiesību pīlārā](#), ko 2017. gada novembrī parakstīja Padome, Komisija un Parlaments, ir izklāstīts 20 tiesību un principu kopums, tostarp tiesības, kas paredzētas Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 31. pantā attiecībā uz darba apstākļiem, kuri nodrošina darba ņēmēju veselību, drošību un cieņu. Saskaņā ar pīlāra 10. principu darba ņēmējiem ir tiesības uz augsta līmeņa darba aizsardzību un tiesības strādāt darba vidē, kas ir pielāgota viņu profesionālajām vajadzībām un dod viņiem iespēju pagarināt savu dalību darba tirgū. Lai gan šis pīlārs nav juridiski saistošs, tas ir tiesību aktu un ieteikuma tiesību pasākumu kopums, kura mērķis ir Eiropas Savienībā veicināt augšupēju konvergenci dzīves un darba apstākļu jomā.

B. Atskaites punkti: Direktīvas un Eiropas Darba drošības un veselības aizsardzības aģentūra

1. Pamatdirektīva 89/391/EEK un atsevišķas direktīvas

Nicas līguma 137. pants (tagad LESD 153. pants) kalpoja par pamatu ES centieniem uzlabot darba vidi nolūkā aizsargāt darba ņēmēju veselību un drošību. Nozīmīgs sasniegums bija [Pamatdirektīvas 89/391/EEK](#) pieņemšana, kurā īpaša uzmanība pievērsta profilaksei. Tajā tika paredzēti preventīvi pasākumi, informēšana, apspriešanās, darba ņēmēju un viņu pārstāvju proporcionāla līdzdalība un apmācība gan privātajā, gan publiskajā sektorā. Pamatdirektīva ir pamats 25 atsevišķām direktīvām dažādās jomās un [Padomes Regulai \(EK\) Nr. 2062/94](#), ar ko izveido Eiropas Aģentūru drošībai un veselības aizsardzībai darbā. Tā ir ietekmējusi arī citus tiesību aktus, kas attiecas uz pagaidu darba aģentūru darbiniekiem un darba laika aspektiem dažādās direktīvās.

Minētās atsevišķās direktīvas aptver šādas jomas:

- prasības attiecībā uz drošību un veselības aizsardzību darba vietā (Direktīva 89/654/EEK) un drošības un/vai veselības aizsardzības zīmēm darba vietā (Direktīva 92/58/EEK);
- darba aprīkojuma lietošana (Direktīva 89/655/EEK, kas grozīta ar Direktīvu 2001/45/EK un Direktīvu 2009/104/EK); individuālo aizsardzības līdzekļu lietošana (Direktīva 89/656/EEK), darbs ar displeju ierīcēm (Direktīva 90/270/EEK) un kravu apstrāde ar rokām (Direktīva 90/269/EEK);
- nozares: pagaidu vai pārvietojamie būvlaukumi (Direktīva 92/57/EEK), minerālu ieguves rūpniecības nozares (urbšana) (Direktīva 92/91/EEK un Direktīva 92/104/EEK) un zvejas kuģi (Direktīva 93/103/EK);

- darba ņēmēju grupas: strādājošās grūtnieces (Direktīva 92/85/EEK) un jauniešu darba aizsardzība (Direktīva 94/33/EK);
- faktori: darba ņēmēju aizsardzība pret risku, kas saistīts ar kancerogēnu vai mutagēnu iedarbību darbā (Direktīva 2004/37/EK), ķīmikāliju izmantošana darbā (Direktīva 98/24/EK, kas grozīta ar Direktīvu 2000/39/EK un Direktīvu 2009/161/ES), azbests darba vietā ([Direktīva 2009/148/EK](#)) un bioloģisko aģentu iedarbība darba vietā (Direktīva 2000/54/EK); aizsardzība pret jonizējošo starojumu (Direktīva 2013/59/*Euratom*, ar ko atceļ iepriekšējās saistītās direktīvas); to darba ņēmēju aizsardzība, kas pakļauti sprādzienbīstamas vides riskam (Direktīva 99/92/EK); darba ņēmēju pakļaušana riskiem, ko rada tādi fizikāli faktori kā vibrācija (Direktīva 2002/44/EK), troksnis (Direktīva 2003/10/EK), elektromagnētiskie lauki (Direktīva 2004/40/EK, kas grozīta ar Direktīvu 2013/35/ES) un mākslīgais optiskais starojums (Direktīva 2006/25/EK);
- vielas: vairāku direktīvu, kas attiecas uz vielu un maisījumu klasificēšanu, marķēšanu un iepakojšanu, pielāgošana (Direktīva 2014/27/ES).

[Direktīvas 2004/37/EK](#) par darba ņēmēju aizsardzību pret risku, kas saistīts ar kancerogēnu vai mutagēnu iedarbību darbā, atjaunināšana ir pastāvīgs process, kas turpināsies arī nākotnē. Uz pirmajām 13 vielām attiecās [2016. gada maija priekšlikums](#), ko pieņēma 2017. gada decembrī ([Direktīva \(ES\) 2017/2398](#)). [Otro, 2017. gada janvāra priekšlikumu](#) par ierobežojumu pārskatīšanu attiecībā uz vēl septiņām vielām pieņēma 2019. gada janvārī kā [Direktīvu \(ES\) 2019/130](#) pēc tam, kad Parlamentam izdevās darbības jomā iekļaut arodekspozīcijas robežvērtības attiecībā uz dīzeļdzinēju izplūdes gāzēm. Trešo, [2018. gada aprīļa priekšlikumu](#), kas attiecās uz vēl piecām vielām, kuras izmanto metalurģijā, galvanizācijā, kalnrūpniecībā, reciklēšanā, laboratorijās un veselības aprūpē, pieņēma 2019. gada jūnijā kā [Direktīvu \(ES\) 2019/983](#). [Ceturtnā direktīvas pārskatīšana](#) ar jaunām vai pārskatītām robežvērtībām trim vēzi izraisošām vielām (akrilnitrilam, niķeļa savienojumiem un benzolam) tika pieņemta 2022. gada martā kā [Direktīva \(ES\) 2022/431](#). Minētā direktīva ir viens no pirmajiem pasākumiem, kas pieņemti saskaņā ar Eiropas Vēža uzveikšanas plānu. Kopš tā laika Komisija ir nākusi klajā ar vēl diviem priekšlikumiem šajā jomā. 2022. gada augustā tā iesniedza tiesību akta priekšlikumu nolūkā grozīt [Direktīvu 2009/148/EK par darba ņēmēju aizsardzību pret risku, kas saistīts ar pakļaušanu azbesta iedarbībai darba vietā](#), lai vēl vairāk samazinātu darba ņēmēju eksponētību un aizsargātu viņus no vēža riska. Parlaments 2023. gada 3. oktobrī minēto priekšlikumu pieņēma pirmajā lasījumā. Turklāt 2023. gada februārī Komisija iesniedza [priekšlikumu pārskatīt Kancerogēnu, mutagēnu un reproduktīvajai sistēmai toksisku vielu direktīvu \(2004/37/EK\) un Ķīmikāliju direktīvu \(98/24/EK\)](#), lai pazeminātu svina robežvērtības un Ķīmikāliju direktīvā iekļautu diizocianātu robežvērtību. Gan svinu, gan diizocianātus izmanto ēku renovācijā un akumulatoru, vēja turbīnu un elektrisko transportlīdzekļu cigarešu šķītavu ražošanā. Ierobežojot eksponētību šīm ķīmikālijām, ES cenšas aizsargāt tos, kas strādā, lai nodrošinātu zaļo pārkārtošanos.

Vēl viens veids, kā ierosināt jaunus sociālo tiesību aktus, ir sociālo partneru vienošanās, kas panāktas saskaņā ar sociālo dialogu ([2.3.7.](#)). Padome 2016. gada decembrī pieņēma Direktīvu (ES) 2017/159, ar ko īsteno 2013. gadā panākto sociālo partneru vienošanos par darba apstākļu uzlabošanu zivsaimniecības nozarē. Tomēr līdzīga vienošanās attiecībā uz friziera pakalpojumu nozari netika pieņemta direktīvas formā.

2. Eiropas Darba drošības un veselības aizsardzības aģentūra (EU-OSHA)

Eiropas Darba drošības un veselības aizsardzības aģentūra, kas ir trīspusēja aģentūra un atrodas Bilbao, tika izveidota 1996. gadā. Tās darba mērķis ir veicināt dalīšanos ar zināšanām un informāciju, tādējādi uzlabojot riska novēršanas kultūru. Aģentūra ir izstrādājusi tīmekļa vidē izvietotu platformu [tiešsaistes interaktīvai riska novērtēšanai \(OiRA\)](#), kurā ir iekļauti MVU labvēlīgi nozares riska novērtēšanas rīki visās valodās, un [Bīstamo vielu e-rīku](#), kas sniedz uzņēmumiem nepieciešamās konsultācijas par bīstamām vielām un ķīmiskiem produktiem, kā arī to, kā piemērot paraugpraksi un aizsardzības pasākumus. Tās Eiropas Riska novērošanas centrs uzrauga un prognozē jaunus un iespējamus riskus, lai varētu veikt preventīvus pasākumus. Turklāt Aģentūra kopš 2000. gada organizē izpratnes veicināšanas kampaņas par veselību veicinošām darbavietām attiecībā uz dažādiem veselības un drošuma aspektiem. 2023.–2025. gada kampaņas mērķis ir palielināt informētību par jauno tehnoloģiju ietekmi uz darbu un ar to saistītajām problēmām un iespējām darba aizsardzības jomā.

C. Kopienas rīcības programmas un stratēģijas darba aizsardzības jomā

Laika posmā no 1951. gada līdz 1997. gadam tika īstenotas EOTK pētniecības programmas darba aizsardzības jomā. Tad 2000. gadā tika pieņemta Eiropas Sociālā programma, kas sekmēja stratēģiskāku pieeju šai jomai ES mērogā. Vēlāk ar Kopienas stratēģiju par drošību un veselības aizsardzību darbā 2002.–2006. gadam tika pieņemta vispārēja pieeja labjutībai darbā. Kopienas stratēģijā 2007.–2012. gadam galvenā uzmanība bija pievērsta profilaksei. Tās mērķis bija pastāvīgi samazināt nelaimes gadījumu darbā un arodslimību skaitu ES. ES stratēģiskā satvara par drošību un veselības aizsardzību darbā 2014.–2020. gadam mērķis bija risināt trīs galvenās problēmas: uzlabot un vienkāršot spēkā esošos noteikumus, sekmēt izvairīšanos no ar darbu saistītām saslimšanām, tostarp jauniem riskiem, un ņemt vērā darbaspēka novecošanu. Īpaša uzmanība tika pievērsta mikrouzņēmumu un mazo uzņēmumu vajadzībām.

Saskaņā ar [Eiropas sociālo tiesību pīlāra rīcības plānu](#) Komisija nāca klajā ar jaunu [ES stratēģisko satvaru par drošību un veselības aizsardzību darbā](#) 2021.–2027. gadam. Tajā galvenā uzmanība pievērsta pārmaiņu prognozēšanai un pārvaldībai jaunajā darba vidē, labākai nelaimes gadījumu un arodslimību profilaksei un sagatavotības uzlabošanai attiecībā uz jebkurām iespējamām veselības krīzēm nākotnē.

Pēc Covid-19 pandēmijas sākšanās tika atjaunināta Direktīva par bioloģiskajiem aģentiem (Direktīva 2000/54/EK), ar ko bioloģisko aģentu sarakstā tika iekļauts SARS-CoV-2, ņemot vērā jaunus riskus darbavietā. Komisija mudināja darba devējus novērtēt riskus un veikt preventīvus un aizsardzības pasākumus, lai līdz minimumam samazinātu kaitējumu, jo īpaši tiem, kas strādā tiešā saskarē ar vīrusu. Komisija 2022. gada novembrī pieņēma [ieteikumu](#), kurā aicināja dalībvalstis konkrētos gadījumos atzīt Covid-19 par arodslimību.

Ņemot vērā digitālo tehnoloģiju aizvien plašāku izmantošanu darbā, Komisija iekļāva darba aizsardzības aspektus [Regulā \(ES\) 2023/1230 par mašīnām](#) (pieņemta 2023. gada jūnijā). Darba aizsardzības aspekti ir paredzēti arī priekšlikumā [regulai, kas nosaka saskaņotas normas mākslīgā intelekta jomā](#) (Mākslīgā intelekta akts), un [priekšlikumā direktīvai par darba nosacījumu uzlabošanu platformu darbā](#), pēdējā no tiem koncentrējoties uz veselības un drošības risku novēršanu algoritmiskajā

pārvaldībā. Komisija arī plāno pārskatīt Direktīvu par darba vietu un Direktīvu par displeju ierīcēm.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments bieži ir uzsvēris, ka ir jānodrošina optimāla darba ņēmēju drošības un veselības aizsardzība. Tas ir pieņēmis rezolūcijas, kurās aicinājis ES tiesību aktos ietvert ikvienu aspektu, kas tieši vai netieši ietekmē darba ņēmēju fizisko vai garīgo labjutību. Parlaments atbalsta Komisijas pasākumus, kuru mērķis ir uzlabot informācijas sniegšanu MVU. Parlaments uzskata, ka darbs ir jāpielāgo cilvēku spējām un vajadzībām, nevis otrādi, un ka darba vidē vairāk būtu jāņem vērā mazāk aizsargāto darba ņēmēju īpašās vajadzības.

Parlaments ir mudinājis Komisiju izpētīt jaunradušos riskus, uz kuriem neattiecas spēkā esošie tiesību akti, piemēram, nanodaļiņu kaitīgā ietekme, stress, profesionālā izdegšana un vardarbība, kā arī uzmākšanās darba vietā. Jo īpaši aktīvi Parlaments darbojās, palīdzot pieņemt Pamatnolīgumu par asu instrumentu radītu ievainojumu novēršanu slimnīcu un veselības aprūpes nozarē, ko parakstīja ES sociālie partneri un īstenoja ar [Padomes Direktīvu 2010/32/ES](#). Parlaments ir prasījis arī uzlabot spēkā esošos tiesību aktus attiecībā uz strādājošu grūtnieču aizsardzību un darbinieku aizsardzību no balsta un kustību aparāta slimībām. Citas būtiskas prasības ir izstrādāt direktīvu, ar ko nosaka minimālos standartus arodslimību atzīšanai, un paplašināt Pamatdirektīvas 89/391/EEK darbības jomu

Turklāt 2018. gada septembrī Parlaments pieņēma rezolūciju par risinājumiem attiecībā uz darba ņēmēju reintegrāciju kvalitatīvā nodarbinātībā pēc traumas vai slimības, un šīs rezolūcijas pamatā bija trīs pīlāri: profilakse un agrīna iejaukšanās, atgriešanās darbā un attieksmes maiņa pret darba ņēmēju reintegrāciju. Parlaments 2021. gada oktobrī pieņēma [rezolūciju](#), kurā ir izklāstīti ieteikumi Komisijai par darba ņēmēju aizsardzību no azbesta. Tajā ierosināja izstrādāt visaptverošu Eiropas stratēģiju visa azbesta aizvākšanai, lai uz visiem laikiem droši aizvāktu azbestu no būvētās vides un tādējādi labāk aizsargātu darba ņēmējus un iedzīvotājus. Tajā arī ierosināja atjaunināt Direktīvu 2009/148/EK par azbestu. Kopš tā laika Komisija ir iesniegusi tiesību akta priekšlikumu, un Parlaments par šo priekšlikumu ir pieņēmis nostāju pirmajā lasījumā, apstiprinot dialogā panākto vienošanos ar Padomi.

Parlaments ne vien izdara grozījumus tiesību aktu priekšlikumos un pārrauga un veicina Komisijas darbu saistībā ar veselību un drošību, bet arī pievēršas šim jautājumam ilgtermiņā, apsverot jaunus riskus. Parlaments 2022. gada 10. martā pieņēma [rezolūciju par jaunu ES stratēģisko satvaru darba aizsardzības jomā laikposmam pēc 2020. gada](#). Rezolūcijā tas izvirza vairākas prasības, tostarp īstenot vērienīgāku rīcību saistībā ar arodvēzi, pieņemt plašāku un visaptverošāku direktīvu par balsta un kustību aparāta traucējumiem un reimatiskajām slimībām, kā arī iekļaut dzimumu līdztiesības aspektu visos darba drošības un veselības aizsardzības pasākumos. Rezolūcijā arī aicināts stratēģiskajā satvarā iekļaut tiesības būt bezsaistē un ierosināt direktīvu par psihosociālo risku novēršanu. Parlaments 2022. gada 5. jūlijā pieņēma [rezolūciju par garīgo veselību digitālajā darba pasaulē](#), kurā atzīta Covid-19 pandēmijas ietekme uz darba organizāciju un darba ņēmēju garīgo veselību. Rezolūcijā Parlaments aicina Komisiju ierosināt likumdošanas iniciatīvas par psihosociālo risku pārvaldību un labklājību darbā un nākt klajā ar ES garīgās veselības stratēģiju un Eiropas aprūpes stratēģiju.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Aoife Kennedy
10/2023

2.3.6. DARBA ŅĒMĒJU TIESĪBAS UZ INFORMĒŠANU, UZKLAUSĪŠANU UN LĪDZDALĪBU

Eiropas Savienība papildina dalībvalstu pasākumus saistībā ar darba ņēmēju tiesībām uz informēšanu un uzklausišanu, pieņemot direktīvas, kurās noteiktas minimālās prasības, vai īstenojot pasākumus, kuru mērķis ir veicināt sadarbību starp dalībvalstīm. Vairākas ES direktīvas aizsargā darba ņēmēju tiesības uz informēšanu un uzklausišanu uzņēmuma līmenī un paredz noteikumus gan valsts, gan starptautiskā līmenī.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 5., 114., 115., 151. un 153. pants.

MĒRĶI

ES atbalsta un papildina dalībvalstu aktivitātes saistībā ar darba ņēmēju iesaistīšanu, lai sasniegtu Eiropas sociālās politikas pamatmērķus (LESD 151. pants), kas ietver dzīves un darba apstākļu uzlabošanu, pienācīgu sociālo aizsardzību, nemainīgi augstu nodarbinātības līmeni un sociālās atstumtības apkarošanu.

SASNIEGUMI

A. Pamatinformācija

Darba ņēmēju tiesības uz informēšanu, uzklausišanu un līdzdalību ir viena no svarīgākajām diskusiju tēmām Eiropā, kopš 1974. gadā tika pieņemta pirmā sociālās rīcības programma. 1989. gada Kopienas Hartā par darba ņēmēju sociālajām pamattiesībām (ietverta LESD 151. pantā) uzsvērts, ka vajadzētu sekmēt darba ņēmēju līdzdalību. Tomēr Komisijas priekšlikumi šajā jomā bieži vien tikuši noraidīti. Pienācīgs juridiskais pamats Kopienas tiesību aktiem tika nodrošināts tikai ar sociālās politikas nolīguma iekļaušanu [Amsterdamas līgumā](#), kas notika 1997. gadā. 2009. gadā Eiropas Savienības Pamattiesību harta tika iekļauta LES 6. panta 1. punktā. Hartas 27. pantā atzītas darba ņēmēju tiesības uz informēšanu un uzklausišanu.

Attiecībā uz darba ņēmēju līdzdalību ar LESD 153. pantu Parlamentam un Padomei tiek piešķirtas pilnvaras pieņemt:

- pasākumus, ar ko veicināt dalībvalstu sadarbību;
- direktīvas, kurās noteiktas minimālās prasības attiecībā uz pakāpenisku īstenošanu.

Piemēro parasto likumdošanas procedūru, pirms tam apspriežoties ar Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteju un Reģionu komiteju.

B. Spēkā esošie tiesību akti

Pirmās grupas direktīvas skar darba ņēmēju tiesības uz informēšanu par nosacījumiem, kas piemērojami līgumam vai darba tiesiskajām attiecībām, un par tiesībām būt informētiem un uzklausi tiem saistībā ar atlaišanu vai pārcelšanu:

- Padomes Direktīva 75/129/EEK par kolektīvo atlaišanu, kurā grozījumi izdarīti ar Padomes Direktīvām 92/56/EEK un [98/59/EK](#), prasa, lai masveida atlaišanas gadījumā notiktu sarunas starp darba devējiem un darba ņēmējiem;
- [Padomes Direktīva 2001/23/EK](#) par darba ņēmēju tiesību aizsardzību uzņēmumu īpašnieka maiņas gadījumā nosaka, ka darba ņēmēji ir jāinformē par ikvienas īpašnieka maiņas iemesliem un sekām;
- [Direktīvā 2002/14/EK](#), ar ko izveido vispārēju sistēmu darbinieku informēšanai un uzklausišanai Eiropas Kopienā, ir noteikti minimālie procesuālie standarti;
- [Direktīva \(ES\) 2019/1152](#) par pārredzamiem un paredzamiem darba apstākļiem Eiropas Savienībā. Ar šo direktīvu ir ieviestas jaunas tiesības (piemēram, iepriekšēja informācija par darba grafiku) visiem darba ņēmējiem visu veidu darbā, tostarp darba ņēmējiem, kuri strādā nestandarta un jaunu veidu darbā, tādā kā tiešsaistes platformu darbs.

Komisija 2013. gadā veica atbilstības pārbaudi, pēc kuras tika secināts, ka šīs direktīvas kopumā ir piemērotas attiecīgo mērķu sasniegšanai un ieguvumi no tām atsver izmaksas, taču dažas nepilnības tomēr pastāv, – jo īpaši saistībā ar šo direktīvu attiecināšanu uz civildienesta darbiniekiem, jūrniekiem un MVU. 2015. gadā tika apsvērta iespēja pārstrādāt informēšanas un uzklausišanas direktīvas, un Komisija uzsāka [sabiedrisko apspriešanu](#), taču pēc tam nekādi turpmāki pasākumi nav veikti.

2018. gada janvārī tika pieņemta [Padomes direktīva, ar ko transponē vienošanos starp sociālajiem partneriem jūras transporta nozarē](#), un līdz ar to tika izbeigta jūrnieku izslēgšana no direktīvām par darba ņēmēju informēšanu un uzklausišanu.

Attiecībā uz publiskā sektora darbiniekiem neviena no direktīvām par darba ņēmēju tiesībām uz informāciju un uzklausišanu netiek piemērota civildienestam (sk. Eiropas Savienības Tiesas spriedumu lietās C-583/10, Nolan un C-108/10, Scattolon). 2015. gada decembrī Centrālās pārvaldes iestāžu sektorālā sociālā dialoga komiteja parakstīja sektorālo nolīgumu par vienotiem minimāliem standartiem attiecībā uz centrālās pārvaldes iestādēs strādājošo darbinieku tiesībām uz informēšanu un uzklausišanu, kā arī pieprasīja šos standartus īstenot ar Padomes direktīvu. 2018. gada 5. martā Komisija informēja sociālos partnerus, ka tā neieteiks Padomei minēto nolīgumu īstenot. Pēc tam, kad Eiropas Sabiedrisko pakalpojumu arodbiedrību federācija (*EPSU*) iesniedza prasību tiesā, Eiropas Savienības Tiesa 2019. gada 24. oktobrī nosprieda, ka Komisijai ir pilnvaras pieņemt vai nepieņemt lēmumu par to, vai sociālo partneru nolīgumus padarīt juridiski saistošus visās ES dalībvalstīs.

Otrās grupas direktīvas attiecas uz darba ņēmēju tiesībām uz informēšanu un uzklausišanu transnacionālās situācijās:

- Padomes Direktīva 94/45/EK, kas pārskatīta ar [Direktīvu 2009/38/EK](#) par Eiropas Uzņēmumu padomes (EUP) izveidošanu. EUP pulcē centrālās vadības un darbinieku pārstāvjus no visas Eiropas, lai pārrunātu tādas jautājumus kā uzņēmumu darbības rezultāti, nākotnes perspektīvas un nodarbinātība, pārstrukturēšana un cilvēkresursu politika. EUP tiesību akti attiecas uz multinacionāliem uzņēmumiem, kas nodarbina vismaz 1000 darbinieku ES/EEZ un vismaz 150 darbinieku divās vai vairākās dalībvalstīs. Eiropas Arodbiedrību institūts (EAI) uztur [speciālu datubāzi](#), kurā sniegtas ziņas par EUP;
- [Direktīva 2004/25/EK](#) par pārņemšanas piedāvājumiem, saskaņā ar kuru attiecīgo uzņēmumu darbiniekiem vai to pārstāvjiem ir jādod iespēja izteikt viedokli par

paredzamo piedāvājuma ietekmi uz nodarbinātību; turklāt piemēro parastos noteikumus par darba ņēmēju informēšanu un uzklausišanu;

- [Direktīva \(ES\) 2017/1132](#) attiecībā uz sabiedrību tiesību dažiem aspektiem, kas grozīta ar [Direktīvu \(ES\) 2019/2121](#) attiecībā uz pārrobežu reorganizāciju, apvienošanu un sadalīšanu. Ar grozīto direktīvu nostiprina darbinieku un viņu pārstāvju pozīciju attiecībā uz informēšanu, uzklausišanu un tiesībām līdzdarboties pirms pārrobežu reorganizācijas. Tas uzliek vadībai pienākumu reaģēt un apspriesties ar arodbiedrībām un darba ņēmēju organizācijām par plānotās reorganizācijas ietekmi.

Komisija 2018. gadā publicēja Eiropas Uzņēmumu padomes direktīvas [REFIT novērtējumu](#) un secināja, ka darba ņēmēju informēšana ir uzlabojusies gan kvalitātes, gan tvēruma ziņā, taču direktīva nav sekmējusi jaunu EUP skaita pieaugumu. Komisija 2023. gada aprīlī sāka apspriešanos ar Eiropas sociālajiem partneriem, lai pārskatītu Eiropas Uzņēmumu padomes direktīvu.

Trešās grupas direktīvu mērķis ir noteikt normas, kuras attiecas uz transnacionālām situācijām un ar kurām daļēji nodrošina tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanā:

- [Padomes Direktīva 2001/86/EK](#), ar ko papildina Eiropas uzņēmējsabiedrības statūtus darbinieku iesaistīšanas jomā, paredz noteikumus par darba ņēmēju līdzdalību lēmumu pieņemšanā, kas attiecas uz uzņēmuma stratēģisko attīstību;
- [Padomes Direktīva 2003/72/EK](#), ar ko papildina Eiropas Kooperatīvās sabiedrības statūtus darbinieku iesaistīšanas jomā, nodrošina, ka darba ņēmēju pārstāvji spēj ietekmēt Eiropas kooperatīvo sabiedrību vadīšanu;
- [Direktīvā \(ES\) 2019/2121](#), ar ko groza [Direktīvu \(ES\) 2017/1132](#) attiecībā uz pārrobežu reorganizāciju, apvienošanu un sadalīšanu, prasa darbinieku līdzdalībai piemērot galamērķa valsts noteikumus, t. i., uz pārrobežu apvienošanās rezultātā izveidoto sabiedrību attiecas tajā dalībvalstī spēkā esošie darbinieku līdzdalības noteikumi (ja tādi ir), kurā reģistrēta attiecīgās sabiedrības juridiskā adrese.

Ceturtajā grupā ietilpst: divi starpnozaru nolīgumi starp sociālajiem partneriem (īstenoti ar [Padomes Direktīvu 97/81/EK](#) par nepilnu darba laiku un [Padomes Direktīvu 1999/70/EK](#) par darbu uz noteiktu laiku), [Direktīva 2008/104/EK](#) par pagaidu darba aģentūrām, [Pamatnolīgums par digitalizāciju \(2020\)](#), kā arī vairākas direktīvas par veselības aizsardzību un drošību, kurās visās iekļauti nepārprotami noteikumi par informēšanu un uzklausišanu. Komisijas [priekšlikums direktīvai par darba nosacījumu uzlabošanu platformu darbā](#) dod platformu darbiniekiem tiesības tikt informētiem un uzklausi tiem par algoritmisko pārvaldību. Tajā arī prasīts, lai digitālā darba platformas dotu iespēju cilvēkiem, kuri strādā ar digitālajām platformām, sazināties un komunicēt savā starpā un ar saviem pārstāvjiem.

C. Citas iniciatīvas

Uzņēmumi un darba ņēmēju pārstāvji var arī noslēgt transnacionālus uzņēmumu nolīgumus (TUN), kas ir viens no sociālā dialoga veidiem multinacionālos uzņēmumos. TUN ir atšķirīgi veidoti, un tos vairāk nekā vienā dalībvalstī kopīgi sagatavo uzņēmumu pārstāvji un darba ņēmēju organizācijas. Šāda prakse tomēr var radīt juridiskas un politiskas sekas, ņemot vērā sociālā dialoga atšķirīgo vertikālo līmeņu (starptautiskā, Eiropas un valsts līmeņa) savstarpējo saistību un piemērošanas horizontālās jomas

(daudznozaru, vienas nozares un uzņēmuma līmenis). Turklāt TUN var nonākt pretrunā ar valstu normām un norādījumiem, un ir izveidoti vairāki strīdu izšķiršanas mehānismi.

Komisija uztur tansnacionālo uzņēmumu nolīgumu [datubāzi](#).

Komisija 2023. gada 26. janvārī Padomei iesniedza [paziņojumu](#) un [priekšlikumu Padomes ieteikumam par sociālā dialoga stiprināšanu Eiropas Savienībā](#). Ieteikumā uzsvērts, cik būtiska ir piekļuve relevantai informācijai par dalību sociālajā dialogā, jo tas ir viens no faktoriem, kas veicina labi funkcionējošu sociālo dialogu.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir pieņēmis vairākas rezolūcijas, kurās prasīts nodrošināt darba ņēmējiem tiesības piedalīties uzņēmuma lēmumu pieņemšanā un šīs tiesības piemērot gan valsts, gan transnacionāliem uzņēmumiem neatkarīgi no to juridiskā statusa. Jau 2009. gadā Parlaments [19. februāra rezolūcijā](#) par Direktīvas 2002/14/EK īstenošanu aicināja publiskā sektora darbiniekus iekļaut informēšanas un uzklaustīšanas direktīvu darbības jomā.

Parlaments [2020. gada 17. decembra rezolūcijā par spēcīgu sociālo Eiropu taisnīgai pārejai](#) aicināja Komisiju ieviest jaunu pamatdirektīvu par darba ņēmēju informēšanu, uzklaustīšanu un līdzdalību dažādu veidu Eiropas uzņēmumos, tostarp apakšuzņēmēju ķēdēs un franšīzēs. Bez tam Parlaments prasīja pārskatīt Eiropas Uzņēmumu padomes direktīvu.

Parlaments [2020. gada 17. decembra rezolūcijā par ilgtspējīgu korporatīvo pārvaldību](#) uzsvēra, ka uzņēmumu lēmumu pieņemšanas procesos lielākā mērā ir jāiesaista darbinieki, lai labāk integrētu ilgtermiņa mērķus un ietekmi. Tajā Komisija tika aicināta apsvērt iespēju pārskatīt Eiropas Uzņēmumu padomes direktīvu un izveidot jaunu sistēmu darbinieku informēšanai, uzklaustīšanai un iesaistīšanai Eiropas uzņēmumos. Citā rezolūcijā, proti, [2021. gada 10. marta rezolūcijā par pienācīgu rūpību uzņēmumu darbībā un atbildību par to](#), Parlaments aicināja izmantot informēšanas un uzklaustīšanas direktīvas, lai garantētu arodbiedrību un darba ņēmēju pārstāvju tiesības piedalīties savu uzņēmumu pienācīgas rūpības stratēģiju izstrādē un īstenošanā.

Parlaments [2021. gada 16. decembra rezolūcijā par demokrātiju darbā: Eiropas darba ņēmēju līdzdalības tiesību sistēma un Eiropas Uzņēmumu padomes direktīvas pārskatīšana](#) uzsvēra, cik būtiska ir darba ņēmēju līdzdalība, un prasīja, lai pirms vadības lēmumu pieņemšanas darba ņēmēju pārstāvji piekļūtu atbilstīgai informācijai, kas viņiem ļautu izvērtēt plānoto lēmumu ietekmi. Parlaments arī prasīja ieviest jaunu pamatdirektīvu par darba ņēmēju informēšanu, uzklaustīšanu un līdzdalību visu veidu Eiropas uzņēmumos.

Parlaments [2023. gada 2. februāra rezolūcijā par Eiropas Uzņēmumu padomes direktīvas pārskatīšanu](#) atkārtoti aicināja pārskatīt minēto direktīvu. Pārskatīšanā būtu jāprecizē mērķi, definīcijas un procedūras un jāstiprina darbinieku pārstāvju tiesības uz informēšanu un uzklaustīšanu, jo īpaši pārstrukturēšanas procesu laikā.

Reaģējot uz Komisijas paziņojumu un priekšlikumu Padomes ieteikumam par sociālā dialoga stiprināšanu Eiropas Savienībā, Parlaments [2023. gada 1. jūnijā pieņēma rezolūciju par sociālā dialoga stiprināšanu](#), kurā Komisija tika aicināta analizēt visas nodarbinātības reformas, jo īpaši tās, kas saistītas ar darba apstākļiem un darba ņēmēju informēšanu un uzklaustīšanu dalībvalstu nacionālajos atvaseļošanas

un noturības plānos. Komisija tika aicināta sadarboties ar valstu iestādēm šajos jautājumos, lai dalībvalstīm palīdzētu novērst visus iespējamus trūkumus. Bez tam rezolūcijā Komisiju aicināja gaidāmajā Direktīvas (ES) 2019/2121 izvērtēšanā ņemt vērā tagadējo labo praksi un pētījumus un novērtējumus par darba ņēmēju pārstāvības korporatīvajās struktūrās pozitīvo sociālekonomisko ietekmi un sekām. Rezolūcijā Komisija un dalībvalstis tika arī mudinātas steidzami un izlēmīgi rīkoties, lai Savienības mēroga uzņēmumi ievērotu darba ņēmēju informēšanas, uzklauššanas un līdzdalības tiesības. Ņemot vērā, ka darba vietas aizvien lielākā mērā digitalizējas, rezolūcijā uzsvērts, ka laikus ir jāsaņem jēgpilna informācija un jāapspriežas ar darba ņēmēju pārstāvjiem, tostarp arodbiedrībām.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Aoife Kennedy
10/2023

2.3.7. SOCIĀLAIS DIALOGS

Sociālais dialogs ir viens no Eiropas sociālā modeļa pamatelementiem. Tas ļauj sociālajiem partneriem (darba devēju un darba ņēmēju pārstāvjiem) aktīvi līdzdarboties, tostarp ar līgumu palīdzību, Eiropas sociālās un nodarbinātības politikas veidošanā.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 151.–156. pants.

MĒRĶI

Saskaņā ar LESD 151. pantu darba devēju un darba ņēmēju dialoga veicināšana ir atzīta par ES un tās dalībvalstu kopēju mērķi. Sociālā dialoga mērķis ir uzlabot Eiropas pārvaldību, lēmumu pieņemšanā un īstenošanā iesaistot sociālos partnerus.

SASNIEGUMI

A. (Divpusēja) sociālā dialoga attīstība ES līmenī

Saskaņā ar 1957. gada Romas līgumu viens no Komisijas uzdevumiem ir veicināt dalībvalstu ciešu sadarbību attiecībā uz darba devēju un darba ņēmēju tiesībām apvienoties un vest koplīguma sarunas. Tomēr pirms šī noteikuma īstenošanas pagāja daudzi gadi.

Pēc toreizējā Komisijas priekšsēdētāja Žaka Delora iniciatīvas 1985. gadā uzsāktā **Val Duchesse sociālā dialoga procesa** mērķis bija iekšējā tirgus veidošanā iesaistīt sociālos partnerus, ko pārstāv Eiropas Arodbiedrību konfederācija (*ETUC*), Eiropas Rūpniecības un darba devēju konfederāciju savienība (*UNICE*) un Uzņēmumu ar valsts kapitāla daļu Eiropas Centrs (*CEEP*). Šī procesa rezultātā tika pieņemti vairāki kopīgi paziņojumi par nodarbinātību, izglītību, apmācību un citiem sociāla rakstura jautājumiem.

1986. gadā ar [Vienoto Eiropas aktu](#) (tā 118.b pantu) tika radīts juridisks pamats Kopienas mēroga sociālā dialoga attīstībai, un sāka veidoties Eiropas sociālais dialogs, pirmkārt, izveidojot vadības komiteju, kas 1992. gadā kļuva par Sociālā dialoga komiteju (SDK) – galveno divpusēja sociālā dialoga forumu Eiropas līmenī. SDK sanāksmes notiek trīs līdz četras reizes gadā.

1991. gadā *UNICE* (tagad *BusinessEurope*), *ETUC* un *CEEP* (tagad *SIG Europe*) pieņēma kopēju deklarāciju, kurā iekļauta prasība obligāti apspriesties ar sociālajiem partneriem par tiesību aktiem sociālajā jomā un dot sociālajiem partneriem iespēju piedalīties sarunās par pamatnolīgumu slēgšanu Eiropas līmenī. Šī prasība tika atzīta Māstrihtas Protokolam par sociālo politiku pievienotajā Nolīgumā par sociālo politiku, kurš sociālajiem partneriem paredz konstitucionāli atzītu lomu Eiropas likumdošanas procesā. Valsts līmenī sociālajiem partneriem tika nodrošināta iespēja īstenot direktīvas ar koplīgumu palīdzību.

Nolīgums par sociālo politiku tika iekļauts [Amsterdamas līgumā](#) (1997), līdz ar to beidzot izveidojot vienotu satvaru sociālajam dialogam Eiropas Savienībā. Šī procesa

rezultāts starpnozaru līmenī bija pamatnolīgumi par bērna kopšanas atvaļinājumu (1995), nepilna darba laika darbu (1997) un darbu uz noteiktu laiku (1999), kuri visi tika īstenoti ar Padomes direktīvām.

[Lisabonas līgumā](#) (2009) sociālo partneru loma ir uzsvērtā vēl vairāk (LESD 152. pants), norādot uz nepieciešamību atvieglot dialogu, vienlaikus ievērojot to autonomiju un daudzveidību.

Pēc 2008. gada **ekonomikas un finanšu krīzes** palielinājās spiediens uz sociālo dialogu, ko vienlaikus novājināja tā decentralizācija, koplīguma sarunu tvēruma mazināšanās un valsts intervence darba samaksas politikā. Ž. K. Junkera vadītā Komisija veica pasākumus, lai novērstu šo lejupslīdi, tostarp augsta līmeņa konferencē 2015. gada martā paziņojot par "jaunu sākumu sociālajam dialogam" un 2016. gada jūnijā kopā ar sociālajiem partneriem un Eiropas Savienības Padomes prezidentvalsti parakstot četrpusēju nolīgumu. Šis nolīgums no jauna apstiprina Eiropas sociālā dialoga svarīgo lomu ES politikas veidošanas procesā, tostarp Eiropas pusgadā.

2017. gada [Eiropas sociālo tiesību pīlārs](#) arī paredz sociālo partneru autonomijas un tiesību uz kolektīvu rīcību ievērošanu un atzīst to tiesības tikt iesaistītiem nodarbinātības un sociālās politikas izstrādē un īstenošanā, tostarp slēdzot koplīgumus. *U. fon der Leienas* vadītā Komisija ir atkārtoti apliecinājusi apņemšanos iesaistīties sociālajā dialogā, to paužot, piemēram, paziņojumos par Eiropas zaļo kursu un par spēcīgu sociālo Eiropu taisnīgai pārejai, ikgadējā ilgtspējīgas izaugsmes stratēģijā, konkrētām valstīm adresētos ieteikumos un Atveseļošanas un noturības mehānisma mērķos. 2021. gada maijā sociālā dialoga svarīgā loma tika uzsvērtā gan Portu sociālās apņemšanās dokumentā (ko parakstījuši Komisija, Parlaments un Eiropas sociālie partneri), gan Eiropadomes Portu deklarācijā. Komisija 2021. gada februārī publicēja ziņojumu par sociālā dialoga stiprināšanu ([Nahles ziņojums](#)), kas tika izmantots, lai izstrādātu rīcības plānu Eiropas sociālo tiesību pīlāra īstenošanai, ar kuru Komisija iepazīstināja 2021. gada martā. Lai nodrošinātu to, ka konkurences tiesības neliedz iespēju ar koplīgumu palīdzību uzlabot individuālo pašnodarbināto personu darba apstākļus, Komisija saskaņā ar minēto rīcības plānu ir nākusi klajā ar pamatnostādņem attiecībā uz individuālām pašnodarbinātām personām. Turklāt Komisija ir izstrādājusi priekšlikumu [Padomes ieteikumam](#), kurā izklāstīts, kā ES valstis var vēl vairāk stiprināt sociālo dialogu un koplīguma sarunas valsts līmenī, un publicējusi [paziņojumu](#) par sociālā dialoga stiprināšanu un veicināšanu ES līmenī.

[Direktīva par adekvātām minimālajām algām Eiropas Savienībā](#) pastiprina koplīguma sarunu izmantošanu darba algas noteikšanā un paredz, ka dalībvalstis, kurās koplīguma sarunu segums ir mazāks par 80 %, izstrādā rīcības plānu koplīguma sarunu veicināšanai.

B. Sociālā dialoga sasniegumi ES līmenī

Saskaņā ar LESD 154. pantu pirms jebkādu pasākumu veikšanas sociālās politikas jomā Komisijai ir jāapspriežas ar sociālajiem partneriem. Sociālie partneri tad var tā vietā izvēlēties vest apspriest līguma noslēgšanu. Šādu sarunu vešanai to rīcībā ir deviņi mēneši, un pēc šī perioda beigām tie var:

1. noslēgt līgumu un kopīgi prasīt, lai Komisija ierosina Padomes īstenošanas lēmumu, vai

2. noslēgt līgumus un īstenot to paši saskaņā ar savām specifiskām procedūrām un praksi un dalībvalstu procedūrām un praksi (brīvprātīgi vai vēlākā posmā autonomi līgumi) vai
3. nolemt, ka viņi nespēj panākt vienošanos; šādā gadījumā Komisija atsāk darbu pie attiecīgā priekšlikuma.

LESD 153. pants arī sniedz dalībvalstīm iespēju uzticēt sociālajiem partneriem īstenot Padomes lēmumus par Eiropas līmenī parakstītu koplīgumu.

Kopš 1998. gada pēc [Komisijas Lēmuma 98/500/EK](#) pieņemšanas tika enerģiski attīstīts arī nozaru sociālais dialogs. Galvenajās ekonomikas jomās tika izveidotas vairākas komitejas, un tās ir sasniegušas vērtīgus rezultātus. Ar Padomes lēmumiem tika noslēgti un īstenoti trīs Eiropas līmeņa nolīgumi, proti, par jūrnieku darba laika organizēšanu (1998), civilās aviācijas mobilo darbinieku darba laika organizēšanu (2000) un atsevišķiem to mobilo darbinieku darba apstākļu aspektiem, kuri sniedz savstarpējas izmantojamības pārrobežu pakalpojumus dzelzceļa nozarē (2005). Pirmais daudznozaru nolīgums bija 2006. gada aprīlī parakstītais [Nolīgums par darba ņēmēju veselības aizsardzību, pareizi strādājot ar kristālisko silīcija oksīdu un to saturošiem izstrādājumiem un tos pareizi izmantojot](#). Tam sekoja citi ar Padomes direktīvām īstenoti nozaru nolīgumi: nolīgums par konkrētiem darba laika organizēšanas aspektiem iekšējo ūdensceļu transporta nozarē ([Padomes Direktīva 2014/112/ES](#)), nolīgums par veselības aprūpes darbinieku aizsardzību pret asu medicīnas instrumentu radītiem ievainojumiem un infekcijām ([Padomes Direktīva 2010/32/ES](#)), nolīgums jūras zvejniecības nozarē ([Padomes Direktīva \(ES\) 2017/159](#)) un nolīgums starp sociālajiem partneriem jūras transporta nozarē ([Padomes Direktīva \(ES\) 2018/131](#)).

Tomēr attiecībā uz citiem nolīgumiem Komisija nolēma nenākt klajā ar priekšlikumu Padomes lēmumam.

2012. gada aprīlī friziera pakalpojumu nozares sociālie partneri noslēdza nolīgumu par frizieriem paredzētiem norādījumiem attiecībā uz veselībai nekaitīgiem un drošiem darba apstākļiem un pieprasīja Padomei pieņemt īstenošanas lēmumu. Tomēr dažas dalībvalstis pret to iebilda. 2016. gada jūnijā friziera pakalpojumu nozare parakstīja jaunu Eiropas pamatnolīgumu par veselības aizsardzību un drošību darbā, no jauna pieprasot tā īstenošanu ar Padomes lēmumu. Pirms nākšanas klajā ar priekšlikumu Padomes lēmumam Komisija nolēma veikt samērīgu ietekmes izvērtējumu. Atklātā vēstulē Komisijas priekšsēdētājam Ž. K. Junkeram sociālie partneri pauda iebildumus pret ietekmes izvērtēšanas izmantošanu, lai pamatotu nolīguma neiesniegšanu Padomei. 2018. gada sākumā Komisija informēja sociālos partnerus par to, ka tā nenāks klajā ar priekšlikumu Padomes lēmumam, un ierosināja tā vietā atbalstīt nolīguma īstenošanu ar rīcības plāna palīdzību. Sociālie partneri tam piekrita, un 2019. gada decembrī friziera pakalpojumu nozares sociālie partneri un Komisija vienojās par darbību kopumu nolīguma autonomas īstenošanas atbalstam.

2018. gada 5. martā Komisija informēja centrālās valdības sociālos partnerus, ka tā neierosinās Padomei kā direktīvu īstenot to 2015. gada nolīgumu par informēšanas un uzklausišanas tiesībām ([2.3.6.](#)). Pēc tam, kad Eiropas Sabiedrisko pakalpojumu arodbiedrību federācija (*EPSU*) iesniedza prasību tiesā, Eiropas Savienības Tiesa 2019. gada 24. oktobrī nolēma, ka Komisijai ir pilnvaras pieņemt lēmumu par to, vai sociālo partneru vienošanās padarīt juridiski saistošas visās ES dalībvalstīs, vai arī

no šāda lēmuma atturēties. *EPSU* iesniedza apelācijas sūdzību, taču 2021. gada septembrī tā tika noraidīta.

Saskaņā ar otro iepriekš minēto izvēles iespēju nolīgums par tādaru (2002) bija pirmais nolīgums, kas īstenojams kā autonomi nolīgums. Tam sekoja citi autonomi nolīgumi: par stresu, kas saistīts ar darbu, par Eiropas Savienības atļauju autovadītājiem, kuri sniedz savstarpēji izmantojamus pārrobežu pakalpojumus (abi 2004. gadā), par personas aizskaršanu un vardarbību darbavietā (2007), par aktīvām vecumdienām un paaudžu solidaritātes pieeju (2017) un par digitalizāciju (2020).

Treškārt, vairākos gadījumos sociālie partneri nespēja panākt vienošanos. Piemēram, 2001. gada maijā ar neveiksmi beidzās sarunas par pamatnolīgumu par pagaidu darba aģentūru darbu. Tādēļ Komisija, pamatojoties uz vienprātību, kas tika panākta starp sociālajiem partneriem, 2002. gada martā nāca klajā ar priekšlikumu direktīvai, un 2008. gadā tika pieņemta Pagaidu darba aģentūru direktīva ([Direktīva 2008/104/EK](#)). Līdzīgi pēc tam, kad sociālie partneri bija izteikuši nevēlēšanos iesaistīties sarunās, Komisija 2004. gadā ierosināja pārskatīt Darba laika direktīvu ([Direktīva 2003/88/EK](#)). 2009. gadā Parlaments, Komisija un Padome nespēja panākt vienošanos, un 2012. gada decembrī būtisku domstarpību par dežūras laika klasificēšanu dēļ gadu ilgušais sarunu process starp Eiropas sociālajiem partneriem beidzās ar neveiksmi. 2013. gadā Komisija atsāka pārskatīšanu un ietekmes izvērtēšanu, 2015. gadā rīkojot sabiedrisku apspriešanu un 2017. gadā nākot klajā ar īstenošanas ziņojumu, kā arī ar [skaidrojošu paziņojumu](#). Kopš tā laika daži būtiski ar darba laiku saistīti aspekti ir iekļauti citos tiesību aktos, piemēram, Direktīvā par darba un privātās dzīves līdzsvaru un Direktīvā par pārredzamiem un paredzamiem darba nosacījumiem un grozītajā Braukšanas laika regulā.

C. Trīspusējs sociālais dialogs

Kopš paša Eiropas integrācijas sākuma tiek uzskatīts par svarīgu Eiropas tiesību aktu izstrādē iesaistīt ekonomikas un sociālās jomas ieinteresētās personas. Apliecinājums tam ir Ogļu un tērauda nozares padomdevēja komiteja un Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja. Kopš 2003. gada augstākā līmeņa trīspusējā sociālo lietu sanāksme par izaugsmi un nodarbinātību ir pulcējusi kopā tā brīža ES Padomes prezidentvalsts, divu nākamo prezidentvalstu, Komisijas un sociālo partneru augsta līmeņa pārstāvjus, lai atvieglotu pastāvīgu apspriešanos. Tā notiek vismaz divreiz gadā – pirms Eiropadomes pavasara un rudens samita.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments uzskata, ka sociālais dialogs ir ļoti svarīgs elements dalībvalstu tradīcijās. Parlamenta Nodarbinātības un sociālo lietu komiteja aizvien biežāk aicina ES līmeņa sociālos partnerus paust savu viedokli. Ar Lisabonas līgumu tika noteiktas Parlamenta tiesības tikt informētam par Savienības līmenī noslēgtu kopēju nolīgumu īstenošanu (LESD 155. pants) un par Komisijas iniciatīvām nolūkā veicināt dalībvalstu sadarbību (LESD 156. pants), tostarp jautājumos, kas saistīti ar tiesībām apvienoties un vest koplīguma sarunas.

Savā [2014. gada 13. marta rezolūcijā par nodarbinātības un sociālajiem aspektiem, kas saistīti ar ECB, Komisijas un SVF lomu un darbībām](#), un [2017. gada 15. februāra rezolūcijā par vienotā tirgus pārvaldību saistībā ar 2017. gada Eiropas pusgadu](#) Parlaments prasa pastiprināt sociālo partneru lomu jaunajā ekonomikas pārvaldības procesā. Tādā pašā garā Parlaments savā [2018. gada 19. aprīļa](#)

[rezolūcijā par priekšlikumu Padomes lēmumam par dalībvalstu nodarbinātības politikas pamatnostādņem](#) aicina Komisiju un dalībvalstis pastiprināt konkrētu atbalstu patiesam sociālajam dialogam, ejot tālāk par vienkāršu apspriešanos. 2019. gada 16. aprīlī [rezolūcijā par direktīvu par pārredzamiem un paredzamiem darba nosacījumiem](#) un [rezolūcijā par priekšlikumu izveidot Eiropas Darba iestādi](#) Parlaments atkārtoti norādījis, ka vienmēr būtu jāievēro sociālo partneru autonomija, to iespējas rīkoties kā darba ņēmēju un darba devēju pārstāvjiem un valstu darba attiecību sistēmu dažādība. Par sociālo partneru un sociālā dialoga būtisko lomu Parlaments ir atgādinājis arī savā 2021. gada 16. decembra [rezolūcijā par demokrātiju darbā](#). Šajā rezolūcijā Parlaments aicina Komisiju un dalībvalstis kopā ar sociālajiem partneriem apņemt lēmumus līdz 2030. gadam panākt to, ka koplīguma sarunu tvērums ir 90 %.

Kopš Covid-19 krīzes sākuma Parlaments ir uzsvēris nepieciešamību pēc pienācīga sociālā dialoga visos līmeņos, lai sekmīgi īstenotu ES atveseļošanas plānu. Uz to Parlamenta ir norādījis, piemēram, [2020. gada 22. oktobra rezolūcijā par eurozonas nodarbinātības un sociālās politikas nostādņem 2020. gadā](#) un [2021. gada 11. marta rezolūcijā par Eiropas ekonomikas politikas koordinēšanas pusgadu](#). Šajās rezolūcijās uzsvērts, ka sociālais dialogs un koplīguma sarunas ir galvenie darba devēju un arodbiedrību rīcībā esošie instrumenti, lai noteiktu taisnīgu darba samaksu un darba apstākļus, un ka labi attīstīta koplīguma sarunu sistēma palielina dalībvalstu noturību ekonomikas krīzes laikā. Parlaments arī atkārtoti savus agrākos aicinājumus atbalstīt sociālo partneru spēju veidošanu un būtiskāku to līdzdalību Eiropas pusgadā un prasa, lai konkrētām valstīm adresētajos ieteikumos nākotnē tiktu iekļauts iznākums sociālo partneru iesaistīšanai darba samaksas noteikšanas mehānismos. Rezolūcijā par Eiropas pusgadu Parlaments ierosina apsvērt taisnīguma nosacījumu piemērošanu uzņēmumiem, kas vēlas saņemt publiskos līdzekļus, pieprasot tiem ievērot prasību par koplīguma sarunām un darba ņēmēju līdzdalību uzņēmuma lēmumu pieņemšanas procesā.

Savā [2023. gada 2. februāra rezolūcijā par Eiropas Uzņēmumu padomēm \(EUP\)](#) Parlaments uzsver, ka ir svarīgi stiprināt EUP un to spēju izmantot savas tiesības uz informēšanu un uzklausišanu, kā arī palielināt EUP skaitu. Turklāt tas atkārtoti aicina Komisiju iesniegt priekšlikumu pārskatīt [Direktīvu 2009/38/EK](#) par EUP, lai padarītu skaidrākus tās mērķus, definīcijas un procedūras un pastiprinātu darbinieku pārstāvju tiesības uz informēšanu un uzklausišanu, it īpaši pārstrukturēšanas laikā. Savā [2023. gada 1. jūnija rezolūcijā](#) Parlaments aicina dalībvalstis pārskatīt un atcelt jebkādu valsts tiesību aktus, kas kavē koplīguma sarunas. Tas mudina Komisiju nodrošināt, ka tiek īstenota sociālā klauzula, kas iekļauta ES Publiskā iepirkuma direktīvā. Tas arī aicina Komisiju un dalībvalstis apspriesties ar sociālajiem partneriem par ekoloģiskiem jautājumiem un taisnīgu pārkārtošanos un šādu apspriešanos īstenot kā standartpraksi visā politikas veidošanas ciklā.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas tīmekļa vietnē](#).

Monika Makay
10/2023

2.3.8. VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU LĪDZTIESĪBA

Sieviešu un vīriešu līdztiesība ir viens no Eiropas Savienības mērķiem. Laika gaitā tiesību akti, judikatūra un Līgumu grozījumi ir palīdzējuši Eiropas Savienībā nostiprināt un īstenot šo principu. Eiropas Parlaments vienmēr ir bijis dedzīgs sieviešu un vīriešu līdztiesības principa aizstāvis.

JURIDISKAIS PAMATS

Kopš 1957. gada Eiropas līgumos ir iekļauts princips, ka vīriešiem un sievietēm par vienādu darbu ir jāsaņem vienāds atalgojums (patlaban – Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 157. pants). Turklāt LESD 153. pants ļauj ES rīkoties plašākā jomā saistībā ar vienlīdzīgām iespējām un vienlīdzīgu attieksmi nodarbinātības un profesijas jautājumos, un šajā satvarā LESD 157. pants atļauj pozitīvu darbību pilnvērtīgai sieviešu tiesību īstenošanai. LESD 19. pants arī ļauj pieņemt tiesību aktus, kuru mērķis ir apkarot jebkādu diskrimināciju, cita starpā diskrimināciju dzimuma dēļ. Pamatojoties uz LESD 79. un 83. pantu, ir pieņemti tiesību akti, kas vērsti pret cilvēku – jo īpaši sieviešu un bērnu – tirdzniecību, un ar programmu “Tiesības, vienlīdzība un pilsonība” cita starpā tiek finansēti pasākumi, ar kuriem veicina vardarbības pret sievietēm izskaušanu saskaņā ar LESD 168. pantu.

MĒRĶI

ES ir dibināta, pamatojoties uz vērtību kopumu, kas ietver vienlīdzību, un tādējādi veicina sieviešu un vīriešu līdztiesību (Līguma par Eiropas Savienību 2. pants un 3. panta 3. punkts). Šie mērķi ir ietverti arī ES Pamattiesību hartas 21. pantā. Turklāt LESD 8. pants uzdod ES izskaust nevienlīdzību un ar visām savām darbībām veicināt sieviešu un vīriešu līdztiesību (šī koncepcija pazīstama arī kā “integrēta pieeja dzimumu līdztiesības nodrošināšanai”). ES un tās dalībvalstis Deklarācijā Nr. 19, kas pievienota Lisabonas līgumu pieņemušās Starpvaldību konferences nobeiguma aktam, ir apņēmušās “cīnīties pret visu veidu sadzīves vardarbību (..), novērst šādas kriminālsodāmas darbības un sodīt par tām, un atbalstīt un aizsargāt cietušos”.

SASNIEGUMI

A. Galvenie tiesību akti

ES tiesību akti, kas lielākoties pieņemti saskaņā ar parasto likumdošanas procedūru, tajā skaitā:

- Padomes 1978. gada 19. decembra [Direktīva 79/7/EEK](#) par pakāpenisku vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm īstenošanu sociālā nodrošinājuma jautājumos;
- Padomes 1992. gada 19. oktobra [Direktīva 92/85/EEK](#) par pasākumu ieviešanu, lai veicinātu drošības un veselības aizsardzības darbā uzlabošanu strādājošām grūtniecēm, sievietēm, kas strādā pēcdzemdību periodā, vai strādājošām sievietēm, kas baro bērnu ar krūti;
- Padomes 1997. gada 15. decembra [Direktīva 97/81/EK](#) par *UNICE*, *CEEP* un *EAK* noslēgto pamatlīgumu par nepilna darba laika darbu;

- Padomes 2000. gada 29. jūnija [Direktīva 2000/43/EK](#), ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības (Rasu vienlīdzības direktīva); tā aizliedz diskrimināciju rases vai etniskās izcelsmes dēļ visdažādākajās jomās, cita starpā nodarbinātībā, sociālajā aizsardzībā un sociālo priekšrocību jomā, izglītībā un sabiedrībai pieejamo preču un pakalpojumu (piemēram, mājokļu) jomā;
- Padomes 2000. gada 27. novembra [Direktīva 2000/78/EK](#), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju;
- Padomes 2004. gada 13. decembra [Direktīva 2004/113/EK](#), ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret sievietēm un vīriešiem attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2006. gada 5. jūlija [Direktīvu 2006/54/EK](#) par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos;
- Padomes 2010. gada 8. marta [Direktīva 2010/18/ES](#), ar ko īsteno pārskatīto pamatnolīgumu par vecāku atvaļinājumu un atceļ Direktīvu 96/34/EK;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2010. gada 7. jūlija [Direktīva 2010/41/ES](#) par to, kā piemērot vienlīdzīgas attieksmes principu vīriešiem un sievietēm, kas darbojas pašnodarbinātas personas statusā, un ar kuru atceļ Padomes Direktīvu 86/613/EEK;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 5. aprīļa [Direktīva 2011/36/ES](#) par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2002/629/TI;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra [Direktīva 2011/99/ES](#), ar ko tiek izveidots Eiropas aizsardzības rīkojums;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra [Direktīva 2012/29/ES](#), ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2019. gada 20. jūnija [Direktīva \(ES\) 2019/1158](#) par darba un privātās dzīves līdzsvaru vecākiem un aprūpētājiem un ar ko atceļ Padomes Direktīvu 2010/18/ES;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2022. gada 23. novembra [Direktīva \(ES\) 2022/2381](#) par dzimumu līdzsvara uzlabošanu biržā kotētu uzņēmumu direktoru vidū un saistītiem pasākumiem;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2023. gada 10. maija [Direktīva \(ES\) 2023/970](#) par to, lai ar darba samaksas pārredzamības un izpildes mehānismu stiprinātu to, kā tiek piemērots princips par vienādu darba samaksu vīriešiem un sievietēm par vienādu vai vienādi vērtīgu darbu.

B. Eiropas Savienības Tiesas (EST) judikatūras veicinātā attīstība

EST ir bijusi svarīga loma sieviešu un vīriešu līdztiesības veicināšanā. Šajā saistībā ir pieņemti vairāki nozīmīgi spriedumi.

- [1976. gada 8. aprīļa spriedums Defrenne II lietā \(lieta 43/75\)](#): EST atzina vienlīdzīga atalgojuma vīriešiem un sievietēm principa tiešo iedarbību un

nosprieda, ka šis princips ne tikai attiecas uz valsts iestāžu darbību, bet arī paplašināti piemērojams visiem nolīgumiem, ar kuriem kolektīvi regulē algotu darbu;

- [1986. gada 13. maija spriedums Bilka lietā \(lieta C-170/84\)](#): EST lēma, ka prakse, kurā nepilnas slodzes darba ņēmēji nav iekļauti arodpensiju shēmā, liecina par “netiešu diskrimināciju” un tāpēc ir pretrunā ar bijušo Eiropas Ekonomikas kopienas līguma 119. pantu, jo ietekmē daudz vairāk sieviešu nekā vīriešu, taču minētais pants nav pārkāpts, ja neiekļaušanas pamatā bijuši objektīvi un ar diskrimināciju dzimuma dēļ nesaistīti faktori;
- [1990. gada 17. maija spriedums Barber lietā \(lieta C-262/88\)](#): EST lēma, ka visu veidu arodpensijas ir atalgojuma elements bijušā 119. panta nozīmē, tāpēc tām jāpiemēro vienlīdzīgas attieksmes princips, un spriedumā noteica, ka vīriešiem jābūt iespējai izmantot savas tiesības uz pensiju vai uz pensiju apgādnieka zaudējuma gadījumā tajā pašā vecumā, kad tās izmanto sieviešu dzimuma kolēģes;
- [1997. gada 11. novembra spriedums Marschall lietā \(lieta C-409/95\)](#): EST paziņoja, ka tāda valsts tiesību norma, kas paredz dot priekšroku sievietēm un piešķirt viņām paaugstinājumu amatā tad, ja attiecīgajā nozarē darbojas mazāk sieviešu nekā vīriešu (“pozitīvā diskriminācija”), saskaņā ar Kopienas tiesību aktiem ir pieļaujama, ja vien priekšroka netiek dota automātiski un ja tiek garantēts vīriešu dzimuma kandidātu izvērtējums un viņu kandidatūras netiek *a priori* izslēgtas;
- [2011. gada 1. marta spriedums Test Achats lietā \(lieta C-236/09\)](#): EST paziņoja, ka Padomes Direktīvas 2004/113/EK 5. panta 2. punkts ir spēkā neesošs, jo tas ir pretrunā ar principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu. Vīriešiem un sievietēm attiecībā uz prēmiju un apdrošināšanas izmaksu aprēķināšanu ir jāpiemēro viena un tā pati aktuārā aprēķina sistēma;
- [2018. gada 31. maija spriedums Korwin-Mikke lietās \(lieta T-770/16 un T-352/17\)](#): EST lēma, ka ir jāatceļ sankcijas, ko Parlaments bija piemērojis Poliju pārstāvošajam galēji labējam EP deputātam *Janusz Korwin-Mikke*;
- [2019. gada 8. maija spriedums Violeta Villar Láz lietā \(lieta C-161/18\)](#): EST konstatēja, ka Spānijas tiesību akti par vecuma pensiju aprēķināšanu nepilna darba laika darba ņēmējiem ir pretrunā ES tiesību aktiem, ja tiek konstatēts, ka tie ir īpaši nelabvēlīgi sievietēm;
- [2019. gada 8. maija spriedums Praxair lietā \(lieta C-486/18\)](#): EST paziņoja, ka kompensācijas maksājumi par tāda darbinieka atlaišanu un pārkvalifikāciju, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā uz nepilnu darba laiku, ir jāaprēķina, pamatojoties uz pilna darba laika algu. Pretrunā esošie valsts tiesību akti rada netiešu diskrimināciju dzimuma dēļ;
- [2019. gada 7. oktobra spriedums Safeway lietā \(lieta C-171/18\)](#): EST lēma par pensijas pabalstu vienādošanu saskaņā ar arodpensiju shēmu;
- [2019. gada 18. septembra spriedums Ortiz Mesonero lietā \(lieta C-366/18\)](#): tēvam tiek liegta atļauja strādāt fiksētās maiņās, lai varētu labāk aprūpēt savus bērnus. EST lēma, ka šajā gadījumā direktīvas nav piemērojamas un ka tajās

nav noteikuma, kas paredzētu, ka dalībvalstīm saistībā ar lūgumu piešķirt bērna kopšanas atvaļinājumu būtu jāpiešķir darba ņēmējiem tiesības strādāt noteiktā darba laikā, ja viņu parastais darba modelis ir maiņu darbs ar mainīgu darba laiku;

- [2019. gada 20. jūnija spriedums Hakelbracht lietā \(lieta C-404/18\)](#): EST lēma, ka tad, ja persona, kas liecina, ka tiek diskriminēta dzimuma dēļ, iesniedz sūdzību, būtu jāaizsargā darba ņēmēji, kas nav dzimuma dēļ diskriminētā persona, jo to darba devējs var pret viņiem nelabvēlīgi attiekties saistībā ar atbalstu, ko viņi oficiāli vai neoficiāli snieguši iespējamās diskriminācijas upurim;
- [2021. gada 3. jūnija spriedums Tesco Stores lietā \(lieta C-624/19\)](#): spriedumā EST vispirms atgādināja par savu spriedumu *Praxair MRC* lietā (C-486/18), kurā noteikts, ka diskriminācijas aizliegums attiecībā uz darba ņēmējiem vīriešiem un darba ņēmējām sievietēm attiecas arī uz kolektīviem un individuāliem līgumiem, kuru mērķis ir reglamentēt atalgojumu, kā arī par citu iedibināto judikatūru, kas ļauj tiesām novērtēt citas uz darba samaksu balstītas atšķirības attieksmē pret sievietēm un vīriešiem, pamatojoties uz strīdīgo noteikumu. EST secināja, ka LESD 157. pants ir jāinterpretē kā tāds, kam ir tieša horizontāla iedarbība tiesas procesos privātpersonu starpā, kuros netiek ievērots princips, ka darba ņēmēji vīrieši un darba ņēmējas sievietes par vienādu darbu saņem vienādu darba samaksu;
- [EST 2021. gada 6. oktobra atzinums 1/19](#) par ES pievienošanos Eiropas Padomes Konvencijai (Stambulas konvencija) par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. EST atzinumā ir precizēta kārtība, kādā ES būtu jāpievienojas Stambulas konvencijai, un tās juridiskais pamats.

C. Jaunākie pasākumi

Turpmāk sniegts pārskats par jaunākajiem ES pasākumiem sieviešu un vīriešu līdztiesības jomā.

Sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības komitejas locekļi 2023. gada 21. martā Parlamenta un Komisijas strukturētā dialoga satvarā apmainījās viedokļiem ar līdztiesības komisāri *Helena Dalli*. Tika skatīti komisāres kompetencē esošie dzimumu līdztiesības jautājumi, cita starpā jaunākā informācija par Komisijas nesen pieņemtajām likumdošanas iniciatīvām, kā arī tām, kas vēl jāpieņem.

Otrajā sanāksmes stundā komisāre *H. Dalli* galvenokārt pievērsās priekšlikumam direktīvai par līdztiesības iestāžu lomas un neatkarības stiprināšanu, ko Komisija pieņēma 2022. gada decembrī.

2023. gada 12. aprīlī Komisija nāca klajā ar [prograsa ziņojumu](#) par *LGBTIQ* līdztiesības stratēģijas 2020.–2025. gadam īstenošanu. Saskaņā ar šo stratēģiju Komisija ir īstenojusi vairāk nekā 90 pasākumu, kuru vidū ir gan komunikācijas kampaņas, gan *LGBTIQ* līdztiesības aspekta integrēšana tiesību aktos un īpašs finansējums. Turklāt ziņojumā ir minēta nesenā pārkāpuma procedūra pret Ungāriju saistībā ar tās 2021. gadā pieņemto likumu par LGBT propagandas aizliegumu. Likums aizliedz homoseksualitātes un transpersonas identitātes “popularizēšanu” nepilngadīgo vidū.

Komisāre *H. Dalli* uzsvēra trīs tiesību aktu priekšlikumus, kas ir būtiski *LGBTIQ* tiesību aizsardzībai Eiropas Savienībā.

- Pirmais priekšlikums attiecas uz saistošu standartu ieviešanu līdztiesības iestādēm un to pilnvaru paplašināšanu, lai aptvertu arī diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, it sevišķi nodarbinātības jomā.
- Otrajā dalībvalstīm tiek prasīts censties panākt vienprātību, kas vajadzīga, lai paplašinātu ES noziegumu sarakstu, tajā iekļaujot naida runu un naida noziegumus (LESD 83. pants). Tas ļautu Komisijai ierosināt tiesību aktus, ar ko cita starpā tiktu paredzēta kriminālatbildība par noziegumiem, kurus rosinājusi cietušā seksuālā orientācija.
- Trešais attiecas uz Eiropas vecāku stāvokļa apliecību, kuras saistībā komisāre *H. Dalli* uzsvēra to, cik svarīgi ir pavērt ceļu. Vecāku stāvokļa atzīšana ir īpaši svarīga viena dzimuma vecāku veidotām ģimenēm. Plašsaziņas līdzekļos liela uzmanība tikusi pievērsta mazulītes Sāras lietai. Bulgārijas iestādes atteicās izsniegt bērnam dzimšanas apliecību, jo valsts neatzīst abu māšu vecāku stāvokli, kas atzīts Spānijā. EST 2021. gadā lēma, ka Bulgārijai ir jāizdod bērnam pase.

Stambulas konvencija

Stambulas konvencija ir pirmais instruments Eiropā, ar ko nosaka īpašus juridiski saistošus standartus, lai novērstu ar dzimumu saistītu vardarbību, aizsargātu vardarbības upurus un sodītu vainīgos. ES 2017. gada jūnijā parakstīja konvenciju, un tagad ir vajadzīga Parlamenta piekrišana, lai ES pievienotos konvencijai.

Padome 2023. gada 21. februārī lūdza Parlamenta piekrišanu, lai pieņemtu divus lēmumus par konvencijas ratifikāciju (plašāku informāciju sk. turpmāk).

Līdztiesības iestādes

Komisija 2022. gada 8. decembrī iesniedza [priekšlikumu direktīvai par līdztiesības iestāžu standartiem](#).

Tajā ierosināts saistošu noteikumu kopums nolūkā stiprināt līdztiesības iestāžu lomu un neatkarību. Priekšlikuma mērķis ir noteikt standartus līdztiesības iestādēm attiecībā uz vienlīdzīgu attieksmi pret personām neatkarīgi no viņu rases vai etniskās izcelsmes, vienlīdzīgu attieksmi nodarbinātības un profesijas jomā pret personām neatkarīgi no viņu reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai seksuālās orientācijas un vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm sociālā nodrošinājuma jautājumos un saistībā ar piekļuvi precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu.

Darba samaksas pārredzamības direktīva

Ar Komisijas [priekšlikumu direktīvai par darba samaksas pārredzamību](#), kas pieņemts 2021. gada 4. martā, tiek ieviesti pasākumi nolūkā nodrošināt, ka sievietes un vīrieši Eiropas Savienībā saņem vienādu darba samaksu par vienādu darbu.

2023. gada 30. martā Parlaments apstiprināja Darba samaksas pārredzamības direktīvu. Jaunie noteikumi nodrošinās lielāku pārredzamību un principa, ka sievietes un vīrieši saņem vienādu darba samaksu, efektīvu īstenošanu un uzlabos tiesu iestāžu pieejamību personām, kas cietušas no diskriminācijas darba samaksas jomā.

Vakanču paziņojumos un amatu nosaukumos būs jāizmanto dzimumneitrāla valoda un, pieņemot cilvēkus darbā, būs jāraugās, lai šis process norisinātos nediskriminējoši.

Direktīva cita starpā paredz, ka tad, ja uzņēmuma algu pārskats parādīs, ka vīriešu un sieviešu darba samaksas atšķirība sasniedz vai pārsniedz 5 %, darba

devējam sadarbībā ar darbinieku pārstāvjiem būs kopīgi jāizvērtē uzņēmuma algas. Dalībvalstīm būs pienākums darba devējiem, kas noteikumus neievēros, piemērot iedarbīgas, samērīgas un atturošas sankcijas, piemēram, naudas sodus. Darba ņēmējam, kam pārkāpuma rezultātā būs nodarīts kaitējums, būs tiesības pieprasīt kompensāciju. Jaunajos noteikumos pirmo reizi ir iekļautas nebināro personu tiesības un interseksionālā diskriminācija jeb diskriminācija vairāku vienlaicīgu faktoru dēļ.

ES DAUDZGADU FINANŠU SHĒMA 2021.–2027. GADAM

Pēc Parlamenta dotās piekrišanas Padome 2020. gada 17. decembrī pieņēma regulu, ar ko nosaka ES daudzgadu finanšu shēmu (DFS) 2021.–2027. gadam. Saskaņā ar jauno [DFS](#) ES budžetā lielāka prioritāte piešķirta integrētai pieejai dzimumu līdztiesības nodrošināšanai.

DFS kopā ar 750 miljardu EUR vērtu Atveseļošanas instrumentu *NextGenerationEU* ES dos iespēju nākamajos gados nodrošināt vēl nepieredzētu 1,8 triljonu EUR finansējumu, ar kuru varēs atbalstīt atveseļošanu no Covid-19 pandēmijas un finansēt ES ilgtermiņa prioritātes dažādās politikas jomās. Nākamais ilgtermiņa budžets aptvers septiņas izdevumu jomas. Tas nodrošinās finansējuma satvaru gandrīz 40 ES izdevumu programmām nākamajā septiņu gadu periodā. Arī Atveseļošanas instrumentā īpaša uzmanība ir pievērsta dzimumu līdztiesībai. Konkrētāk, nacionālajos atveseļošanas un noturības plānos būtu jāizklāsta, kā no Atveseļošanas un noturības mehānisma finansētās investīcijas un reformas veicinās dzimumu līdztiesību un vienlīdzīgas iespējas visiem.

Padome un Parlaments 2021. gada aprīlī pieņēma divas programmas, kas veido ES Tiesiskuma, tiesību un vērtību fondu 2021.–2027. gada DFS satvarā. Šīs programmas palīdzēs vēl vairāk veicināt, stiprināt un aizsargāt tiesiskumu, tiesības un ES vērtības. Programma “Pilsoņi, vienlīdzība, tiesības un vērtības” 2021.–2027. gadam īpaši attiecas uz līdzekļu piešķiršanu pilsoniskās sabiedrības organizācijām, kas darbojas dzimumu līdztiesības veicināšanas nolūkā un cīnās pret vardarbību pret sievietēm un meitenēm Eiropas Savienībā. Programmas “Pilsoņi, vienlīdzība, tiesības un vērtības” kopējais maksimālais budžets būs 1,55 miljardi EUR (641,7 miljonu EUR liels budžets un papildu piešķīrums līdz ne vairāk kā 912 miljoniem EUR). Programmas “Tiesiskums” budžets būs 305 miljoni EUR.

ES PIEVIENOŠANĀS STAMBULAS KONVENCIJAI

Stambulas konvencija, kas stājās spēkā 2014. gadā, ir pirmais juridiski saistošs starptautisks instruments par vardarbības pret sievietēm un meitenēm novēršanu un apkarošanu starptautiskā līmenī. Ar to tiek izveidots visaptverošs juridisku un politikas pasākumu satvars šādas vardarbības novēršanai, cietušo atbalstīšanai un vainīgo sodīšanai.

Padome nolēma, ka projekts lēmumam par konvencijas parakstīšanu būtu jāsadala divos atsevišķos lēmumos, no kuriem viens attiecas uz tiesu iestāžu sadarbību krimināllietās un otrs – uz patvērumu un neizraidīšanu. Šie abi Padomes lēmumi tika pieņemti 2017. gada maijā, un 2017. gada 13. jūnijā tieslietu, patērētāju un dzimumu līdztiesības komisāre parakstīja Stambulas konvenciju ES vārdā.

Parakstīšana ir pirmais solis procesā, ar kuru ES pievienojas konvencijai, un tagad Padomei jāpieņem attiecīgi lēmumi, lai šo procesu noslēgtu. Padomē šīs jomas tiesību aktu priekšlikumus apspriež Pamattiesību, pilsoņu tiesību un personu brīvas

pārvietošanās jautājumu darba grupa. Grupas diskusijās galvenā uzmanība tiek pievērsta rīcības kodeksam, ar ko nosaka, kā ES un tās dalībvalstis sadarbosies konvencijas īstenošanā.

Parlaments 2019. gada 4. aprīļa rezolūcijā lūdza EST sniegt atzinumu par to, vai priekšlikumi par ES pievienošanos Stambulas Konvencijai ir saderīgi ar Līgumiem, un par minētās pievienošanās procedūru. EST lēma, ka "Līgumos nav aizliegts Padomei (.), pirms tā pieņem lēmumu par to, ka Savienība noslēdz Stambulas konvenciju, gaidīt dalībvalstu "savstarpēju vienošanos"". Tiesa arī secināja, ka aktu par minētās konvencijas noslēgšanu var sadalīt divos atsevišķos lēmumos, ja ir konstatēta objektīva vajadzība tā rīkoties.

Padome 2023. gada 21. februārī nolēma pieprasīt Parlamenta piekrišanu attiecībā uz ES pievienošanos Stambulas konvencijai. Padome lūdz Parlamentu sniegt piekrišanu šādiem diviem Padomes lēmumu projektiem par minētās konvencijas noslēgšanu:

1. [Padomes lēmums](#) par to, lai Eiropas Savienības vārdā noslēgtu Eiropas Padomes Konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu attiecībā uz Savienības iestādēm un publisko pārvaldi;
2. [Padomes lēmums](#) par to, lai Eiropas Savienības vārdā noslēgtu Eiropas Padomes Konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu attiecībā uz jautājumiem, kas saistīti ar tiesu iestāžu sadarbību krimināllietās, patvērumu un neizraidīšanu.

PARLAMENTA UN SIEVIEŠU TIESĪBU UN DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS KOMITEJAS JAUNĀKAIS VEIKUMS

Normatīvi ziņojumi

2023. gada jūlijā Parlaments vienojās par kopējo nostāju attiecībā uz Sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības (FEMM) komitejas un Pilsoņu brīvību, tieslietu un iekšlietu (LIBE) komitejas sagatavoto [ziņojumu](#) par [priekšlikumu direktīvai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē apkarošanu](#). Parlamenta kopējā nostāja ietvēra uz piekrišanu balstītu izvarošanas definīciju, stingrākus noteikumus par kibervardarbību un labāku atbalstu cietušajām personām. Taču Padome sāka [juridisku cīņu](#) par kompetences jomām, un tas kavēja visus centienus vienoties par direktīvu. 2023. gada 23. novembrī [debatēs](#), kas tika rīkotas, lai atzīmētu [Starptautisko dienu vardarbības pret sievietēm izskaušanai](#), EP deputāti stingri mudināja dalībvalstis strādāt kopā ar Parlamentu, lai panāktu vienošanos par stingriem noteikumiem vardarbības pret sievietēm apkarošanai, šādiem noteikumiem ietverot [izvarošanas definīciju, kas balstīta uz piekrišanas trūkumu](#).

FEMM komiteja arī publicēja [ziņojumu](#) par [priekšlikumu direktīvai](#), ar ko groza [Cilvēku tirdzniecības apkarošanas direktīvu](#), lai stiprinātu ES noteikumus par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību. Ziņojumā galvenā uzmanība ir pievērsta cietušo atbalsta un aizsardzības uzlabošanai.

FEMM komiteja publicēja [ziņojumu](#) par [priekšlikumu direktīvai](#) par to, lai ar darba samaksas pārredzamības un izpildes mehānismu [stiprinātu to, kā tiek piemērots princips par vienādu darba samaksu](#) vīriešiem un sievietēm par vienādu vai vienādi vērtīgu darbu. Turklāt komiteja publicēja [ziņojumu](#) par [priekšlikumu direktīvai par līdztiesības iestāžu standartiem](#) attiecībā uz vienlīdzīgu attieksmi pret sievietēm un vīriešiem un iespēju vienlīdzību nodarbinātības un profesijas jomā. Abos ziņojumos

uzsvērts, ka ir vajadzīga intersekcionāla perspektīva, lai aptvertu diskriminācijas daudzās dimensijas.

Nenormatīvi ziņojumi

Nenormatīvo ziņojumu skaitā ir ziņojumi par integrētu pieeju dzimumu līdztiesības nodrošināšanai Eiropas Parlamentā ([2020. gada ziņojums](#)), par [sieviešu nabadzību Eiropā](#), par [ES trešo dzimumu līdztiesības rīcības plānu](#), par [kopīgu Eiropas rīcību aprūpes jomā](#), par [sieviešu vajadzībām atbilstīga Eiropas transporta nodrošināšanu](#), par [seksuālās uzmākšanās ES un kustības “MeToo” izvērtēšanu](#), par [sieviešu ekonomiskās neatkarības](#) sasniegšanu ar uzņēmējdarbību un pašnodarbinātību, par [prostitūcijas reglamentēšanu ES](#) un par [intersekcionālo diskrimināciju Eiropas Savienībā](#).

Normatīvi atzinumi

FEMM komiteja sniedza LIBE komitejai [atzinumu](#) par priekšlikumu [direktīvai](#), ar ko attiecībā uz korporatīvo ilgtspējas ziņojumu sniegšanu groza Direktīvu [2013/34/ES](#), Direktīvu [2004/109/EK](#), Direktīvu [2006/43/EK](#) un Regulu (ES) Nr. [537/2014](#). FEMM komiteja uzsvēra, ka ir svarīgi nodrošināt, lai direktīvā tiktu pienācīgi iekļauts sociālās ilgtspējas un dzimumu līdztiesības jautājums.

FEMM komiteja sniedza Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejai [atzinumu](#) par priekšlikumu [direktīvai par energoefektivitāti](#), kurā uzsvēra – svarīgi ņemt vērā to, ka klimata pārmaiņu un ar klimatu saistīto rīcībpolitiku ietekme nav vienlīdzīga un dzimumus skar atšķirīgi.

FEMM komiteja sniedza LIBE komitejai [atzinumu](#) par [priekšlikumu regulai, ar ko paredz noteikumus seksuālas vardarbības pret bērniem novēršanai un apkarošanai](#). Atzinuma sagatavotāja uzsvēra, ka seksuāla vardarbība pret bērniem lielā mērā ir ar dzimumu saistītas vardarbības izpausme. Tāpēc, vērsties pret šī nozieguma tiešsaistes aspektiem, ir jāapsver dzimumspecifiskas pieejas. Atzinuma sagatavotāja ierosināja īstenot vecumam un dzimumam pielāgotas kampaņas izpratnes veicināšanai. Turklāt viņa uzsvēra, ka nepieciešams nodrošināt specializētus atbildes pasākumus un integrēt dzimumperspektīvu cietušajiem un izdzīvojušajiem sniegtajā atbalstā. Atzinuma sagatavotāja arī norādīja, ka vēlētos pastiprināt pēc vecuma un dzimuma sadalītu datu vispārēju vākšanu, un ierosināja veidot ciešu sadarbību starp attiecīgo ES centru un Eiropas Dzimumu līdztiesības institūtu.

FEMM komiteja sniedza Juridiskajai komitejai [atzinumu](#) par [priekšlikumu](#) Padomes [regulai par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un publisku aktu akceptēšanu vecāku stāvokļa lietās un par Eiropas vecāku stāvokļa apliecības izveidi](#). FEMM komiteja uzsvēra, ka regula ir jāpieņem bez aizspriedumiem un ka sabiedriskās kārtības jēdziens ir jāinterpretē šauri, ja ar to pamato atkāpi no pamatbrīvības.

FEMM komiteja sniedza LIBE komitejai [atzinumu](#) par [ES noziegumu jomu saraksta paplašināšanu, lai tajā iekļautu naida runu un naida noziegumu](#). Komiteja ir sevišķi nobažījies par naidā balstītas un ar dzimumu saistītas vardarbības izplatību, ko uzskata par šķērslī patiesas dzimumu līdztiesības panākšanai Eiropas Savienībā. Ar dzimumu saistīta naida runa un noziegumi nesamērīgi ietekmē sievietes, meitenes un *LGBTIQ+* kopienu un saasina dzimumu nevienlīdzības izpausmes sabiedrībā. Atzinumā uzsvērts, ka ir vajadzīga vienota ES reakcija, lai apkarotu naida runu un

naida noziegumus, turklāt nepieciešamas skaidras definīcijas, stingri tiesību akti un stratēģijas vardarbības tiešsaistē un bezsaistē apkarošanai, kā arī labāk jāvāc dati.

Nenormatīvi atzinumi

Līdz ar daudziem atzinumiem par budžeta jautājumiem FEMM komiteja sniedza savu atzinumu arī vairākās citās jomās:

- [atzinums](#) par 2022. gada ziņojumu par kopējās drošības un aizsardzības politikas īstenošanu;
- [atzinums](#) par ilgtermiņa redzējumu attiecībā uz ES lauku apvidiem – virzība uz spēcīgākiem, labāk savienotiem, noturīgākiem un pārticīgākiem lauku apvidiem līdz 2040. gadam;
- [atzinums](#) par ES Tekstilizstrādājumu ilgtspējas un apritīguma stratēģiju;
- [atzinums](#) Nodarbinātības un sociālo lietu komitejai par bērnu un viņu ģimeņu nevienlīdzības mazināšanu un sociālās iekļautības veicināšanu krīzes laikā;
- [atzinums](#) Ārlietu komitejai par cilvēktiesībām un demokrātiju pasaulē un Eiropas Savienības politiku šajā jomā – 2023. gada ziņojums.

Darba braucieni

Kopš 2022. gada sākuma FEMM komiteja ir devusies astoņos darba braucienos, un par šiem darba braucieniem ir pieejami seši atskaites ziņojumi. 2022. gadā FEMM komiteja nosūtīja EP deputātus virtuālā darba braucienā uz ANO Sieviešu statusa komisijas 66. sesiju, kas norisinājās Ņujorkā (ASV) 2022. gada 14.–25. martā ([darba brauciena atskaite](#), 30.5.2022.). 2022. gada 23.–25. maijā tika nosūtīta delegācija uz Hāgu (Nīderlande) ([darba brauciena atskaite](#), 20.6.2022.). 2022. gada 20.–22. septembrī komitejas delegācija apmeklēja Etiopiju ([darba brauciena atskaite](#), 21.4.2023.). 2022. gada novembrī EP deputāti devās darba braucienā uz Varšavu (Polija), lai rīkotu sieviešu tiesībām, kā arī seksuālajai un reproduktīvajai veselībai un tiesībām veltītas sanāksmes ([darba brauciena atskaite](#), 16.11.2022.).

2023. gadā FEMM komiteja nosūtīja EP deputātus uz Ņujorku un Vašingtonu nolūkā piedalīties ANO Sieviešu statusa komisijas 67. sesijā, kas norisinājās 6.–10. martā ([darba brauciena atskaite](#), 22.5.2023.). 2022. gada 15.–17. maijā tika nosūtīta delegācija uz Kopenhāgenu (Dānija), lai apspriestu sieviešu uzņēmējdarbību un tiktos ar publiskā un privātā sektora un NVO pārstāvjiem ([darba brauciena atskaite](#), 12.9.2023.).

Martina Schonard
12/2023

2.3.9. CĪŅA PRET NABADZĪBU, SOCIĀLO ATSTUMTĪBU UN DISKRIMINĀCIJU

Atbalstot dalībvalstis cīņā pret nabadzību, sociālo atstumtību un diskrimināciju, Eiropas Savienība tiecas pastiprināt Eiropas sabiedrības integrāciju un kohēziju un nodrošināt visiem iedzīvotājiem vienādu piekļuvi iespējām un resursiem.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienību 3. panta 3. punkts, Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 19. pants un 145.–161. pants un Eiropas Savienības Pamattiesību hartas III sadaļa.

MĒRĶI

Cīņa pret nabadzību un sociālo atstumtību ir viens no ES un tās dalībvalstu īpašajiem mērķiem sociālās politikas jomā. Saskaņā ar LESD 153. pantu sociālā iekļaušana ir jāpanāk tikai ar nelegislatīvu sadarbību, proti, atvērto koordinācijas metodi (AKM), savukārt LESD 19. pants ES ļauj rīkoties, lai apkarotu diskrimināciju, gan sniedzot juridisko aizsardzību iespējamiem cietušajiem, gan arī izstrādājot veicināšanas pasākumus.

SASNIEGUMI

A. Nabadzības un sociālās atstumtības apkarošana

No 1975. gada līdz 1994. gadam Eiropas Ekonomikas kopiena īstenoja vairākus izmēģinājuma projektus un programmas, kuru mērķis bija cīnīties pret nabadzību un atstumtību. Tomēr, ņemot vērā juridiskā pamata trūkumu, Kopienas rīcība šajā jomā tika pastāvīgi apstrīdēta.

Situācija mainījās, kad 1999. gadā stājās spēkā Amsterdamas līgums, kurā kā viens no Kopienas sociālās politikas mērķiem tika iekļauta sociālās atstumtības izskaušana. Saskaņā ar LESD 160. pantu 2000. gadā tika izveidota Sociālās aizsardzības komiteja, kuras uzdevums ir sekmēt sadarbību dalībvalstu starpā un ar Komisiju.

Ar Lisabonas stratēģiju, kuru sāka īstenot 2000. gadā, tika izveidots uzraudzības un koordinācijas mehānisms, kas paredz mērķu noteikšanu, nabadzības līmeņa mērījumus, pamatojoties uz konkrētu rādītāju un kritēriju kopumu, pamatnostādnes dalībvalstīm un valstu rīcības plānus nabadzības novēršanai. Ar to tika izveidots arī jauns pārvaldības mehānisms sadarbībai starp Komisiju un dalībvalstīm, proti, atvērta koordinācijas metode (AKM), kas ir brīvprātīgs politiskās sadarbības process, kura pamatā ir saskaņoti kopīgi mērķi un kopīgi rādītāji. Šajā procesā sadarbojas arī ieinteresētās personas, tostarp sociālie partneri un pilsoniskā sabiedrība. Kopš 2006. gada jauna politikas sistēma – atvērta koordinācijas metode sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas jomā (sociālā AKM) – apvieno un integrē trīs atsevišķas AKM attiecībā uz sociālo iekļaušanu, veselību un ilgtermiņa aprūpi, kā arī pensijām.

Komisija 2008. gada oktobra [leteikumā](#) par tādu cilvēku aktīvu integrāciju, kuri ir atstumti no darba tirgus, norādīja, ka dalībvalstīm būtu jāizstrādā un jāīsteno integrēta visaptveroša stratēģija, kas vērsta uz tādu cilvēku aktīvu integrāciju, kuri ir atstumti no darba tirgus, un tā jāapvieno ar atbilstīgu ienākumu atbalstu, integrējošiem darba tirgiem un piekļuvi kvalitatīviem pakalpojumiem.

Ar stratēģiju "Eiropa 2020" tika ieviests jauns kopīgs mērķis cīņā pret nabadzību un sociālo atstumtību: par 25 % samazināt to eiropiešu skaitu, kuri dzīvo zem valsts nabadzības sliekšņa, un laikposmā līdz 2020. gadam panākt 20 miljonu cilvēku izklūšanu no nabadzības. Šis mērķis netika sasniegts, un 2021. gada martā Komisija [Eiropas sociālo tiesību pīlāra rīcības plānā](#) iekļāva jaunu pamatmērķi, proti, panākt, lai ap 2030. gadu nabadzības riskam pakļauto cilvēku skaits būtu samazinājies vismaz par 15 miljoniem (to vidū vismaz 5 miljoniem bērnu). Saistītie valstu mērķrādītāji tika izklāstīti 2022. gada jūnijā.

Komisija 2010. gada decembrī nāca klajā ar Eiropas platformu cīņai pret nabadzību un sociālo atstumtību, kas ir viena no septiņām stratēģijas "Eiropa 2020" pamatiniciatīvām, un nozīmīgu iniciatīvu sarakstu, piemēram, aktīvas iekļaušanas stratēģiju novērtējumu valstu līmenī un [Balto grāmatu par pensijām](#).

Pēc Eiropas ekonomikas politikas koordinēšanas pusgada izstrādes 2010. gadā un atbilstīgi Eiropadomes un Parlamenta aicinājumiem Komisija 2013. gadā iepazīstināja ar [priekšlikumu](#) par Ekonomikas un monetārās savienības sociālās dimensijas stiprināšanu. Svarīgs elements ir sociālo rezultātu pārskats, proti, rādītāju kopums, kas ietver rādītājus par ienākumu nevienlīdzību, mājsaimniecību rīcībā esošajiem ienākumiem, nabadzības vai sociālās atstumtības riska rādītāju, to jauniešu īpatsvaru, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu, un sociālo pārvedumu ietekmi uz nabadzības mazināšanu.

Visas trīs galvenās ES iestādes 2017. gada novembrī kopīgā proklamācijā pauda apņemšanos īstenot [Eiropas sociālo tiesību pīlāru](#). Šajā pīlārā sociālā aizsardzība un iekļaušana ir viena no trijām galvenajām darbības jomām ([2.3.1. Sociālā un nodarbinātības politika: vispārējie principi](#)). Minētais pīlārs ir izmantots, lai uzsāktu virkni likumdošanas un politikas iniciatīvu, piemēram, [Direktīvu \(ES\) 2019/1152](#) par pārrēķināmiem un paredzamiem darba apstākļiem, sociālā taisnīguma tiesību aktu kopumu, kurš ietver [Regulu \(ES\) 2019/1149](#), ar ko izveido Eiropas Darba iestādi, 2019. gada 8. novembra [Padomes leteikumu](#) par darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai, kā arī [Direktīvu \(ES\) 2022/2041](#) par adekvātām minimālajām algām, kuras mērķis ir apkarot nodarbinātu personu nabadzību.

Eiropas sociālo tiesību pīlāra 2021. gada marta rīcības plānā bija iekļautas vairākas attiecīgas iniciatīvas: [ES stratēģija par bērna tiesībām](#), [Padomes ieteikums, ar ko izveido Eiropas Garantiju bērniem](#), [Eiropas platforma bezpajumtniecības apkarošanai](#), [Padomes leteikums par adekvātu minimālo ienākumu, kas nodrošina aktīvu iekļaušanu](#), [Eiropas aprūpes stratēģija](#) un [Augsta līmeņa grupa sociālās aizsardzības un labklājības valsts nākotnes jautājumos](#), kas ir iesniegusi 21 ieteikumu sociālās aizsardzības sistēmu un labklājības valstu sekmēšanai. Nodarbinātības un sociālo lietu ministri 2021. gada jūnijā apstiprināja atjauninātu sociālo pamatrādītāju sarakstu.

B. Diskriminācijas novēršanas regulējums

Par pagrieziena punktu var uzskatīt 1997. gadu, kad Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā tika iekļauts jauns pants (patlaban LESD 19. pants), kas pilnvaroja Padomi rīkoties, lai risinātu jautājumus saistībā ar diskrimināciju rases vai etniskās piederības, reliģijas vai pārliecības, vecuma, invaliditātes un seksuālās orientācijas dēļ. Šis pants 2003. gadā ar Nicas līgumu tika grozīts, lai varētu pieņemt veicināšanas pasākumus. 2009. gadā stājās spēkā Eiropas Savienības Pamattiesību harta, kas ietver vairākus pantus par vienlīdzību un nediskrimināciju. 2011. gadā pirmo reizi vēsturē ES kļuva par starptautiska cilvēktiesību līguma – ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (*UNCRPD*) – līgumslēdzēju pusi. Eiropas sociālo tiesību pīlārs 2017. gadā atkārtoti apliecināja dzimumu līdztiesības un vienlīdzīgu iespēju principus.

Šajā jomā ir pieņemtas vairākas direktīvas:

- [Rasu vienlīdzības direktīva](#) (2000/43/EK);
- [Nodarbinātības vienlīdzības direktīva](#) (2000/78/EK);
- [Vienlīdzīgas attieksmes direktīva](#) (2006/54/EK), kurā apvienotas vairākas iepriekšējās direktīvas, kas veltītas sievietēm un vīriešu vienlīdzīgām iespējām;
- [Direktīva \(ES\) 2019/1158](#) par darba un privātās dzīves līdzsvaru vecākiem un aprūpētājiem, kurā ir plašāks redzējums par aprūpes pienākumu sadali starp sievietēm un vīriešiem;
- [Direktīva \(ES\) 2022/2381](#) par dzimumu līdzsvara uzlabošanu biržā kotētu uzņēmumu direktoru vidū un saistītiem pasākumiem.

Padomē joprojām nav panākta vienošanās par 2008. gada priekšlikumu [direktīvai par vienlīdzīgas attieksmes principa īstenošanu ārpus nodarbinātības jomas](#) (Horizontālā diskriminācijas novēršanas direktīva). Komisija 2022. gada decembrī nāca klajā ar diviem priekšlikumiem direktīvai, ar ko nosaka standartus līdztiesības iestādēm.

C. ES finansējums

Galvenais finansēšanas instruments ir Eiropas Sociālais fonds Plus (ESF+), ar ko ES finansējumu dara pieejamu tādu pasākumu līdzfinansēšanai, kuru mērķis ir nabadzības un atstumtības mazināšana, diskriminācijas apkarošana un palīdzība visnelabvēlīgākajā situācijā esošajām personām piekļūt darba tirgum ([2.3.2.](#) Eiropas Sociālais fonds).

Laikposmā no 2021. gada līdz 2027. gadam ESF+ kopējais budžets ir gandrīz 99,3 miljardi EUR. ESF+ [Regulā \(ES\) 2021/1057](#) paredzēts, ka 25 % līdzekļu tiks iezīmēti sociālajai iekļaušanai, vismaz 3 % no budžeta tiks atvēlēti pārtikas palīdzībai un pamata materiālajai palīdzībai vistrūcīgākajām personām, un ES valstīs, kurās to bērnu skaits, kuriem ir augsts nabadzības risks, pārsniedz ES vidējo rādītāju, vismaz 5 % no ESF+ līdzekļiem jātērē pasākumiem, ar ko veicina bērnu vienlīdzīgu piekļuvi bezmaksas veselības aprūpei, izglītībai un bērnu aprūpei, pienācīgam mājoklim un pienācīgam uzturam.

Eiropas atbalsta fonds vistrūcīgākajām personām (EAFVP) tika izveidots 2014. gada martā ar [Regulu \(ES\) Nr. 223/2014](#). No fonda līdzekļiem tiek nodrošināts atbalsts dalībvalstu darbībām, ar ko vistrūcīgākajām personām sniedz materiālo palīdzību, vienlaikus veicot sociālās iekļaušanas pasākumus. Pašreizējā plānošanas periodā tas ir integrēts ESF+.

2020. gada septembrī tika izveidots Eiropas pagaidu atbalsta instruments bezdarba risku mazināšanai ārkārtas situācijā (*SURE*), kura mērķis ir atbalstīt dalībvalstu centienus pārvarēt Covid-19 pandēmiju un saglabāt darbvietas un ienākumus, jo īpaši ar īstermiņa nodarbinātības shēmu palīdzību. Līdz tā darbības termiņa beigām 2022. gada 31. decembrī dalībvalstīm bija piešķirti kompensējoši aizdevumi 98,4 miljardu EUR apmērā.

[Atveseļošanas un noturības mehānisms](#) (ANM) stājās spēkā 2021. gada februārī, un tā mērķis ir līdz 2026. gada beigām nodrošināt finansējumu līdz 723,8 miljardu EUR apmērā Covid-19 krīzes ekonomiskās un sociālās ietekmes mazināšanai. Divi no šiem ANM noteiktajiem pīlāriem palīdz novērst nabadzību un sociālo atstumtību.

Saistībā ar Krievijas iebrukumu Ukrainā Komisija 2022. gada martā nāca klajā ar priekšlikumu par kohēzijas rīcību bēgļu atbalstam Eiropā (*CARE*), kura mērķis bija ieviest lielāku elastību 2014.–2020. gada kohēzijas politikas noteikumos. Dalībvalstis var izmantot šādus resursus, lai finansētu ārkārtas pasākumus un sniegtu tūlītēju atbalstu nodarbinātības, izglītības un sociālās iekļaušanas jomā. [Regula par elastīgu palīdzību teritorijām \(FAST-CARE\)](#) paplašina esošo atbalstu, ko sniedz saskaņā ar *CARE*.

Saistībā ar pāreju uz klimatneitrālu ekonomiku Eiropas Savienība ir pieņēmusi virkni pasākumu, lai nodrošinātu, ka situācija nabadzības un sociālā iekļaušanas jomā nepasliktinās. Daži piemēri ir Taisnīgas pārkārtošanās mehānisms, tostarp Taisnīgas pārkārtošanās fonds, un Sociālais klimata fonds.

D. Īpašām grupām paredzētas ES stratēģijas

Komisija 2021. gada martā iepazīstināja ar jaunu [ES stratēģiju invaliditātes jomā 2021.–2030. gadam](#). Trīs no septiņām stratēģijas pamatiniciatīvām ir īstenotas: Eiropas Piekļūstamības resursu centrs *AccessibleEU*, Invaliditātes platforma un atjaunota Komisijas cilvēkresursu stratēģija. Vēl viena pamatiniciatīva, proti, [priekšlikums par Eiropas invaliditātes karti](#) (2023. gada 6. septembris), gaida Parlamenta un Padomes nostāju un vienošanos. Minētās stratēģijas īstenošanai var sekot Komisijas [uzraudzības sistēmas tīmekļa vietnē](#).

Urzulas fon der Leienas vadītā Komisija ir noteikusi Līdztiesības savienības izveidi par vienu no savām galvenajām prioritātēm, un šajā nolūkā ir izstrādātas vairākas jaunas iniciatīvas:

- [Dzimumu līdztiesības stratēģija 2020.–2025. gadam](#) atbilstīgi 2016.–2019. gada stratēģiskajai iesaistei dzimumu līdztiesības jomā;
- [Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva \(ES\) 2023/970 par to, lai ar darba samaksas pārredzamības un izpildes mehānismu stiprinātu to, kā tiek piemērots princips par vienādu darba samaksu vīriešiem un sievietēm par vienādu vai vienādi vērtīgu darbu](#);
- [ES rasisma apkarošanas rīcības plāns 2020.–2025. gadam](#);
- [ES romu līdztiesības, iekļaušanas un līdzdalības stratēģiskais satvars](#);
- [Padomes leteikums par romu līdztiesību, iekļaušanu un līdzdalību](#);
- [ES LGBTIK līdztiesības stratēģija 2020.–2025. gadam](#);

- [Rīcības plāns par integrāciju un iekļaušanu 2021.–2027. gadam](#), kurā iekļauti priekšlikumi četrās jomās (izglītība, nodarbinātība, mājokļi un veselība) ar mērķi veicināt migrantu un migrantu izcelsmes personu integrāciju un sociālo iekļaušanu;
- [ES stratēģija antisemītisma apkarošanai un ebreju dzīvesvides atbalstam \(2021.–2030. gads\)](#).

ES pasākumi bieži ir vērsti uz jauniešiem. Ņemot vērā augsto bezdarbu jauniešu vidū, Komisija 2012. gadā ierosināja jauniešu nodarbinātības atbalsta pasākumu kopumu, kam 2013. gadā sekoja Garantija jauniešiem. Vēl viena iniciatīva jaunu iespēju radīšanai jauniešiem bija Eiropas Solidaritātes korpuss, ko Komisija aizsāka 2016. gada decembrī. Reaģējot uz Covid-19 pandēmiju un tās nesamērīgi lielo ietekmi uz jauniešiem, Komisija ierosināja [jauniešu nodarbinātības atbalsta pasākumu kopumu](#), turklāt tika pieņemts [Padomes leteikums “Tilts uz nodarbinātību – Garantijas jauniešiem pastiprināšana”](#). Komisija saskaņā ar ESF+ sāka jaunu darbā iekārtošanas iniciatīvu *ALMA* (iniciatīva “Tiecies, mācies, apgūsti, sasniedz”) ar mērķi atbalstīt neaizsargātus Eiropas jauniešus, kuri nestrādā, nemācās un neapgūst arodu, un palīdzēt viņiem atrast vietu darba tirgū. Iepriekš minētajā [ES stratēģijā par bērna tiesībām](#) ir iekļautas darbības cīņai pret nabadzību, rasismu un diskrimināciju, kas skar bērnus, un [Eiropas Garantijas bērniem](#) mērķis ir novērst un apkarot sociālo atstumtību, nodrošinot to, ka bērniem, kam vajadzīga palīdzība, ir piekļuve pamatpakalpojumu kopumam.

Tiek īstenota politika arī attiecībā uz tiem, kas saskaras ar ilgtermiņa bezdarbu, proti, 2016. gada februārī tika pieņemts [Padomes leteikums par ilgstošo bezdarbnieku integrāciju darba tirgū](#).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir vairākkārt pieņēmis rezolūcijas ar mērķi stiprināt ES rīcību, lai mazinātu nabadzību un uzlabotu sociāli nelabvēlīgā situācijā esošo personu apstākļus un izredzes, piemēram, [2020. gada 22. oktobra rezolūciju](#), kurā Parlaments pauda bažas par Covid-19 krīzes postošajām sociālajām sekām, un [2021. gada 11. marta rezolūciju](#). Šajās rezolūcijās Parlaments aicināja izveidot noturīgas sociālās labklājības sistēmas un izveidot Eiropas bezdarba pārapsūtināšanas sistēmu. Parlaments 2021. gada februārī atkārtoja šo prasību [rezolūcijā par nevienlīdzības samazināšanu, īpaši pievēršoties nodarbinātu personu nabadzības jautājumam](#), kurā arī aicināja izstrādāt visaptverošu Eiropas stratēģiju nabadzības apkarošanai un mudināja Komisiju nākt klajā ar ES regulējumu par minimālajiem ienākumiem. Prasības, ko Parlaments pirmo reizi izvirzīja 2015. gadā attiecībā uz Eiropas Garantiju bērniem, tagad ir īstenotas, Padomei 2021. gada jūnijā pieņemot attiecīgo ieteikumu.

Saskaņā ar Lisabonas līgumu (LESD 19. panta 1. punkts) Parlamentam ir piešķirtas piekrišanas pilnvaras attiecībā uz diskriminācijas novēršanas tiesību aktu pieņemšanu. Parlaments aktīvi piedalījās apspriedēs par šā panta iekļaušanu un ir bieži aicinājis Komisiju un dalībvalstis nodrošināt pilnīgu un savlaicīgu diskriminācijas novēršanas direktīvu īstenošanu. Savā [2018. gada 7. februāra rezolūcijā](#) Parlaments pauda nožēlu par progresa trūkumu attiecībā uz horizontālo Diskriminācijas novēršanas direktīvu un aicināja Komisiju un Padomi atsākt sarunas. Parlaments atkārtoti pauda šīs prasības vairākās rezolūcijās un 2019. gada oktobrī rīkoja plenārsēdes debates par šo jautājumu.

Parlaments ir arī aicinājis integrēt dzimumu līdztiesības aspektu budžeta un politikas plānošanā un jebkuras jaunas politikas izstrādes procesā veikt ietekmes uz dzimumu līdztiesību novērtējumu. Rezolūcijās arī tikušas paustas bažas par nabadzības dzimumu aspektu un sieviešu un vīriešu pensijas atšķirībām (piemēram, [2018. gada 14. jūnija](#) un [2017. gada 16. novembra rezolūcijā](#)). Parlamenta [2018. gada 17. aprīļa rezolūcijā](#) galvenā uzmanība pievērsta sieviešu un meiteņu ietekmes palielināšanai ar digitālās nozares starpniecību. Parlaments [2022. gada 5. jūlija rezolūcijā](#) par sieviešu nabadzību Eiropā atzina, ka svarīgākais sieviešu nabadzības izskaušanai ir nodrošināt dzimumu līdztiesību darba tirgū, novērst esošos šķēršļus darba tirgū un šķēršļus piekļuvei cenas ziņā pieejamiem pakalpojumiem, piemēram, bērnu aprūpei un ilgtermiņa aprūpes pakalpojumiem.

Parlaments ir īpaši uzsvēris personu ar invaliditāti tiesību uzlabošanu, tostarp [pieprasot](#) vērīgu Eiropas stratēģiju invaliditātes jomā laikposmam pēc 2020. gada un [aicinot](#) pārējās ES iestādes un dalībvalstis atkārtoti apstiprināt savu apņemšanos panākt iekļaujošu līdztiesību personām ar invaliditāti un pilnībā īstenot Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām (*UNCPRD*).

Parlaments ir arī [vērsis uzmanību](#) uz konkrētu iedzīvotāju grupu grūto stāvokli pandēmijas laikā un aicinājis izveidot visaptverošu nabadzības izskaušanas stratēģiju. Parlaments 2020. gada 8. jūlijā pieņēma [rezolūciju par personu ar intelektuālās attīstības traucējumiem un viņu ģimeņu tiesībām Covid-19 krīzes laikā](#). 2020. gada 17. septembrī Parlaments [aicināja](#) dalībvalstis darīt vairāk, lai apkarotu sociālo atstumtību un antičigānismu, uzlabotu romu dzīvi un aizsargātu viņu veselību Covid-19 krīzes laikā. Kā norādīts Parlamenta [2020. gada 24. novembra rezolūcijā](#) un [2021. gada 21. janvāra rezolūcijā](#), par aktuālu problēmu ir kļuvis bezpajumtniecības rādītāju pieaugums visā ES un cenas ziņā pieejamu mājokļu trūkums. Minētajās rezolūcijās Parlaments aicināja Komisiju un dalībvalstis nodrošināt, lai tiesības uz atbilstīgu mājokli tiktu atzītas un būtu piemērojamas kā pamata cilvēktiesības ES un valstu tiesību aktos.

Nemot vērā enerģētikas un dzīves dārdzības krīzi, Parlaments 2022. gada 5. oktobrī pieņēma [rezolūciju par ES reakciju uz enerģijas cenu pieaugumu Eiropā](#), kurā mudināja dalībvalstis nepieļaut to, ka cilvēkiem ir jāizvēlas starp ēdināšanu vai apkuri, un neaizsargātu māsaimniecību izlikšanu no mājokļa. Minētajā rezolūcijā Parlaments uzsvēra, ka daudzi cilvēki jau pirms krīzes bija neaizsargātā situācijā, un brīdināja, ka inflācija var padarīt situāciju nepanesamu māsaimniecībām ar zemiem ienākumiem un arvien vairāk skart arī vidusšķiru. Tas arī mudināja dalībvalstis pilnībā izmantot esošās iespējas samazināt nodokļus energoproduktiem un aicināja Komisiju apsvērt iespēju ļaut dalībvalstīm ieviest turpmākus akcīzes nodokļu un enerģijas nodokļu pagaidu atbrīvojumus vai samazinājumus.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Nodarbinātības un sociālo lietu komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Monika Makay
10/2023

2.4. RŪPNIECĪBAS, ENERĢĒTIKAS UN PĒTNIECĪBAS POLITIKA

2.4.1. ES RŪPNIECĪBAS POLITIKAS VISPĀRĪGIE PRINCIPI

ES rūpniecības politikas mērķis ir uzlabot Eiropas rūpniecības konkurētspēju, lai tā varētu saglabāt savu būtisko lomu veicināt ilgtspējīgu izaugsmi un nodarbinātību Eiropā. Digitālā pārkārtošanās un pāreja uz oglekļneitrālu ekonomiku ir likusi pieņemt dažādas stratēģijas, lai nodrošinātu labākus pamatnosacījumus ES rūpniecībai. Covid-19 pandēmijas ietekme un karš Ukrainā ir veicinājis jaunas pārdomas par ekonomikas atveseļošanu, atjaunošanu un noturības veidošanu.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 173. pants.

MĒRĶI

Rūpniecības politika būtībā ir transversāla, un tās mērķis ir nodrošināt rūpniecības konkurētspējai labvēlīgus pamatnosacījumus. Tā ir veiksmīgi integrēta virknē citu ES politikas virzienu, piemēram, tirdzniecības, iekšējā tirgus, pētniecības un inovācijas, nodarbinātības, vides aizsardzības, aizsardzības un sabiedrības veselības politikā. ES rūpniecības politikas īpašie mērķi ir: 1) “paātrināt rūpniecības pielāgošanos strukturāliem pārveidojumiem”; 2) “veicināt tādas vides veidošanu, kas ir labvēlīga iniciatīvai un uzņēmumu, jo īpaši mazo un vidējo uzņēmumu, attīstībai visā Savienībā”; 3) “veicināt tādas vides veidošanu, kas ir labvēlīga uzņēmumu sadarbībai”; un 4) “veicināt inovāciju, pētniecības un tehnoloģijas attīstības politikas radītā rūpniecības potenciāla labāku izmantojumu” (LESD 173. pants).

SASNIEGUMI

A. Ievads

Ar ES rūpniecības politiku ir paredzēts izveidot vispārējus nosacījumus, lai uzņēmēji un uzņēmumi varētu uzņemties iniciatīvu, īstenot savas idejas un izmantot iespējas. Tomēr rūpniecības politikā jāņem vērā arī atsevišķo nozaru konkrētās vajadzības un īpatnības. Ikgadējos Eiropas konkurētspējas ziņojumos tiek analizētas gan ES ekonomikas stiprās un vājās puses kopumā, gan konkrēti attiecībā uz Eiropas rūpniecību, un to ietekmē var tikt ierosinātas starpnozaru un nozaru politikas iniciatīvas.

B. Ceļā uz integrētu rūpniecības politiku

Lai gan pagājušā gadsimta 80. un 90. gados ES iestādes galvenokārt koncentrējās uz vienotā tirgus izveidi, ekonomiskās un monetārās savienības izveidošanās un ES paplašināšanās ir novirzījusi uzmanību uz rūpniecības politiku. Komisijas 2005. gada oktobra paziņojumā “Kopienas Lisabonas programmas īstenošana: Politikas pamats ES apstrādes rūpniecības stiprināšanai – ceļā uz integrētāku pieeju rūpniecības politikai” ([COM\(2005\)0474](#)) tika izklāstīta pirmā ES integrētā pieeja rūpniecības politikai, pamatojoties uz konkrētu starpnozaru un nozaru iniciatīvu darba programmu.

Turpmākajos gados galvenie veiktie pasākumi cita starpā bija vērsti uz patēriņa un ražošanas ilgtspējas nodrošināšanu ([COM\(2008\)0397](#)), piekļuves veicināšanu

ar enerģiju nesaistītām kritiskajām izejvielām ([COM\(2008\)0699](#)) un svarīgu pamattehnoloģiju (*KET*) iekļaušanu tās politikas satvarā ([COM\(2009\)0512](#)).

C. No stratēģijas “Eiropa 2020” uz jauno rūpniecības stratēģiju

Lisabonas stratēģija 2010. gada martā tika aizstāta ar “Eiropa 2020” – stratēģiju gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei ([COM\(2010\)2020](#)). Ar jauno stratēģiju tika izveidotas septiņas pamatiniciatīvas, četrus no kurām uzmanības centrā ir ES rūpniecības konkurētspējas uzlabošana: “Inovācijas savienība” ([COM\(2010\)0546](#)); “Digitālā programma Eiropai” ([COM\(2010\)0245](#)); “Integrēta rūpniecības politika globalizācijas laikmetam”, ([COM\(2010\)0614](#)) un “Jaunas prasmes jaunām darba vietām” [COM\(2008\)0868](#). Komisijas paziņojumā “Rūpniecības politika – konkurētspējas uzlabošana” ([COM\(2011\)0642](#)), kas pieņemts 2011. gada 14. oktobrī, tika prasīts veikt padziļinātas strukturālas reformas, kā arī visās dalībvalstīs īstenot saskaņotu un koordinētu politiku, lai uzlabotu ES ekonomikas un rūpniecības konkurētspēju un ilgtermiņā veicinātu ilgtspējīgu izaugsmi.

Komisija 2012. gadā nāca klajā ar paziņojumu ([COM\(2012\)0582](#)) “Spēcīgāka Eiropas rūpniecība izaugsmei un ekonomikas atveseļošanai. Atjaunināts paziņojums par rūpniecības politiku” ar mērķi atbalstīt investīcijas inovācijā, liekot uzsvāru uz sešām prioritārām jomām ar lielu potenciālu: progresīvām tīras ražošanas tehnoloģijām, svarīgām pamattehnoloģijām, biobāzētiem produktiem, ilgtspējīgu rūpniecības un būvniecības politiku un izejvielām, tīriem transportlīdzekļiem un kuģiem un viedtīkliem.

Komisija 2014. gadā nāca klajā ar paziņojumu “Eiropas rūpniecības atdzimšana” ([COM\(2014\)0014](#)). Šajā paziņojumā uzsvārs ir likts uz to, lai novērstu rūpniecības lejupslīdi un īstenotu mērķi līdz 2020. gadam panākt, ka 20 % no IKP veido ražošanas darbības. Šī politika 2016. gadā tika papildināta ar paziņojumu “Eiropas rūpniecības digitalizācija. Digitālā vienotā tirgus priekšrocību izmantošana pilnā apmērā” ([COM\(2016\)0180](#)), kurā uzsvārs likts uz digitālo pārkārtošanos un pievērsta uzmanība saistītajām jomām, piemēram, IKT standartizācijai, lielajiem datiem un prasmēm. Turklāt 2016. gadā tika uzsākta jaunuzņēmumu un augošo uzņēmumu atbalsta iniciatīva ([COM\(2016\)0733](#)) ar mērķi dot daudziem novatoriskiem Eiropas uzņēmumiem visdažādākās iespējas veidot pasaulē vadošus uzņēmumus.

2019. gadā ar Komisijas paziņojumu “Eiropas zaļais kurss” ([COM\(2019\)0640](#)), kura mērķis bija mobilizēt rūpniecību tīrai un aprītgai ekonomikai, tādās nozares kā IKT, tērauda ražošana, cementa ražošana, tekstilrūpniecība un ķīmisko vielu ražošana tika iekļautas plašajā pamatdarbību ceļvedī. Komisija 2020. gada janvāra paziņojumā par gada darba programmu ([COM\(2020\)0037](#)) uzsvēra, ka Eiropas Datu stratēģija un Baltā grāmata par mākslīgo intelektu stiprinātu ES līderpozīcijas digitālajā jomā. Komisija 2020. gada martā nāca klajā ar paziņojumu “Jauna Eiropas industriālā stratēģija” ([COM\(2020\)0102](#)), lai palīdzētu Eiropas rūpniecībai īstenot divējādo pārkārtošanos uz klimatneitralitāti un digitālo līderību un stiprinātu Eiropas konkurētspēju un stratēģisko autonomiju.

Tomēr šīs stratēģijas īstenošanas sākums sakrita ar Covid-19 pandēmijas uzliesmojumu un tā tika izstrādāta pirms [Eiropas Savienības Atveseļošanas instrumenta](#) izveides. Līdz ar to stratēģijas autori nevarēja ņemt vērā pandēmijas ietekmi uz ES rūpniecības nozarēm. Reaģējot uz Covid-19 pandēmijas ietekmi uz rūpniecības piegādes ķēdēm un ES konkurētspēju, Parlaments 2020. gada 17. aprīlī pieņēma [rezolūciju](#) par koordinētu ES rīcību Covid-19 pandēmijas un tās seku

apkarošanai. 2020. gada novembrī EP deputāti aicināja Komisiju iesniegt pārskatītu industriālo stratēģiju.

Komisija 2021. gada maijā atjaunināja Eiropas industriālo stratēģiju ([COM\(2021\)0350](#)), galveno uzmanību pievēršot ES vienotā tirgus noturībai, ES atkarībai galvenajās stratēģiskajās jomās un atbalstam mazajiem un vidējiem uzņēmumiem (MVU) un jaunuzņēmumiem, kā arī zaļās un digitālās pārkārtošanās paātrināšanai. 2020. gada septembrī Komisija jau bija pieņēmusi [Kritiski svarīgo izejvielu rīcības plānu](#), kurā bija iekļauts [prognožu pētījums](#) par kritiski svarīgām izejvielām stratēģiskajām tehnoloģijām un nozarēm līdz 2030. un 2050. gadam.

2021. gada februārī Komisija nāca klajā ar Rīcības plānu par sinerģijām starp civilo, aizsardzības un kosmosa rūpniecību ([COM\(2021\)0070](#)), lai vēl vairāk uzlabotu Eiropas tehnoloģisko izcilību un atbalstītu tās rūpniecisko bāzi. Tā mērķis bija stiprināt Eiropas inovāciju, izpētīt tehnoloģiju revolucionāro potenciālu aizsardzības, kosmosa un civilo lietojumu, piemēram, mākoņdatošanas, procesoru, kiberoperāciju, kvantu tehnoloģiju un mākslīgā intelekta, saskarnē.

D. Neto nulles emisiju laikmets

Komisija 2023. gada 1. februārī nāca klajā ar jauno “Zaļā kursa industriālo plānu neto nulles emisiju laikmetam” ([COM\(2023\)0062](#)), kurā izklāstīta Eiropas pieeja ES neto nulles emisiju rūpniecības veicināšanai, izmantojot:

1. Pasākumus, lai uzlabotu ES neto nulles emisiju rūpniecības konkurētspēju.

Šie pasākumi ietver šādus trīs tiesību aktu priekšlikumus, ko Komisija iesniedza 2023. gada 14. martā:

i. 2023. gada 16. marta “Neto nulles emisiju industrijas akts” ([COM\(2023\)0161](#)), kura mērķis ir vienkāršot svarīgu tehnoloģiju ražošanas tiesisko regulējumu, noteikt mērķrādītājus ES rūpniecības spējām 2030. gadā, paātrināt atļauju piešķiršanas procesu, veicināt Eiropas standartu izstrādi attiecībā uz svarīgām tehnoloģijām un mudināt publiskās iestādes iegādāties tīrākas tehnoloģijas, izmantojot publisko iepirkumu.

ii. 2023. gada 16. marta “Kritiski svarīgo izejvielu akts” ([COM\(2023\)0160](#)), kura mērķis ir uzlabot tādu izejvielu piegādes drošību, kas vajadzīgas, lai nodrošinātu pārkārtošanos uz neto nulles emisiju līmeni.

iii. [Elektroenerģijas tirgus modeļa reforma](#), kuras mērķis ir padarīt tirgu noturīgāku, samazināt gāzes cenu ietekmi uz elektroenerģijas rēķiniem un atbalstīt enerģētikas pārkārtošanu.

2. Pasākumus, kuru mērķis ir uzlabot un paātrināt piekļuvi valstu/ES publiskajam finansējumam un privātajam finansējumam.

Jaunā [Krīzes un pārkārtošanās pagaidu regulējuma valsts atbalsta pasākumiem](#) mērķis ir vienkāršot valsts atbalsta piešķiršanu atjaunīgo energoresursu enerģijas izvēršanai un rūpniecisko procesu dekarbonizācijai, dodot dalībvalstīm iespēju piešķirt lielāku atbalstu stratēģisko neto nulles emisiju tehnoloģiju ražošanai, lai tas atbilstu atbalstam, ko saņēmuši konkurenti, kuri atrodas trešās valstīs. Komisija arī atbalstīja grozījumu Vispārējā grupu atbrīvojuma regulā (VGAR), dodot dalībvalstīm lielāku elastību izstrādāt un īstenot atbalsta pasākumus svarīgākajās neto nulles emisiju rūpniecības nozarēs bez Komisijas iepriekšēja apstiprinājuma.

Neto nulles emisiju laikmeta pieeja ietver arī pasākumus pienācīgi kvalificēta darbaspēka apmācīšanai un pasākumus attiecībā uz pasaules mēroga sadarbību un starptautisko tirdzniecību.

E. ES atbalsta programmas

Daudzi politikas virzieni, programmas un iniciatīvas, kas aptver dažādas jomas, pašlaik sniedz ieguldījumu ES rūpniecības politikā. To iniciatīvu, kurām piešķirts budžets, vidū ir: kohēzijas politika, pamatprogramma "Apvārsnis Eiropa" (2021.–2027. gads), Eiropas infrastruktūras savienošanas instruments un Uzņēmumu konkurētspējas un mazo un vidējo uzņēmumu programma (COSME). Turklāt Investīciju plāna Eiropai un Eiropas Stratēģisko investīciju fonda (ESIF) mērķis bija mobilizēt vismaz 500 miljardus EUR privātās un publiskās investīcijās līdz 2020. gadam. Divas regulāras prioritātes šajās programmās un iniciatīvās ir MVU un inovācija.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Izmaiņas EK līgumā, kas tika ieviestas ar Māstrihtas līgumu, nozīmēja, ka pirmoreiz tika pievērsta uzmanība ar Eiropas rūpniecības politiku saistītiem jautājumiem. Šo panākumu var saistīt ar dažādām Parlamenta iniciatīvām, kuras ir palīdzējušas veicināt tērauda ražošanas nozares reorganizāciju un kurās tika aicināts īstenot dinamiskāku rūpniecības politiku. Kopš tā laika Parlaments ir pieņēmis daudzas rezolūcijas, ar kurām ES rūpniecības politika tiek stiprināta vēl vairāk. Dažas no jaunākajām rezolūcijām ir uzskaitītas šeit:

- 2011. gada 9. marta [rezolūcija](#) par rūpniecības politiku globalizācijas laikmetā, kurā Komisija tika mudināta vairāk uzmanības pievērst rūpniecības atjaunošanai, konkurētspējai un ilgtspējai un izstrādāt vērienīgu, ekoloģiski efektīvu un videi draudzīgu ES rūpniecības stratēģiju;
- 2011. gada 26. oktobra [rezolūcija](#) par jaunu prasmju un darba vietu programmu, kurā uzsvērts, cik svarīgi ir attīstīt ciešāku sadarbību starp pētniecības institūtiem un rūpniecību;
- 2014. gada 4. februāra [rezolūcija](#) par rīcības plānu Eiropas tēraudrūpniecības konkurētspējas un ilgtspējas nodrošināšanai;
- 2016. gada 9. jūnija [rezolūcija](#) par Eiropas dzelzceļa apgādes nozares konkurētspēju;
- 2020. gada 25. novembra [rezolūcija](#) par Eiropas Kosmosa stratēģiju;
- 2019. gada 12. februāra [rezolūcija](#) par visaptverošu Eiropas rūpniecības politiku attiecībā uz mākslīgo intelektu un robotiku;
- 2020. gada 17. aprīļa [rezolūcija](#) par koordinētu ES rīcību Covid-19 pandēmijas un tās seku apkarošanai;
- 2020. gada [lēmums](#) par Īpašās komitejas attiecībā uz mākslīgo intelektu digitālajā laikmetā izveidi, kompetenci, skaitlisko sastāvu un pilnvaru laiku;
- 2020. gada 25. novembra [rezolūcija](#) par jaunu Eiropas industriālo stratēģiju.
- 2022. gada 15. septembra [rezolūcija](#) par atjauninātās jaunās Eiropas industriālās stratēģijas īstenošanu: izdevumu pieskaņošana politikai;

- 2023. gada 18. janvāra [rezolūcija](#) par 2022. gada ziņojumu par kopējās drošības un aizsardzības politikas īstenošanu, kurā atzinīgi novērtēts Komisijas paziņojums, ka tā nāks klajā ar kosmosa drošības un aizsardzības stratēģiju;
- 2023. gada 16. februāra [rezolūcija](#) par ES stratēģiju industriālās konkurētspējas, tirdzniecības un kvalitatīvu darbvietu radīšanas stimulēšanai, kurā norādīts, ka Eiropas rūpniecības stratēģija būtu jāizstrādā tā, lai panāktu Eiropas vadošo lomu tīras enerģijas tehnoloģiju jomā un uzlabotu esošo rūpniecisko bāzi, nolūkā nodrošināt kvalitatīvas darbvietas un ekonomikas izaugsmi visiem eiropiešiem, lai sasniegtu zaļā kursa mērķus;
- 2023. gada 14. septembra [nostāja](#), ar ko pieņem grozījumus ierosinātajā regulā par satvaru drošas un ilgtspējīgas apgādes ar kritiski svarīgām izejvielām nodrošināšanai.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Corinne Cordina
10/2023

2.4.2. MAZIE UN VIDĒJIE UZŅĒMUMI

99 % no visiem ES uzņēmumiem ir mikrouzņēmumi un mazie un vidējie uzņēmumi (MVU). Dažādu pieņemto rīcības programmu mērķis ir ar pētniecības un inovācijas palīdzību palielināt MVU konkurētspēju un nodrošināt labāku piekļuvi finansējumam. Stratēģijās, kuru mērķis ir nodrošināt labākus apstākļus MVU, ņemta vērā arī oglekļneitralitāte un digitālā pārkārtošanās. Arī nesenie ģeopolitiskie notikumi ir veicinājuši jaunu domāšanu par ekonomikas atveseļošanu, rekonstrukciju un MVU noturības veidošanu.

JURIDISKAIS PAMATS

MVU darbojas galvenokārt valstu līmenī, jo ES ir relatīvi maz šādu uzņēmumu, kas iesaistījušies pārrobežu darījumos. Tomēr MVU ietekmē ES normatīvie dokumenti dažādās jomās, piemēram, nodokļu jomā ([Līguma par Eiropas Savienības darbību](#) (LESD) 110.–113. pants), konkurences jomā (LESD 101.–109. pants) un uzņēmējdarbības tiesībās (tiesības veikt uzņēmējdarbību – LESD 49.–54. pants). Komisijas MVU definīcija ir sniegta [leteikumā 2003/361/EK](#).

MĒRĶI

MVU nodarbina aptuveni 100 miljonus cilvēku, un tie ir būtisks uzņēmējdarbības gara un inovāciju avots, kam ir izšķiroša nozīme ES uzņēmumu konkurētspējas nodrošināšanā. Eiropas Savienības MVU politikas mērķis ir nodrošināt, lai Savienības īstenotie politikas virzieni un darbības būtu mazajiem uzņēmumiem draudzīgi un Eiropa kļūtu pievilcīgāka uzņēmumu dibināšanai un uzņēmējdarbības veikšanai.

SASNIEGUMI

A. Mazās uzņēmējdarbības akts (MUA)

Ar visaptverošu iniciatīvu MVU jomā Komisija nāca klajā 2008. gada jūnijā, publicējot [paziņojumu par Mazās uzņēmējdarbības aktu](#) (MUA). Tā mērķis bija izveidot jaunu politikas satvaru, kurā tiktu apvienoti pastāvošie instrumenti un kura pamatā būtu Eiropas Mazo uzņēmumu harta un mūsdienīga MVU politika izaugsmes un nodarbinātības veicināšanai. Tajā netika rosināta pilnvērtīga Kopienas pieeja, drīzāk dalībvalstīm piedāvājot politiskas partnerības risinājumu.

1. Lietpratīgs regulējums

Komisija par svarīgu MUA jomas prioritāti ir noteikusi birokrātijas samazināšanu. Mazajiem uzņēmumiem īpaši noderīgi bija grozījumi [Direktīvā par maksājumu kavējumiem](#) (prasība valsts iestādēm veikt maksājumus 30 dienu laikā, kas MVU ir kā drošības garantija) un [Direktīvā par e-rēķiniem](#) (pielīdzinot e-rēķinus drukātā veidā sagatavotiem rēķiniem). Turklāt ES publisko iepirkumu politikas modernizācija nozīmēja, ka MVU, piedaloties publiskā iepirkuma procedūrā, saskarās ar mazāku administratīvo slogu un tiem bija labākas iespējas iesniegt kopēju piedāvājumu. Šāda pati pieeja tika rasta arī MVU finanšu pārskatu sniegšanas prasību vienkāršošanā un administratīvā sloga mazināšanā, modernizējot gan ES publisko iepirkumu procesu, gan Grāmatvedības direktīvu (tagad [Direktīva 2013/34/ES](#)).

2021. gada 29. aprīļa paziņojumā [“Labāks regulējums: apvienojam spēkus, lai izstrādātu labākus tiesību aktus”](#) Komisija politikas veidošanā ES līmenī ieviesa pieeju “viens pieņemts – viens atcelts”, politikas veidotāju uzmanību vairāk pievēršot tiesību aktu piemērošanas sekām un izmaksām, jo īpaši MVU. Šīs pieejas mērķis bija kompensēt jauno administratīvo slogu, kas izriet no Komisijas tiesību aktu priekšlikumiem, samazinot līdzvērtīgu esošā sloga apjomu.

2. Finansējuma pieejamība

Finanšu tirgi bieži nav spējuši nodrošināt MVU nepieciešamo finansējumu. Zināms progress tika panākts, uzlabojot finansējuma un kredītu pieejamību MVU aizdevumu, garantiju un riska kapitāla veidā. Eiropas finanšu iestādes – Eiropas Investīciju banka (EIB) un Eiropas Investīciju fonds (EIF) – ir paplašinājušas savu darbību attiecībā uz MVU.

2011. gada novembrī Komisija ierosināja [rīcības plānu, lai uzlabotu MVU piekļuvi finansējumam](#). Cita starpā rīcības plānā bija iekļautas politikas iniciatīvas ar mērķi atvieglot MVU piekļuvi riska kapitāla tirgiem.

3. MVU vienotajā tirgū

MUA un Komisijas paziņojumā [“Ceļā uz aktu par vienoto tirgu – Par augsti konkurētspējīgu tirgus sociālo ekonomiku”](#), kā arī [“II vienotā tirgus aktā”](#) tika uzsvērtā vajadzība pastāvīgi uzlabot pamatnosacījumus uzņēmumu darbībai vienotajā tirgū. Jau ieviestas vai arī tiek plānotas dažādas iniciatīvas un pasākumi MVU dibināšanas un darbības sekmēšanai iekšējā tirgū. Daudzās jomās MVU ir piešķirtas izņēmuma tiesības, piemēram, attiecībā uz konkurences noteikumiem, nodokļu piemērošanu un uzņēmējdarbības tiesībām.

4. Konkurences politika

ES valsts atbalsta politika jau ilgu laiku ir bijusi labvēlīga MVU, izprotot īpašās grūtības, ar kurām tie saskaras. 2014. gadā Komisija pieņēma pārskatītu Vispārējā grupu atbrīvojuma regulu valsts atbalstam ([Regula \(ES\) Nr. 651/2014](#)). Viens no valsts atbalsta modernizācijas komponentiem ir lielāka rīcības brīvība, kas dota dalībvalstīm attiecībā uz valsts atbalsta piešķiršanu MVU bez iepriekšējas paziņošanas Komisijai un Komisijas apstiprinājuma saņemšanas, ar nosacījumu, ka ir izpildīti konkrēti nosacījumi. Pamatojoties uz šo regulu, MVU ir varējuši saņemt valsts atbalstu līdz pat 7,5 miljonu EUR apmērā.

B. ES tīkli MVU atbalstam

MVU atbalstam veidotu tīklu piemēri, pirmkārt, ir vispārēji MVU atbalsta pakalpojumi ES, piemēram, “Eiropas Biznesa atbalsta tīkls”, iekšējā tirgus problēmu risināšanas tīkls (SOLVIT), “Tava Eiropa – uzņēmējdarbība”, “MVU un vide”, kā arī “KĶmisko vielu regulējums: REACH palīdzības valsts dienests”. Otrkārt, atbalstu inovācijām un pētniecībai sniedz “Eiropas Palīdzības dienests intelektuālā īpašuma tiesību jautājumos”, “MVU Techweb”, “KĶnas IĪT palīdzības dienests MVU”, “Eiropas uzņēmējdarbības un inovāciju centru (UIC) tīkls (EBN)”, “Eiropas darbavietu inovācijas tīkls” un “Gate2Growth”.

C. MVU un pētniecība

Pētniecībai un jauninājumiem ir izšķiroša nozīme, lai ES MVU gūtu ilgtermiņīgus panākumus un spētu augt. 2014.–2020. gada laikposmam paredzētās Pamatprogrammas “Apvārsnis 2020” mērķis ir izveidot labāku un vispusīgāku atbalsta

vidi MVU pētniecības un jauninājumu darbībām. Līdztekus šai pieejai MVU līdzdalība tika veicināta ar jaunu konkrēti MVU paredzētu instrumentu, kura mērķis bija nodrošināt trūkstošo finansējumu darbības uzsākšanai un MVU veiktai augsta riska pētniecībai un jauninājumiem.

Turklāt MVU konkurētspējas uzlabošana bija viens no kohēzijas politikas 11 tematiskajiem mērķiem 2014.–2020. gadam. Papildu investīcijas MVU tika veiktas arī saskaņā ar citiem tematiskajiem mērķiem, jo īpaši pētniecība un inovācija, ekonomika ar zemu oglekļa dioksīda emisiju līmeni un informācijas un komunikācijas tehnoloģijas.

ES pētniecības un inovācijas finansēšanas programmā "[Apvārsnis Eiropa](#)", kas darbojas līdz 2027. gadam, ir iekļauts jauns elements, kura nebija tās priekšgājējai – Eiropas Inovācijas padome, kuras budžets ir 10,1 miljards EUR, lai atbalstītu revolucionāras inovācijas visā dzīves ciklā no agrīna pētniecības posma līdz jaunuzņēmumu un MVU finansēšanai un paplašināšanai.

D. Uzņēmumu un MVU konkurētspējas programma (COSME)

2013. gada decembrī tika pieņemta [Regula \(ES\) Nr. 1287/2013](#), ar ko izveido Uzņēmumu un mazo un vidējo uzņēmumu konkurētspējas programmu (COSME) (2014.–2020. gads). COSME budžets laika posmā no 2014. līdz 2020. gadam bija 2,3 miljardi EUR, un šai programmai bija šādi vispārējie mērķi:

- uzlabot finansējuma pieejamību MVU kapitāla un aizņēmumu veidā: kapitāla mehānisms izaugsmes posma ieguldījumiem un aizdevuma mehānisms, kas nodrošināja MVU tiešus vai citus mehānismus riska dalīšanai ar finanšu starpniekiem, lai segtu aizdevumus; finanšu instrumentiem COSME budžetā bija paredzēti 1,3 miljardi EUR;
- uzlabot piekļuvi tirgum gan Savienībā, gan pasaulē: Eiropas Biznesa atbalsta tīkls sniedza uz izaugsmi orientētus uzņēmējdarbības atbalsta pakalpojumus ar mērķi veicināt uzņēmumu paplašināšanos;
- veicināt uzņēmējdarbību: to skaitā uzņēmējdarbības prasmju un attieksmju attīstīšana, jo īpaši jauniem uzņēmējiem, jauniešiem un sievietēm.

E. Jaunākās iniciatīvas

Komisijas 2020. gada marta paziņojumos "[Jauna Eiropas industriālā stratēģija](#)" un "[MVU stratēģija ilgtspējīgai un digitālai Eiropai](#)" iekļauti priekšlikumi ar mērķi palīdzēt MVU strādāt, izvērst darbību un paplašināties. Parlamenta reakcija uz to, kā Covid-19 pandēmija skārusi rūpniecības piegādes ķēdes un MVU, apkopota 2020. gada aprīlī pieņemtajā [rezolūcijā 2020/2616\(RSP\)](#) par koordinētu ES rīcību ekonomikas atveseļošanas pasākumu atbalstam. 2020. gada novembrī EP deputāti pieņēma [rezolūciju 2020/2076\(INI\)](#), kurā aicināja Eiropas Komisiju iesniegt jaunu industriālo stratēģiju.

Kā uzsvērts MVU stratēģijā, mazajiem uzņēmumiem ir krietni grūtāk iegūt finansējumu. 2022. gada decembrī Komisija publicēja [priekšlikumu](#), ar ko groza Direktīvu 2014/65/ES, lai Savienības publiskos kapitāla tirgus padarītu pievilcīgākus uzņēmumiem un atvieglotu MVU piekļuvi kapitālam.

Nemot vērā inflācijas spēcīgo negatīvo ietekmi un nenoteiktību, ko izraisījis straujais enerģijas un izejvielu izmaksu pieaugums, Komisija 2023. gada septembrī pieņēma [paziņojumu](#) par MVU paredzētu atvieglojumu paketi. Tajā ir iekļauti priekšlikumi

regulai par maksājumu kavējumu novēršanu komercdarījumos ([COM\(2023\)0533](#)) un direktīvai, ar ko izveido galvenā biroja nodokļu sistēmu mikrouzņēmumiem un MVU ([COM\(2023\)0528](#)). Tajā arī sīki izklāstīts pasākumu kopums ar mērķi uzlabot piekļuvi finansējumam un kvalificētiem darbiniekiem un atbalstīt MVU visā to uzņēmējdarbības ciklā.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Jau 1983. gadā Parlaments izsludināja “Mazo un vidējo uzņēmumu un amatniecības gadu” un ierosināja vairākas iniciatīvas šo uzņēmumu attīstības veicināšanai. Kopš tā laika Parlaments ir konsekventi apliecinājis savu apņemšanos sekmēt Eiropas MVU attīstību. Piemēram,

- 2010. gada jūnijā Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par Kopienas inovāciju politiku mainīgā pasaulē. Tas aicināja attīstīt MVU finansēšanas instrumentus, piemēram, mikrokredītus, riska kapitālu cilvēkiem, kuri vēlas veikt investīcijas novatoriskos uzņēmumos, un tādu uzņēmējdarbības mecenātu darbību, kuri sponsorē uzņēmējdarbības projektus, ko izstrādājuši gados jauni pētnieki. Parlaments arī aicināja dalībvalstis un Komisiju radīt nodokļu, finanšu, uzņēmējdarbības un administratīvos stimulus investīciju veikšanai.
- 2011. gada maijā Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par Mazās uzņēmējdarbības akta pārskatīšanu. Parlaments uzsvēra bažas par to, ka MVU tests nav ticis pienācīgi un konsekventi piemērots visos jaunajos normatīvajos priekšlikumos, jo īpaši valstu līmenī. Turklāt Parlaments brīdināja dalībvalstis atturēties no pārmērīgas reglamentēšanas, kas pārsniedz ES tiesību aktu prasības, transponējot direktīvas valstu tiesību aktos.
- 2012. gada oktobrī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par mazajiem un vidējiem uzņēmumiem (MVU): konkurētspēja un uzņēmējdarbības iespējas. Tajā tika uzsvērtas vairākas jomas, tostarp administratīvo šķēršļu samazināšana, atbalsts darbvietu un jaunu uzņēmumu izveidei, kā arī piekļuve informācijai un finansējumam.
- 2014. gada janvārī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par Eiropas rūpniecības stiprināšanu konkurētspējas un ilgtspējības veicināšanai, kurā tika uzsvērtā MVU nozīme ES ekonomikā un pausts aicinājums sniegt konkrētu palīdzību un atbalstu MVU.
- 2016. gada septembrī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par finansējuma pieejamību maziem un vidējiem uzņēmumiem un mazo un vidējo uzņēmumu finansējuma dažādības palielināšanu kapitāla tirgu savienībā.
- 2017. gada jūlijā Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par vērienīgas ES rūpniecības stratēģijas veidošanu kā stratēģisku prioritāti izaugsmei, nodarbinātībai un inovācijai Eiropā.
- 2019. gada februārī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par visaptverošu Eiropas rūpniecības politiku attiecībā uz mākslīgo intelektu un robotiku.
- 2020. gada aprīlī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par koordinētu ES rīcību Covid-19 pandēmijas un tās seku apkarošanai.

- 2020. gada novembrī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par jaunu Eiropas industriālo stratēģiju, aicinot izstrādāt rūpniecības stratēģiju, kas aptvertu visas industriālās ekosistēmas, tostarp MVU.
- 2022. gada jūlija [rezolūcijā](#) “Par labāku likumdošanas procesu: kopīgi centieni nolūkā izstrādāt labākus tiesību aktus” Parlaments aicināja Komisiju publiskot aprēķinus attiecībā uz principu “viens pieņemts – viens atcelts”. Tajā turklāt uzsvērts, ka, piemērojot pieeju “viens pieņemts, viens atcelts”, būtu jāņem vērā visas atbilstības nodrošināšanas izmaksas – gan administratīvās, gan pielāgošanas izmaksas, un norādīts, ka ir jānodrošina, lai dalībvalstis, kā arī vietējās un reģionālās pašvaldības patiešām piemērotu šo pieeju.
- Parlaments 2022. gada 15. septembrī rīkoja debates par [MVU stāvokli Savienībā](#).
- Parlaments 2023. gada jūlija [rezolūcijā](#) par Savienības MVU stāvokli aicināja Komisiju veikt vispārēju novērtējumu par ES tiesību aktu kumulatīvo ietekmi uz MVU Eiropas Savienībā un vajadzības gadījumā ierosināt vienkāršošanu. Tajā arī aicināja steidzami pieņemt pārskatīto Maksājumu kavējumu direktīvu un izvērtēt iespējamu valsts atbalsta noteikumu pārskatīšanu, lai novērtētu, kā tiek aizsargātas MVU intereses. Komisiju tika aicināta pastiprināt centienus kapitāla tirgu savienības (KTS) izveidē un piesaistīt finansējumu Eiropas izaugsmei.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Ekonomikas un monetārās komitejas](#) un [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas](#) tīmekļa vietnēs.

Corinne Cordina
10/2023

2.4.3. DIGITĀLĀ PROGRAMMA EIROPAI

Digitālo pakalpojumu platformas un jaunās tehnoloģijas, piemēram, mākslīgais intelekts (MI), būtiski ietekmē mūsu sociālo vidi. Šīs inovācijas ir pārveidojušas to, kā mēs sazināmies, iepērkamies un piekļūstam informācijai tiešsaistē, padarot tās svarīgas ikdienā. Šīm pārmaiņām pievēršas Digitālā programma Eiropai 2020.–2030. gadam. Tās prioritāte ir drošu digitālo telpu izveide, godīgas konkurences nodrošināšana digitālajos tirgos un Eiropas digitālās suverenitātes uzlabošana, vienlaikus cenšoties līdz 2050. gadam panākt klimatneitralitāti.

JURIDISKAIS PAMATS

Lai gan Līgumos nav paredzēti noteikumi par informācijas un sakaru tehnoloģijām (IST), ES var rīkoties šādās politikas jomās: rūpniecība (Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 173. pants), konkurence (LESD 101.–109. pants), tirdzniecība (LESD 206. un 207. pants), Eiropas komunikāciju tīkli (LESD 170.–172. pants), pētniecība (LESD 179.–190. pants), enerģētika (LESD 194. pants), vienotā tirgus izveide (LESD 114. pants), brīva preču aprīte (LESD 26. un 28.–37. pants), personu pārvietošanās un pakalpojumu aprīte (LESD 45.–66. pants), izglītība (LESD 165. un 166. pants) un kultūra (LESD 167. pants).

MĒRĶI

Saskaņā ar Lisabonas stratēģiju [Digitālajā programmā Eiropai](#) 2010. gadam tika uzsvērts, ka IST ir izšķiroša nozīme ES mērķu sasniegšanā. 2015. gadā [digitālā vienotā tirgus stratēģija](#) turpināja attīstīt digitālo programmu ar trim pīlāriem: 1) visā Eiropā nodrošināt labāku piekļuvi digitālajām precēm un pakalpojumiem, 2) veicināt optimālus apstākļus digitālajiem tīkliem un pakalpojumiem, 3) palielināt digitālās ekonomikas izaugsmes potenciālu.

Stratēģijas “Eiropa 2020” mērķis bija [veidot Eiropas digitālo nākotni](#), mērķorientētas tehnoloģijas, kas dod labumu cilvēkiem, konkurētspējīgu ekonomiku un atvērtu, demokrātisku sabiedrību. 2021. gadā šo stratēģiju papildināja [digitālais kompass](#) 2030. gadam, kurā izklāstīti ES digitālie mērķi desmitgadei.

SASNIEGUMI

A. Pirmā digitālā programma Eiropai: 2010.–2020. gads

Pirmā digitālā programma:

- samazināja elektronisko sakaru cenas ([Regula \(ES\) 2022/612](#)) un 2017. gada 14. jūnijā atcēla viesabonēšanas maksu (“viesabonēšana kā mājās”);
- uzlaboja interneta savienotību ar visaptverošu pamata platjoslu, izmantojot mobilās un satelīta tehnoloģijas;
- pastiprināja patērētāju aizsardzību telesakaros, izmantojot privātuma ([Direktīva 2009/136/EK](#)) un datu aizsardzības regulējumus, ko vēlāk pastiprināja jauns datu aizsardzības regulējums ([Regula \(ES\) 2016/679](#) un [Direktīva \(ES\) 2016/680](#)).

Lai veicinātu digitālo tīklu un pakalpojumu attīstību, Parlaments atbalstīja Eiropas Elektronisko sakaru regulatoru iestādi. Šī struktūra veicina sadarbību starp valstu regulatoriem un Komisiju, mudina pārņemt paraugpraksi un strādā pie tā, lai saskaņotu saziņas noteikumus ([Regula \(ES\) 2018/1971](#)). Pirmajā digitālajā programmā tika uzsvērtā digitālā izaugsme, veicinot digitālās prasmes, augstas veiktspējas datošānu, rūpniecības digitalizāciju, MI attīstību un publisko pakalpojumu modernizāciju. Turklāt ES ieviesa noteikumus par ģeogrāfisko bloķēšanu ([Regula \(ES\) 2018/302](#)) un digitālo pakalpojumu pārnesamību ([Regula \(ES\) 2017/1128](#)), kas ļauj patērētājiem piekļūt tiešsaistes saturam visās dalībvalstīs.

ES papildus iepriekš minētajam jaunajam tiesiskajam regulējumam par datu aizsardzību ir pieņēmusi vairākus tiesību aktus, lai veicinātu elastīgas datu ekonomikas attīstību, piemēram:

- Regula par nepersondatu brīvu apriti ([Regula \(ES\) 2018/1807](#)), kas ļauj uzņēmumiem un valsts pārvaldes iestādēm brīvi izvēlēties, kur glabāt un apstrādāt nepersondatus;
- Kiberdrošības akts ([Regula \(ES\) 2019/881](#)), kas stiprina ES Kiberdrošības aģentūru un izveido ražojumu un pakalpojumu kiberdrošības sertifikācijas satvaru;
- Atvērto datu direktīva ([Direktīva \(ES\) 2019/1024](#)), kas paredz kopīgus noteikumus valsts rīcībā esošu datu Eiropas tirgum.

B. Otrā digitālā programma Eiropai: 2020.–2030. gads

Otrā digitālā programma pievērsās digitālo tehnoloģiju radītājam pārmaiņām un digitālo pakalpojumu un tirgu būtiskajai nozīmei, uzsverot ES tehnoloģiskos un ģeopolitiskos mērķus. Paziņojumos par [Eiropas digitālās nākotnes veidošanu](#) un [Eiropas digitālo desmitgadi](#) Komisija izklāstīja darbības drošu digitālo pakalpojumu un tirgu panākšanai. Tā par prioritāti noteica kvantu datošānu, [bloķēdes stratēģijas](#), MI, pusvadītājus ([Eiropas Mikroshēmu akts](#)), digitālo suverenitāti, [kiberdrošību](#), 5G/6G, Eiropas datu telpas un globālos tehnoloģiju standartus. 2021. gada 9. martā ES ieviesa [digitālo kompasu](#), kurā izklāstīti četri mērķi 2030. gadam:

- prasmes: vismaz 80 % no visiem pieaugušajiem vajadzētu būt digitālajām pamatprasmēm, un ES vajadzētu būt nodarbinātiem 20 miljoniem IST speciālistu, sievietēm biežāk izvēloties darbu šajā nozarē;
- uzņēmumi: 75 % uzņēmumu būtu jāizmanto mākoņdatošanas pakalpojumi, lielle dati un MI; vairāk nekā 90 % ES mazo un vidējo uzņēmumu būtu vismaz jāsasniedz digitālās intensitātes pamatlīmenis; un ES “vienradžu” skaitam būtu jādivkāršojas;
- infrastruktūra: visām ES mājsaimniecībām vajadzētu būt gigabitos mērāmam pieslēgumam un 5G būtu jāaptver visas apdzīvotās teritorijas; modernu un ilgtspējīgu pusvadītāju ražošanai Eiropā būtu jāsasniedz 20 % no pasaules ražošanas apjoma; Eiropas Savienībā būtu jāizveido 10 000 klimatneitrālu ļoti drošu perifēro mezglu; un Eiropai vajadzētu uzbūvēt pirmo kvantu datoru;
- sabiedriskie pakalpojumi: visiem galvenajiem sabiedriskajiem pakalpojumiem vajadzētu būt pieejamiem tiešsaistē; visiem pilsoņiem vajadzētu būt piekļuvei savām e-medicīniskajām kartēm; un 80 % iedzīvotāju būtu jāizmanto elektroniskā identitāte.

[Programma "Digitālā Eiropa"](#), ko ievieša [Regula \(ES\) 2021/694](#), ir ES iniciatīva, kas piešķir 7,5 miljardus EUR (2021–2027) digitālo tehnoloģiju projektiem tādās jomās kā superdatošana, MI, kiberdrošība, padziļinātas digitālās prasmes un digitālo tehnoloģiju integrācija, ko atbalsta digitālās inovācijas centri. To papildinās citi ES fondi, piemēram, ["Apvārsnis Eiropa"](#), [Eiropas digitālās infrastruktūras savienošanas instruments](#) un [Atveseļošanas un noturības mehānisms](#). Atveseļošanas laikā pēc Covid-19 dalībvalstīm ir uzdots vismaz 20 % no saviem atveseļošanas līdzekļiem novirzīt digitalizācijas projektiem ([Regula \(ES\) 2021/694](#)).

2020. gada februāra [Baltajā grāmatā par MI](#) ir uzsvērtā MI būtiskā nozīme un sagaidāmie sociālie un ekonomiskie ieguvumi dažādās nozarēs. 2020. gada oktobrī Parlaments pieņēma trīs rezolūcijas par MI, pievēršoties [ētiskumam](#), [civiltiesiskajai atbildībai](#) un [intelektuālajam īpašumam](#). Rezolūcijās Komisija tika aicināta izstrādāt Eiropas tiesisko regulējumu MI ētiskai attīstībai un izmantošanai. Komisija 2021. gada 21. aprīlī ierosināja [MI aktu](#), kas piedāvā tehnoloģiski neitrālu MI definīciju un uz risku balstītus noteikumus. Parlaments savu nostāju par priekšlikumu pieņēma 2023. gada jūnijā ar būtiskiem grozījumiem Komisijas tekstā, ņemot vērā galīgās sarunas ar Padomi. Komisija 2022. gada septembrī nāca klajā ar [priekšlikumu](#) direktīvai par MI atbildību, kas nodrošinātu vienlīdzīgu aizsardzību tiem, kuriem MI ir nodarījis kaitējumu. Turklāt tika publicēts priekšlikums jaunai produktatbildības direktīvai, lai pievērstos tādiem digitālajiem produktiem kā MI.

Datu kopīgošanai ir būtiska nozīme Eiropas digitālajā redzējumā. Lai gan ES veicina uz datiem balstītu inovāciju, tās mērķis ir saglabāt līdzsvaru ar privātumu, drošību, ētiskumu un drošumu, vienlaikus apsverot nepersondatu izmantošanu un kopīgošanu ar jaunām tehnoloģijām un uzņēmējdarbības paradigmām. 2020. gada februārī ES nāca klajā ar Balto grāmatu par MI datu stratēģiju. Tās pirmais komponents – Eiropas Datu pārvaldības akts ([Regula \(ES\) 2022/868](#)), kas publicēts 2022. gada 3. jūnijā, stājās spēkā 2023. gada septembrī, un tas uzsvāru liek uz datu pieejamību un uzticēšanos. Komisija 2022. gada 23. februārī ieviesa stratēģijas otro komponentu – ierosināto [datu aktu](#), kas attiecas uz piekļuvi uzņēmumu un patērētāju datiem. Iestāžu sarunas noslēdzās 2023. gada jūnijā. Padome, Parlaments un Komisija 2022. gada 26. janvārī nāca klajā ar [deklarāciju](#) par Eiropas digitālajām tiesībām, uzsverot uz vērtībām balstītu digitālo pāreju. Datim ir izšķiroša nozīme sabiedrības attīstībā, ekonomikas ekspansijā un inovācijā. Eiropas datu telpa, kas ir stratēģijas trešais elements, aptver deviņas nozares un ir Komisijas uzmanības centrā 2019.–2025. gadā. Turklāt ES ar *NextGenerationEU* starpniecību ievieš Eiropas mākonī, kas balstās uz [Gaia-X](#) ekosistēmu, lai palielinātu datu un pakalpojumu plūsmu.

Digitālās stratēģijas stūrakmens ir drošāka un atvērtāka digitālā vienotā tirgus izveide, kurā uzsvērtas lietotāju tiesības un godīga uzņēmējdarbības konkurence. Tas ietver divus leģislatīvos pīlārus: [Digitālo pakalpojumu aktu \(DPA\)](#) un [Digitālo tirgu aktu \(DTA\)](#), kuri abi modernizē ES digitālo pakalpojumu regulējumu. Parlaments un Padome tos pieņēma attiecīgi 2022. gada oktobrī un septembrī, un tie piedāvā vienotu noteikumu kopumu visai ES. DPA nosaka pienākumus attiecībā uz starpniecības pakalpojumiem, jo īpaši tiešsaistes platformām. Lielām platformām jāievēro konkrētas vadlīnijas atbilstoši riskiem, ko tās rada saistībā ar nelikumīga un kaitīga satura izplatīšanu. DTA ir izklāstīti noteikumi uzņēmumiem ar vārtziņa statusu, kuriem ir vislielākais negodīgas prakses risks. Tas ietver tādus pakalpojumus kā tiešsaistes starpniecība, sociālie tīkli un mākoņdatošana.

Pamatojoties uz DPA, Komisija 2022. gada novembrī [ierosināja](#) pasākumus, lai saskaņotu datu vākšanu un kopīgošanu attiecībā uz izmitināšanas vietu īstermiņa īres pakalpojumu. Parlamenta lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komiteja (IMCO) pašlaik caurskata šo priekšlikumu, un kopš 2023. gada 15. novembra notiek dialogi.

Digitālajā programmā Eiropai uzsvērtā e-pārvalde un publiskā sektora pārrobežu sadarbība. Komisija 2022. gada 18. novembrī ierosināja [sadarbspējīgas Eiropas aktu](#), lai uzlabotu sabiedriskos pakalpojumus ES. Tas izveidos sadarbspējīgas Eiropas kolēģiju ar dalībvalstu, Komisijas un citu ES struktūru pārstāvjiem. Covid-19 pandēmija paātrināja Eiropas sadarbspējas attīstību, ko jo īpaši parādīja ES digitālais Covid sertifikāts. To akcentēja Komisija [paziņojumā](#), kurā uzsvērtā uzlabota pārrobežu sadarbība.

Atbildot uz Krievijas agresiju pret Ukrainu, Komisija un Savienības Augstais pārstāvis ārlietās un drošības politikas jautājumos 2022. gada 10. novembrī ieviesa [ES kiberaizsardzības politiku](#) un [militārās mobilitātes rīcības plānu 2.0](#). Kiberaizsardzības politikas un militārās mobilitātes rīcības plāna 2.0 mērķis ir palielināt investīcijas kiberaizsardzības jomā, uzlabot sadarbību starp militāro un civilo kibernetiķu, nodrošināt efektīvu kiberkrīžu pārvarēšanu un stiprināt ES pozīciju kritiski svarīgo kibertechnoloģiju jomā, tādējādi stiprinot arī Eiropas aizsardzības tehnoloģisko un industriālo bāzi.

Uzticēšanās veidošana tiešsaistē ir ļoti svarīga sabiedrības un ekonomikas izaugsmei. Regula par elektronisko identifikāciju ([Regula \(ES\) Nr. 910/2014](#)) nodrošina satvaru drošai digitālajai mijiedarbībai starp iedzīvotājiem, uzņēmumiem un iestādēm. Lai tuvotos šiem mērķiem, Komisija ierosināja [Digitālās identitātes regulas](#) grozījumu, kura mērķis ir līdz 2030. gadam panākt, ka 80 % ES iedzīvotāju ir droša piekļuve svarīgiem sabiedriskajiem pakalpojumiem, izmantojot digitālo identitāti.

Papildus regulai ES uzsver digitālo izglītību. [Digitālās izglītības rīcības plāns \(2021–2027\)](#) palīdz dalībvalstīm pielāgot savas izglītības sistēmas digitālajam laikmetam. Tā prioritāte ir stabilas digitālās izglītības ekosistēmas izveide un digitālās pārveides prasmju uzlabošana.

Komisijas 2020. gada decembra [paziņojumā](#) ir izklāstīts Eiropas mediju nozares atveseļošanas un pārveides plāns, tostarp pievēršoties tādiem jautājumiem kā tirgus sadrumstalotība. Tajā ir uzsvērts, ka ir vajadzīgs lielāks valsts atbalsts, izmantojot apstiprinātus atveseļošanas plānus, un izcelta globālo tiešsaistes platformu graujošā ietekme uz medijiem, jo īpaši to dominējošais stāvoklis datu un reklāmas tirgos.

[Eiropas Demokrātijas rīcības plāns](#) papildina [mediju plānu](#) un koncentrējas uz nozares atveseļošanu un digitālo pielāgošanos. Tajā ir apspriesta arī mediju brīvības samazināšanās, uz ko norāda pieaugošie draudi žurnālistiem. [Digitālās ekonomikas un sabiedrības indekss \(DESI\)](#) seko ES valstu digitālajam progresam virzībā uz vienotu digitālo tirgu. Ikgadējie *DESI* profili palīdz dalībvalstīm noteikt jomas, kurās vajadzīgi uzlabojumi, un rādītājos tagad ir ņemts vērā [Atveseļošanas un noturības mehānisms](#) un [digitālais kompass](#).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments [2019. gada 12. marta rezolūcijā](#) mudināja Komisiju atkārtoti izvērtēt Tīklu un informācijas drošības (TID) direktīvas darbības jomu, lai iekļautu citus svarīgus sektorus, uz kuriem neattiecas konkrēti tiesību akti, un pievērsties digitalizācijas

radītājiem apdraudējumiem. Rezolūcija aicināja panākt saskaņotību ar uzlabotu Eiropas kiberdrošības politiku un piešķirt lielāku lomu ES Kiberdrošības aģentūrai. 2022. gada decembrī TID2 direktīva ([Direktīva \(ES\) 2022/2555](#)) aizstāja savu priekštecī, paplašinot tās tvērumu, lai aptvertu vairāk sektoru un vienību. Komisija 2022. gada septembrī nāca klajā ar [priekšlikumu](#) kiberneturības aktam, lai tiktos uz dažādu tehnoloģiju ražojumu uzlabotu drošību. Parlaments un Padome sarunas par aktu sāka 2023. gada jūnijā.

Saskaņā ar Eiropas rīcības plānu demokrātijai Komisija 2022. gada 16. septembrī nāca klajā ar priekšlikumu mediju brīvības aktam, kura mērķis ir stiprināt mediju plurālismu un brīvību Eiropas Savienībā. Šā akta mērķis ir risināt jautājumus mediju pakalpojumu tirgū un stiprināt mediju neatkarību. Reaģējot uz to, Pilsoņu brīvību, tieslietu un iekšlietu komiteja (LIBE), Kultūras un izglītības komiteja (CULT) un IMCO komiteja 2023. gada [31. janvārī](#) un [6. februārī](#) rīkoja uzklauššanas priekšlikuma apspriešanai. Pašlaik notiek iestāžu sarunas, kuras ir plānots pabeigt līdz sasaukuma beigām. Turklāt, lai nodrošinātu demokrātisko procesu pārredzamību, izšķiroša nozīme ir politiskās reklāmas, jo īpaši skaidra marķējuma, regulēšanai. Komisija par šo tēmu 2021. gada 25. novembrī publicēja [priekšlikumu](#). IMCO komiteja 2022. gada 11. jūlijā rīkoja uzklauššanu, kurā galvenā uzmanība tika pievērsta politiskās reklāmas pārredzamībai gan bezsaistē, gan tiešsaistē. IMCO komiteja 2023. gada 26. janvārī kopā ar CULT un LIBE komiteju pieņēma [ziņojumu](#) par šo priekšlikumu. Tas bija pamats iestāžu sarunām, un 2023. gada 7. novembrī tika panākta politiska vienošanās. Parlamenta darbu digitālās pārveides jomā pastāvīgi atbalsta tā Ekonomikas, zinātnes un dzīves kvalitātes politikas departaments, kurš veica [pētījumus](#) un sarīkoja [semināru](#), kurā dalībnieki pievērsās pastāvošajām problēmām un iespējām. DPA un DTA pieņemšanas procesa laikā tika veikts [pētījums](#), kas pievērsās mērķorientētas reklāmas ietekmei. [Darbseminārs](#) par priekšlikumu ietekmi un *Facebook* trauksmes cēlējas *Frances Haugen* [uzklauššana](#) deva papildu ieskatu. 2022. gada februāra [pētījumā](#) tika aplūkota ietekmētāju ietekme uz reklāmu un patērētāju drošību vienotajā tirgū. 2022. gada augustā tā paša departamenta [ziņojumā](#) tika apspriesta jauno tehnoloģiju izmantošana ražojumu drošuma uzlabošanai un izklāstītas potenciālās priekšrocības un trūkumi.

Pēc 2022. gada marta kopīgās atklātās [uzklauššanas](#) IMCO un LIBE komitejas, kā arī Parlaments kopumā ir sadarbīgi virzījuši [MI akta](#) izstrādi, pieņemot ziņojumu ar galvenajiem grozījumiem, ieviešot turpmākus grozījumus un 2023. gada jūnijā vienojoties par sarunu pilnvaru projektu, lai Eiropas Savienībā ieviestu saskaņotus noteikumus par MI.

Eiropas Parlamenta deputāti 2023. gada 25. oktobrī prasīja [aizliegt atkarību izraisošus paņēmienus](#), piemēram, bezgalīgu ritināšanu vai automātisku atskaņošanu. Daži EP deputāti arī vēlas ieviest digitālas “tiesības netikt traucētam”, kā arī laba dizaina prakšu sarakstu.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [lekšējā tirgus un patērētāju aizsardzības komitejas](#) un [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas](#) tīmekļa vietnēs.

Kristi Polluveer / Christina Ratcliff / Barbara Martinello / Jordan De Bono
12/2023

2.4.4. AIZSARDZĪBAS INDUSTRIJA

ES aizsardzības industrijai ir raksturīgi ekonomiski un tehnoloģiski komponenti, kas ir būtiski faktori Eiropas rūpniecības konkurētspējai. Eiropas Aizsardzības aģentūra atbalsta dalībvalstu aizsardzības spēju uzlabošanu un veicina dalībvalstu aizsardzības rūpniecības attīstību. Nozarē nesēn pieņēma lēmumu pievērsties atsevišķiem tās lielākajiem izaicinājumiem, tostarp tirgus sadrumstalotībai un zemajiem izdevumu līmeņiem, un attiecīgi stiprināja kopējo publisko iepirkumu un palielināja ES aizsardzības izdevumus.

JURIDISKAIS PAMATS

ES rīcība šajā jomā jābalsta uz Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 352. pantu. Lai gan LESD 173. pants nosaka ES rūpniecības politikas juridisko pamatu, virzību uz iekšējā tirgus noteikumu pakāpenisku piemērošanu aizsardzības aprīkojuma tirgum ierobežo LESD 346. panta 1. punkts, kas nosaka, ka “dalībvalstis var veikt pasākumus, ko uzskata par vajadzīgiem, lai aizsargātu savas būtiskās drošības intereses, kas saistītas ar ieroču, munīcijas un militārā aprīkojuma ražošanu vai tirdzniecību”.

MĒRĶI

Aizsardzības rūpniecība ir bijusi nozīmīga ES tās tehnoloģisko un ekonomisko politikas aspektu dēļ. Eiropas aizsardzības rūpniecības konkurētspēja ir ļoti svarīga, lai nodrošinātu uzticamību kopējai drošības un aizsardzības politikai (KDAP). Ir svarīgi, ka dalībvalstis sadarbojas savā starpā, lai pārtrauktu tādu politiku un praksi, kas liedz Eiropas aizsardzības jomas uzņēmumiem strādāt kopā efektīvāk.

SASNIEGUMI

Tāpat kā visām citām rūpniecības darbībām, arī ES aizsardzības rūpniecībai ir jābūt efektīvākai, lai nodrošinātu izdevīgus darījumus saviem klientiem un vienlaikus aizsargātu savu akcionāru intereses.

A. Vispārīga informācija

1. Pētniecības un izstrādes politika

ES pētniecības finansējums lielākoties ir paredzēts civiliem mērķiem. Tomēr dažas no ietvertajām tehnoloģiskajām jomām – piemēram, materiāli vai informācijas un sakaru tehnoloģijas – var palīdzēt uzlabot aizsardzības tehnoloģisko bāzi un nozares konkurētspēju. Tāpēc, ja vien iespējams, aizsardzības rūpniecības vajadzības jāatspoguļo ES pētniecības politikas īstenošanā. Eiropadome 2013. gada decembra sanāsmē aicināja dalībvalstis palielināt ieguldījumus kopīgās pētniecības programmās, ka arī aicināja Komisiju kopā ar Eiropas Aizsardzības aģentūru (EAA) izstrādāt priekšlikumus par turpmāku divējāda (civilā un militārā) lietojuma pētījumu stimulēšanu. Dalībvalstis 2015. gadā nolēma no pētniecības, kas mērķēta tikai uz civilo un divējādo lietojumu, pāriet uz vienotu atsevišķu Eiropas aizsardzības pētniecības programmu.

2. Eksports

Padome 2008. gadā pieņēma [Kopējo nostāju 2008/944/KĀDP](#), ar ko izveido kopīgus noteikumus, kas reglamentē militāru tehnoloģiju un ekipējuma eksporta kontroli. Pieņemot šo kopējo nostāju, ES kļuva par vienīgo reģionālo organizāciju, kas izveidojusi juridiski saistošu kārtību konvencionālo ieroču eksportam. Tās mērķis ir sekmēt dalībvalstu ieroču eksporta kontroles rīcībpolitiku konvergenci, lai gan ieroču eksports joprojām paliek valstu kompetencē. ES eksporta kontroles režīmu reglamentē [Regula \(EK\) Nr. 428/2009](#), ar ko precizē kopīgos ES kontroles noteikumus, vienoto ES divējāda lietojuma preču sarakstu un paredz koordinēšanas un sadarbības kārtību, lai atbalstītu saskaņotu īstenošanu un izpildi visā ES. Komisija 2016. gada septembrī pieņēma priekšlikumu par pašreizējās Regulas (EK) Nr. 428/2009 modernizēšanu un divējāda lietojuma preču eksporta ciešāku kontroli.

B. ES aizsardzības rūpniecības politika

1. Virzība uz Eiropas aizsardzības aprīkojuma tirgu

Komisija 2004. gada septembrī publicēja Zaļo grāmatu par iepirkumu aizsardzības jomā ([COM\(2004\)0608](#)) ar mērķi veicināt “Eiropas aizsardzības preču un pakalpojumu tirgus [...] pakāpenisku izveidošanu starp dalībvalstīm”. Zaļā grāmata ir daļa no 2023. gada stratēģijas “Ceļā uz Eiropas Savienības aizsardzības aprīkojuma politiku”. Tās mērķis bija uzlabot resursu izmantošanas efektivitāti aizsardzības jomā un palielināt nozares konkurētspēju Eiropā, kā arī sekmēt militārā aprīkojuma uzlabojumus Eiropas drošības un aizsardzības politikas kontekstā.

Dalībvalstis 2007. gadā vienojās uzlabot Eiropas aizsardzības tehnoloģiskās un industriālās bāzes attīstību, izmantojot tam paredzētu atsevišķu stratēģiju. 2006. gada jūlijā sāka īstenot starpvaldību režīmu konkurences veicināšanai Eiropas aizsardzības ekipējuma tirgū. Šis brīvprātīgais starpvaldību režīms darbojas, pamatojoties uz 2005. gada novembra [Rīcības kodeksu par aizsardzības ekipējuma iepirkumu](#), ko atbalsta ziņošanas un pārraudzības sistēma, kas palīdz nodrošināt pārredzamību un pārskatbildību starp dalībvalstīm. Vēl viens svarīgs elements ir 2005. gada maija [Paraugprakses kodekss piegādes ķēdē](#).

Lai integrētu dalībvalstu tirgus, būtiska ir aizsardzības aprīkojuma standartizācija. Tika veikti tādi pasākumi kā Eiropas aizsardzības standartu references sistēmas (*EDSTAR*) portāla izveide 2012. gadā. Pēc *EDSTAR* izveidoja Eiropas aizsardzības standartu informācijas sistēmu (*EDSIS*), kas ir portāls plašākai Eiropas aizsardzības aprīkojuma standartizācijai ar mērķi popularizēt aprīkojuma standartus, kas ir jāizstrādā vai būtiski jāmaina.

Komisija 2013. gada jūlijā pieņēma paziņojumu, kurā ietverts rīcības plāns Eiropas aizsardzības rūpniecības efektivitātes un konkurētspējas uzlabošanai ([COM\(2013\)0542](#)). Tajā paziņoja par tirgus uzraudzības mehānisma izveidi iepirkumam aizsardzības jomā.

2. Aizsardzības jomas iepirkums un aizsardzības aprīkojuma sūtījumi ES teritorijā [Direktīvā 2009/43/EK](#) par tādu ražojumu sūtījumiem Eiropas Savienības teritorijā, kuri saistīti ar aizsardzību, un [Direktīvā 2009/81/EK](#) par iepirkumu aizsardzības un drošības jomā ES ir noteikusi attiecīgas vadlīnijas, ar ko šajā jomā izveidot ES satvaru.

Direktīva 2009/43/EK vienkāršoja un saskaņoja nosacījumus un procedūras šādu ražojumu sūtījumiem visā ES. Tā izveidoja vienotu un pārredzamu (vispārējo, globālo

un individuālo) licenču sistēmu un jāva uzņēmumiem, kas tiek uzskatīti par uzticamiem, veikt sūtījumus saskaņā ar vispārējām licencēm. Nolūks bija atsevišķo licenču izsniegšanu padarīt par uzņēmumu un piemērot tikai skaidri pamatotos gadījumos.

Direktīva 2009/81/EK attiecībā uz aizsardzības jomas iepirkumu ieviešanas noteikumus, kuru mērķis ir atvieglot aizsardzības rūpniecības uzņēmumu piekļuvi citu dalībvalstu aizsardzības aprīkojuma tirgiem. Direktīvā kā standarts ieviesta sarunu procedūra, pirms kuras jāpublicē paziņojums, kas nodrošina lielāku elastīgumu, kā arī ieviesti īpaši noteikumi par sensitīvas informācijas drošību, klauzulas par piegāžu drošību un īpaši noteikumi par apakšlīgumu slēgšanu. Tomēr dalībvalstis drīkst šos noteikumus neattiecināt uz aizsardzības un drošības līgumiem, ja tas nepieciešams, lai aizsargātu būtiskas savas valsts drošības intereses (LESD 346. pants).

ES 2021. gada jūnijā sāka analizēt Eiropas drošības un aizsardzības nākotni. Šā procesa rezultātā tika izveidots Stratēģiskais kompass, proti, politikas dokuments, kurā izklāstīta ES drošības un aizsardzības stratēģija nākamajiem 5–10 gadiem.

Krievijas iebrukums Ukrainā būtiski ietekmēja Eiropas aizsardzību. Komisija 2022. gada februārī publicēja ceļvedi attiecībā uz drošībai un aizsardzībai kritiski svarīgām tehnoloģijām ([COM\(2022\)0061](#)). Padome 2022. gada martā būtiski pārskatīja Stratēģisko kompasu, lai ņemtu vērā Eiropas drošības kārtības destabilizāciju un attiecīgās izmaiņas ES nostājā, mērķuzdevumos un instrumentos aizsardzības jomā. (Sk. [5.1.2.](#))

Komisija 2022. gada jūlijā pieņēma priekšlikumu regulai, ar ko izveido instrumentu Eiropas aizsardzības nozares nostiprināšanai, izmantojot kopīgu iepirkumu (*EDIRPA*) ([COM\(2022\)0349](#)). Tas ir īstermiņa finanšu instruments un pirmais instruments dalībvalstu kopīgā iepirkuma stimulēšanai aizsardzības jomā.

3. Eiropas Aizsardzības aģentūra

Eiropas Aizsardzības aģentūru (EAA) izveidoja 2004. gada jūlijā saskaņā ar Ministru padomes kopīgu rīcību, lai attīstītu aizsardzības spējas, veicinātu un uzlabotu Eiropas sadarbību bruņojuma jomā, stiprinātu Eiropas aizsardzības tehnoloģisko un industriālo bāzi, izveidotu starptautiski konkurētspējīgu Eiropas aizsardzības aprīkojuma tirgu un Eiropas aizsardzības jomā uzlabotu pētniecības un tehnoloģiju efektivitāti. 2004. gada kopīgo rīcību vispirms aizstāja ar Padomes 2011. gada jūlija lēmumu un pēc tam 2015. gada oktobrī pārskatīja ar [Padomes Lēmumu \(KĀDP\) 2015/1835](#) par EAA statūtiem, atrašanās vietu un darbības noteikumiem.

4. Eiropas aizsardzības pētījumu programma

Neraugoties uz centieniem izveidot kopīgu Eiropas aizsardzības politikas satvaru, kopš 2006. gada Eiropas aizsardzības pētījumi kopumā ir strauji samazinājušies. Dalībvalstis 2015. gadā vienojās no pētniecības, kas mērķēta tikai uz civilo un divējādo lietojumu pamatprogrammā “Apvārsnis 2020”, pakāpeniski pāriet uz atsevišķu Eiropas aizsardzības pētījumu programmu, kuru kopš 2021. gada finansē no ES budžeta un kura ir daļa no Eiropas Aizsardzības fonda (EAF).

Komisija 2016. gada novembrī publicēja Eiropas Aizsardzības rīcības plānu ([COM\(2016\)0950](#)), kurā ierosināja izveidot EAF un ieviest citas darbības, ar ko uzlabotu dalībvalstu izdevumu efektivitāti kopīgām aizsardzības spējām, stiprinātu Eiropas pilsoņu drošību un veicinātu konkurētspējīgu un inovatīvu industriālo bāzi. EAF tika ieplānots [sagatavošanas darbībā aizsardzības pētniecībai \(SDAP\)](#) (2017.–2019. gada budžets 90 miljoni EUR) un Eiropas aizsardzības rūpniecības attīstības

programmā (2019.–2020. gada budžets 500 miljoni EUR). EAF sāka darboties 2021. gada 1. janvārī, un tā kopējais apstiprinātais budžets 2021.–2027. gadam ir gandrīz 8 miljardi EUR ([Regula \(ES\) 2021/697](#)).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Aizsardzības rūpniecības jomā Parlaments ir pieņēmis vairākas rezolūcijas.

Parlaments 2002. gada 10. aprīlī [rezolūcijā](#) prasīja izveidot Eiropas bruņojuma aģentūru un veikt standartizāciju aizsardzības jomā. Parlaments 2005. gada 17. novembra [rezolūcijā](#) par Zaļo grāmatu par iepirkumu aizsardzības jomā mudināja Komisiju veicināt pakāpenisku Eiropas aizsardzības aprīkojuma tirgus izveidi.

Parlaments 2012. gada 22. novembra [rezolūcijā](#) par KDAP īstenošanu stingri norādīja, ka līdz ar Eiropas spēju stiprināšanu ir arī jākonsolidē Eiropas aizsardzības rūpniecības tehnoloģiskā un industriālā bāze.

Parlaments 2013. gada 21. novembra [rezolūcijā](#) par Eiropas aizsardzības tehnoloģisko un rūpniecisko bāzi prasīja stiprināt Eiropas rūpniecisko sadarbību un uzsvēra, ka jāatbalsta KDAP misijas, un šim mērķim pētniecības programmas “Apvārsnis 2020” ietvaros jāizmanto Eiropas pētniecība un izstrāde.

Divās rezolūcijās, ko attiecīgi pieņēma [2015. gada maijā](#) un [2016. gada aprīlī](#), Parlaments prasīja izveidot efektīvu un vērienīgu Eiropas ārlietu un drošības politiku un mudināja politikas mērķus balstīt uz kopīgām interesēm. Parlaments 2016. gada 22. novembra [rezolūcijā](#) ierosināja steidzami izveidot Eiropas aizsardzības savienību.

Parlaments 2021. gada 25. marta [rezolūcijā](#) par iepirkumu aizsardzības un drošības jomā un tādu produktu nodošanu, kas saistīti ar aizsardzību, aicināja Komisiju uzlabot MVU piekļuvi finansējumam. Bez tam Parlaments aicināja dalībvalstis stiprināt ES iekšējo iepirkumu aizsardzības jomā un sadarbību pētniecībā un izstrādē, lai veicinātu sadarbību starp savu valstu militārajiem kompleksiem.

Parlaments 2022. gada 1. marta [rezolūcijā](#) par Krievijas agresiju pret Ukrainu aicināja palielināt ieguldījumu Ukrainas aizsardzības spēju stiprināšanā. Dalībvalstis tika aicinātas paātrināt aizsardzības ieroču piegādi Ukrainai, reaģējot uz precīzi apzinātām vajadzībām.

Parlaments 2023. gada 18. janvāra [rezolūcijā](#) par 2022. gada ziņojumu par kopējās drošības un aizsardzības politikas īstenošanu atzinīgi vērtēja jaunās ES aizsardzības iniciatīvas, tostarp *EDIRPA*. Parlaments 2023. gada septembrī pieņēma [nostāju](#) par ierosināto regulu par *EDIRPA*. Likumdevēji cita starpā vienojās, ka instrumenta darbība beigsies 2025. gada decembrī, nevis 2024. gadā, un ka tā budžets būs 300 miljoni EUR.

Parlaments 2023. gada 9. maija [rezolūcijā](#) par drošībai un aizsardzībai kritiski svarīgām tehnoloģijām atzinīgi vērtēja to, ka Komisija ir izveidojusi kritiski svarīgo tehnoloģiju novērošanas centru, un uzsvēra vajadzību samazināt atkarību no kritiski svarīgo materiālu piegādes, veicināt investīcijas inovācijā un izstrādē, piešķirt prioritāti kopīgiem ES finansētiem un līdzfinansētiem projektiem un palielināt finansējumu.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Drošības un aizsardzības apakškomitejas](#) un [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas](#) tīmekļa vietnēs.

Corinne Cordina
10/2023

2.4.5. PĒTNIECĪBAS UN TEHNOĻĪJU ATTĪSTĪBAS POLITIKA

ES pētniecības un tehnoloģiju attīstības (PTA) politika no paša sākuma ir bijusi nozīmīga ES tiesību aktu joma, un 1980. gados tā tika paplašināta ar Eiropas pētniecības pamatprogrammu. 2014. gadā lielākā daļa ES pētniecības finansējuma tika ietverta programmā “Apvārsnis”, kura aptvēra laikposmu no 2014. līdz 2020. gadam un kuras mērķis bija nodrošināt ES konkurētspēju pasaulē. Pašreizējā ES pētniecības un inovācijas programma “Apvārsnis Eiropa” tika sākota 2021. gadā un ilgs līdz 2027. gadam.

JURIDISKAIS PAMATS

[Līguma par Eiropas Savienības darbību](#) (LESD) 179. līdz 190. pants.

MĒRĶI

Kopš Vienotā Eiropas akta pieņemšanas ES PTA politikas mērķis ir bijis palīdzēt ES rūpniecībai kļūt par konkurētspējīgāku starptautiskā līmenī. LESD 179. pantā noteikts, ka “Savienības mērķis ir stiprināt savus zinātniskos un tehnoloģiskos pamatus, izveidojot Eiropas zinātniskās izpētes telpu, kurā var notikt brīva zinātnieku, eksakto zināšanu un tehnoloģiju apmaiņa”.

SASNIEGUMI

A. Pētniecības pamatprogrammas

Pirmā pamatprogramma tika izveidota 1983. gadā uz četriem gadiem. Turpmāko gadu desmitu laikā ar secīgām pamatprogrammām ir ticis sniegts finansiāls atbalsts ES pētniecības un inovācijas politikas pasākumu īstenošanai. To mērķis ir attīstīties no pārrobežu sadarbības atbalstīšanas pētniecības un tehnoloģiju jomā līdz īstēni eiropeiskai darbību un politikas pasākumu koordinēšanai. Pašlaik devītā pamatprogramma “Apvārsnis Eiropa” ir līdz šim lielākā un vērienīgākā, un tās budžets ir 95,5 miljardi EUR. Turklāt kohēzijas politika un citas ES programmas piedāvā ar pētniecību saistītas iespējas, tostarp Eiropas strukturālie un investīciju fondi, programmas *COSME*, *Erasmus+* un *LIFE*, Eiropas infrastruktūras savienošanas instruments un ES veselības programmas.

B. (Starptautiskā) koordinācija un sadarbība

2002. gadā tika izveidots Eiropas Pētniecības telpas tīkls (*ERA-NET*) ar mērķi atbalstīt valstu un reģionālo pētniecības programmu koordināciju un sadarbību un uzlabot dalībvalstīs un asociētajās valstīs īstenoto programmu koordināciju, izveidojot tīklus, tostarp veicot programmu “savstarpēju atvēršanu” un īstenojot kopīgus pasākumus. Arī saistībā ar šo koordināciju un sadarbību programma “Apvārsnis 2020” ietvēra *COST* darbības izmaksas, kas ir starpvaldību satvars Eiropas sadarbībai zinātnes un tehnoloģiju jomā, kuras mērķis ir palīdzēt ES līmenī koordinēt valsts finansētu pētniecību. Turklāt programma “Apvārsnis 2020” saskaņoja savus pasākumus ar starpvaldību iniciatīvu *Eureka*, lai veicinātu starptautisku, uz tirgu vērstu pētniecību un inovāciju. Programma “Apvārsnis Eiropa” ir galvenais instruments Eiropas 2021. gada

[globālajai pieejai pētniecībai un inovācijai](#), kuras mērķis ir radīt uz noteikumiem un vērtībām balstītu pētniecības un inovācijas vidi un nodrošināt savstarpīgumu un vienlīdzīgus konkurences apstākļus. Globālās pieejas ietvaros Komisija 2022. gadā publicēja [rīkkopu cīņai pret ārvalstu iejaukšanos pētniecībā un inovācijā](#).

C. Eiropas Inovāciju un tehnoloģiju institūts

[Eiropas Inovāciju un tehnoloģiju institūts](#) (EIT) tika izveidots 2008. gadā, lai, veidojot cieši integrētas [zināšanu un inovāciju kopienas](#) (ZIK), stimulētu un izstrādātu pasaulē nozīmīgākās inovācijas. ZIK apvieno augstākās izglītības iestādes, pētniecību, uzņēmumus un uzņēmējdarbību, lai radītu jaunas inovācijas un jaunus inovāciju modeļus, kas varētu iedvesmot citus.

LĪDZDALĪBA

Parasti ES finansētā projektā ir iesaistītas juridiskas personas, t. i., augstskolas, pētniecības centri, uzņēmumi, tostarp mazie un vidējie uzņēmumi (MVU), un individuāli pētnieki no vairākām dalībvalstīm, kā arī asociētajām valstīm un valstīm ārpus ES. ES rīcībā ir vairākas iespējas, kā īpašajās programmās sasniegt PTA mērķus:

- tieši pasākumi, ko veic Kopīgais pētniecības centrs (KPC) un ko pilnībā finansē ES;
- netieši pasākumi, piemēram: i) kopīgi pētījumu projekti, ko dalībvalstīs un asociētās un trešās valstīs īsteno konsorcijs vai juridiskas personas; ii) izcilības tīkli – kopīga pasākumu programma, ko īsteno vairākas pētniecības organizācijas, kuras attiecīgajā jomā integrē savas darbības; iii) koordinācijas un atbalsta darbības; iv) individuāli projekti (atbalsts “progresīvajai” pētniecībai); vai v) atbalsts pētnieku mācībām un profesionālajai izaugsmei, ko galvenokārt izmanto [Marijas Sklodovskas-Kirī vārdā nosaukto darbību](#) (MSCA) īstenošanai.

PROGRAMMA “APVĀRSNIS 2020”

2011. gada novembrī Komisija iesniedza tiesību aktu paketi par programmu “Apvārsnis 2020”, kas ir ES pamatprogramma 2014.–2020. gadam. Programma “Apvārsnis 2020” bija pirmā ES programma, kurā ir integrēta pētniecība un inovācija, sniedzot lielāku atbalstu publiskā un privātā sektora partnerībām (PPP), inovatīviem MVU un finanšu instrumentu izmantošanai.

Programma “Apvārsnis 2020” ievērojami vienkāršoja procedūru, jo tika ieviests vienotu noteikumu kopums, un pievērsās sabiedrības problēmu risināšanai, palīdzot pārvarēt plaisu starp pētniecību un tirgu, piemēram, palīdzot inovatīviem uzņēmumiem pārvērst jaunus tehnoloģiskos risinājumus dzīvotspējīgos produktos ar reālu komercpotenciālu. Šī uz tirgu orientētā pieeja ietvēra partnerību veidošanu ar privāto sektoru un dalībvalstīm, lai nodrošinātu vajadzīgos resursus.

Uzmanība tika pievērsta arī MVU un rūpniecības pārstāvju, sieviešu pētnieču un tādu dalībnieku aktīvākai iesaistīšanai ES programmās, kuri ir no jaunākajām dalībvalstīm un valstīm ārpus ES.

Programmā “Apvārsnis 2020” galvenā uzmanība bija pievērsta trim šādiem galvenajiem jautājumiem:

- zinātnes izcilība tika atbalstīta ES kā pasaules līderes pozīcija zinātnes jomā ar paredzēto budžetu 24,4 miljardi EUR, ietverot finansējuma palielinājumu par 77 % Eiropas Pētniecības padomei (EPP);
- vadošā loma rūpniecībā: tika sniegta palīdzība, lai nodrošinātu vadību inovācijas jomā, paredzot budžetu 17,01 miljarda EUR apmērā; tajā ietilpa 13,5 miljardu EUR ieguldījums galvenajās tehnoloģijās, kā arī kapitāla pieejamības paplašināšana un atbalsts maziem un vidējiem uzņēmumiem (MVU);
- sabiedrības problēmas: 29,68 miljardi EUR bija paredzēti septiņu Eiropas sabiedrības problēmu risināšanai: veselība, demogrāfiskās pārmaiņas un labklājība; pārtikas nodrošinājums, ilgtspējīga lauksaimniecība, jūras, jūrlietu, iekšzemes ūdeņu pētniecība un bioekonomika; droša, tīra un efektīva enerģija; vieds, ekoloģisks un integrēts transports; klimata aizsardzība, resursu efektīva izmantošana un izejmateriāli; Eiropa mainīgā pasaulē – iekļaujoša, inovatīva un domājoša sabiedrība; droša sabiedrība – Eiropas un tās pilsoņu brīvības un drošības aizsardzība.

Vairākas prioritātes tika risinātas visos trijos programmas “Apvārsnis 2020” pīlāros. To vidū bija dzimumu līdztiesība un dzimumu līdztiesības aspekta iekļaušana pētniecībā, sociālajām un ekonomikas zinātnēm un humanitārajām zinātnēm; starptautiskā sadarbība; Eiropas pētniecības telpas un inovācijas savienības darbības un sasniegumu sekmēšana, kā arī citu programmas “Eiropa 2020” pamatiniciatīvu (piemēram, digitalizācijas programmas) veicināšana.

Lai mudinātu MVU iesaistīties, Komisijai bija īpašs finanšu instruments, ar kuru tika piešķirtas dotācijas pētniecībai un izstrādei un atbalstīta tirdzniecība, nodrošinot piekļuvi kapitāla mehānismiem (finansējums investīcijām sākotnējā un izaugsmes posmā) un parāda mehānismiem (piemēram, aizdevumi un garantijas).

Parlaments 2013. gada novembrī pieņēma daudzgadu finanšu shēmu (DFS), kurā programmai “Apvārsnis 2020” piešķirti 77 miljardi EUR (2013. gada cenās). Tomēr 2015. gada jūnijā, pieņemot Eiropas Stratēģisko investīciju fondu (ESIF), summu samazināja līdz 74,8 miljardiem EUR.

PROGRAMMA “APVĀRSNIS EIROPA”

A. Programma “Apvārsnis Eiropa” 2021.–2027. gadam

Programma “[Apvārsnis Eiropa](#)” uzlabos ES konkurētspēju un palīdzēs tai īstenot savas stratēģiskās prioritātes.

- Atvērtā zinātne: programmas “Apvārsnis 2020” zinātnes izcilības pīlāra turpināšana ar 22 miljardu EUR lielu budžetu.
- Globālās problēmas un rūpniecības konkurētspēja: pievēršas Eiropas rūpniecības konkurētspējai un īsteno ES mēroga pētniecības uzdevumus konkrētu sabiedrības problēmu risināšanai ar 47,6 miljardu EUR lielu budžetu.
- Atvērtā inovācija: mērķis ir padarīt Eiropu par līderi tirgu radošu inovāciju jomā, attīstīt inovācijas ekosistēmu un stiprināt Eiropas Inovāciju un tehnoloģiju institūtu (EIT), lai veicinātu uzņēmējdarbības, pētniecības, augstākās izglītības un uzņēmējdarbības integrāciju ar 12 miljardu EUR lielu budžetu.

Komisija 2021. gada martā publicēja [programmas “Apvārsnis Eiropa” stratēģisko plānu 2021.–2024. gadam](#), kurā izklāstītas četras galvenās stratēģiskās ievirzes investīcijām,

tostarp galvenajās tehnoloģijās, nozarēs un vērtības ķēdēs, kā arī noturīgā Eiropas sabiedrībā. 2022. gada maijā Komisija [grozīja](#) programmas “Apvārsnis Eiropa” darba programmu 2021.–2022. gadam, palielinot budžetu, tostarp iniciatīvai [WomenTechEU](#), lai atbalstītu sieviešu vadītus progresīvo tehnoloģiju jaunuzņēmumus.

B. Apvienotās Karalistes dalība un programma “Apvārsnis Eiropa”

[Tirdzniecības un sadarbības nolīgums](#), ko noslēdza ES un Apvienotā Karaliste, nepārprotami nodrošina Apvienotajai Karalistei piekļuvi piecām ES finansējuma programmām, tostarp programmai “Apvārsnis Eiropa”^[1]. Apvienotā Karaliste maksās par asociētās valsts statusu, kas piešķirts 16 valstīm ārpus ES, kuras iepriekš bija asociētas ar programmu “Apvārsnis 2020”. Apvienotās Karalistes iesaistīšanās programmā “Apvārsnis Eiropa” kopš 2021. gada bija apstājusies, jo notika sarunas par Ziemeļīrijas protokola īstenošanu, līdz 2023. gada 7. septembrī tika [panākta politiska vienošanās](#). Šī vienošanās paredz Apvienotajā Karalistes pētniekiem un organizācijām no 2024. gada 1. janvāra piekļuvi programmas “Apvārsnis Eiropa” finansējumam.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Vairāk nekā 20 gadus Parlaments ir aicinājis pieņemt arvien vērienīgāku ES Pētniecības un izstrādes politiku un būtiski palielināt kopējos izdevumus pētniecībai dalībvalstīs, lai tādējādi saglabātu un stiprinātu ES starptautisko konkurētspēju. Parlaments ir arī atbalstījis ciešāku sadarbību ar partneriem ārpus ES, ES struktūrfondu un pamatprogrammu pasākumu ciešu integrēšanu un mērķtiecīgu pieeju, lai optimizētu MVU dalību un veicinātu vājāku, tomēr perspektīvu dalībnieku iesaistīšanos. Parlaments turklāt ir uzstājis, ka programmās jāparedz procedūru vienkāršošanu un daudz lielāka elastība, lai resursus varētu pārvietot uz perspektīvākām jomām un reaģēt uz mainīgiem apstākļiem un jaunām pētniecības prioritātēm.

Dialoga sarunās par programmas “Apvārsnis 2020” tiesību aktu paketi, kuras 2013. gada jūnijā vainagojās ar vienošanos ar Padomi, Eiropas Parlamenta deputātiem izdevās panākt, lai priekšlikumā tiktu veiktas vairākas izmaiņas, jo īpaši tika iekļauti divi jauni mērķi ar atsevišķu struktūru un atsevišķām budžeta pozīcijām:

- pastiprināt sadarbību un dialogu zinātnes aprindu un sabiedrības starpā un padarīt karjeru pētniecības un izstrādes jomā pievilcīgāku jauniešiem;
- paplašināt programmas dalībnieku loku, iestādēm strādājot kopā, veidojot pētniecības personāla sadarbību un veicot labākas prakses apmaiņu.

Turklāt MVU bija jāsaņem vismaz 20 % no visa budžeta, kas paredzēts mērķiem par vadību inovācijas jomā un sabiedrības problēmu risināšanu.

Parlaments 2021. gada 27. aprīlī apstiprināja programmu “Apvārsnis Eiropa”, kuras budžets ir 95,5 miljardi EUR, kas ietver 5,4 miljardus EUR no Eiropas atveseļošanas plāna [NextGenerationEU](#), kā arī papildu ieguldījumu 4 miljardu EUR apmērā no ES (DFS). Komisija programmu “Apvārsnis Eiropa” provizoriski īstenoja jau kopš 2021. gada 1. janvāra. Tātad laikposmā no 2021. līdz 2027. gadam programmas “Apvārsnis Eiropa” kopējais budžeta piešķirums būs 95,517 miljardi EUR 2021. gada cenās.

[2021. gada 8. jūlija rezolūcijā](#) par jaunu EPT pētniecībai un inovācijai Parlaments atzina, ka [Eiropas pētniecības telpas](#) izveides pabeigšana, panākot pētnieku brīvu

[1]Tirdzniecības un sadarbības nolīguma 719. un 720. pants.

pārvietošanos un zinātnisko zināšanu un tehnoloģiju brīvu apriti, ir viena no galvenajām ES prioritātēm. Tas uzsvēra, cik svarīgi ir radīt sinerģiju starp augstāko izglītību, pētniecības iestādēm un pilsoniskās sabiedrības organizācijām, kā arī rūpniecības aliansēm. Parlaments arī norādīja uz pētniecības un inovācijas būtisko nozīmi Covid-19 pandēmijas laikā, piedāvājot daudznozaru un starpdisciplīnu risinājumus krīzes pārvarēšanai.

[2022. gada 6. aprīļa rezolūcijā](#) par globālo pieeju pētniecībai un inovācijai – Eiropas starptautiskās sadarbības stratēģija mainīgā pasaulē Parlaments atgādināja par nepieciešamību nepārtraukti investēt pētnieku prasmēs un karjerās. Tas arī uzsvēra, ka ir vajadzīga uz noteikumiem balstīta daudzpusēja sadarbība, un norādīja, ka asociācijas nolīgumus programmas “Apvārsnis Eiropa” ietvaros var parakstīt tikai ar tām valstīm, kuras ir apņēmušās īstenot uz noteikumiem balstītu atvērtu tirgus ekonomiku, tostarp taisnīgu un vienlīdzīgu intelektuālā īpašuma tiesību un cilvēktiesību ievērošanu, ko atbalsta demokrātijas institūcijas.

[2022. gada 1. marta rezolūcijā](#) par Krievijas agresiju pret Ukrainu Parlaments aicināja nekavējoties bloķēt vai atsaukt finansējumu visām ar ES līdzekļiem atbalstītajām pētniecības un inovācijas sadarbības programmām ar Krieviju un apturēt starpreģionālās programmas.

2023. gada 4. oktobra rezolūcijā par ES un Šveices attiecībām, norādot, ka programmās *Erasmus+* un “Apvārsnis Eiropa” Šveice pašlaik nav asociētā trešā valsts, Parlaments uzsvēra, cik svarīga ir ES un Šveices sadarbība pētniecības, inovācijas un izstrādes jomā, un aicināja puses rast kopīgu pieeju Šveices dalībai. Parlaments uzsvēra ES un Šveices kopīgo centienu nozīmīgumu tādu globālu problēmu risināšanā ar pētniecības un izstrādes palīdzību kā klimata pārmaiņas, veselība un energoapgādes drošība.

Plašāka informācija par šo tematu pieejama [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas](#) (ITRE) tīmekļa vietnē.

Kristi Polluveer
11/2023

2.4.6. INOVĀCIJAS POLITIKA

Inovācijas nozīme mūsu ekonomikā aizvien pieaug. Ir svarīgi ne tikai dot labumu ES patērētājiem un darba ņēmējiem, bet arī radīt labākas darbvietas, veidot zaļāku sabiedrību un uzlabot mūsu dzīves kvalitāti. Tā ir būtiska arī ES konkurētspējas pasaules tirgos saglabāšanai. Inovācijas politika ir saskarne starp pētniecības un tehnoloģijas attīstības politiku un rūpniecības politiku, un tās mērķis ir izveidot satvaru ideju nonākšanai tirgū.

JURIDISKAIS PAMATS

[Līguma par Eiropas Savienības darbību](#) (LESD) 173. pants, kurā noteikts, ka “Savienība un dalībvalstis nodrošina vajadzīgos apstākļus Savienības rūpniecības konkurētspējai”.

LESD 179.–190. pants reglamentē Savienības pētniecības un tehnoloģiju attīstības (PTA) un kosmosa politiku. PTA politikas galvenais instruments ir daudzgadu pamatprogramma, kurā definēti mērķi, prioritātes un finansiālā atbalsta apjoms. PTA pamatprogrammas pieņem Eiropas Parlaments un Padome parastajā likumdošanas procedūrā pēc apspriešanās ar Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteju.

MĒRĶI

Inovācijas politika ir vispārātzīta par nozīmīgu un ir cieši saistīta ar citām ES politikām, piemēram, nodarbinātības, konkurētspējas, klimata un vides, rūpniecības un enerģētikas politiku. Inovācijas uzdevums ir pārvērst pētniecības rezultātus jaunos un labākos pakalpojumos un izstrādājumos, lai saglabātu konkurētspēju pasaules tirgū un uzlabotu iedzīvotāju dzīves kvalitāti.

ES pētniecībai un izstrādei tērē mazāku daļu ikgadējā IKP (2,3 % 2020. gadā) nekā Amerikas Savienotās Valstis (3,45 % 2020. gadā) un Japāna (3,26 % 2020. gadā). Turklāt notiek arī intelektuālā darbaspēka emigrācija, jo daudzi no ES labākajiem zinātniekiem un izgudrotājiem pārceļas uz valstīm, kurās nosacījumi ir labāki. ES tirgus joprojām ir sadrumstalots un nepietiekami labvēlīgs inovācijai. Lai minētās tendences apvērstu, ES ir izstrādājusi koncepciju “Inovācijas savienība”, kuras mērķis ir:

- nodrošināt ES pasaules līmeņa statusu zinātnē;
- novērst šķēršļus inovācijai, piemēram, dārgu patentēšanu, tirgus sadrumstalotību, standartu lēnu noteikšanu un prasmju trūkumu, kas traucē idejām ātri nonākt tirgū;
- radikāli mainīt publiskā un privātā sektora sadarbības veidu, jo īpaši īstenojot Eiropas inovācijas partnerības starp ES iestādēm, valstu un reģionālajām iestādēm un uzņēmumiem.

SASNIEGUMI

A. Inovācijas savienība

Inovācijas savienība bija viena no septiņām pamatiniciatīvām [stratēģijā gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei “Eiropa 2020”](#). Komisija to aizsāka 2010. gadā, un tās mērķis bija uzlabot pētniecības un inovācijas apstākļus un finansējuma pieejamību

ES, lai inovatīvas idejas varētu pārvērst izstrādājumos un pakalpojumos, kas veicina izaugsmi un rada darbvietas. Inovācijas savienības mērķis bija izveidot patiesi vienotu Eiropas inovāciju tirgu, kurš piesaistītu inovatīvus uzņēmumus un uzņēmējus. Šajā nolūkā tika ierosināti dažādi pasākumi patentu aizsardzības, standartizācijas, publiskā iepirkuma un lietpratīga regulējuma jomā. Lai novērtētu un uzraudzītu gan situāciju visā ES, gan panākto progresu, tika ieviesti vairāki instrumenti, tostarp:

- visaptverošs rezultātu pārskats par inovāciju ES, kuru veido 32 rādītāji, un patentu un licenču Eiropas zināšanu tirgus. [Eiropas inovācijas rezultātu pārskats \(EIS\)](#) ir Komisijas instruments, kurš izstrādāts Lisabonas stratēģijas ietvaros, lai salīdzinoši novērtētu ES dalībvalstu, citu Eiropas valstu un reģionālo kaimiņu sasniegumus inovācijas jomā;
- [reģionāls inovācijas rezultātu pārskats](#), kurā ES reģioni iedalīti četrās grupās pēc sasniegumiem inovācijas jomā: “inovācijas līderi”, “spēcīgi inovatori”, “mēreni inovatori” un “jauni inovatori”. Tas sniedz detalizētāku pārskatu par inovāciju vietējā līmenī.

Inovācijas savienība arī ierosināja pasākumus Eiropas pētniecības telpas izveidei, lai nodrošinātu labāku saskaņotību starp ES un valstu pētniecības politiku un likvidētu šķēršļus pētnieku mobilitātei. Izglītības jomā Komisija atbalsta projektus, kas paredzēti jaunu mācību programmu izstrādei, lai novērstu inovācijai nepieciešamo prasmju trūkumu.

B. “Apvārsnis 2020” un “Apvārsnis Eiropa”

Kā stratēģijas “Eiropa 2020” pamatiniciatīva ar mērķi nodrošināt ES globālo konkurētspēju [“Apvārsnis 2020”](#) bija finanšu instruments, kas atbalstīja Inovācijas savienības īstenošanu. Lai gan “Apvārsnis 2020” (2014–2020) bija ES Astotā pētniecības pamatprogramma, tā bija pirmā programma, kas paredzēta pētniecības un inovācijas integrēšanai, un tā ieviesa dzīvē daudz ko no tā, ko Inovācijas savienība bija apņēmusies. Parlaments 2013. gadā pieņēma daudzgadu finanšu shēmu (DFS), kurā pamatprogrammai “Apvārsnis 2020” tika piešķirti 77 miljardi EUR (2013. gada cenās). Tomēr tā kā 2015. gadā tika pieņemts lēmums izveidot Eiropas Stratēģisko investīciju fondu (ESIF), šo summu samazināja līdz 74,8 miljardiem EUR.

2018. gadā tika veikts programmas “Apvārsnis 2020” starposma izvērtējums un rezultāti tika izmantoti, lai sāktu veidot struktūru un saturu pamatprogrammai “Apvārsnis Eiropa”, kuras [priekšlikums tika publicēts 2018. gadā](#).

Reaģējot uz Covid-19 pandēmiju, Komisija 2020. gada jūnijā iesniedza abu tiesību aktu grozītus priekšlikumus, kas dod iespēju piešķirt programmai “Apvārsnis Eiropa” papildu finansējumu no *NextGenerationEU (NGEU)* atvaseļošanas instrumenta. Eiropadome 2020. gada jūlijā vienojās par [Eiropas atvaseļošanas plānu](#), kurā apvienota DFS 2021.–2027. gadam un līdzekļi, kas jādara pieejami no *NGEU*. Programma “[Apvārsnis Eiropa](#)” tika izveidota ar [Regulu \(ES\) 2021/695](#), kurā ir izklāstīti programmas mērķi, 2021.–2027. gadam paredzētais budžets, Savienības finansējuma veidi un šāda finansējuma piešķiršanas noteikumi. Attiecībā uz “Apvārsnis Eiropa” beigās tika panākta vienošanās par budžeta piešķirumu 5,4 miljardu EUR apmērā no instrumenta *NGEU*, jo īpaši, lai atbalstītu zaļo un digitālo atvaseļošanu pēc Covid-19 krīzes. Tas veido daļu no pamatprogrammas “Apvārsnis Eiropa” kopējā budžeta 95,5 miljardu EUR apmērā laikposmam no 2021. līdz 2027. gadam. Komisija 2022. gadā [grozīja](#) “Apvārsnis Eiropa” darba programmu 2021.–2022. gadam, palielinot budžetu, tostarp budžetu programmai [WomenTechEU](#), kas atbalsta sieviešu vadītus progresīvo

tehnoloģiju jaunuzņēmumus, un uzsāka citas darbības Eiropas inovācijas potenciāla palielināšanai.

C. Kohēzijas politika

Arī Kohēzijas politikā uzmanība tiek pievērsta pētniecībai un inovācijai. Vairāk attīstītos reģionos vismaz 85 % resursu no Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF) valsts līmenī tiek piešķirti mērķiem, kas saistīti ar inovāciju, par 2021.–2027. gada laikposma prioritātēm nosakot investīcijas viedākā, zaļākā, savienotākā un sociālākā Eiropā, kura ir tuvāka saviem iedzīvotājiem.

D. Finanšu instrumenti

Inovācijas savienības mērķis bija arī stimulēt privātā sektora investīcijas. Tāpēc cita starpā tajā ierosināts palielināt ES riska kapitāla investīcijas. Lai uzlabotu aizdevumu pieejamību pētniecības un izstrādes projektiem un sāktu demonstrāciju projektus, Komisija sadarbībā ar Eiropas Investīciju bankas grupu (Eiropas Investīciju banka (EIB) un Eiropas Investīciju fonds) uzsāka kopīgu pamatprogrammas “Apvārsnis 2020” iniciatīvu. Iniciatīvā “*InnovFin – ES finansējums inovatoriem*” bija virkne integrētu un savstarpēji papildinošu finansēšanas instrumentu un konsultāciju pakalpojumu, ko piedāvāja EIB grupa un kas aptvēra visu pētniecības un inovācijas vērtības ķēdi ar mērķi atbalstīt investīcijas, sākot no vismazākajiem līdz pat vislielākajiem uzņēmumiem.

Turklāt 2014. gadā Komisija nāca klajā ar “Investīciju plānu Eiropai”, lai iepludinātu publiskā un privātā sektora investīcijas reālajā ekonomikā un trīs gadu laikā nodrošinātu summu vismaz 315 miljardu EUR apmērā. ESIF bija viens no Investīciju plāna Eiropai trim pīlāriem, un tā mērķis bija novērst tirgus nepilnības, nodrošinot trūkstošo finansējumu un piesaistot privātās investīcijas. Tas palīdzēja finansēt stratēģiskas investīcijas tādās svarīgās jomās kā infrastruktūra, pētniecība un inovācija, izglītība, atjaunīgā enerģija un energoefektivitāte, kā arī nodrošināt riska finansējumu maziem un vidējiem uzņēmumiem (MVU) ([2.4.2.](#)).

Turklāt ir ieviesta arī Uzņēmumu konkurētspējas un MVU programma (COSME), lai pievērstos finanšu instrumentiem un sniegtu atbalstu MVU internacionalizācijai.

E. Eiropas inovāciju un tehnoloģiju institūts

Eiropas Inovāciju un tehnoloģiju institūts (EIT) tika izveidots 2008. gadā ar Regulu (EK) Nr. 294/2008, kurā grozījumi pēdējo reizi izdarīti ar [Regulu \(ES\) Nr. 2021/819](#). Tā vispārējais uzdevums ir palielināt Eiropas konkurētspēju, tās ilgtspējīgu ekonomikas izaugsmi un darbvietu radīšanu, veicinot un stiprinot sadarbību starp vadošajām uzņēmējdarbības, izglītības un pētniecības organizācijām. Tā mērķis ir arī veicināt inovāciju un uzņēmējdarbību Eiropā, palīdzot veidot vidi radošu un inovatīvu ideju uzplaukumam. EIT šos mērķus sasniedz, galvenokārt izmantojot savas inovāciju kopienas, kas apvieno vairāk nekā 1200 partneru no uzņēmējdarbības, pētniecības un izglītības jomām (“zināšanu trīsstūris”).

F. Inovācijas padome

Komisija 2017. gadā izveidoja 15 locekļu augsta līmeņa novatoru grupu, kas palīdzēja izstrādāt Eiropas Inovācijas padomes (EIP) veidolu saistībā ar Komisijas priekšlikumiem par programmas “Apvārsnis 2020” pēcteci “Apvārsnis Eiropa”. EIP ir ES inovācijas pamatprogramma, kuras mērķis ir apzināt, izstrādāt un izvērst revolucionāras, galvenokārt progresīvo tehnoloģiju, inovācijas, un tās budžets ir 10,1 miljards EUR, lai tās atbalstītu visā dzīves ciklā, sākot no agrīna pētniecības

posma līdz koncepcijas pierādīšanai, tehnoloģiju nodošanai un jaunuzņēmumu un MVU finansēšanai un paplašināšanai. Komisija 2021. gadā parakstīja saprašanās memorandu starp EIP un EIT, lai stiprinātu to sadarbību nolūkā atbalstīt labākos Eiropas uzņēmējus. Reaģējot uz Krievijas agresijas karu Ukrainā, Komisija atvēlēja 20 miljonus EUR Ukrainas jaunuzņēmumu atbalstam, veicot mērķtiecīgus grozījumus EIP 2022. gada darba programmā.

G. Eiropas Inovācijas programma

Komisija 2022. gadā pieņēma [Jaunu Eiropas inovācijas programmu](#), kurā ierosinātas 25 konkrētas darbības piecās pamatjomās: augošu uzņēmumu finansēšana, inovācijas veicināšana, izmantojot eksperimentu telpas un publisko iepirkumu, inovācijas paātrināšana un stiprināšana Eiropas inovācijas ekosistēmās visā ES, talantu stimulēšana, piesaiste un noturēšana progresīvo tehnoloģiju jomā un politikas veidošanas instrumentu uzlabošana. Tās mērķis ir izvirzīt Eiropu vadošās pozīcijās jaunajā progresīvo tehnoloģiju inovāciju vilnī, kam nepieciešama apjomīga pētniecība un izstrāde apvienojumā ar ievērojamām kapitāla investīcijām nolūkā risināt neatliekamas sabiedrības problēmas. Lai pastāvīgi attīstītu Eiropas Inovācijas programmas stratēģiskos aspektus, tika izveidota *European Sounding Board on Innovation* (Eiropas inovāciju izziņātava) – platforma konsultācijām un jaunu jautājumu apspriešanai ar augsta līmeņa pārstāvjiem no Eiropas akadēmiskajām aprindām un nozarēm.

Arī Komisijas 2022. gada [Zinātnes, pētniecības un inovācijas snieguma \(SRIP\) ziņojumā](#) galvenā uzmanība pievērsta ES inovācijas rezultātiem globālā kontekstā un ierosināti pasākumi, kas risinātu tādus jautājumus kā grūtības piesaistīt un noturēt talantus.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir pieņēmis lielu skaitu rezolūciju ar mērķi stiprināt ES inovācijas politiku, tostarp šādas:

- [2010. gada 16. jūnija rezolūcija par stratēģiju “ES 2020”](#). Šajā rezolūcijā ir pausts stingrs atbalsts politikai, kas attiecas uz rūpniecības nozari kopumā, un mēģināts aprakstīt vidi, kas vislabāk piemērota spēcīgas, konkurētspējīgas un diversificētas rūpnieciskās bāzes uzturēšanai un attīstīšanai ES, vienlaikus nodrošinot pāreju uz ilgtspējīgu un energoefektīvu ekonomiku;
- [2011. gada 12. maija rezolūcija par Inovācijas savienību – pārveidojot Eiropu pēckrīzes pasaulei](#);
- [2011. gada 26. oktobra rezolūcija par jaunu prasmju un darba vietu programmu](#). Šajā rezolūcijā tika uzsvērts, cik svarīgi ir veidot ciešāku sadarbību starp pētniecības institūtiem un nozari un mudināt ražošanas uzņēmumus investēt pētniecībā un izstrādē, kā arī atbalstīt šādas investīcijas;
- [2016. gada 6. jūlija rezolūcija par inovāciju sinerģiju](#) – Eiropas strukturālie un investīciju fondi, pamatprogramma “Apvārsnis 2020” un citi Eiropas inovāciju fondi un ES programmas;
- [2020. gada 25. novembra rezolūcija par jaunu Eiropas industriālo stratēģiju](#), kurā Parlaments uzsvēra, ka ES suverenitātes un stratēģiskās autonomijas nodrošināšanai ir vajadzīga konkurētspējīga industriālā bāze un milzīgas

investīcijas pētniecībā un inovācijā (*R&I*), svarīgās pamattehnoloģijās, inovatīvos risinājumos un galvenajās vērtības ķēdēs;

- [2022. gada 6. aprīļa rezolūcija par globālo pieeju pētniecībai un inovācijai – Eiropas starptautiskās sadarbības stratēģija mainīgā pasaulē](#), kurā atzinīgi novērtēts Komisijas paziņojums par šo jautājumu un uzsvērts, ka Savienībai ir jāattīsta uz noteikumiem balstīta daudzpusēja sadarbība, lai risinātu galvenās globālās ekonomiskās, sociālās un vides problēmas, un šajā sadarbībā izšķiroša nozīme būtu jāpiešķir pētniecībai un inovācijai;
- [2022. gada 22. novembra rezolūcija par īstenošanas ziņojumu par Eiropas Inovācijas padomi](#), kurā Parlaments aicināja Komisiju atkārtoti izvērtēt, kā tā īsteno EIP fondu programmas “Apvārsnis Eiropa” ietvaros, un sniedza ieteikumus efektīvākam atbalstam revolucionārai inovācijai Eiropā.

Plašāka informācija par šo tematu pieejama [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas](#) (ITRE) tīmekļa vietnē.

Kristi Polluveer
11/2023

2.4.7. ENERĢĒTIKAS POLITIKA: VISPĀRĒJIE PRINCIPI

Enerģētikas jomā ES saskaras ar tādām problēmām kā atkarība no importa, ierobežota enerģijas piegādes dažādība, augstas un nestabilas enerģijas cenas, pieaugošs pieprasījums pēc enerģijas, drošības riski ražotājvalstīs un tranzīta valstīs, arvien lielāki klimata pārmaiņu izraisītie apdraudējumi, dekarbonizācija, lēns progress energoefektivitātes jomā, izaicinājumi, kas saistīti ar atjaunojamo energoresursu procentuālās daļas palielināšanu, kā arī vajadzība nodrošināt lielāku pārredzamību enerģijas tirgos un plašāk integrēt un savstarpēji savienot enerģijas tirgus. ES enerģētikas politikas centrā ir dažādi pasākumi, kuru mērķis ir pabeigt Enerģētikas savienības veidošanu.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 194. pants.

Īpaši noteikumi:

- Piegādes drošība LESD 122. pants.
- Enerģētikas tīkli: LESD 170.–172. pants.
- Ogles: protokolā ir izskaidrotas Ogļu un tērauda kopienas dibināšanas līguma darbības izbeigšanās (2002. gadā) finansiālās sekas.
- Kodolenerģija: Eiropas Atomenerģijas kopienas dibināšanas līgums (*Euratom* līgums) ir juridiskais pamats lielākajai daļai Eiropas darbību kodolenerģijas jomā.

Citi noteikumi, kas attiecas uz enerģētikas politiku:

- Iekšējais enerģijas tirgus: LESD 114. pants.
- Ārpolitika enerģētikas jomā: LESD 216.–218. pants.

MĒRĶI

Saskaņā ar [Enerģētikas savienības](#) (2015) principiem pieci galvenie ES enerģētikas politikas mērķi ir:

- dažādot Eiropas enerģijas avotus un nodrošināt energoapgādes drošību, izmantojot solidaritāti un sadarbību starp ES valstīm;
- panākt pilnībā integrēta iekšējā enerģijas tirgus darbību, kas nodrošinās brīvu enerģijas plūsmu visā ES bez tehniskiem vai regulatīviem šķēršļiem, izmantojot atbilstīgu infrastruktūru;
- paaugstināt energoefektivitāti un samazināt atkarību no enerģijas importa, samazināt emisijas un veicināt nodarbinātību un izaugsmi;
- dekarbonizēt ekonomiku un virzīties uz ekonomiku ar zemu oglekļa emisiju līmeni, kā to paredz Parīzes nolīgums;
- veicināt pētniecību mazoglekļa un tīras enerģijas tehnoloģiju jomā un piešķirt prioritāti pētniecībai un inovācijai, kas virza enerģētikas pārkārtošanu un palielina konkurētspēju.

LESD 194. pants dažas enerģētikas politikas jomas padara par kopīgu kompetenci, tādējādi iezīmējot virzību uz kopēju enerģētikas politiku. Tomēr dalībvalsts saglabā tiesības “paredzēt nosacījumus savu energoresursu izmantošanai, izvēlēties kādu no energoavotiem, kā arī noteikt savas energoapgādes struktūru” (194. panta 2. punkts).

SASNIEGUMI

A. Vispārējais politiskais regulējums

Pašreizējā Eiropas enerģētikas politika balstās uz [Enerģētikas savienības](#) stratēģiju, kas publicēta 2015. gada 25. februārī ar mērķi izveidot enerģētikas savienību, kas ES mājsaimniecībām un uzņēmumiem garantēs drošu, ilgtspējīgu, konkurētspējīgu un cenas ziņā pieejamu energoapgādi. Pašreizējie ES enerģētikas mērķrādītāji 2030. gadam ir šādi:

- palielināt atjaunīgo energoresursu īpatsvaru enerģijas galapatēriņā līdz 42 % ar mērķi sasniegt 45 %;
- samazināt enerģijas primāro (indikatīvo) patēriņu un galapatēriņu par 11,7 % salīdzinājumā ar 2020. gada prognozēm, kas atbilst attiecīgi 992,5 miljoniem tonnu un 763 miljoniem tonnu naftas ekvivalenta (Mtoe);
- panākt, ka vismaz 15 % ES elektroenerģijas sistēmu ir savstarpēji savienotas.

Pašreizējais Eiropas tiesiskais regulējums enerģētikas jomā tika balstīts uz pamatīgo ES paketi [“Gatavi mērķrādītājam 55 %”](#), kuras sākotnējais mērķis bija saskaņot visus klimata un enerģētikas mērķus. Vēlāk tas tika grozīts ar plānu [REPowerEU](#), kura mērķis bija ātri un pilnībā izbeigt atkarību no Krievijas fosilā kurināmā.

Satvaru veido virkne noteikumu, kas aptver atjaunīgās enerģijas izmantošanas veicināšanu ([Direktīva \(ES\) 2018/2001](#)), energoefektivitāti ([Direktīva \(ES\) 2018/2002](#)), pārvaldību un enerģijas starpsavienojumus ([Regula \(ES\) 2018/1999](#)), elektrības tirgus uzbūvi ([Direktīva \(ES\) 2019/944](#) un [Regula \(ES\) 2019/943](#)), riskgatavību ([Regula \(ES\) 2019/941](#)), ēku energoefektivitāti ([Direktīva \(ES\) 2018/844](#)), dekarbonizētus gāzes un ūdeņraža tirgus ([Direktīva 2009/73/EK](#) un [Regula \(EK\) Nr. 715/2009](#)), enerģijas aplikšanu ar nodokļiem ([Direktīva 2003/96/EK](#)), Eiropas enerģētikas infrastruktūru ([Regula \(ES\) 2022/869](#)), enerģētikas regulatoru sadarbību ([Regula \(ES\) 2019/942](#)), baterijas ([Regula \(ES\) 2023/1542](#)), izmaiņas pēc Apvienotās Karalistes izstāšanās no ES ([Lēmums \(ES\) 2019/504](#)), kā arī gaisa un jūras transporta iniciatīvas ([Regula \(ES\) 2023/2405](#) un [Regula \(ES\) 2023/1805](#)). Saskaņā ar pašlaik spēkā esošo enerģētikas jomas regulējumu ES dalībvalstīm ir jāizstrādā 10 gadiem paredzēti integrētie nacionālie enerģētikas un klimata plāni ([NECP](#)) laikposmam no 2021. līdz 2030. gadam, reizi divos gados jāiesniedz progresa ziņojums un jāizstrādā konsekventas [nacionālās ilgtermiņa stratēģijas](#) saskaņoto enerģētikas mērķu un Parīzes nolīguma mērķu sasniegšanai.

[REPowerEU](#) grozījumu rezultātā enerģētikas satvars tika paplašināts, iekļaujot tajā noteikumus par gāzes krātuvju minimālo piepildījuma līmeni 90 % apmērā pirms ziemas ([Regula \(ES\) 2022/1032](#)), brīvprātīgus gāzes pieprasījuma samazināšanas mērķrādītājus dalībvalstīm 15 % apmērā ([Regula \(ES\) 2022/1369](#) pagarina šos pasākumus līdz 2024. gada martam), brīvprātīgu gāzes pieprasījuma agregēšanu ([Regula \(ES\) 2022/2576](#); ES Enerģētikas platforma), elektroenerģijas pieprasījuma samazināšanas mērķrādītāju par 10 % un 5 % maksimumslodzes stundās un laika ziņā ierobežotus ārkārtas intervences pasākumus augsto enerģijas cenu novēršanai

([Regula \(ES\) 2022/1854](#)). Pašreizējās politikas programmas pamatā joprojām ir bažas par energoapgādes drošību un cenu pieejamību.

B. Iekšējā enerģētikas tirgus izveides pabeigšana

Pilnībā integrēts un pienācīgi funkcionējošs iekšējais enerģijas tirgus nodrošina pieņemamas enerģijas cenas, sniedz nepieciešamos cenu signālus ieguldījumiem zaļajā enerģijā, garantē energoapgādi un paver vislētāko ceļu uz klimatneitralitāti.

Iekšējā enerģijas tirgus tiesību akti, kas pirmo reizi tika ieviesti trešajā enerģētikas paketē (2009.–2014. gads), bija balstīti uz pārrobežu sadarbības un godīgu mazumtirdzniecības tirgu principiem. Turpmākajās paketēs galvenā uzmanība tika pievērsta riskgatavībai, koordinācijai, stimuliem patērētājiem, dekarbonizācijai un energoapgādes drošībai. Turpinās iestāžu sarunas starp abiem likumdevējiem par elektroenerģijas tirgus modeļa reformu (sk. [2.1.9.](#) faktu lapu par iekšējo enerģijas tirgu).

C. Energoefektivitāte

ES energoefektivitātes politikas stūrakmens ir jaunā Energoefektivitātes direktīva ([Direktīva \(ES\) 2023/1791](#) (EED)), kuras pamatā ir princips “energoefektivitāte pirmajā vietā” un kura par ES energoefektivitātes mērķrādītāju 2030. gadam nosaka 11,7 % samazinājums ES primārajā (indikatīvajā) patēriņā un enerģijas galapatēriņā salīdzinājumā ar 2020. gada prognozēm. Tas atbilst attiecīgi ne vairāk kā 992,5 un 763 Mtoe. Princips “energoefektivitāte pirmajā vietā” uzliek ES valstīm pienākumu nodrošināt gan enerģijas nozarēs, gan citās nozarēs plānošanā, politikā un lēmumos par investīcijām tiek apsvērti energoefektivitātes risinājumi (sk. [2.4.8.](#) faktu lapu par energoefektivitāti).

D. Atjaunojamā enerģija

Atjaunojamie energoresursi ir saules enerģija, vēja enerģija, okeāna un hidroenerģija un biomasas. Enerģijas tirgi vieni paši nevar nodrošināt vēlamo atjaunojamās enerģijas līmeni ES, tāpēc var būt vajadzīgas valstu atbalsta shēmas un ES finansēšanas shēmas. ES atjaunīgās enerģijas politikas principi ir ES energoapgādes dažādošana, vietējo energoresursu attīstīšana, lai panāktu energoapgādes drošību, atkarības no importētas enerģijas samazināšana. ES atjaunīgās enerģijas politikas stūrakmens ir jaunā Atjaunojamo energoresursu direktīva ([ES\) 2023/2413](#), ar kuru tika noteikts 42,5 % mērķrādītājs atjaunojamo energoresursu enerģijas īpatsvaram ES enerģijas galapatēriņā, kas jāsasniedz līdz 2030. gadam, lai vēlāk sasniegtu 45 %. Īpaša nozīme ir ūdeņradim, kas ir dekarbonizēts enerģijas nesējs. Katram atjaunojamās enerģijas avotam ir ieviestas vairākas stratēģijas (sk. [2.4.9.](#) faktu lapu par atjaunojamo enerģiju).

E. Ārējo attiecību enerģētikas jomā stiprināšana

Pēc tam, kad tika pieņemts lēmums pakāpeniski pārtraukt Krievijas enerģijas importu, ES ārējo enerģētikas politiku virza mērķis dažādot tās energoapgādi. 2022. gada marta [paziņojumā par REPowerEU](#) tika ierosināts ievērojami un ātri samazināt ES fosilās gāzes izmantošanu vismaz par 155 mljrd. m³, kas atbilst apjomam, kurš 2021. gadā importēts no Krievijas, un divas trešdaļas no tā ir jāpanāk gada laikā. 2022. gada maijā saskaņā ar [REPowerEU plānu](#) ES sadarbojās ar starptautiskajiem partneriem, lai dažādotu piegādes, nodrošinātu LNG importu un palielinātu gāzes piegādi pa jaunajiem cauruļvadiem. Tika izveidota [ES Enerģijas iepirkumu platforma](#) – brīvprātīgs koordinācijas mehānisms ES kopīgo gāzes un ūdeņraža iepirkumu atbalstam – un publicēta [ES ārējā stratēģija enerģētikas jomā](#), kas atbalsta Ukrainu, Moldovu, Rietumbalkānu valstis un Austrumu partnerības valstis.

F. Energoapgādes drošības uzlabošana

Pašreizējā ES enerģētiskās drošības politika ietver koordinācijas pasākumus, lai nodrošinātu energoapgādi, noteikumus, lai novērstu negadījumus atkrastes iekārtās un iespējamus energoapgādes traucējumus un reaģētu uz tiem, un noteikumus par naftas un gāzes ārkārtas krājumiem, tostarp izpēti un ieguves licencēm. Pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā 2022. gada februārī par galveno enerģētikas prioritāti kļuva energoapgādes drošība.

Uz ES Eiropas energoinfrastruktūras politiku attiecas *TEN-E* regulas. *TEN-E* Regulā (ES) 2022/869, kas pieņemta 2022. gada jūnijā, ir noteikti vienpadsmit prioritārie koridori dažādos ģeogrāfiskajos reģionos elektroenerģijas, atkrastes energotīkla un udeņraža infrastruktūras jomā. Tā nosaka ES kopīgo interešu projektus (KIP) ES valstīs un savstarpējo interešu projektus, kas savieno ES ar trešām valstīm, un paredz izbeigt atbalstu jauniem dabasgāzes un naftas projektiem un ieviest visiem projektiem obligātus ilgtspējas kritērijus. *TEN-E* Regulu (ES) 2022/869 finansē no Eiropas infrastruktūras savienošanas instrumenta 2021.–2027. gadam, kas izveidots ar Regulu (ES) 2021/1153.

[Eiropas zaļā kursa](#) ietvaros ierosinātais Taisnīgas pārejas fonds ir galvenais kohēzijas instruments, ar ko atbalstīt ogļu ieguves un oglekļietilpīgas ražošanas reģionu pāreju uz mazoglekļa enerģijas avotiem.

G. Pētniecības, attīstības un demonstrējumu projekti

Programma "[Apvārsnis Eiropa](#)" ir ietvarprogramma laikposmam no 2021. līdz 2027. gadam. Tā ir ES galvenais instruments, ar ko atbalstīt pētniecību enerģijas nozarē, un tās budžets ir 95,5 miljardi EUR (2018. gada cenās), tostarp 5,4 miljardi EUR no programmas *NextGenerationEU*.

Eiropas energotehnoloģiju stratēģiskā plāna ([SET plāna](#)) mērķis ir paātrināt klimata draudzīgu enerģijas sistēmu ieviešanu un laišanu tirgū ar zemu oglekļa tehnoloģiju ieviešanas palīdzību. Tajā noteiktas 10 tehnoloģijas un darbības pētniecībai un inovācijai, kas aptver visu inovācijas ķēdi, tostarp finansējumu un tiesisko regulējumu.

Tā kā elektroenerģijai ir liela nozīme dekarbonizācijā, akumulatori kā elektroenerģijas akumulācijas ierīces ir atzīti par galvenajām veicinātājtehnoloģijām pārejā uz ekonomiku ar zemu oglekļa dioksīda emisiju līmeni. Stratēģiskā [rīcības plāna akumulatoru jomā](#) mērķis ir izveidot globāli integrētu, ilgtspējīgu un konkurētspējīgu rūpniecisko pamatu akumulatoriem.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments vienmēr ir paudis spēcīgu atbalstu kopējai enerģētikas politikai, risinot dekarbonizācijas, konkurētspējas, drošības un ilgtspējas jautājumus. Tas ir vairākkārt aicinājis dalībvalstis uz vienotību, apņēmību, savstarpēju sadarbību un solidaritāti, saskaroties ar esošajām un turpmākajām problēmām iekšējā tirgū, kā arī aicinājis visas ES valstis uzņemties politiskās saistības.

Jaunākajās Parlamenta rezolūcijās, kas skar enerģētiku, ir pieaugusi visu ES enerģētikas politikas pamatā esošo klimata un vides mērķu nozīme un vērienīgums. 2019. gada novembrī Parlaments [izsludināja](#) ārkārtas situāciju klimata un vides jomā Eiropā; 2020. gada oktobrī pirmajā lasījumā Parlaments [aicināja](#) noteikt ES mērķi līdz 2030. gadam samazināt visas ES siltumnīcefekta gāzu emisijas par 60 % un

vēlākais līdz 2025. gadam pakāpeniski atcelt visas fosilā kurināmā subsīdijas. Reaģējot uz Covid-19 pandēmiju, tas atkārtoti apstiprināja, ka zaļās un digitālās stratēģijas ir ES enerģētikas savienības stūrakmeņi. 2022. gada septembrī tas pauda atbalsti vērienīgākiem energoefektivitātes un atjaunīgās enerģijas mērķrādītājiem.

2022. gada 1. martā Parlaments [nosodīja](#) Krievijas nelikumīgo, neprovocēto un nepamatoto militāro iebrukumu Ukrainā. 2022. gada aprīlī Parlaments [aicināja](#) nekavējoties noteikt pilnīgu Krievijas naftas, ogļu, kodoldegvielas un gāzes importa embargo. 2022. gada oktobrī Parlaments [aicināja](#) ES valstis izvairīties no energoapgādes atslēgšanas neaizsargātām māsaimniecībām un iedzīvotāju izlikšanas no mājokļa un pauda nožēlu par to, ka Komisija daudzus no saviem priekšlikumiem ir iesniegusi kā priekšlikumus Padomes regulām, apejot koplēmuma procedūru. Parlaments ir arī pieņēmis vairākas citas rezolūcijas, kurās pievērsies konkrētiem konflikta aspektiem: tas atzinīgi vērtē Komisijas oficiālo ieteikumu piešķirt Ukrainai un Moldovai ES kandidātvalsts statusu un pavērt ES dalības perspektīvu Gruzijai; palielināta ES aizsardzība bērniem un jauniešiem, kas bēg no kara Ukrainā uzsvērts, kā karš ietekmē sievietes.

Parlaments arī atbalsta enerģijas avotu un piegādes ceļu dažādošanu. Tas ir uzsvēris to gāzes un elektroenerģijas starpsavienojumu nozīmi, kas šķērso Centrāleiropu un Dienvidaustrumeiropu pa Ziemeļu–Dienvīdu asi, kā arī lielāka skaita starpsavienojumu izveides, LNG termināļu dažādošanas un cauruļvadu ierīkošanas nozīmi, kas nozīmētu iekšējā tirgus atvēršanu. Uzsverot pētniecības svarīgo lomu ilgtspējīgā energoapgādē, Parlaments pastāv uz nepieciešamību veikt kopīgas darbības jauno energotehnoloģiju jomā un piešķirt šim mērķim papildu publisko un privāto finansējumu.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas [vietnē](#).

Matteo Ciucci
11/2023

2.4.8. ENERGOEFEKTIVITĀTE

Energoefektivitāte ir enerģētikas savienības (kas izveidota, balstoties uz principu “energoefektivitāte pirmajā vietā”) stratēģiska prioritāte. Energoefektivitātes pasākumi ir atzīti par līdzekli, kas izmantojams, lai nodrošinātu ilgtspējīgu energoapgādi, samazinātu siltumnīcefekta gāzu emisijas, uzlabotu energoapgādes drošību, samazinātu enerģijas importa izmaksas un sekmētu Eiropas konkurētspēju. Pēdējo 15 gadu laikā ES energoefektivitātes tiesību akti ir ievērojami mainījušies. 2023. gadā abas likumdevējinstādes palielināja energoefektivitātes mērķrādītāju (t. i., ES enerģijas galapatēriņa samazināšanas mērķi) līdz 11,7 %, kas jāsasniedz līdz 2030. gadam.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību 194. pants.

SASNIEGUMI

A. Energoefektivitātes direktīva

1. Energoefektivitātes direktīva: mērķi 2020. gadam

Saskaņā ar sākotnējo Energoefektivitātes direktīvu ([Direktīva \(2012/27/ES\)](#)), kas stājās spēkā 2012. gada decembrī, dalībvalstīm bija jāizvirza indikatīvi nacionālie energoefektivitātes mērķi, lai nodrošinātu, ka ES sasniegt tās pamatmērķi līdz 2020. gadam samazināt enerģijas patēriņu par 20 %. Bija jāpanāk, ka 2020. gadā ES enerģijas patēriņš absolūtā izteiksmē nepārsniedz 1474 miljonus tonnu un 1078 miljonus tonnu naftas ekvivalenta (Mtoe) attiecīgi primārās enerģijas un galaenerģijas jomā. Dalībvalstīm bija iespēja piemērot stingrākas minimālās prasības, cenšoties taupīt enerģiju. Ar direktīvu arī tika ieviests saistošu pasākumu kopums, lai palīdzētu dalībvalstīm sasniegt šo mērķi, un paredzēti juridiski saistoši noteikumi tiešajiem lietotājiem un energopiegādātājiem. Dalībvalstīm tika noteikts pienākums publicēt savus trīs gadu valsts energoefektivitātes rīcības plānus.

2. Pārskatītā Energoefektivitātes direktīva: mērķi 2030. gadam

Kā daļu no paketes “[Tīru enerģiju ikvienam Eiropā](#)” Komisija 2018. gada novembrī ierosināja [pārskatīt](#) Energoefektivitātes direktīvu, lai līdz 32,5 % palielinātu mērķrādītāju, kas jāsasniedz līdz 2030. gadam attiecībā uz ES primārās enerģijas patēriņa un enerģijas galapatēriņa samazinājumu salīdzinājumā ar 2007. gada prognozēm par enerģijas patēriņu 2030. gadā. Būtu jāpanāk, ka 2030. gadā ES enerģijas patēriņš absolūtā izteiksmē nepārsniedz 1128 un 846 Mtoe attiecīgi primārās enerģijas un galaenerģijas jomā. Direktīvā arī noteikts, ka dalībvalstīm ir jāievieš pasākumi ar mērķi līdz 2030. gadam samazināt savu gada energopatēriņu par vidēji 4,4 %. Saskaņā ar [Regulu \(ES\) 2018/1999](#) dalībvalstis enerģētikas jomā ierosina savus nacionālos mērķrādītājus un izstrādā 10 gadu [nacionālos enerģētikas un klimata plānus](#) 2021.–2030. gada periodam. Tām ir arī reizi divos gados jāiesniedz progresa ziņojumi, kam seko līdzīgi un ko vērtē Komisija, kura var veikt pasākumus ES līmenī, lai panāktu minēto plānu un kopējo ES mērķrādītāju konsekvenci. Jaunā direktīva stājās

spēkā 2018. gada decembrī, un dalībvalstis līdz 2020. gada 25. jūnijam to transponēja savos tiesību aktos.

Kā vienu no elementiem tiesību aktu kopumā "[Gatavi mērķrādītājam 55 %](#)" Komisija 2021. gada jūlijā piedāvāja pirmo Energoefektivitātes direktīvas [pārskatīto redakciju](#), lai direktīvā noteiktos energoefektivitātes mērķrādītājus saskaņotu ar ES jaunajām un vērienīgajām iecerēm klimata jomā un principu "[energoefektivitāte pirmajā vietā](#)" nostiprinātu ES tiesību aktos kā vienu no [enerģētikas savienības](#) pīlāriem. Saskaņā ar šo principu dalībvalstīm ir jānodrošina, ka, pieņemot plānošanas, politikas un nozīmīgu investīciju lēmumus, tiek novērtēti energoefektivitātes risinājumi, tai skaitā pieprasījuma puses resursi un sistēmas elastība. Komisija ierosināja palielināt ES saistošo ikgadējo energoefektivitātes mērķrādītāju 2030. gadam līdz vismaz 9 % salīdzinājumā ar atjauninātajām 2030. gada prognozēm, kas tika sagatavotas 2020. gadā. Tas atbilst primārās enerģijas patēriņa un enerģijas galapatēriņa samazināšanai par attiecīgi 39 % un 36 % līdz 2030. gadam salīdzinājumā ar 2007. gadā sagatavotajām sākotnējām prognozēm par 2030. gadu. Saskaņā ar priekšlikumu ES enerģijas patēriņš absolūtā izteiksmē 2030. gadā nepārsniegtu 1023 Mtoe un 787 Mtoe primārās enerģijas un galaenerģijas jomā.

Priekšlikumā prasīts, lai dalībvalstis noteiktu indikatīvus nacionālos enerģijas patēriņa samazinājuma mērķus, sniegta formula dalībvalstu devuma aprēķināšanai, paredzēts ieviest uzlabotus automātiskus nepilnību novēršanas mehānismus un divkārtots dalībvalstu pienākums laikā no 2024. gada līdz 2030. gadam panākt jaunu ikgadēju enerģijas ietaupījumu līdz 1,5 % no to enerģijas galapatēriņa. Priekšlikumā arī paredzēts ieviest paraugprasības attiecībā uz publiskā sektora ēkām, piemēram, publiskā sektora enerģijas patēriņa samazināšanas mērķrādītāju – 1,7 % gadā – un renovācijas mērķrādītāju, saskaņā ar kuru ir jāatjauno vismaz 3 % no kopējās valsts pārvaldes ēku platības. Turklāt tajā ierosināts mazināt enerģētisko nabadzību, piešķirot prioritāti neaizsargātiem patērētājiem, kā arī ieviest revīzijas pienākumus un tehniskās kompetences prasības, it īpaši lielajiem enerģijas patērētājiem.

2022. gada maijā saskaņā ar plānu [REPowerEU](#), ko izstrādāja Krievijas agresijas pret Ukrainu dēļ, Komisija ierosināja otrreiz pārskatīt Energoefektivitātes direktīvu, vēl vairāk palielinot saistošo energoefektivitātes mērķrādītāju, proti, no 9 % līdz 13 %. Saskaņā ar priekšlikumu ES enerģijas patēriņš absolūtā izteiksmē 2030. gadā nepārsniegtu 980 Mtoe un 750 Mtoe primārās enerģijas un galaenerģijas jomā.

Priekšlikumā ir sīki izklāstīts, kā īstermiņā būtu jāmaina paradumi, lai par 5 % samazinātu pieprasījumu pēc gāzes un naftas, un izteikts mudinājums dalībvalstīm sākt īpašas komunikācijas kampaņas, kas vērstas uz mājsaimniecībām un rūpniecību, kā arī izmantot fiskālos pasākumus enerģijas ietaupījumu veicināšanai, piemēram, samazināt pievienotās vērtības nodokļa likmi energoefektīvām apkures sistēmām, ēku izolācijai un ierīcēm un ražojumiem. Tāpat tajā izklāstīti ārkārtas pasākumi nopietnu piegādes traucējumu gadījumā, paziņots, ka tiks sniegti norādījumi par lietotāju prioritātes noteikšanas kritērijiem un ka tiks veicināts koordinēts ES pieprasījuma samazināšanas plāns. Laikā no 2022. gada jūlija līdz tā paša gada decembrim direktīva tika papildināta, ieviešot jaunus mērķrādītājus attiecībā uz pieprasījuma samazināšanu iekšējā enerģijas tirgū ([2.1.9.](#)), cita starpā brīvprātīgu mērķi no 2022. gada augusta līdz 2023. gada martam par 15 % jeb 45 miljardiem kubikmetru samazināt gāzes pieprasījumu, brīvprātīgu mērķi no 2022. gada decembra līdz 2023. gada martam

par 10 % samazināt bruto elektroenerģijas pieprasījumu un obligātu mērķi par 5 % samazināt elektroenerģijas patēriņu maksimumslodzes stundās.

Jaunajā Energoefektivitātes direktīvā ([Direktīva \(ES\) 2023/1791](#)), kas ir spēkā kopš 2023. gada 10. oktobra, līdz 2030. gadam sasniedzamie ES energoefektivitātes mērķrādītāji – t. i., primārās enerģijas patēriņa un enerģijas galapatēriņa samazinājums ES līmenī – noteikti 11,7 % apmērā salīdzinājumā ar 2020. gada prognozēto enerģijas patēriņu 2030. gadā. ES enerģijas patēriņam absolūtā izteiksmē 2030. gadā nebūtu jāpārsniedz 992,5 Mtoe un 763 Mtoe primārās enerģijas un galaenerģijas jomā. Katra dalībvalsts, pamatojoties uz enerģijas galapatēriņu, noteiks indikatīvu nacionālo energoefektivitātes devumu, lai sasniegtu Savienības enerģijas galapatēriņa saistošo mērķrādītāju. Dalībvalstis līdz 2030. gadam panāks kumulatīvu enerģijas galapatēriņa ietaupījumu, kas atbildīs jauniem ikgadējiem ietaupījumiem vismaz 0,8 % apmērā no enerģijas galapatēriņa līdz 2023. gada 31. decembrim, 1,3 % apmērā, sākot no 2024. gada 1. janvāra, 1,5 % apmērā – no 2026. gada 1. janvāra un 1,9 % apmērā – no 2028. gada 1. janvāra. Ar direktīvu ir ieviests pienākums publiskajam sektoram būt par paraugu: ES publiskajām struktūrām katru gadu jāsamazina to kopējais enerģijas galapatēriņš vismaz par 1,9 % salīdzinājumā ar 2021. gadu un katru gadu jārenovē vismaz 3 % no to apsildāmo un/vai dzesējamo ēku kopējās platības. Direktīvā noteikti arī ziņošanas pienākumi datu centriem, īpašas vienas pieturas aģentūras maziem un vidējiem uzņēmumiem, mājsaimniecībām un publiskajām struktūrām un pienākumi attiecībā uz siltumapgādes un aukstumapgādes plānošanu pašvaldībās, kurās ir vairāk nekā 45 000 iedzīvotāju.

B. Vispārējs satvars

1. Ēku energoefektivitāte

a. Ēku energoefektivitātes direktīva

Ēku energoefektivitātes direktīvai ([Direktīvai 2010/31/ES](#)), kas grozīta 2018. gadā, būtu jānodrošina, ka 2050. gadā ikvienas dalībvalsts ēku fondu veido dekarbonizētas ēkas ar augstu energoefektivitātes pakāpi. Ar Ēku energoefektivitātes direktīvu ir ieviesta prasība, ka dalībvalstīm ir jāizstrādā ilgtermiņa renovācijas stratēģijas, lai atbalstītu valsts ēku (gan publisko, gan privāto) fonda renovāciju un līdz 2050. gadam panāktu, ka šo fondu veido dekarbonizētas ēkas ar augstu energoefektivitātes pakāpi. Tajā arī noteikts, ka jāpaātrina pašreizējo ēku pārveide par gandrīz nulles enerģijas ēkām (līdz 2050. gadam) un jāpanāk, ka, sākot no 2021. gada, visas jaunās ēkas ir gandrīz nulles enerģijas ēkas, kā arī atbalstīta visu ēku modernizēšana ar viedajām tehnoloģijām.

Komisija 2021. gada 15. decembrī ierosināja pārskatīt Ēku energoefektivitātes direktīvu, lai to saskaņotu ar savām klimatneitralitātes iecerēm. Pārskatītajā direktīvā ir izklāstīts redzējums un ieskicēti instrumenti, kas izmantojami bezemisiju ēku fonda izveidei līdz 2050. gadam, iekļauta jauna bezemisiju ēku definīcija un precizētas pašreizējās definīcijas, piemēram, “gandrīz nulles enerģijas ēka” un “padziļināta renovācija”. [Ilgtermiņa renovācijas stratēģijas](#) ir aizstātas ar nacionālajiem ēku renovācijas plāniem, kas ir operatīvāki un labāk uzraudzīti; tie būs jāiesniedz līdz 2024. gada 30. jūnijam. Pārskatītajā direktīvā ir paaugstināti minimālie energostandarti, nosakot, ka visām jaunajām ES ēkām no 2030. gada un visām jaunajām valsts sektora ēkām no 2027. gada ir jābūt bezemisiju ēkām, ir jārenovē visas G klases energosnieguma ēkas, kas nav dzīvojamās ēkas, un līdz 2027. gadam jāpanāk, ka tās pieder pie vismaz F klases, bet līdz 2030. gadam – pie E klases, savukārt visām dzīvojamām ēkām jāsasniedz vismaz F klase līdz 2030. gadam un E klase

līdz 2033. gadam. Pārskatīšanā nodrošināta salīdzināmu nacionālo energosnieguma sertifikātu standartu ieviešana līdz 2025. gadam, plānots līdz 2024. gadam ieviest brīvprātīgas renovācijas pases un līdz 2026. gadam – viedgatavības indikatoru, kā arī paredzēts finansiāls atbalsts enerģētiskās nabadzības mazināšanai.

2022. gada 18. maijā pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā un saskaņā ar [plānu REPowerEU](#) Komisija grozīja Ēku energoefektivitātes direktīvu, palielinot atbalstu saules enerģijai ēkās un cita starpā paredzot obligātu pienākumu pakāpeniski ieviest jumtu saules enerģijas iekārtas noteiktām ēku kategorijām (Jumtu saules enerģijas iniciatīva), kā arī pasākumus enerģijas pieprasījuma samazināšanai.

b. Renovācijas viļņa stratēģija

2020. gada oktobrī Komisija publicēja [renovācijas viļņa](#) stratēģiju, kuras mērķis ir nākamo desmit gadu laikā vismaz divkāšot renovācijas rādītājus un nodrošināt, ka renovācijas rezultātā pieaug energoefektivitāte un resursefektivitāte. Renovācijas viļņa iniciatīva balstās uz pasākumiem, kas apstiprināti paketes “Tīru enerģiju ikvienam Eiropā” satvarā, jo īpaši prasību, ka ikvienai dalībvalstij ir jāpublicē ēku renovācijas ilgtermiņa stratēģija, un ar ēkām saistītajiem aspektiem katras dalībvalsts nacionālajā enerģētikas un klimata plānā.

2. Koģenerācija

Enerģētikas savienības tiesību aktu paketes satvarā Komisija 2016. gadā nāca klajā ar [ES siltumapgādes un aukstumapgādes stratēģiju](#) nolūkā palielināt ēku energoefektivitāti, uzlabot saikni starp elektrosistēmām un centralizētās siltumapgādes sistēmām, tādējādi ievērojami palielinot atjaunīgās enerģijas izmantošanu, un veicināt rūpniecības radītā atlikumsiltuma un atlikumaukstuma atkārtotu izmantošanu. Ar šo stratēģiju saistītie tiesību aktu noteikumi ir iekļauti paketē “Tīru enerģiju ikvienam Eiropā”.

Energoefektivitātes direktīvas 2018. gada pārskatītajā [redakcijā](#) prasīts, lai dalībvalstis novērtētu un paziņotu Komisijai augstas efektivitātes koģenerācijas un centralizētās siltumapgādes un dzesēšanas potenciālu savā teritorijā un veiktu izmaksu un ieguvumu analīzi, pamatojoties uz klimatiskajiem apstākļiem, ekonomisko izdevīgumu un tehnisko piemērotību (ar dažiem izņēmumiem).

Komisijas 2021. gada jūlija priekšlikumā par Energoefektivitātes direktīvas [pārskatīšanu](#) paredzēts ieviest stingrāku plānošanu un turpmākus pasākumus saistībā ar visaptverošajiem novērtējumiem, pārskatīt efektīvas centralizētās siltumapgādes un dzesēšanas definīcijas un pieņemt papildu kritērijus attiecībā uz konkrētām emisijām no augstas efektivitātes koģenerācijas (270 g CO₂/kWh). 2022. gada maijā ar grozījumu attiecībā uz ēku energosniegumu dalībvalstīm tika noteikts pienākums veicināt saules enerģijas iekārtu izvietojumu ēkās.

3. Ražojumu energoefektivitāte

ES ir ieviesusi vairākus pasākumus attiecībā uz ražojumu energoefektivitāti, cita starpā ekodizaina prasības ar enerģiju saistītiem ražojumiem ([Direktīva 2009/125/EK](#)) un energomarķējuma satvaru ([Regula \(ES\) 2017/1369](#)). Jaunajā ražojumu energoefektivitātes marķēšanas satvarā vairs netiek izmantots reitings A+, A++ vai A+++, bet gan – atkal – vienkāršāka skala no A līdz G. Laikā no 2021. gada līdz 2023. gadam Komisija pieņēma vairākas regulas par ekodizainu un energomarķējumu attiecībā uz ekodizaina prasībām dažādiem ražojumu veidiem.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir pastāvīgi aicinājis izvirzīt vērienīgākus energoefektivitātes mērķus un pieņemt stingrākus noteikumus.

2018. gada 17. janvārī Parlaments pieņēma [pirmā lasījuma grozījumus](#), prasot noteikt, ka līdz 2030. gadam energoefektivitāte Eiropas Savienībā ir jāpalielina vismaz par 35 %, proti, vairāk nekā par Eiropas Komisijas ierosinātajiem 30 %.

2020. gada 15. janvārī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par Eiropas zaļo kursu, kurā aicināja pārskatīt Energoefektivitātes direktīvu un Ēku energoefektivitātes direktīvu atbilstoši vērienīgākiem ES mērķiem klimata jomā. 2020. gada 17. septembrī tas pieņēma [rezolūciju](#) par ES ēku fonda energoefektivitātes potenciāla maksimālu izmantošanu, aicinot Komisiju izstrādāt konsekventus pasākumus, lai veicinātu ēku ātrāku un padziļinātāku renovāciju.

2022. gada 14. septembrī Parlaments pieņēma [grozījumu](#) nolūkā paaugstināt ES energoefektivitātes mērķrādītāju, kuru Komisija bija ierosinājusi saskaņā ar plānu *REPowerEU*, un noteikt, ka līdz 2030. gadam enerģijas galapatēriņš ir jāsamazina vismaz par 13 % salīdzinājumā ar 2020. gada prognozēm. Tas atbilst enerģijas galapatēriņa un primārās enerģijas patēriņa ierobežošanai līdz attiecīgi 740 Mtoe un 960 Mtoe.

2023. gada 14. martā Parlaments formulēja [nostāju pirmajā lasījumā](#) par to, ka ir jāpanāk, lai 2030. gadā dzīvojamās ēkas atbilstu vismaz E energosnieguma klasei un 2033. gadā – D klasei (pretstatā F un E klasei saskaņā ar Komisijas priekšlikumu), un par atbalsta pasākumiem enerģētiskās nabadzības novēršanai. Ēku, kas nav dzīvojamā sektora ēkas, un valsts sektora ēku atbilstība minētajām klasēm būtu jāpanāk līdz attiecīgi 2027. un 2030. gadam. Ierobežots skaits izņēmumu attiektos uz noteiktām īpašām ēkām (ēkas ar pieminekļa statusu, tehniskas ēkas, pagaidu kārtā izmantotas ēkas vai baznīcas, kulta vietas u. c.) un valsts sociālajiem mājokļiem, kuru īres maksa renovācijas dēļ pieaugtu tiktāl, ka to nevarētu kompensēt ar ietaupīto samaksu par enerģiju. Neaizsargātām māsaimniecībām vajadzētu būt iespējai saņemt īpašas dotācijas un subsīdijas. Parlaments un Padome pašlaik risina iestāžu sarunas.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Matteo Ciucci

11/2023

2.4.9. ATJAUNOJAMIE ENERGORESURSI

Atjaunojamie enerģijas avoti (vēja enerģija, saules enerģija, hidroelektroenerģija, okeāna enerģija, ģeotermālā enerģija, biomasas un biodeģviela) ir fosilā kurināmā alternatīvas, kas palīdz samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas, dažādot energoapgādi un samazināt atkarību no nedrošajiem un nepastāvīgajiem fosilā kurināmā, jo īpaši naftas un gāzes, tirgiem. Atjaunīgos energoresursus veicinošs ES tiesiskais regulējums ir būtiski attīstījies pēdējos 15 gados. 2021. gadā atjaunīgā enerģija veidoja 21,8 % no ES enerģijas bruto galapatēriņa. Likumdevēji 2023. gadā palielināja ES 2030. gada atjaunīgās enerģijas mērķrādītāju līdz 42,5 %, cenšoties sasniegt 45 %.

JURIDISKAIS PAMATS UN MĒRĶI

[Līguma par Eiropas Savienības darbību](#) 194. pants.

SASNIEGUMI

A. Atjaunojamo energoresursu direktīva

1. Atjaunojamo energoresursu direktīva – ceļā uz 2020. gadu

Sākotnējā Atjaunojamo energoresursu direktīvā, kas pieņemta 2009. gada 23. aprīlī, tika noteikts, ka līdz 2020. gadam 20 % no ES bruto enerģijas galapatēriņa un 10 % no katras dalībvalsts enerģijas patēriņa transporta jomā jābūt iegūtam no atjaunīgajiem energoresursiem. Direktīva noteica un apstiprināja obligātos valstu mērķrādītājus, kas atbilst ES vispārējam mērķim, un aicināja dalībvalstis izstrādāt indikatīvas trajektorijas savu mērķu izpildei, iesniegt valsts atjaunojamo energoresursu rīcības plānus un reizi divos gados publicēt savu valsts [progresu ziņojumu](#) par atjaunojamiem energoresursiem. Tajā ir izklāstīti dažādi mehānismi, ko dalībvalstis var izmantot, lai veicinātu ieguldījumus atjaunīgajos energoresursos, piemēram, atbalsta shēmas, izcelsmes apliecinājumi, kopīgi projekti, sadarbība ar trešām valstīm, kā arī biodeģvielas ilgtspējas kritēriji.

2018. gada decembrī paketes "[Tīru enerģiju ikvienam Eiropā](#)" ietvaros stājās spēkā pārskatītā [Atjaunojamo energoresursu direktīva](#). Šajā direktīvā, kas ES dalībvalstīm līdz 2021. gada jūnijam bija jātransponē savos valsts tiesību aktos, ir noteikts jauns saistošais ES atjaunīgo energoresursu mērķrādītājs, proti, līdz 2030. gadam panākt šādu resursu īpatsvaru 32 % apmērā no bruto enerģijas galapatēriņa un līdz 14 % palielināt atjaunīgās degvielas īpatsvaru transporta nozarē. Saskaņā ar [Regulu \(ES\) 2018/1999](#) ES dalībvalstis enerģētikas jomā piedāvā savus nacionālos mērķrādītājus un izstrādā 10 gadu nacionālos enerģētikas un klimata plānus ([NEKP](#)), kas attiecībā uz 2021.–2030. gada periodu bija jāiesniedz līdz 2023. gada martam. NEKP uzraudzību nodrošina, reizi divos gados iesniedzot progresu ziņojumus, un tos vērtē arī Komisija, kura var veikt pasākumus ES līmenī, lai panāktu minēto plānu saskaņotību ar kopējiem ES mērķrādītājiem.

2. Atjaunojamo energoresursu direktīva – ceļā uz 2030. gadu

Pārskatītā [Atjaunojamo energoresursu direktīva](#), kas atjaunināta ar [Direktīvu \(ES\) 2023/2413](#), ir trīs būtisku grozījumu rezultāts. 2021. gada jūlijā paketes "[Gatavi](#)

[mērķrādītājam 55 %](#)” ietvaros tika veikts pirmais grozījums, kura mērķis bija saskaņot Savienības atjaunīgās enerģijas mērķrādītājus ar tās jaunajām klimatiskajām iecerēm, proti, līdz 2030. gadam palielināt saistošo ES atjaunīgo energoresursu mērķrādītāju līdz 40 % un, nosakot papildu apakšmērķus, veicināt atjaunīgo degvielu, piemēram, ūdeņraža, izmantošanu rūpniecībā un transportā. 2022. gada maijā [plāna REPowerEU](#) ietvaros, ņemot vērā Krievijas uzsākto agresiju pret Ukrainu, ar otro grozījumu centās paātrināt pāreju uz tīru enerģiju saskaņā ar lēmumu pakāpeniski izbeigt atkarību no Krievijas fosilā kurināmā, līdz 2030. gadam palielinot saistošo ES atjaunīgo energoresursu mērķrādītāju līdz 45 %, uzstādot siltumsūkņus, palielinot saules fotoelementu jaudu un importējot atjaunīgo ūdeņradi un biometānu. 2022. gada novembrī tika izdarīts trešais grozījums (ar Padomes regulu), kura mērķis bija paātrināt atjaunīgās enerģijas izvēršanu, nosakot, ka atjaunīgās enerģijas stacijas ir sevišķi svarīgās sabiedrības interesēs, ļaujot ātrāk piešķirt atļauju atjaunīgās enerģijas projektiem un paredzot konkrētas atkāpes no ES vides tiesību aktiem.

2023. gada oktobrī Atjaunojamo energoresursu direktīvas (AED) atjauninātajā versijā atjaunīgo energoresursu mērķrādītājs 2030. gadam tika [palielināts](#) līdz 42,5 % līdz 2030. gadam, vienojoties, ka dalībvalstis centīsies sasniegt 45 %. Jaunā direktīva paātrina atļauju piešķiršanas procedūras jaunām atjaunojamās enerģijas elektrostacijām, piemēram, saules enerģijas paneļiem vai vējturbīnām, un nosaka maksimālo laiku jaunu iekārtu apstiprināšanai līdz 12 mēnešiem atjaunīgās enerģijas ražošanai izdevīgajās teritorijās un līdz 24 mēnešiem citās vietās. Transporta nozarē tā nosaka vai nu līdz 2030. gadam panākt atjaunīgo energoresursu enerģijas īpatsvaru 29 % apmērā, vai arī par 14,5 % samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas, plašāk izmantojot modernās biodegvielas un nebioloģiskas izcelsmes atjaunīgās degvielas, piemēram, ūdeņradi. Rūpniecības nozarei direktīva ievieš saistošus atjaunīgā ūdeņraža īpatsvara mērķrādītājus – 42 % no kopējā ūdeņraža patēriņa līdz 2030. gadam un 60 % – līdz 2035. gadam, kā arī indikatīvu mērķrādītāju – atjaunīgo energoresursu gada vidējo pieaugumu par 1,6 procentpunktiem. Tā ievieš arī indikatīvu mērķrādītāju dalībvalstīm, proti, līdz 2030. gadam panākt, ka 5 % no jaunuzstādītās atjaunīgās enerģijas jaudas iegūst no inovatīvām tehnoloģijām.

B. Eiropas zaļais kurss

Ar 2019. gada 11. decembrī pieņemto [Eiropas zaļo kursu](#) tika pausta apņemšanās risināt enerģētikas, klimata un vides problēmas un līdz 2050. gadam panākt klimatneitralitāti saskaņā ar Parīzes nolīgumu. Energosistēmas pārveidei ir būtiska nozīme, jo enerģijas ražošana un izmantošana rada vairāk nekā 75 % no ES siltumnīcefekta gāzu emisijām.

2021. gada jūlijā un decembrī ar paketi “[Gatavi mērķrādītājam 55 %](#)” – priekšlikumu kopumu ES enerģētikas, klimata un bioloģiskās daudzveidības tiesību aktu pārskatīšanai un atjaunināšanai – Eiropas zaļais kurss tika ieviests praksē. Paketē bija iekļauti priekšlikumi Atjaunojamo energoresursu direktīvai, Energoefektivitātes direktīvai, Enerģijas nodokļu direktīvai, Ēku energoefektivitātes direktīvai, Ūdeņraža un dekarbonizētas gāzes tirgus paketei, regulai par metāna emisiju samazināšanu enerģētikas sektorā un Sociālajam klimata fondam, kā arī vairāki citi priekšlikumi.

Pēc Krievijas uzsāktās agresijas pret Ukrainu ar [REPowerEU](#) plānu 2022. gada martā un maijā tika grozīta pakete “[Gatavi mērķrādītājam 55 %](#)”, lai pakāpeniski izbeigtu atkarību no Krievijas fosilā kurināmā. Pamatojoties uz [REPowerEU](#), ES pieņēma vairākus pasākumus, tostarp [Atļauju piešķiršanas regulu](#), kas vienkāršoja un paātrināja

atļauju piešķiršanas atjaunīgajiem energoresursiem procedūras, galveno uzmanību pievēršot konkrētām tehnoloģijām un projektiem, piemēram, saules fotoelementiem, vēja enerģijai un siltumsūkņiem, kā arī energoatjaunināšanai.

Sarunās par šiem svarīgajiem dokumentiem ir panākts ievērojams progress, un 2023. gadā tie lielā mērā jau ir pabeigti.

1. No atjaunīgajiem resursiem iegūtas enerģijas finansēšanas mehānisms

Ar [Regulu 2020/1294](#) izveido ES finansēšanas mehānismu, kura mērķis ir palīdzēt valstīm sasniegt savus individuālos un kolektīvos atjaunīgās enerģijas mērķrādītājus. Šāds mehānisms savieno valstis, kas iegulda projektu finansēšanā (ieguldītājas valstis), ar valstīm, kuras piekrīt, ka to teritorijā tiek īstenoti jauni projekti (uzņēmējas valstis). Komisija izklāsta, kāda ir mehānisma īstenošanas sistēma un finansēšanas līdzekļi, un nosaka, ka mehānismam atbilstošas darbības var finansēt ar dalībvalstu, ES fondu vai privātā sektora ieguldījumu. Enerģijas apjoms, kas saražots šī mehānisma izmantošanas rezultātā, tiks ņemts vērā, nosakot atjaunīgo energoresursu mērķrādītājus visām iesaistītajām valstīm.

C. Turpmākie pasākumi

1. Eiropas enerģētikas tīkls

Eiropas enerģētikas tīkls (*TEN-E*) ir politikas elements, ar ko mērķtiecīgi iecerēts savienot ES dalībvalstu enerģētikas infrastruktūru. [TEN-E regulā](#) saskaņā ar 2050. gada klimatneitralitātes mērķi ir paredzēti ES noteikumi par pārrobežu energoinfrastruktūru. Tajā ir norādīti 11 prioritārie koridori un trīs prioritārās tematiskās jomas, noteikti jaunie kopīgu interešu projekti (KIP) dalībvalstīm, ierosināti savstarpēju interešu projekti (SIP) ES un trešo valstu attiecību kontekstā, akcentēta jūras vēja enerģijas projektu nozīme un liegta iespēja izmantot ES finansējumu turpmākiem dabasgāzes projektiem. Regula veicina atjaunīgās enerģijas un jaunu tīras enerģijas tehnoloģiju integrāciju energosistēmā, savieno no Eiropas enerģijas tirgiem patlaban izolētus reģionus un nostiprina jau izveidotos pārrobežu starpsavienojumus, sekmē sadarbību ar partnervalstīm un piedāvā risinājumus, kas ļauj vienkāršāk un ātrāk īstenot atļauju un apstiprinājumu piešķiršanas procedūras.

2. Enerģijas nodokļu direktīvas pārskatīšana

Komisija 2021. gada jūlijā publicēja [priekšlikumu](#) par Enerģijas nodokļu direktīvas ([Direktīva 2003/96/EK](#)) pārskatīšanu, piedāvājot nodokļu uzlikšanu energoproduktiem saskaņot ar ES enerģētikas un klimata politikas nostādņem, veicināt tīras tehnoloģijas un likvidēt novecojušus izņēmumus un zemākās likmes, kas patlaban mudina izmantot fosilā kurināmā resursus.

D. Ar konkrētiem resursiem saistīti jautājumi

1. Saules enerģija

Ar plānu *REPowerEU* ieviestās stratēģijas mērķis ir līdz 2025. gadam divkārtot saules fotoelementu jaudu un līdz 2030. gadam panākt, ka šādu uzstādīto elementu jauda sasniedz 600 GW. Minētajā plānā iestrādāts arī pakāpeniski īstenojams juridisks pienākums uz jaunām sabiedriskām, komerciālām un dzīvojamām ēkām uzstādīt saules enerģijas paneļus un stratēģija, kuru īstenojot jāpanāk, ka divreiz ātrākā tempā tiek izvērsta siltumsūkņu izmantošana centralizētajās un komunālajās siltumapgādes sistēmās. Turklāt saskaņā ar minēto plānu dalībvalstīm ir jānoskaidro, kuras teritorijas ir

izdevīgas atjaunojamās enerģijas ražošanai, un jāpieņem tām atbilstoši izstrādāti plāni ar īsākām un vienkāršākām atļauju piešķiršanas procedūrām.

2. Biomasa, biodegviela un ūdeņradis

[Atjaunojamo energoresursu direktīvā \(\(ES\) 2018/2001\)](#) ir noteikts mērķrādītājs līdz 2025. gadam panākt 1 % un līdz 2030. gadam – 5,5 % moderno biodegvielu, biogāzes un nebioloģiskas izcelsmes atjaunīgo degvielu (*RFNBO*) īpatsvaru transporta nozarē.

2020. gada jūlijā ES [Energosistēmas integrācijas](#) stratēģijā un [ūdeņraža](#) stratēģijā tika izvirzīti trīs mērķi: līdz 2024. gadam ir jāpanāk, ka ES ir no atjaunojamiem resursiem iegūta ūdeņraža elektrolīzeri ar vismaz 6 GW lielu jaudu un ka no atjaunojamiem resursiem tiek saražots līdz pat 1 miljonom tonnu ūdeņraža; līdz 2030. gadam ir jāpanāk, ka ES ir no atjaunojamiem resursiem iegūta ūdeņraža elektrolīzeri ar vismaz 40 GW lielu jaudu un ka no atjaunojamiem resursiem tiek saražots līdz pat 10 miljoniem tonnu ūdeņraža; un ir jāpanāk atjaunīgā ūdeņraža plaša mēroga ieviešana no 2030. gada. Komisija ar plānu *REPowerEU* 2022. gada maijā noteica mērķrādītāju 2030. gadam – saražot un importēt 10 miljonus tonnu atjaunīgā ūdeņraža. 2023. gada oktobrī Atjaunojamo energoresursu direktīvā tika noteikts indikatīvs mērķrādītājs, proti, panākt, ka līdz 2030. gadam atjaunīgā ūdeņraža īpatsvars ir 42 % no kopējā ūdeņraža patēriņa un līdz 2035. gadam – 60 % no kopējā ūdeņraža patēriņa rūpniecībā.

3. Atkrastes vēja enerģija

2020. gada 19. novembrī Komisija publicēja ES [Atkrastes atjaunīgās enerģijas](#) stratēģiju, kuras mērķis ir palielināt no atkrastes atjaunīgajiem energoresursiem ES saražotās elektroenerģijas apjomu no 12 GW 2020. gadā līdz vairāk nekā 60 GW 2030. gadā un līdz 300 GW 2050. gadā. [TEN-E regula](#), kas stājās spēkā 2022. gada jūnijā, ievieš nesaistošas reģionālās vienošanās atkrastes atjaunīgās enerģijas izvēršanai. 2023. gada janvārī dalībvalstis vienojās par augstākiem nesaistošiem mērķiem atkrastes atjaunīgās enerģijas ražošanai 111 GW un 317 GW apmērā attiecīgi līdz 2030. un 2050. gadam.

4. Okeāna enerģija

2014. gada janvārī Komisija publicēja plānu rīcībai [jūras enerģijas](#) jomā, lai palīdzētu īstenot jūru un okeānu enerģijas potenciālu, tostarp viļņu, plūdmaiņu, termālās enerģijas konversijas un sāļuma gradienta spēka izmantošanu. [Atkrastes atjaunīgās enerģijas](#) stratēģijā ir arī uzsvērts, ka līdz 2030. gadam būs jāpanāk 5 reizes lielāka un līdz 2050. gadam – 25 reizes lielāka šādas enerģijas izmantošanas jauda.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments konsekventi ir atbalstījis atjaunojamo energoresursu izmantošanu un uzsvēris, ka ir svarīgi noteikt obligātus mērķus 2020. gadam, kā arī 2030. gadam.

Ņemot vērā 2018. gadā plānoto Atjaunojamo energoresursu direktīvas pārskatīšanu, Parlaments 2018. gada janvārī [atbalstīja](#) ierosinājumu noteikt Savienībai saistošu vismaz 35 % atjaunojamo energoresursu īpatsvara mērķrādītāju 2030. gadam un nostiprināja tiesības uz pašpatēriņu. Pēc sarunām ar Padomi saistošais mērķrādītājs ES tika samazināts – vismaz 32 %.

Parlaments 2020. gada janvārī pieņēma [rezolūciju](#) par Eiropas zaļo kursu, kurā pieprasīja Atjaunojamo energoresursu direktīvu pārskatīt un noteikt saistošus

nacionālos mērķrādītājus katrai dalībvalstij, kā arī ieteica visās nozarēs un politikas jomās iestrādāt principu “energoefektivitāte pirmajā vietā”.

Parlaments 2021. gada maijā pieņēma [rezolūciju](#) par ES Energosistēmas integrācijas stratēģiju un [rezolūciju](#) par ES Ūdeņraža stratēģiju, kurās atbalstīta izvēle par labu dekarbonizācijai un elektroenerģijas un ūdeņraža iegūšanai no atjaunojamiem resursiem, un aicināja Komisiju piešķirt zaļajam ūdeņradim izcelsmes apliecinājumu un veicināt atjaunojamo energoresursu plašāku izmantošanu.

Parlaments 2022. gada februārī pieņēma [rezolūciju](#) par Eiropas Atkrastes atjaunīgās enerģijas stratēģiju. Rezolūcijā ir norādīts, ka 70–79 GW uzstādītā atkrastes vēja enerģijas iekārtu jauda būtu vajadzīga, lai līdz 2030. gadam izmaksu ziņā konkurētspējīgi panāktu siltumnīcefekta gāzu emisijas apjoma samazināšanos par 55 %, un ir pausts aicinājums līdz 2030. gadam pārsniegt šo mērķi, panākot vairāk nekā 55 % samazinājumu.

2022. gada septembra [pirmā lasījuma nostājā](#) par Atjaunojamo energoresursu direktīvas pārskatīšanu Parlaments atbalstīja Komisijas priekšlikumu līdz 2030. gadam līdz 45 % palielināt atjaunīgo energoresursu īpatsvaru ES enerģijas galapatēriņā.

2023. gada oktobra sarunās Parlaments ar Padomi vienojās atjaunīgo energoresursu mērķrādītāju palielināt līdz 42,5 %, cenšoties sasniegt 45 %, tādējādi gandrīz dubultojojot atjaunīgās enerģijas pašreizējo īpatsvaru ES.

Plašāka informācija par šo tematu pieejama [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas \(ITRE\) komitejas tīmekļa vietnē](#).

[Apmeklējiet Eiropas Parlamenta mājaslapu par atjaunīgo energoresursu izmantošanu.](#)

Matteo Ciucci
11/2023

2.4.10. KODOLENERĢIJA

Kodolenerģija ir svarīga mazoglekļa alternatīva fosilajam kurināmajam. Tā veido gandrīz 26 % no ES kopā saražotās elektroenerģijas. Tomēr pēc Černobiļas katastrofas 1986. gadā un Fukušimas katastrofas 2011. gadā kodolenerģija tiek vērtēta ļoti pretrunīgi. Dalībvalstis pašas izvēlas, vai iekļaut kodolenerģiju savā energoresursu struktūrā, bet ES tiesību aktu mērķis ir uzlabot kodolspēkstaciju drošības standartus un garantēt, ka kodolatkritumi tiek droši apstrādāti un apglabāti.

JURIDISKAIS PAMATS

Eiropas Atomenerģijas kopienas dibināšanas līguma ([Euratom līgums](#)) 40.–52. pants (investīcijas, kopuzņēmumi un piegādes) un 92.9999. pants (kodolmateriālu kopējais tirgus).

MĒRĶI

Pagājušā gadsimta 50. gados, lai novērstu tradicionālo energoresursu vispārēju nepietiekamību, sešas dibinātājvalstis apsvēra iespējas izmantot kodolenerģiju, to uzskatot par līdzekli enerģētiskās neatkarības iegūšanai. Tā kā katra valsts atsevišķi nespēja nodrošināt vajadzīgās investīcijas kodolenerģētikā, dibinātājvalstis apvienojās, lai izveidotu Eiropas Atomenerģijas kopienu.

SASNIEGUMI

A. Kodoldrošība

Kodoldrošība aptver kodoliekārtu drošu ekspluatāciju, pretradiācijas aizsardzību un kodolmateriālu drošības pasākumu piemērošanu trešās valstīs. ES mērķis ir veicināt efektīvu kodoldrošības kultūru, tostarp piemērojot augstākos kodoldrošības un radiācijas standartus. Katrai dalībvalstij ir jāizveido sava sistēma kodoldrošības prasību ievērošanai, kodolspēkstaciju licencēšanai un uzraudzībai, kā arī normatīvo aktu īstenošanai. ES prioritārais uzdevums ir arī veicināt atbildīgu un drošu izlietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanu, kā arī bijušo kodolobjektu un iekārtu dezekspluatāciju un sanāciju.

1. Leģislatīvais darbs

a. Euratom līgums

Ar Drošības pamatstandartu direktīvu ([2013/59/Euratom](#)) nosaka vienotus drošības pamatstandartus darbinieku, sabiedrības locekļu un pacientu veselības aizsardzībai. Tajā ir noteikti precīzi parametri, kā arī ir atstāta vieta nelielai rīcības brīvībai. Direktīvu piemēro ne vien parastos apstākļos, bet tā attiecas arī uz paredzamām un avārijas apstārošanas situācijām. Ārkārtas situāciju gatavības un reaģēšanas prasības tika pastiprinātas, lai tajās ņemtu vērā 2011. gada Fukušimas kodolavārijā gūto pieredzi.

b. Kodoldrošuma direktīva

Pēc Fukušimas kodolavārijas Komisija veica visaptverošu riska un drošības novērtējumu visās ES kodolspēkstacijās, lai novērtētu kodoliekārtu drošumu un izturību ārkārtēju dabas katastrofu gadījumā. Komisija kopumā pozitīvi novērtēja spēkā esošos

ES drošības standartus, tajā pašā laikā uzsverot, ka ir vajadzīgi papildu uzlabojumi, lai panāktu to labāku saskaņotību starp dalībvalstīm un tos pielāgotu starptautiskajai paraugpraksi ([COM\(2012\)0571](#)). Kopā ar Eiropas Kodoldrošības jomas regulatoru grupu Komisija ir izstrādājusi salīdzinošus valstu rīcības plānus ES reaktoru fiziskas modernizācijas plānošanai.

2014. gadā tika atjaunināti ES mēroga drošības noteikumi attiecībā uz kodoliekārtām ([Direktīva 2014/87/Euratom](#)). Komisija 2015. gada februārī ierosināja, ka ir jāpārskata informācijas prasības, kas noteiktas *Euratom* līguma 41. un 44. pantā, lai tās pieskaņotu jaunajām politikas attīstības tendencēm.

Komisija 2018. gadā iesniedza priekšlikumu Padomes regulai, ar kuru izveido Eiropas Starptautiskās kodoldrošuma sadarbības instrumentu ([Padomes Regula \(Euratom\) 2021/948](#)), kas aizstāj iepriekšējo kodoldrošuma sadarbības instrumentu un papildina Kaimiņattiecību, attīstības sadarbības un starptautiskās sadarbības instrumentu, pamatojoties uz Eiropas Atomenerģijas kopienas dibināšanas līgumu ([COM\(2018\)0462](#)).

2021. gada 14. jūnijā stājās spēkā jaunais Eiropas Starptautiskās kodoldrošuma sadarbības instruments, un tā finansējums 2021.–2027. gada periodā ir 300 miljoni EUR.

2. Pretradiācijas aizsardzība

Jonizējošā starojuma iedarbība būtiski apdraud cilvēku veselību un vidi. Padomes 2013. gada 5. decembra [Direktīvā \(2013/59/Euratom\)](#) ir noteikti drošības pamatstandarti aizsardzībai pret jonizējošā starojuma iedarbības radītajiem draudiem. Ar minēto direktīvu aizstājot piecas citas, ES tiesību akti tika vienkāršoti un tika ieviestas saistošas prasības attiecībā uz aizsardzību pret iekštelu radonu, būvmateriālu izmantošanu un vidē nonākuša kodoliekārtu radioaktīvā piesārņojuma ietekmes uz vidi novērtējumu. Turklāt Padomes Direktīva [2013/51/Euratom](#) attiecas uz radioaktīvo vielu uzraudzību ūdenī, kas paredzēts lietošanai uzturā.

Vairākas regulas (tostarp [Komisijas Īstenošanas regula \(ES\) 2020/1158](#)) paredz nosacījumus, kas reglamentē lauksaimniecības produktu importu no trešām valstīm. Tās pieņemtas pēc avārijas Černobiļas atomelektrostacijā. [Padomes Regula \(Euratom\) 2016/52](#) nosaka maksimālos pieļaujamos pārtikas un barības radioaktīvā piesārņojuma līmeņus pēc kodolavārijas vai kādas citas radiācijas avārijsituācijas.

[Euratom un Apvienotās Karalistes nolīgums](#) regulē abu pušu [attiecības kodolenerģijas jomā pēc Brexit](#) un paredz stabilu sistēmu turpmākajai sadarbībai un tirdzniecībai ar Apvienoto Karalisti šajā jomā.

3. Radioaktīvo vielu un atkritumu pārvadāšana

Sistēma iepriekšēju atļauju piešķiršanai radioaktīvo atkritumu pārvadājumiem ES tika izveidota 1992. gadā un ievērojami grozīta ar Padomes 2006. gada 20. novembra Direktīvu [2006/117/Euratom](#) par radioaktīvo atkritumu un lietotās kodoldegvielas pārvadājumu uzraudzību un kontroli. Par direktīvas īstenošanu saskaņā ar tās 20. pantu dalībvalstīm reizi trijos gados jāziņo Komisijai. Padomes Regulā ([Euratom](#)) [Nr. 1493/93](#) ir paredzēti noteikumi par to, kā kontrolēt radioaktivitātes starojuma avotu pārvadājumus starp ES valstīm.

4. Atkritumu apsaimniekošana

Tiesiskais regulējums atkritumu apsaimniekošanai ES tika izveidots 2011. gadā ar Padomes [Direktīvu 2011/70/Euratom](#), ar ko izveido Kopienas sistēmu lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu atbildīgai un drošai apsaimniekošanai. Tā paredz cieši uzraudzīt dalībvalstu programmas par šādu atkritumu galīgo glabātavu būvēšanu un pārvaldību un nosaka juridiski saistošus drošuma standartus. Dalībvalstis savas pirmās valsts programmas publicēja 2015. gadā un tagad reizi trijos gados iesniedz nacionālos ziņojumus par šīs direktīvas īstenošanu.

5. Dezespluatācija

Kodoliekārtas dezekspluatācija ietver vairākas darbības: no iekārtas slēgšanas un kodolmateriāla aizvākšanas līdz teritorijas atjaunošanai un radioloģiskā apdraudējuma pilnīgai novēršanai. Galīgā atbildība šajā jomā ir dalībvalstīm. Komisija 2018. gada jūnijā pieņēma divus priekšlikumus Padomes regulai ([COM/2018/0466](#) un [COM/2018/0467](#)), ar ko izveido īpašas finanšu programmas kodoliekārtu dezekspluatācijai un ar kodolspēkstacijām saistīto radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanai Bulgārijā (Kozloduja), Slovākijā (Bohunice) un Lietuvā (Ignalina), kā arī Komisijas Kopīgā pētniecības centra kodolpētniecības iekārtu četrus objektos. Ierosinātais budžeta piešķirums 2021.–2027. gadam tika noteikts šādi:

- 466 miljoni EUR, paredzot, ka minētajā periodā maksimālais ES līdzfinansējums Kozlodujas un Bohunices programmai ir līdz 50 %;
- 552 miljoni EUR, paredzot, ka minētajā periodā maksimālais ES līdzfinansējums Ignalinas programmai ir 86 %.

Padomes Regula ([Euratom](#)) [2021/100](#) un Regula ([ES](#)) [2021/101](#) tika pieņemtas 2021. gada 25. janvārī. Tās stājas spēkā 2021. gada 21. februārī un tiek piemērotas kopš 2021. gada 1. janvāra.

6. Kodolmateriālu drošības kontrole

Vairākas regulas ir pieņemtas un grozītas nolūkā izveidot drošības kontroles sistēmu, kas ļauj pārliecināties, ka kodolmateriālus izmanto tikai tiem mērķiem, kurus deklarējuši to lietotāji, un ka tiek ievērotas starptautiskās saistības, piemēram, Komisijas [Regula \(Euratom\) Nr. 302/2005](#). Šāda drošības kontrole aptver visu kodoldegvielas ciklu, sākot no kodolmateriālu ieguves dalībvalstīs, kā arī šādu materiālu ievēšanu no trešām valstīm un izvešanu ārpus ES. Komisija ir atbildīga par to kodolmateriālu kontroli ES, kas paredzēti nemilitāriem mērķiem.

B. Pētniecība, mācības un informācija kodolenerģijas jomā

ES kodolpētījumus finansē no daudzgadu pamatprogrammām. *Euratom* pētniecības un mācību programma papildina Pētniecības un inovācijas pamatprogrammu "Apvārsnis 2020", taču nav tajā iekļauta. *Euratom* programmai 2021.–2025. gadā paredzētā summa viedo 1,38 miljardus EUR, kas ir sadalīti trim konkrētām programmām: netiešiem pasākumiem kodolsintēzes pētniecības jomā (583 miljoni EUR), kodola skaldīšanai un pretradiācijas aizsardzībai (266 miljoni EUR) un EK Kopīgā pētniecības centra darbībām (532 miljoni EUR).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Saskaņā ar *Euratom* līgumu Eiropas Parlamentam ir tikai konsultatīvas pilnvaras lēmumu pieņemšanā. Neraugoties uz to, Parlaments ir konsekventi uzsvēris, ka

ir skaidri jānošķir ES iestāžu un dalībvalstu pienākumi, jāstiprina ES regulējums attiecībā uz dažādiem kodoliekārtu aspektiem un ir svarīgi uzlabot drošuma un vides aizsardzības prasības.

Parlaments [2011. gada jūlija rezolūcijā](#) par enerģētikas infrastruktūras prioritātēm 2020. gadam un pēc tam pauda stingru atbalstu Komisijas lēmumam veikt ES kodolspēkstaciju noturības testus. 2013. gada martā tika pieņemta [papildu rezolūcija](#), kurā norādīti Komisijas 2012. gadā veikto noturības testu trūkumi un pieprasīts tajos iekļaut papildu kritērijus, jo īpaši attiecībā uz materiāla nolietojumu, cilvēku kļūdām un reaktoru korpusu bojājumiem. Parlaments iestājās par drošības uzlabojumu pilnīgu ieviešanu.

Parlaments savā [2011. gada jūnija pirmā lasījuma nostājā](#) par priekšlikumu Padomes direktīvai par lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanu atbalstīja Komisijas priekšlikumu pilnībā aizliegt radioaktīvo atkritumu eksportu, turpretī Padome uzskatīja, ka eksports būtu jāatļauj vienīgi saskaņā ar ļoti stingriem nosacījumiem.

Pēc Fukušimas katastrofas 2013. gada 14. martā Parlaments [rezolūcijā par Eiropas Savienības kodolspēkstaciju riska un drošības novērtējumiem](#) (“noturības testi”) ne tikai atbalstīja Komisijas lēmumu pārbaudīt Eiropas kodoliekārtas, veicot noturības testus, bet arī kritizēja šādu testu tvēruma ierobežojumus un prasīja nākotnē iekļaut arī citus kritērijus.

Parlaments savā [2013. gada oktobra pirmā lasījuma nostājā](#) par priekšlikumu Padomes direktīvai, ar kuru nosaka drošības pamatstandartus aizsardzībai pret jonizējošā starojuma radītajām briesmām, vēlreiz prasīja mainīt tās juridisko pamatu. Tas paplašināja direktīvas darbības jomu attiecībā uz visām plānotām, esošām, nejausām vai avārijas apstārojuma situācijām, noteica stingrākus atļautā apstārojuma dozu robežlielumus un pastiprināja sodus un zaudējumu atlīdzināšanas prasības. Tas arī uzlaboja sabiedrības informēšanas sistēmu.

Komisija 2021. gada 21. aprīlī veica vairākus grozījumus ES Taksonomijas regulā ([Regula \(ES\) 2020/852](#)), kuri stājās spēkā 2020. gada jūlijā, tā uzsverot kodolenerģijas iekļaušanu taksonomijā. Noteikumi, kas izklāstīti ES taksonomijas Deleģētajā aktā par klimatisko komponentu ([Komisijas Deleģētā regula \(ES\) 2021/2139](#)), paredz sīki izstrādātus zaļā finansējuma kritērijus, taču neskar gāzes un kodolenerģijas izmantošanu, par ko Parlaments pieņems atsevišķu lēmumu vēlākā posmā.

Parlaments 2022. gada 1. marta [rezolūcijā par Krievijas agresiju pret Ukrainu](#) kategoriski noraida Krievijas “retoriku par iespējamu masu iznīcināšanas ieroču izmantošanu”, atgādinot Krievijai par tās starptautiskajām saistībām un brīdinot par draudiem, ko rada konflikta kodoleskalācija.

Parlaments [2022. gada 7. aprīļa rezolūcijā](#) par Eiropadomes 2022. gada 24. un 25. marta sanāksmes secinājumiem, tostarp par jaunākajiem notikumiem saistībā ar karu Ukrainā un ES sankcijām pret Krieviju, un to īstenošanu, prasa noteikt papildu represīvos pasākumus, tostarp “nekavējoties noteikt pilnīgu embargo Krievijas naftas, ogļu, kodoldegvielas un gāzes importam”, tiem pievienojot plānu par to, kā nodrošināt ES energoapgādes drošību, kā arī stratēģiju “sankciju atcelšanai gadījumā, ja Krievija veic pasākumus, lai atjaunotu Ukrainas neatkarību [...]”. Parlaments arī nosodīja to, ka Krievijas spēki ir ieņēmuši aktīvās vai demontētās kodoliekārtas un objektus Ukrainas teritorijā.

Parlaments, kurš iepriekš bija paudis iebildumu pret [ES taksonomiju papildinošo deleģēto aktu par klimatisko komponentu](#), kurā konkrētas darbības kodolenerģijas un gāzes jomā ar stingriem nosacījumiem bija iekļautas to saimniecisko darbību sarakstā, uz ko attiecas ES taksonomija, tomēr nolēma 2022. gada 11. jūlijā nenoteikt veto Komisijas priekšlikumam.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Corinne Cordina
10/2023

2.5. VIDES POLITIKA

2.5.1. VIDES POLITIKA: VISPĀRĪGI PRINCIPI UN PAMATSISTĒMA

Eiropas vides politikas pamatā ir piesardzības princips, preventīvas darbības princips un princips, ka piesārņojums ir jānovērš, novēršot tā cēloni, kā arī princips “piesārņotājs maksā”. ES saskaras ar sarežģītām vides problēmām, sākot no klimata pārmaiņām un bioloģiskās daudzveidības zuduma līdz resursu noplicināšanai un piesārņojumam. Vides politika nesēn ir izvirzīta ES politikas veidošanas priekšplānā, jo Komisija ir aizsākusi Eiropas zaļo kursu (2019) kā galveno ekonomiskās izaugsmes stratēģijas virzītājspēku.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 11. pants un 191.–193. pants. ES ir kompetenta rīkoties visās vides politikas jomās, piemēram, gaisa un ūdens piesārņojums, atkritumu apsaimniekošana un klimata pārmaiņas. Tās darbības joma ir ierobežota, ņemot vērā subsidiaritātes principu un nepieciešamību panākt vienprātību Padomē tādās jomās kā fiskālie jautājumi, pilsētu un lauku teritoriju plānošana, zemes izmantošana, ūdens resursu kvantitatīva apsaimniekošana, energoavotu izvēle un energoapgādes struktūra.

AIZSĀKUMI UN ATTĪSTĪBA

ES vides politikas izstrāde aizsākās 1972. gada Eiropadomes sanāksmē Parīzē, kuras laikā valstu un valdību vadītāji (pēc pirmās ANO konferences par vidi) paziņoja, ka ir vajadzīga Kopienas vides politika, kas tiktu īstenota papildus ekonomikas politikai, un aicināja izstrādāt rīcības programmu minētajā jomā. Vienotajā Eiropas aktā, ko pieņēma 1987. gadā, tika iekļauta jauna “Vides sadaļa”, kas bija pirmais juridiskais pamats vienotai vides politikai, kuras mērķis ir saglabāt vides kvalitāti, aizsargāt cilvēka veselību un nodrošināt dabas resursu racionālu izmantošanu. Turpmākās Līgumu pārskatīšanās Kopienas saistības vides aizsardzības jomā tika arvien vairāk nostiprinātas, un tika palielināta Eiropas Parlamenta ietekme šīs jomas politikas izstrādē. Ar Māstrihtas līgumu (1993) vide kļuva par oficiālu ES politikas jomu, tika ieviesta koplēmuma procedūra un lēmumu pieņemšana ar kvalificētu balsu vairākumu Padomē kļuva par parasto procedūru. Ar Amsterdamas līgumu (1999) noteica pienākumu integrēt vides aizsardzību visos ES nozaru politikas virzienos nolūkā sekmēt ilgtspējīgu attīstību. Līdz ar Lisabonas līgumu (2009) par īpašu mērķi kļuva klimata pārmaiņu apkarošana (2.5.2.), kā arī ilgtspējīga attīstība attiecībās ar trešām valstīm. Turklāt Lisabonas līgums piešķir ES juridiskas personas statusu, kas ļauj ES noslēgt starptautiskus nolīgumus. Šie soļi un tādas svarīgas iniciatīvas kā Eiropas zaļais kurss un [Eiropas Klimata akts](#) nostiprināja ES kā svarīga dalībnieka lomu globālajā vides politikā.

VISPĀRĪGI PRINCIPI

ES vides politikas pamatā ir piesardzības princips, preventīvas darbības princips un princips, ka piesārņojums ir jānovērš, novēršot tā cēloni, kā arī princips “piesārņotājs maksā”. Piesardzības princips ir riska pārvaldības instruments, ko izmanto, ja

zinātnisku pierādījumu līmenī pastāv nenoteiktība attiecībā uz iespējamu risku cilvēka veselībai vai videi, kas izriet no noteiktas darbības vai politikas. Piemēram, ja rodas šaubas par kāda ražojuma iespējami kaitīgu ietekmi un ja pēc objektīva zinātniska novērtējuma veikšanas nenoteiktība saglabājas, saskaņā ar minēto principu šis ražojums ir jāizņem no tirdzniecības. Šādiem pasākumiem jābūt nediskriminējošiem un samērīgiem, un tie jāpārskata, līdzko ir pieejama plašāka zinātniskā informācija.

Princips “piesārņotājs maksā” tiek īstenots ar [Direktīvu par atbildību vides jomā](#), kuras mērķis ir novērst vai citādi labot videi nodarītu kaitējumu, kas ietekmē aizsargājamās sugas un dabiskās dzīvotnes, ūdeni un augsni. Uzņēmējiem, kas veic noteikta veida profesionālo darbību, piemēram, bīstamo vielu pārvadājumus, vai darbības, kas saistītas ar dažādu vielu izplūdi ūdeņos, ir jāveic preventīvi pasākumi, ja pastāv potenciāls apdraudējums videi. Ja kaitējums jau ir radies, tiem ir pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai novērstu sekas, un segt attiecīgās izmaksas. Direktīvas darbības joma ir paplašināta trīs reizes, lai iekļautu ieguves rūpniecības atkritumu apsaimniekošanu, ģeoloģiskās uzglabāšanas vietu pārvaldību un atkrastē veikto naftas un gāzes nozares darbību drošību.

Turklāt vides jautājumu integrēšana citās ES politikas jomās ir kļuvusi par svarīgu principu Eiropas politikā kopš 1998. gada Kārdifas Eiropadomes sanāksmes. Pēdējos gados vides politikas integrācija ir būtiski sekmējusi attīstību, piemēram, enerģētikas politikas jomā, par ko liecina tas, ka vienlaikus tika izstrādāts ES tiesību aktu kopums klimata un enerģētikas jomā un Ceļvedis virzībai uz konkurētspējīgu ekonomiku ar zemu oglekļa dioksīda emisiju līmeni laikposmam līdz 2050. gadam.

Komisija 2019. gada decembrī aizsāka Eiropas zaļo kursu, kam vajadzētu padarīt Eiropu par pirmo klimatneitrālo kontinentu pasaulē. 2021. gadā tika pieņemts [Eiropas Klimata akts](#), kas ES uzlika par pienākumu līdz 2050. gadam panākt klimatneitralitāti un noteica mērķrādītāju līdz 2030. gadam samazināt siltumnīcefekta gāzu neto emisijas vismaz par 55 % salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni.

PAMATSISTĒMA

A. Vides rīcības programmas

Kopš 1973. gada Komisija ir pieņēmusi daudzgadu vides rīcības programmas (VRP), kurās noteikti turpmākie likumdošanas priekšlikumi un ES vides politikas mērķi. 2022. gada maijā stājās spēkā [8. VRP](#) kā ES juridiski apstiprināta kopīga vides politikas programma laikposmam līdz 2030. gada beigām.

Tā atkārtoti apliecina septītās VRP redzējumu laikposmam līdz 2050. gadam – nodrošināt labklājību visiem, ievērojot planētas iespēju robežas.

Jaunā programma atbalsta Eiropas zaļā kursa vides un klimata mērķus un pamatojas uz tiem, jo īpaši sešiem prioritārajiem mērķiem:

- sasniegt 2030. gadam izvirzīto siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas mērķrādītāju un līdz 2050. gadam panākt klimatneitralitāti,
- uzlabot pielāgošanās spējas, stiprināt izturētspēju un mazināt neaizsargātību pret klimata pārmaiņām,
- virzīties uz reģeneratīvu izaugsmes modeli, atsaistot ekonomikas izaugsmi no resursu izmantošanas un vides degradācijas un paātrinot pāreju uz aprites ekonomiku,

- īstenot nulles piesārņojuma mērķi, tostarp attiecībā uz gaisu, ūdeni un augsni, un aizsargāt eiropiešu veselību un labklājību,
- aizsargāt, saglabāt un atjaunot bioloģisko daudzveidību un vairot dabas kapitālu (it sevišķi gaisu, ūdeni, augsni, mežu, saldūdens, mitrāju un jūras ekosistēmas),
- samazināt vides un klimatisko noslogojumu, kas saistīts ar ražošanu un patēriņu (it sevišķi tādās jomās kā enerģētika, rūpniecības attīstība, ēkas un infrastruktūra, mobilitāte un pārtikas sistēma).

B. Horizontālās stratēģijas

ES 2001. gadā ieviesa savu pirmo **ilgtspējīgas attīstības stratēģiju** (IAS), tādējādi iekļaujot Lisabonas stratēģijā vides dimensiju. Reaģējot uz ANO 2015. gadā pieņemto Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam, Komisija 2016. gadā publicēja paziņojumu “Turpmākie pasākumi ilgtspējīgai Eiropas nākotnei. Eiropas rīcība ilgtspējības jomā”, kurā izklāstīts, kā ilgtspējīgas attīstības mērķi (IAM) integrējami ES politikas prioritātēs.

Komisija 2019. gada janvārī nāca klajā ar pārdomu dokumentu par ilgtspējīgas attīstības mērķiem “[Ceļā uz ilgtspējīgu Eiropu līdz 2030. gadam](#)”, kurā ierosināti trīs scenāriji virzībai uz IAM sasniegšanu. Parlaments ir paudis atbalstu visvērienīgākajam scenārijam, kurā ierosināts virzīt visas ES un dalībvalstu darbības, nosakot konkrētus IAM īstenošanas mērķrādītājus, ierosinot konkrētus mērķuzdevumus 2030. gadam un izveidojot mehānismu ziņošanai par IAM sasniegšanas progresu un tā uzraudzībai.

ES 2011. gadā pieņēma Bioloģiskās daudzveidības stratēģiju līdz 2020. gadam, kurā atspoguļotas saistības, kas paredzētas ANO Konvencijā par bioloģisko daudzveidību (KBD) – galvenajā starptautiskajā nolīgumā par bioloģisko daudzveidību –, kuras puse ir ES. Gatavojoties diskusijām par globālu bioloģiskās daudzveidības satvaru laikam pēc 2020. gada (KBD pušu konference (COP 15)), Komisija 2020. gada maijā nāca klajā ar [Biodaudzveidības stratēģiju 2030. gadam](#) kā visaptverošu, vērienīgu un ilgtermiņa plānu dabas aizsardzībai un ekosistēmu degradācijas apturēšanai un nepieļaušanai. Parlaments 2021. gada jūnijā apstiprināja šo stratēģiju un sniedza turpmākus ierosinājumus tās stiprināšanai.

Saskaņā ar Eiropas zaļo kursu Komisija 2020. gada maijā nāca klajā ar stratēģiju “[No lauka līdz galdam](#)”, kuras mērķis ir padarīt pārtikas sistēmas taisnīgas, veselīgas un videi draudzīgas. Parlaments 2021. gada oktobrī lielā mērā [apstiprināja](#) šīs stratēģijas redzējumu un mērķus.

C. Starptautiskā sadarbība vides jomā

ES ir svarīga loma starptautiskajās sarunās par vides jautājumiem. ES ir vairāku tādu daudzpusēju pasaules, reģionāla vai apakšreģionāla mēroga vides nolīgumu puse, kuri attiecas uz plašu jautājumu klāstu, piemēram, dabas aizsardzību un bioloģisko daudzveidību, klimata pārmaiņām, kā arī pārrobežu gaisa un ūdens piesārņojumu. ES ir palīdzējusi izstrādāt vairākus svarīgus starptautiskos nolīgumus, kas 2015. gadā tika pieņemti ANO līmenī, piemēram, Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam (kas ietver 17 globālus IAM un ar tiem saistītos 169 mērķus), Parīzes nolīgumu par klimata pārmaiņām un Sendai ietvarprogrammu katastrofu riska mazināšanai. Tā arī kļuva par Konvencijas par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētajām savvaļas dzīvnieku un augu sugām (CITES) pusi, tādējādi apliecinot savu apņemšanos saglabāt bioloģisko daudzveidību un apkarot nelikumīgu savvaļas augu un dzīvnieku tirdzniecību.

D. Ietekmes uz vidi novērtējums un sabiedrības līdzdalība

Konkrētiem projektiem (privātiem vai valsts), kam varētu būt būtiska ietekme uz vidi, piemēram, autoceļa vai lidostas būvniecība, ir jāveic ietekmes uz vidi novērtējums ([IVN](#)). Turklāt virknei valsts plānu un programmu (piemēram, attiecībā uz zemes izmantošanu, transportu, enerģētiku, atkritumu apsaimniekošanu vai lauksaimniecību) piemēro līdzīgu procesu, ko sauc par stratēģisko vides novērtējumu ([SVN](#)). Tajā vides apsvērumi ir jau integrēti plānošanas posmā, un iespējamās sekas tiek ņemtas vērā jau pirms projekta apstiprināšanas vai atļaujas saņemšanas, lai nodrošinātu augstu vides aizsardzības līmeni. Abos gadījumos apspriešanās ar sabiedrību ir svarīgākais aspekts. Šis process aizsākās ar Orhūsas konvenciju – daudzpusēju vides nolīgumu Apvienoto Nāciju Organizācijas Eiropas Ekonomikas komisijas (ANO/EEK) pārraudzībā –, kura stājās spēkā 2001. gadā un kuras puses ir ES un visas tās dalībvalstis. Tā garantē sabiedrībai tiesības šādās trijās jomās: sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā vides jomā, piekļuve vides informācijai, kas ir valsts iestāžu rīcībā (piemēram, par vides vai cilvēka veselības stāvokli, ja tas ir skarts), un tiesu iestāžu pieejamība, ja šīs tiesības nav tikušas ievērotas.

E. Īstenošana, izpilde un uzraudzība

ES tiesību aktu kopumu vides jomā sāka izstrādāt pagājušā gs. septiņdesmitajos gados. Patlaban šajā jomā ir spēkā vairāki simti direktīvu, regulu un lēmumu. Tomēr ES vides politikas efektivitāti lielā mērā nosaka tās īstenošana dalībvalstu, reģionālā un vietējā līmenī, un nepilnīga piemērošana un īstenošana joprojām ir svarīgs jautājums. Arī uzraudzība ir ļoti svarīga – gan attiecībā uz vides stāvokli, gan ES vides tiesību aktu īstenošanas līmeni.

Lai pievērstos ļoti atšķirīgajam īstenošanas līmenim dalībvalstīs, ES 2001. gadā pieņēma (nesaistošus) [minimālos standartus vides pārbaudēm](#). Lai uzlabotu ES vides tiesību aktu izpildi, dalībvalstīm ir jāparedz efektīvi, samērīgi un atturoši [kriminālsodi](#) par smagākajiem nodarījumiem vides jomā. Šādi nodarījumi ietver, piemēram, vielu nelikumīgu emisiju vai izplūdi gaisā, ūdenī vai augsnē, nelegālu tirdzniecību ar savvaļas augiem un dzīvniekiem, nelegālu tirdzniecību ar ozona slāni noārdošām vielām un nelikumīgu atkritumu pārsūtīšanu vai izgāšanu. Eiropas Savienības tīkls vides tiesību aktu ieviešanai un īstenošanai ([IMPEL](#)) ir ES dalībvalstu, pievienošanās valstu un kandidātvalstu, kā arī Norvēģijas vides iestāžu starptautisks sadarbības tīkls, kas izveidots, lai veicinātu vides tiesību aktu izpildi, nodrošinot politikas veidotājiem, vides inspektoriem un izpildes iestāžu darbiniekiem platformu ideju un paraugprakses apmaiņai.

Komisija 2016. gada maijā sāka [vides politikas īstenošanas pārskatīšanu](#), – tas ir jauns instruments, kura mērķis ir sekmēt ES vides tiesību aktu pilnīgu īstenošanu, to veicot paralēli uzraudzības un ziņošanas pienākumu atbilstības pārbaudei (Normatīvās atbilstības un izpildes programma ([REFIT](#))) saskaņā ar spēkā esošajiem ES tiesību aktiem, lai to padarītu vienkāršāku un lētāku.

Kopenhāgenā 1990. gadā tika izveidota Eiropas Vides aģentūra ([EVA](#)), kuras darbības mērķis ir sekmēt vides politikas izstrādi, īstenošanu un izvērtēšanu un informēt sabiedrību par šo jautājumu. EVA 2020. gadā publicēja [sesto ziņojumu par Eiropas vides stāvokli](#) un perspektīvām.

ES arī vada Eiropas Zemes novērošanas programmu ([Copernicus](#)), kas nodrošina satelītnovērošanas datus par zemi, jūru, atmosfēru un klimata pārmaiņām. Attiecībā

uz piesārņotājiem, kas izplūduši gaisā, ūdenī un zemē, Eiropas Piesārņojošo vielu un izmešu pārneses reģistrā ([E-PRTR](#)) ir apkopoti svarīgākie vides dati par vairāk nekā 30 000 rūpnieciskajām ražotnēm ES.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlamentam ir nozīmīga loma ES vides tiesību aktu izstrādē. Parlamenta astotā sasaukuma laikā (2014–2019) tas strādāja ar tiesību aktiem, kas saistīti ar aprites ekonomikas rīcības plānu (atkritumi, baterijas, nolietoti transportlīdzekļi, apglabāšana poligonos utt.), klimata pārmaiņu jautājumiem (Parīzes nolīguma ratifikācija, kopīgi centieni, zemes izmantošanas uzskaitē, zemes izmantošanas maiņa un mežsaimniecība ES klimata saistību kontekstā, emisijas kvotu tirdzniecības sistēmas reforma utt.) un daudziem citiem jautājumiem.

Parlaments ir vairākkārt norādījis uz vajadzību uzlabot īstenošanu kā svarīgu prioritāti. Parlaments rezolūcijā “par lielākiem ieguvumiem ES vides pasākumu jomā – uzticības vairošana ar padziļinātām zināšanām un reaģēšanas spēju” kritizēja neapmierinošo vides tiesību aktu īstenošanas līmeni dalībvalstīs un sniedza vairākus ieteikumus efektīvākai īstenošanai, piemēram, paraugprakses apmaiņu starp dalībvalstīm un starp reģionālajām un vietējām iestādēm. Parlamentam devītā sasaukuma laikā (2019–2024) ir bijusi svarīga loma Komisijas saskaņā ar Eiropas zaļo kursu izvirzīto priekšlikumu apspriešanā, jo tas ir gan reaģējis uz priekšlikumiem, gan norādījis virzienus, kuros tas vēlas redzēt turpmākus vērienīgus mērķus un rīcību. Parlaments 2019. gada 29. novembrī izsludināja ārkārtas situāciju klimata un vides jomā Eiropā un pasaulē. 2021. gada oktobrī Parlaments pieņēma [grozīto Orhūsas regulu](#), kas tika apspriesta ar dalībvalstīm un kuras mērķis ir paplašināt piekļuvi informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju vērsties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem.

Parlaments 2021. gadā pieņēma arī [Eiropas Klimata aktu](#), kas ir juridiski saistošs ES klimatrīcībai. Turklāt 2023. gada aprīlī tas apstiprināja tiesību aktus saskaņā ar paketi “Gatavi mērķrādītājam 55 %” nolūkā sasniegt klimata mērķus.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas \(ENVI\) tīmekļa vietnē](#).

Maria-Mirela Curmei / Christian Kurrer
10/2023

2.5.2. CĪŅA PRET KLIMATA PĀRMAIŅĀM

Eiropas Savienība ir viena no lielajām tautsaimniecībām, kuras visaktīvāk cenšas samazināt siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisijas. 2020. gadā [ES SEG emisijas samazinājās par 31 %](#) salīdzinājumā ar 1990. gada rādītājiem un sasniedza zemāko līmeni 30 gadu laikā, kas pārsniedza Kioto protokolā noteikto ES mērķi līdz 2020. gadam samazināt emisijas par 20 %. Komisija 2019. gadā nāca klajā ar Eiropas zaļo kursu un tagad ir ierosinājusi pasākumu kopumu, kura mērķis ir līdz 2030. gadam panākt vēl vērienīgāku ES SEG emisiju samazinājumu, proti, 55 % apmērā, un līdz 2050. gadam īstenot ES ekonomikas dekarbonizāciju saskaņā ar Parīzes nolīgumu.

JURIDISKAIS PAMATS UN MĒRĶI

Saskaņā ar Līguma par ES darbību 191. pantu cīņa pret klimata pārmaiņām ir nepārprotams ES vides politikas mērķis.

VISPĀRĪGA INFORMĀCIJA

Cilvēka darbības (piemēram, fosilā kurināmā dedzināšanas, mežu izciršanas un lauksaimniecības) rezultātā tiek emitētas tādas siltumnīcefekta gāzes kā oglekļa dioksīds (CO₂), metāns (CH₄), slāpekļa oksīds (N₂O) un fluorogļūdeņraži. Šīs SEG aiztur siltumu, kas izstaro no Zemes virsmas, un kavē tā izkļūšanu kosmosā, tā izraisot globālo sasilšanu. Kā minēts Klimata pārmaiņu starpvaldību padomes (*IPCC*) [sestajā kopsavilkuma ziņojumā par klimata pārmaiņām](#), kas publicēts 2023. gada martā, saskaņā ar vislabākajām izvērtētajām aplēsēm vidējā globālā temperatūra līdz gadsimta beigām pieaugs amplitūdā no 1,4 °C līdz 4,4 °C.

Globālā sasilšana ir izraisījusi un arī turpmāk izraisīs ekstremālus laikapstākļu notikumus (piemēram, plūdus, sausumu, lietusgāzes un karstuma viļņus), mežu ugunsgrēkus, ledāju izžušanu un jūras līmeņa paaugstināšanos, bioloģiskās daudzveidības zudumu, augu slimību un kaitēkļu izplatīšanos, pārtikas un saldūdens trūkumu, pārtuksnešošanos un cilvēku migrāciju, viņiem bēgot no šiem apdraudējumiem. Zinātnes fakti liecina, ka neatgriezenisku un katastrofālu pārmaiņu risks ievērojami palielināsies, ja globālā sasilšana pārsniegs 2 °C – vai pat 1,5 °C – salīdzinājumā ar pirmsindustriālā laikmeta līmeni.

Jau 2006. gadā *N. Stern* pārskatā bija norādīts, ka rīcība globālās sasilšanas mazināšanai izmaksātu aptuveni 1 % no pasaules IKP katru gadu, turpretim bezdarbība izmaksātu vismaz 5 %, bet sliktākajā gadījumā – līdz pat 20 % no pasaules IKP. Tātad investīcijām zema oglekļa emisiju līmeņa jeb mazoglekļa ekonomikā būtu vajadzīga vien maza daļa no pasaules IKP, bet cīņa pret klimata pārmaiņām nestu daudz lielākus galīgos ieguvumus.

Kioto protokols bija pirmais starptautiskais līgums, ar kuru tika noteikti juridiski saistoši mērķi samazināt SEG emisijas. Nolīgumu pieņēma 1997. gada 11. decembrī, un tas stājās spēkā 2005. gadā. Protokolu ratificēja 192 puses, un šis starptautiskais nolīgums ir uzskatāms par pagrieziena punktu cīņā pret klimata pārmaiņām. Tas paredz, ka rūpnieciski attīstītās valstis samazina savas SEG emisijas atbilstīgi saskaņotajiem individuālajiem mērķiem, ievērojot principu “kopīga, bet diferencēta

atbildība un attiecīgas spējas”. Pirmais vispārējais nolīgums ar mērķi cīnīties pret klimata pārmaiņām tika pieņemts 2015. gada decembrī Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām Pušu konferences 21. sesijā (COP 21), kas notika Parīzē. Parīzes nolīguma mērķis ir noturēt planētas vidējās temperatūras pieaugumu krietni zem 2 °C, vienlaikus cenšoties to ierobežot līdz 1,5 °C salīdzinājumā ar pirmsindustriālā laikmeta līmeni. Lai šo mērķi sasniegtu, nolīguma puses tiecas iespējami ātrāk sasniegt punktu, pēc kura vispārējam SEG emisiju apjomam vajadzētu sākt samazināties, un panākt, lai šā gadsimta otrajā pusē neto emisiju līmenis būtu nulle. Šo mērķu sasniegšanai ir jānodrošina atbilstoši finanšu līdzekļi. Pirmo reizi vēsturē visām pusēm ir jāpieliek iespaidīgas pūles, lai samazinātu savas SEG emisijas, vadoties pēc principa “kopīga, bet diferencēta atbildība un attiecīgas spējas”, proti, ņemot vērā to, kāda ir situācija konkrētajā valstī un kādas ir attiecīgās valsts iespējas. Tām ik pēc pieciem gadiem ir jāatjaunina savi klimata rīcības plāni (“nacionāli noteiktie devumi”) un pārredzamā veidā jāinformē par tiem. Visneaizsargātākajām, vismazāk attīstītajām un mazo salu jaunattīstības valstīm tiks sniegts gan finansiāls, gan spēju veidošanas atbalsts. Pielāgošanās (piemēram, ūdens resursu saglabāšana, augsekas ievērošana, valsts plānošanas pasākumi un izpratnes veicināšana, dambju augstuma palielināšana, ostu pārvietošana utt.) un ietekmes mazināšana (piemēram, plašāka atjaunīgās enerģijas izmantošana, uzvedības maiņas veicināšana utt.) ir atzītas par globāliem uzdevumiem, tāpat kā nozīmīgais uzdevums novērst ar klimata pārmaiņu negatīvo ietekmi saistītos zaudējumus un kaitējumu. Lai nolīgumu ratificētu, tas bija jāatbalsta vismaz 55 nolīguma pusēm, kuras kopā rada vismaz 55 % no kopējā SEG emisiju daudzuma. 2016. gada 5. oktobrī ES oficiāli ratificēja Parīzes nolīgumu, tādējādi nodrošinot tā stāšanos spēkā 2016. gada 4. novembrī.

MĒRĶI UN SASNIEGUMI

A. ES centieni novērst klimata pārmaiņas

Savā klimata un enerģētikas politikas satvarā 2030. gadam, kas tika apstiprināts 2014. gadā pirms Parīzes nolīguma, ES ir apņēmusies līdz 2030. gadam sasniegt šādus mērķus: samazināt SEG emisijas vismaz par 40 % salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni, uzlabot energoefektivitāti par 32,5 % un palielināt atjaunīgo energoresursu īpatsvaru līdz 32 % no galapatēriņa. Politikas satvars 2030. gadam ir veidots, turpinot izvērst tā dēvētos “20-20-20” mērķus, par kuriem ES dalībvalstu vadītāji 2007. gadā vienojās attiecībā uz 2020. gadu: samazināt SEG emisijas par 20 %, palielināt atjaunīgās enerģijas īpatsvaru līdz 20 % no kopējā enerģijas galapatēriņa un samazināt ES kopējo primārās enerģijas patēriņu par 20 % (salīdzinājumā ar 1990. gada rādītājiem). Minētie mērķi tika iestrādāti saistošos tiesību aktos, kuri savukārt tika saistīti ar ES mērķiem saskaņā ar Kioto protokolu.

[ES emisiju kvotu tirdzniecības sistēma \(ETS\)](#) – pirmais un joprojām lielākais starptautiskais oglekļa emisiju tirgus – ir viens no galvenajiem ES politikas instrumentiem cīņā pret klimata pārmaiņām. 2005. gadā izveidotās ETS pamatā ir emisiju ierobežošanas un tirdzniecības princips – ir noteikts ierobežojums kopējam SEG emisiju apjomam, ko var emitēt vairāk nekā 11 000 objektu (rūpnīcas, spēkstacijas u. tml.), kas iekļautas šajā sistēmā. Katrs objekts nopērk vai saņem emisijas kvotas, kuras izsola dalībvalstis. Katra kvota ir līdzvērtīga vienai tonnai CO₂, un tās var pārdot citiem objektiem, ja tās netiek izmantotas. Laika gaitā kopējais kvotu skaits tiek pakāpeniski samazināts. Divi fondi – modernizācijas fonds un inovācijas fonds – palīdz modernizēt energosistēmas dalībvalstīs ar zemākiem ienākumiem

un veicina inovāciju, finansējot atjaunīgās enerģijas, oglekļa dioksīda uztveršanas un uzglabāšanas un mazoglekļa projektus. ETS attiecas arī uz aviācijas emisijām, kaut gan spēkā esošā [atbrīvojuma piemērošana starpkontinentālajiem lidojumiem](#) ir pagarināta līdz 2023. gada beigām, kad jāsāk īstenot Starptautiskās Civilās aviācijas organizācijas (ICAO) Starptautiskās aviācijas radīto oglekļa emisiju izlīdzināšanas un samazināšanas shēmu. [Šveice un ES ir piekritušas apvienot savas emisijas kvotu tirdzniecības sistēmas](#).

Emisijām nozarēs, uz kurām ETS neattiecas – piemēram, autotransporta, atkritumu, lauksaimniecības un ēku nozarē –, katra dalībvalsts piemēro saistošus ikgadējus SEG emisiju samazināšanas mērķrādītājus, kas izklāstīti [Kopīgo centienu regulā \(ESR\)](#). Parlaments un Padome vienojās par minimuma mērķrādītājiem 2021.–2030. gada periodam, kas palīdzētu sasniegt ES mērķi – SEG emisijas šajās nozarēs samazināt par 30 % salīdzinājumā ar 2005. gadu – un veicinātu Parīzes nolīguma mērķu sasniegšanu. Turklāt pirmo reizi vēsturē katrai dalībvalstij jānodrošina, lai emisijas no [zemes izmantošanas, zemes izmantošanas maiņas un mežsaimniecības](#) nepārsniegtu uztverto emisiju apjomu. Proti, meži, aramzeme un zālāji ir jāapsaimnieko ilgtspējīgi, lai no atmosfēras uztvertu pēc iespējas vairāk SEG un ne mazāk kā attiecīgajā nozarē tiek emitēts (bezdebita noteikums), un tādējādi dotu nozīmīgu ieguldījumu cīņā pret klimata pārmaiņām.

Ar [Atjaunojamo energoresursu direktīvu](#) ir iecerēts līdz 2030. gadam panākt, ka atjaunīgās enerģijas – tādas kā saules, vēja, no biomasas iegūtā enerģija un hidroenerģija – īpatsvars ir vismaz sākotnējie nospraustie 32 % no ES kopējā enerģijas patēriņa, kas saistīts ar elektroenerģijas ražošanu, pārvadi, siltumapgādi un aukstumapgādi. Katrai dalībvalstij ir jāpieņem savs valsts atjaunīgo energoresursu rīcības plānu, cita starpā nosakot arī mērķrādītājus atsevišķi pa nozarēm. Lai transporta nozarē integrēti iekļautu atjaunīgo energoresursu izmantošanu, dalībvalstīm ir jānosaka degvielas piegādātājiem pienākums līdz 2030. gadam panākt, ka atjaunīgo energoresursu īpatsvars ir vismaz 14 % no enerģijas galapatēriņa transporta nozarē.

2018. gadā pārskatītajā [direktīvā par energoefektivitāti](#) ES ir noteikts 32,5 % energoefektivitātes mērķis (aprēķinam izmantots 2007. gada atsaucē scenārijs), kas jāsasniedz līdz 2030. gadam, un direktīvā ir iekļauta klauzula, kas paredz līdz 2023. gadam šo mērķi pārskatīt un palielināt. Turklāt [Ēku energoefektivitātes direktīvas](#) pārskatītajā redakcijā, kas pieņemta 2018. gada maijā, ir iekļauti pasākumi ar mērķi paātrināt ēku renovācijas tempu un virzību uz energoefektīvākām sistēmām un intelektiskām energopārvaldības sistēmām.

Jāmin arī, ka ar tā dēvēto [Pārvaldības regulu](#) pirmo reizi tiek ieviests pārredzams pārvaldības process, lai sekotu līdzi tam, kā tiek īstenoti mērķi, kas noteikti ES enerģētikas savienībai un klimatrīcības jomā, tostarp paredzēti noteikumi par uzraudzību un ziņošanu. Dalībvalstīm ir jāpieņem integrēti nacionālie enerģētikas un klimata plāni 2021.–2030. gada periodam. Komisija 2020. gada septembrī [izvērtēja plānus to galīgajā redakcijā](#) un apstiprināja, ka tie kopumā atbilst Savienības 2030. gada mērķrādītājiem, izņemot vienu aspektu – energoefektivitāti, kur mērķrādītāji 2030. gadam ir noteikti ar atšķirīgu vērienu. Pārvaldības process arī dod iespēju ik pēc diviem gadiem plānus atjaunināt, lai tajos atspoguļotu gūto pieredzi un lai atlikušajā desmitgades laikā izmantotu jaunas iespējas.

Ar [oglekļa uztveršanas un uzglabāšanas](#) tehnoloģiju CO₂ atdala no emisijām atmosfērā (kuras veidojas ražošanas procesa rezultātā), saspiež un transportē uz tādu vietu, kur

to var noglabāt. Klimata pārmaiņu starpvaldību padome lēš, ka šādā procesā varētu uztvert 80–90 % CO₂ emisiju no spēkstacijām, kurās tiek dedzināts fosilais kurināmais.- Tomēr īstenot iecerētos demonstrējuma projektus Eiropā ir izrādīties sarežģītāk, nekā sākotnēji gaidīts, un viens no galvenajiem šķēršļiem ir lielās izmaksas.

Jauniem vieglajiem automobiļiem, kas reģistrēti ES, ir jāatbilst [CO₂ emisiju standartiem](#), saskaņā ar kuriem ES autoparka vieglajiem automobiļiem noteikts mērķrādītājs 95 g/km (no 2021. gada). Lai nozarei būtu stimuls investēt jaunās tehnoloģijās, var izmantot “superkredītus”, proti, aprēķinot vidējo specifisko CO₂ emisijas apjomu, ikviens emisijas ziņā tīrākais vieglais automobilis katra ražotāja piedāvājumā aprēķina vajadzībām ir vairāk nekā viens vieglais automobilis.

Arī [degvielas kvalitāte](#) ir SEG emisiju samazināšanai svarīgs elements. ES tiesību aktu mērķis bija līdz 2020. gadam samazināt degvielu SEG intensitāti par 6 % – tas cita starpā bija jāpanāk ar biodegvielu izmantošanu, turklāt šīm biodegvielām bija jāatbilst konkrētiem ilgspējas kritērijiem.

Iespaidīgs ir starptautiskās jūras kuģniecības CO₂ emisiju apjoms, un ir sagaidāms tā būtisks pieaugums. Enerģiski cenšoties panākt globālu pieeju problēmas risināšanai, ES ir spērusi pirmo soli ceļā uz šī emisiju apjoma samazināšanu, izveidojot ES mēroga sistēmu [kuģu radīto CO₂ emisiju monitoringam, ziņošanai un verifikācijai](#). Lieliem kuģiem ir jāmēra un reizi gadā pēc pārbaudes jāpaziņo savs CO₂ emisiju apjoms, kas radies, tiem kuģojot uz un no ES ostām un uzturoties šajās ostās, un jānorāda arī cita nozīmīga informācija.

Lai apturētu ozona slāņa noārdīšanos, pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados tika aizliegta hlorfluorogļūdeņražu izmantošana, un to vietā dažādiem rūpnieciskiem pielietojumiem – piemēram, gaisa kondicionēšanai un dzesēšanai – patlaban tiek izmantotas fluorētās gāzes, jo tās ozona slānim nekaitē. Tomēr to iespējamā ietekme uz globālo sasilšanu var būt pat līdz 25 000 reižu lielāka nekā CO₂. Tāpēc ES ir veikusi pasākumus, lai [fluorēto gāzu](#) izmantošanu kontrolētu un līdz 2022.–2025. gadam aizliegtu tās izmantot visās jaunajās gaisa kondicionēšanas un dzesēšanas iekārtās, šādi dodot ievirzi to pakāpeniskai izskaušanai pasaules mērogā.-

B. Eiropas zaļais kurss

Komisija 2019. gada 11. decembrī nāca klajā ar [Eiropas zaļo kursu](#) – vērienīgu plānoto pasākumu kopumu, kas izstrādāti, lai līdz 2050. gadam varētu panākt ES oglekļneitralitāti. Pasākumu klāsts, kas papildina [svarīgāko darbību ceļvedi](#), ir plašs – sākot ar emisiju apjoma iespaidīgu samazināšanu un ietverot ieguldījumus progresīvā pētniecībā un inovācijā līdz pat Eiropas dabiskās vides saglabāšanai. Eiropas zaļo kursu, ko atbalsta ieguldījumi zaļajās tehnoloģijās, ilgspējīgos risinājumos un jauna veida uzņēmējdarbībā, iecerēts izmantot arī kā jaunu ES izaugsmes stratēģiju, lai pārveidotu ES par ilgspējīgu un konkurētspējīgu tautsaimniecību. Lai šo kursu sekmīgi īstenotu, ārkārtīgi svarīga ir sabiedrības un visu ieinteresēto personu līdzdalība un apņemšanās to realizēt. Viens no svarīgākajiem pasākumiem, kas ierosināti Eiropas zaļā kursa satvarā, ir [Eiropas Klimata akts](#), kura mērķis ir līdz 2050. gadam panākt ES oglekļneitralitāti. Konkrētāk, tajā paredzēts SEG emisiju apjoma samazināšanas [2030. gada mērķrādītāju](#) palielināt vismaz līdz 55 % salīdzinājumā ar 1990. gada rādītājiem. Turklāt citi Komisijas priekšlikumi ietver paziņojumus par [ilgtspējīgas Eiropas investīciju plānu](#) un [Eiropas Klimata paktu](#); priekšlikumus regulām, ar ko izveido [Taisnīgas pārkārtošanās fondu](#) un pārskata [Eiropas energoinfrastruktūras](#)

[pamatnostādnes](#); ES [Energosistēmas integrācijas stratēģiju](#) un [Ūdenraža stratēģiju](#), kā arī jauno [ES Klimatadaptācijas stratēģiju](#).

Komisija 2021. gada 14. jūlijā nāca klajā ar [tiesību aktu priekšlikumu kopumu, kura mērķis ir padarīt ES “gatavu mērķrādītājam 55 %”](#) un panākt transformējošas pārmaiņas, kas vajadzīgas ekonomikā, sabiedrībā un rūpniecībā, lai līdz 2050. gadam panāktu klimatneitralitāti. Šie priekšlikumi attiecas uz jūras transporta, autotransporta un ēku iekļaušanu emisijas kvotu tirdzniecības sistēmā un uz tīrākām degvielām aviācijas un jūrniecības nozarē, cita starpā jaunu infrastruktūru alternatīvām degvielām. Parlaments un Padome 2022. gada 17. decembrī panāca vienošanos par vērienīgākiem ETS reformas pasākumiem, nosakot mērķi līdz 2030. gadam emisijas samazināt par 62 % salīdzinājumā ar 2005. gada līmeni. Lai atbalstītu dalībvalstu centienus samazināt emisijas, ko rada ēkas, autotransports un noteiktas rūpniecības nozares, 2027. gadā tiks ieviesta jauna atsevišķa emisijas kvotu tirdzniecības sistēma (ETS II). Ar iepriekš minēto tiesību aktu kopumu tiek ieviests arī jaunais [oglekļa ievedkorekcijas mehānisms](#) oglekļa emisiju pārvirzes novēršanai, jaunais [Sociālais klimata fonds](#) un uzlabotie modernizācijas un inovācijas fondi.

[Kopīgo centienu regula](#) (apstiprināta 2023. gada martā kā daļa no paketes “Gatavi mērķrādītājam 55 %”) palielina ES klimatisko ieceru vērienu. Tā jo īpaši paredz, ka visām nozarēm, uz kurām attiecas šī regula, līdz 2030. gadam jāpanāk kopīgs emisiju samazinājums par 40 % salīdzinājumā ar 2005. gada līmeni. Aktualizētajā Atjaunojamo energoresursu direktīvā ierosināts līdz 42,5 % palielināt vispārējo saistošo mērķrādītāju attiecībā uz atjaunīgajiem energoresursiem ES energoresursu struktūrā.

[Ergoefektivitātes direktīvas pārskatīšanā](#), kas tika pabeigta pēc iestāžu sarunām 2023. gada jūlijā, tika noteikts vērienīgs juridiski saistošs ES ergoefektivitātes mērķis, proti, līdz 2030. gadam samazināt enerģijas galapatēriņu par 11,7 % salīdzinājumā ar 2020. gadu.

Turklāt 2022. gada 5. aprīlī Komisija nāca klajā ar pastiprinātu [priekšlikumu attiecībā uz fluorētajām gāzēm](#), plānojot līdz 2030. gadam ietaupīt 40 miljonu tonnu CO₂ emisiju ekvivalenta. 2020. gada 14. oktobrī Komisija nāca klajā arī ar [ES metāna emisiju mazināšanas stratēģiju](#). Metāns ir otrs lielākais klimata pārmaiņu veicinātājs pēc CO₂. Tāpēc metāna emisiju novēršana ir būtiska, lai sasniegtu mūsu 2030. gada klimata mērķrādītājus un 2050. gada klimatneitralitātes mērķi. Komisija 2021. gada 15. decembrī iesniedza vēl vienu [priekšlikumu](#) samazināt metāna emisijas Eiropas enerģētikas nozarē un globālajā piegādes ķēdē.

2021. gada 15. decembrī pieņemtā [Ēku energosnieguma direktīvas](#) pārskatītā versija uzlabo spēkā esošo tiesisko regulējumu un vienlaikus nodrošina dalībvalstīm elastību, kas vajadzīga, lai ņemtu vērā atšķirības Eiropas valstu ēku fondā. Direktīva pašlaik tiek pārstrādāta. Parlaments 2023. gada 14. marta plenārsēdē apstiprināja savu viedokli par direktīvu, pieņemot vērienīgāku nostāju pirms sarunām ar dalībvalstīm. Pārskatītajā direktīvā ir izklāstīts, kā Eiropa var līdz 2050. gadam panākt bezemisiju un pilnībā dekarbonizētu ēku fondu. Parlaments un Padome 2023. gada februārī vienojās par turpmāku ES autoparka emisiju samazināšanas mērķrādītāju jauniem vieglajiem automobiļiem (55 %) un jauniem autofurgoniem (50 %), kas jāsasniedz līdz 2030. gadam. Tika arī ieviests 30 % CO₂ emisiju samazināšanas mērķrādītājs jauniem kravas automobiļiem un starpposma mērķrādītājs – 15 % līdz 2025. gadam. Parlaments 2023. gada 14. martā pieņēma pārskatīto regulu par zemes izmantojumu,

zemes izmantojuma maiņu un mežsaimniecības nozari, nosakot jaunu 2030. gada mērķrādītāju – par 15 % palielināt ES oglekļa piesaistītājus.

Parlaments un Padome 2023. gada 23. martā panāca neoficiālu vienošanos par ilgtspējīgu jūras transporta degvielu tiesību aktu ar mērķi samazināt kuģu emisijas par 2 %, sākot no 2025. gada, un par 80 %, sākot no 2050. gada. Turklāt līdz 2034. gadam jāpanāk, ka vismaz 2 % ES kuģu degvielu būs e-degvielas, kas ražotas, izmantojot zaļo elektroenerģiju. Nākamais likumdošanas procedūras posms būs oficiāla vienošanās par šo dokumentu, kas ir daļa no paketes "Gatavi mērķrādītājam 55 %".

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Klimata pārmaiņu jautājumos Parlamenta devums iestāžu sarunās ar Eiropadomi parasti ir bijusi nostāja, kas paplašina ES rīcības vērienu.

Pirms 2015. gada Parīzes klimata pārmaiņu konferences (*COP 21*) Parlaments ne reizi vien norādīja, ka ir steidzami jārikojas, "lai efektīvā veidā regulētu un ierobežotu starptautiskās aviācijas un kuģniecības radītās emisijas". Parlaments puda neapmierinātību ar to, ka *ICAO* nav vienojusies par emisiju samazināšanu. Ieviešot Starptautiskās aviācijas radīto oglekļa emisiju izlīdzināšanas un samazināšanas shēmu, galvenā uzmanība tiek pievērsta izlīdzināšanai, un tas negarantē kvalitāti, turklāt šī shēma būs juridiski saistoša tikai no 2027. gada. Ietekmīgākie *ICAO* dalībnieki vēl nav apņēmušies piedalīties brīvprātīgās īstenošanas posmā.

Parlaments iestājas par plašu oglekļa cenas noteikšanas mehānismu, kā arī par to, ka ieņēmumi no emisijas kvotu tirdzniecības ir jāizmanto investīcijām, kas saistītas ar klimatu. Parlaments pieprasīja konkrētus pasākumus, cita starpā attiecīgu grafiku, lai [pakāpeniski atceltu visas fosilā kurināmā subsīdijas](#).

Vēl agrāk, paužot viedokli par CO₂ emisijām no vieglajiem pasažieru automobiļiem un furgoniem, Parlaments uzstāja, ka pēc iespējas ātrāk ir jāievieš jauns ANO izstrādāts starptautisks testa cikls, ar ko CO₂ emisijas būtu iespējams mērīt, atspoguļojot reālos braukšanas apstākļus.

Gaidot Pušu konferences 24. sesiju Katovicē, Parlaments [2018. gada 25. oktobra rezolūcijā](#) pirmo reizi pieprasīja ES 2030. gadam nosprausto SEG emisiju samazināšanas mērķi palielināt līdz 55 %. Turklāt Parlaments puda viedokli, ka fundamentālo un, visticamāk, neatgriezenisko ietekmi, kuru radīs planētas sasilšana par 2 °C, varētu nepieļaut, īstenojot vērienīgāko Parīzes nolīguma 1,5 °C mērķi, un tas nozīmē, ka ne vēlāk kā līdz 2050. gadam būtu jāpanāk, lai pašlaik augošais pasaules SEG emisiju apjoms kristos līdz līmenim, kas ir tuvu nullei. Tieši tāpēc Parlaments arī aicināja Komisiju piedāvāt ES ilgtermiņa stratēģiju, ar ko līdz gadsimta vidum panākt, lai SEG emisiju apjoms būtu tuvu nullei.

Parlaments 2018. gada jūlijā pieņēma [rezolūciju par ES klimata diplomātiju](#), kurā uzsvēra, ka ES ir pienākums uzņemties vadību gan ar savu rīcību klimata politikas jomā, gan arī saistībā ar konfliktu novēršanu. Tas uzsvēra, ka ir jāstiprina ES diplomātiskās spējas, lai rīcību klimata politikas jomā veicinātu visā pasaulē, lai atbalstītu Parīzes nolīguma īstenošanu un lai nepieļautu ar klimata pārmaiņām saistītu konfliktu rašanos.

2019. gada 28. novembrī Parlaments paziņoja par [ārkārtas situāciju klimata jomā](#) Eiropā un mudināja visas dalībvalstis apņemties panākt, lai 2050. gadā SEG emisiju apjoms būtu tuvu nullei. Parlaments arī vēlējās, lai Komisija nodrošinātu, ka visi

attiecīgie tiesību aktu un budžeta priekšlikumi būtu pilnībā saskaņoti ar mērķi nepieļaut, ka globālā sasilšana pārsniedz 1,5 °C robežu.

2020. gada 8. oktobrī Parlaments pieņēma mandātu sarunām par Eiropas Klimata aktu, pieprasot 2030. gadam noteikto emisiju apjoma samazināšanas mērķrādītāju palielināt līdz 60 %. Lai gan saskaņā ar iestāžu vienošanos, ko Parlaments un Padome panāca 2021. gada 21. aprīlī, tika apstiprināts Komisijas ierosinātais 55 % mērķis, Parlamentam izdevās palielināt oglekļa dioksīda piesaistes nozīmi un ieguldījumu, tādējādi šis mērķis varētu pieaugt līdz 57 %. Turklāt saskaņā ar Parlamenta mandātu Komisija ne vēlāk kā sešus mēnešus pēc Parīzes nolīguma pirmās globālās izsvēršanas nāks klajā ar priekšlikumu par 2040. gada mērķrādītāju, ņemot vērā prognozēto ES indikatīvo SEG budžetu. Visbeidzot, ņemot vērā neatkarīgus zinātniskos ieteikumus, ir izveidota [Eiropas Zinātniskā konsultatīvā padome klimata pārmaiņu jautājumos](#), lai novērtētu, vai šī politika ir konsekventa, un uzraudzītu panākto, kā to ierosinājis Parlaments.

2023. gada janvārī publicētajā ziņojumā “Zinātniski ieteikumi par ES mēroga klimata mērķrādītāja 2040. gadam un siltumnīcefekta gāzu budžeta 2030.–2050. gadam noteikšanu” Eiropas Zinātniskā konsultatīvā padome klimata pārmaiņu jautājumos sniedz ES iestādēm zinātniski pamatotas aplēses par 2040. gada klimata mērķrādītāju un ES siltumnīcefekta gāzu emisiju budžetu 2030.–2050. gadam. Saskaņā ar šo ziņojumu ES ir jācenšas līdz 2040. gadam panākt neto emisiju samazinājumu par 90–95 % salīdzinājumā ar 1990. gada rādītājiem.

2022. gada 15. septembrī Parlaments pieņēma [rezolūciju](#) par sausuma, ugunsgrēku un citu ekstremālu laikapstākļu radītajām sekām, kuras mērķis ir vēl vairāk stiprināt ES centienus cīņā pret klimata pārmaiņām.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Georgios Amanatidis
09/2023

2.5.3. BIODAUDZVEIDĪBA, ZEMES IZMANTOŠANA UN MEŽSAIMNIECĪBA

ES starptautiskā mērogā ir bijusi svarīga loma tādu problēmu risināšanā kā biodaudzveidības izzušana, atmežošana un klimata pārmaiņas. ANO 1992. gada konference par vidi un attīstību bija ievērojams pasākums, kas paātrināja Biodaudzveidības konvencijas pieņemšanu. Parīzes 2015. gada nolīgumā par klimata pārmaiņām ir uzsvērts, cik būtiski ir nodrošināt visu ekosistēmu integritāti un biodaudzveidības aizsardzību. Eiropas zaļā kursa satvarā Komisija ierosināja jaunu biodaudzveidības stratēģiju nolūkā panākt, ka 2030. gadā Eiropas biodaudzveidība sāk atveseļoties. Stratēģija ietver arī tiesību aktu par dabas atjaunošanu ar mērķi visā Eiropā atgriezt dzīvē dabu.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību 3., 11. un 191.–193. pants.

VISPĀRĪGA INFORMĀCIJA

Riodežaneiro 1992. gadā notika ANO konference par vidi un attīstību, kuras noslēgumā tika pieņemta Vispārējā konvencija par klimata pārmaiņām (*UNFCCC*) un Konvencija par bioloģisko daudzveidību (KBD), kā arī Riodežaneiro deklarācija, Mežu principu deklarācija un programma “*Agenda 21*”. KBD papildina divi nozīmīgi protokoli: Kartahenas protokols par bioloģisko drošumu, kas tika pieņemts 2000. gadā un stājās spēkā 2003. gadā, tiecas aizsargāt biodaudzveidību no potenciālajiem riskiem, ko saistībā ar mūsdienu biotehnoloģiju rada dzīvie modificētie organismi; Nagojas protokols par piekļuvi ģenētiskajiem resursiem un to ieguvumu taisnīgu un godīgu sadali, kas tika pieņemts 2010. gadā un stājās spēkā 2014. gadā, tiecas radīt lielāku juridisko noteiktību un pārredzamību ģenētisko resursu nodrošinātājiem un lietotājiem. Taču KBD ziņojumā “Trešais pārskats par biodaudzveidību pasaulē” norādīts, ka 2010. gadam nospraustais biodaudzveidības mērķrādītājs nav sasniegts. 2010. gadā Nagojā (Aiči prefektūrā, Japānā) KBD Puses pieņēma arī pārskatītu stratēģisku plānu, kurā iekļauti Aiči mērķi biodaudzveidības jomā, proti: 20 vērienīgi mērķrādītāji ar pieciem stratēģiskiem uzdevumiem, lai līdz 2020. gadam nodrošinātu biodaudzveidības aizsardzību, uz šie mērķrādītāji ir daļa no stratēģiska biodaudzveidības plāna 2011.–2020. gadam.

ES ir parakstījusi arī šādas konvencijas: Ramsāras konvencija par mitrāju saglabāšanu (1971. gada februāris); Konvencija par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētajām savvaļas dzīvnieku un augu sugām (*CITES*) (1973. gada marts); Bonnas konvencija par migrējošo savvaļas dzīvnieku sugu aizsardzību (1979. gada jūnijs); Bernes konvencija par Eiropas dzīvās dabas un dabisko dzīvotņu aizsardzību (1982. gads); Riodežaneiro konvencija par bioloģisko daudzveidību (1992. gada jūnijs); un šādas reģionālās konvencijas: Helsinku konvencija par Baltijas jūras reģiona jūras vides aizsardzību (1974. gads); Barselonas konvencija par Vidusjūras aizsardzību pret piesārņojumu (1976. gads); un Konvencija par Alpu aizsardzību (1991. gads). ES ir saistoša arī Orhūsas konvencija (1998. gads), kas paredz sabiedrības piekļuvi vides

informācijai, sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs.

Saskaņā ar *UNFCCC* tiek veikti starptautiski pasākumi siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisiju samazināšanai. *UNFCCC* Puses 2015. gada decembrī pieņēma Parīzes nolīgumu, kas ir juridiski saistošs klimata nolīgums, attiecas uz visām valstīm un tā mērķis ir ierobežot globālo sasilšanu līdz līmenim, kas ir krietni zem 2 °C, un turpināt centienus nepārsniegt 1,5 °C līmeni. (2.5.2.) *UNFCCC* satvarā *REDD+* iniciatīvā ir paredzēti instrumenti cīņai pret atmežošanu un mežu degradāciju tropos. Parīzes nolīgums liek uzsvāru uz to, cik būtiski ir garantēt visu ekosistēmu – tostarp okeānu – integritāti un biodaudzveidības aizsardzību. Turklāt nolīgumā ir minēts, ka nolūkā sasniegt klimata pārmaiņu mazināšanas ilgtermiņa mērķus milzīga loma ir zemes izmantošanas sektoram.

MĒRĶI UN SASNIEGUMI

A. Līdzšinējie biodaudzveidības rīcības plāni

Komisija 2006. gada maijā pieņēma paziņojumu "[Kā apturēt bioloģiskās daudzveidības samazināšanos līdz 2010. gadam un turpmāk – ilgtspējīgi ekosistēmu pakalpojumi cilvēka labklājībai](#)" un attiecīgu rīcības plānu. Tā kā ES nespēja īstenot 2010. gada mērķi, proti, apturēt biodaudzveidības izzušanu, Komisija 2011. gada jūnijā pieņēma jaunu stratēģiju, lai varētu "līdz 2020. gadam apturēt bioloģiskās daudzveidības izzušanu un ekosistēmu pakalpojumu degradāciju Eiropas Savienībā un atjaunot tos [...], vienlaikus palielinot ES ieguldījumu, lai novērstu bioloģiskās daudzveidības izzušanu visā pasaulē". Padome 2011. gada decembrī apstiprināja [ES bioloģiskās daudzveidības stratēģiju 2020. gadam](#), kurā bija izvirzīti šādi seši uzdevumi: pilnībā īstenot ES vides tiesību aktus, lai aizsargātu bioloģisko daudzveidību; labāk aizsargāt ekosistēmas un vairāk izmantot zaļo infrastruktūru; uzlabot lauksaimniecības un mežsaimniecības ilgtspēju; labāk apsaimniekot zivju krājumus; stingrāk kontrolēt invazīvas svešzemju sugas; un palielināt ES ieguldījumu, lai novērstu biodaudzveidības izzušanu visā pasaulē.

B. Dabisko dzīvotņu un savvaļas dzīvnieku un augu aizsardzība

Ar Dzīvotņu direktīvu (Padomes Direktīva 92/43/EEK par dabisko dzīvotņu, savvaļas faunas un floras aizsardzību; grozīta ar [Direktīvu 97/62/EEK](#)) ir izveidots Eiropas ekoloģiskais tīkls *Natura 2000*. Tas ietver Kopienā nozīmīgas teritorijas un īpaši aizsargājamās dabas teritorijas, kuras nosaka dalībvalstis, un īpašas aizsargājamās teritorijas, kas noteiktas saskaņā ar Direktīvu 79/409/EEK par savvaļas putnu aizsardzību. Tīkls, kura kopējā platība pārsniedz 850 000 km², ir pasaulē lielākais vienotais aizsargājamo teritoriju tīkls. Dzīvotņu direktīvas galvenais mērķis ir veicināt biodaudzveidības saglabāšanu, vienlaikus ņemot vērā ekonomiskās, sociālās, kultūras un reģionālās prasības. Grozītā [Putnu direktīva](#) (2009/147/EK) attiecas uz (savvaļas) putnu aizsardzību, pārvaldību un kontroli un cita starpā ietver arī ilgtspējīgu medību noteikumus.

C. Invazīvas svešzemju sugas (IAS)

Viens no sešiem uzdevumiem, kas noteikti ES biodaudzveidības stratēģijā 2020. gadam, ir stingrāk kontrolēt invazīvas svešzemju sugas. Invazīvas svešzemju sugas katru gadu ES nodara miljardos euro mērāmu postu ne vien ekosistēmām, bet arī kultūraugiem un lauksaimniecības dzīvniekiem, kā rezultātā tiek grauta vietējā

ekoloģija un ietekmēta cilvēka veselība. Viens no galvenajiem aspektiem [Regulā \(ES\) Nr. 1143/2014](#) par invazīvu svešzemju sugu introdukcijas un izplatīšanās profilaksi un pārvaldību ir Savienības problemātisko IAS saraksts. Regulā ir paredzēti profilakses, agrīnās brīdināšanas un ātrās reaģēšanas pasākumi, kas aizsargātu vietējo biodaudzveidību, kā arī līdz minimumam samazinātu un novērstu šādu sugu ietekmi uz cilvēka veselību un ekonomiku. Dalībvalstīm būs jāizveido īpašas pārraudzības sistēmas un jāizstrādā konkrēti rīcības plāni.

D. Piekļuve un ieguvumu sadale

Pēc tam, kad bija pieņemts Nagojas protokols par piekļuvi un ieguvumu sadali, Komisija 2012. gada oktobrī iesniedza priekšlikumu, ar ko ierosināja noteikt saistošas prasības attiecībā uz ģenētisko resursu pieejamību to izcelsmes valstī un nodrošināt ieguvumu taisnīgu un līdzvērtīgu sadali. Parlamenta un Padomes vienošanās rezultātā tika pieņemta [Regula \(ES\) Nr. 511/2014](#). Regulā ir noteikts, ka ģenētiskos resursus un tradicionālās ar šādiem resursiem saistītās zināšanas var nodot un izmantot vienīgi saskaņā ar kārtību, par ko vienojušies lietotāji (uzņēmumi, privātie kolekcionāri un organizācijas) un izcelsmes valsts iestādes.

E. Savvaļas dzīvnieku un augu ekspluatācija un tirdzniecība

CITES konvencija reglamentē savvaļas dzīvnieku un augu sugu īpatņu starptautisko tirdzniecību, t. i., dzīvū un nedzīvū dzīvnieku un augu un to daļu vai no tiem iegūtu produktu (re)eksportu un importu, pamatojoties uz atļauju un sertifikātu sistēmu. Pamatregula ([\(EK\) Nr. 338/97](#)) par savvaļas dzīvnieku un augu sugu aizsardzību, reglamentējot to tirdzniecību, attiecina *CITES* konvencijas mērķus un noteikumus uz ES tiesību aktiem. Kreiz, kad tiek veiktas izmaiņas to sugu sarakstā, kas uzskaitītas Padomes Regulas (EK) Nr. 338/97 pielikumos, piemēram, lai īstenotu *CITES* Pušu konferences lēmumus par iekļaušanu sarakstā, tas tiek darīts ar Komisijas īstenošanas regulu, piemēram, ar [Īstenošanas Regulu \(ES\) Nr. 2019/1587](#), ar kuru noteiktu savvaļas augu un dzīvnieku sugu īpatņu introdukcija ES ir aizliegta.

F. Biodaudzveidības saikne ar dzīvnieku labturību

Komisija ierosināja [rīcības plānu dzīvnieku aizsardzībai un labturībai 2006.–2010. gadā](#), attiecībā uz dzīvnieku izmantošanu pētījumos atbalstot “3R” (*Replacement, Reduction, Refinement* – aizstāt, samazināt, pilnveidot) principa īstenošanu. Uz šo principu pamatojas [Direktīva 2010/63/ES](#) par zinātniskiem mērķiem izmantojamo dzīvnieku aizsardzību (ar ko atceļ Direktīvu 86/609/EEK), kas stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī. Turklāt [Regulas \(EK\) Nr. 1007/2009](#) mērķis ir nodrošināt, ka ES tirgū vairs nav izstrādājumu, kas iegūti no roņiem.

G. Jūras biodaudzveidība

Uz jūras biodaudzveidību attiecas biodaudzveidības rīcības plāni dabas resursu un zivsaimniecības jomā. ES biodaudzveidības stratēģijas pārskatā uzsvērts, cik būtiski ir nodrošināt jūru un piekrastes teritoriju labu ekoloģisko stāvokli, lai šajās teritorijās saglabātu biodaudzveidību. Turklāt 2008. gada jūlijā stājās spēkā [Jūras stratēģijas pamatdirektīva \(MSFD\)](#) (2008/56/EK) par jūras vides aizsardzību un saglabāšanu. Ar to iecerēts līdz 2020. gadam panākt labu ES jūras ūdeņu stāvokli un aizsargāt resursu bāzi, no kuras ir atkarīga ar jūru saistītā saimnieciskā un sociālā darbība. *MSFD* tika grozīta ar [Direktīvu \(ES\) 2017/845](#), un aizstāja tās III pielikumu attiecībā uz to elementu indikatīvajiem sarakstiem, kas jāņem vērā, sagatavojot jūras stratēģijas.

H. Meži

Meži aizņem gandrīz 30 % no tīkla *Natura 2000* teritoriju platības. Mežu platība ES aizņem gandrīz 182 miljonus hektāru, kas ir 43 % no ES sauszemes teritorijas, tāpēc vairāki ES pasākumi ir mērķēti uz mežu aizsardzību. ES [Kokmateriālu regula](#) ((ES) Nr. 995/2010) nosaka pienākumus tirgus dalībniekiem, kas laiž ES tirgū kokmateriālus un koka izstrādājumus. Tā ierobežo nelikumīgi iegūtu kokmateriālu un koka izstrādājumu tirdzniecību, nosakot galvenos pienākumus, un pirmo reizi aizliedz laist ES tirgū nelikumīgi iegūtus kokmateriālus un koka izstrādājumus. Komisija 2013. gada septembrī pieņēma paziņojumu "[Jauna ES meža stratēģija mežiem un uz koksnes resursiem balstītai rūpniecībai](#)". [Vidusposma ziņojumā](#) par ES meža stratēģijas īstenošanu secināts, ka ir panākts iespaidīgs progress ceļā uz 2020. gadam noteikto mērķu sasniegšanu.

I. Zemes izmantošana, zemes izmantošanas maiņa un mežsaimniecība (ZIZIMM)

ZIZIMM nozare aptver augsnes, koku, augu, biomasas un kokmateriāla izmantošanu, un tai ir raksturīgas ne tikai SEG emisijas, bet arī spēja absorbēt CO₂ no atmosfēras. Līdz 2020. gadam dalībvalstis saskaņā ar Kioto protokolu bija apņēmušās nodrošināt, ka zemes izmantošanā radītās SEG emisijas tiek kompensētas ar līdzvērtīgu CO₂ absorbciju, ko var panākt ar nozares papildu pasākumiem. (2.5.2.) Pašlaik ES mērķis ir šo principu (tā dēvēto debeta nepieļaušanas noteikumu) iekļaut ES tiesību aktos laikposmam no 2021. līdz 2030. gadam, kā arī pirmo reizi ZIZIMM iekļaut ES emisiju samazināšanas centienos. Saskaņā ar [Regulu \(ES\) Nr. 2018/841](#), kas stājās spēkā 2018. gada 9. jūlijā un attiecas uz ZIZIMM radušos siltumnīcefekta gāzu emisiju un piesaistes iekļaušanu klimata un enerģētikas politikas satvarā laikposmam līdz 2030. gadam, ZIZIMM radītās SEG emisijas būtu jākompensē vismaz ar līdzvērtīgiem CO₂ emisiju samazinājumiem atmosfērā laikposmā no 2021.–2030. gadam. [ZIZIMM regulu grozīja](#) 2023. gada aprīlī, lai saskaņā ar Eiropas zaļo kursu noteiktu jaunu 2030. gada mērķrādītāju. Proti, mērķis ir paplašināt ES oglekļa piesaistītājus par 15 %, kas atbilst 310 miljoniem tonnu CO₂ ekvivalenta. [Komisijas vadlīnijas](#), kas izdotas 2023. gada maijā, palīdzēja dalībvalstīm zemes izmantošanas, mežsaimniecības un lauksaimniecības darbības saskaņot ar atjauninātajiem nacionālajiem enerģētikas un klimata plāniem, lai nodrošinātu atbilstību pārskatītajām regulām.

J. Finanšu instrumenti

Kopš 1992. gada ES ir atsevišķs videi veltīts finansēšanas instruments, proti, programma *LIFE*. Starp pirmo četru jau pabeigto posmu apakšprogrammām ir iekļautas dabas aizsardzības un biodaudzveidības apakšprogrammas. Programmas *LIFE* piektais posms (ko ieviesa ar Regulu (ES) Nr. 1293/2013 un kas aptver programmu *LIFE* 2014.–2020. gadam) ir sadalīts divās apakšprogrammās un attiecas uz klimata pārmaiņām un vidi. No vides apakšprogrammas dabas un biodaudzveidības aizsardzībai ir pieejami 1,55 miljardi EUR. Biodaudzveidības stiprināšanai papildu finansējums ir piešķirts arī no lauksaimniecības un zivsaimniecības rīcībpolitiku līdzekļiem, kā arī no Kohēzijas fonda, struktūrfondiem un daudzgadu pētniecības programmām. Programmas *LIFE* jaunākais posms (2021.–2027. gads) ir strukturēts tādā pašā veidā kā iepriekšējais, proti, tiek izmantotas tās pašas divas darbības jomas un četras apakšprogrammas. Dabas un biodaudzveidības apakšprogrammai paredzētais budžets ir 2,15 miljardi EUR.

K. Biodaudzveidības un meža stratēģijas 2030. gadam

Komisija 2019. gada 11. decembrī nāca klajā ar [Eiropas zaļo kursu](#) – vērienīgu pasākumu kopumu, kas izstrādāti, lai ES 2050. gadā kļūtu oglekļneitrāla. Eiropas zaļais kurss piedāvā [rīcības plānu](#) ES pārtapšanai par ilgtspējīgu un konkurētspējīgu ekonomiku. Starp ierosinātajām darbībām ir jaunā [ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam](#) (publicēta 2020. gada 20. maijā) ar pasākumiem, kas pievēršas galvenajiem biodaudzveidības izzušanas faktoriem, kā arī jaunā [ES meža stratēģija 2030. gadam](#) (publicēta 2021. gada 14. jūlijā) ar pasākumiem neatmežojošu vērtības ķēžu atbalstam. Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam pievēršas pieciem galvenajiem faktoriem, kuri veicina biodaudzveidības izzušanu (zemes un jūras izmantošanas maiņa, dabas resursu noplicināšana, klimata pārmaiņas, piesārņojums un invazīvas svešzemju sugas), stratēģijā ir izklāstīta spēcīgāka pārvaldības sistēma vēl nenovērsto trūkumu pārvarēšanai, turklāt stratēģija nodrošina, ka pilnībā tiek īstenoti ES tiesību akti, un apvieno visus līdzšinējos centienus. Meža stratēģijas 2030. gadam mērķis ir pielāgot Eiropas mežus jaunajai situācijai, ekstremālajiem laikapstākļiem un lielajai nenoteiktībai, ko izraisījušas klimata pārmaiņas. Tāds ir priekšnosacījums, lai meži turpinātu pildīt sociālekonomiskās funkcijas un uzturētu dinamiskus lauku apvidus ar plaukstošu sabiedrību.

ES Biodaudzveidības stratēģijas 2030. gadam ietvaros Komisija [2022. gada 22. jūnijā pieņēma priekšlikumu tiesību aktam par dabas atjaunošanu](#), kura mērķis ir “atjaunot degradētās ekosistēmas un atjaunot dabu visā Eiropā, sākot no lauksaimniecības zemes un jūrām līdz mežiem un pilsētvidei”. Tiesību akts prasīs dalībvalstīm izstrādāt nacionālos atjaunošanas plānus mērķrādītāju sasniegšanai, taču vienlaikus dalībvalstīm tiek dotas elastības iespējas, kas ļauj ņemt vērā katras valsts apstākļus.

Komisija 2023. gada 24. janvārī publicēja [paziņojumu “ES Apputeksnētāju iniciatīvas pārskatīšana. Jaunais kurss attiecībā uz apputeksnētājiem”](#), kura mērķis ir [pārskatīt 2018. gada ES apputeksnētāju iniciatīvu](#), kas ir daļa no ES Biodaudzveidības stratēģijas 2030. gadam. 2018. gada iniciatīva bija pirmais ES satvars savvaļas apputeksnētāju izzušanas novēršanai. Pārskatītajā ES apputeksnētāju iniciatīvā ir noteikti mērķi 2030. gadam un darbības saskaņā ar trim prioritātēm: apputeksnētāju aizsardzības uzlabošana un izzušanas cēloņu novēršana; zināšanu apguve, kā arī sabiedrības mobilizēšana un stratēģiskās plānošanas un sadarbības veicināšana.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Kā viens no likumdevējiem Parlaments jau sen atbalsta ES biodaudzveidības aizsardzību un klimata pārmaiņu rīcībpolitikas. Parlaments 2010. gada septembrī pieņēma [rezolūciju par to, kā tiek īstenoti ES tiesību akti par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu](#), ņemot vērā mērķi laikposmam pēc 2010. gada. Parlaments pauda lielas bažas, ka rīcība, kas ļautu apturēt biodaudzveidības izzušanu, starptautiskajā politikā netiek uzskatīta par steidzamu prioritāti, un pieprasīja gan iekšējo, gan ārējo attiecību kontekstā uzlabot biodaudzveidības pārvaldību.

Parlaments 2016. gada novembrī pieņēma [rezolūciju, reaģējot uz ES rīcības plānu savvaļas dzīvnieku un augu nelikumīgas tirdzniecības apkarošanai](#), ar mērķi apkarot šo destruktīvo organizētās noziedzības veidu, kas apdraud biodaudzveidību, jo nelikumīgas tirdzniecības dēļ daudzas sugas nonāk uz izzušanas robežas. Rīcības plānā noteiktas trīs prioritātes: profilakse, izpildes nodrošināšana un sadarbība. Tika uzsvērta izcelsmes valstu, tranzītvalstu un galamērķa valstu vispārējās

sadarbības nozīme. Parlaments [2016. gada oktobrī](#) un [2017. gada oktobrī](#) pieņēma rezolūcijas, iebilstot pret Komisijas atļauju izmantot ģenētiski modificētus organismus (ĢMO) (kukurūzu, sojas pupas u. c.) un pieprasot strādāt intensīvāk, lai atbilstīgi biodaudzveidības, dabas un augsnes aizsardzības mērķim palīdzētu dalībvalstīm aizliegt ĢMO audzēšanu.

Parlaments 2015. gada 14. oktobra rezolūcijā par [virzību uz jauna starptautiska nolīguma klimata jomā noslēgšanu Parīzē](#) atgādināja, ka klimata pārmaiņu ietekmē straujāk izzūd biodaudzveidība, un aicināja noslēgt nolīgumu, kurā būtu paredzēti visu nozaru visaptveroši centieni, kā arī norādīja, ka zemes izmantošanai ir ievērojams rentabilitātes potenciāls mazināt klimata pārmaiņas un palielināt noturību.

Parlamenta [2020. gada 16. janvāra rezolūcijā par Konvencijas par bioloģisko daudzveidību Pušu konferences 15. sesiju \(COP15\)](#) uzsvēra, ka ir jārikojas vēl vērīgāk un iekļaujošāk un jāuzlabo globālā biodaudzveidības satvara darbība laikposmā pēc 2020. gada.

Parlaments [2020. gada 8. oktobra rezolūcijā](#) par jaunu ES Meža stratēģiju uzsvēra, ka ES meža stratēģija laikposmam pēc 2020. gada un Eiropas zaļais kurss ir sevišķi būtiski instrumenti, ar ko sasniegt Parīzes nolīguma mērķus un īstenot ANO Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam.

Visbeidzot, Parlaments 2020. gada 22. oktobra rezolūcijā ar ieteikumiem Komisijai par [ES tiesisko regulējumu ES izraisītas globālas atmežošanas apturēšanai un vēršanai pretējā virzienā](#) uzsvēra, ka ir jāpārskata tirdzniecības un investīciju politika, lai globālo atmežošanas problēmu risinātu efektīvāk, un šajā ziņā pasaules mērogā jārada vienlīdzīgi konkurences apstākļi un jāņem vērā saikne starp tirdzniecības nolīgumiem un globālo biodaudzveidību, kā arī meža ekosistēmām.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas \(ENVI\) tīmekļa vietnē](#).

Georgios Amanatidis / Maria-Mirela Curmei
10/2023

2.5.4. ŪDEŅU AIZSARDZĪBA UN APSAIMNIEKOŠANA

Ūdens ir būtisks cilvēku, dzīvnieku un augu dzīvības procesu nodrošināšanas faktors un ekonomikas resurss; tā aizsardzības un pārvaldības pasākumi sniedzas pāri valstu robežām. ES ūdens resursu politikai ir izšķiroša nozīme vides aizsardzībā ES. Pastāv tiesību akti, kuru mērķis ir saglabāt ūdens avotus un gan saldūdens, gan jūras ekosistēmas un garantēt dzeramā ūdens un peldvietu ūdens tīrību. Ar ES Ūdens pamatdirektīvu (ŪPD) ir izveidots tiesiskais regulējums, lai Eiropas Savienībā aizsargātu un atjaunotu tīra ūdens resursus un nodrošinātu to ilgtermiņa izmantošanu.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 191.–193. pants.

VISPĀRĪGA INFORMĀCIJA

Ūdens ir ne vien komerciāls produkts, bet arī sabiedriska labums un ierobežots resurss, kas jāaizsargā un jāizmanto ilgtermiņā gan kvalitātes, gan kvantitātes ziņā. Tomēr tā resursus stipri noslogo dažādās nozarēs, piemēram, lauksaimniecības, rūpniecības, tūrisma, transporta un enerģētikas nozarēs. Komisija 2012. gadā publicēja [Eiropas ūdens resursu aizsardzības konceptuālo plānu](#) – ilgtermiņa stratēģiju, ar ko ir iecerēts panākt, lai kvalitatīvs ūdens pietiekamā daudzumā būtu pieejams visiem leģitīmajiem tā izmantošanas veidiem, tādēļ rezultātīvāk īstenojot spēkā esošo ES politiku ūdens resursu jomā, ūdens resursu jomā nospraustos politikas mērķus integrējot arī citos politikas virzienos un novēršot spēkā esošā regulējuma trūkumus. Tajā ir paredzēts, ka tiks ieviesta ūdens resursu uzskaitē un noteikti ūdens lietderīgas izmantošanas mērķrādītāji, kā arī izstrādāti ES standarti atkārtotai ūdens izmantošanai.

MĒRĶI UN SASNIEGUMI

Ar ES politiku ir noteikti divi galvenie tiesiskie regulējumi attiecībā uz saldūdens un jūras resursu aizsardzību un pārvaldību, pamatojoties uz ekosistēmā balstītu, holistisku pieeju – Ūdens pamatdirektīva (ŪPD) un Jūras stratēģijas pamatdirektīva (JSPD).

A. Ūdens pamatdirektīva un to papildinošās specifiskās direktīvas ūdens jomā

ES [Ūdens pamatdirektīva](#) nosaka pamatsistēmu iekšējo virszemes ūdeņu, pārejas ūdeņu, piekrastes ūdeņu un gruntsūdeņu aizsardzībai. Tās mērķis ir nepieļaut un samazināt piesārņojumu, veicināt ilgtermiņa ūdens izmantošanu, aizsargāt un uzlabot ūdens vidi un mazināt plūdu un sausuma ietekmi. Tās vispārējais mērķis ir panākt visu ūdeņu labu ekoloģisko stāvokli. Tādēļ dalībvalstīm tiek prasīts sagatavot upju baseinu apsaimniekošanas plānus, kuru pamatā ir dabiskie upju ģeogrāfiskie baseini, un arī izstrādāt konkrētu pasākumu programmas nosprausto mērķu sasniegšanai.

ŪPD [izvērtēšanas](#) rezultātā 2019. gadā tika secināts, ka tiesību akts plašā nozīmē atbilst mērķim, ar kādu tas izstrādāts, taču ir jāpanāk ātrāka šī tiesību akta īstenošana. Līdz ar to Komisija 2020. gada jūnijā paziņoja, ka ŪPD netiks grozīta un ka galvenā uzmanība drīzāk tiks pievērsta pasākumiem, kas ļauj panākt spēkā esošās direktīvas īstenošanu un nodrošināt tās izpildi.

Papildus ŪPD ir pieņemtas vēl specifiskāku mērķu direktīvas, piemēram, Gruntsūdeņu direktīva, Dzeramā ūdens direktīva, Peldūdeņu direktīva, Nitrātu direktīva, Komunālo notekūdeņu attīrīšanas direktīva, Vides kvalitātes standartu direktīva un Plūdu direktīva.

Direktīvā par [gruntsūdeņu](#) aizsardzību no piesārņojuma un noplicināšanās ir noteikti konkrēti kritēriji, pēc kuriem vērtēt ūdens labu ķīmisko kvalitāti, identificēt nozīmīgas un stabilas augšupejošas tendences un definēt sākumpunktus tendenču virziena maiņai. Visām piesārņotājvielām (izņemot nitrātus un pesticīdus, kuriem piesārņojuma robežvērtības noteiktas ar attiecīgiem ES tiesību aktiem) robežvērtības nosaka dalībvalstis.

Komisija 2022. gada oktobrī nāca klajā ar [priekšlikumu](#) grozīt sistēmu, kas iedibināta Kopienas rīcībai ūdens resursu politikas jomā, kā arī grozīt direktīvu par gruntsūdeņu aizsardzību pret piesārņojumu un pasliktināšanos un direktīvu par vides kvalitātes standartiem ūdens resursu politikas jomā. Šajā priekšlikumā bija iekļauts arī ierosinājums atjaunināt kontaminantu sarakstus gan virszemes ūdeņos, gan gruntsūdeņos.

Pārskatītajā 2020. gada [Dzeramā ūdens direktīvā](#) ir definēti būtiski dzeramā ūdens kvalitātes standarti. Tajā ir noteikts pienākums dalībvalstīm regulāri veikt ūdens kvalitātes monitoringu, izmantojot paraugu ņemšanas metodi. Dalībvalstis var iekļaut savai teritorijai specifiskas papildu prasības, taču tikai tad, ja tādējādi tiek panākti augstāki kvalitātes standarti. Šajā direktīvā ir noteikts arī pienākums regulāri sniegt informāciju patērētājiem. Turklāt reizi trijos gados par dzeramā ūdens kvalitāti ir jāziņo Komisijai. Atbildot uz Eiropas pilsoņu iniciatīvu "Right2Water", Komisija 2018. gada februārī nāca klajā ar pārskatīto direktīvu, ar ko aizstāj iepriekšējo 1998. gada direktīvu. Pārskatītajā direktīvā ir atjaunināti spēkā esošie nekaitīguma standarti un nodrošināts, ka nekaitīgs dzeramais ūdens ir pieejamāks atbilstoši jaunākajiem Pasaules Veselības organizācijas ieteikumiem. Tā arī nodrošina patērētājiem pārredzamāku dzeramā ūdens kvalitāti un ūdensapgādi un tādējādi palīdz samazināt plastmasas pudeļu skaitu, jo cilvēki sāk vairāk uzticēties ūdensvada ūdens kvalitātei. Uz risku balstīti ūdens nekaitīguma novērtējumi, kas veicami visas ES mērogā, palīdz noteikt un novērst iespējamus riskus tām ūdens ieguves vietām, kuras tiek izmantotas ūdensapgādei.

[Peldvietu ūdens direktīvas](#) mērķis ir uzlabot sabiedrības veselības un vides aizsardzību, paredzot noteikumus par peldvietu ūdens monitoringu un klasifikāciju (četrās kategorijās) un par sabiedrības attiecīgu informēšanu. Peldsezonas laikā dalībvalstīm reizi mēnesī ir jāņem peldvietu ūdens paraugi un jāizvērtē vismaz divu konkrētu baktēriju koncentrācija katrā peldvietā. Par to ir jāinformē sabiedrība, izmantojot "peldvietu ūdens profilus", kas satur, piemēram, informāciju par piesārņojuma veidiem un avotiem, kuri ietekmē peldvietu ūdens kvalitāti. Ir noteikts standarta simbols, lai informētu sabiedrību par peldvietu ūdens klasifikāciju un par peldēšanās aizliegumu. Komisija un Eiropas Vides aģentūra (EVA) katru gadu publicē [kopsavilkuma ziņojumu](#) par peldvietu ūdens kvalitāti.

Ar [Vides kvalitātes standartu direktīvu](#) ES līmenī ir noteiktas pieļaujamās koncentrācijas robežvērtības virszemes ūdeņos 33 prioritārām vielām, kas rada nopietnu apdraudējumu ūdens videi vai ūdens vidē, un 8 citām piesārņojošām vielām. Šo direktīvu [2013. gadā pārskatot](#), esošajā sarakstā tika iekļautas 12 jaunas vielas un noteikts pienākums Komisijai izveidot tādu vielu papildu sarakstu, kuru monitorings ir jāveic visās dalībvalstīs, jo tas noderētu prioritāro vielu saraksta turpmākai

pārskatīšanai. Komisijas 2022. gada oktobra [priekšlikumā](#) prioritāro vielu sarakstu, kas izveidots virszemes ūdeņiem, ir ierosināts papildināt vēl ar 23 vielām, tostarp pesticīdiem (tādiem kā glifozāts), dažām zālēm (pretsāpju līdzekļi, pretiekaisuma līdzekļi un antibiotikas), bisfenolu A, un ar 24 perfluoralkilvielu un polifluoralkilvielu (PFAS) grupu.

[Komunālo notekūdeņu attīrīšanas direktīvas](#) mērķis ir aizsargāt vidi no komunālo notekūdeņu un ražošanas notekūdeņu novadīšanas kaitīgās ietekmes. Šajā direktīvā ir noteikts obligāto standartu minimums un termiņi attiecībā uz notekūdeņu savākšanu, attīrīšanu un novadīšanu, ar to ir ieviesti ierobežojumi attiecībā uz notekūdeņu dūņu novadīšanu un noteikta prasība pakāpeniski izbeigt notekūdeņu dūņu izgāšanu jūrā. Saskaņā ar citām Eiropas zaļā kursa rīcībpolitikām, kuru mērķis ir līdz 2050. gadam samazināt piesārņojumu līdz neto nulles līmenim, Komisija 2022. gada oktobrī pieņēma priekšlikumu [pārskatītai direktīvai](#).

[Nitrātu direktīvas](#) mērķis ir aizsargāt ūdeņus no lauksaimnieciskas darbības radītā piesārņojuma ar nitrātiem. Papildinošā regulā ir noteikta prasība dalībvalstīm reizi četros gados nosūtīt Komisijai ziņojumu par labas lauksaimniecības prakses noteikumiem, par noteiktajām pret nitrātiem jutīgajām zonām un par ūdens monitoringu, ziņojumā iekļaujot arī rīcības programmu kopsavilkumus. Gan minētā direktīva, gan regula ir pieņemtas, lai aizsargātu dzeramā ūdens resursus un nepieļautu eitrofikācijas nodarītu kaitējumu. Komisija 2021. gada oktobrī publicēja savu jaunāko [īstenošanas ziņojumu](#), kurā brīdināja, ka nitrāti ES joprojām ir kaitīga ūdens piesārņojuma cēlonis un ka daudzviet Savienībā nemainīgi aktuāla ir pārmērīgas mēslošanas problēma.

Ar ES [Plūdu direktīvu](#) ir iecerēts mazināt un pārvaldīt riskus, ko cilvēka veselībai, videi, infrastruktūrai un īpašumam rada plūdi. Tajā dalībvalstīm ir noteikts pienākums veikt sākotnējo novērtējumu, lai noskaidrotu plūdu riskam pakļautos upju baseinus un ar tiem saistītās krasta teritorijas un pēc tam sagatavotu plūdu riska kartes un pārvaldības plānus, kas vērsti uz plūdu novēršanu, aizsardzību pret plūdiem un gatavību rīcībai ārkārtas situācijās. Visi šie uzdevumi ir jāveic saskaņā ar ŪPD un tajā paredzētajiem upju baseinu apsaimniekošanas plāniem.

B. ES piekrastes un jūras vides aizsardzības politika

[Jūras stratēģijas pamatdirektīva \(JSPD\)](#) ir vides jomas pīlārs ES integrētajai jūrlietu politikai (IJP), kas ir izstrādāta, lai veicinātu vēl ilgtspējīgāku jūras ekonomikas attīstību, vienlaikus labāk aizsargājot jūras vidi. Ar JSPD bija iecerēts līdz 2020. gadam panākt jūras ūdeņu labu ekoloģisko stāvokli, turpināt jūras ūdeņu aizsardzības un saglabāšanas pasākumu īstenošanu un nepieļaut turpmāku stāvokļa pasliktināšanos. Direktīvā ir noteikti Eiropas jūras vides reģioni (Baltijas jūra, Atlantijas okeāna ziemeļaustrumu daļa, Vidusjūra un Melnā jūra) un apakšreģioni to ģeogrāfiskajās robežās, kas noteiktas ar reģionālajām konvencijām par jūras vidi. Lai līdz 2020. gadam panāktu labu ekoloģisko stāvokli, dalībvalstīm ar ekosistēmā balstītu pieeju bija jāizstrādā pamatotas jūras vides stratēģijas, kas reizi sešos gados ir jāpārskata. Turklāt regulā par [integrētu piekrastes pārvaldību](#) ir noteikti piekrastes teritoriju pareizas plānošanas un pārvaldības principi, kuri dalībvalstīm ir jāņem vērā.

Komisija 2020. gada jūnijā pieņēma [ziņojumu](#) par Jūras stratēģijas pamatdirektīvas pirmo īstenošanas ciklu. Ar jauno ES bioloģiskās daudzveidības stratēģiju 2030. gadam (kas pieņemta 2020. gada maijā) ir iecerēts vēl stingrāk noteikt jūras ekosistēmu aizsardzību, tādēļ cita starpā arī paplašinot aizsargājamu teritoriju platību un nosakot stingri aizsargājamās teritorijas dzīvotnēm un zivju krājumu reģenerācijai.

Kuģa “Erika” izraisītā naftas noplūdes katastrofa 1999. gadā mudināja ES nostiprināt savu lomu kuģošanas drošības un jūras piesārņojuma jomā, [izveidojot Eiropas Jūras drošības aģentūru](#), kas cita starpā ir atbildīga arī par kuģu radītā piesārņojuma novēršanu un reaģēšanu uz to, kā arī reaģēšanu uz jūras piesārņojumu no naftas un gāzes ieguves iekārtām. Ar [2005. gada direktīvu](#) par kuģu radīto piesārņojumu un sodu noteikšanu par pārkāpumiem un ar tās 2009. gada [atjaunināto redakciju](#) ir iecerēts panākt, ka personām, kuras atbildīgas par piesārņojošu vielu nopludināšanu jūrā, tiek piemērotas efektīvas un preventīvas sankcijas, kas var būt krimināltiesiskas vai administratīvas. Piesārņojošo vielu nopludināšana no kuģiem ir uzskatāma par krimināli sodāmu nodarījumu, ja tā ir tīša, notikusi neapdomības vai klajas nolaidības dēļ un tās rezultātā ir būtiski pasliktinājusies ūdens kvalitāte.

C. Starptautiskie nolīgumi par reģionālajiem ūdeņiem

Eiropā jūras vides ūdens resursu aizsardzību reglamentē četras starptautiskas sadarbības struktūras, kuras pazīstamas kā reģionālās jūras konvencijas, ko dalībvalstis noslēgušas ar kaimiņvalstīm, ar kurām tām ir kopīgi ūdeņi: 1992. gada OSPAR konvencija (kuras pamatā ir iepriekšējās Oslo un Parīzes konvencijas) par Atlantijas okeāna ziemeļaustrumu daļu, 1992. gada Helsinku konvencija (*HELCOM*) par Baltijas jūras reģionu, 1995. gada Barselonas konvencija (*UNEP-MAP*) par Vidusjūru un 1992. gada Bukarestes konvencija par Melno jūru. ES upju ūdeņu aizsardzība tiek īstenota saskaņā ar starptautiskām konvencijām, tādām kā 1992. gada [Konvencija par robežšķērsojošo ūdensteču un starptautisko ezeru aizsardzību un izmantošanu](#) (Ūdens konvencija), 1996. gada [Konvencija par Donavas aizsardzību](#), 1999. gada [Konvencija par starptautisko Oderas aizsardzību pret piesārņošanu](#) un 1999. gada [Konvencija par Reinas aizsardzību](#). Pateicoties reģionālajai sadarbībai vides jomā, kur galvenā uzmanība ir pievērsta jūras ūdeņiem vai upju baseiniem, ES ir izstrādātas vairākas makroreģionālās stratēģijas: [Baltijas jūras reģiona stratēģija \(2009\)](#) (pirmā visaptverošā ES stratēģija, kas izstrādāta makroreģionam), [stratēģija Donavas reģionam \(2011\)](#) un [stratēģija Adrijas un Jonijas jūras reģionam \(2014\)](#).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Pirmā Eiropas pilsoņu iniciatīva “Right2Water” (2013) rosināja ES iestādes un dalībvalstis nodrošināt, lai visiem iedzīvotājiem būtu iespēja izmantot savas tiesības uz ūdensapgādi un sanitāriju, lai ūdensapgāde un ūdens resursu apsaimniekošana nebūtu pakļauta iekšējā tirgus noteikumiem un lai ar ūdens resursiem saistītus pakalpojumus neskartu liberalizācija. Reaģējot uz šo [Eiropas pilsoņu iniciatīvu, 2015. gadā](#) Parlaments ar lielu balsu vairākumu aicināja Komisiju nākt klajā ar likumdošanas priekšlikumiem, kas nodrošina, ka tiek īstenotas cilvēktiesības uz ūdeni un sanitāriju, kuras atzinusi Apvienoto Nāciju Organizācija, un attiecīgā gadījumā pārskatīt ŪPD, lai būtu atzīta ūdens vispārēja pieejamība un cilvēka tiesības uz ūdeni.

Akcentējot nepieciešamību pāriet uz aprites ekonomiku, Parlaments atbalstīja ieceri popularizēt ūdens atkārtotu izmantošanu apūdeņošanai lauksaimniecībā. Ar līdzīgu vadmotīvu tas deva piekrišanu plānam uzlabot ūdensvada ūdens kvalitāti ar mērķi mazināt plastmasas pudeļu izmantošanu.

Parlaments piešķir lielu nozīmi ūdens piesārņojuma novēršanai un cenšas uzlabot ūdens kvalitātes standartus ES. [Pārskatītā Dzeramā ūdens direktīva](#), ko Parlaments

pieņēma [2020. gada 15. decembrī](#), stājās spēkā 2021. gada 12. janvārī, un dalībvalstīm divu gadu laikā šī direktīva jātransponē savos valsts tiesību aktos.

Savā 2018. gada [rezolūcijā par okeānu starptautisku pārvaldību](#) Parlaments uzsvēra – “lai radītu ilgtspējīgu jūras ekonomiku un mazinātu ietekmi uz jūras vidi, ir jāveic pasākumi saistībā ar klimata pārmaiņām, sauszemes izcelsmes piesārņojuma nonākšanu jūrās un okeānos, jūras piesārņojumu un eitrofikāciju, jūras ekosistēmu un bioloģiskās daudzveidības aizsardzību, saglabāšanu un atjaunošanu, kā arī saistībā ar jūras resursu ilgtspējīgu izmantošanu”. Šajā sakarībā tas mudināja “Komisiju atbalstīt starptautiskos centienus nolūkā aizsargāt jūras bioloģisko daudzveidību, jo īpaši saistībā ar patlaban notiekošajām sarunām par jaunu juridiski saistošu instrumentu jūras bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un ilgtspējīgai izmantošanai teritorijās, kas ir ārpus valstu jurisdikcijas”, un aicināja “Komisiju ierosināt stingrākus tiesību aktus, lai saglabātu un ilgtspējīgi izmantotu jūras bioloģisko daudzveidību apgabalos, kas atrodas dalībvalstu jurisdikcijā”.

Savā 2021. gada 25. marta [rezolūcijā](#) par jūras piedrazojumu Parlaments vērsa uzmanību uz to, kā jūras piedrazojums ietekmē jūras ekosistēmu, zivsaimniecības nozari un patērētājus, un prasīja noteikt stingrākus ierobežojumus attiecībā uz vienreizlietojamiem plastmasas izstrādājumiem un zvejas rīkiem izmantot īpaši izstrādātus, ilgtspējīgus materiālus.

Ar jauno [ES bioloģiskās daudzveidības stratēģiju 2030. gadam](#) (ko Komisija pieņēma 2020. gada maijā) ir iecerēts vēl stingrāk noteikt jūras ekosistēmu aizsardzību. Turklāt šis bija viens no jautājumiem, kuram tika pievērsta īpaša uzmanība [Konvencijas par bioloģisko daudzveidību Pušu konferences 15. sanāsmē \(COP 15\)](#), kas 2022. gada decembrī noslēdzās Monreālā, Kanādā.

Plašāka informācija par šo tematu pieejama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma \(ENVI\) komitejas tīmekļa vietnē](#).

Maria-Mirela Curmei / Christian Kurrer
10/2023

2.5.5. GAISA UN TROKŠŅA PIESĀRŅOJUMS

Gaisa piesārņojums ir lielākais vides un veselības apdraudējums Eiropā. [2013. gada ES gaisa kvalitātes stratēģijas](#) mērķis bija līdz 2020. gadam nodrošināt pilnīgu atbilstību spēkā esošajiem tiesību aktiem gaisa kvalitātes jomā, un tajā bija izvirzīti līdz 2030. gadam sasniedzami ilgtermiņa mērķi. ES mērķis ir arī vēl vairāk uzlabot gaisa kvalitāti, pārskatot [Gaisa kvalitātes direktīvas](#). [Vides trokšņa direktīva](#) palīdz noteikt trokšņa līmeņus ES un veikt pasākumus, lai troksni samazinātu līdz pieņemamam līmenim. [Atsevišķi tiesību akti](#) reglamentē trokšņa piesārņojumu no konkrētiem avotiem.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 191. līdz 193. pants.

VISPĀRĪGA INFORMĀCIJA

Gaisa piesārņojums var izraisīt sirds un asinsvadu un elpošanas orgānu slimības, kā arī vēzi, un tas ir galvenais ar vidi saistītais priekšlaicīgas nāves cēlonis ES. Daži piesārņotāji, piemēram, arsēns, kadmiji, niķelis un policikliskie aromātiskie ogļūdeņraži, ir genotoksiskas kancerogēnas vielas, un tāpēc nav iespējams noteikt līmeni, zem kura tās cilvēkiem nerada risku. Gaisa piesārņojums negatīvi ietekmē arī ūdens un augsnes kvalitāti un kaitē ekosistēmām, piemēram, radot pārmērīgu piesārņojumu ar slāpekli (eutrofikāciju) un skābo lietu. Tas ietekmē lauksaimniecību un mežus, kā arī materiālus un ēkas. Gaisa piesārņojumam ir daudzi avoti, bet galvenokārt to rada rūpniecība, transports, enerģijas ražošana un lauksaimniecība. Lai gan gaisa piesārņojums Eiropā pēdējo desmitgažu laikā kopumā ir samazinājies, ES [2013. gada ilgtermiņa mērķis](#), proti, "sasniegt tādus gaisa kvalitātes līmeņus, kam nav būtiskas kaitīgas ietekmes uz cilvēka veselību un vidi", vēl joprojām ir jāsasniež. Gaisa kvalitātes standarti, it īpaši pilsētu teritorijās ("karstajos punktos"), kur dzīvo lielākā daļa Eiropas iedzīvotāju, bieži vien netiek ievēroti. Patlaban vislielākās bažas rada tādi piesārņotāji kā smalkās daļiņas, slāpekļa dioksīdi un piezemes ozons. Saskaņā ar 2022. gada Eiropas barometra [aptauju](#) eiropieši ir nopietni nobažījušies par gaisa kvalitāti un aicina rīkoties aktīvāk. Eiropas Vides aģentūras brīfings "[Eiropas gaisa kvalitātes stāvoklis 2023. gadā](#)" liecina, ka pārmērīgs gaisa piesārņojums, kas pārsniedz ES standartus, ES ir plaši izplatīts un ka tas bieži pārsniedz Pasaules Veselības organizācijas pamatnostādnes.

Vides trokšņu līmenis pilsētās palielinās, un to galvenokārt rada pieaugošā satiksmes intensitāte, kā arī arvien plašākā rūpnieciskā darbība un izklaides pasākumi. Tiek lēsts, ka apmēram 20 % ES iedzīvotāju ir pakļauti troksnim, kura līmenis tiek uzskatīts par nepieņemamu. Tas var ietekmēt dzīves kvalitāti, kā arī radīt lielu stresu, miega traucējumus un veselības problēmas, piemēram, sirds un asinsvadu slimības. Troksnis ietekmē arī savvaļas dzīvniekus.

SASNIEGUMI CĪŅĀ AR GAISA PIESĀRŅOJUMU

Gaisa kvalitāte Eiropā ir ievērojami uzlabojusies kopš 20. gadsimta septiņdesmitajiem gadiem, kad ES pirmoreiz pievērsās šā jautājuma risināšanai. Kopš tā laika ir

būtiski samazināta tādu vielu kā sēra dioksīda (SO₂), oglekļa monoksīda (CO), benzola (C₆H₆) un svina (Pb) koncentrācija. ES ir trīs atšķirīgi juridiski mehānismi, kā pārvaldīt gaisa piesārņojumu: noteikt vispārējos gaisa kvalitātes standartus piesārņotāju koncentrācijai apkārtējā gaisā; noteikt valsts kopējās piesārņotāju emisijas robežvērtības un izstrādāt konkrēti katram piesārņojuma avotam paredzētus tiesību aktus, piemēram, rūpniecisko emisiju kontrolei, vai noteikt standartus transportlīdzekļu emisijām, energoefektivitātei vai degvielas kvalitātei. Šos tiesību aktus papildina stratēģijas un pasākumi vides aizsardzības veicināšanai un to integrācijai citās nozarēs.

A. Gaisa kvalitāte

Pamatojoties uz 2005. gadā pieņemtās [Tematiskās stratēģijas par gaisa piesārņojumu](#) mērķiem (līdz 2020. gadam salīdzinājumā ar 2000. gadu samazināt sīko daļiņu koncentrāciju par 75 %, piezemes ozona koncentrāciju par 60 % un par 55 % samazināt paskābināšanās un eutrofikācijas apdraudējumu dabiskajai videi), 2008. gada jūnijā stājās spēkā pārstrādāta [direktīva](#) par gaisa kvalitāti, kurā tika apvienota lielākā daļa šajā jomā spēkā esošo tiesību aktu. No agrākās gaisa kvalitātes pamatdirektīvas joprojām spēkā ir tikai [ceturtā atvasinātā direktīva](#), kas nosaka mērķvērtības (ne tik stingras kā robežvērtības) arsēnam, kadmijam, niķelim un policikliskajiem aromātiskajiem ogļūdeņražiem.

[Direktīvā 2008/50/EK](#) par gaisa kvalitāti ir paredzēti pasākumi, lai definētu un noteiktu gaisa kvalitātes mērķus (t. i., robežvērtības, kuras ES nedrīkst tikt pārsniegtas) attiecībā uz galvenajiem piesārņotājiem (sēra dioksīdu, slāpekļa dioksīdu, slāpekļa oksīdiem, (smalkajām) suspendētajām daļiņām, svinu, benzolu, oglekļa monoksīdu un ozonu). Dalībvalstīm ir jānosaka zonas un pilsētu aglomerācijas nolūkā novērtēt un pārvaldīt gaisa kvalitāti, pārraudzīt ilgtermiņa tendences un sniegt šo informāciju sabiedrībai. Vietās, kur gaisa kvalitāte ir laba, tā jāsauglabā, bet kur robežvērtības ir pārsniegtas, – jāveic atbilstīgi pasākumi.

Saskaņā ar 2013. gada programmu “Tīru gaisu Eiropā” [Direktīva \(ES\) 2016/2284](#) (Direktīva par valstīm noteikto maksimāli pieļaujamo emisiju apjomu) nosaka stingrākas valstīm maksimāli pieļaujamās emisijas pieciem būtiskākajiem gaisa piesārņotājiem: sēra dioksīdam, slāpekļa oksīdiem, nemetāna gaistošajiem organiskajiem savienojumiem, amonjakam un suspendētajām daļiņām. Direktīvā dalībvalstīm ir noteikta prasība izstrādāt valsts programmas gaisa piesārņojuma kontrolei. Tā arī transponē līdz 2020. gadam paredzētās saistības gāzu emisiju samazināšanas jomā, ko 2012. gadā ES un tās dalībvalstis uzņēmās saskaņā ar ANO Eiropas Ekonomikas komisijas (ANO/EEK) Konvencijai par gaisa pārrobežu piesārņojumu lielos attālumos pievienoto pārskatīto Gēteborgas protokolu par paskābināšanās, eutrofikācijas un piezemes ozona līmeņa samazināšanu. Komisija 2022. gada oktobrī nāca klajā ar [priekšlikumu](#) par ES noteikumu par apkārtējā gaisa kvalitāti pārskatīšanu ar mērķi ciešāk saskaņot ES gaisa kvalitātes standartus ar [jaunajiem Pasaules Veselības organizācijas ieteikumiem](#) un stiprināt noteikumus par gaisa kvalitātes monitoringu, modelēšanu un plāniem, lai palīdzētu vietējām iestādēm panākt tīru gaisu.

B. Ceļu transports

Ir pieņemtas vairākas direktīvas nolūkā ierobežot transporta radīto piesārņojumu, nosakot emisijas standartus dažādām transportlīdzekļu kategorijām, piemēram, vieglajiem automobiļiem, vieglajiem kravas automobiļiem, kravas furgoniem,

autobusiem un motocikliem, kā arī reglamentējot degvielas kvalitāti. Pašreizējais Euro 6 emisijas standarts vieglajiem automobiļiem un mikroautobusiem nosaka emisijas robežvērtības vairākiem gaisa piesārņotājiem, jo īpaši slāpekļa oksīdiem un suspendētajām daļiņām. Kopš 2017. gada septembra tiek izmantots reālāks testa cikls: tagad, lai labāk atspoguļotu reālos braukšanas apstākļus, jauniem automobiļu modeļiem ir noteiktas “emisijas reālos braukšanas apstākļos”. Turklāt pastāv [noteikumi](#) par atbilstību ekspluatācijā (kuros noteikts, ka transportlīdzekļiem, kamēr tie ir apritē, ir jāatbilst standartiem), piesārņojuma kontroles iekārtu ilgzitūrumu, iebūvētām diagnostikas sistēmām, degvielas patēriņa mērījumiem un transporta līdzekļa remonta un tehniskās apkopes informācijas pieejamību neatkarīgiem uzņēmumiem. Līdzīgi noteikumi ir spēkā attiecībā uz [lielas noslodzes transportlīdzekļiem](#), piemēram, autobusiem un kravas automobiļiem. No 2020. gada 1. septembra spēkā ir stājušies 2018. gadā pieņemtā regula par [mehānisko transportlīdzekļu tipa apstiprināšanu un tirgus uzraudzību](#), kuras mērķis ir palielinātu tehnisko dienestu kvalitāti un neatkarību un pārbaudīt, vai transportlīdzekļi, ko jau izmanto ceļu satiksmē, atbilst prasībām.

Komisija 2022. gada novembrī nāca klajā ar [priekšlikumu jaunajiem Euro 7 emisiju standartiem](#), kas ir daļa no 2020. gada ilgtspējīgas un viedas mobilitātes stratēģijas un 2021. gada aviācijas piesārņojuma rīcības plāna.

C. Citu transportlīdzekļu emisijas

Lai samazinātu gaisa piesārņojumu no kuģiem, kura dēļ katru gadu varētu būt priekšlaicīgi miruši 50 000 cilvēku, ES ir noteikusi robežvērtības [sēra saturam](#) flotes degvielā, ko izmanto, kuģojot pa Eiropas jūrām. Vispārējo sēra līmeni 2020. gadā samazināja no 3,5 % līdz 0,5 % atbilstīgi robežvērtībām, par ko vienojās Starptautiskā Jūrniecības organizācija. No 2015. gada vairākās konkrēti noteiktās sēra emisiju kontroles zonās, piemēram, Baltijas jūrā, Lamanša jūras šaurumā un Ziemeļjūrā, tiek piemērots vēl stingrāks standarts – 0,1 %. Vēl 2016. gadā tika noteikti emisiju standarti [autoceljiem neparedzētai mobilajai teknikai](#), piemēram, ekskavatoriem, buldozeriem un ķēdes zāģiem, kā arī lauksaimniecības un mežsaimniecības traktoriem un atpūtas kuģiem, piemēram sporta laivām.

Padome 2022. gada decembrī apstiprināja Starptautiskās aviācijas radīto oglekļa emisiju izlīdzināšanas un samazināšanas shēmu, kas ir globāla shēma starptautiskās aviācijas radīto CO₂ emisiju samazināšanai, iesaistot arī ES dalībvalstis. *ReFuelEU Aviation* regulas, kas tika ierosināta 2021. gada jūlijā kā daļa no paketes “Gatavi mērķrādītājam 55 %”, mērķis ir samazināt aviācijas ietekmi uz vidi. Attiecīgās [FuelEU Maritime regulas](#) mērķis ir līdz 2050. gadam par 80 % samazināt siltumnīcefekta gāzu emisiju intensitāti uz kuģiem, veicinot atjaunīgo un mazoglekļa degvielu plašāku izmantošanu.

D. Rūpniecības radītās emisijas

2010. gada [Rūpniecisko emisiju direktīva](#) (RED) attiecas uz ļoti piesārņojošām rūpnieciskām darbībām, kas rada ievērojamu Eiropā pastāvošā piesārņojuma daļu. Tā konsolidē un apvieno visas attiecīgās direktīvas (par atkritumu sadedzināšanu, gaistošiem organiskiem savienojumiem, lielām sadedzināšanas iekārtām, piesārņojuma integrētu novēršanu un kontroli utt.), veidojot vienu saskaņotu tiesību instrumentu, lai veicinātu konkrēto tiesību aktu īstenošanu un līdz minimumam samazinātu dažādu rūpniecisko avotu radīto piesārņojumu. RED ir arī uzskaitītas saistības, kas obligātas visām rūpnieciskajām iekārtām, dots pasākumu saraksts ūdens, gaisa un augsnes piesārņojuma novēršanai, un tā ir pamats rūpniecisko

iekārtu ekspluatācijas licenču vai atļauju izdošanai. Pamatojoties uz integrētu pieeju, tajā ir ņemta vērā iekārtas darbības kopējā ietekme uz vidi, cita starpā arī izejvielu izmantošana un energoefektivitāte. Galvenais uzsvars tiek likts uz koncepciju “labākie pieejamie tehniskie paņēmieni”, kā arī uz elastību, vides inspekcijām un sabiedrības līdzdalību. 2015. gadā RED tika papildināta ar [direktīvu](#) par emisijām no vidējas jaudas sadedzināšanas iekārtām.

Komisija 2022. gada aprīlī nāca klajā ar [priekšlikumiem](#) pārskatīt RED, kuru mērķis, piemēram, ir nodrošināt RED pilnīgu un konsekventu īstenošanu visās dalībvalstīs, stingrāk kontrolējot gaisa un ūdens emisijas.

SASNIEGUMI SAISTĪBĀ AR TROKŠŅA PIESĀRŅOJUMU

ES [pieeja](#) attiecībā uz trokšņa piesārņojumu ir divējāda – vispārēja sistēmu trokšņa piesārņojuma līmeņa noteikšanai, kas prasa rīcību gan dalībvalstu, gan ES līmenī; un virkne tiesību aktu par galvenajiem trokšņa avotiem, piemēram, ceļu, gaisa un dzelzceļa satiksmes troksni, un troksni no iekārtām, kas paredzētas izmantošanai ārpus telpām.

2002. gada [Vides trokšņa pamatdirektīvas](#) mērķis ir mazināt vides trokšņa iedarbību, saskaņojot trokšņa indeksus un novērtēšanas metodes, vācot informāciju par trokšņa iedarbību “trokšņu karšu” veidā un nodrošinot šīs informācijas pieejamību sabiedrībai. Pamatojoties uz to, direktīvā ir noteikta prasība dalībvalstīm izstrādāt rīcības plānus, lai risinātu ar troksni saistītas problēmas. Trokšņu kartes un rīcības plāni jāpārskata vismaz reizi piecos gados. [Jaunākais īstenošanas ziņojums](#), kas publicēts 2023. gada martā, apstiprināja, ka lielākā daļa dalībvalstu kopumā ir guvušas labu progresu direktīvas īstenošanā, neraugoties uz dažiem sākotnējiem kavējumiem.

Ar 2014. gada Regulu par [mehānisko transportlīdzekļu trokšņa līmeni](#) ievieš jaunu testēšanas metodi trokšņa emisiju mērīšanai, pazeminot noteiktās trokšņa robežvērtības un tipa apstiprināšanas procedūrā iekļaujot papildu noteikumus par trokšņu emisiju. Citi noteikumi attiecas uz [mopēdu, motociklu](#) un [riepu rites](#) trokšņa ierobežojumiem.

No 2016. gada jūnija uz lidostām, kurās gadā tiek veikti vairāk nekā 50 000 civilu gaisa kuģu lidojumu, attiecas ES [noteikumi par aviācijas radīto troksni](#), un šie noteikumi atbilst Starptautiskās Civilās aviācijas organizācijas izstrādātajai līdzsvarotajai pieejai. Šī pieeja sastāv no četriem pamatelementiem, kas izstrādāti, lai noteiktu visrentablāko veidu, kā novērst lidaparātu radīto troksni katrā konkrētā lidostā: samazinot trokšņu līmeņus to avotā, ieviešot modernus lidaparātus, ilgtspējīgā veidā apsaimniekojot lidostām pieguļošās teritorijas, pieņemot operatīvās procedūras, lai samazinātu trokšņa ietekmi uz zemes, un vajadzības gadījumā ieviešot ekspluatācijas ierobežojumus, piemēram nakts lidojumu aizliegumu.

Saistībā ar 2008. gada [dzelzceļa savstarpējas izmantojamības direktīvu \(grozīta 2016. gadā\)](#) 2014. gada [savstarpējas izmantojamības tehniskajā specifikācijā](#) attiecībā uz troksni ([grozīta 2019. gadā](#)) ir noteikti maksimālie līmeņi troksnim, ko var radīt jauni (parastie) dzelzceļa transportlīdzekļi. 2015. gada [Regulā attiecībā uz maksas iekasēšanu par trokšņa ietekmi](#) ir paredzēti stimuli modernizēt kravas vagonus, aprīkojot tos ar klusākiem kompozītmateriālu bremžu klučiem.

Lielas rūpniecības un lauksaimniecības iekārtas, uz kurām attiecas Rūpniecisko emisiju direktīva, var saņemt atļaujas, ja kā atsauce ir izmantoti labākie pieejamie

tehniskie risinājumi. Tiek reglamentēts arī celtniecības iekārtu (piemēram, ekskavatoru, kraušanas ierīču, zemes rakšanas mašīnu un torņceltņu), kā arī atpūtas kuģu vai brīvā dabā izmantojamu iekārtu emitētais troksnis.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlamentam ir bijusi izšķirīga loma progresīvas vides politikas formulēšanā, lai cīnītos pret gaisa un trokšņa piesārņojumu.

Piemēram, Eiropas Parlamenta deputāti nobalsoja par to, lai līdz 2020. gadam radikāli samazinātu kaitīgā sēra satura līmeni flotes degvielās no 3,5 % līdz 0,5 % un sekmīgi atvairīja centienus pagarināt šo termiņu par pieciem gadiem. Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas ieteikumiem Parlaments arī aicināja ieviest stingrākus gaisa kvalitātes noteikumus, jo īpaši attiecībā uz smalkajām daļiņām. Pēc tam, kad ASV tika konstatēts, ka *Volkswagen* grupa ir izmantojusi testus maldinošu programmatūru, lai samazinātu NO_x emisiju rādītājus, Parlaments izveidoja pagaidu izmeklēšanas komiteju saistībā ar emisiju mērījumiem autobūves nozarē nolūkā izskatīt šo jautājumu. Savā 2017. gada [nobeiguma ziņojumā](#) tas aicināja saukt pie atbildības dalībvalstis un automobiļu ražotājus un mudina tos modernizēt vai izņemt no tirgus ļoti piesārņojošus automobiļus.

Parlaments 2021. gada 25. martā pieņēma [rezolūciju](#) par Gaisa kvalitātes direktīvu īstenošanu: Direktīva 2004/107/EK un Direktīva 2008/50/EK. Tas [norādīja](#), ka Eiropas gaisa kvalitātes standarti ir tikai daļēji efektīvi samazinājuši gaisa piesārņojumu un ierobežējuši tā negatīvo ietekmi uz veselību, dzīves kvalitāti un vidi, un atzinīgi vērtēja Eiropas zaļajā kursā pausto apņemšanos pārskatīt gaisa kvalitātes standartus saskaņā ar pašreizējiem Pasaules Veselības organizācijas references līmeņiem. Tas aicināja ES kļūt par pasaules līderi šajā jomā, pieņemot un īstenojot vērienīgus standartus attiecībā uz visiem gaisa piesārņotājiem.

Rezolūcijā arī uzsvērts, ka arvien vairāk tiek gūti pierādījumi tam, ka gaisa piesārņojums var ietekmēt Covid-19 skarto cilvēku atveseļošanos, un uzsvērts, ka, izstrādājot jaunus gaisa piesārņojuma novēršanas pasākumus, ir jāņem vērā pandēmijas laikā gūtā pieredze. EP deputāti uzstāja, ka gaisa kvalitāte būtu jānosaka par prioritāti un jāiekļauj visos attiecīgajos ES tiesību aktos, piemēram, klimata, enerģētikas, transporta, rūpniecības, lauksaimniecības un atkritumu apsaimniekošanas jomā, un ka būtu jānodrošina visu politikas jomu kohēzija. Vēl rezolūcijā ir pausts aicinājums Komisijai un dalībvalstīm novērtēt spēkā esošo tiesību aktu par emisijām efektivitāti un lūgums pēc iespējas ātrāk izstrādāt minimālo prasību un paraugprakses kopumu gan attiecībā uz gaisa kvalitātes plānu sagatavošanu, gan to īstenošanu dalībvalstīs.

Parlaments ir atkārtoti uzsvēris vajadzību turpināt samazināt robežvērtības un uzlabot mērīšanas procedūras attiecībā uz vides troksni. Tas pieprasīja noteikt ES mēroga vērtības troksnim lidostu apkārtnē, kā arī paplašināt trokšņa samazināšanas pasākumu jomu, attiecinot tos arī uz militārajām zemskaņas reaktīvajām lidmašīnām. Turklāt tas ir apstiprinājis pakāpenisku jauno trokšņa robežvērtību ieviešanu vieglajiem automobiļiem un sekmīgi iestājies par tādu marķējumu ieviešanu, kas informē patērētājus par trokšņa līmeņiem, līdzīgi kā tas tiek darīts atbilstoši esošajām sistēmām degvielas efektivitātes, riepu rites trokšņa un CO₂ emisiju jomā.

Parlaments 2023. gada septembrī pieņēma nostāju par pārskatītiem [tiesību aktiem](#), kuru mērķis ir uzlabot gaisa kvalitāti visā ES. Priekšlikumā ir iekļauti stingrāki

mērķi salīdzinājumā ar Komisijas sākotnējiem ieteikumiem attiecībā uz dažādiem piesārņotājiem, piemēram, suspendētajām daļiņām, slāpekļa dioksīdu, sēra dioksīdu un ozonu, lai no gaisa piesārņojuma aizsargātu cilvēku veselību, dabiskās ekosistēmas un bioloģisko daudzveidību.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas \(ENVI\) tīmekļa vietnē](#).

Maria-Mirela Curmei / Christian Kurrer
10/2023

2.5.6. RESURSU EFEKTĪVA IZMANTOŠANA UN APRITES EKONOMIKA

Gan iepriekšējie, gan pašreizējie resursu izmantošanas modeļi ir radījuši augstu piesārņojuma līmeni, vides degradāciju un dabas resursu noplicināšanos. ES atkritumu politika tradicionāli ir bijusi vērsta uz vides ziņā ilgtspējīgu atkritumu apsaimniekošanu. Ar ceļvedi par resursu efektīvu izmantošanu Eiropā un aprites ekonomikas tiesību aktu paketi ir paredzēts līdz 2050. gadam pārveidot ES ekonomiku par ilgtspējīgu ekonomiku. Eiropas zaļajam kursam pakārtotais aprites ekonomikas rīcības plāns paredz uz nākotni orientētu programmu, kuras mērķis ir Eiropas Savienību padarīt tīrāku un konkurētspējīgāku.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 191.–193. pants.

MĒRĶI UN SASNIEGUMI

Visu ražojumu pamatā ir dabas resursi. Eiropas Savienības ekonomika ir ļoti atkarīga no dabas resursiem. Ja saglabāsies pašreizējie ražošanas un patēriņa apmēri, turpināsies vides degradācija un dabas resursu noplicināšana, kā arī atkritumu rašanās. Pašreizējie resursu izmantošanas apjomi ir tik lieli, ka tie apdraud nākamo paaudžu – un jaunattīstības valstu – iespējas saņemt taisnīgu daļu no nepietiekamajiem resursiem. Dabas resursu racionāla izmantošana bija viens no sākotnējiem vides jautājumiem, kas tika iekļauti pirmajos Eiropas līgumos. Starp galvenajām 7. vides rīcības programmas (VRP) iniciatīvām bija arī [Ceļvedis par resursu efektīvu izmantošanu Eiropā](#). Viens no šā ceļveža galvenajiem uzdevumiem bija atraisīt ES ekonomikas potenciālu, lai tā varētu būt produktīvāka, bet vienlaikus izmantotu mazāk resursu un virzītos uz aprites ekonomiku. Turklāt nesen pieņemtajā [aprites ekonomikas paketē](#) ir ietverti pasākumi, kas palīdzēs rosināt ES pāreju uz aprites ekonomiku, paplašinot reciklēšanu un atkārtotu izmantošanu, kā arī stimulēs tās konkurētspēju pasaulē, sekmēs ilgtspējīgu ekonomikas izaugsmi un radīs jaunas darbvietas.

A. Resursu efektīva izmantošana

Ceļvedis par resursu efektīvu izmantošanu Eiropā bija daļa no stratēģijas “Eiropa 2020” pamatiniciatīvas par resursu efektīvu izmantošanu. Tā atbalstīja pāreju uz ilgtspējīgu izaugsmi, pamatojoties uz resursu izmantošanas ziņā efektīvu, zemu oglekļa emisiju ekonomiku. Ceļvedī tika ņemti vērā sasniegumi, kas tika panākti, īstenojot 2005. gadā pieņemto [Tematisko stratēģiju dabas resursu ilgtspējīgai izmantošanai](#) un [ES ilgtspējīgas attīstības stratēģiju](#), un izklāstīta turpmākās darbības izstrādāšanas un īstenošanas shēma. Tajā ir tika galvenajos vilcienos aprakstītas līdz 2050. gadam veicamās strukturālās un tehnoloģiskās izmaiņas, tostarp līdz 2020. gadam sasniedzamie starpposma mērķi. Tajā ir ierosināti vairāki veidi, kā palielināt resursu produktivitāti un nošķirt ekonomisko izaugsmi no resursu izmantošanas un tās ietekmes uz vidi.

B. Atkritumu apsaimniekošana un novēršana

[Atkritumu pamatdirektīva](#) turpina [Tematisko stratēģiju atkritumu rašanās novēršanai un atkritumu pārstrādei](#). Tās mērķis bija reformēt un vienkāršot ES atkritumu politiku, izvirzot jaunas pamatnostādnes un jaunus mērķus, kuros galvenā vērība pievērsta atkritumu rašanās novēršanai. 2023. gada jūlijā Komisija iesniedza [priekšlikumu](#) grozīt Atkritumu pamatdirektīvu, lai atbildību par visu tekstilizstrādājumu aprites ciklu nodotu ražotājiem. Šīs iniciatīvas mērķis ir veicināt tekstilatkritumu ilgtspējīgu apsaimniekošanu.

[Atkritumu sūtījumu regulā \(\(EK\) Nr. 1013/2006\)](#) ir paredzēti noteikumi saistībā ar atkritumu sūtīšanu ES teritorijā, kā arī starp ES un trešajām valstīm, ar konkrētu mērķi uzlabot vides aizsardzību. Tā attiecas praktiski uz visu veidu atkritumu pārvadājumiem (izņemot radioaktīvos materiālus) pa autoceļiem, dzelzceļu, jūru un gaisa telpu. Tomēr nelikumīgi atkritumu sūtījumi joprojām ir nopietna problēma, un jaunā Regula [\(ES\) Nr. 660/2014](#) ir padarījusi stingrākus spēkā esošajos tiesību aktos iekļautos pārbaudžu noteikumus, paredzot stingrākas prasības valsts pārbaudēm un plānošanai.

C. Tiesību akti ražošanas un atkritumu plūsmu jomā

[Direktīvas 2000/53/EK](#) mērķis bija novērst atkritumu rašanos no nolietotiem transportlīdzekļiem (NTL) un to sastāvdaļām, piemēram, līdz 2015. gadam palielinot otrreizējas izmantošanas un reģenerācijas līmeni līdz 95 % un otrreizējas izmantošanas un pārstrādes līmeni ne mazāk kā līdz 85 %. Direktīva arī mudināja transportlīdzekļu ražotājus un importētājus ierobežot bīstamu vielu izmantošanu, kā arī attīstīt pārstrādātu materiālu izmantošanu. 2017. gadā lielākā daļa dalībvalstu bija sasniegušas savu 2015. gada otrreizējas izmantošanas un pārstrādes mērķrādītāju – 85 % no transportlīdzekļa vidējās masas gadā. 2021. gadā notika sabiedriskā apspriešana par direktīvas pārskatīšanu. [Direktīva 2000/53/EK](#) tika grozīta ar Direktīvu (ES) [2018/849](#), kas pilnvaro Komisiju veikt pasākumus ar nolūku nodrošināt atbilstību prasībām nolietoto transportlīdzekļu jomā, kā arī piemērot atbrīvojumus dažādiem materiāliem, noteikt kodēšanas standartus un atkritumu apstrādes prasības. Kuģu pārstrādes regula [\(\(ES\) Nr. 1257/2013\)](#) stājās spēkā 2013. gada 30. decembrī. Tās galvenais mērķis bija nepieļaut, samazināt, ierobežot un izskaust negadījumus, kaitējumus un citu negatīvu ietekmi uz cilvēka veselību un vidi, ko rada ES kuģu pārstrāde un apstrāde, jo īpaši lai nodrošinātu, ka šādas kuģu pārstrādes rezultātā radušies bīstamie atkritumi tiek apsaimniekoti videi drošā veidā. Regulā bija noteiktas vairākas prasības ES kuģiem, ES kuģu īpašniekiem, kuģu pārstrādes iekārtām, kurās vēlas pārstrādāt ES kuģus, kā arī attiecīgajām kompetentajām iestādēm vai administrācijai.

[Direktīvas 2002/96/EK](#), kas grozīta ar Direktīvu 2012/19/ES, mērķis bija aizsargāt augsni, ūdeni un gaisu, nodrošinot elektrisko un elektronisko iekārtu atkritumu (EEIA) labāku apglabāšanu mazākā apjomā. [Direktīva 2002/95/EK](#), kas atcelta ar Direktīvu 2011/65/ES, par dažu bīstamu vielu izmantošanas ierobežošanu elektriskās un elektroniskās iekārtās (BVI) tika pieņemta līdztekus EEIA direktīvai, un tās nolūks bija aizsargāt vidi un cilvēku veselību, ierobežojot svina, dzīvsudraba, kadmija, hroma un bromētu liesmu slāpētāju izmantošanu šādās iekārtās. Ir pierādījies, ka EEIA direktīvas un BVI direktīvas īstenošana dalībvalstīs norit ar grūtībām – savākta un pienācīgi apstrādāta tiek tikai viena trešdaļa elektrisko un elektronisko iekārtu atkritumu. Šajās divās direktīvās, kā arī [Direktīvā 2012/18/ES](#) no dalībvalstīm tika pieprasīts palielināt elektrisku un elektronisku iekārtu atkritumu savākšanas apjomu

un patērētājiem nodrošināt tiesības nodot savas nolietotās elektroierīces jebkurā elektropreču veikalā, neiegādājoties jaunas preces.

[Direktīvas 2006/66/EK](#) par baterijām un akumulatoriem un bateriju un akumulatoru atkritumiem mērķis bija uzlabot atkritumu apsaimniekošanu un šādu priekšmetu sniegumu vides jomā, izstrādājot noteikumus par to savākšanu, pārstrādi, apstrādi un likvidēšanu. Direktīvā bija arī noteiktas robežvērtības dažu bīstamu vielu (jo īpaši dzīvsudraba un kadmija) saturam baterijās un akumulatoros. [Grozījumu Direktīva 2013/56/EK](#) atcēla atbrīvojumu podziņelementiem, kuros dzīvsudraba saturs nepārsniedz 2 % no to svara.

Saskaņā ar Padomes Direktīvu 96/29/Euratom par radioaktīvajiem atkritumiem un vielām, kas tika atcelta ar [Direktīvu 2013/59/Euratom](#), visās dalībvalstīs bija jāievieš obligāta prasība ziņot par darbībām, kas saistītas ar jonizējošā starojuma radīto apdraudējumu. Radioaktīvo atkritumu pārvadājumi ir reglamentēti ar Padomes [Regulu \(Euratom\) Nr. 1493/93](#) un Padomes [Direktīvu 2006/117/Euratom](#).

[Direktīva 94/62/EK](#) attiecās uz jebkādu ES tirgū laisto iepakojumu, kā arī uz visu izlietoto iepakojumu neatkarīgi no tā, vai tas ir izlietots vai izmests ražošanas, tirdzniecības, biroja, veikala, mājsaimniecības vai jebkādā citā līmenī. [Grozījumu direktīvā 2004/12/EK](#) bija noteikti kritēriji un precizēta "iekpojuma" definīcija. Turklāt ar [Direktīvu \(ES\) 2015/720](#) tika grozīta Direktīva 94/62/EK nolūkā samazināt plāno plastmasas iepirkumu maisiņu patēriņu, jo šie maisiņi var nenonākt atkritumu apsaimniekošanas sistēmā un uzkrāties vidē, jo īpaši jūras piedrazojuma veidā. Direktīvas nolūks ir krasi samazināt plāno plastmasas maisiņu patēriņu, tāpēc tā attiecas uz plastmasas iepirkumu maisiņiem, kuru biezums nepārsniedz 50 mikronu.

Direktīvas par ieguves rūpniecības atkritumu apsaimniekošanu (Ieguves rūpniecības atkritumu direktīva [2006/21/EK](#)) mērķis bija risināt milzīgo vides un veselības riska problēmu, kas saistīta ar ieguves rūpniecības pašreizējo un iepriekšējo atkritumu apjomu un radīto piesārņojumu.

D. Atkritumu apstrāde un likvidēšana

Pakāpeniski īstenojot Komunālo notekūdeņu attīrīšanas direktīvu ([91/271/EEK](#)), visās dalībvalstīs ir pieaudzis to notekūdeņu dūņu apjoms, kas ir jālikvidē.

Atkritumu poligonu direktīva ([1999/31/EK](#)) tika pieņemta, lai novērstu vai samazinātu atkritumu poligonu negatīvo ietekmi uz vidi, īpaši uz virszemes ūdeņiem, gruntsūdeni, augsni un gaisu, kā arī cilvēku veselību. Īstenošana joprojām nav apmierinoša, jo ne visi noteikumi ir transponēti visās dalībvalstīs, kā arī joprojām pastāv nelegālas izgāztuves. Ar [grozījumu direktīvu \(ES\) 2018/850](#) ir ierobežots pārstrādājamo atkritumu daudzums, ko atļauts apglabāt poligonos, izvirzīti jauni mērķrādītāji un noteikta prasība piemērot kontroles pasākumus.

Direktīvas 2000/76/EK par atkritumu sadedzināšanu mērķis bija novērst vai, cik iespējams, mazināt gaisa, ūdens un augsnes piesārņojumu, ko izraisa atkritumu sadedzināšana vai līdzsadedzināšana. No 2010. gada novembra tā ir atcelta ar [Direktīvu 2010/75/ES](#) par rūpnieciskajām emisijām un ar saistītajām direktīvām.

E. 2018. gada aprites ekonomikas pakete

Komisija 2015. gada decembrī nāca klajā ar rīcības plānu par aprites ekonomiku, kā arī četriem tiesību aktu priekšlikumiem par grozījumiem šajos tiesību aktos: a) Atkritumu pamatdirektīvā, b) Atkritumu poligonu direktīvā, c) Iepakojuma un izlietotā iepakojuma direktīvā, kā arī d) Direktīvā par nolietotiem transportlīdzekļiem, Direktīvā

par baterijām un akumulatoriem, un bateriju un akumulatoru atkritumiem un Direktīvā par elektrisko un elektronisko iekārtu atkritumiem. Daži no šiem priekšlikumiem tika pieņemti, pildot juridiskās saistības pārskatīt atkritumu apsaimniekošanas jomā izvirzītos mērķus. Atkritumu pamatdirektīvā bija paredzēta prasība Komisijai līdz 2014. gada beigām veikt turpmāk minētos pasākumus: pārskatīt līdz 2020. gadam sasniedzamos mērķus attiecībā uz saimniecības atkritumu atkārtotu izmantošanu un pārstrādi un būvgružiem un ēku nojaukšanas atkritumiem, noteikt līdz 2020. gadam sasniedzamos novēršanas mērķus un novērtēt vairākus pasākumus, tostarp ražotāju atbildības shēmu paplašināšanu. Atkritumu poligonu direktīvā bija paredzēta prasība Komisijai pārskatīt direktīvā izvirzītos mērķus līdz 2014. gada jūlijam, bet Iepakojuuma direktīvā – tāda pati prasība, nosakot termiņu līdz 2012. gada beigām.

Četrās direktīvās ([\(ES\) 2018/849](#), [\(ES\) 2018/850](#), [\(ES\) 2018/851](#) un [\(ES\) 2018/852](#)), kuras pieņēma 2018. gada maijā, citstarp ir ietverti šādi galvenie elementi:

- kopējs ES mērķis līdz 2035. gadam panākt, ka tiek pārstrādāti 65 % sadzīves atkritumu (līdz 2025. gadam – 55 %, bet līdz 2030. gadam – 60 %),
- kopējs ES mērķis līdz 2030. gadam panākt, ka tiek pārstrādāti 70 % izlietoto iepakojumu,
- saistošs poligonu mērķis līdz 2035. gadam panākt, ka poligonus apglabā ne vairāk kā 10 % no sadzīves atkritumiem,
- aizliegums apglabāt poligonos sašķiroti savāktus atkritumus, prasība līdz 2023. gadam nodrošināt bioloģisko atkritumu dalīto savākšanu, bet līdz 2025. gadam – tekstilizstrādājumu un bīstamo atkritumu dalīto savākšanu no mājsaimniecībām.

F. Plastmasa aprites ekonomikā

2018. gada 16. janvārī Komisija publicēja paziņojumu, kurā izklāstīta [stratēģija attiecībā uz plastmasu aprites ekonomikā](#). Šajā stratēģijā apzināti galvenie pārbaudījumi, tostarp zemie plastmasas atkritumu atkalizmantošanas un reciklēšanas rādītāji, ar plastmasas ražošanu un sadedzināšanu saistītās siltumnīcefekta gāzu emisijas un plastmasas atkritumu nonākšana okeānos. Komisija ierosina, ka visiem plastmasas iepakojumiem līdz 2030. gadam ir jābūt reciklējamiem vai atkalizmantojamiem. Lai virzītos uz šī mērķa sasniegšanu, stratēģijā ir ierosināts plašs pasākumu klāsts četrās jomās: 1) plastmasas reciklēšanas ekonomikas un kvalitātes uzlabošana, 2) plastmasas atkritumu un piesārņojuma mazināšana, 3) inovācijas un ieguldījumu piesaiste plastmasas vērtības veidošanas ķēdē, kā arī 4) globālās rīcības veicināšana.

Saistībā ar stratēģiju attiecībā uz plastmasu, kuras nolūks ir ar likumdošanas pasākumiem risināt izšķērdīga un videi kaitīga plastmasas piederojuma problēmu, un reaģējot uz Komisijas 2018. gada 28. maija priekšlikumu, Padome un Parlaments vienojās samazināt plastmasas piesārņojumu, nosakot uz dažiem vienreizlietojamiem plastmasas produktiem attiecināmus jaunus un stingrus ierobežojumus ([Direktīva \(ES\) 2019/904](#)). Eiropas Savienībā ir aizliegti tādi produkti kā plastmasas galda piederumi (dakšiņas, naži, karotes un irbuļi), plastmasas šķīvji un salmiņi, no putu polistirola izgatavota pārtikas un dzērienu tara, kā arī vates kociņi no plastmasas. Dalībvalstīm ir izvirzīts saistošs mērķis, kas paredz, ka no 2025. gada PET dzērienu pudeļu plastmasas sastāvā ir jābūt vismaz 25 % reciklētas plastmasas. Līdz 2030. gadam ir jāpanāk, ka vismaz 30 % no visu plastmasas pudeļu sastāva ir reciklēti materiāli.

G. Eiropas zaļajam kursam pakārtotais jaunais aprites ekonomikas rīcības plāns

[Jaunais aprites ekonomikas rīcības plāns](#) "Par tīrāku un konkurētspējīgāku Eiropu" tika publicēts 2020. gada 11. martā un ir viens no nozīmīgākajiem elementiem Eiropas zaļajā kursā – ES jaunajā ilgtspējīgas izaugsmes programmā. Tajā tika izsludinātas iniciatīvas, kas aptvēra jebkuru posmu ražojumu aprites ciklā un attiecās, piemēram, uz produktu izstrādi, aprites ekonomikas procesu veicināšanu un ilgtspējīga patēriņa veicināšanu un kuru mērķis bija nodrošināt, ka izlietotie resursi pēc iespējas ilgāk paliek aprītē ES ekonomikā.

Eiropas Parlaments un Padome 2023. gada 12. jūlijā pieņēma jauno [Bateriju regulu](#). Ar to līdz minimumam tiks samazināta ietekme uz vidi, ko rada bateriju nozare, kura, mainoties sociālekonomiskajiem apstākļiem, un tehnoloģiju attīstības, jaunu tirgu un jaunu bateriju lietojuma veidu parādīšanās rezultātā piedzīvo ārkārtīgi strauju izaugsmi. 2021. gada 17. novembrī Komisija pieņēma [priekšlikumu par atkritumu sūtījumiem](#), ierosinot stingrākus noteikumus par atkritumu eksportu, efektīvāku sistēmu atkritumu kā resursa aprītei un konkrētu rīcību pret atkritumu kontrabandu. Atkritumu sūtījumi uz ESAO valstīm tiks uzraudzīti, un tos varēs apturēt, ja galamērķa valstī tie radīs nopietnas vides problēmas. Atkritumu eksports uz valstīm, kas nav ESAO dalībvalstis, tiks ierobežots un atļauts tikai tad, ja šīs valstis spēs tos ilgtspējīgi apsaimniekot.

2022. gada 30. novembrī Komisija [ierosināja pārskatīt](#) iepakojuma un izlietotā iepakojuma direktīvu nolūkā garantēt, ka ES pieejamo iepakojumu ne vēlāk kā 2030. gadā būs iespējams atkārtoti izmantot vai pārstrādāt finansiāli ilgtspējīgā veidā. Komisija pieņēma arī paziņojumu par politikas satvaru [attiecībā uz biobāzētu, bioloģiski noārdāmu un kompostējamu plastmasu](#).

Eiropas tekstilizstrādājumu patēriņam ir ceturrtā (pēc pārtikas, mājokļiem un mobilitātes) lielākā ietekme uz vidi un klimata pārmaiņām. 2023. gada 30. martā Komisija publicēja [ES Tekstilizstrādājumu ilgtspējas un aprītīguma stratēģiju](#). Šajā stratēģijā ir izklāstītas konkrētas darbības, kuru mērķis ir vēlākais līdz 2030. gadam nodrošināt, ka ES tirgū laistie tekstilizstrādājumi ir ilgtspējīgi un pārstrādājami, bez bīstamām vielām un ka to aprītē tiek ievēroti sociālo tiesību un vides apsvērumi.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir atkārtoti aicinājis izstrādāt jaunu programmu turpmākajai Eiropas izaugsmei, par pamatu ņemot resursu efektīvu izmantošanu, kas prasītu veikt dažas radikālas izmaiņas mūsu ražošanas un patērēšanas modeļos. Kopējā aprites cikla koncepcijai vajadzētu uzlabot otrreizējo materiālu izmantošanu un radīt pareizos ekonomiskos stimulus atkritumu rašanās novēršanai un to otrreizējai izmantošanai.

Sekojošā Komisijas stratēģijas attiecībā uz plastmasu aprites ekonomikā pieņemšanai 2018. gada janvārī, Parlaments [2018. gada septembrī pieņēma rezolūciju par šo stratēģiju](#). Rezolūcijā Parlaments cita starpā aicināja Komisiju ieviest minimālās reciklētā satura prasības specifiskos plastmasas produktos, ko laiž ES tirgū. Ar to tika aicināts izveidot patiesu reciklētās plastmasas vienoto tirgu, ierosināti pasākumi cīņai pret jūras piedrazojumu un pieprasīts līdz 2020. gadam panākt mikroplastmasas izmantošanas aizliegumu kosmētikas un tīrīšanas līdzekļu ražošanā. Parlaments Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejā (ENVI) ir apspriedis 2018. gada aprites ekonomikas tiesību aktu paketi, iesniedzot 2000 grozījumu.

Parlamenta [2020. gada 15. janvāra rezolūcijā par Eiropas zaļo kursu](#) ir aicināts izstrādāt jaunu un vērienīgu aprites ekonomikas rīcības plānu, ar mērķi samazināt ES ražošanas un patēriņa kopējo ietekmi uz vidi un resursiem, vienlaikus nodrošinot spēcīgus stimulus inovācijai, ilgtspējīgiem uzņēmumiem un klimatneitrālu un netoksisku aprites produktu tirgiem. Tajā ir uzsvērtā spēcīgā sinerģija starp klimata politiku un aprites ekonomiku, jo īpaši energoietilpīgās un oglekļietilpīgās nozarēs, un aicināts noteikt ES līmeņa mērķi attiecībā uz resursu efektīvu izmantošanu.

2023. gada 17. janvārī Parlaments pieņēma nostāju sarunām ar ES valdībām par [jaunu likumu, ar ko tiks pārskatītas ES procedūras un kontroles pasākumi attiecībā uz atkritumu sūtījumiem](#). Pārskatītā tiesību akta nolūks ir uzlabot vides un cilvēku veselības aizsardzību, vienlaikus pilnībā izmantojot iespējas, ko atkritumi sniedz ES mērķa – aprites ekonomikas un nulles piesārņojuma ekonomikas – sasniegšanā. Parlaments aicināja izveidot risku balstītu ES mērķmehānismu, kas palīdzētu ES valstīm, kuras veic inspekcijas, nepieļaut un atklāt nelikumīgus atkritumu sūtījumus.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas [tīmekļa vietnē](#).

Georgios Amanatidis / Maria-Mirela Curmei
10/2023

2.5.7. ILGTSPĒJĪGS PATĒRIŅŠ UN RAŽOŠANA

Ilgospējīga izaugsme ir viens no galvenajiem Eiropas Savienības (ES) mērķiem. Laikā, kad notiek straujas klimata pārmaiņas un pieaug pieprasījums pēc enerģijas un resursiem, ES ir ieviesusi virkni politikas nostādņu un iniciatīvu, ar kurām panākt ilgtspējīgu patēriņu un ražošanu. Saistībā ar Eiropas zaļo kursu un jo īpaši jauno aprites ekonomikas rīcības plānu tika paziņots par ilgtspējīgu produktu rīcībpolitikas likumdošanas iniciatīvu, kuras mērķis ir padarīt produktus piemērotus klimatneitrālai un resursefektīvai aprites ekonomikai.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 191. līdz 193. pants.

MĒRĶI UN SASNIEGUMI

A. Ilgtspējīga patēriņa un ražošanas (SCP) rīcības plāns

Komisija 2008. gada jūlijā ierosināja [pasākumu un priekšlikumu kopumu par SCP un ilgtspējīgu rūpniecības politiku \(SIP\)](#) ar mērķi uzlabot ražojumu vidisko sniegumu visā to aprites ciklā, palielināt patērētāju izpratni un pieprasījumu pēc ilgtspējīgām precēm un ražošanas tehnoloģijām, veicināt ES rūpniecības inovāciju un pievērsties starptautiskiem aspektiem, piemēram, tirdzniecībai un standartiem. SCP rīcības plāna rezultātā tika izstrādātas iniciatīvas šādās jomās: Ekodizaina direktīvas darbības jomas paplašināšana, Ekomarķējuma regulas pārskatīšana, Vides vadības un audita sistēmas regulas pārskatīšana, tiesību akti par zaļo publisko iepirkumu, resursu efektīvas izmantošanas ceļvedis un ekoinovācijas rīcības plāns. Šie instrumenti ir ES ilgtspējīgas attīstības stratēģijas (ES IAS) neatņemama daļa, un ar tiem tiek nostiprināta apņemšanās izpildīt ilgtspējīgas attīstības uzdevumus, kā arī uzlabot sadarbību ar partneriem ārpus ES, piemēram, ar ANO Marrākešas procesa starpniecību.

B. Ceļvedis par resursu efektīvu izmantošanu Eiropā

Pēc stratēģijas “Eiropa 2020” pamatiniciatīvas par resursu efektīvu izmantošanu pieņemšanas, kurā prasīts izstrādāt vidēja termiņa un ilgtermiņa stratēģijas mērķus resursu efektīvai izmantošanai un izklāstīt līdzekļus šo mērķu sasniegšanai, 2011. gadā sāka īstenot Ceļvedi par resursu efektīvu izmantošanu Eiropā. Tajā ir ierosināti vairāki veidi, kā palielināt resursu produktivitāti un nošķirt ekonomisko izaugsmi no resursu izmantošanas un tās ietekmes uz vidi ([2.5.6.](#)).

C. Ekomarķējums un energomarķējums

Marķējums sniedz ļoti svarīgu informāciju, kas patērētājiem ļauj izdarīt informētu izvēli. Eiropas ekomarķējums ir 1992. gadā izveidota brīvprātīga sistēma, lai mudinātu uzņēmumus tirgot tādus ražojumus un pakalpojumus, kas atbilst noteiktiem vides aizsardzības kritērijiem. Ražojumi un pakalpojumi, kam piešķirts ekomarķējums, ir apzīmēti ar zieda logotipu, kas ļauj patērētājiem, tostarp gan publiskajiem, gan privātajiem pircējiem, tos viegli identificēt. Līdz šim šāds marķējums ir piešķirts tīrīšanas līdzekļiem, ierīcēm, papīra izstrādājumiem, apģērbam, mājas un dārza precēm, smērvielām, personīgās higiēnas un dzīvnieku kopšanas līdzekļiem un tādiem

pakalpojumiem kā tūristu izmitināšana. Ekomarķējuma kritēriji netiek balstīti uz vienu vienīgu faktoru, bet uz pētījumiem, kuros analizēta ražojuma vai pakalpojuma ietekme uz vidi visā tā aprites ciklā. [Ekomarķējuma regulas \(EK\) Nr. 66/2010](#) 2008. gada pārskatīšanas mērķis bija veicināt brīvprātīgās ekomarķējuma sistēmas izmantošanu, mazinot ar tās piemērošanu saistītās izmaksas un birokrātisko slogu. Komisija 2017. gada 30. jūnijā iesniedza secinājumus par Ekomarķējuma regulas novērtējumu (atbilstības pārbaude). Tā konstatēja, ka minētā regula ir atbilstīga, kopumā saskaņota un nodrošina ES pievienoto vērtību. Tomēr tā arī secināja, ka minētā regula ir tikai daļēji efektīva (lai gan tā ļauj uzlabot to ražojumu ekoloģiskos raksturlielumus, kuriem ir marķējums, kritēriji var nebūt atbilstoši, un dažu ražojumu veidu izmantošana joprojām ir zema) un tikai daļēji lietderīga (ar atbilstības nodrošināšanu saistītās izmaksas dažkārt var radīt šķēršļus dalībai).

Ar Direktīvu 92/75/EEK ieviesa ES mēroga energomarķējuma sistēmu mājsaimniecības ierīcēm (sadzīves preces), paredzot izstrādājumu marķējumā un brošūrās iespējamajiem patērētājiem sniegt enerģijas patēriņa informāciju par visiem pieejamajiem modeļiem. Kopš šīs sistēmas ieviešanas 1995. gadā ES energomarķējums ir gan ražotājiem, gan patērētājiem kļuvis plaši pazīstams un tiek ievērots. Energomarķējuma direktīva 2010/30/ES 2010. gada jūnijā tika pārskatīta, lai iekļautu tās darbības jomā plašāku ar enerģiju saistītu ražojumu klāstu. Komisija 2015. gada 15. jūlijā ierosināja atgriezties pie vienotas marķēšanas skalas no A līdz G. Pamatojoties uz [2017. gada 4. jūlija Regulu \(ES\) 2017/1369](#), ar ko izveido energomarķējuma satvaru un atceļ Direktīvu 2010/30/ES, ir izveidotas jaunas energomarķējuma prasības atsevišķām ražojumu grupām. Konkrētāk, no 2021. gada ir “atjauninātas” piecas ražojumu grupas (ledusskapji, trauku mazgāšanas mašīnas, veļas mazgāšanas mašīnas, televizori un lampas): piemēram, ražojums, kura energoefektivitātes klase ir A+++, pēc “atjaunināšanas” ir iedalīts B klasē, nemainot neko tā enerģijas patēriņā. Sākotnēji A klase būs tukša, lai dotu vietu energoefektīvākiem modeļiem. Tādējādi patērētāji varēs daudz vienkāršāk atšķirt energoefektīvākos ražojumus.

D. Ekodizains

Ekodizaina direktīva nodrošina ražojumu tehnisko uzlabošanu. 2009. gadā Direktīva 2005/32/EK tika pārskatīta ([Direktīva 2009/125/EK](#)), paplašinot tās darbības jomu, lai iekļautu ne tikai enerģiju patērējošus ražojumus, bet arī citus ar enerģiju saistītus ražojumus; tie ir ražojumi, kas nepatērē enerģiju to izmantošanas laikā, bet netieši ietekmē enerģijas patēriņu, piemēram, ūdeni izmantojošas ierīces, logi vai izolācijas materiāli. Komisija 2022. gada 30. martā publicēja [priekšlikumu regulai](#), ar ko izveido satvaru ekodizaina prasību noteikšanai ilgtspējīgiem produktiem un atceļ Direktīvu 2009/125/EK.

E. Vides vadības un audita sistēma (EMAS)

EMAS ir pārvaldības instruments, ko uzņēmumi un citas organizācijas var izmantot, lai novērtētu savus darbības rādītājus vides jomā, ziņotu par tiem un tos uzlabotu. Šī sistēma uzņēmumiem ir bijusi pieejama kopš 1995. gada, taču sākotnēji to attiecināja tikai uz rūpniecības nozaru uzņēmumiem. Tomēr kopš 2001. gada EMAS ir bijusi pieejama visām ekonomikas nozarēm, ietverot sabiedriskos un privātos pakalpojumus. 2009. gadā EMAS būtiski mainījās, pieņemot jauno [EMAS regulu \(EK\) Nr. 1221/2009](#), kuras mērķis bija mudināt organizācijas reģistrēties EMAS. Šī EMAS regulas pārskatīšana ir uzlabojusi sistēmas piemērojamību un uzticamību, kā

arī nostiprinājusi tās redzamību un ietekmi. 2017. gadā tika grozīts *EMAS* regulas I, II un III pielikums, lai iekļautu izmaiņas saistībā ar ISO 14001:2015 standarta pārskatīšanu. [Regula \(ES\) 2017/1505](#), ar ko groza šos pielikumus, stājās spēkā 2017. gada 18. septembrī.

F. Zaļais publiskais iepirkums (GPP)

GPP ir brīvprātīga politika stratēģiskā publiskā iepirkuma sistēmā, ar ko tiek atbalstītas valsts iestādes, lai tās iepirktu ražojumus, pakalpojumus un būvdarbus, kam ir mazāka ietekme uz vidi. Iepriekšējos gados *GPP* koncepcija ir tikusi plaši atzīta kā noderīgs instruments, ar ko attīstīt ekoloģiskāku ražojumu un pakalpojumu tirgu un samazināt valsts iestāžu darbību ietekmi uz vidi. Valstu rīcības plāni (*NAP*) ir līdzekļi, ar ko dalībvalstīm īstenot *GPP*. Divas 2004. gadā pieņemtas publiskā iepirkuma direktīvas (Direktīva 2004/18/EK un Direktīva 2004/17/EK) bija pirmās, kurās tika iekļautas konkrētas atsauces uz iespēju līgumtiesību piešķiršanas procesā ņemt vērā vides apsvērumus, piemēram, tehniskajās specifikācijās iekļaut vides prasības, izmantot ekomarķējumu vai piemērot piešķiršanas kritērijus, pamatojoties uz ekoloģiskiem raksturlielumiem. Ar trim 2014. gada februārī pieņemtām direktīvām, kas ir daļa no publiskā iepirkuma reformas saistībā ar Vienotā tirgus aktu – [Direktīva 2014/24/ES](#) (Klasiskā direktīva), [Direktīva 2014/25/ES](#) (Sabiedrisko pakalpojumu direktīva) un [Direktīva 2014/23/ES](#) (Koncesiju direktīva) – tiek vienkāršotas attiecīgās procedūras, uzlabojot uzņēmumu iespējas īstenot inovācijas un mudinot plašāk izmantot zaļo publisko iepirkumu, tādējādi atbalstot pāreju uz resursefektīvu un mazoglekļa ekonomiku.

Komisija 2008. gadā publicēja [paziņojumu “Publiskais iepirkums, ņemot vērā vides uzlabošanas aspektus”](#), kurā noteica vairākus pasākumus, kas jāveic, lai dalībvalstīm un atsevišķām līgumslēdzējām iestādēm palīdzētu īstenot *GPP*. Tā rezultātā ES *GPP* kritēriji ir tikuši izstrādāti kā daļa no brīvprātīgas pieejas *GPP*. Līdz šim ir publicēts 21 *GPP* kritēriju kopums vairākām nozarēm, tādām kā transports, biroju IT aprīkojums, tīrīšanas līdzekļi un pakalpojumi, būvniecība, siltumizolācija, dārza preces un pakalpojumi.

G. Rīcības plāns ekoinovācijām (EcoAP)

[Komisijas 2011. gada decembrī sāktais EcoAP](#) ir [vides tehnoloģiju rīcības plāna \(ETAP\)](#) pēctecis, kura mērķis ir veicināt vides tehnoloģiju izstrādi un izmantošanu un uzlabot Eiropas konkurētspēju šajā jomā.

EcoAP galvenokārt ir saistīts ar stratēģijas “Eiropa 2020” pamatiniciatīvu “Inovācijas savienība”. Tā mērķis ir paplašināt inovācijas politikas virzību uz ekoloģiskām tehnoloģijām un ekoinovāciju un uzsvērt, ka vides politika var būt ekonomikas izaugsmes faktors. Tā uzdevums ir arī pievērsties konkrētiem ekoinovācijas šķēršļiem un iespējām, jo īpaši tiem jautājumiem, kas nav ietverti plašākās inovācijas politikas nostādņēs. *EcoAP* veicina ekoinovāciju, izmantojot vides politiku, finansiālu atbalstu maziem un vidējiem uzņēmumiem, starptautisko sadarbību, jaunus standartus un prasmju attīstību.

EcoAP ir plaša politikas sistēma, ko finansē no dažādiem avotiem. No 2014. līdz 2020. gadam galvenais atbalsta avots bija programma “Apvārsnis 2020”. Citi avoti ietver Eiropas struktūrfondus un ieguldījumu fondus, piemēram, Eiropas Reģionālās attīstības fondu, vides un klimata pasākumu programmu *LIFE*, *COSME* un kopējo lauksaimniecības politiku. Nesen tika ieviests vēl viens nozīmīgs atbalsta avots: [NextGenerationEU – atvēršanas plāns](#). Pēdējos gados daudzi *EcoAP* mērķi ir

apvienoti aprites ekonomikas koncepcijā, kas ir tāda ekonomika, kurā, līdzīgi kā dabā, netiek radīti nekādi atkritumi. Ekoinovācija ir svarīga, lai sasniegtu vairākus aprites ekonomikas aspektus: rūpniecības nozaru simbiozi jeb ekoloģiju, izstrādi, kas balstīta uz principu “no šūpuļa līdz šūpulim”, un jaunus, novatoriskus uzņēmējdarbības modeļus utt. (2.5.6.).

Izmantojot novērtēšanas sistēmu, ko veido 12 rādītāji, ar ekoinovācijas indeksu novērtē dalībvalstu sasniegumus ekoinovācijas jomā.

H. Ilgtspējīgu produktu politika

Atbilstoši Eiropas zaļajam kursam Komisija 2020. gada martā nāca klajā ar [jaunu aprites ekonomikas rīcības plānu \(CEAP\)](#), kurā tā paziņoja par ilgtspējīgu produktu iniciatīvu, kas ļauj padarīt produktus piemērotus klimatneitrālai un resursefektīvai aprites ekonomikai, kā arī samazināt atkritumu daudzumu. Ilgtspējīgu produktu iniciatīva balstās uz Ekodizaina direktīvu un pievēršas arī kaitīgu ķīmisko vielu klātbūtnei tādos produktos kā elektronika un IKT aprīkojums, tekstilizstrādājumi, mēbeles, tērauds, cements un ķīmikālijas.

Komisija 2023. gada 22. martā pieņēma [priekšlikumu direktīvai par jauniem noteikumiem par zaļuma norāžu pamatošanu](#), kurā skarti tādi jautājumi kā nepatiesas vidiskās norādes un publiskā un privātā sektora vides marķējuma plašā izplatība. Turklāt Komisija pieņēma [priekšlikumu direktīvai par kopīgiem noteikumiem preču remonta veicināšanai](#). Iniciatīva “tiesības uz remontu” veicina ilgtspējīgu patēriņu, nodrošinot, ka patērētājiem ir vieglāk un lētāk bojātās preces remontēt, nevis aizstāt. Kopā ar priekšlikumu [direktīvai par patērētāju iespēju nodrošināšanu zaļās pārkārtošanās jomā](#) jaunie noteikumi veido vidisko norāžu un marķējumu režīmu, lai risinātu zaļmaldināšanas problēmu.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments daudzkārt ir pārkārtojis atbalstu *SCP* rīcības plānam un tā komponentiem. Kad 2009. gadā notika Ekodizaina direktīvas pārskatīšana, Parlaments sekmīgi nostiprināja aprites cikla analīzes koncepciju un jo īpaši izpratni par resursu un materiālu ziņā efektīvu pieeju.

Parlaments [2021. gada 10. februāra rezolūcijā par jauno aprites ekonomikas rīcības plānu](#) cita starpā uzsvēra, ka ilgtspējīgiem, apstrādātiem, drošiem un netoksiskiem produktiem un materiāliem būtu jāklūst par normu ES tirgū, nevis par izņēmumu, un tie būtu jāuzskata par standarta izvēli, kas ir pievilcīga, cenas ziņā pieņemama un pieejama visiem patērētājiem.

Parlamentam ir bijusi arī svarīga nozīme tādu noteikumu pakāpeniskā iekļaušanā publiskā iepirkuma direktīvās, ar kuriem veikt videi draudzīgākus iepirkumus. Iepriekšējā šo 2014. gadā pieņemto direktīvu pārskatīšanā Parlaments cita starpā atbalstīja jauna kritērija “saimnieciski visizdevīgākais piedāvājums” (*MEAT*) ieviešanu līgumtiesību piešķiršanas procedūrā. Tādējādi valsts iestādes var lielāku vērību pievērst kvalitātei, vides apsvērumiem, sociāliem aspektiem un inovācijai, vienlaikus joprojām ņemot vērā iepirkuma priekšmeta cenu un aprites cikla izmaksas.

Parlaments 2004. gada 19. aprīlī nolēma izveidot vides vadības sistēmu (*EMS*) saskaņā ar *EMAS*. Parlaments 2006. gada 24. janvārī parakstīja *EMAS* deklarāciju, apņēmoties nodrošināt, ka Parlamenta darbības atbilst pašreizējai paraugprakseī vides vadības jomā. 2007. gadā Parlaments saņēma ISO 14001:2004 sertifikātu un tika

reģistrēts *EMAS*. Saistībā ar *EMAS* Parlaments 2019. gada 16. decembrī nolēma līdz 2024. gadam samazināt siltumnīcefekta gāzu (SEG) emisiju uz vienu cilvēku vismaz par 40 % salīdzinājumā ar 2006. gadu, kā arī ieviest vairākus citus rādītājus klimata jomā, tostarp attiecībā uz pasažieru transporta SEG emisiju, atjaunojamās enerģijas izmantošanu, gāzes, degvielas un elektroenerģijas patēriņu utt. Saskaņā ar *EMAS* datiem Parlamenta SEG emisijas uz vienu cilvēku laikposmā no 2006. gada līdz 2019. gadam jau ir samazinātas par 37,7 %.

Parlaments arī piemēro *GPP* politiku. 2017. gada jūnijā [Parlaments publicēja pētījumu par zaļo publisko iepirkumu](#), kurā izvērtēta *GPP* pašreizējā izmantošana un iespējas ES, ņemot vērā Komisijas ES rīcības plānu pārejai uz aprites ekonomiku un balstoties uz turpmākajiem pasākumiem saistībā ar to. Pētījumā tika konstatēti ar vidi saistīti ieguvumi iedzīvotājiem, kā arī ieguvumi nodarbinātībai un vispārējai ekonomikai Eiropas līmenī.

Savā 2013. gada 17. oktobra rezolūcijā Parlaments atzinīgi novērtēja *EcoAP*. Parlaments uzsvēra iespējamo sinerģijas ietekmi, kāda ekoinovācijai var būt ilgtspējīgu darbvietu radīšanā, vides aizsardzībā un ekonomiskās atkarības mazināšanā. Turklāt rezolūcijā tika uzsvērts ekoinovācijas transversālās politikas raksturs un vajadzība ekoinovāciju integrēt visās politikas jomās. Parlaments arī pieņēma savu [2017. gada 13. jūnija nostāju par energomarkējuma vienkāršošanu](#) sadzīves tehnikai, izmantojot skalu no A līdz G, tādējādi dodot iespēju patērētājiem izvēlēties ražojumus, kas samazina enerģijas patēriņu un viņu elektroenerģijas rēķinus.

Savā [2017. gada 4. jūlija rezolūcijā “Ilgāks produktu derīguma laiks: priekšrocības patērētājiem un uzņēmumiem”](#) Parlaments aicināja Komisiju uzlabot informācijas sniegšanu par produktu izturīgumu, apsverot brīvprātīga Eiropas marķējuma ieviešanu, kas jo īpaši attiektos uz ražojuma izturīgumu, ekodizaina iezīmēm, uzlabojamību atbilstīgi tehnikas attīstībai un remontējamību.

Savā [2018. gada 31. maija rezolūcijā](#) par Ekodizaina direktīvas (2009/125/EK) īstenošanu Parlaments aicināja Komisiju piešķirt pietiekamus resursus ekodizaina procesam, ņemot vērā tiesību akta ievērojamo ES pievienoto vērtību. Parlaments arī prasīja Komisijai izvērtēt, vai pašreizējo ekodizaina metodiku varētu izmantot arī citām ražojumu kategorijām papildus ar energopatēriņu saistītiem ražojumiem, un iesniegt priekšlikumus jauniem tiesību aktiem.

Lai gan Parlaments saistībā ar *EMAS* jau kopš 2016. gada apgalvo, ka ir oglekļneitrāls, jo tas 100 % apmērā izlīdzina savas nesamazināmās emisijas, savā [2020. gada 14. maija rezolūcijā](#) tas norādīja, ka rādīs piemēru, un uzdeva Prezidijam izstrādāt stratēģiju, kā līdz 2030. gadam panākt oglekļneitralitāti, izmantojot iekšējus pasākumus (neveicot izlīdzināšanu). [Parlamenta pētījumā](#) par oglekļa neitralitāti, kas publicēts 2020. gada septembrī, ir izklāstīti īstermiņa, vidēja termiņa un ilgtermiņa SEG emisijas samazināšanas pasākumi, kas ļautu Parlamentam krasi samazināt tā oglekļa dioksīda pēdu, lai līdz 2030. gadam panāktu oglekļneitralitāti.

Plašāka informācija par šo tematu pieejama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma \(ENVI\) komitejas](#) tīmekļvietnē.

Georgios Amanatidis / Maria-Mirela Curmei
10/2023

2.5.8. ĶIMIKĀLIJAS UN PESTICĪDI

ES tiesību akti ķīmikāliju un pesticīdu jomā ir paredzēti cilvēku veselības un vides aizsardzībai un tirdzniecības šķēršļu novēršanai. Tie ietver normas, kas reglamentē konkrētu kategoriju ķīmisko vielu tirdzniecību un izmantošanu, saskaņotu prasību kopumu attiecībā uz ierobežojumiem bīstamo vielu laišanai tirgū un izmantošanai, kā arī protokolus rīcībai smagu negadījumu apstākļos un bīstamo vielu eksportu. Divi svarīgākie sasniegumi ES līmenī ir CLP regula (klasifikācija, marķēšana un iepakošana) un *REACH* regula (ķīmikāliju reģistrēšana, vērtēšana, licencēšana un ierobežošana). Saskaņā ar Eiropas zaļo kursu, jo īpaši jaunajām stratēģijām, proti, "Ilgtspēju sekmējoša ķīmikāliju stratēģija", "No lauka līdz galdam" un Biodaudzveidības stratēģija, ES tiesību akti par šiem jautājumiem patlaban ir pārskatīšanas procesā.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 191. līdz 193. pants.

MĒRĶI UN SASNIEGUMI

A. Ķīmikāliju reģistrēšana, vērtēšana, licencēšana un ierobežošana (REACH)

ES politika ķīmikāliju jomā tika radikāli pārskatīta, 2006. gadā ieviešot Regulu (EK) Nr. 1907/2006 ([REACH regula](#)). Ar šo regulu, kas stājās spēkā 2007. gada 1. jūnijā, ir izveidots jauns tiesiskais regulējums, ar ko reglamentē ķīmikāliju izstrādi un pārbaudi, ražošanu, laišanu tirgū un izmantošanu, un aizstāti aptuveni 40 iepriekšējie tiesību akti. Ar *REACH* regulu tika ieviesta vienota sistēma visām ķīmikālijām un pierādīšanas pienākums attiecībā uz vielu riska novērtējumu ar šo regulu tika novirzīts no valsts iestādēm uz ražotājiem. Turklāt tajā prasīts visbīstamākās ķīmikālijas aizstāt ar piemērotām alternatīvām.

Ar *REACH* regulu izveidotā Eiropas Ķīmikāliju aģentūra (*ECHA*), kas atrodas Helsinkos, atbild par minētās regulas tehnisko, zinātnisko un administratīvo aspektu pārvaldību un nodrošina tās saskaņotu piemērošanu. Līdz 2010. gada novembrim nozarēm bija jāreģistrē visas vielas, kuru saražotais vai importētais daudzums pārsniedz 1000 tonnas gadā, ļoti toksiskas vielas – vairāk nekā 100 tonnas gadā un bīstamas kancerogēnas, mutagēnas vai reproduktīvajai sistēmai toksiskas vielas (*CMR*) – vairāk nekā 1 tonna gadā. 2013. gada jūnijā reģistrācijas pienākums tika attiecināts arī uz visām vielām, kas saražotas vai importētas 100–1000 tonnu apmērā gadā, un, visbeidzot, 2018. gada jūnijā – uz visām vielām, kas saražotas vai importētas 1–100 tonnu apmērā gadā.

Komisija 2013. gada februārī publicēja pārskatu par *REACH* regulu, kurā secināja, ka *REACH* nebija paredzēts izdarīt grozījumus tās normatīvajā daļā, taču varētu darīt vairāk, lai mazinātu finansiālo un administratīvo slogu ražotājiem un rastu alternatīvas metodes izmēģinājumiem ar dzīvniekiem. Komisija 2017. gadā veica otro novērtējumu saskaņā ar Normatīvās atbilstības un izpildes programmu (*REFIT*), kuras rezultātus publicēja dokumentā [COM\(2018\)0116](#). Novērtējumā kopumā secināts, ka *REACH* darbojas efektīvi, taču tika apzinātas iespējas veikt turpmākus uzlabojumus, vienkāršošanu un sloga samazināšanu, ko var panākt, veicot ziņojumā izklāstītās

darbības. Tās būtu jāīsteno saskaņā ar atjaunoto ES rūpniecības politikas stratēģiju, aprites ekonomikas rīcības plānu un 7. vides rīcības programmu.

Komisija 2020. gada 14. oktobrī publicēja jaunu [ilgtspēju sekmējošu ķīmikāliju stratēģiju](#). Tā ir daļa no ES nulles piesārņojuma stratēģijas, kas ir viena no [Eiropas zaļā kursa](#) galvenajām saistībām. Stratēģija ietver *REACH* regulas pārskatīšanu, aizliedzot izmantot viskaitīgākās ķīmikālijas patēriņa precēs, piemēram, rotallietās, bērnu aprūpes precēs, kosmētikas līdzekļos, mazgāšanas līdzekļos, materiālos, kas nonāk saskarē ar pārtiku, un tekstilizstrādājumos, ja vien nav pierādīts, ka to izmantošana ir būtiska sabiedrībai, un nodrošinot, ka visas ķīmikālijas tiek izmantotas drošāk un ilgtspējīgāk.

Komisija 2022. gada 20. janvārī sāka sabiedrisko apspriešanu par *REACH* regulas pārskatīšanu.

B. Klasifikācija, iesaiņošana un marķēšana

Lai sekmētu cilvēka veselības un vides aizsardzību, visā ES un pasaulē būtu jāizmanto vienādi kritēriji ķīmiskā kaitējuma apzināšanai un vienāds marķējums tā raksturošanai. [Regula \(EK\) Nr. 1272/2008](#) par vielu un maisījumu klasificēšanu, marķēšanu un iepakojumu tika pieņemta 2008. gadā ar mērķi saskaņot ES sistēmu ar ANO Ķīmikāliju klasificēšanas un marķēšanas globāli harmonizēto sistēmu (*GHS*). Agrākās direktīvas par bīstamām vielām un preparātiem tika atceltas 2015. gada jūnijā.

Komisija 2022. gada 19. decembrī ierosināja [pārskatītu regulu par ķīmikāliju klasificēšanu, marķēšanu un iepakojumu \(CLP\)](#), kurā galvenā uzmanība pievērsta saziņai par bīstamību, tiešsaistes pārdošanai un toksikoloģijas centru paziņojumiem. Deleģētais akts ([Regula 2023/707](#)), ar ko nosaka bīstamības klases, tostarp endokrīnos disruptorus, tika pieņemts 2023. gada 31. martā.

C. Bīstamo vielu eksports un imports

ES tiesību normas, kas reglamentē bīstamu ķīmikāliju eksportu un importu, tika paredzētas [Regulā \(ES\) Nr. 649/2012](#), kuras mērķis ir sekmēt kopīgu atbildību un sadarbību bīstamu ķīmikāliju starptautiskajos pārvadājumos un īstenot Roterdamas konvenciju par procedūru, saskaņā ar kuru starptautiskajā tirdzniecībā dodama iepriekš norunāta piekrišana attiecībā uz dažām bīstamām ķīmikālijām un pesticīdiem. Roterdamas konvencijas procedūra paredz apmainīties ar informāciju par toksiskām ķīmikālijām un sagaidīt valsts skaidru piekrišanu pirms attiecīgās vielas eksportēšanas. Komisija 2023. gada 25. augustā nāca klajā ar Komisijas [Deleģēto regulu \(ES\) 2023/1656](#), ar ko groza Regulu (ES) Nr. 649/2012 un ES *PIC* regulā iekļauj vēl 35 bīstamas ķīmikālijas.

D. Smagi nelaimes gadījumi

Pēc tam, kad Itālijas pašvaldībā Seveso 1976. gadā no rūpnieciskās teritorijas nejauši izplūda dioksīns, tika pieņemta Seveso direktīva (Direktīva 82/501/EEK), kuras mērķis bija novērst tādus smagus nelaimes gadījumus kā ugunsgrēki un eksplozijas un ierobežot to radītās sekas, paredzot prasību sagatavot drošības ziņojumus un ārkārtas rīcības plānus un par tiem informēt sabiedrību. Ar 1996. gadā pieņemto Seveso II direktīvu (Direktīva 96/82/EK) par tādu smagu nelaimes gadījumu briesmu pārzināšanu, kuros iesaistītas bīstamas vielas, tika ieviestas jaunas prasības attiecībā uz drošības pārvaldības sistēmām, ārkārtas situāciju plānošanu un zemierīcību, kā arī pieņemti stingrāki noteikumi par dalībvalstu veicamajām pārbaudēm. Ņemot vērā vairākas smagas rūpnieciskās avārijas Tulūzā (Francijā), Baja Marē (Rumānijā) un

Enshedē (Nīderlandē) un pētījumus par kancerogēnām un videi bīstamām vielām, Seveso II direktīvas darbības jomu paplašināja, pieņemot Direktīvu 2003/105/EK. [Seveso III direktīvu \(Direktīva 2012/18/ES\)](#) pēc apstiprināšanas Eiropas Parlamentā un Padomē publicēja 2012. gada jūlijā. Tajā ir ņemtas vērā jaunas, ANO mērogā saskaņotas starptautiskas vielu klasifikācijas, kas ļauj uzlabot riska novērtēšanu un vielu apriti.

Komisija 2021. gada septembrī publicēja [ziņojumu](#) par Seveso III direktīvas īstenošanu un efektīvu darbību. Ziņojums liecina, ka laikā no 2015. gada līdz 2018. gadam lielu rūpniecisko avāriju skaits ES saglabājās nemainīgi zemā līmenī, proti, 25 gadījumi gadā uz 12 000 uzņēmumu.

E. Pesticīdu ilgtspējīga lietošana

Vielas, ko izmanto, lai apkarotu, izskaustu un novērstu to organismu klātbūtni, kurus uzskata par kaitīgiem, apzīmē ar terminu “pesticīdi”. Šis termins ietver gan augu aizsardzības līdzekļus (AAL), ko izmanto uz augiem lauksaimniecībā, dārzkopībā, parkos un dārzos, gan biocīdus produktus, ko izmanto citām vajadzībām, piemēram, kā dezinfekcijas līdzekļi vai materiālu aizsardzībai. Tiesību aktu kopumu pesticīdu jomā pieņēma 2009. gadā, un tas ietver: [Direktīvu 2009/128/EK](#) par pesticīdu ilgtspējīgu lietošanu, kuras mērķis ir samazināt apdraudējumu videi un veselībai, vienlaikus nodrošinot kultūraugu ražīgumu un uzlabojot kontroli pār pesticīdu lietošanu un izplatīšanu; [Regulu \(EK\) Nr. 1107/2009](#) par augu aizsardzības līdzekļu laišanu tirgū un [Regulu \(EK\) Nr. 1185/2009](#) attiecībā uz statistiku par pesticīdiem, kurā izklāstīti noteikumi par informācijas apkopošanu attiecībā uz tirgū gada laikā laisto pesticīdu daudzumu un katrā dalībvalstī gada laikā izmantoto pesticīdu daudzumu.

Direktīvā 2009/128/EK paredzēts, ka katrai dalībvalstij ir jāpieņem valsts rīcības plāns (VRP), tajā nosakot kvantitatīvos mērķus, uzdevumus, pasākumus un izpildes grafiku, lai mazinātu pesticīdu lietošanas radīto risku un ietekmi uz cilvēku veselību un vidi. Pesticīdu izsmidzināšana no gaisa uz kultūraugiem visumā ir aizliegta, un nekādus pesticīdus nedrīkst izsmidzināt dzīvojamo zonu tiešā tuvumā. Regulā par pesticīdu ražošanu un licencēšanu ir iekļauts apstiprināto “aktīvo vielu” (pesticīdu ķīmisko sastāvdaļu) saraksts, kas ir izstrādāts ES mērogā. Pesticīdus atsevišķu valstu līmenī licencē, pamatojoties uz šo sarakstu.

Kopš 2015. gada ir radušās domstarpības par glifosāta apstiprinājuma atjaunināšanu; glifosāts ir viena no aktīvajām vielām, ko pasaulē visbiežāk izmanto plaša spektra herbicīdos. Domstarpības sākās saistībā ar atšķirīgiem vērtējumiem par tā kancerogenitāti: Starptautiskā Vēža izpētes aģentūra, kas ir Pasaules Veselības organizācijas filiāle, klasificēja glifosātu kā iespējami kancerogēnu cilvēkiem, savukārt Eiropas Pārtikas nekaitīguma iestāde (*EFSA*) uzskatīja, ka tas nerada kancerogēnu apdraudējumu cilvēkiem. Eiropas Ķīmikāliju aģentūra (*ECHA*) vēlāk secināja, ka glifosāts nav klasificējams kā kancerogēna viela. Vairāku valstu iestādes ārpus ES arī nonāca pie tāda paša secinājuma. Komisija 2017. gada decembrī un 2023. gada 19. septembrī uz pieciem gadiem atjaunoja glifosāta apstiprinājumu un iesniedza [regulas priekšlikumu](#) par glifosāta apstiprinājuma pagarināšanu vēl uz desmit gadiem. [2020. gada 25. maija ziņojumā par direktīvas par pesticīdu ilgtspējīgu lietošanu īstenošanu](#) minēts, ka, lai gan dalībvalstis ir guvušas panākumus minētās direktīvas īstenošanā, mazāk nekā katra trešā valsts ir pabeigusi sava valsts rīcības plāna (VRP) pārskatīšanu tiesību aktos noteiktajā piecu gadu termiņā. No tām, kas ir pārskatījušas

savus VRP, lielākā daļa nav novērsušas trūkumus, ko Komisija bija konstatējusi to sākotnējos VRP.

Saskaņā ar Eiropas zaļo kursu un jo īpaši tā stratēģiju "[No lauka līdz galdam](#)" un [Biodaudzveidības](#) stratēģiju Komisija veiks pasākumus, lai līdz 2030. gadam par 50 % samazinātu ķīmisko pesticīdu izmantošanu un risku, tostarp bīstamāko pesticīdu izmantošanu. Šajā nolūkā Komisija 2022. gada 22. jūnijā [pieņēma priekšlikumu](#) pārskatīt direktīvu par pesticīdu ilgtspējīgu lietošanu un veicināt tādu alternatīvu plašāku izmantošanu, kas ražu var aizsargāt no kaitēkļiem un slimībām.

F. Biocīdie produkti

Biocīdie produkti, piemēram, antibakteriālie dezinfekcijas līdzekļi un kukaiņu aerosoli, ir svarīgi tādu kaitīgu organismu apkarošanai, kas ietekmē cilvēku un dzīvnieku veselību. Tomēr tie var apdraudēt cilvēkus, dzīvniekus un vidi. Lai vienkāršotu atļauju piešķiršanas mehānismus un paplašinātu *ECHA* lomu apstiprināšanas dokumentu pārbaudē, ievērojot stingrākus nosacījumus, 2013. gadā stājās spēkā [Regula \(ES\) Nr. 528/2012](#). Minētais tiesību akts paredz to, kas bija noteikts jau iepriekš spēkā esošajā režīmā, proti, biocīdu tirdzniecības un lietošanas kontroli, lai novērstu ar tiem saistīto risku videi un cilvēku un dzīvnieku veselībai. Atļauju minēto vielu izmantošanai piešķir tikai tad, ja tās ir iekļautas atļauto vielu sarakstā, savukārt aizliegums attiecas uz vistoksiskākajām ķīmikālijām -, jo īpaši kancerogēnām vielām un vielām, kas kaitē auglībai vai iedarbojas uz gēniem vai hormoniem (endokrīnie disruptori). Saskaņā ar savstarpējās atzīšanas principu vielu, ko atļauts lietot vienā dalībvalstī, drīkst lietot visā ES. [Regula \(EK\) Nr. 1107/2009](#) nosaka zinātniskus kritērijus to biocīdo produktu un augu aizsardzības līdzekļu īpašību noteikšanai, kas izraisa endokrīnās sistēmas darbības traucējumus.

G. Noturīgi organiskie piesārņotāji (NOP)

NOP ir ķīmiskās vielas, kas saglabā savu noturību vidē, jo ir rezistentas pret dažāda veida degradāciju (ķīmisku, bioloģisku utt.). Tās bioloģiski akumulējas caur pārtikas ķēdi un var negatīvi ietekmēt cilvēka veselību un vidi. Šo prioritāro piesārņotājvielu grupu veido pesticīdi (piemēram, *DDT*), rūpnieciskās ķīmikālijas (piemēram, polihlorbifenili (PHB)) un nevēlami rūpnieciskie blakusprodukti (piemēram, dioksīni un furāni). ES ir starptautiskā mērogā apņēmusies kontrolēt darbības ar NOP, to eksportu un importu saskaņā ar Orhūsas NOP protokolu, kas pievienots Ženēvas Konvencijai par gaisa pārrobežu piesārņojumu lielos attālumos (spēkā kopš 2003. gada), un Stokholmas Konvenciju par NOP (spēkā kopš 2004. gada). Turklāt ES pieņēma arī [Regulu \(EK\) Nr. 850/2004](#), ar ko papildina agrāk pieņemtos ES tiesību aktus par NOP un pielāgo tos starptautisko nolīgumu noteikumiem.

Pārstrādātajā [Regulā \(ES\) 2019/1021](#) ir iekļauti visi NOP regulas grozījumi un labojumi līdz 2019. gada 25. jūnijam. Tajā cita starpā paredzēts, ka I un IV pielikumā ir jāiekļauj uguns aizsardzības ķīmiskais līdzeklis dekabromdifēnilēteris (*decaBDE*). "Nejauša mikrokontaminanta" robežvērtība vielās ir noteikta 10 mg/kg apmērā. Attiecībā uz *decaBDE* lietošanu ir ieviesti konkrēti izņēmumi gaisa kuģiem, mehāniskajiem transportlīdzekļiem un elektriskām un elektroniskām ierīcēm, un tie ir attiecināti arī uz importu. Komisija 2021. gadā pieņēma priekšlikumu pārskatīt [NOP regulas IV un V pielikumu](#), lai novērstu negatīvās sekas, ko rada konkrētu NOP vielu klātbūtne atkritumos un materiālos, kurus no tiem varētu atgūt. Tādējādi labākai atkritumu apsaimniekošanai būtu arī jāsamazina NOP emisijas gaisā, ūdenī un augsnē.

H. Azbests

Azbests ir minerāls, kam ir fibroza struktūra un kas ir bīstams, ja to ieelpo. To agrāk plaši izmantoja izolācijai un citiem mērķiem, jo tas ir izturīgs pret uguni un karstumu. Ar Direktīvu 1999/77/EK ES kopš 2005. gada 1. janvāra ievieša azbesta izmantošanas aizliegumu. Turklāt azbesta izstrādājumu ieguve, ražošana un pārstrāde ir aizliegta saskaņā ar Direktīvu 2003/18/EK, kurā grozījumi izdarīti ar [Direktīvu 2009/148/EK](#) un kurā noteiktas arī dalībvalstīs īstenojamās azbesta aizvākšanas programmu stratēģijas. 2022. gada 28. septembrī Komisija nāca klajā ar visaptverošu pieeju labākai cilvēku un vides aizsardzībai pret azbestu. Konkrētais tiesību aktu kopums ietver [paziņojumu par darbu virzībā uz azbestu nesaturošu nākotni](#) un [priekšlikumu grozīt direktīvu par azbestu darbā](#).

I. Mazgāšanas līdzekļi

Mazgāšanas līdzekļi ir jebkura viela vai preparāts, kas satur ziepes un/vai citas virsmaktīvās vielas, kas paredzētas mazgāšanai un tīrīšanai. Ar [Regulu \(EK\) Nr. 648/2004](#) tika saskaņoti noteikumi par virsmaktīvo vielu bionoārdīšanos, to izmantošanas ierobežošanu un aizliegšanu, par informāciju, kas ražotājiem ir jānodrošina, un par mazgāšanas līdzekļu sastāvdaļu marķēšanu. To grozīja 2006. gadā (ar Regulu (EK) Nr. 907/2006), 2009. gadā (ar Regulu (EK) Nr. 551/2009) un 2012. gadā (ar [Regulu \(ES\) Nr. 259/2012](#)), ieviešot jaunus bionoārdīšanās testus, kuri nodrošina augstāku ūdens vides aizsardzības līmeni. Turklāt šos testus attiecināja arī uz visām virsmaktīvo vielu grupām, tādējādi aptverot tos 10 % no virsmaktīvajām vielām, kurām līdz šim netika piemēroti tiesību akti. Komisija 2023. gada 28. aprīlī iesniedza [priekšlikumu](#) atcelt Regulu (EK) Nr. 648/2004. Ar [Regulu \(EK\) Nr. 907/2006](#) marķēšanas noteikumus attiecināja arī uz smaržvielu sastāvdaļām, kas var izraisīt alerģiju, uzliekot ražotājiem par pienākumu ziņot par visām šīm sastāvdaļām praktizējošiem ārstiem, kuri ārstē ar alerģiju sirgstošus pacientus. No 2013. gada 30. jūnija fosfātu izmantošana veļas mazgāšanas līdzekļos ir aizliegta, un citu fosforu saturošu savienojumu saturs tajos ir ierobežots.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Eiropas Parlamentam bija ļoti svarīga loma *REACH* regulas izstrādē. Parlaments pirmajā lasījumā nodrošināja konkrētu noteikumu iekļaušanu, jo īpaši nodaļā par reģistrāciju, ieviešot mērķtiecīgu pieeju prasībām sniegt datus par pašreizējām vielām, ko ražo nelielā daudzumā (1–10 tonnas), un pieeju “viena viela, viena reģistrācija” (*OSOR*), kuras mērķis ir samazināt izmaksas, ieviešot atkāpes noteiktos gadījumos. Lai iespējami mazāk izmantotu izmēģinājumus ar dzīvniekiem, Parlaments nodrošināja prasību uzņēmumiem apmainīties ar informāciju, kas iegūta izmēģinājumos ar dzīvniekiem (par to saņemot samērīgu atlīdzību), tādējādi novēršot eksperimentu dublēšanos. Attiecībā uz nodaļu par atļauju piešķiršanu Eiropas Parlaments apliecināja stingrāku nostāju, nosakot, ka īpaši bīstamās vielas drīkst izmantot tikai tad, ja nav citas līdzvērtīgas iespējas vai tehnoloģijas.

Ilgajās diskusijās par tiesību aktu kopumu pesticīdu jomā, kas notika 2008. gadā, Parlamenta grozījumi nodrošināja pienācīgi lielu buferzonu izveidošanu ūdens organismu aizsardzībai, kā arī aizsardzības pasākumu noteikšanu vismazāk aizsargātajām grupām, cita starpā aizliedzot pesticīdu lietošanu publiskos parkos, sporta un atpūtas laukumos, skolu teritorijās un rotaļu laukumos, kā arī veselības aprūpes iestāžu tiešā tuvumā. Pēc tam, kad 2013. gada sākumā Eiropas Pārtikas

nekaitīguma iestāde (*EFSA*) publicēja ziņojumu par dažu neonikotinoīdu grupas insekticīdu kaitīgo iedarbību, Eiropas Parlaments aicināja Komisiju īstenot stingrus pasākumus bišu populāciju saglabāšanai. Parlaments 2013. gada martā pieņēma rezolūciju par azbesta radītu arodveselības apdraudējumu un izredzēm pilnībā aizvākt visu atlikušo azbestu.

Parlamenta 2018. gada 6. februāra lēmums izveidot Savienības pesticīdu atļaušanas procedūras īpašo komiteju (*PEST*) ir atbilde uz bažām par risku, ko rada herbicīds glifosāts. Komisija 2017. gada decembrī atjaunoja minētā herbicīda tirdzniecības atļauju uz pieciem gadiem. Īpaša komiteja novērtēja: a) atļauju piešķiršanas procedūru, ko ES izmanto attiecībā uz pesticīdiem; b) iespējamās problēmas saistībā ar vielu zinātnisko novērtējumu un apstiprināšanu; c) Komisijas lomu glifosāta licences atjaunošanā; d) iespējamās interešu konfliktus apstiprināšanas procedūras laikā un e) ES aģentūru lomu un to, vai aģentūrām ir atbilstošs personāls un finansējums, lai tās varētu pildīt savus pienākumus.

Parlaments 2019. gada 16. janvārī pieņēma īpašās komitejas *PEST* jautājumos ziņojumu, kurā cita starpā izdarīti šādi secinājumi: pētījumi, ko izmanto atļauju piešķiršanas procedūrā, būtu jā dara pieejami sabiedrībai; ES regulējumam būtu jā veicina inovācija un zema riska pesticīdu izmantošana; zinātniskajiem ekspertiem būtu jāpārskata pētījumi par glifosāta kancerogenitāti, un datu prasībās attiecībā uz augu aizsardzības līdzekļiem būtu jāiekļauj ilgtermiņa toksiskums.

Parlaments 2020. gada 10. jūlijā pieņēma [rezolūciju, kurā izklāstītas tā prioritātes saistībā ar gaidāmo ilgtspēju sekmējošo stratēģiju attiecībā uz ķīmikālijām](#). Parlaments cita starpā prasīja, lai tiktu izmantota stratēģija, kuras mērķis būtu saskaņot tiesību aktus ķīmikāliju jomā, darba drošības un veselības aizsardzības jomā un saistītos ES tiesību aktus, tostarp īpašos un vispārīgos tiesību aktus par produktiem, tiesību aktus par ūdeni, augsni un gaisu, tiesību aktus par piesārņojuma avotiem, tostarp rūpnieciskām iekārtām, un tiesību aktus par atkritumiem, un veidot sinerģiju to starpā. Parlaments uzsvēra, ka šai stratēģijai būtu jābalstās uz pārlicecinošiem un atjauninātiem zinātniskiem pierādījumiem, ņemot vērā riskus, ko rada endokrīnie disruptori, bīstamas ķīmikālijas importētos produktos, kā arī dažādu ķīmikāliju un ļoti noturīgu ķīmikāliju kombinētā ietekme.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas \(ENVI\) tīmekļa vietnē](#).

Georgios Amanatidis / Maria-Mirela Curmei
10/2023

2.6. EKONOMIKAS UN MONETĀRĀ SAVIENĪBA, NODOKĻU UN KONKURENCES POLITIKA

2.6.1. EKONOMISKĀS UN MONETĀRĀS SAVIENĪBAS VĒSTURE

Ekonomiskā un monetārā savienība (EMS) ir tapusi ES ekonomiskās integrācijas rezultātā. Eurozonā, kurā patlaban ietilpst 20 ES dalībvalstis, ir ieviesta vienota valūta – euro. Visām ES dalībvalstīm, izņemot Dāniju, pēc konverģences kritēriju izpildes ir jāievieš euro. Eurosistēma, kas ietver Eiropas Centrālās bankas Valdi un eurozonas dalībvalstu centrālo banku vadītājus, nosaka vienotu monetāro politiku.

JURIDISKAIS PAMATS

- Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. pants; Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 3., 5., 119.–144., 219. un 282.–284. pants;
- Līgumiem pievienotie protokoli: Protokols (Nr. 4) par Eiropas Centrālo banku sistēmas Statūtiem un Eiropas Centrālās bankas Statūtiem; Protokols (Nr. 12) par pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru; Protokols (Nr. 13) par konverģences kritērijiem; Protokols (Nr. 14) par Eurogrupu; Protokols (Nr. 16), kas ietver nepiedalīšanās klauzulu attiecībā uz Dāniju;
- starpvaldību līgumi ietver Līgumu par stabilitāti, koordināciju un pārvaldību (LSKP), paktu “Euro plus” un Līgumu par Eiropas Stabilitātes mehānisma dibināšanu (ESM līgums).

MĒRĶI

EMS ir veidota tā, lai atbalstītu ilgspējīgu ekonomikas izaugsmi un augstu nodarbinātības līmeni, izstrādājot atbilstīgu ekonomikas un monetāro politiku. Tā ietver trīs galvenās jomas: i) tādas monetārās politikas īstenošanu, kuras galvenais mērķis ir nodrošināt cenu stabilitāti; ii) izvairīšanos no iespējamās negatīvas plašākas ietekmes, ko rada ilgnespējīgas valsts finanses, makroekonomikas nelīdzsvarotības rašanās novēršanu dalībvalstīs un iespēju dalībvalstīm līdz zināmam līmenim savstarpēji saskaņot savu ekonomikas politiku; iii) iekšējā tirgus netraucētas darbības nodrošināšanu.

SASNIEGUMI

Euro jau ir kļuvis par ikdienas dzīves sastāvdaļu 20 Eiropas Savienības dalībvalstīs. Vienotajai valūtai ir vairākas priekšrocības, tostarp tādas kā finanšu darījumu izmaksu samazināšana, ceļošanas atvieglošana un Eiropas nozīmes stiprināšana starptautiskā līmenī. Tā palīdz pabeigt iekšējā tirgus izveidi.

EMS VĒSTURE

Augstākā līmeņa sanāksmē Hāgā 1969. gadā valstu un valdību vadītāji izvirzīja jaunu Eiropas integrācijas mērķi – ekonomisko un monetāro savienību (EMS). Luksemburgas toreizējā premjerministra Pjēra Vernera vadīta grupa sagatavoja ziņojumu, kurā bija izklāstīta pilnīgas ekonomiskās un monetārās savienības izveide desmit gadu laikā.

Bretonvudas sistēmas sabrukums izraisīja ārvalstu valūtu nestabilitātes vilni, kas nopietni apdraudēja Eiropas valūtu paritāti. EMS projekta īstenošana krasi aprāvās.

Augstākā līmeņa sanāksmē Parīzē 1972. gadā ES ar jaunu sparū centās atjaunot monetāro integrāciju, izveidojot mehānismu “čūska tunelī”. Šis mehānisms bija paredzēts, lai kontrolētu valstu nacionālo valūtu peldošo kursu (“čūska”), pieļaujot ļoti nelielas svārstības attiecībā pret dolāru (“tunelis”). Ciešot no naftas krīzes, dolāra vājuma un ekonomikas politikas atšķirībām, “čūskas” mehānisms mazāk nekā divos gados zaudēja lielāko daļu tajā iesaistīto valstu un visbeidzot tika sašaurināts līdz t. s. Vācijas markas zonai, kura ietvēra Vāciju, Beniluksa valstis un Dāniju.

Centieni izveidot monetāri stabilu zonu atsākās 1978. gadā līdz ar augstākā līmeņa sanāksmi Briselē un Eiropas monetārās sistēmas izveidi, pamatojoties uz fiksētu, bet pielāgojamu valūtas maiņas kursu koncepciju. Visu dalībvalstu, izņemot Apvienotās Karalistes, valūtas iesaistījās valūtas kursa mehānismā ar nosaukumu *ERM I* (VKM I). Valūtu maiņas kursus noteica, pamatojoties uz centrālajiem kursiem pret Eiropas valūtas vienību jeb ECU (vispirms pazīstamu kā Eiropas norēķinu vienība), kas bija iesaistīto valūtu vidējais svērtais rādītājs. Desmit gadu laikā Eiropas monetārā sistēma palīdzēja ievērojami samazināt maiņas kursu svārstības: sistēmas elastība apvienojumā ar politisko apņemšanos panākt ekonomikas konvergenci nodrošināja valūtas stabilitāti.

Pieņemot [Vienotā tirgus programmu](#) 1985. gadā, vēl nepārprotamāk kļuva skaidrs, ka iekšējā tirgus potenciālu nav iespējams pilnībā realizēt, kamēr pastāv salīdzinoši augstas darījumu izmaksas, kas saistītas ar valūtas konvertāciju, un neskaidrība, kuru izraisa maiņas kursa svārstības, lai arī tās būtu nelielas.

Hanoveres Eiropadomē 1988. gadā tika izveidota EMS izpētes komiteja toreizējā Komisijas priekšsēdētāja Žaka Delora vadībā. Komitejas 1989. gadā iesniegtajā ziņojumā (Ž. Delora ziņojumā) bija ierosināti stingri pasākumi EMS izveidei trīs posmos. Tajā it īpaši bija uzsvērtā nepieciešamība labāk koordinēt ekonomikas politiku, izstrādāt fiskālos noteikumus, kas nosaka valstu budžeta deficīta ierobežojumus, un izveidot neatkarīgu institūciju, kura būtu atbildīga par Savienības monetāro politiku, proti, [Eiropas Centrālo banku](#) (ECB). Pamatojoties uz Ž. Delora ziņojumu, Madrides Eiropadome 1989. gadā nolēma sākt pirmo EMS izveides posmu, proti, līdz 1990. gada 1. jūlijam pilnībā liberalizēt kapitāla apriti.

Strasbūras Eiropadome 1989. gada decembrī pieprasīja sasaukt starpvaldību konferenci, lai noteiktu, kādi Līguma grozījumi ir nepieciešami EMS izveidei. Šīs starpvaldību konferences darbs vainagojās ar [Līgumu par Eiropas Savienību](#), kuru oficiāli apstiprināja Māstrihtas Eiropadomē 1991. gada decembrī un kurš stājās spēkā 1993. gada 1. novembrī.

Līgumā bija paredzēta EMS izveide trīs posmos (atsevišķi nozīmīgi datumi tajā netika konkretizēti, un tos bija paredzēts noteikt vēlākās Eiropas augstākā līmeņa sanāksmēs, pamatojoties uz sasniegto):

- 1. posms (no 1990. gada 1. jūlija līdz 1993. gada 31. decembrim): kapitāla brīva aprites nodrošināšana starp dalībvalstīm;
- 2. posms (no 1994. gada 1. janvāra līdz 1998. gada 31. decembrim): dalībvalstu ekonomikas politikas konverģence un dalībvalstu centrālo banku sadarbības pastiprināšana. Monetārās politikas koordinēšana tika institucionalizēta, izveidojot Eiropas Monetāro institūtu (EMI);

- 3. posms (kopš 1999. gada 1. janvāra): vienotas monetārās politikas īstenošana Eurosistēmas vadībā no pašas pirmās dienas un pakāpeniska euro banknošu un monētu ieviešana visās eurozonas dalībvalstīs. Pāreja uz trešo posmu bija atkarīga no tā, vai izdosies panākt augstu noturīgas konverģences līmeni atbilstoši vairākiem Līgumos noteiktiem [kritērijiem](#). [Budžeta noteikumiem](#) bija jākļūst saistošiem, un dalībvalstij, kura tos neievērotu, [varētu piemērot soda sankcijas](#). Eurozonas monetārā politika tika uzticēta Eurosistēmai, ko veido seši ECB Valdes locekļi un eurozonas dalībvalstu centrālo banku vadītāji.

Principā, ievērojot Līgumus, visas ES dalībvalstis ir piekritušas ieviest euro ([LES 3. pants](#) un [LESD 119. pants](#)). Tomēr termiņš nav noteikts, un vairākas dalībvalstis joprojām nav izpildījušas visus konverģences kritērijus. Šīm dalībvalstīm piemēro provizorisku izņēmumu. Turklāt Apvienotā Karaliste un Dānija ir paziņojušas par nodomu neiesaistīties EMS izveides trešajā posmā un tāpat arī neieviest euro. Patlaban tikai Dānijai tiek piemērots izņēmuma statuss attiecībā uz tās dalību EMS trešajā posmā, bet tai ir saglabāta iespēja izbeigt šo izņēmuma statusu. Šīs faktu lapas sagatavošanas laikā 20 no 27 dalībvalstīm ir ieviesušas euro.

Pēc valsts parādu krīzes, kas Eiropu piemeklēja 2009.–2012. gadā, ES vadītāji apņēmas nostiprināt EMS, cita starpā uzlabojot tās pārvaldības sistēmu. Līguma grozījums, kas skāra [LESD 136. pantu](#), deva iespēju izveidot pastāvīgu atbalsta mehānismu grūtībās nonākušām dalībvalstīm, ja šī mehānisma pamatā ir starpvaldību līgums, ir apdraudēta visas eurozonas stabilitāte un finansiālais atbalsts ir saistīts ar stingriem nosacījumiem. Tā rezultātā 2012. gada oktobrī tika izveidots Eiropas Stabilitātes mehānisms (ESM), kas aizstāja vairākus *ad hoc* mehānismus. Turklāt ECB priekšsēdētājs Mario Dragi 2012. gadā paziņoja, ka “ECB savu pilnvaru ietvaros ir gatava [darīt visu iespējamo](#), lai saglabātu euro”. Šajā nolūkā tā izveidoja [tiešo monetāro darījumu \(TMD\)](#) instrumentu. TMD ļauj ECB iegādāties grūtībās nonākušas dalībvalsts valsts obligācijas, ja vien valsts paraksta saprašanās memorandu ar ESM, tādējādi netieši sasaistot ECB atbalstu ar [stingriem nosacījumiem](#). Lai nepieļautu valsts parāda krīzes atkārtošanos, tika atjaunināti ar EMS saistītie sekundārie tiesību akti. Tika izveidots Eiropas pusgads, ar kuru tika nostiprināts Stabilitātes un izaugsmes pakts (SIP), ieviesta makroekonomikas nelīdzsvarotības novēršanas procedūra (MNNP) un mēģināts vēl vairāk pastiprināt ekonomikas politikas koordināciju. Uzlabotā ekonomikas pārvaldības sistēma tika papildināta ar starpvaldību līgumiem, piemēram, Līgumu par stabilitāti, koordināciju un pārvaldību (LSKP jeb fiskālais pakts) un paktu “Euro plus”.

Vispirms ar mēģinājumu EMS padarīt ciešāku 2012. gadā nāca klajā Komisija savā paziņojumā [“Plāns padziļinātas un patiesas EMS izveidei”](#). Galīgais mērķis būtu politiskas savienības izveide. Ar vēl vienu 2012. gada iniciatīvu – mazāk vērienīgo t. s. četru priekšsēdētāju ziņojumu – neizdevās ieviest būtiskas izmaiņas EMS ekonomikas pārvaldības sistēmā. 2015. gadā, iedvesmojoties no iepriekš minētā plāna, Eiropas Komisijas, Eiropadomes, Eurogrupas, ECB un Eiropas Parlamenta priekšsēdētāji publicēja ziņojumu [“Eiropas ekonomiskās un monetārās savienības izveides pabeigšana”](#) (t. s. piecu priekšsēdētāju ziņojums). Tajā bija izklāstīts reformu plāns, kura mērķis bija panākt patiesu ekonomisku, finansiālu, fiskālu un politisku savienību trīs posmos (ne vēlāk kā līdz 2025. gadam). Tomēr, lai pilnībā īstenotu Komisijas 2012. gada plāna vērienīgās ieceres vai piecu priekšsēdētāju ziņojumu, būtu ievērojami jāgroza ES līgumi. Tā kā kopš tā laika Līgumos nav veiktas nekādas izmaiņas, visvērienīgākos projektus nav bijis iespējams īstenot.

Covid-19 izraisītā ekonomikas krīze ir radījusi ievērojamu spiedienu uz publiskajām finansēm. Padome 2020. gada martā iedarbināja SIP vispārējo izņēmuma klauzulu, tādējādi dodot iespēju dalībvalstīm uz noteiktu laiku palielināt valsts parādu, pārsniedzot fiskālajos noteikumos noteiktos ierobežojumus. Tas cita starpā ļauj uz laiku pārsniegt pieļaujamo parāda attiecību pret IKP (60 %), neriskējot, ka par to tiks piemērotas ES sankcijas. Tomēr dalībvalstīm, kurās jau ir ļoti augsta parāda attiecība pret IKP, tiek prasīts būt ļoti piesardzīgām, palielinot savu parādu. Pat vispārējās izņēmuma klauzulas iedarbināšanas gadījumā joprojām ir iespējama sankciju piemērošana Stabilitātes un izaugsmes pakta ietvaros. Savukārt ECB 2020. gada martā uzsāka [pandēmijas ārkārtas aktīvu iegādes programmu \(PĀAIP\)](#), kas ietver lielu valsts parāda summu iegādi sekundārajos tirgos. Tā nodrošina likviditāti tirgiem un ir paredzēta tam, lai nepieļautu pārāk lielas starpības veidošanos starp Vācijas valsts obligācijām (*Bunds*) un vairāku to ES dalībvalstu valsts obligācijām, kurām ir ļoti lielas parādsaistības. Piešķirtās summas ir ļoti lielas, bet programmas darbības laiks ir ierobežots.

ECB 2021. gada vasarā veica [stratēģijas izvērtējumu](#), pirmo kopš 2003. gada, cenšoties nodrošināt inflāciju 2 % apmērā vidējā termiņā, taču ļaujot uz laiku pārsniegt šo mērķrādītāju un Eurosistēmas lēmumos ņemt vērā klimata pārmaiņas.

Gadiem ilgušās īpaši piekāpīgās monetārās politikas kopējā ietekme, kuru saasināja ekonomiskā situācija pēc pandēmijas, kā arī Ukrainas kara sekas, kas galvenokārt izpaudās kā straujš enerģijas cenu kāpums, eurozonā izraisīja vēsturisku inflācijas pieaugumu, kura pirmās pazīmes parādījās 2022. gadā. Sekundārā ietekme sāka izpausties tad, kad krasā pirkjspējas samazināšanās izraisīja spēcīgu pieprasījumu pēc algu pieauguma, radot algu un cenu spirāles iespējamību. Eurosistēma radikāli mainīja savu monetāro politiku, samazinot aktīvu iegādi un paaugstinot procentu likmes. Reaģējot uz bažām, ka ienesīguma starpība valstu ar lielu parādu izdotajām valsts obligācijām būs pārmērīgi liela, ECB 2022. gada jūlijā paziņoja par “fragmentācijas novēršanas instrumentu”, proti, [transmisijas aizsardzības instrumentu](#) (TAI).

2022. gada vasarā Eurosistēmā un eurozonas dalībvalstu starpā aktualizējās debates par iespējamām SIP izmaiņām. Tomēr dalībvalstu nostājas atšķīrās tik ļoti, ka tas lika apšaubīt jebkādu būtisku izmaiņu iespējamību. Neraugoties uz to, tika panākta vienošanās valstīm ar lielu parādu dot vairāk laika samazināt parāda attiecību pret IKP, lai tā nepārsniegtu 60 % augšējo robežu. Pastāv vienprātība arī par to, ka ir jāvienkāršo SIP pārmērīgi sarežģītās izpildes procedūras, kur vien iespējams, vienlaikus saglabājot pašreizējās 60 % un 3 % robežvērtības attiecībā uz parādu un deficītu. Vispārējo izņēmuma klauzulu ir plānots deaktivizēt 2023. gada beigās.

Komisija 2023. gada aprīlī nāca klajā ar tiesību aktu [priekšlikumiem](#) par SIP grozīšanu, mudinot pabeigt šo likumdošanas procedūru līdz 2023. gada beigām. Ja priekšlikumi tiktu pieņemti pašreizējā redakcijā, tie nodotu būtiskas lēmumu pieņemšanas pilnvaras no Padomes Komisijai (kurai saskaņā ar Līgumiem šajā jomā tādu būtībā nav), tādējādi ļaujot Komisijai tieši ietekmēt atsevišķu eurozonas dalībvalstu fiskālo korekciju gaitu. Tas arī ļautu Komisijai *de facto* ietekmēt katras eurozonas dalībvalsts ekonomikas politiku, pārbaudot valstu reformas un investīcijas. Tomēr ļoti atšķirīgās nostājas gan Padomē, gan Parlamentā liek apšaubīt iespēju rast ātru risinājumu.

2023. gadā – pēc tam, kad procentu likme bija paaugstināta 11 reizes, – inflācija eurozonā sāka samazināties, bet joprojām krietni pārsniedz 2 % mērķi.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Kopš Lisabonas līguma stāšanās spēkā Eiropas Parlaments kā līdztiesīgs likumdevējs ir piedalījies lielākās daļas to detalizēto noteikumu izstrādē, kuri veido ekonomikas pārvaldības sistēmu (cita starpā pamatojoties uz LESD 121., 126. un 136. pantu). Tomēr dažu procedūru gadījumā Parlamentam Līgumā ir paredzēta tikai konsultatīva loma, cita starpā attiecībā uz Stabilitātes un izaugsmes pakta preventīvo daļu un makroekonomikas uzraudzību. Papildus tam ar Parlamentu notiek apspriešanās šādos jautājumos:

- nolīgumi par euro un ES neietilpstošu valstu valūtu maiņas kursiem;
- valstis, kuras atbilst vienotās valūtas ieviešanas kritērijiem;
- ECB priekšsēdētāja, priekšsēdētāja vietnieka un četrus pārējo ECB Valdes locekļu iecelšana;
- daļa tiesību aktu, ar kuriem īsteno pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru.

Katru gadu ECB iesniedz savu gada pārskatu, ar kuru ECB priekšsēdētājs pēc tam iepazīstina plenārsēdē. Saistībā ar šo pārskatu Parlaments parasti pieņem patstāvīgo ziņojumu. Parlamentam nav lēmumu pieņemšanas pilnvaru attiecībā uz dažādiem Eiropas pusgada posmiem, bet tas regulāri saņem informāciju no Komisijas un Padomes, kurām ir izpildpilnvaras. Eiropas pusgads nedaudz pastiprināja Parlamenta lomu ES ekonomikas pārvaldībā, īpaši tādā ziņā, ka tika izveidots dialogs par ekonomikas jautājumiem, kurā piedalās Parlaments, attiecīgie Padomes sastāvi un Komisija. Parlaments var papildināt Eiropas pusgada darbību, pieņemot patstāvīgos ziņojumus.

Parlaments pēc būtības nav oficiāli iesaistīts starpvaldību līgumu (piemēram, LSKP) slēgšanā vai starpvaldību mehānismu (piemēram, ESM) izveidē un darbībā, lai gan Parlaments ir nodibinājis daudz dažādu kontaktu un ir iesaistīts viedokļu apmaiņā.

Plašākai informācijai par šo tematu skatīt [Ekonomikas un monetārās komitejas tīmekļa vietni](#).

Christian Scheinert
10/2023

2.6.2. EKONOMISKĀS UN MONETĀRĀS SAVIENĪBAS INSTITŪCIJAS

Ekonomiskās un monetārās savienības (EMS) institūcijas lielā mērā atbild par Eiropas monetārās politikas veidošanu, euro emisiju reglamentējošiem noteikumiem un cenu stabilitāti Savienībā. Šīs institūcijas ir: Eiropas Centrālā banka (ECB), Eiropas Centrālo banku sistēma (ECBS), Ekonomikas un finanšu komiteja, Eurogrupa un Ekonomikas un finanšu padome (*ECOFIN* padome).

JURIDISKAIS PAMATS

- Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 119.–144. pants, 219. pants un 282.–284. pants;
- Līgumam par Eiropas Savienību (LES) pielikumā pievienotie protokoli: Protokols (Nr. 4) par Eiropas Centrālo banku sistēmas Statūtiem un Eiropas Centrālās bankas Statūtiem un Protokols (Nr. 14) par Eurogrupu.

MĒRĶI

EMS institūciju galvenie mērķi ([2.6.1.](#)) ir šādi:

- pabeigt iekšējā tirgus izveidi, likvidējot valūtas kursu svārstības un atceļot valūtas maiņas darījumiem raksturīgās izmaksas, kā arī izmaksas, kas saistītas ar valūtas kursa svārstību riska ierobežošanu;
- nodrošināt izmaksu un cenu salīdzināmību Savienībā, lai tādējādi palīdzētu patērētājiem, stimulētu Savienības iekšējo tirdzniecību un atvieglotu uzņēmējdarbību;
- pastiprināt Eiropas monetāro stabilitāti un finansiālo ietekmi, šajā nolūkā:
 - likvidējot pēc definīcijas jebkādas iespējas spekulēt ar Savienības valūtām,
 - ar EMS ekonomiskās dimensijas palīdzību mazinot jaunās valūtas neaizsargātību pret starptautisku spekulāciju,
 - radot labvēlīgus apstākļus tam, lai euro kļūtu par svarīgu rezerves un maksājumu veikšanas valūtu.

SASNIEGUMI

A. EMS pirmā posma (1990. gada 1. jūlijs – 1993. gada 31. decembris) institūcijas: EMS pirmajā posmā netika izveidota neviena monetārā institūcija.

B. EMS otrā posma (1994. gada 1. janvāris – 1998. gada 31. decembris) institūcijas

1. Eiropas Monetārais institūts (EMI)

EMI tika izveidots EMS otrā posma sākumā (saskaņā ar EK līguma 117. pantu), un tas pārņēma Vadītāju komitejas un Eiropas Monetārās sadarbības fonda (EMSF) uzdevumus. Tam nebija teikšanas par monetārās politikas īstenošanu, kas palika attiecīgo valsts iestāžu prerogatīva. Viens no EMS otrā posma īstenošanas

galvenajiem uzdevumiem bija stiprināt valstu centrālo banku sadarbību un dalībvalstu monetārās politikas koordinēšanu, lai nodrošinātu cenu stabilitāti. Saskaņā ar EK līguma 123. panta 2. punktu EMI tika likvidēts pēc ECB izveides (1998. gada 1. jūnijā), kam tas bija sagatavojis augsni.

2. Monetārā komiteja

Šī komiteja sastāvēja no Komisijas un dalībvalstu vienādā skaitā ieceltiem locekļiem. To izveidoja, lai veicinātu dalībvalstu politikas koordinēšanu pilnā apmērā, kas bija nepieciešama iekšējā tirgus darbības nodrošināšanai (EK līguma 114. pants), un šai institūcijai bija konsultatīva loma. To likvidēja trešā posma sākumā un aizstāja ar Ekonomikas un finanšu komiteju (LESD 134. pants).

C. Trešā posma (no 1999. gada 1. janvāra) institūcijas

1. Eiropas Centrālā banka (ECB) ([1.3.11.](#))

a. Organizācija

ECB tika izveidota 1998. gada 1. jūnijā, un tās mītnes vieta ir Frankfurtē pie Mainas. To vada divas struktūras, kas ir neatkarīgas no Savienības institūcijām un dalībvalstu iestādēm, – ECB Padome un Valde –, un attiecībā uz noteiktu uzdevumu veikšanu arī ECB Ģenerālpadome, kura pati nav ECBS, kas aprakstīta 2. apakšsadaļā, lēmumu pieņemšanas struktūra. Ar Lisabonas līgumu ECB tika padarīta par Savienības institūciju (LES 13. panta 1. punkts un LESD 282.–284. pants). Pirms tam saskaņā ar EK līguma noteikumiem tai nebija nekāda statusa, lai gan tā bija juridiska persona.

i. ECB Padome

Tā sastāv no ECB Valdes locekļiem un to dalībvalstu centrālo banku vadītājiem, kuras ir ieviesušas euro (LESD 283. pants un [Eiropas Centrālo banku sistēmas Statūtu un Eiropas Centrālās bankas Statūtu](#) (turpmāk – Statūti) 10. panta 1. punkts). Kā augstākā līmeņa lēmējstruktūra Padome pieņem pamatnostādnes un lēmumus, kas nepieciešami, lai nodrošinātu ECBS uzticēto uzdevumu izpildi, formulē Savienības monetāro politiku (tostarp attiecīgā gadījumā lēmumus par starpposma monetārajiem mērķiem, galvenajām procentu likmēm un rezervju nodrošināšanu ECBS) un nosaka nepieciešamās pamatnostādnes tās īstenošanai (Statūtu 12. pants). Lisabonas līgums nosaka, ka ECB Valdes locekļus izvēlas un ar savstarpēju piekrišanu un kvalificētu balsu vairākumu ieceļ Eiropadome (LESD 283. pants).

ii. ECB Valde

Valde sastāv no priekšsēdētāja, priekšsēdētāja vietnieka un četriem citiem locekļiem, kurus visus, kopīgi vienojoties, ieceļ eurozonas dalībvalstu vai to valdību vadītāji uz astoņu gadu laikposmu, kas nav atjaunojams (LESD 283. pants). Valdei ir uzticēta monetārās politikas īstenošana, un, to darot, tā sniedz nepieciešamos norādījumus valstu centrālajām bankām. Tā arī atbild par ECB Padomes sanāksmju sagatavošanu un ECB ikdienas darbu (Statūtu 11. un 12. pants).

iii. ECB Ģenerālpadome

Ģenerālpadome (Statūtu 44. pants) sastāv no ECB priekšsēdētāja, priekšsēdētāja vietnieka un visu ES dalībvalstu centrālo banku vadītājiem neatkarīgi no tā, vai šīs valstis ir ieviesušas euro vai ne. Ģenerālpadome piedalās statistiskās informācijas vākšanā, koordinē to dalībvalstu monetāro politiku, kuras nav ieviesušas euro, un pārrauga Eiropas valūtas kursa mehānisma darbību.

b. Loma

Eurozonā banknotes var emitēt gan ECB, gan valstu centrālās bankas, taču tikai ECB var atļaut to emisiju. Dalībvalstis drīkst emitēt monētas, ECB pirms tam apstiprinot emisijas apjomu (LESD 128. pants). ECB pieņem lēmumus, kas nepieciešami, lai ECBS varētu veikt uzdevumus, kuri tai uzticēti saskaņā ar Statūtiem un Līgumu (LESD 132. pants). Ar valstu centrālo banku palīdzību tā vāc nepieciešamo statistisko informāciju vai nu no atbildīgajām valstu iestādēm, vai tieši no ekonomikas dalībniekiem (Statūtu 5. pants). Ar ECB apspriežas par visiem ierosinātajiem Savienības tiesību aktiem, kas ir tās kompetencē, un pēc valstu iestāžu pieprasījuma – par jebkādiem likumprojektiem (LESD 127. panta 4. punkts). Tā ir atbildīga par Eiropas Vienotās automatizētās reālā laika bruto norēķinu sistēmas (*TARGET2*) – euro maksājumu sistēmas, kas savieno valstu maksājumu sistēmas ar ECB maksājumu mehānismu, – netraucētu darbību. ECB veic nepieciešamos pasākumus to dalībvalstu centrālo banku integrēšanai ECBS, kuras pievienojas eurozonai.

ECB var veikt īpašus uzdevumus saistībā ar politikām, kas attiecas uz kredītiestāžu un citu finanšu iestāžu prudenciālo uzraudzību (LESD 127. panta 6. punkts un Statūtu 25. panta 2. punkts). Saistībā ar vienoto uzraudzības mehānismu (VUM) ECB tika uzticēti papildu uzdevumi attiecībā uz tā dēvēto nozīmīgo banku tiešu pārraudzību eurozonā un citās šī mehānisma dalībvalstīs. Dalībvalstu iestādes sadarbībā ar ECB turpina pārraudzīt mazāk nozīmīgās bankas. Uzraudzības iestāžu pārrobežu sadarbību Savienībā nodrošina trīs Eiropas uzraudzības iestādes (EUI): Eiropas Banku iestāde (EBI), Eiropas Vērtspapīru un tirgu iestāde (EVTI) un Eiropas Apdrošināšanas un aroda pensiju iestāde (EAAPI). Šo uzraudzības sistēmu papildina jaunā makroprudenciālās pārraudzības institūcija – Eiropas Sistēmisko risku kolēģija (ESRK).

2. Eiropas Centrālo banku sistēma (ECBS) un Eurosistēma

a. Organizācija

ECBS sastāv no ECB un visu ES dalībvalstu centrālajām bankām (LESD 282. panta 1. punkts un Statūtu 1. pants). To pārvalda tās pašas lēmējstruktūras, kuras pārvalda ECB (LESD 282. panta 2. punkts). Eurosistēma ietver tikai ECB un eurozonas dalībvalstu centrālās bankas.

b. Loma

ECBS pamatuzdevums ir uzturēt cenu stabilitāti (LESD 127. panta 1. punkts un 282. panta 2. punkts un Statūtu 2. pants). Neskarot šo mērķi, ECBS atbalsta vispārējo ekonomikas politiku, kas veicina Savienības mērķu sasniegšanu. Pildot šo uzdevumu, tā veic šādas funkcijas (LESD 127. panta 2. punkts un Statūtu 3. pants):

- Savienības monetārās politikas noteikšana un īstenošana,
- valūtas maiņas operāciju veikšana saskaņā ar LESD 129. panta noteikumiem,
- dalībvalstu oficiālo ārvalstu valūtas rezervju turēšana un pārvaldība,
- maksājumu sistēmu netraucētas darbības veicināšana un
- palīdzēšana kompetentajām iestādēm netraucēti īstenot politikas, kas attiecas uz kredītiestāžu prudenciālo uzraudzību un finanšu sistēmas stabilitāti (LESD 127. panta 5. punkts un Statūtu 3. panta 3. punkts).

3. Ekonomikas un finanšu komiteja

Dalībvalstis, Komisija un ECB katra ieceļ ne vairāk kā divus šīs komitejas locekļus (LESD 134. panta 2. punkts). Tās pienākumi ir tādi paši kā Monetārajai komitejai, kuras funkcijas tā pārņēma 1999. gada 1. janvārī, ar vienu būtisku atšķirību – Komisiju un Padomi par monetārās situācijas attīstību tagad informē ECB.

4. Ekonomikas un finanšu jautājumu padome (ECOFIN padome)

ECOFIN padome apvieno visu ES dalībvalstu finanšu ministrus, un tā ir Eiropas līmeņa lēmumu pieņemšanas institūcija. Pēc apspriešanās ar ECB tā pieņem lēmumus par euro maiņas kursa politiku attiecībā uz trešo valstu valūtām, vienlaikus ievērojot mērķi nodrošināt cenu stabilitāti.

5. Eurogrupa

Sākotnēji tā saucās Euro-11, bet 1997. gadā eurozonas ekonomikas un finanšu ministru sanāsmē tās nosaukumu nomainīja uz “Eurogrupa”. Šī neformālā konsultatīvā institūcija regulāri tiek, lai apspriestu visus jautājumus, kas saistīti ar eurozonas un EMS netraucētu darbību. Piedalīties tās sanāsmēs tiek uzaicināta Komisija un nepieciešamības gadījumā ECB (Protokola (Nr. 14) par Eurogrupu 1. pants). Ar Lisabonas līgumu Eurogrupas loma tika palielināta, lai pastiprinātu koordināciju eurozonā. Šajā līgumā arī pirmo reizi minēts nosaukums “Eurogrupa” (LESD 137. pants). Oficiālie jauninājumi ietver Eurogrupas priekšsēdētāja ievēlšanu uz divarpus gadiem (LESD Protokola (Nr. 14) par Eurogrupu 2. pants) ar Eurogrupā pārstāvēto dalībvalstu vairākumu. *ECOFIN* padomes neformālajā sanāsmē, kas notika 2004. gada 10. septembrī Ševeningenā, par Eurogrupas priekšsēdētāju tika ievēlēts toreizējais Luksemburgas premjerministrs un finanšu ministrs Ž. K. Junkers. Tādējādi viņš kļuva par pirmo ievēlēto un pastāvīgo Eurogrupas priekšsēdētāju uz pilnvaru laiku, kas sākās 2005. gada 1. janvārī. Kopš 2020. gada 13. jūlija Eurogrupas priekšsēdētājs ir Īrijas finanšu ministrs P. Donohū. Viņu ievēlēja 2020. gada 9. jūlijā.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

A. Likumdošanas loma

1. Eiropas Parlaments kopā ar Padomi, izmantojot parasto likumdošanas procedūru:

- pieņem sīki izstrādātus noteikumus par daudzpusējās uzraudzības procedūru īstenošanu (LESD 121. panta 6. punkts),
- izdara grozījumus noteiktos ECB Statūtu pantos (LESD 129. panta 3. punkts) un
- nosaka pasākumus, kas nepieciešami euro kā vienotās valūtas izmantošanai (LESD 133. pants).

2. Ar Eiropas Parlamentu apspriežas par šādiem jautājumiem:

- kārtība, kādā dalībvalstis emitē euro monētas (LESD 128. panta 2. punkts);
- nolīgumi par euro maiņas kursu attiecībā pret trešo valstu valūtām (LESD 219. panta 1. punkts);
- vienotās valūtas ieviešanas kritērijiem atbilstošo valstu izvēle 1999. gadā un pēc tam;

- ECB Valdes priekšsēdētāja, priekšsēdētāja vietnieka un citu tās locekļu iecelšana (LESD 283. panta 2. punkts un Statūtu 11. panta 2. punkts);
 - jebkādas izmaiņas balsošanas kārtībā ECB Padomē (Statūtu 10. panta 2. punkts);
 - tiesību akti, ar kuriem īsteno pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru, kas paredzēta Stabilitātes un izaugsmes paktā;
 - jebkādas izmaiņas pilnvarās, kas ECB piešķirtas, lai uzraudzītu kredītiestādes un citas finanšu iestādes (LESD 127. panta 6. punkts);
 - grozījumu izdarīšana noteiktos Statūtu pantos (LESD 129. panta 4. punkts).
- 3.** Eiropas Parlamentu informē par sīki izstrādātajiem noteikumiem par Ekonomikas un finanšu komitejas sastāvu (LESD 134. panta 3. punkts).

B. Uzraudzības loma

1. Saskaņā ar Līgumu par Eiropas Savienības darbību

ECB iesniedz Parlamentam, Padomei, Komisijai un Eiropadomei gada pārskatu par ECBS darbībām un par monetāro politiku iepriekšējā un kārtējā gadā. ECB priekšsēdētājam šis pārskats pēc tam jāiesniedz Padomei un Parlamentam, kas par to var sarīkot vispārējas debates (LESD 284. panta 3. punkts un ECB Statūtu 15. panta 3. punkts). ECB priekšsēdētāju un pārējos Valdes locekļus pēc Parlamenta pieprasījuma vai pēc viņu pašu ierosmes var uzklautīt Parlamenta kompetentās komitejas (LESD 284. panta 3. punkta otrā daļa).

2. Parlamenta funkcijas

Parlaments pieprasīja Līgumā noteiktās ECB plašās pilnvaras, t. i., brīvību noteikt īstenojamo monetāro politiku, līdzsvarot ar demokrātisko pārskatatbildību (1996. gada 18. jūnija rezolūcija). Šajā nolūkā tas ieviesa dialogu par monetārās politikas jautājumiem. ECB priekšsēdētājs vai kāds cits tās Padomes loceklis vismaz reizi trīs mēnešos piedalās Parlamenta Ekonomikas un monetārajā (ECON) komitejas rīkotā uzklautīšanā, lai atbildētu uz jautājumiem par ekonomisko perspektīvu un pamatotu monetārās politikas īstenošanu eurozonā. Turklāt Parlaments ar patstāvīga ziņojuma palīdzību regulāri sniedz savu viedokli par ECB gada pārskatu.

ECB jaunie uzraudzības pienākumi ir saskaņoti ar papildu pārskatatbildības prasībām, kas noteiktas [Vienotā uzraudzības mehānisma pamatregulā](#). Attiecīgo praktisko kārtību reglamentē iestāžu nolīgums starp Parlamentu un ECB. Pārskatatbildības kārtība paredz Uzraudzības valdes priekšsēdētāja piedalīšanos kompetentās komitejas, proti, Ekonomikas un monetārās komitejas, rīkotā uzklautīšanā, atbildēšanu uz Parlamenta uzdotajiem jautājumiem un pēc pieprasījuma – konfidenciālas mutiskas diskusijas ar kompetentās komitejas priekšsēdētāju un priekšsēdētāja vietnieku. Turklāt ECB sagatavo ikgadēju uzraudzības ziņojumu, kuru Uzraudzības valdes priekšsēdētājs iesniedz Parlamentam.

Plašākai informācijai par šo tematu skatīt [Ekonomikas un monetārās \(ECON\) komitejas](#) tīmekļa vietni.

Jost Angerer
10/2023

2.6.3. EIROPAS MONETĀRĀ POLITIKA

Eiropas Centrālo banku sistēmu (ECBS) veido ECB un visu ES dalībvalstu centrālās bankas. ECBS galvenais mērķis ir uzturēt cenu stabilitāti. Lai sasniegtu šo mērķi, ECB Padome lēmumu pieņemšanā balstās uz integrētu analītisku satvaru un īsteno gan standarta, gan nestandarta monetārās politikas pasākumus.

JURIDISKAIS PAMATS

- Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 119.–144. pants, 219. pants un 282.–284. pants;
- Lisabonas līgumam pievienotais Protokols Nr. 4 par Eiropas Centrālo banku sistēmas (ECBS) Statūtiem un Eiropas Centrālās bankas (ECB) Statūtiem.

MĒRĶI

Saskaņā ar LESD 127. panta 1. punktu ECBS galvenais mērķis ir uzturēt cenu stabilitāti. Neskarot šo mērķi, ECBS atbalsta Savienības vispārējo ekonomikas politiku, lai veicinātu Savienības mērķu īstenošanu. ECBS darbojas saskaņā ar atvērtas tirgus ekonomikas un brīvas konkurences principu, atbalstot līdzekļu efektīvu piešķiršanu (LESD 127. panta 1. pants).

SASNIEGUMI

A. Pamatprincipi

1. Neatkarība

ECB neatkarības pamatprincips ir noteikts LESD 130. pantā: “[n]e ECB, ne kādas valsts centrālā banka, ne arī kāds to lēmējinstanču loceklis, īstenojot pilnvaras un veicot uzdevumus un pienākumus, ko uzliek Līgumi un ECBS un ECB Statūti, nelūdz un nepieņem norādījumus no Savienības iestādēm vai struktūrām, no kādas dalībvalsts valdības vai no kādas citas struktūras”. ECB neatkarība tiek uzturēta arī ar LESD 123. pantā minēto monetārās finansēšanas aizliegumu, ko piemēro arī dalībvalstu centrālajām bankām. Līgums paredz tradicionālu instrumentu izmantošanu (Statūtu 18. un 19. pants) un ļauj ECB Padomei pieņemt lēmumus par citu metožu izmantošanu (Statūtu 20. pants).

2. Pārredzamība un pārskatatbildība

Lai nodrošinātu ECB ticamību, Līgums (284. pants) un Statūti (15. pants) paredz ziņošanas pienākumu. Vismaz reizi ceturksnī ECB sagatavo un publicē pārskatus par ECBS darbībām. Katru nedēļu tiek publicēts konsolidēts ECBS finanšu pārskats. 2015. gada februārī ECB pirmo reizi publicēja atskaiti par ECB Padomes monetārās politikas sanāksmi, un, to darot, pieskaņojās citu vadošo centrālo banku komunikācijas politikai.

ECB neatkarība ir saskaņota ar atbildību sabiedrības un tās (ievēlēto) pārstāvju priekšā. Saskaņā ar LESD ECB vispirms ir atbildīga Eiropas Parlamenta priekšā (sk. zemāk tekstā “Eiropas Parlamenta loma”). Abas iestādes ir vienojušās par papildu

uzlabojumu ieviešanu pārskatatbildības satvarā, pārsniedzot Līguma prasības. ECB ziņo arī ES Padomei.

B. ECB monetārās politikas stratēģija

1. Pārskats

ECB Padome 1998. gada oktobrī vienojās par šādiem galvenajiem [monetārās politikas stratēģijas](#) elementiem: i) cenu stabilitātes kvantitatīvā definīcija, ii) ar šaurās naudas rādītāja palīdzību noteiktā naudas pieauguma uzraudzības būtiska loma, un iii) cenu izmaiņu perspektīvas izvērtēšana, pamatojoties uz daudziem un dažādiem faktoriem. ECB ir izvēlējusies monetāro stratēģiju, kas balstās uz diviem pīlāriem (ekonomiskā un monetārā analīze), kuru attiecīgā loma vēlreiz tika skaidri noteikta monetārās stratēģijas [pārskatīšanas](#) laikā 2003. gada 8. maijā.

2021. gada jūlijā ECB [pabeidza](#) savas monetārās politikas stratēģijas pārskatīšanu. Cenšoties veidot dialogu ar ieinteresētajām personām, ECB ir izveidojusi portālu “ECB uzklausa” un organizējusi virkni uzklautīšanu, kurās piedalījās iedzīvotāju, pilsoniskās sabiedrības organizāciju un akadēmisko aprindu pārstāvji no visas eurozonas. Pašreizējā stratēģijā, kas ir periodiski jāpārskata (nākamreiz tas notiks 2025. gadā), no jauna ir definēts mērķis uzturēt cenu stabilitāti un divu pīlāru analīze. Tajā arī atzīta klimata pārmaiņu un finanšu stabilitātes ietekme uz cenu stabilitāti.

2. Mērķis uzturēt cenu stabilitāti

ECB Padome var brīvi noteikt mērķa uzturēt cenu stabilitāti precīzu definīciju. Kopš 2021. gada jūlija cenu stabilitāte ir definēta kā inflācijas līmenis (saskaņotā patēriņa cenu indeksa (SPCI) pieaugums eurozonā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu) 2 % apmērā vidēji ilgā termiņā. Šis mērķis ir simetrisks, kas nozīmē to, ka gan negatīva, gan pozitīva novirze no tā tiek uzskatīta par vienlīdz nevēlamu. Var tikt noteikts pārejas periods, kurā inflācija mēreni pārsniedz 2 % mērķi.

3. Integrēts analītiskais satvars

Iepriekš minētā divu pīlāru stratēģija 2021. gada jūlijā tika pārskatīta un kļuva par [integrētu analītisko satvaru](#), kas sastāv no: i) ekonomiskās analīzes, un ii) monetārās un finansiālās analīzes.

Ekonomiskajā analīzē galvenā uzmanība tiek veltīta reālajām un nominālajām ekonomiskajām norisēm. Monetārajā un finansiālajā analīzē tiek aplūkoti monetārie un finansiālie rādītāji, kas dod iespēju īpašu uzmanību veltīt monetārās politikas transmisijas mehānismam un finanšu nelīdzsvarotības un monetāro faktoru ietekmei uz cenu stabilitāti vidēji ilgā termiņā.

4. Klimata pārmaiņas

2020.–2021. gada stratēģijas pārskatīšanā tika atzīts, ka klimata pārmaiņas ietekmē cenu stabilitāti, un tāpēc tika uzņemtas saistības ECB pilnvarojuma ietvaros ņemt vērā ietekmi, ko izraisa klimata pārmaiņas un pārkārtošanās uz mazoglekļa ekonomiku. ECB Padome ir pieņēmusi ar klimatu saistītu [rīcības plānu](#), kura mērķis ir monetārās politikas izvērtēšanā iekļaut klimata faktorus, paplašināt ar klimata pārmaiņām saistīto analītisko spēju, pielāgot monetārās politikas īstenošanas satvara modeli un veikt pasākumus ar vides ilgtspēju saistītās informācijas atklāšanas un paziņošanas jomā.

C. Monetārās politikas īstenošana

1. Standartinstrumenti

Svarīgākais ECB monetārās politikas instruments ir tās trīs galvenās monetārās politikas procentu likmes, ar kādām komercbankas var no tās aizņemties vai tajā noguldīt naudu, un tās ir šādas: galveno refinansēšanas operāciju (GRO) procentu likme, noguldījumu iespējas procentu likme un aizdevumu uz nakti procentu likme.

a. Atklātā tirgus operācijas

[Atklātā tirgus operācijām](#) ir svarīga loma procentu likmju uzraudzībā un koriģēšanā, likviditātes stāvokļa pārvaldībā tirgū un monetārās politikas nostājas paziņošanā. Eurosistēmas regulārās atklātā tirgus operācijas sastāv no vienas nedēļas likviditātes nodrošināšanas operācijām (GRO) un trīs mēnešu likviditātes nodrošināšanas operācijām (ilgtermiņa refinansēšanas operācijas jeb ITRO). GRO ir mērķētas uz īstermiņa procentu likmēm, savukārt ITRO nodrošina papildu – ilgāka termiņa – refinansēšanu.

Citas atklātā tirgus operācijas ir precizējošās operācijas un strukturālās operācijas. Precizējošo operāciju mērķis ir reaģēt uz negaidītām likviditātes svārstībām tirgū, it īpaši lai mazinātu to ietekmi uz procentu likmēm, savukārt strukturālo operāciju galvenais mērķis ir pastāvīgi koriģēt Eurosistēmas strukturālo pozīciju attiecībā pret finanšu nozari.

b. Pastāvīgās iespējas

Eurosistēma kredītiestādēm piedāvā divas [pastāvīgās iespējas](#): aizdevumu iespēju uz nakti – lai, uzrādot pietiekamus atbilstīgos aktīvus, no centrālās bankas saņemtu likvidus uz nakti, un noguldījumu iespēju – lai centrālajā bankā veiktu noguldījumus uz nakti.

c. Obligāto rezervju turēšana

Saskaņā ar Statūtu 19. panta 1. punktu ECB var pieprasīt kredītiestādēm Eiropas Centrālajā bankā un dalībvalstu centrālajās bankās turēt [obligātas rezerves](#). Obligāto rezervju mērķis ir stabilizēt īstermiņa procentu likmes tirgū un radīt (vai palielināt) strukturālo likvidu trūkumu banku sistēmā attiecībā pret Eurosistēmu, ar regulāriem likvidu piešķirumiem atvieglot naudas tirgus procentu likmju kontroli.

2. Nestandarta instrumenti

a. Aktīvu iegādes programmas

Kopš 2009. gada ECB ir īstenojusi vairākas aktīvu iegādes programmas. Nu jau pabeigtās programmas ietvēra: nodrošināto obligāciju iegādes programmu (NOIP) – ko īstenoja no 2009. gada jūlija līdz 2010. gada jūnijam –, otro nodrošināto obligāciju iegādes programmu (NOIP2) – kuru īstenoja no 2011. gada novembra līdz 2012. gada oktobrim –, un vērtspapīru tirgu programmu (VTP), kas tika īstenota no 2010. gada maija līdz 2012. gada septembrim.

Aktīvās programmas ietver aktīvu iegādes programmu (AIP) un pandēmijas ārkārtas aktīvu iegādes programmu (PĀAIP).

[AIP](#) sastāv no šādām četrām atsevišķām programmām: uzņēmumu sektora aktīvu iegādes programma (USAIP), valsts sektora aktīvu iegādes programma (VSAIP), ar aktīviem nodrošinātu vērtspapīru iegādes programma (ANVIP) un trešā nodrošināto obligāciju iegādes programma (NOIP3). Aktīvu iegāde (jeb tā sauktā kvantitatīvā

mīkstināšana) AIP ietvaros sākās 2014. gada oktobrī. Ikmēneša neto aktīvu iegādes apjoms vairākas reizes tika pielāgots – tas bija robežās no 15 miljardiem EUR (2018. gada oktobris līdz decembris) līdz 80 miljardiem EUR (2016. gada aprīlis līdz 2017. gada marts). Neto aktīvu iegāde tika pārtraukta divas reizes: no 2019. gada janvāra līdz oktobrim un no 2022. gada jūlija līdz 2023. gada februārim. Šajos periodos ienākumi, ko guva no vērtspapīru, kuriem pienācis dzēšanas termiņš, pamatsummas atmaksas, tika pilnībā reinvestēti, tādējādi saglabājot Eurosistēmas turēto aktīvu vispārējo uzkrājumu. 2022. gada decembrī ECB Padome pirmo reizi nolēma samazināt API ietvaros turētos aktīvus, daļēji reinvestējot atmaksātās pamatsummas. Laikposmā no 2023. gada marta līdz jūnijam API aktīvu turējumi, ik mēnesi tika samazināti par 15 miljardiem EUR, izmantojot tā saukto kvantitatīvo ierobežošanu. Sākot no 2023. gada jūlija, ECB Padome nolēma, īstenojot API ietvaros turēto aktīvu pilnīgu pasīvu likvidāciju, pārtraucot atmaksāto pamatsummu atkārtotu ieguldīšanu un tādējādi samazinot AIP aktīvu turējumus ar mainīgu ikmēneša tempu, kas ir atkarīgs no konkrētajā mēnesī atmaksāto pamatsummu apmēra. API ietvaros Eurosistēmas turēto aktīvu maksimālais apjoms 2022. un 2023. gadā sasniedza 3,2 triljonus EUR.

Reaģējot uz Covid-19 pandēmiju, 2020. gada martā sāka īstenojot pagaidu [PĀAIP](#) (pandēmijas ārkārtas aktīvu iegādes programma), lai veiktu publiskā un privātā sektora aktīvu iegādi. Šai programmai sākotnēji atvēlēto summu vēlāk palielināja līdz 1,85 triljoniem EUR. PĀAIP ļāva “mainīt iegāžu plūsmu sadalījumu attiecībā uz to laiku, aktīvu grupām un jurisdikcijām”. PĀAIP ietvaros veicamās neto iegādes noteica saskaņā ar ECB kapitāla atslēgu, pamatojoties uz aktīvu uzkrājumu. PĀAIP ietvaros veiktā aktīvu iegāde beidzās 2022. gada martā. Aktīvu uzkrājums tika saglabāts, ar atmaksāto pamatsummu reinvestēšanu vismaz līdz 2024. gada beigām. Reinvestēšana starp dalībvalstīm notika elastīgi, “lai novērstu ar pandēmiju saistītos monetārās politikas transmisijas mehānismu apdraudošos riskus”.

b. Tieši monetāri darījumi (TMD)

2012. gada augustā ECB paziņoja par iespēju sekundārajos valsts obligāciju tirgos veikt [TMD](#), lai nodrošinātu pienācīgu monetārās politikas transmisiju un aizsargātu savas monetārās politikas unikalitāti. Izstrādājot TMD, kā nosacījums to izmantošanai bija paredzēta makroekonomisko korekciju vai piesardzības pasākumu programmas īstenošana Eiropas Finanšu stabilitātes instrumenta / Eiropas Stabilitātes mehānisma ietvaros. Pēc minētā paziņojuma TMD instruments nekad nav ticis izmantots, taču joprojām ietilpst ECB instrumentu kopumā.

c. Transmisijas aizsardzības instruments (TAI)

Par [TAI](#) tika paziņots 2022. gada jūlijā, un tā mērķis ir atbalstīt monetārās politikas efektīvu transmisiju, kamēr ECB turpina normalizēt monetāro politiku. TAI, ko paredzēts izmantot kā otro “aizsardzības līniju” pēc reinvestēšanas PĀAIP ietvaros, ļauj veikt tādu vērtspapīru selektīvu iegādi sekundārā tirgū, kas emitēti jurisdikcijās, kuras saskaras ar finansēšanas apstākļu pasliktināšanos, ko neattaisno valstij raksturīgie ekonomiskie pamatrādītāji, un tā izmantošanas mērķis ir tiktāl, ciktāl nepieciešams, novērst transmisijas mehānismu apdraudošos riskus. TAI ietver šādus četrus atbilstības kritērijus: 1) atbilstība ES fiskālajam satvaram, 2) smagas makroekonomiskās nelīdzsvarotības neesamība, 3) valsts parāda atmaksājamība, un 4) stabila un ilgtspējīga makroekonomikas politika.

d. Perspektīvas norādes

Kopš 2013. gada jūlija ECB Padome sniedz perspektīvas norādi attiecībā uz turpmāko procentu likmju politikas kursu un aktīvu iegādi. Perspektīvas norāžu sniegšana bija būtisks pavērsiens ECB komunikācijas stratēģijā, jo tā paredz paziņošanu ne tikai par to, kā ECB vērtē attiecīgā brīža ekonomiskos apstākļus un cenu stabilitātes apdraudējumus vidējā termiņā, bet arī par šī vērtējuma ietekmi uz ECB monetārās politikas turpmāko ievirzi. Reaģējot uz augsto nenoteiktības pakāpi 2022. un 2023. gadā, ECB mazāk izmanto perspektīvas norādes. Sākot no 2022. gada jūlija, ECB savā lēmumu pieņemšanas procesā izmanto pieeju, kas ir atkarīga no katras atsevišķās sanāksmes un pieejamajiem datiem.

e. Ilgtermiņa refinansēšanas operācijas

2014. gada jūnijā ECB paziņoja par virkni ilgāka termiņa refinansēšanas mērķoperāciju ([ITRMO](#)), kuru mērķis bija uzlabot banku veikto aizdošanu eurozonas kredītiestādēm, ko sākotnēji bija iecerēts veikt divu gadu laikā. Minēto mērķoperāciju otrā kārtā (ITRMO II) sākās 2016. gada martā un trešā kārtā (ITRMO III) – 2019. gada martā. Turklāt, reaģējot uz Covid-19 pandēmiju, ECB Padome nolēma ieviest 11 papildu pandēmijas ārkārtas ilgāka termiņa refinansēšanas operācijas (PĀITRO).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

ECB ir tieši atbildīga Eiropas Parlamentam. Šī pārskatatbildība tiek īstenota trīs galvenajos veidos.

Saskaņā ar LESD 284. panta 3. punktu un ECBS Statūtu 15. panta 3. punktu ECB priekšsēdētājs Parlamentam iesniedz gada pārskatu. Parlaments parasti pieņem rezolūciju par ECB gada pārskatu. ECB informē Parlamentu par pasākumiem, ko tā veikusi, ņemot vērā tā rezolūcijas.

ECB priekšsēdētājs parasti četras reizes gadā piedalās Parlamenta Ekonomikas un monetārās (ECON) komitejas sanāsmēs, lai paskaidrotu ECB politikas lēmumus un atbildētu uz komitejas locekļu jautājumiem ([dialogs par monetārās politikas jautājumiem](#)). Šīs sanāksmes ir atvērtas plašai sabiedrībai, un to stenogrammas tiek publicētas gan Parlamenta, gan ECB tīmekļa vietnē. Pirms katra dialoga par monetārās politikas jautājumiem ECON komitejas ārējā monetārās politikas ekspertu grupa sniedz neatkarīgu ieguldījumu un slēdzienu.

Saskaņā ar Eiropas Parlamenta Reglamenta [140. pantu](#) ikviens Eiropas Parlamenta deputāts Eiropas Centrālajai bankai mēnesī var iesniegt līdz sešiem jautājumiem, uz kuriem jāatbild rakstiski.

Dražen Rakić / MAJA SABOL
10/2023

2.6.4. EKONOMIKAS PĀRVALDĪBA

Ekonomikas pārvaldība ir iestāžu un procedūru sistēma, kas izveidota, lai īstenotu ES mērķus ekonomikas jomā, t. i., koordinētu ekonomikas politiku, veicinot ES un tās pilsoņu ekonomisko un sociālo progresu. Finanšu, fiskālā un ekonomikas krīze, kas sākās 2008. gadā, parādīja, ka ES ekonomikas pārvaldības modelim ir jābūt efektīvākam par to, ko piedāvā līdz tam piemērotā ekonomiskā un fiskālā koordinācija. Ekonomikas pārvaldības jomā joprojām notiek gan fiskālās, gan makroekonomiskās politikas pastiprināta koordinācija un uzraudzība, kā arī sistēmas finanšu krīžu pārvarēšanai veidošana.

JURIDISKAIS PAMATS

- Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. pants;
- Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 2.–5. pants, 119.–144. pants un 282.–284. pants;
- LESD pievienotie protokoli – 12. protokols par pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru, 13. protokols par konverģences kritērijiem un 14. protokols par Eurogrupu.

MĒRĶI

A. Līgumu noteikumi

Līguma par Eiropas Savienību preambulā teikts, ka dalībvalstis ir apņēmušās “stiprināt un tuvināt valstu tautsaimniecības un nodibināt ekonomisko un monetāro savienību”.

LES 3. pantā teikts, ka “Savienības darbība ir vērsta uz to, lai panāktu stabilu Eiropas attīstību, kuras pamatā ir līdzsvarota ekonomiskā izaugsme un cenu stabilitāte, sociālā tirgus ekonomika ar augstu konkurētspēju, kuras mērķis ir panākt pilnīgu nodarbinātību un sociālo attīstību (..)”.

Ar LESD 2., 5. un 119. pantu ir izveidots pamats ekonomikas koordinēšanai, nosakot, ka dalībvalstis ekonomikas politiku uzskata par vispārsvārīgu jautājumu un to cieši koordinē. Šīs koordinācijas jomas un veidi ir norādīti 121. pantā, ar ko nosaka procedūru attiecībā uz vispārējiem (ekonomikas politikas vispārējās pamatnostādnes) un konkrētām valstīm adresētiem politikas ieteikumiem, un 126. pantā, ar ko izveido procedūru, kura jāievēro pārmērīga valsts budžeta deficīta gadījumā (2.6.6.).

LESD 136.–138. pantā ir ietverti īpaši noteikumi dalībvalstīm, kuru naudas vienība ir euro, nosakot tām prasību stiprināt budžeta disciplīnas un ekonomikas politikas koordināciju un uzraudzību.

Savukārt LESD IX sadaļā “Nodarbinātība” izvirzīta prasība nodarbinātības politiku koordinēt un saskaņot ar ekonomikas politiku, kā noteikts vispārējās pamatnostādnēs (146. pants) (2.3.3.).

B. Jomas, uz kurām attiecas ekonomikas pārvaldība

Finanšu, fiskālā un ekonomikas krīze, kas sākās 2008. gadā, parādīja, ka finanšu, fiskālā un makroekonomiskā nelīdzsvarotība ne tikai dalībvalstu, bet arī ES līmenī

ir savstarpēji cieši saistīta, un vēl izteiktāk tā izpaužas eurozonas valstīs. Tāpēc pastiprinātā ekonomikas pārvaldības sistēma, ko izveidoja 2011. gadā un kas joprojām tiek pilnveidota, attiecas uz vairākām ekonomikas jomām, tostarp fiskālo politiku, makroekonomikas jautājumiem, krīžu pārvaldību, makrofinansiālo uzraudzību un investīcijām.

SASNIEGUMI

A. Ekonomikas koordinēšana līdz 2011. gadam

Līdz 2011. gadam ekonomikas politikas koordinēšana tika balstīta galvenokārt uz vienprātības principu un juridiski saistošu noteikumu nebija, izņemot fiskālās politikas sistēmu, kas noteikta Stabilitātes un izaugsmes paktā (SIP) (2.6.6.). Ekonomikas koordinēšanas darbības joma bija plaša, un atkarībā no sadarbības nolīgumā paredzēto saistību līmeņa bija iespējamās dažādas sadarbības formas. Divi šādas koordinācijas divi piemēri:

- koordinēšana kā krīzes pārvarēšanas mehānisms, piemēram, Eiropas Finanšu stabilitātes instrumenta izveide 2010. gada maijā;
- politikas deleģēšana, kas paredz iespēju visas pilnvaras attiecībā uz kādu politikas jomu deleģēt vienai iestādei (piemēram, monetārā politika (2.6.3.) un konkurences politika (2.6.12.)), kas ir deleģētas attiecīgi Eiropas Centrālajai bankai (ECB) un Komisijai).

B. Ekonomikas pārvaldība kopš 2011. gada

Finanšu un ekonomikas krīze (2008–2012) izgaismoja būtiskas problēmas un neilgtspējīgas tendences daudzās Eiropas valstīs un parādīja, ka ES dalībvalstu tautsaimniecības ir savstarpēji ļoti atkarīgas. Lai risinātu šīs problēmas un veicinātu izaugsmi un darbavietu radīšanu nākotnē, bija jāuzlabo ekonomikas politikas koordinācija visā ES. Šajā nolūkā tika pārskatīta un pastiprināta ES ekonomikas koordinācijas struktūru un procedūru sistēma – kopš 2011. gada ir pieņemti vairāki tiesību akti un izveidotas jaunas [iestādes](#).

1. Pastiprināta ekonomiskā un fiskālā uzraudzība un to koordinācija Eiropas pusgada ietvaros

Pastiprinātā pārvaldība ietver: jaunu sinhronizētu darba modeli, proti, Eiropas semestri, kurā apspriest un koordinēt ekonomikas un budžeta prioritātes, stingrāku ES fiskālās politikas uzraudzību saskaņā ar Stabilitātes un izaugsmes pakta (2.6.6.), jaunus instrumentus makroekonomiskās nelīdzsvarotības novēršanai (2.6.7.) un jaunus instrumentus rīcībai attiecībā uz dalībvalstīm, kurām ir finansiālas grūtības (2.6.8.).

Eiropas pusgads ir viena gada periods, kurā tiek saskaņota dalībvalstu budžeta, makroekonomiskā un strukturālā politika, lai dalībvalstis sava budžeta veidošanā un citos ekonomikas politikas veidošanas aspektos varētu laicīgi ņemt vērā ES apsvērumus. Tā mērķis ir nodrošināt, ka visas politikas jomas tiek kopīgi analizētas un novērtētas un tiek iekļautas arī tādas politikas jomas, kurās iepriekš sistemātiska ekonomiskā uzraudzība netika veikta, kā makroekonomiskā nelīdzsvarotība un finanšu jautājumi. Eiropas pusgada galvenie posmi ir šādi:

- Vēlā rudenī Komisija iepazīstina ar gada ilgtspējīgas izaugsmes stratēģiju (ASGS), kurā norādītas ES nākamā gada prioritātes ekonomikas, budžeta un nodarbinātības politikas jomā un citas reformas, kas vajadzīgas, lai veicinātu

izaugsmi un nodarbinātību. Komisija ierosina visai eurozonai paredzētus specifiskus ieteikumus, kurus pēc tam apspriež Eiropas Savienības Padome (turpmāk – Padome) un apstiprina pavasara Eiropadomes sanāksmē. Komisija publicē arī brīdināšanas mehānisma ziņojumu (BMZ), kurā tā norāda dalībvalstis ar iespējamu makroekonomisko nelīdzsvarotību.

- Aprīlī dalībvalstis iesniedz savus plānus par stabilām publiskajām finansēm (stabilitātes vai konverģences programmas (SKP)) un reformām un pasākumiem virzībai uz gudru, ilgtspējīgu un iekļaujošu izaugsmi (valsts reformu programmas (VRP)). Šī kopīgā iesniegšana ļauj ņemt vērā fiskālās un strukturālās politikas savstarpējo papildināmību un plašāko ietekmi.
- Maijā Komisija novērtē VRP un SKP, tostarp iespējamās makroekonomiskās nelīdzsvarotības korekcijas. Pamatojoties uz šiem novērtējumiem, Komisija ierosina konkrētai valstij adresētos ieteikumus (KVAI), kurus pēc tam apspriež dažādas Padomes struktūras.
- Jūnijā un jūlijā Eiropadome apstiprina KVAI, ko Padome oficiāli pieņem jūlijā, noslēdzot ikgadējo Eiropas pusgada ciklu ES līmenī.

Pirmais Eiropas pusgads tika īstenots 2011. gadā. Diskusijas ES līmenī par fiskālo politiku, makroekonomisko nelīdzsvarotību, finanšu nozares jautājumiem un izaugsmi veicinošām strukturālām reformām kopīgi tiek risinātas Eiropas pusgada laikā, pirms dalībvalstu valdības izstrādā nākamā gada budžeta plāna projektus (BPP) un tos iesniedz apspriešanai valsts parlamentā. Pirms galīgā budžeta pieņemšanas eurozonas dalībvalstis savus BPP iesniedz Komisijai, kura sniedz savu atzinumu, un Eurogrupai, kura tos novērtē.

2. Ar pasākumiem finanšu nozares darbības uzlabošanai ES ir veicinājusi banku savienību ([2.6.5.](#)), pieņemot jaunus noteikumus un izveidojot jaunas iestādes, tostarp vienoto uzraudzības mehānismu, vienoto neregulējuma mehānismu un Eiropas uzraudzības iestādes, lai nepieļautu krīzes un nodrošinātu, ka finanšu iestādes tiek pienācīgi regulētas un uzraudzītas.

3. Ekonomikas un finanšu krīžu rezultātā vairākas dalībvalstis nonāca nopietnās grūtībās finanšu stabilitātes vai publisko finanšu ilgtspējas jomā un tādēļ meklēja finansiālu palīdzību ([2.6.8.](#)). ES reaģēja, izveidojot dažādus mehānismus, tostarp Eiropas finanšu stabilizācijas mehānismu, Eiropas Finanšu stabilitātes instrumentu (EFSI) un [Eiropas Stabilizācijas mehānismu](#) (ESM), kā arī pieņemot tiesību aktus, ar ko paredz noteikumus par makroekonomiskiem nosacījumiem attiecīgajām dalībvalstīm izsniegtiem aizdevumiem ([Regula \(ES\) Nr. 472/2013](#)). EFSI un ESM tika izveidoti ar ad hoc līgumiem, kas neietilpst Eiropas Savienības Līgumos, un tos pārvalda valde, kuru veido eurozonas dalībvalstu finanšu ministri.

C. Turpmākā iespējamā ekonomiskās un monetārās savienības attīstība

Kad ekonomikas un finanšu krīze bija pārvarēta, ES izveidoja procesu, kura mērķis ir nostiprināt EMS struktūru. Šis process ir balstīts uz [piecu priekšsēdētāju ziņojumu](#) par Eiropas ekonomiskās un monetārās savienības izveides pabeigšanu 2015. gadā, kura centrā bija četri galvenie jautājumi:

- patiesa ekonomiskā savienība,
- finansiālā savienība,
- fiskālā savienība,

— politiskā savienība.

Šīs četras savienības ir savstarpēji cieši saistītas un attīstās paralēli. Saistībā ar ziņojumu tika izstrādāti vairāki paziņojumi, priekšlikumi un pasākumi, un diskusijas joprojām turpinās.

Saskaņā ar attiecīgajiem tiesību aktiem Komisija 2020. gada februārī sāka pašreizējās pārvaldības sistēmas [pārskatīšanu](#), tostarp rīkoja publiskas debates par to, cik efektīvi ir bijuši dažādie uzraudzības elementi, kas ieviesti vai grozīti ar 2011. un 2013. gada reformām, lai sasniegtu to galvenos mērķus, proti:

- nodrošināt ilgtspējīgas valsts finanses un izaugsmi, kā arī izvairīties no makroekonomiskās nelīdzsvarotības;
- nodrošināt integrētu uzraudzības sistēmu, kas ļauj ciešāk koordinēt ekonomikas politiku, jo īpaši eurozonā, un
- veicināt dalībvalstu ekonomikas rezultātu konvergenci.

2021. gada oktobrī Komisija atsāka regulējuma pārskatīšanu, rīkojot sabiedrisko apspriešanu par iespējamiem reformu virzieniem. Ziņojuma par apspriešanos kopsavilkums tika publicēts 2022. gada maijā. Pirms tiesību aktu priekšlikumu iesniegšanas 2023. gada 26. aprīlī Komisija 2022. gada novembrī nāca klajā ar paziņojumu, kurā izklāstīti principi reformas virzībai.

Ierosinātās reformas mērķis ir ar atbalstu ilgtspējīgai izaugsmei līdzsvarot vajadzību pēc samazinātiem valsts parāda līmeņiem. Tajā pašā laikā tā tiecas uzlabot izpildi un valstu atbildību par sistēmu, ļaujot dalībvalstīm risināt sarunas par konkrētām valstīm paredzētiem fiskālo korekciju plāniem, lai galveno uzmanību pievērstu vidēja termiņa parāda samazināšanas mērķiem. Turklāt apņemšanās īstenot investīciju un reformu programmas ļautu dalībvalstīm pagarināt savas korekciju programmas ilgumu, lai panāktu pakāpeniskāku parāda samazināšanu. Tāpat ir izdarīti grozījumi arī sankciju mehānismā un uz parādu balstītas pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūras sākšanas nosacījumos, lai palielinātu to piemērojamību.

Turpinās arī diskusijas par banku savienības nākotni. Komisija 2023. gada aprīlī iesniedza priekšlikumus reformēt pašreizējo banku krīzes pārvaldības un noguldījumu apdrošināšanas sistēmu Eiropā, lai tajā novērstu trūkumus attiecībā uz vidēja lieluma un mazāku banku bankrotu un uzlabotu noguldītāju aizsardzību. Sarunas par Eiropas noguldījumu apdrošināšanas sistēmas – tā dēvētā banku savienības trešā pīlāra – iespējamo izveidi joprojām ir strupceļā.

Vienošanās par ESM līguma reformu, kuras mērķis ir paplašināt tā instrumentu kopumu un izveidot atbalsta mehānismu vienotajam neregulējuma fondam, tika panākta 2021. gada beigās, bet tā vēl nav stājusies spēkā, gaidot tās ratifikāciju Itālijā.

D. Dalībnieki

Eiropadome nosaka saskaņotas politiskās prioritātes un sniedz vadlīnijas augstākajā līmenī. Padome pieņem ieteikumus un lēmumus, pamatojoties uz Komisijas priekšlikumiem. Komisija atbild par ieteikumu un lēmumu sagatavošanu un to īstenošanas novērtēšanu. Dalībvalstu pienākums ir sniegt ziņojumus, apmainīties ar informāciju un izpildīt Padomes pieņemtus ieteikumus un lēmumus. Eurogrupa (kas sastāv no to dalībvalstu finanšu ministriem, kurās ir ieviests euro) apspriež ar EMS saistītus jautājumus un pārvalda ESM. ECB piedalās Eurogrupas apspriedēs, ja tiek skarti jautājumi par monetāro vai valūtas maiņas kursa politiku. Ekonomikas un finanšu

komiteja sniedz atzinumus un sagatavo Padomes darbu – to dara arī Ekonomikas politikas komiteja un Eurogrupas darba grupa.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Līdz ar Lisabonas līguma stāšanos spēkā Parlaments kļuva par vienu no likumdevējiem, kas pieņem noteikumus par daudzpusējās uzraudzības īstenošanu (LESD 121. panta 6. punkts).

Ar tiesību aktiem, kas saistīti ar ekonomikas pārvaldību, izveidoja dialogu par ekonomikas jautājumiem. Lai uzlabotu dialogu starp ES iestādēm, jo īpaši Parlamentu, Padomi un Komisiju, un nodrošinātu lielāku pārredzamību un pārskatatbildību, Parlamenta kompetentās komitejas var uzaicināt Padomes, Komisijas, Eiropadomes vai Eurogrupas priekšsēdētājus, lai apspriestu viņu attiecīgos lēmumus vai uzklautu informāciju par viņu darbību saistībā ar Eiropas pusgadu. Šā dialoga ietvaros Parlaments var arī piedāvāt iespēju piedalīties viedokļu apmaiņā dalībvalstij, par kuru pieņemts Padomes lēmums saskaņā ar pārmērīga budžeta deficīta vai pārmērīgas nelīdzsvarotības novēršanas procedūru.

Eiropas pusgada ietvaros Parlaments īpašās rezolūcijās pauž savu viedokli par ASGS, ņemot vērā arī viedokļus, kas gada sākumā uzklauti parlamentārās nedēļas sanāsmē ar dalībvalstu parlamentiem par Eiropas pusgadu. Rudens beigās Parlaments sniedz atzinumu par kārtējo Eiropas pusgada ciklu (tostarp Padomes pieņemtajiem KVAI).

Parlaments veicina dalībvalstu parlamentu iesaistīšanos, rīkojot ikgadējas sanāksmes ar dalībvalstu parlamentu attiecīgo komiteju locekļiem. Turklāt, ievērojot katras dalībvalsts tiesisko regulējumu un politisko sistēmu, valstu parlamentiem vajadzētu būt pienācīgi iesaistītiem Eiropas pusgada norisēs un stabilitātes vai konverģences programmu un valsts reformu programmu sagatavošanā, lai palielinātu pārredzamību, līdzdalību un atbildību par pieņemtajiem lēmumiem.

Savu viedokli par EMS iespējamo attīstību Parlaments ir paudis vairākās rezolūcijās, proti, [rezolūcijā par makroekonomiskā tiesiskā regulējuma pārskatīšanu](#), [rezolūcijā par eurozonas budžeta kapacitāti](#), [rezolūcijā par Eiropas Savienības pašreizējās institucionālās struktūras iespējamo attīstību un korekcijām](#) un [rezolūcijā par Eiropas Savienības darbības uzlabošanu, izmantojot Lisabonas līguma piedāvāto potenciālu](#).

Samuel De Lemos Peixoto / GIACOMO LOI
10/2023

2.6.5. BANKU SAVIENĪBA

Banku savienības pamatā ir priekšlikums, ko Eiropas Komisija iesniedza 2012. gadā – dažus gadus pēc tam, kad Eiropas Savienību piemeklēja smagā finanšu krīze. Galvenais jauninājums bija atbildības par eurozonas lielāko banku ikdienas uzraudzību pārceļšana no valstu līmeņa uz Eiropas līmeni. Kopš tā laika Eiropas Centrālā banka (ECB) ir bijusi atbildīga gan par monetārās politikas, gan uzraudzības uzdevumiem, lai gan tai tie bija stingri jānošķir. Vēl viena iestāde – Vienotā neregulējuma valde (VNV) – tika izveidota Eiropas līmenī, lai risinātu lielo banku bankrotu. Trešais elements – Eiropas noguldījumu apdrošināšanas sistēma –, kura izveide tika pieprasīta bieži, tostarp no Eiropas Parlamenta puses, taču līdz šim tas izdarīts nav.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 114. pants un 127. panta 6. punkts.

MĒRĶI

Banku savienība (BS) joprojām ir būtisks ekonomiskās un monetārās savienības (EMS) un iekšējā tirgus papildinājums; Pateicoties tai, ES līmenī tiek saskaņota atbildība par uzraudzību un krīžu pārvarēšanu. Banku savienība papildina tā vienotā noteikumu kopuma vienādu izpildi eurozonā, kurā ir reglamentētas ES bankas. Cita starpā ar BS starpniecību mēģina nodrošināt, lai bankas riskētu saprātīgi un lai banku maksātspēju varētu neregulēt atbilstoši tiesību normām, cik vien iespējams, novēršot tās ietekmi uz ES dalībvalstu reālo ekonomiku un publiskajām finansēm.

SASNIEGUMI

A. Banku savienības ceļvedis

Eiropadomes priekšsēdētājs ciešā sadarbībā ar Eiropas Komisijas priekšsēdētāju, Eiropas Centrālās bankas (ECB) priekšsēdētāju un Eurogrupas priekšsēdētāju 2012. gada decembrī izstrādāja speciālu ceļvedi ar konkrētiem termiņiem, kā izveidot īstenu EMS. Būtiska šā ceļveža daļa bija atvēlēta integrētāka finanšu satvara, proti, BS, izveidei.

B. Vienošanās par VUM

Parlaments un Padome 2013. gada martā panāca politisku vienošanos par tāda banku savienības pirmā pīlāra – vienotā uzraudzības mehānisma (VUM) – izveidi, kas aptvertu visas eurozonas bankas. Par VUM dalībniecēm pēc pašu izvēles var kļūt arī ES dalībvalstis, kas eurozonai pievienojušās nav. VUM, kas darbojas kopš 2014. gada novembra, atrodas ECB pārziņā un ir atbildīgs par lielāko un nozīmīgāko banku grupu tiešu uzraudzību, savukārt visu pārējo banku uzraudzību joprojām nodrošina dalībvalstu uzraudzības iestādes, taču šo uzraudzību koordinē ECB, kura arī ir galvenā atbildīgā par to. Kritēriji, pēc kuriem nosaka, vai attiecīgā banka ir nozīmīga un līdz ar to – pakļauta ECB tiešai uzraudzībai, ir izklāstīti VUM regulā un VUM pamatregulā, un to pamatā ir bankas lielums, ekonomiskā nozīmība, pārrobežu darbības un nepieciešamība pēc tieša publiskā atbalsta. Šiem kritērijiem pilnveidojoties, laika

gaitā attiecīgi mainās arī ECB pašas uzraudzīto banku faktiskais skaits. Turklāt ECB var jebkurā brīdī nolemt kādu banku klasificēt kā nozīmīgu gadījumos, kad tas ir nepieciešams, lai nodrošinātu to, ka konsekventi tiek piemēroti augsti uzraudzības standarti.

Lai nepieļautu iespējamus interešu konfliktus, precīzi noteikumi reglamentē ECB organizatoriskās un funkcionālās lomas nošķiršanu uzraudzības un monetārās politikas jomā.

C. Visaptverošs novērtējums

Pirms ECB uzņemas pildīt uzraudzības pienākumus, tā veic “finanšu veselības stāvokļa pārbaudi”, ko vēl sauc par vispārējo novērtējumu, kas ietver aktīvu kvalitātes pārbaudi un spriedzes testu. Minētā novērtējuma mērķis bija panākt banku bilanču lielāku pārredzamību, lai nodrošinātu uzticamu sākumpunktu. Novērtējuma rezultāti, ko publicēja 2014. gada oktobrī, liecināja par to, ka 25 no 130 izvērtētajām bankām trūka kapitāla.

Kad ECB visas bankas pati pārbauda pirmo reizi, tā veic līdzīgu minēto banku “finanšu veselības stāvokļa pārbaudi”. Piemēram, pēc Bulgārijas lūguma iedibināt ciešu ECB un Bulgārijas Nacionālās bankas sadarbību ECB veica sešu Bulgārijas banku visaptverošu novērtējumu, kura rezultātus tā publicēja 2019. gada jūlijā.

No 2014. līdz 2022. gadam visaptverošā novērtējuma divas daļas (aktīvu kvalitātes pārskatīšana un spriedzes tests) tika veiktas paralēli. Pēc tam rezultāti tika apvienoti un publicēti vienlaikus. Tomēr 2022. gadā ECB nolēma sadalīt visaptverošo novērtējumu un turpmāk veikt abas daļas kā neatkarīgus pasākumus un publicēt rezultātus neatkarīgi.

D. VNV/VNM

2014. gada martā Parlaments un Padome panāca politisku vienošanos par banku savienības otrā pīlāra – vienotā noregulējuma mehānisma (VNM) – izveidi. VNM izveides galvenais mērķis ir nodrošināt, lai banku savienībā izveidojusies banku maksātnespējas situācija tiktu pārvaldīta efektīvi, cik vien iespējams, samazinot nodokļu maksātājiem un reālajai ekonomikai radītās izmaksas. Gadījumos, kad ir jārikojas, lēmumu par bankas noregulējuma sākšanu pieņem centrālā iestāde – Vienotā noregulējuma valde (VNV), taču praksē šis lēmums tiks īstenots sadarbībā ar dalībvalstu noregulējuma iestādēm. VNV sāka darboties kā neatkarīga ES aģentūra 2015. gada janvārī, un kopš 2016. gada janvāra tā darbojas ar pilnu jaudu.

2017. gada jūnijā VNV pieņēma savu pirmo lēmumu par noregulējumu *Banco Popular* lietā. Tomēr VNV nolēma noregulējuma darbības 2017. gada jūnijā attiecībā uz *Banca Popolare di Vicenza* un *Veneto Banca*, 2018. gada februārī attiecībā uz *ABLV Bank AS* un tās meitasuzņēmumu *ABLV Bank Luxembourg S.A.* un 2019. gada augustā attiecībā uz *AS PNB Banka* neveikt.

Tā vietā šīm bankām tika piemērota valsts maksātnespējas process. 2022. gada martā VNV pieņēma vairākus lēmumus par *Sberbank Europe AG* maksātnespēju – tā ir banku grupa, kuras daļas vēlāk daļēji tika likvidētas un daļēji pārņemtas no citu banku puses (papildu informācija [šeit](#)).

E. KPD un KPR

Minimālā kapitāla prasībās ir noteikts, cik lielam ir jābūt bankas kapitālam, lai banku uzskatītu par tādu, kas var darboties droši un pati segt ar tās darbību saistītos

zaudējumus. Finanšu krīze uzskatāmi parādīja, ka iepriekšējās tiesību aktos noteiktās minimālā kapitāla prasības nopietnas krīzes apstākļos faktiski izrādījās pārāk zemas. Tādēļ starptautiskā līmenī tika panākta vienošanās attiecīgās minimālās robežvērtības palielināt ("Bāzele III" principi). 2013. gada aprīlī Parlaments pieņēma divus leģislatīvus aktus, ar kuriem attiecīgās bankām noteiktās prudenciālas kapitāla prasības tiek pārņemtas ES tiesību aktos, – [ceturto Kapitāla prasību direktīvu \(KPD\)](#) un [Kapitāla prasību regulu \(KPR\)](#). KPD un KPR spēkā stājās 2014. gada janvārī.

Vienlīdzīgus konkurences apstākļus vienotajā tirgū stiprina vienots noteikumu kopums, kas ir piemērojams visām Eiropas Savienībā esošajām bankām, jo lielākā daļa tehnisko noteikumu, kas bankām ir jāievēro, ir tieši piemērojami noteikumi, kas nepieļauj nesaskaņas, kuras var radīt direktīvu īstenošana ar valstu tiesību aktu starpniecību. Papildus tam Parlamenta pieņemtajos tiesību aktos vēl bija jānoslīpē dažas tehniskas detaļas. Tādēļ Komisija tika pilnvarota izstrādāt papildinošus leģislatīvus aktus (tā dēvētos 2. līmeņa pasākumus), ar kuriem precizē trūkstošās tehniskās detaļas.

2016. gada novembrī Komisija iepazīstināja ar visaptverošu tādu reformu kopumu, kuru mērķis bija grozīt KPD un KPR izklāstītos noteikumus. Parlamentā vienlaicīgi tika apspriesti divi likumdošanas priekšlikumi, ar kuriem groza KPD un KPR. Parlamenta Ekonomikas un monetārā komiteja pieņēma tās pilno ziņojumu par grozošajiem priekšlikumiem 2018. gada jūnijā. 2019. gada jūnijā *Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī* tika publicēta grozītā Kapitāla prasību direktīva (KPD V) un Kapitāla prasību regula (KPR II).

F. ENAS

2015. gada novembrī Komisija iepazīstināja ar [tiesību akta priekšlikumu](#), kura izstrādes mērķis ir papildināt banku savienību ar vēl vienu elementu, proti, Eiropas noguldījumu apdrošināšanas sistēmu (ENAS). Komisijas sākotnējais priekšlikums balstījās uz pastāvošajām valstu noguldījumu garantiju sistēmām, un tajā ir ieteikta pakāpeniska ENAS ieviešana. Komisija šo priekšlikumu ir iecerējusi kā banku sektoram izmaksas kopumā neradošu sistēmu (lai gan bankām ar augstāku riska pakāpi tiks prasīts veikt lielākas iemaksas nekā drošākām bankām), un tā ierosina papildu aizsardzības garantijas un pasākumus, ar kuriem banku darbības izraisīto risku samazina.

Eiropas Parlamenta referente savu [ziņojuma projektu](#) par ENAS publicēja 2016. gada novembrī. Turpmākajās Parlamentā un Padomē notikušajās diskusijās attiecībā uz sistēmas izveidi tās pēdējā posmā atklājās atšķirīgas nostājas. Lai veicinātu progresu, Komisija 2017. gada oktobrī publicēja [papildu paziņojumu](#), kurā bija ierosināti daži ENAS veidošanas varianti. 2020. gada decembrī trīs ES iestādes vienojās par 2021. gada likumdošanas prioritātēm, tostarp saistītajā [darba dokumentā](#) par ENAS.

Neraugoties uz atkārtotiem mēģinājumiem, jautājums par atšķirīgajām nostājām šajā jautājumā nav atrisināts, un tas nozīmē, ka likumdošanas process joprojām ir apstājies.

G. KPNA reforma

Lai gan daudzi piekrīst ka atbildības par eurozonas lielāko banku uzraudzību ikdienā pāreja no valstu līmeņa uz Eiropas līmeni kopumā ir īstenota optimāli, tas, vai pašreizējā banku noregulējuma sistēma ir piemērota, joprojām ir neskaidrs.

Ņemot vērā pieredzi, ka dažu vidēju un mazāku banku bankrots tika risināts ārpus noregulējuma sistēmas, dažkārt izmantojot nodokļu maksātāju naudu, nevis šim nolūkam paredzētos resursus (banku iekšējie resursi vai nozares finansēti

drošības tīkli, piemēram, vienotais neregulējuma fonds), Eiropas Komisija ierosināja vairākas izmaiņas tiesiskajā regulējumā, kas iekļautas kategorijā “Krīzes pārvaldība un noguldījumu apdrošināšanas (KPNA) reforma” (sīkāku informāciju [šeit](#)). Šā dokumenta sagatavošanas laikā šo tiesību aktu kopumu apspriež Eiropas Parlaments un Padome.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Reaģējot uz īstenas EMS izveides ceļvedi, Parlaments 2012. gada 20. novembrī pieņēma rezolūciju “Virzība uz patiesu ekonomikas un monetāro savienību” ar ieteikumiem Komisijai attiecībā uz reālas banku savienības izveidi. 2013. un 2014. gadā pieņemot un ieviešot svarīgus grozījumus leģislatīvajos aktos par VUM, VNM, NGS, kā arī BAND un KPD IV, Parlaments būtiski veicināja reālas banku savienības izveidi.

Ar šiem tiesību aktiem Parlamentam tiek piešķirta jaunizveidoto institūciju darbības kontroles loma. ECB, pildot uzraudzības lomu (proti, darbojoties VUM ietvaros), ir pārskatatbildīga Parlamenta un Padomes priekšā. Tās pārskatatbildība iepretim Parlamentam sīkāk ir reglamentēta Parlamenta un ECB [iestāžu nolīgumā \(IN\)](#).

Līdz šim Ekonomikas un monetārajā komitejā ir notikušas 26 plānotās [VUM priekšsēdētāja uzklaušīšanas \(2014. gada martā, 2014. gada novembrī, 2015. gada martā, 2015. gada oktobrī, 2016. gada martā, 2016. gada jūnijā, 2016. gada novembrī, 2017. gada martā, 2017. gada jūnijā, 2017. gada novembrī, 2018. gada martā, 2018. gada jūnijā, 2018. gada novembrī, 2019. gada martā, 2019. gada septembrī, 2019. gada decembrī, 2020. gada maijā, 2020. gada oktobrī, 2021. gada martā, 2021. gada jūlijā, 2021. gada oktobrī, 2022. gada martā, 2022. gada jūnijā, 2022. gada decembrī, 2023. gada martā un 2023. gada jūnijā\)](#).

To pašu procedūru piemēro arī Vienotā neregulējuma valdei, kuras priekšsēdētājs vismaz reizi kalendārajā gadā piedalās Parlamenta atbildīgās komitejas rīkotā uzklaušīšanā par to, kā šī valde pilda neregulēšanas uzdevumus. Līdz šim Ekonomikas un monetārajā komitejā ir notikušas 23 plānotās [VNM locekļu uzklaušīšanas \(2015. gada jūnijā, 2016. gada janvārī, 2016. gada jūlijā, 2016. gada decembrī, 2017. gada martā, 2017. gada jūlijā, 2017. gada decembrī, 2018. gada martā, 2018. gada jūlijā, 2018. gada decembrī, 2019. gada aprīlī, 2019. gada jūlijā, 2019. gada decembrī, 2020. gada maijā, , 2020. gada oktobrī, 2021. gada martā, 2021. gada jūlijā, 2021. gada decembrī, 2022. gada martā, 2022. gada jūlijā, 2022. gada novembrī, 2023. gada martā un 2023. gada jūlijā\)](#).

Ar izsmeļošākām ziņām par VNV pārskatatbildību Parlamenta priekšā un ar to saistīto praktisko kārtību var iepazīties Parlamenta un VNV noslēgtajā [iestāžu nolīgumā](#), kas tika publicēts 2015. gada 24. decembrī.

Ar sīkāku informāciju par šo tematu var iepazīties Ekonomikas un monetārās (ECON) komitejas tīmekļa vietnē ([šeit](#))

Marcel Magnus
10/2023

2.6.6. ES FISKĀLĀS POLITIKAS SISTĒMA

Lai nodrošinātu ekonomiskās un monetārās savienības stabilitāti, ir vajadzīga spēcīga sistēma, kas pēc iespējas novērstu publisko finanšu nepietiekamu ilgtspējību. 2011. gada beigās sešu tiesību aktu kopuma satvarā tika reformēts Stabilitātes un izaugsmes pakts (SIP). 2013. gada sākumā šajā politikas jomā stājās spēkā vēl viena reforma – starpvaldību Līgums par stabilitāti, koordināciju un pārvaldību ekonomiskajā un monetārajā savienībā (LSKP), kurā ietilpst fiskālais pakts. Turklāt 2013. gada maijā stājās spēkā regula par valsts budžeta plānu projektu novērtēšanu (daļa no divu tiesību aktu kopuma). Komisija 2023. gada 26. aprīlī nāca klajā ar tiesību aktu priekšlikumiem par ES ekonomikas pārvaldības reformu.

JURIDISKAIS PAMATS

- Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 3., 119.–144., 136., 219. un 282.–284. pants;
- Līgumu protokols Nr. 12 par pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru un protokols Nr. 13 par konverģences kritērijiem.

MĒRĶI

Eiropas Savienības fiskālās politikas struktūras mērķis ir veidot stabilu un efektīvu sistēmu dalībvalstu fiskālās politikas saskaņošanai un uzraudzībai. 2011.–2013. gadā tika īstenotas tiesiskā regulējuma reformas, tieši reaģējot uz valstu parāda krīzi, kas akcentēja stingrāku noteikumu nepieciešamību, ņemot vērā iespējamo domino efektu, ko izraisītu eurozonas dalībvalstu publisko finanšu nepietiekamā ilgtspējība. Tāpēc pārskatītajā sistēmā izmanto Eiropas Monetārās savienības sākotnējā projekta negatīvo pieredzi un mēģina nostiprināt pareizu valsts finanšu sistēmu kā vadošo principu, kas noteikts LESD 119. panta 3. punktā. Komisija 2023. gada aprīlī sāka jaunu tiesiskā regulējuma reformu, pamatojoties uz ES ekonomikas pārvaldības attīstību pēdējo desmit gadu laikā.

SASNIEGUMI

A. Stabilitātes un izaugsmes pakts

SIP galvenais juridiskais pamats ir nodrošināts ES primārajos tiesību aktos ar LESD 121. pantu (daudzpusējā uzraudzība), 126. pantu (pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūra) un protokolu Nr. 12 par pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru. ES sekundārajos tiesību aktos ir detalizēti noteikts, kā īstenojami LESD paredzētie noteikumi un procedūras. Pirmais tiesību aktu kopums par ekonomikas pārvaldību (sešu tiesību aktu kopums) stājās spēkā 2011. gada 13. decembrī, un ar to tika reformēti un grozīti SIP noteikumi. Grozītajā SIP noteikti galvenie instrumenti dalībvalstu fiskālās politikas uzraudzībai (preventīvā daļa) un pārmērīga deficīta korekcijai (korektīvā daļa). Pašreizējā SIP versijā ietverti šādi pasākumi:

- Padomes 1997. gada 7. jūlija Regula (EK) Nr. 1466/97 par budžeta stāvokļa uzraudzības un ekonomikas politikas uzraudzības un koordinācijas stiprināšanu, kas grozīta ar Padomes 2005. gada 27. jūnija Regulu (EK) Nr. 1055/2005 un

2011. gada 16. novembra Regulu (ES) Nr. 1175/2011. Šī regula veido preventīvo daļu.

- Padomes 1997. gada 7. jūlija Regula (EK) Nr. 1467/97 par to, kā paātrināt un precizēt pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūras īstenošanu, kas grozīta ar Padomes 2005. gada 27. jūnija Regulu (EK) Nr. 1056/2005 un Padomes 2011. gada 8. novembra Regulu (ES) Nr. 1177/2011. Šī regula veido korektīvo daļu.
- 2011. gada 16. novembra Regula (ES) Nr. 1173/2011 par efektīvu budžeta uzraudzības īstenošanu eurozonā.

Papildus tam Ekonomikas un finanšu komitejas (EFK) (Ekonomikas un finanšu padomes (*ECOFIN*) komitejas) atzinumā jeb tā dēvētajā rīcības kodeksā ir ietverti konkrēti norādījumi par SIP īstenošanu un vadlīnijas attiecībā uz stabilitātes un konverģences programmu (SKP) formātu un saturu. Lai gan šis rīcības kodekss formāli nav regulas līmeņa dokuments, tam tomēr ir ļoti svarīga praktiska nozīme, jo tajā ir norādīts, kā īstenot SIP. Šī dokumenta atjauninātajā versijā, par ko EFK vienojās 2017. gada 15. maijā, ir iekļautas specifikācijas par elastīgumu SIP noteikumu piemērošanā (izmantojot tā dēvētās investīciju un strukturālās reformas klauzulas un pakta preventīvajā daļā ietvertu matricu, ar kuru tiek noteikts, vai šīs daļas ekonomiskais stāvoklis ir labs vai slikts un kādi fiskālās korekcijas pasākumi ir nepieciešami, ņemot vērā attiecīgo ciklisko situāciju un parāda īpatsvaru). Minētās specifikācijas ir izstrādātas, pamatojoties uz Kopīgi saskaņoto nostāju par SIP paredzēto elastīgumu, par kuru EFK vienojās 2015. gada novembrī un kuru *ECOFIN* padome apstiprināja 2016. gada februārī. Diskusiju sākumpunkts bija Komisijas 2015. gada 13. janvāra paziņojums "Elastīguma labākā izmantošana saskaņā ar Stabilitātes un izaugsmes pakta esošajiem noteikumiem". Turklāt pašreizējā rīcības kodeksa versijā ir iekļauti divi EFK 2016. gada novembra atzinumi, kuros vairāk tika uzsvērts izdevumu kritērijs, bet būtisks elements fiskālās uzraudzības sistēmā joprojām ir strukturālās bilances rādītājs.

1. SIP preventīvā daļa

Preventīvās daļas mērķis ir ar daudzpusējas uzraudzības palīdzību nodrošināt stabilu valsts finanšu sistēmu, pamatojoties uz LESD 121. pantu, grozīto Regulu (EK) Nr. 1466/97 un jauno Regulu (ES) Nr. 1173/2011.

Svarīgs uzraudzībā un vadībā izmantots jēdziens ir katrai valstij konkrēts vidējā termiņa budžeta mērķis (VTM). Katras valsts VTM jābūt diapazonā starp -1% no IKP un līdzsvaru vai pārpalikumu, kas koriģēts ar cikliskām ietekmēm un vienreizējiem pagaidu pasākumiem. Šis mērķis jāpārskata reizi trijos gados vai tad, kad tiek īstenotas svarīgas strukturālās reformas, kas ietekmē fiskālo stāvokli. Pamata instrumenti SIP preventīvajā daļā ir SKP.

Stabilitātes un konverģences programmas (SKP)

iesniegšana: Ik gadu aprīlī katrai dalībvalstij, pildot daudzpusējās uzraudzības prasības saskaņā ar LESD 121. pantu, jāiesniedz Komisijai un Padomei stabilitātes programma (eurozonas dalībvalstīm) vai konverģences programma (eurozonai nepiederīgām dalībvalstīm). Stabilitātes programmās cita starpā jāietver VTM, tā korekcijas un scenāriju analīze, kurā izvērtē pārmaiņu ietekmi uz galvenajām ekonomikas prognozēm par fiskālo stāvokli. Aprēķinu pamatā jābūt visticamākajiem makrofiskālajiem (vai piesardzīgākajiem) scenārijiem. Komisija šīs programmas publisko.

Novērtējums: Padome izskata programmas, pamatojoties uz Komisijas un EFK novērtējumu. Īpaši rūpīgi tiek izvērtēts progress, kas panākts virzībā uz VTM sasniegšanu. Jauns elements grozītajā SIP ir skaidri uzsvērtā izdevumu dinamikas izskatīšana novērtējumā.

Atzinums: Pamatojoties uz Komisijas ieteikumu un pēc apspriešanās ar EFK, Padome pieņem atzinumu par programmām. Savā atzinumā Padome var prasīt dalībvalstīm veikt programmu korekciju. Šis atzinums ir neatņemama daļa no konkrētām valstīm adresētiem ieteikumiem, kurus Padome pieņem katra Eiropas pusgada beigās.

Uzraudzība: Komisija un Padome uzrauga SKP īstenošanu.

Agrīnā brīdināšana: Ja tiek konstatētas būtiskas novirzes no VTM korekcijas gaitas, Komisija attiecīgajai dalībvalstij nosūta brīdinājumu saskaņā ar LESD 121. panta 4. punktu (grozītās Regulas (EK) Nr. 1466/97 6. un 10. pants). Šis brīdinājums izpaužas kā Padomes ieteikums, kurā attiecīgajai dalībvalstij prasa veikt nepieciešamās politikas korekcijas.

Sankcijas: Attiecībā uz tām eurozonas dalībvalstīm, kuras neveic piemērotas korekcijas, grozītajā SIP ir paredzēta arī iespēja noteikt sankcijas procentus nesoša depozīta veidā līdz 0,2 % no iepriekšējā gada IKP. Ir arī paredzētas soda naudas par manipulācijām ar parāda vai deficīta datiem.

Eiropas pusgads: SKP iesniegšana un novērtēšana ir daļa no Eiropas pusgada, kurš ir plašāks ekonomikas politikas saskaņošanas process Eiropas Savienībā un kurā ir iekļauta SIP preventīvā daļa.

2. SIP korektīvā daļa

Pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūra (PDP)

PDP nolūks ir novērst pārmērīgus deficītus budžetā un nodrošināt, lai tie tiktu nekavējoties koriģēti. PDP notiek atbilstīgi LESD 126. pantam, Līgumu protokolam Nr. 12 un grozītajai Regulai (EK) Nr. 1467/97, kā arī jaunajai Regulai (ES) Nr. 1173/2011.

Saskaņā ar grozīto SIP pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūras sākšanu nosaka deficīta kritērijs vai parāda kritērijs:

- deficīta kritērijs: vispārēju valdības budžeta deficītu uzskata par pārmērīgu, ja tā atsaucēs vērtība ir lielāka par 3 % no IKP tirgus cenās,
- parāda kritērijs: parāds ir lielāks nekā 60 % no IKP, un iepriekšējos trijos gados nav sasniegts ikgadējais mērķis samazināt parādu par vienu divdesmito daļu no tā apmēra papildus 60 % maksimālajam apjomam.

Grozītajā regulā ir ietverti arī noteikumi, kas skaidro, kādā gadījumā, ja deficīts ir lielāks nekā noteiktā atsaucēs vērtība, tas tiks uzskatīts par izņēmumu (neparasta notikuma, ekonomikas smagas lejupslīdes u. c. rezultātā) vai pagaidu parādību (kad prognozes norāda, ka deficīts pazemināsies zemāk par atsaucēs vērtību pēc neparastā notikuma vai lejupslīdes beigām).

LESD 126. panta 3. līdz 6. punktā ir noteikta procedūra pārmērīga budžeta deficīta novērtēšanai un lēmuma pieņemšanai. Komisija sagatavo ziņojumu, ja dalībvalsts nepilda vai ja ir risks, ka tā nepildīs, vismaz vienu no minētajiem diviem kritērijiem. EFK izstrādā atzinumu par šo ziņojumu. Ja Komisija konstatē, ka pastāv pārmērīgs budžeta deficīts (vai ir iespējama šāda deficīta rašanās), tā vērsas ar atzinumu pie

attiecīgās dalībvalsts un informē Padomi. Pamatojoties uz Komisijas priekšlikumu, Padome pieņem galīgo lēmumu par to, vai pastāv pārmērīgs budžeta deficīts (LESD 126. panta 6. punkts). Pēc tam, pamatojoties uz Komisijas ieteikumu, tā pieņem attiecīgajai dalībvalstij adresētu ieteikumu (LESD 126. panta 7. punkts) ar prasību veikt efektīvu darbību deficīta samazināšanai, nosakot termiņu, kas nav ilgāks par sešiem mēnešiem. Gadījumos, kad Padome konstatē, ka šāda darbība nav veikta, tās ieteikumu var publiskot (LESD 126. panta 8. punkts). Ja ieteikumi tomēr joprojām netiek pildīti, Padome var paziņot attiecīgajai dalībvalstij par pienākumu veikt atbilstīgus pasākumus noteiktā termiņā (LESD 126. panta 9. punkts).

Sankcijas: PDP ir paredzētas arī sankcijas prasības neizpildes gadījumā (LESD 126. panta 11. punkts). Eurozonas dalībvalstīm šīs sankcijas parasti ir soda nauda, kurā ietilpst fiksētais komponents (0,2 % no IKP) un mainīgais komponents (ne vairāk kā 0,5 % no IKP, abus komponentus summējot).

Papildu sankcijas eurozonas dalībvalstīm ir paredzētas Regulā (ES) Nr. 1173/2011 par efektīvu budžeta uzraudzības īstenošanu eurozonā. Sankcijas tiek piemērotas dažādos PDP posmos, un tās saistās ar bezprocentu noguldījumiem 0,2 % apmērā un soda naudu 0,2 % apmērā no iepriekšējo gadu IKP. Saskaņā ar minēto regulu sankcijas ir paredzētas arī par manipulācijām ar statistikas datiem.

3. SIP vispārējā izņēmuma klauzula

Ņemot vērā Covid-19 krīzes radīto nopietno ekonomikas lejupslīdi eurozonā un Savienībā kopumā, Padome (pamatojoties uz Komisijas priekšlikumu) 2020. gada martā pirmo reizi aktivizēja SIP paredzēto vispārējo izņēmuma klauzulu, lai dalībvalstīm dotu iespēju pieņemt ārkārtas pasākumus ar lielu ietekmi uz budžetu. Tiklīdz šī klauzula tiek aktivizēta, tā ļauj dalībvalstīm, uz kurām attiecas preventīvā daļa, uz laiku atkāpties no korekcijām VTM sasniegšanai ar nosacījumu, ka tas neapdraud fiskālo stabilitāti vidējā termiņā. Ja uz dalībvalsti attiecas korektīvā daļa, klauzula nozīmē, ka Padome pēc Komisijas ieteikuma var lemt par pārskatītas fiskālas trajektorijas pieņemšanu. Īsumā, vispārējā izņēmuma klauzula neaptur SIP procedūras, bet ļauj Komisijai un Padomei atkāpties no budžeta prasībām, kas parasti būtu piemērojamas. 2021. gada martā Komisija pieņēma paziņojumu "Apritējis gads kopš Covid-19 uzliesmojuma: fiskālās politikas reakcija", kas cita starpā ietver šādu paziņojumu: "lēmums par to, vai vispārējā izņēmuma klauzula būtu jādeaktivē vai jāturpina piemērot arī 2022. gadā, būtu jāpieņem vispārēja ekonomikas stāvokļa novērtējuma ietvaros, pamatojoties uz kvantitatīviem kritērijiem. Galvenais kvantitatīvais kritērijs būtu izlaides līmenis ES vai eurozonā salīdzinājumā ar pirmskrīzes līmeni. Tāpēc, balstoties uz pašreizējiem sākotnējiem rādītājiem, vispārējo izņēmuma klauzulu vajadzētu turpināt piemērot 2022. gadā un deaktivēt no 2024. gada."

B. Fiskālais pakts

Eiropadomes sanāksmē 2012. gada martā visas dalībvalstis, izņemot Apvienoto Karalisti un Čehiju, parakstīja starpvaldību LSKP, kura fiskālā daļa ir fiskālais pakts. Arī Horvātija neparakstīja šo Līgumu ne pirms, ne pēc iestāšanās Eiropas Savienībā 2013. gada 1. jūlijā. Fiskālais pakts paredz līdzsvarota budžeta normu – strukturālā deficīta zemākās robežvērtības 0,5 % IKP apmērā (ja publiskais parāds ir mazāks par 60 % no IKP, šo zemāko robežvērtību nosaka 1 % no IKP apmērā) – nostiprināšanu valstu tiesību aktos, vēlams konstitūcijas līmenī ("parāda bremses"). Gadījumos, kad dalībvalstis nav pienācīgi īstenojušas šo noteikumu, citas dalībvalstis pret tām var sākt tiesvedību Eiropas Savienības Tiesā. Papildu noteikumos cita starpā ietverta korekcijas

mehānisma automātiska sākšana un piespiedu noteikumu piemērošana valstīm, kurās notiek PDP. Turklāt finanšu palīdzība no Eiropas Stabilitātes mehānisma tiks sniegta tikai tām dalībvalstīm, kuras būs parakstījušas fiskālo paktu.

C. Turpmākas reformas ekonomikas pārvaldības stiprināšanai eurozonā

Papildus pārskatītajiem SIP noteikumiem un starpvaldību LSKP Savienības ekonomikas pārvaldības un fiskālās politikas sistēmas 2011.–2013. gada reformās tika ietvertas divas regulas (tā dēvētais divu tiesību aktu kopums), ar kurām vēl vairāk tiek stiprināta ekonomikas pārvaldība eurozonā:

- 2013. gada 21. maija Regula (ES) Nr. 473/2013 par kopīgiem noteikumiem budžeta plānu projektu uzraudzībai un novērtēšanai un pārmērīga budžeta deficīta novēršanai eurozonas dalībvalstīs, kā arī
- 2013. gada 21. maija Regula (ES) Nr. 472/2013 par to eurozonas dalībvalstu ekonomiskās un budžeta uzraudzības pastiprināšanu, kurās ir vai kurām draud nopietnas finanšu stabilitātes grūtības.

Pirmās regulas galvenie elementi nodrošina kopējus budžeta laika grafikus visām eurozonas dalībvalstīm, kā arī noteikumus par to, kā Komisijai uzraudzīt un novērtēt dalībvalstu budžeta plānus. Nopietnas SIP noteikumu nepildīšanas gadījumos Komisija var pieprasīt plānu pārskatīšanu. Turklāt šajā regulā ir paredzēts, ka eurozonas dalībvalstīm, kurām tiek piemērota PDP, ir jāiesniedz ekonomiskās partnerības programma, kurā detalizēti izklāstīti politikas pasākumi un strukturālas reformas, kas vajadzīgas, lai nodrošinātu efektīvu un ilgstošu pārmērīgā deficīta novēršanu. Padome pēc Komisijas priekšlikuma pieņem atzinumus par ekonomiskās partnerības programmu.

Otra regula attiecas uz dalībvalstīm, kuras saskaras ar nopietnām finanšu stabilitātes grūtībām vai kurām draud šādas grūtības. Tajā ir paredzēti noteikumi par pastiprinātu uzraudzību, finansiālu palīdzību un pēcprogrammas uzraudzību (ja vien nav atmaksāti vismaz 75 % no finansiālās palīdzības).

D. Galveno tiesību aktu pārskatīšana

Saskaņā ar sešu tiesību aktu kopumu un divu tiesību aktu kopumu Komisija 2020. gada februārī publicēja paziņojumu "Ekonomikas pārvaldības pārskatīšana". Šī paziņojuma mērķis bija sākt publiskas debates par to, cik lielā mērā dažādie uzraudzības elementi, kas ieviesti vai grozīti, 2011. un 2013. gadā veicot reformas, ir bijuši efektīvi, lai sasniegtu to galvenos mērķus.

Komisija 2021. gada 19. oktobrī nāca klajā ar paziņojumu, kurā tika atsāktas publiskās debates par ES ekonomikas pārvaldības satvara pārskatīšanu, ņemot vērā apstākļu izmaiņas pēc Covid-19 krīzes. Komisija sabiedriskās apspriešanas rezultātus publicēja 2022. gada martā.

Komisija 2022. gada 9. novembra paziņojumā beidzot izklāstīja savas ievirzes ES ekonomikas pārvaldības sistēmas reformai, pievēršoties galvenajiem ekonomikas un politikas jautājumiem, kas veidos ES ekonomikas politikas koordināciju un uzraudzību nākamajai desmitgadei. Komisija ir ierosinājusi pāriet uz tādu uz risku balstītu ES uzraudzības sistēmu, kas diferencē valstis, ņemot vērā valsts parāda problēmas, t. i., parāda atmaksājamības riskus. Komisijas ierosinātās sistēmas stūrakmens ir valsts vidēja termiņa fiskālie un strukturālie plāni. Ar tiem fiskālie, reformu un investīciju mērķi, tostarp vajadzības gadījumā makroekonomikas nelīdzsvarotības novēršanas mērķi,

tiktu integrēti vienotā holistiskā vidēja termiņa plānā, tādējādi panākot saskaņotu un racionalizētu procesu. Viens darbības rādītājs – neto primārie izdevumi, t. i., izdevumi, kas ir valdības kontrolē, – kalpotu par pamatu fiskālo korekciju noteikšanai un ikgadējās fiskālās uzraudzības veikšanai. Dalībvalstīm būtu jāiesniedz valsts vidēja termiņa fiskālie un strukturālie plāni, kas pielāgoti valsts apstākļiem. Šie plāni attiektos uz četru gadu periodu, kura laikā to publiskajās finansēs būtu jāievēro atbilstība mērķim pakāpeniski, bet nepārtraukti samazināt pārmērīgu valsts parādu, vai – attiecībā uz valstīm ar zemu parādu – jā saglabā piesardzīga fiskālā politika. Dalībvalsts varētu pieteikties uz elastīgāku pieeju, pagarinot valsts vidēja termiņa fiskālā un strukturālā plāna termiņu līdz ne vairāk kā septiņiem gadiem. Savukārt tai būtu jāapņemas veikt vairāk reformu un investīciju. Attiecībā uz pārvaldības struktūru šie plāni būtu jā saskaņo ar Komisiju un jāapstiprina Padomei, līdzīgi kā tas notiek ar valstu atveseļošanas un noturības plāniem Eiropas Atveseļošanas instrumenta satvarā.

Sākumā Komisija nāktu klajā ar katrai dalībvalstij izstrādātu fiskālo korekciju atsaucē plānu, kura pamatā būtu kopīgi saskaņota sistēma, kas aptver četru gadu periodu, pamatojoties uz tās parāda atmaksājamības analīzes metodiku.

Nošķīrums tiktu veikts atkarībā no valsts parāda līmeņa:

- attiecībā uz valstīm ar mērenu vai augstu valsts parāda līmeni Komisija ierosinātu daudzgadu korekcijas neto publisko izdevumu izteiksmē, aptverot četrus gadus;
- dalībvalstīm, kurām ir būtiska valsts parāda problēma, sava plāna darbības laikā būtu jāpabeidz budžeta korekcijas;
- dalībvalstīm, kurām ir mērena valsts parāda problēma, korekcija būtu jāpabeidz ne vēlāk kā trīs gadus pēc sava plāna darbības beigām.

Neparedzētas makroekonomiskās situācijas lejupslīdes gadījumā Komisija ir ierosinājusi ieviest katrai dalībvalstij specifisku vispārēju izņēmuma klauzulu. Ar to tiktu papildināta SIP vispārēja izņēmuma klauzula, kas tika aktivizēta pandēmijas uzliesmojuma laikā 2020. gada pavasarī un aktīvi piemērota līdz 2023. gada beigām. Šādas klauzulas aktivizēšana ļautu dalībvalstij, kas saskaras ar ārkārtīgiem apstākļiem, kurus tā nevar ietekmēt, atkāpties no apstiprinātā kursa.

Mēģinot uzlabot regulējuma noteikumu izpildi, Komisija ir arī ierosinājusi ieviest lielāku automatizāciju attiecībā uz to, kad sākt uz parādu balstītu pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru un pārskatīt piemērojamo sankciju režīmu.

Komisija 2023. gada 26. aprīlī nāca klajā ar tiesību aktu priekšlikumiem par ES ekonomikas pārvaldības reformu, kuru pamatā lielā mērā ir principi, kas izklāstīti Komisijas 2022. gada 9. novembra paziņojumā. Reformēto normu mērķis ir palielināt politisko atbildību, vienkāršot fiskālos noteikumus, veicināt ES prioritātēm atbilstošas investīcijas un veicināt efektīvu izpildi. Komisijas paredzētā jaunā pārvaldības struktūra tiecas saskaņot publisko finanšu stabilitāti ar ilgtspējīgu un iekļaujošu izaugsmi, jo īpaši ņemot vērā zaļo un digitālo pārkārtošanos.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Eiropas Parlaments ir viens no likumdevējiem attiecībā uz detalizētu noteikumu izstrādi daudzpusējas uzraudzības īstenošanai (LESD 121. panta 6. punkts), un ar to apspriežas par sekundārajiem tiesību aktiem, kuros tiek īstenota PDP (LESD 126. panta 14. punkts). Grozītajā SIP ir ietverts jauns instruments – dialogs ekonomikas jomā, kas pašreizējā fiskālās politikas sistēmā nodrošina Eiropas Parlamentam

ievērojamu nozīmi, proti, tajā ir noteikts, ka Eiropas Parlamenta kompetentā komiteja ir pilnvarota uzaicināt Padomes priekšsēdētāju, Komisijas priekšsēdētāju, Eiropadomes priekšsēdētāju, Eurogrupas priekšsēdētāju un – attiecīgā gadījumā – dalībvalsti uz diskusiju. Parlaments arī tiek regulāri informēts par regulu piemērošanu. Turklāt tagad ik pēc trim gadiem būs jāatjauno jaunajā regulā par budžeta plānu projektu pārraudzību un novērtēšanu un pārmērīga budžeta deficīta novēršanu eurozonas dalībvalstīs paredzētās Komisijas pilnvaras noteikt papildu ziņošanas prasības, un Parlamentam un Padomei būs pilnvaras tās atsaukt.

Samuel De Lemos Peixoto / GIACOMO LOI
10/2023

2.6.7. MAKROEKONOMIKAS UZRAUDZĪBA

Pēdējos desmit gados ES ir piedzīvojusi būtisku makroekonomikas nelīdzsvarotību (ko vēl vairāk saasināja 2008. gadā sākušās finanšu krīzes negatīvā ietekme) un atšķirību būtisku palielināšanos konkurētspējas jomā (kas kavēja kopējās monetārās politikas pasākumu efektīvu īstenošanu). 2011. gadā ES ieviesa makroekonomikas nelīdzsvarotības novēršanas procedūru (MNNP), kas ir uzraudzības un izpildes nodrošināšanas procedūra ar mērķi atvieglot agrīno šādas makroekonomikas nelīdzsvarotības identificēšanu un korekciju dalībvalstīs, īpašu uzmanību pievēršot nelīdzsvarotībai, kurai var būt plašāka ietekme uz citām dalībvalstīm.

JURIDISKAIS PAMATS

- Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. pants;
- Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 119., 121. un 136. pants.

MĒRĶI

MNNP ir uzraudzības un izpildes nodrošināšanas mehānisms ar mērķi novērst un koriģēt makroekonomikas nelīdzsvarotību Eiropas Savienībā. Minētā uzraudzība ir viens no Eiropas ekonomikas politikas koordinēšanas pusgada pasākumiem (2.6.4.).

Uzraudzība sastāv no šādām daļām.

1. Brīdināšanas mehānisma ziņojums, ko sagatavo Komisija un kas pamatojas uz rādītāju un [robežvērtību](#) apkopojumu. Apkopojuma rādītāji raksturo ārējo nelīdzsvarotību (tekošie konti, neto starptautisko investīciju pozīcija, reālais efektīvais valūtas kurss, izmaiņas eksporta tirgus daļā, darbaspēka vienības izmaksas) un iekšējo nelīdzsvarotību (mājokļu cenas, privātā sektora kredītplūsma, privātā sektora parāds, valsts parāds, bezdarba līmenis un izmaiņas finanšu sektora saistībās, kā arī citi rādītāji saistībā ar nodarbinātību un bezdarbu). Katram rādītājam ir robežvērtība, kuru sasniedzot, tiek dots signāls par iespējamu konkrētu problēmu; dažas robežvērtības atšķiras eurozonas dalībvalstīm un valstīm, kas tajā neietilpst. Ja kāda dalībvalsts pārsniedz vairākas robežvērtības, Komisija veic padziļinātu izvērtēšanu, proti, plašāku ekonomisko analīzi, lai noteiktu, vai konkrētajā gadījumā var rasties makroekonomikas nelīdzsvarotība, vai arī tā jau pastāv un vai nelīdzsvarotība ir novērsta.
2. Preventīvi ieteikumi. Ja padziļinātajā izvērtēšanā Komisija konstatē makroekonomikas nelīdzsvarotību, tai jāinformē Parlaments, Padome un Eurogrupa. Padome pēc Komisijas ieteikuma var nosūtīt attiecīgajai dalībvalstij nepieciešamos ieteikumus saskaņā ar procedūru, kas izklāstīta LESD 121. panta 2. punktā. Preventīvie MNNP ieteikumi ir daļa no konkrētai valstij adresētajiem ieteikumiem, kurus Padome Eiropas pusgada ietvaros katra gada jūlija mēnesī adresē katrai dalībvalstij.
3. Korektīvi ieteikumi pārmērīgas nelīdzsvarotības novēršanas procedūrā (PNNP). Ja padziļinātajā izvērtēšanā Komisija konstatē, ka attiecīgajā dalībvalstī pastāv pārmērīga nelīdzsvarotība, tai jāinformē Parlaments, Padome, Eurogrupa, attiecīgās Eiropas uzraudzības iestādes un Eiropas Sistēmisko risku padome

(ESRP). Padome pēc Komisijas ieteikuma saskaņā ar LESD 121. panta 4. punktu var pieņemt ieteikumu, kurā konstatē, ka pastāv pārmērīga nelīdzsvarotība, un iesaka attiecīgajai dalībvalstij veikt korektīvus pasākumus. Padomes ieteikumā jāizklāsta nelīdzsvarotības raksturs un iespējamās sekas un jāprecizē izpildāmie politikas ieteikumi un termiņš, kādā attiecīgajai dalībvalstij jāiesniedz korektīvo pasākumu plāns.

4. Korektīvo pasākumu plāni. Dalībvalstij, attiecībā uz kuru ir uzsākta PNNP, Padomes ieteikumā noteiktajā termiņā jāiesniedz korektīvo pasākumu plāns. Padomei, pamatojoties uz Komisijas ziņojumu, jāizvērtē korektīvo pasākumu plāns divu mēnešu laikā pēc tā iesniegšanas.
5. Korektīvo pasākumu novērtējums. Padomei, pamatojoties uz Komisijas ziņojumu, jāizvērtē, vai attiecīgā dalībvalsts ir veikusi ieteiktos korektīvos pasākumus. Ja Padome uzskata, ka dalībvalsts šādus pasākumus nav veikusi, tai pēc Komisijas ieteikuma jāpieņem lēmums (pamatojoties uz apgrieztu kvalificētu balsu vairākumu), ar kuru konstatē neizpildi, un ieteikums, ar kuru nosaka jaunus termiņus korektīvo pasākumu veikšanai.
6. Iespējamās finansiālās sankcijas. Eurozonas dalībvalstīm, kas neņem vērā saistībā ar PNNP adresētos ieteikumus, var tikt piemērotas pakāpeniskas sankcijas, sākot no depozīta, par kuru maksā procentus, līdz ikgadējam naudas sodam. Minētajam ar procentiem apliktajam depozītam vai naudassodam būtu jāsasniedz 0,1 % no attiecīgās dalībvalsts IKP.

Komisijas 2023. gada 26. aprīlī publicētais [priekšlikums](#) aizstāt [Regulu \(EK\) Nr. 1466/97](#) par budžeta stāvokļa uzraudzības un ekonomikas politikas uzraudzības un koordinācijas stiprināšanu mijiedarbojas ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. novembra [Regulu \(ES\) Nr. 1176/2011](#) par to, kā novērst un koriģēt makroekonomisko nelīdzsvarotību, tādā ziņā, ka Padome var pieņemt ieteikumu, ar ko konstatē pārmērīgu nelīdzsvarotību gadījumā, ja dalībvalsts neveic reformu un nepilda investīciju saistības, kas iekļautas tās vidēja termiņa fiskālajā un strukturālajā plānā, lai īstenotu konkrētai valstij adresētos ieteikumus, kuri attiecas uz MNNP. Turklāt, ja dalībvalstij piemēro pārmērīgas nelīdzsvarotības novēršanas procedūru, tai saskaņā ar ierosināto regulu ir jāiesniedz pārskatīts vidēja termiņa fiskālais un strukturālais plāns, kas būs korektīvo pasākumu plāns saskaņā ar Regulu (ES) Nr. 1176/2011.

SASNIEGUMI

Kopš [MNNP](#) sākšanas 2012. gadā to dalībvalstu skaits:

- par kurām tiek uzskatīts, ka tajās pastāv nelīdzsvarotība, laikposmā no 2012. līdz 2015. gadam pieauga no 12 līdz 16, bet 2018. gadā samazinājās līdz 11, 2019. gadā – 10, 2020. un 2021. gadā – 9 un 2022. gadā – 7, bet 2023. gadā pieauga līdz 9;
- par kurām tiek uzskatīts, ka tajās pastāv pārmērīga nelīdzsvarotība, laikposmā no 2012. līdz 2017. gadam pieauga no 0 līdz 6, bet 2018. gadā samazinājās līdz 3 un saglabājās nemainīgs no 2019. līdz 2022. gadam, pirms tas 2023. gadā samazinājās līdz 2.

Komisija vēl nav ierosinājusi sākt pārmērīgas nelīdzsvarotības novēršanas procedūru, neraugoties uz to, ka Padome un Eiropas Centrālā banka aicināja šo procedūru izmantot pilnā apjomā, vajadzības gadījumā piemērojot korektīvo daļu.

Visām valstīm, kurās pastāv nelīdzsvarotība, piemēro [īpašu uzraudzību](#), kas ir stingrāka attiecībā uz tām valstīm, kurās ir pārmērīga nelīdzsvarotība, un paredz dialogu ar valsts iestādēm, ekspertu apmeklējumus un regulārus progresu ziņojumus. Tam vajadzētu arī palīdzēt uzraudzīt konkrētai valstij adresēto ieteikumu īstenošanu attiecīgajās dalībvalstīs.

Ja uzskata, ka kādai dalībvalstij draud makroekonomikas nelīdzsvarotība, tad dažus vai visus konkrētajai valstij adresētos ieteikumus, ko Padome pieņēmusi Eiropas pusgada procedūrā, var pastiprināt ar MNNP. Gadu gaitā šo ieteikumu skaits ir palielinājies, bet to izpildes līmenis nav pieaudzis.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Stājoties spēkā Lisabonas līgumam, Parlaments ieguva tiesības kopā ar Padomi pieņemt noteikumus par daudzpusējo uzraudzību (LESD 121. panta 6. punkts).

Tiesību aktos par makroekonomikas uzraudzību ir paredzēts dialogs par ekonomikas jautājumiem. Lai uzlabotu [dialogu starp Savienības iestādēm](#), it īpaši starp Parlamentu, Padomi un Komisiju, un lai nodrošinātu labāku pārredzamību un pārskatamību, Parlamenta kompetentā komiteja var uzaicināt Padomes priekšsēdētāju, Komisiju, Eiropadomes un/vai Eurogrupas priekšsēdētāju apspriest viņu lēmumus vai izklāstīt komitejai, kādas ir veicamās darbības Eiropas pusgada ietvaros. Šajā dialogā Parlaments var arī piedāvāt iespēju piedalīties [viedokļu apmaiņā ar dalībvalsti](#), kurai Padome sagatavojusi ieteikumus saistībā ar PNNP.

Vēlā rudenī Parlaments pauž viedokli par notiekošo Eiropas pusgada ciklu (tostarp par Padomes pieņemtajiem konkrētām valstīm adresētajiem ieteikumiem), ņemot vērā arī to, kas nolemts kopīgā sanāksmē ar dalībvalstu parlamentu kompetento komiteju pārstāvjiem.

MNNP ietvaros Komisija sadarbojas ar Parlamentu un Padomi, nosakot makroekonomiskos rādītājus, kas jāiekļauj rādītāju kopsavilkumā, kuru izmanto dalībvalstu iespējamās makroekonomikas nelīdzsvarotības uzraudzībā. Komisija 2020. gada februārī sāka ES ekonomikas pārvaldības sistēmas [pārskatīšanu](#), tostarp izvērtēšanu par MNNP noteikumu efektivitāti un progresu, kas panākts virzībā uz ciešāku ekonomikas politikas koordināciju un dalībvalstu ekonomiskās darbības rezultātu nepārtrauktu konvergenci.

Parlaments veicina dalībvalstu parlamentu iesaistīšanos, rīkojot ikgadējas sanāksmes ar dalībvalstu parlamentu attiecīgo komiteju locekļiem. Turklāt atbilstoši katras dalībvalsts tiesiskajai un politiskajai sistēmai dalībvalstu parlamentiem vajadzētu būt pienācīgi iesaistītiem Eiropas pusgada norisē un stabilitātes programmu, konverģences programmu un valstu reformu programmu sagatavošanā, lai palielinātu pieņemto lēmumu pārredzamību, līdzdalību tajos un atbildību par tiem.

Samuel De Lemos Peixoto / MAJA SABOL
10/2023

2.6.8. FINANSIĀLĀ PALĪDZĪBA ES DALĪBVALSTĪM

Eiropas finansiālās palīdzības mehānismu mērķis ir saglabāt ES un eurozonas finanšu stabilitāti, jo finansiālās grūtības vienā dalībvalstī var būtiski ietekmēt citu dalībvalstu makrofinansiālo stabilitāti. Finansiālā palīdzība ir saistīta ar makroekonomiskajiem nosacījumiem (tas drīzāk ir aizdevums, nevis fiskāls piešķirums), lai nodrošinātu, ka šādu palīdzību saņēmušās dalībvalstis veic nepieciešamās fiskālās, ekonomiskās, strukturālās un uzraudzības reformas. Par reformām vienojas un tās izklāsta īpašos dokumentos (saprāšanās memorandos), ko publicē [Komisijas](#) un vajadzības gadījumā [Eiropas Stabilizācijas mehānisma](#) tīmekļa vietnē. Saistībā ar reaģēšanu uz Covid-19 krīzi ES ierosināja vairākus papildu finanšu instrumentus, ar ko palīdzēt dalībvalstīm atgūties no krīzes un panākt, ka valstu tautsaimniecības kļūst noturīgākas pret satricinājumiem.

PRIMĀRO TIESĪBU AKTU REGULĒJUMS

- Līguma par Eiropas Savienību (LES) 3. pants;
- Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 2.–5. pants, 119.–144. pants un 282.–284. pants;
- LESD 4., 12., 13. un 14. protokols.

MĒRĶI

Mehānismi, ar ko dalībvalstīm sniedz finansiālo palīdzību, ir izstrādāti, lai saglabātu Eiropas Savienības un eurozonas finanšu stabilitāti. Šie mehānismi ir Ekonomikas un monetārās savienības pamatelementi, kas stiprina ekonomikas un pārvaldības satvaru ([2.6.4.](#)).

SASNIEGUMI

A. ES dalībvalstis 2010. gada maijā izveidoja pagaidu stabilizācijas mehānismu, ar ko saglabāt savu finanšu stabilitāti valstu parādu krīzes apstākļos. Tas ietver divas turpmāk izklāstītās aizdevumu programmas.

1. Eiropas Finanšu stabilizācijas mehānisms ([EFSM](#))

Saskaņā ar [EFSM](#) Komisija finanšu tirgos Savienības vārdā var aizņemt līdz pat 60 miljardiem EUR, sniedzot tiešu ES budžeta garantiju. Ar EFSM var sniegt palīdzību visām ES dalībvalstīm.

Šo mehānismu aktivizēja, lai sniegtu atbalstu Īrijai, Portugālei un Grieķijai (kā pagaidu finansējumu).

Kopš Eiropas Stabilizācijas mehānisma (ESM) izveides EFSM ir saglabāts, lai jo īpaši risinātu ārkārtas situācijas, kad šis mehānisms ir vajadzīgs praktisku, procesuālu vai finanšu iemeslu dēļ, un to parasti izmanto pirms ESM finansiālās palīdzības vai papildus tai.

2. Eiropas Finanšu stabilitātes instruments ([EFSI](#))

EFSI, ko eurozonas dalībvalstis izveidoja kā pagaidu mehānismu, kopējā faktiskā aizdevumspēja ir 440 miljardi EUR. Aizdevumus finansē ar EFSI obligācijām un citiem kapitāla tirgos pieejamiem aizdevumu instrumentiem, un aizdevumu garantijas nodrošina iesaistītie dalībnieki (eurozonas dalībvalstis).

Šo instrumentu piemēroja Īrijai, Portugālei un Grieķijai. Kopš ESM izveides finansiālo palīdzību vairs nesniedz ar EFSI.

B. 2012. gada oktobrī kā pastāvīgs atbalsta mehānisms tika radīts Eiropas stabilitātes mehānisms ([ESM](#)), ko izveidoja ar [starpvaldību līgumu](#) (t. i., ārpus ES tiesiskā regulējuma).

ESM pašlaik ir vienīgais un pastāvīgais instruments, ar ko sniedz [finansiālu palīdzību](#) eurozonas dalībvalstīm. Tā faktiskā aizdevumspēja ir 500 miljardi EUR. Aizdevumus finansē no ESM aizņēmumiem finanšu tirgos, un aizdevumu garantijas nodrošina iesaistītie dalībnieki (eurozonas dalībvalstis).

Ar ESM sniedza finansiālu palīdzību [Spānijai, Kiprai un Grieķijai](#). Saistībā ar palīdzības sniegšanu eurozonas dalībvalstīm Komisija un ESM ir ieviesuši sīki izstrādātas procedūras, kas nosaka to [darba attiecības](#).

ESM piedāvā finansiālu palīdzību, izmantojot dažādus [aizdevuma instrumentus](#). Saistībā ar ES reaģēšanu uz Covid-19 krīzi eurozonas dalībvalstis vienojās par jaunu pagaidu instrumentu – [pandēmijas krīzes atbalsta](#) instrumentu.

2020. gada novembrī eurozonas dalībvalstis vienojās par ESM līguma reformu, lai stiprinātu tā instrumentu kopumu un mandātu. Galvenās izmaiņas ietver kopīga atbalsta mehānisma izveidi, kas paredzēts vienotajam neregulējuma fondam (VNF) un darbojas kā banku neregulējuma drošības tīkls, stiprinātu lomu finansiālās palīdzības programmu definēšanā un uzraudzībā, kā arī paredzēti papildu instrumenti parāda atmaksājamības veicināšanai. Grozīto līgumu pagaidām nav ratificējusi Itālija, un tāpēc tas vēl nav stājies spēkā.

C. Komisija [2017. gada 6. decembrī](#) ierosināja ESM pārveidot par Eiropas Monetāro fondu ([EMF](#)).

Šī jaunā iestāde būtu balstīta ES tiesiskajā regulējumā, un vienlaikus tā pamatā tiktu saglabātas ESM finansiālās un institucionālās struktūras. Turklāt banku savienības ietvaros EMF darbotos kā vienotā neregulējuma fonda (VNF) vispārēja atbalsta struktūra. Eiropas Parlaments 2019. gada martā pieņēma [rezolūciju](#) par šo priekšlikumu. 2013. gada maijā stājās spēkā divu tiesību aktu kopums, kas sastāv no divām ES regulām ([\(ES\) Nr. 472/2013](#) un [\(ES\) Nr. 473/2013](#)), kuras ir piemērojamas euro valūtas dalībvalstīm. Tas ir viens no stūrakmeņiem stingrāka ekonomikas un pārvaldības satvara veidošanai EMS.

Jo īpaši ar Regulu (ES) Nr. 472/2013 stiprina monitoringa un uzraudzības procedūras dalībvalstīs, kurām ir vai kurām var rasties smagas finanšu stabilitātes vai publisko finanšu ilgtspējas grūtības.

Saskaņā ar minēto regulu Komisija var nolemt kādai dalībvalstij piemērot stingrāku uzraudzību, ja attiecīgās valsts finanšu stabilitātes grūtības var ietekmēt pārējo eurozonu. Dalībvalstij, kura pieprasa finansiālo palīdzību, ir jā sagatavo makroekonomikas korekciju programmas projekts, vienojoties ar Komisiju (kas rīkojas sadarbībā ar ECB un attiecīgā gadījumā ar SVF).

Tādējādi finansiālās palīdzības sniegšana ir saistīta ar makroekonomiskajiem nosacījumiem – pasākumu kopumu, kuru mērķis ir pievērsties nestabilitātes cēloņiem. Līdz ar to tiek nodrošināts, ka dalībvalstis, kuras saņem šādu palīdzību, īsteno nepieciešamās fiskālās, ekonomiskās, strukturālās un uzraudzības reformas.

Finansiālo palīdzību izsniedz pa daļām, un līdz ar to šādu izsniegšanu var apturēt, ja saņēmēja dalībvalsts neievēro korekciju programmā noteiktās saistības.

D. [Maksājumu bilances mehānisms](#)

Kopš 2002. gada februāra [maksājumu bilances \(MB\)](#) atbalsta mehānisms ir pieejams dalībvalstīm, kuras nav eurozonas dalībnieces un kurās pastāv – vai ir liela ticamība, ka varētu rasties – ārējās finansēšanas problēmas.

Aizdevumus parasti piešķir kā vidēja termiņa finansiālo palīdzību, lielākoties sadarbojoties ar SVF. Finansiālo palīdzību sniedz ar nosacījumu, ka tiek īstenotas rīcībpolitikas to ekonomisko problēmu risināšanai, kuru dēļ palīdzība ir nepieciešama. Maksājumu bilances finansiālā palīdzība ir piešķirta [Ungārijai](#), [Rumānijai](#) un [Latvijai](#).

E. ES reaģēšana uz Covid-19

Saistībā ar Covid-19 krīzi ES ir nākusi klajā ar [visaptverošiem reaģēšanas](#) pasākumiem, kas ietver vairākus finanšu instrumentus nolūkā atbalstīt dalībvalstu centienus cīņā ar krīzi un tās sekām. Tie ietver Eiropas pagaidu atbalsta instrumentu bezdarba riska mazināšanai ārkārtas situācijā ([SURE](#)) un *NextGenerationEU* ([NGEU](#)), un šim nolūkam jo īpaši izmanto Atveseļošanas un noturības mehānismu ([ANM](#)).

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Pieņemot divu tiesību aktu kopumu, Parlaments ir veicinājis ES tiesiskā regulējuma izveidi labākai ekonomikas pārvaldībai eurozonā gan saistībā ar budžeta uzraudzību, gan lēmumpieņemšanas un uzraudzības procedūru dalībvalstīm, kuras īsteno makroekonomikas korekciju programmu.

Turklāt minētais divu tiesību aktu kopums sniedz Parlamentam lielākas kontroles iespējas, jo kompetentā komiteja var aicināt attiecīgās iestādes (Komisiju, Padomi, Eurogrupu, ECB un SVF) iesaistīties ekonomikas jautājumu dialogā ar Parlamentu. Parlamenta kompetentā komiteja ir tiesīga saņemt informāciju dažādos procesa posmos, jo īpaši laikā, kad tiek sagatavota makroekonomikas korekciju programma, kā arī par tās īstenošanas gaitu.

Savā rezolūcijā par Komisijas priekšlikumu pārveidot ESM par EMF, Parlaments ierosināja izveidot protokolu pagaidu sadarbības memorandam (SM) starp ESM un Parlamentu. SM mērķis būtu uzlabot iestāžu dialogu starp ESM un Parlamentu un palielināt ESM pārredzamību un pārskatatbildību.

Turklāt Parlamentam ir pilnvaras [kontrolēt](#) ANM, un šim nolūkam jo īpaši izmanto regulārus atveseļošanas un noturības dialogus ar Komisiju, kā arī sadarbojas ar ANM *ad hoc* darba grupu.

[MAJA SABOL / GIACOMO LOI](#)
10/2023

2.6.9. VISPĀRĒJĀ NODOKĻU POLITIKA

Nodokļu sistēma ir dalībvalstu prerogatīva, un ES šajā jautājumā ir tikai ierobežota kompetence. Tā kā ES nodokļu politika ir vērsta uz vienotā tirgus netraucētas darbības nodrošināšanu, saskaņota netiešo nodokļu uzlikšana notika pirms tiešo nodokļu uzlikšanas. Cīņa pret kaitējošu izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un nodokļu apiešanu ir turpinājums tam. Ar nodokļiem saistīti ES tiesību akti dalībvalstīm jāpieņem vienprātīgi. Nodokļu jautājumos ar Eiropas Parlamentu ir jāapspiežas, savukārt budžeta jautājumos tas pat ir viens no likumdevējiem.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību ([LESD](#)) noteikumiem par nodokļiem veltītā nodaļa (110.–113. pants), kas attiecas uz tiesību aktu saskaņošanu saistībā ar apgrozījuma nodokļiem, akcīzes nodokļiem un citiem netiešo nodokļu veidiem; nodaļa par tiesību aktu tuvināšanu (LESD 114.–118. pants), kas attiecas uz nodokļiem, kuri netieši ietekmē iekšējā tirgus izveidi, un fiskālajiem noteikumiem, uz kuriem neattiecas parastā likumdošanas procedūra; citi ar nodokļu politiku saistīti noteikumi, kas attiecas uz personu brīvu pārvietošanos un pakalpojumu un preču brīvu apriti (LESD 45.–66. pants), vidi (LESD 191.–192. pants) un konkurenci (LESD 107.–109. pants).

Nodokļu jautājumos var piemērot ciešākas sadarbības noteikumus (LESD 326.–334. pants). Tiesību aktu pieņemšanu ES nodokļu noteikumu jomā galvenokārt raksturo tas, ka Padome pieņem lēmumu ar vienprātīgu balsojumu, pamatojoties uz Komisijas priekšlikumu un apspriežoties ar Parlamentu. Nodokļu jomā pieņemtie noteikumi ietver direktīvas, ar kurām tiek tuvināti dalībvalstu noteikumi, un Padomes lēmumus. Komisija, būdama stingri pārliecināta, ka, saglabājot vienprātības principu visu ar nodokļu politiku saistīto lēmumu pieņemšanā, ir grūti panākt Eiropai vajadzīgo nodokļu saskaņošanas līmeni, iesniedza priekšlikumus pārejai uz [kvalificētā vairākuma balsošanu](#) attiecībā uz atsevišķām nodokļu politikas jomām, tomēr dalībvalstis tos noraidīja.

Tiešie nodokļi ir nodokļi, ar kuriem apliek personu vai uzņēmumu ienākumus, īpašumu un kapitālu. ES noteikumi neattiecas uz iedzīvotāju ienākuma nodokli (ES darbība šajā jomā ir balstīta uz Tiesas judikatūru). ES darbība saistībā ar uzņēmumu ienākuma nodokli ir vairāk izteikta, lai gan tā koncentrējas tikai uz pasākumiem, kas saistīti ar vienotā tirgus principiem. Netiešos nodokļus veido nodokļi, ar kuriem netiek aplikti ienākumi vai īpašums. Tie ir pievienotās vērtības nodoklis (PVN), akcīzes nodokļi, ievadmitas nodokļi, kā arī enerģētikas un citi ar vidi saistīti nodokļi. Tā kā ES nodokļu noteikumu izstrāde ir vērsta uz vienotā tirgus netraucētas darbības nodrošināšanu, netiešie nodokļi ir saskaņoti agrīnākā posmā un dziļākā līmenī nekā tiešie nodokļi.

MĒRĶI

ES nodokļu politikas stratēģija ir izklāstīta Komisijas paziņojumā [Tax policy in the European Union – Priorities for the years ahead](#) (“Nodokļu politika Eiropas Savienībā – turpmāko gadu prioritātes”) un nedaudz jaunākajā publikācijā [Taxation – promoting the internal market and economic growth: towards simple, fair and efficient taxation in the European Union](#) (“Nodokļu sistēma – iekšējā tirgus un ekonomiskās izaugsmes

sekmēšana: virzība uz vienkāršu, taisnīgu un efektīvu nodokļu sistēmu Eiropas Savienībā”). Pilnvaras ieviest, atcelt vai koriģēt nodokļus paliek dalībvalstu ziņā. Katra dalībvalsts var brīvi izvēlēties nodokļu sistēmu, kuru tā uzskata par vispiemērotāko, ar nosacījumu, ka ir ievēroti ES noteikumi. Šajā pamatsistēmā ES nodokļu politikas galvenās prioritātes ir nodokļu šķēršļu novēršana pārrobežu saimnieciskajai darbībai, cīņa pret kaitējošu nodokļu konkurenci un izvairīšanos no nodokļu maksāšanas, kā arī lielākas sadarbības veicināšana starp nodokļu administrācijām kontroles un krāpšanas apkarošanas jomā. Pastiprināta nodokļu politikas koordinēšana nodrošinātu to, ka dalībvalstu nodokļu politika atbalstītu plašākus ES politikas mērķus, kā tie izklāstīti [Vienotā tirgus aktā](#). Turklāt nodokļu politika ir viena no galvenajām politikas jomām, kas tiek uzraudzīta [Eiropas pusgada – ekonomikas politikas koordinēšanas](#) ikgadējā cikla – ietvaros. Vairāki konkrētām valstīm adresēti ieteikumi regulāri skar cīņu pret agresīvu nodokļu plānošanu, izvairīšanos no nodokļu maksāšanas vai nodokļu apiešanu.

INICIATĪVAS UN PANĀKUMI

[Komisijas gada ziņojumā par nodokļiem](#) ir izklāstīts pašreizējais stāvoklis nodokļu jomā ES. Ziņojuma mērķis ir skaidri un pieejamā veidā aprakstīt jaunākās veiktās reformas un galvenos rādītājus, ko Komisija izmanto, lai novērtētu progresu nodokļu politikas jomā ES dalībvalstīs un ES līmenī. Tajā ir izklāstītas arī tādas ES iniciatīvas kā “Uzņēmējdarbība Eiropā: ienākumu nodokļu sistēma (“*BEFIT*”)” un Direktīva par ātrāku un drošāku atvieglojumu piemērošanu pārmērīgiem ieturējuma nodokļiem (*FASTER*).

Cīņa pret nodokļu apiešanu, izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un krāpšanu nodokļu jomā gan ES, gan pasaules līmenī joprojām ir svarīgs jautājums ES iestāžu darba kārtībā. Tiek arī turpināts darbs pie tā, lai uzņēmumu ienākuma nodokli Eiropas Savienībā padarītu taisnīgāku un labāk pielāgotu modernai digitālajai ekonomikai iekšējā tirgū. Galvenās iniciatīvas ir šādas:

- Nodokļu apiešanas novēršanas direktīva (pieņemta 2016. gadā un grozīta 2017. gadā) paredz noteikumus tādas nodokļu apiešanas prakses novēršanai, kas tieši ietekmē iekšējā tirgus darbību un risina hibrīdneatbilstības ar trešām valstīm;
- Direktīva par administratīvo sadarbību (*DAC*), kas tika ieviesta 2011. gadā, lai uzlabotu nodokļu informācijas apmaiņu, pēdējos gados ir vairākkārt grozīta, pēdējo reizi 2021. gada 22. martā ar *DAC 7*, kas vēl ir jāīsteno (sk. turpmāk). Pirms tam jaunākās izmaiņas tika veiktas ar *DAC 6*, ko pieņēma 2018. gada 25. maijā. Šajā direktīvā ir iekļauta prasība starpniekiem, piemēram, konsultantiem, juristiem vai finanšu iestādēm, ziņot par konkrētiem nodokļu režīmiem vietējām nodokļu iestādēm, kurām pēc tam būtu automātiski jāapmainās ar apkopoto informāciju visā ES;
- 2020. gada 15. jūlijā Komisija pieņēma nodokļu tiesību aktu kopumu taisnīgai un vienkāršai nodokļu sistēmai, kas sastāv no trim atsevišķām, bet savstarpēji papildinošām iniciatīvām: 1) rīcības plāna taisnīgai un vienkāršai nodokļu sistēmai atveseļošanas stratēģijas atbalstam, kas ir 25 iniciatīvu kopums, kuras Komisijai jāpieņem un jāīsteno līdz 2024. gadam, lai nodokļu sistēmu padarītu taisnīgāku, vienkāršāku un labāk pielāgotu modernajām tehnoloģijām; 2) pārskatītās Direktīvas par administratīvo sadarbību (*DAC7*), kuru Padome oficiāli pieņēma 2021. gada 22. martā un kuras mērķis ir nodrošināt, ka dalībvalstis automātiski apmainās ar informāciju par ieņēmumiem, ko pārdevēji guvuši digitālajās platformās, neatkarīgi no tā, vai platforma atrodas ES; priekšlikuma

turpmākai Direktīvas par administratīvo sadarbību pārskatīšanai (*DAC8*) nolūkā risināt informācijas apmaiņu par kryptoaktīviem un e-naudu, kurš vēl nav pabeigts; un 3) [paziņojuma](#) par labu nodokļu pārvaldību ES un ārpus tās;

- No 2018. gada 1. janvāra stājās spēkā jauni noteikumi, kas uzliek dalībvalstīm par pienākumu sniegt nodokļu iestādēm piekļuvi datiem, kas savākti saskaņā ar tiesību aktiem par cīņu pret nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju. Nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas direktīvu – [AML4](#) un [AML5](#) – mērķis ir novērst Eiropas finanšu sistēmas izmantošanu nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai un teroristu finansēšanai. Mērķis ir nodrošināt, ka valstu nodokļu iestādēm ir tieša piekļuve informācijai par uzņēmumu, trastu un citu tiesību subjektu faktiskajiem īpašniekiem, kā arī uzņēmumu klienta uzticamības pārbaudes datiem. Vēl viens mērķis ir dot iespēju nodokļu iestādēm ātri un efektīvi reaģēt uz izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un nodokļu apiešanu.
- Komisija 2023. gada septembrī pieņēma priekšlikumu “Uzņēmējdarbība Eiropā: ienākumu nodokļu sistēma (jeb *BEFIT*)”, kas kļūs par vienotu ES noteikumu kopumu par uzņēmumu ienākuma nodokli, balstoties uz sadalījumu un kopēju nodokļu bāzi. Tas samazinās atbilstības nodrošināšanas izmaksas uzņēmumiem, kas darbojas vairāk nekā vienā dalībvalstī, un atvieglos valsts nodokļu iestāžu iespējas noteikt, kuri nodokļi ir tiešām jāmaksā. Pēc tam, kad priekšlikumu būs pieņēmusi Padome, tam būtu jāstājas spēkā 2028. gada 1. jūlijā. 2023. gada septembrī Komisija publicēja arī divus citus priekšlikumus Padomes direktīvām: vienu par transfertcenu noteikšanu un otru par galvenā biroja nodokļu sistēmu maziem un vidējiem uzņēmumiem. Pēc tam, kad šos abus priekšlikumus būs pieņēmusi Padome, tiem būtu jāstājas spēkā 2026. gada 1. janvārī.

Tiesību akta priekšlikums par nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, ko Komisija iesniedza [2021. gada jūlijā](#), ietver:

- jaunu [priekšlikumu](#) par to, lai nepieļautu finanšu sistēmas izmantošanu nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai un teroristu finansēšanai;
- [priekšlikumu](#) izveidot lestādi nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas un terorisma finansēšanas novēršanai;
- [priekšlikumu](#) par līdzekļu un konkrētu kryptoaktīvu pārvedumiem pievienoto informāciju. Eiropas Parlaments un Padome priekšlikumu [pieņēma](#) 2023. gada 31. maijā.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Eiropas Parlaments kopumā ir atbalstījis Komisijas programmas nodokļu jomā, un pašreizējā un iepriekšējā sasaukuma politikas prioritāte bija cīņa pret krāpšanu nodokļu jomā, izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju. Vairāku *ad hoc* komiteju darbs ir palīdzējis Parlamentam sagatavot ieteikumus šajā jomā.

Pirmā no tām – Komiteja nodokļu nolēmumu un rakstura vai ietekmes ziņā līdzīgu pasākumu jautājumos ([TAXE](#)) – vērsa uzmanību uz uzkrītošo paradoksu, proti, to, ka brīva konkurence nodokļu jautājumos un dalībvalstu sadarbības trūkums ir radījis saiknes neesamību starp vietām, kur tiek radīta vērtība, un vietām, kur peļņa tiek aplikta ar nodokli, kā rezultātā notiek uzņēmumu ienākuma nodokļa bāzes samazināšanās

un ieņēmumu zaudējumi dažādās valstīs, no kurām dažās jau ir ieviesti taupības pasākumi.

Tā kā "[Panamas dokumentu](#)" un [Lux Leaks](#) atklātā informācija liecināja, ka ir vajadzīga lielāka sadarbība un pārredzamība pasaules mērogā, TAXE komitejas darba rezultāti bija pamats [TAXE 2](#) komitejas darbam. Parlaments komitejas galīgo ziņojumu pieņēma kā [2016. gada 6. jūlija rezolūciju](#), kurā tas aicināja piemērot sankcijas pret nodokļu jurisdikcijām, kuras nesadarbojas un kuras ir iekļautas nodokļu oāžu melnajā sarakstā, ko piemēro arī uzņēmumiem, bankām, grāmatvedības uzņēmumiem un juridiskajiem birojiem, paredzot iespēju atsaukt viņu uzņēmējdarbības licences. Tas uzsvēra negatīvās sekas, kādas rada patentiem labvēlīgs nodokļu režīms, ko daudznacionālie uzņēmumi vairumā gadījumu izmanto nodokļu apiešanas nolūkiem.

Nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas, nodokļu apiešanas un izvairīšanās no nodokļu maksāšanas komiteja ([PANA](#)) savā darbā balstījās uz TAXE un TAXE 2 komitejas darbu, kā arī Parlamenta 2015. gada decembra rezolūciju par [uzņēmumu ienākuma nodokļa politikas pārredzamības, koordinācijas un konverģences veicināšanu](#), kurā bija noteiktas regulatīvās un uzraudzības problēmas saistībā ar nodokļu jautājumiem.

[TAX3](#) – Finanšu noziegumu, izvairīšanās no nodokļu maksāšanas un nodokļu apiešanas komitejas – mērķis bija turpināt TAXE, TAXE 2 un PANA komiteju darbu un izmeklēt jautājumus, kas saistīti ar nodokļu uzlikšana digitālajā ekonomikā, valsts pilsonības programmām un krāpšanu PVN jomā.

Tās galīgo ziņojumu Parlaments pieņēma [2019. gada 26. marta plenārsēdē](#). Tajā uzsvērts, ka ārkārtīgi vajadzīga pastāvīga noteikumu reforma, lai starptautiskās, ES un dalībvalstu nodokļu sistēmas būtu piemērotas jaunajiem 21. gadsimta ekonomikas, sociālajiem un tehnoloģiskajiem izaicinājumiem. Secināts arī tas, ka esošās nodokļu sistēmas un grāmatvedības metodes nav piemērotas šādām pārmaiņām vai nevar nodrošināt to, ka visi tirgus dalībnieki maksā taisnīgu nodokļu daļu. Deputāti atzinīgi vērtēja to, ka Komisija savā pilnvaru termiņa laikā ir ierosinājusi 26 tiesību aktu priekšlikumus, kuru mērķis ir novērst vairākas nepilnības, uzlabot cīņu pret finanšu noziegumiem un agresīvu nodokļu plānošanu, kā arī sekmēt nodokļu iekasēšanas efektivitāti un taisnīgumu nodokļu jomā. Viņi tomēr pauda dziļu nožēlu par to, ka Padomē nav pavisam izstrādātas uz priekšu svarīgas uzņēmumu ienākumu nodokļa reformas iniciatīvas, kuru pieņemšana nebija pabeigta, jo trūka patiesas politiskās gribas. Viņi aicināja steidzami pieņemt ES iniciatīvas, kuras vēl nebija pabeigtas, un stingri uzraudzīt to īstenošanu, lai nodrošinātu efektivitāti un pienācīgu izpildi un ietu kopsolī ar daudzām dažādajām darbībām saistībā ar krāpšanu nodokļu jomā, izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un agresīvu nodokļu plānošanu.

Ekonomikas un monetārās komitejas Nodokļu jautājumu apakškomiteja ([FISC](#)) tika izveidota 2020. gada septembrī, lai turpinātu cīņu pret izvairīšanos no nodokļu maksāšanas, ko Parlaments bija īstenojis iepriekšējā sasaukumā. Tās mērķi ir censties nodrošināt, ka Parlaments veicina taisnīgu nodokļu politiku valstu, ES un pasaules līmenī. Turklāt, ņemot vērā mērķi veicināt ilgtspējīgu ekonomikas atveseļošanu saskaņā ar Eiropas zaļo kursu, komitejas uzdevums ir palīdzēt izstrādāt vienkāršāku, efektīvāku un ilgtspējīgāku ES nodokļu politiku. Parlaments ir pieņēmis vairākas rezolūcijas, pamatojoties uz FISC ziņojumiem. Tās ir šādas:

- [2022. gada 15. februāra rezolūcija](#) par valstu nodokļu reformu ietekmi uz ES ekonomiku. Cita starpā tajā pausts gandarījums par vēsturisko vienošanos, ko Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (ESAO) un G20 panāca

par starptautiskās nodokļu sistēmas reformu, lai nodrošinātu taisnīgāku peļņas sadali un nodokļu uzlikšanas tiesības starp valstīm attiecībā uz lielākajiem daudznacionālajiem uzņēmumiem, tostarp daļēju nodokļu uzlikšanas tiesību pārdali valstīm, kurās tiek radīta vērtība, un nosakot vispārēju minimālo faktisko nodokļa likmi 15 % apmērā;

- [2021. gada 21. oktobra rezolūcija](#) par “Pandoras dokumentiem”: ietekme uz centieniem apkarot nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un nodokļu apiešanu. Ar šo rezolūciju Parlaments aicināja ES novērst nepilnības, kas ļauj plašā mērogā veikt nodokļu apiešanu, nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Tajā arī Komisija tiek aicināta sākt tiesvedību pret dalībvalstīm, kuras pienācīgi neīsteno spēkā esošos tiesību aktus.

Sīkāka informācija par šo tematu ir atrodama [FISC apakškomitejas](#) tīmekļa vietnē.

Jost Angerer
10/2023

2.6.10. TIEŠIE NODOKĻI: IEDZĪVOTĀJU UN UZŅĒMUMU APLIKŠANA AR NODOKĻIEM

Eiropas Savienības tiesību aktos nav tieši reglamentēti tiešo nodokļu jautājumi. Tomēr gan vairākas direktīvas, gan arī Eiropas Savienības Tiesas judikatūra veido saskaņotus standartus uzņēmumu un privātpersonu aplikšanai ar nodokļiem. Turklāt ir veikti pasākumi, lai nepieļautu izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un nodokļu dubultu uzlikšanu.

JURIDISKAIS PAMATS

Līgumā par Eiropas Savienību nav paredzēti atsevišķi noteikumi par likumdošanas kompetenci tiešo nodokļu jomā. Tiesību normas, kas reglamentē nodokļu uzlikšanu uzņēmumiem, parasti ir balstītas uz Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 115. pantu, kas ļauj Savienībai pieņemt direktīvas, lai tuvinātu dalībvalstu normatīvos un administratīvos aktus, kuri tieši iespaido iekšējo tirgu. Šādas direktīvas paredzēts pieņemt saskaņā ar apspriežu procedūru, un lēmumu pieņemšanai nepieciešama vienprātība.

LESD 65. pants (kapitāla brīva aprīte) ļauj dalībvalstīm piemērot nodokļu maksātājiem atšķirīgas tiesību normas atkarībā no viņu dzīvesvietas vai kapitāla ieguldījuma vietas. Tomēr 1995. gadā Eiropas Kopienų Tiesa, izskatot lietu C-279/93, nosprieda, ka nodokļu maksājumu un sociālās apdrošināšanas iemaksu jomā ir tieši piemērojams LESD 45. pants, kurā noteikts, ka jēdziens “darba ņēmēju pārvietošanās brīvība” nozīmē to, ka tiek likvidēta “jebkāda [a] (...) diskriminācija [a] pilsonības dēļ attiecībā uz nodarbinātību, darba samaksu un citiem darba un nodarbinātības nosacījumiem”. Saskaņā ar LESD 110.–113. pantu dalībvalstīm ir pienākums, risinot savstarpējas sarunas, novērst nodokļu dubultu uzlikšanu Eiropas Savienībā. Savukārt LESD 55. pants aizliedz diskriminēt citu dalībvalstu pilsoņus attiecībā uz piedalīšanos sabiedrību kapitāla veidošanā. Tomēr lielākā daļa vienošanos tiešo nodokļu jomā neietilpst ES tiesībās. Nodokļu jautājumus saistībā ar pārrobežu ienākumu plūsmām reglamentē plašs divpusēju nodokļu nolīgumu tīkls, kurā iesaistījušās gan dalībvalstis, gan trešās valstis.

MĒRĶI

Divi konkrēti mērķi ir, pirmkārt, cīņa pret izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un, otrkārt, nodokļu dubultas uzlikšanas novēršana. Kopumā pastāv viedoklis, ka būtu noderīgi zināmā mērā saskaņot uzņēmumiem piemērojamus nodokļus, jo tas palīdzētu gan novērst konkurences izkropļojumus (īpaši saistībā ar lēmumiem par investīcijām), gan arī izvairīties no t. s. nodokļu konkurences un mazinātu iespēju veikt manipulācijas grāmatvedībā.

SASNIEGUMI

A. Uzņēmumiem piemērojamie nodokļi

Priekšlikumi par uzņēmumu ienākuma nodokļa saskaņošanu tiek apspriesti jau vairākus gadu desmitus (1962. gadā – *Neumark* ziņojums, 1970. gadā – *van*

den Tempel ziņojums, 1975. gadā – priekšlikums direktīvai par nodokļu likmju saskaņošanu 45 % līdz 55 % apmērā). 1980. gadā Eiropas Komisija publicēja paziņojumu, kurā bija norādīts, ka mēģinājumi saskaņot nodokļu likmes, visticamāk, negūs panākumus (COM(1980)0139), un pievērsās pasākumiem, kas bija svarīgi iekšējā tirgus izveides pabeigšanai. 1990. gadā tā ierosināja “Pamatnostādnes uzņēmumu aplikšanai ar nodokļiem” (SEC(90)0601), tajās pieņemot trīs priekšlikumus, proti, Uzņēmēj sabiedrību apvienošanās direktīvu (Direktīva 90/434/EEK, tagad – Direktīva 2009/133/EK), Mātesuzņēmumu un meitasuzņēmumu direktīvu (Direktīva 90/435/EEK, tagad – Direktīva 2011/96/ES) un Arbitrāžas konvenciju (Konvencija 90/436/EEK). Kā piemēru sīvajām diskusijām ar dalībvalstīm var minēt 1991. gadā ierosināto direktīvu par kopēju nodokļu uzlikšanas kārtību procentu un autoratlīdzību maksājumiem starp mātesuzņēmumiem un meitasuzņēmumiem, kuri darbojas dažādās dalībvalstīs. Kaut arī šis priekšlikums tika pārskatīts un Eiropas Parlaments par to sniedza labvēlīgu atzinumu, Komisija tomēr to atsauca, jo netika panākta vienošanās ES Padomē. 1998. gadā šis priekšlikums tika iesniegts jaunā redakcijā tā dēvētās *Monti* tiesību aktu paketes ietvaros, un, pamatojoties uz to, tika pieņemta Direktīva 2003/49/EK.

1996. gadā Komisija uzsāka jaunu pieeju nodokļu jautājumiem. Uzņēmumiem piemērojamo nodokļu jomā nozīmīgākais rezultāts bija Rīcības kodekss uzņēmumu aplikšanai ar nodokļiem, ko ES Padome 1998. gadā pieņēma rezolūcijas veidā. Turklāt Padome izveidoja *D. Primarolo* vadīto Rīcības kodeksa darba grupu (tā dēvētā *Primarolo* grupa), kuras uzdevums bija izmeklēt uzņēmumiem netaisnīgi piemērotu nodokļu gadījumus. 2001. gadā Komisija izstrādāja analītisku pētījumu par uzņēmumu aplikšanu ar nodokļiem Eiropas Kopienā (SEC(2001)1681). Kā papildinājumu minētajam pētījumam Komisija publicēja paziņojumu (COM(2001)0582), kurā bija konstatēts, ka lielāko problēmu uzņēmumiem rada tas, ka tiem iekšējā tirgū jāpielāgojas dažādu dalībvalstu atšķirīgajiem noteikumiem. Lai apspriestu šos priekšlikumus, 2004. gadā tika izveidota darba grupa, kuras paveiktais atspoguļojās [Komisijas priekšlikumā](#). Ierosinātā kopējā konsolidētā uzņēmumu ienākuma nodokļa bāze (KKUINB) nozīmētu, ka uzņēmumiem cita starpā būtu iespējams izmantot sistēmu ar vienu centralizētu nodokļu administrāciju, kur tie varētu iesniegt pieprasījumus samaksāto nodokļu atgūšanai. Turklāt uzņēmumi varētu konsolidēt visu Eiropas Savienībā gūto peļņu un zaudējumus. Dalībvalstu kompetencē pilnībā paliktu uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes noteikšana savā valstī. Eiropas Parlaments 2012. gada aprīlī pieņēma normatīvo rezolūciju par minēto priekšlikumu. Lai dotu jaunu impulsu sarunām Padomē, Komisija 2015. gada jūnijā nāca klajā ar stratēģiju KKUINB priekšlikuma sagatavošanai jaunā redakcijā, lai to iesniegtu 2016. gadā. Komisijas izraudzītā pieeja bija rīkoties divos posmos, atsevišķi nodalot kopējās nodokļa bāzes un konsolidācijas elementus, līdz ar to tika iesniegti divi savstarpēji saistīti likumdošanas priekšlikumi: priekšlikums par [kopējo uzņēmumu ienākuma nodokļa bāzi \(KUINB\)](#) un priekšlikums par [kopējo konsolidēto uzņēmumu ienākuma nodokļa bāzi \(KKUINB\)](#). Priekšlikumā ir prasīts ieviest saistošu KKUINB, taču paredzēta iespēja to darīt pakāpeniski. Turklāt šis pārstrādātais priekšlikums, kas saskaņots ar Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (ESAO) centieniem, varētu palīdzēt cīnīties pret nodokļu apiešanu, likvidējot regulējuma atšķirības starp dažādajām valstu sistēmām un tādējādi apturot populārus nodokļu apiešanas mehānismus.

Komisija 2023. gada septembrī pieņēma priekšlikumu “Uzņēmējdarbība Eiropā: ienākuma nodokļu sistēma (BEFIT)”, kas nodrošinās vienotu ES noteikumu kopumu

par uzņēmumu ienākuma nodokli, pamatojoties uz sadalījumu un kopēju nodokļu bāzi. Jaunais priekšlikums aizstās izskatīšanā esošo priekšlikumu par KĶUINB. Tas samazinās atbilstības nodrošināšanas izmaksas uzņēmumiem, kuri darbojas vairāk nekā vienā dalībvalstī, un valstu nodokļu iestādēm būs vieglāk noteikt, kādi nodokļi ir jāmaksā. Pēc tam, kad priekšlikumu būs pieņēmusi Padome, tam būtu jāstājas spēkā 2028. gada 1. jūlijā. 2023. gada septembrī Komisija publicēja arī divus citus priekšlikumus Padomes direktīvām, proti, priekšlikumu direktīvai par transfertcenu noteikšanu un direktīvai par galvenā biroja nodokļu sistēmas izveidi maziem un vidējiem uzņēmumiem. Pēc tam, kad šos abus priekšlikumus būs pieņēmusi Padome, tiem būtu jāstājas spēkā 2026. gada janvārī.

B. Taisnīga nodokļu piemērošana, nodokļu pārredzamība un cīņa pret nodokļu apiešanu un nelabvēlīgu nodokļu konkurenci

Finanšu krīzes gaitā, sākot ar 2008. gadu, uzmanības centrā nonāca cīņa pret nodokļu apiešanu un jautājums par vienlīdzīgu nodokļu piemērošanu visiem uzņēmumiem. To cita starpā iecerēts panākt, nodrošinot lielāku pārredzamību – par to liecina 2015. gada marta pasākumu kopums nodokļu pārredzamības uzlabošanai, tostarp Padomes direktīva par automatisku informācijas apmaiņu starp dalībvalstīm attiecībā uz nodokļu nolēmumiem (Direktīva (ES) 2015/2376) un [paziņojums par nodokļu pārredzamību cīņā pret krāpšanos nodokļu jomā un izvairīšanos no nodokļu maksāšanas](#). 2015. gadā Eiropas Komisija pieņēma [rīcības plānu taisnīgas un efektīvas uzņēmumu nodokļu sistēmas ieviešanai](#) Eiropas Savienībā, paredzot reformēt uzņēmumiem piemērojamo nodokļu sistēmu, lai cīnītos pret ļaunprātīgām darbībām nodokļu jomā, garantētu noturīgus ieņēmumus un atbalstītu labvēlīgāku uzņēmējdarbības vidi iekšējā tirgū. 2016. gada janvārī Komisija nāca klajā ar pasākumu kopumu cīņai pret nodokļu apiešanu, tostarp priekšlikumu Padomes direktīvai par iekšējā tirgus darbību tieši ietekmējošas nodokļu apiešanas prakses novēršanu (to pieņēma 2016. gada jūlijā). 2016. gada aprīlī Komisija ierosināja grozījumus Direktīvā 2013/34/ES attiecībā uz noteiktu uzņēmumu un filiāļu pienākumu izpaust ienākuma nodokļa informāciju. Ierosinātajā priekšlikumā ir paredzēta prasība starptautiskiem uzņēmumiem publiski atklāt noteiktus nodokļu iestādēm iesniegtās informācijas aspektus. 2017. gada jūnijā Komisija, reaģējot uz [Parlamenta rezolūciju](#) (TAXE 2) pausto prasību nākt klajā ar likumdošanas priekšlikumu, ierosināja jaunus pārredzamības noteikumus attiecībā uz starpniekiem (piemēram, konsultāciju firmām, bankām, juristiem, nodokļu konsultantiem), kuri plāno vai pārdod potenciāli kaitnieciskas nodokļu shēmas. Padome šo priekšlikumu pieņēma 2018. gada maijā. 2017. gada decembrī Padome pirmo reizi publicēja ES sarakstu ar jurisdikcijām, kas nesadarbojas nodokļu nolūkos. Šis saraksts tiek regulāri aktualizēts.

Pāreja uz digitālo ekonomiku arvien mazina saikni starp vietu, kur tiek radīta vērtība, un vietu, kur tiek maksāts nodoklis. Diskusijas par starptautisko uzņēmumu ienākuma nodokļu modernizēšanu sākās pirms desmit gadiem G20 valstu forumā, un tās atbalstīja ESAO. 2021. gada 8. oktobrī ESAO/G20 nodokļu bāzes samazināšanas un peļņas novirzīšanas (BEPS) iekļaujošajā satvarā tika panākta vienošanās par divu pīlāru risinājumu. Ar šīs pieejas palīdzību mēģināts risināt nodokļu problēmjautājumus, kas saistīti ar ekonomikas digitalizāciju. Divu pīlāru risinājums nodrošinās, ka lielākajiem un visvairāk pelnošajiem starptautiskajiem uzņēmumiem tiks piemērota minimālā nodokļa likme 15 % apmērā un peļņa tiks pārdalīta valstīm visā pasaulē pēc turpmāk izklāstītajiem principiem.

1. pīlārs ir nodokļu uzlikšanas vieta, kur tiek radīta vērtība un atrodas klienti, neatkarīgi no uzņēmuma fiziskās klātbūtnes attiecīgajā valstī. Šajā nolūkā Komisija 2021. gada 22. decembrī nāca klajā ar priekšlikumu par [ES nākamās paaudzes pašu resursiem](#), tostarp paredzot pašu resursus, kas atbilst 15 % no darbības jomā ietilpstošo uzņēmumu atlikušās peļņas daļas, attiecībā uz kuru ES dalībvalstis iegūst tiesības uzlikt nodokļus. Priekšlikumos tas vēl nav izklāstīts sīkāk, jo īpaši tāpēc, ka ESAO joprojām strādā pie pīlāru struktūras praktiskās īstenošanas aspektiem. Pavisam nesen, 2023. gada oktobrī, ESAO [publicēja](#) daudzpusējo konvenciju ([MLC](#)) [par pirmā pīlāra A summas \(Amount A\) īstenošanu](#). Konvencija atspoguļo pašreizējo vienošanos, kas panākta starp iekļaujošā satvara (*IF*) dalībniekiem. Pēc parakstīšanas pirmais pīlārs stāsies spēkā tikai tad, kad konvenciju būs ratificējušas vismaz 30 jurisdikcijas, kuras pārstāv darbības jomā esošo starptautisko uzņēmumu kritisko masu.

2. pīlārs ir globāls minimālais nodoklis 15 % apmērā, un šajā sakarībā Komisija 2021. gada 22. decembrī publicēja priekšlikumu [Padomes direktīvai par globāla minimāla nodokļu līmeņa nodrošināšanu starptautiskām grupām](#).

Komisārs *Paolo Gentiloni* ir norādījis, ka priekšlikumu projekti “pilnībā atbilst ESAO modeļa noteikumu galīgajai redakcijai, kurā sīki izklāstīta jaunā regulējuma piemērošana. Tas nozīmē, ka nav pieļaujama nedz pārmērīga reglamentēšana, nedz jebkādas atkāpes no starptautiskās vienošanās [...]”.

ES 2022. gada nogalē pieņēma [direktīvu par otro pīlāru](#), un dalībvalstīm šie noteikumi ir jāievieš līdz 2023. gada 31. decembrim. Direktīvas pieņemšana nozīmē, ka noteikumi par minimālo nodokli ir kļuvuši par ES tiesību daļu.

C. Iedzīvotājiem piemērojami nodokļi

1. Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Nodokļu ieturēšana darba ņēmējiem vai pensionāriem, kuri strādā vai saņem pensiju vienā dalībvalstī, bet paši vai viņu apgādājamie ģimenes locekļi dzīvo citā dalībvalstī, vienmēr bijis sarežģīts jautājums. Kaut arī ar divpusējiem nolīgumiem kopumā ir iespējams novērst nodokļu dubultu uzlikšanu, tomēr šādā veidā nebija iespējams atrisināt tādus jautājumus kā dažādi nodokļu atvieglojumu veidi, kas rezidences valstī piemērojami attiecībā uz ienākumiem, kuri gūti darbavietas atrašanās valstī. Lai nodrošinātu vienādu attieksmi pret rezidentiem un nerezidentiem, Eiropas Komisija nāca klajā ar priekšlikumu direktīvai par ienākuma nodokļa tiesiskā regulējuma saskaņošanu attiecībā uz darba ņēmēju pārvietošanās brīvību Kopienā (COM(1979)0737), kurā bija paredzēts nodokļus uzlikt rezidences valstī. Padome šo priekšlikumu noraidīja, tādēļ Komisija to atsauca un pēcāk nāca klajā vienīgi ar ieteikumu, kurā bija ierosināti principi nerezidentu ienākumu aplikšanai ar nodokļiem. Tika uzsāktas arī procedūras pret dažām dalībvalstīm saistībā ar ārvalstu darba ņēmēju diskrimināciju. Eiropas Kopienas Tiesa 1993. gadā, izskatot lietu C-112/91, nosprieda, ka dalībvalsts, iekasējot tiešos nodokļus, nedrīkst pret citas dalībvalsts pilsoņiem izturēties nelabvēlīgāk nekā pret saviem pilsoņiem (lieta C-279/93). Kopumā raugoties, varētu teikt, ka iedzīvotājiem piemērojamo tiešo nodokļu jomā integrāciju drīzāk veicināja EKT spriedumi, nevis likumdošanas priekšlikumi. 2017. gada oktobrī Padome pieņēma Direktīvu (ES) 2017/1852, kuras mērķis ir uzlabot Eiropas Savienībā pastāvošos strīdu izšķiršanas mehānismus nodokļu dubultas uzlikšanas jautājumos.

2. Nerezidentiem izmaksāto noguldījumu procentu un citu procentu aplikšana ar nodokli

Principā nodokļu maksātājam procentu ienākumi ir jādeklarē. Tomēr reālajā dzīvē kapitāla brīva aprīte un banku darbības konfidencialitāte ir palielinājusi iespējas izvairīties no nodokļu maksāšanas. Dažas dalībvalstis ietur nodokli no procentu ienākumiem to izmaksas brīdī. 1989. gadā Komisija nāca klajā ar priekšlikumu par kopējas sistēmas ieviešanu nodokļu ieturēšanai no procentu ienākumiem to izmaksas brīdī, ierosinot likmi 15 % apmērā, taču vēlāk to atsaucā un aizstāj ar jaunu priekšlikumu, kura mērķis bija nodrošināt noteikumu minimumu efektīvai nodokļu piemērošanai attiecībā uz ienākumiem, kuri gūti kā procentu maksājumi par uzkrājumiem (paredzot 20 % nodokļa likmi). Pēc ilgām diskusijām tika panākts kompromiss un pieņemta Padomes Direktīva 2003/48/EK par tādu ienākumu aplikšanu ar nodokļiem, kuri gūti kā procentu maksājumi par uzkrājumiem. Tagad tā ir aizstāta ar vēl sīkāk izstrādāto Direktīvu 2014/107/ES, kura kopā ar Direktīvu 2011/16/ES nosaka plaša apmēra informācijas apmaiņu starp nodokļu iestādēm.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Izskatot priekšlikumus nodokļu jomā, Parlamenta loma ir ierobežota, jo principā tiek izmantota apspriežu procedūra. Parlamenta pieņemtajās rezolūcijās pamatā ir atbalstīti visi Komisijas priekšlikumi, kuri attiecas gan uz iedzīvotāju, gan uzņēmumu aplikšanu ar tiešajiem nodokļiem, tomēr vienlaikus ir ieteikts paplašināt to piemērošanas jomu. Vēl Parlamenta uzdevums ir mudināt Komisiju iesniegt jaunus tiesību aktu priekšlikumus par taisnīgāku, zaļāku un efektīvāku nodokļu uzlikšanu.

Parlamenta izstrādātajos ikgadējos pārskatos par nodokļu jautājumiem ([pirmais pārskats](#) tika pieņemts 2012. gada februārī) aplūkoti tādi jautājumi kā nodokļu dubultas uzlikšanas problemātika un agresīvas nodokļu politikas apkarošana, kā arī pausts atbalsts kopīgai pieejai, kas ļautu efektīvi cīnīties pret krāpšanos nodokļu jomā un nodokļu apiešanu, kā arī radīt labākus nosacījumus pareizai iekšējā tirgus darbībai.

Noslēdzoties darbam, ko veica pagaidu īpašās komitejas nodokļu nolēmumu un rakstura vai ietekmes ziņā līdzīgu pasākumu jautājumos, Parlaments pieņēma divas rezolūcijas (par [TAXE](#) un [TAXE 2](#) paveikto).

2016. gadā, reaģējot uz t. s. Panamas dokumentu noplūdi, Parlaments izveidoja izmeklēšanas komiteju (PANA), kurai tika uzdots pārbaudīt iespējamus pārkāpumus un administratīvas kļūmes ES tiesību aktu piemērošanā attiecībā uz nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, nodokļu apiešanu un izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. 2017. gada oktobrī PANA komiteja pieņēma [galīgo ziņojumu par veikto izmeklēšanas darbu](#). 2017. gada decembrī Parlaments, balstoties uz izmeklēšanas komitejas paveikto, pieņēma Padomei un Komisijai adresētu [ieteikumu](#).

2018. gada martā Parlaments izveidoja Īpašo komiteju finanšu noziegumu, izvairīšanās no nodokļu maksāšanas un nodokļu apiešanas jautājumos (TAX3) ar zināmā mērā paplašinātām pilnvarām. Balstoties uz TAX3 komitejas veikto darbu, 2019. gada martā Parlaments pieņēma attiecīgu [rezolūciju](#).

Parlamenta [Nodokļu jautājumu apakškomiteja](#) (FISC) ir [Ekonomikas un monetārās komitejas](#) (ECON) apakškomiteja. Tā tika izveidota 2020. gada septembrī, turpinot Parlamenta iepriekšējā sasaukumā sāktu cīņu pret izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Tās mērķi ir veicināt taisnīgu nodokļu uzlikšanu valstu, ES un

pasaules līmenī. Saistībā ar nākotnē gaidāmajiem uzdevumiem, veicinot ilgtspējīgu ekonomikas atlabšanu saskaņā ar zaļo kursu, apakškomiteja arī vēlas dot ieguldījumu vienkāršākas, efektīvākas un ilgtspējīgākas ES nodokļu politikas veidošanā. (Apakš)komitejā sagatavotas, piemēram, šādas Parlamenta rezolūcijas:

- 2022. gada 15. februāra [rezolūcija par valstu nodokļu reformām](#), kurā cita starpā atzinīgi vērtēta ESAO un G20 panāktā vēsturiskā vienošanās par starptautiskās nodokļu sistēmas reformu nolūkā nodrošināt taisnīgāku peļņas un nodokļu uzlikšanas tiesību sadali starp valstīm attiecībā uz lielajiem daudz nacionālajiem uzņēmumiem (nodokļu uzlikšanas tiesību daļēja pārdale par labu valstīm, kurās tiek radīta vērtība, un globāla minimālā faktiskā nodokļa noteikšana 15 % apmērā);
- 2021. gada 21. oktobra [rezolūcija “Pandoras dokumenti”: ietekme uz centieniem apkarot nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un nodokļu apiešanu](#)”, kurā ES tiek aicināta novērst nepilnības, kas patlaban dara iespējamu plaša mēroga nodokļu apiešanu, nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Rezolūcijā arī pausts aicinājums Komisijai uzsākt tiesvedību pret tām ES valstīm, kuras pienācīgi neīsteno šajā jomā spēkā esošos ES tiesību aktus.
- 2021. gada 7. oktobra [rezolūcija par ES politikas par kaitējošu nodokļu praksi reformēšanu](#), kurā cita starpā prasīts pārskatīt Rīcības kodeksa attiecībā uz uzņēmējdarbības nodokļiem kritērijus, pārvaldību un darbības jomu (rezolūcijā minēts, ka Rīcības kodekss kopš 1997. gada ir galvenais Savienības instruments kaitējošas nodokļu konkurences novēršanai). Tajā arī norādīts, ka Rīcības kodeksa pārskatīšana būtu jāveic demokrātiskā, pārredzamā un pārskatatbildīgā procesā, iesaistot ekspertu grupu, kurā darbotos pilsoniskās sabiedrības, Komisijas un Parlamenta pārstāvji.

Sīkāka informācija par šo tematu atrodama [Nodokļu jautājumu apakškomitejas \(FISC\) tīmekļa vietnē](#).

Jost Angerer
10/2023

2.6.11. NETIEŠIE NODOKĻI

Netiešie nodokļi ir pievienotās vērtības nodoklis, kā arī akcīzes nodokļi alkoholiskajiem dzērieniem, tabakas izstrādājumiem un energoproduktiem. Kopējā PVN sistēma attiecas kopumā uz precēm un pakalpojumiem, kas tiek pirkti un pārdoti izmantošanai vai patēriņam ES. Akcīzes nodokli piemēro konkrētu produktu pārdošanai vai lietošanai. ES likumdošanas pasākumu mērķis ir PVN reglamentējošo tiesību aktu koordinēšana un saskaņošana, kā arī nodokļa alkoholiskajiem dzērieniem, tabakas izstrādājumiem un energoproduktiem harmonizēšana, lai nodrošinātu iekšējā tirgus pienācīgu darbību.

1. PIEVIENOTĀS VĒRTĪBAS NODOKLIS (PVN)

A. Juridiskais pamats

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 113. pants.

B. Notikumu attīstība

Pievienotās vērtības nodokļa saskaņošana notika dažādos posmos, lai panāktu ES iekšējās tirdzniecības pārredzamību. Lēmums finansēt Eiropas Ekonomikas Kopienas budžetu no Kopienas pašu resursiem tika pieņemts 1970. gadā. Tajos bija jāiekļauj maksājumi, kuri pamatojās uz PVN daļu un kurus aprēķināja, piemērojot kopēju nodokļa likmi un attiecinot uz to vienotu nodokļu bāzi. Ar 2007. gadā pieņemto pievienotās vērtības nodokļa direktīvu 2006/112/EK vienā tiesību aktā kodificēja dažādos veiktos grozījumus.

Komisija 1985. gadā publicēja Balto grāmatu par iekšējā tirgus izveides pabeigšanu (COM(1985) 0310), kuras III daļā aplūkota ar nodokļiem saistītu šķēršļu atcelšana. Nepieciešamība rīkoties PVN jomā izrietēja no "galamērķa principa".

C. Sasniegumi

1. Pievienotās vērtības nodokļa sistēma

a. Pārejas posma sistēma

Komisija 1987. gadā ierosināja pāriet uz "izcelsmes valsts principa" piemērošanu, saskaņā ar kuru darījumiem starp dalībvalstīm saglabājas izcelsmes valstī iekasētais nodoklis, kuru tirgotāji varēja atrēķināt kā uzlikto priekšnodokli. Komisija ierosināja izveidot tīrvērtes sistēmu, lai izcelsmes valstīs iekasēto PVN piešķirtu valstīm, kurās notiek patēriņš. Tomēr dalībvalstīm šie priekšlikumi nebija akceptējami. Tajos kā alternatīva ir uzsvērts galamērķa princips attiecībā uz darījumiem, piemērojot to tirgotājiem, kas reģistrēti kā PVN maksātāji, un tādējādi tika radīts pamats pārejas sistēmai, kura stājās spēkā 1993. gadā (Direktīva 91/680/EEK un Direktīva 92/111/EEK).

b. Īstenojamā stratēģija pašreiz spēkā esošās sistēmas uzlabošanai

Sākot no 2000. gada, Komisija centās īstenot pasākumus, lai uzlabotu toreizējos pārejas noteikumus. Par galveno tiesību aktu PVN jomā ES līmenī ir kļuvusi PVN direktīva 2006/112/EK. Pēc tās 2008. gadā tika pieņemta Direktīva 2008/8/EK un

Direktīva 2008/9/EK. PVN pakalpojumiem komersantu starpā kopš tā laika tiek uzlikts valstī, kurā pakalpojumus sniedz.

Pamats ES noteikumu vienotākai piemērošanai tika ierosināts 2005. gadā (Īstenošanas regula (ES) Nr. 282/2011). Visām dalībvalstīm ir nodrošināta iespēja piemērot īpašus noteikumus, lai vienkāršotu PVN piemērošanu. Padomes Regulas (EK) Nr. 37/2009 par administratīvu sadarbību pievienotās vērtības nodokļu jomā pieņemšana, lai apkarotu nodokļu krāpšanu, kas saistīta ar Kopienas iekšējiem darījumiem, uzlaboja šo sistēmu.

2. Pievienotās vērtības nodokļa likmes

Direktīva 92/77/EEK paredzēja minimālo standarta likmi 15 % apmērā, kura bija jāpārskata reizi divos gados. Tā tika atcelta un aizstāta ar [Direktīvu 2006/112/EK](#) (PVN direktīva), saskaņā ar kuru [PVN standarta likme](#), kas visās dalībvalstīs jāpiemēro precēm un pakalpojumiem, ir vismaz 15 %. Dalībvalstis var piemērot vienu vai divas samazinātas likmes vismaz 5 % apmērā konkrētām precēm vai pakalpojumiem, kas uzskaitīti direktīvas III pielikumā. Noteiktos apstākļos piemēro arī vairākus izņēmumus no šiem noteikumiem (piemēram, zemākas likmes citām precēm vai pakalpojumiem). Ņemot vērā nepieciešamību modernizēt un atjaunināt to preču un pakalpojumu sarakstu, uz kuriem attiecas samazinātas likmes, [Padomes Direktīva \(ES\) 2022/542](#) īpaši groza samazinātu likmju piemērošanu konkrētiem politikas mērķiem.

Saskaņā ar PVN direktīvas 397. pantu Padome pēc Komisijas priekšlikuma var vienprātīgi pieņemt pasākumus, kas vajadzīgi, lai īstenotu šo direktīvu. Pamatojoties uz to, dažas no pamatnostādņēm, par kurām vienojusies PVN komiteja, ir pārveidotas par saistošiem īstenošanas pasākumiem. Šie pasākumi, kas ir tieši piemērojami bez transponēšanas valsts tiesību aktos, ir atrodamī [Padomes Īstenošanas regulā \(ES\) Nr. 282/2011](#).

3. Aktuālā situācija

2022. gada 8. decembrī Komisija [ierosināja](#) virkni pasākumu, lai modernizētu PVN sistēmu un uzlabotu tās darbību uzņēmumu labā, kā arī padarītu to noturīgāku pret krāpšanu, izmantojot un veicinot digitalizāciju. Priekšlikuma mērķis ir arī risināt ar PVN saistītās problēmas, kas izriet no platformu ekonomikas attīstības. Saskaņā ar Komisijas [2022. gada ziņojumu par PVN iztrūkumu](#) dalībvalstīs 2020. gadā zaudēja PVN ieņēmumus 93 miljardu EUR apmērā. Aplēses liecina, ka vienu ceturtdaļu no trūkstošajiem ieņēmumiem var tieši attiecināt uz krāpšanu PVN jomā, kas saistīta ar ES iekšējo tirdzniecību. Turklāt PVN režīms ES joprojām var būt apgrūtināošs uzņēmumiem, jo īpaši maziem un vidējiem uzņēmumiem, augošiem uzņēmumiem un citiem uzņēmumiem, kas veic pārrobežu darbības.

D. Eiropas Parlamenta loma

Saskaņā ar Savienības tiesību aktiem PVN jomā Parlamenta loma aprobežojas tikai ar apspriežu procedūru. Parlaments 2014. gadā pieņēma normatīvo [rezolūciju](#) par Komisijas priekšlikumu direktīvai, ar ko groza Direktīvu 2006/112/EK par kopējo PVN sistēmu attiecībā uz standartizētu PVN deklarāciju (vēlāk tas tika atsaukts). Parlaments 2016. gada 24. novembrī pieņēma [rezolūciju](#) par Komisijas rīcības plānu, atzinīgi novērtējot nodomu ierosināt galīgu PVN sistēmu un papildu pasākumus, kas vērsti pret krāpšanu. Parlaments 2019. gada martā pieņēma ziņojumu, kas izriet no Īpašās komitejas finanšu noziegumu, nodokļu nemaksāšanas un izvairīšanās no nodokļu maksāšanas (TAX3) komitejas darba, kurā atspoguļoti vairāki ar PVN saistīti jautājumi.

Parlaments [2022. gada 15. februāra rezolūcijā par valstu nodokļu reformu ietekmi uz ES ekonomiku](#) aicināja dalībvalstis panākt kompromisu par spēcīgu, saprotamu un vērienīgu reformu attiecībā uz netiešajiem nodokļiem, galvenokārt PVN. Tā arī aicināja Komisiju iesniegt konkrētus priekšlikumus, kā veicināt efektīvāku sistēmu informācijas apmaiņu par PVN, ar ko apliek ES iekšējos darījumus, un kā padarīt šo informācijas apmaiņas sistēmu sadarbībspējīgu ar valstu mehānismiem. Turklāt tā aicināja Komisiju un dalībvalstis analizēt to dalībvalstu labāko praksi, kurām veiksmīgi izdevies novērst lielu PVN iztrūkumu, un apmainīties ar šādu praksi.

Parlaments [2022. gada 10. marta rezolūcijā](#) sniedza vairākus ieteikumus Komisijai par taisnīgas un vienkāršas nodokļu sistēmas izveidi, kas atbalsta ekonomikas atveseļošanas stratēģiju. Tā aicināja Komisiju būtiski samazināt PVN iztrūkumu visā ES, it īpaši laikposmā pēc Covid-19 krīzes, ierosinot konkrētus pasākumus, tostarp attiecībā uz PVN iztrūkumu, kas saistīts ar ES pārrobežu tirdzniecībai piemērojamo atbrīvojumu. Citi ieteikumi attiecas uz e-rēķinu sistēmu visā ES un nepieciešamību analizēt tehnoloģiskās iespējas (piemēram, saistībā ar mākslīgo intelektu), ko var piemērot (gandrīz) reāllaika ziņošanai par PVN darījumos starp uzņēmumiem, vienlaikus ņemot vērā datu aizsardzību un konfidencialitāti.

2. AKCĪZES NODOKLIS ALKOHOLISKAJIEM DZĒRIENIEM, TABAKAS IZSTRĀDĀJUMIEM UN ENERGOPRODUKTIEM

A. Juridiskais pamats

LESD 113. pants un – attiecībā uz energoproduktu aplikšanu ar nodokli – LESD 192. pants, lai īstenotu LESD 191. pantā minētos mērķus.

B. Mērķi

Akcīzes nodokļu likmes un struktūra dalībvalstīs atšķiras, tādējādi ietekmējot konkurenci. Konkrētam ražojumam piemērojot ļoti atšķirīgas nodokļa likmes, var veidoties nodokļu režīma veicināta preču aprite, ieņēmumu zudumi un krāpšana. Jau kopš 20. gadsimta 70. gadu sākuma ir veikti vairāki mēģinājumi saskaņot gan nodokļu struktūru, gan likmes, bet panākumi nav bijuši lieli.

C. Sasniegumi

1. Vispārēji noteikumi

Kopīgi noteikumi, ko saskaņā ar ES tiesību aktiem piemēro visām akcīzes precēm, ir izklāstīti [Padomes Direktīvā \(ES\) 2020/262](#), ar kuru no 2023. gada 13. februāra atceļ un aizstāj [Padomes Direktīvu 2008/118/EK](#). Direktīvā ir ietverta virkne pasākumu, kuru mērķis ir racionalizēt un vienkāršot procesus, kas attiecas uz akcīzes preču eksporta un importa mijiedarbību, uzņēmumu savstarpējo mijiedarbību un ārkārtas situācijām. Tā ir digitalizējusi uzraudzību attiecībā uz preču apriti starp dalībvalstīm, ja akcīzes nodoklis jau ir iekasēts nosūtītājā dalībvalstī (nodoklis samaksāts). Tāpat kā attiecībā uz precēm atliktās nodokļa maksāšanas režīmā, šāda aprite kopš 2023. gada 13. februāra tiek veikta, apmainoties ar elektroniskiem ziņojumiem, izmantojot datorizēto akcīzes preču aprites kontroles sistēmu. Pārējie noteikumi par saskaņošanu ar muitas procedūrām stāsies spēkā 2024. gada februārī.

Direktīvas mērķis ir arī uzlabot to akcīzes preču brīvu apriti, kas nodotas patēriņam vienotajā tirgū, vienlaikus nodrošinot, ka dalībvalstis iekasē pareizos nodokļus, un saskaņot ES akcīzes un muitas procedūras.

2. Alkoholiskie dzērieni

Galvenais jautājums saistībā ar alkoholam piemērojamo nodokli bija par to, kādā mērā dažādi produkti konkurē. Komisija (COM(79)0261) un Eiropas Savienības Tiesa (lieta Nr. 170/78, 1985. gada Tiesas judikatūras krājums) uzskata, ka visi alkoholiskie dzērieni ir savstarpēji aizstājami un starp tiem pastāv konkurence. Tikai 1992. gadā, pieņemot Direktīvu 92/83/EEK, tika noteikts, kurām precēm piemērojams akcīzes nodoklis un kāda metode šim nolūkam izmantojama. Pēc tam sekoja vēl viena svarīga [direktīva \(92/84/EEK\)](#), kurā noteiktas minimālās likmes, kas jāpiemēro katrai alkoholisko dzērienu kategorijai, un samazinātas likmes dažiem Grieķijas, Itālijas un Portugāles reģioniem. Tas nozīmē, ka dalībvalstis var brīvi piemērot akcīzes nodokļa likmes, kas pārsniedz šos minimālos nodokļu līmeņus, atbilstoši savas valsts vajadzībām.

Padome 2020. gada 29. jūlijā pieņēma virkni jaunu noteikumu ([Padomes Direktīva \(ES\) 2020/1151](#)), ar ko groza Direktīvu 92/83/EEK, kuri ir piemērojami no 2022. gada 1. janvāra. Jaunie noteikumi tika izstrādāti pēc tam, kad Komisija bija izvērtējusi Direktīvu 92/83/EEK.

3. Tabakas izstrādājumi

Tabakas izstrādājumu akcīzes nodokļa pamatstruktūra ir konsolidēta vienā tekstā (Direktīva 2011/64/ES). Pretēji Komisijas sākotnējiem priekšlikumiem tika noteiktas vienīgi minimālās likmes. Pastāv dažādas ar nodokli apliekamu tabakas izstrādājumu kategorijas. Cigaretēm piemērojamo nodokli veido proporcionāla (*ad valorem*) likme kopā ar specifisku akcīzes nodokli. Pārējos tabakas izstrādājumus apliek ar *ad valorem* akcīzes nodokli, specifisko akcīzes nodokli, vai t. s. kombinēto akcīzes nodokli.

Komisija 2020. gada 19. oktobrī paziņoja par Direktīvas 2011/64/ES par akcīzes noteikumiem tabakai (Tabakas nodokļu direktīva) pārskatīšanu. Pašreizējie noteikumi tiek pārskatīti, lai pārbaudītu, vai tie joprojām atbilst paredzētajam mērķim, lai nodrošinātu iekšējā tirgus pienācīgu darbību un augstu veselības aizsardzības līmeni. Tas ir īpaši svarīgi saistībā ar Eiropas Vēža uzveikšanas plānu, jo nodokļiem ir būtiska nozīme tabakas patēriņa samazināšanā un jo īpaši jauniešu atturēšanā no smēķēšanas. Sākotnējais ietekmes novērtējums tika publicēts 2021. gada 8. janvārī. Komisija uzskata, ka Tabakas nodokļu direktīvā noteiktās minimālās likmes ir zaudējušas savu ietekmi, jo daudzas dalībvalstis lielāko daļu tabakas izstrādājumu apliek ar nodokli, kas pārsniedz šīs minimālās likmes. Pašreizējā direktīva pilnībā neaptver arī vairākus jaunus tabakas izstrādājumu veidus. Turklāt Komisija norāda, ka pašreizējā situācija izraisa pārrobežu pirkumu ļaunprātīgu izmantošanu. Priekšlikumu paredzēts iesniegt 2023. gadā.

4. Energo produkti (minerāleļļas, gāze, elektroenerģija, alternatīvā enerģija, aviācijas degviela)

Minerāleļļu akcīzes nodokļa pamatstruktūru Kopienā noteica 1992. gadā. Tāpat kā attiecībā uz alkoholu un tabaku pretēji sākotnējiem plāniem (pilnīga saskaņošana) tika noteiktas vienīgi minimālās likmes. Komisijas 1997. gada priekšlikumi tika pieņemti ar vērienīgiem grozījumiem (Direktīva 2003/96/EK, izņēmuma noteikumi izklāstīti Direktīvā 2004/74/EK un Direktīvā 2004/75/EK).

Gaisa kuģu degvielu, ko neizmanto privātai, nekomerciālai aviācijai, neapliek ar akcīzes nodokli. Šis atbrīvojums ir iekļauts [Padomes Direktīvas 2003/96/EK](#) (Enerģijas nodokļu direktīva (END)) 14. panta 1. punkta b) apakšpunktā. Tomēr dalībvalstis var

aplīkt ar nodokli aviācijas degvielu iekšzemes lidojumiem un, izmantojot divpusējus nolīgumus, arī aplīkt ar nodokli degvielu ES iekšējiem lidojumiem. Šādos gadījumos dalībvalstis var piemērot nodokļu līmeņus, kas ir zemāki par END direktīvā noteiktajiem minimālajiem līmeņiem.

2001. gadā tika ierosināti pasākumi biodegvielas izmantošanas veicināšanai (tostarp arī iespēja piemērot samazinātu akcīzes nodokļa likmi), kuri 2003. gadā tika pieņemti saskaņā ar Direktīvu 2003/30/EK.

2021. gada jūlijā Komisija nāca klajā ar [priekšlikumu](#) pārskatīt šo direktīvu kā tiesību aktu paketes “Gatavi mērķrādītājam 55 %” neatņemamu daļu. Priekšlikuma mērķis ir nodrošināt lielāku saskaņotību ar citām ES rīcībpolitikām un palīdzēt sasniegt ES vidēja termiņa un ilgtermiņa enerģētikas un klimata mērķus, tostarp Eiropas zaļā kursa jomā. Priekšlikumā tas tiek darīts, lai precīzāk atspoguļotu dažādu enerģijas avotu ietekmi uz klimatu un mudinātu patērētājus un uzņēmumus mainīt savu rīcību.

5. Nesenās iniciatīvas

Eiropas zaļais kurss ir politikas iniciatīvu kopums, kura mērķis ir vest ES pa zaļās pārkārtošanās ceļu uz galīgo mērķi līdz 2050. gadam panākt klimatneitralitāti. To 2019. gada decembrī uzsāka Komisija, un Eiropadome par to nāca klajā savā decembra sanāksmē. Paketes “Gatavi mērķrādītājam 55 %” nolūks ir zaļā kursa ieceres pārvērst tiesību aktos. Tajā ir ietverts priekšlikumu kopums, kā saskaņot ES tiesību aktus ar ES mērķiem klimata jomā, tostarp END. Padomē priekšlikums tika rūpīgi izskatīts. Padomes prezidentvalsts Čehijas Republika atzīmēja, ka dažas dalībvalstis vēl nevar atbalstīt prezidentvalsts tekstu vai tām ir izpētes atrunas. Tomēr lielākā daļa dalībvalstu par ierosinātajām izmaiņām un turpmāko virzību uz priekšu reaģēja pozitīvi. Prezidentvalsts secināja, ka pie tā vēl jāturpina strādāt (piemēram, pie īstenošanas tempa, dažu atbrīvojumu atcelšanas aviācijas un jūrniecības nozarēs, minimālajiem nodokļu līmeņiem, END mijiedarbības ar citām paketes “Gatavi mērķrādītājam 55 %” iniciatīvām utt.).

D. Eiropas Parlamenta loma

1. Alkohola un tabakas izstrādājumu aplīkšana ar nodokli

Parlaments 2002. gada rezolūcijā par ES nodokļu politiku kritizēja Komisijas politiku attiecībā uz akcīzes nodokli tabakas izstrādājumiem un alkoholiskajiem dzērieniem un jo īpaši iebilda pret augšupejošu saskaņošanu. Parlaments 2009. gadā gan atbalstīja pakāpenisku nodokļa palielināšanu cigaretēm un citiem tabakas izstrādājumiem, tomēr nepiekrītot Komisijas ierosinātajam nodokļa apmēram.

2. Minerāleļļas un energoproduktu aplīkšana ar nodokli

Parlaments 2002. gada rezolūcijā par nodokļu politiku pauda viedokli, ka “it īpaši energoproduktu nozarē daudz plašāk jāpiemēro princips, ka maksā piesārņotājs”. Parlaments 2002. gada oktobrī sniedza labvēlīgu atzinumu par priekšlikumiem biodegvielas jomā un pieņēma grozījumus, kuru mērķis bija nostiprināt šos priekšlikumus. Savukārt 2012. gadā Parlaments pieņēma normatīvo [rezolūciju](#) par END priekšlikumu, kurš vēlāk tika atsaukts. Komisijas 2021. gada jūlija priekšlikumu par END pārskatīšanu, kas ir viens no paketes “Gatavi mērķrādītājam 55 %” elementiem, izskata Ekonomikas un monetārā komiteja sadarbībā ar Rūpniecības, pētniecības un enerģētikas komiteju. Ekonomikas un monetārās komitejas referents 2022. gada 28. februārī iesniedza ziņojuma projektu, kuru iespējams grozīt. Balsošana komitejā vēl nav ielānota.

Sīkāka informācija par šo tematu atrodama [Nodokļu jautājumu apakškomitejas \(FISC\) tīmekļa vietnē](#).

Jost Angerer
10/2023

2.6.12. KONKURENCES POLITIKA

ES konkurences noteikumu galvenais mērķis ir nodrošināt pienācīgu Savienības iekšējā tirgus darbību. Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) mērķis ir novērst konkurences ierobežojumus un izkropļojumus, piemēram, dominējoša stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, pret konkurenci vērstus nolīgumus un uzņēmumu apvienošanas un pārņemšanu, ja tie samazina konkurenci. Ir arī aizliegts valsts atbalsts, ja tas izraisītu konkurences izkropļojumus, taču noteiktos gadījumos šāds atbalsts ir pieļaujams.

JURIDISKAIS PAMATS

- LESD 101.–109. pants, kā arī Protokols Nr. 27 par iekšējo tirgu un konkurenci, kurā minēts, ka neizkropļotas konkurences princips ir ietverts iekšējā tirgus sistēmā, ko nosaka Līguma par Eiropas Savienību 3. panta 3. punkts.
- Uzņēmumu apvienošanās regula (Padomes Regula (EK) Nr. 139/2004) un tās īstenošanas noteikumi (Komisijas Regula (EK) Nr. 802/2004).
- LESD 37., 106. un 345. pants – attiecībā uz valsts uzņēmumiem, kā arī LESD 14., 59., 93., 106., 107., 108. un 114. pants – attiecībā uz sabiedriskiem pakalpojumiem, vispārējas nozīmes pakalpojumiem un vispārējas tautsaimnieciskas nozīmes pakalpojumiem; Protokols Nr. 26 par sabiedriskiem pakalpojumiem; Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 36. pants.

MĒRĶI

Līdz ar to konkurences politika ir nozīmīgs brīva, dinamiska un funkcionējoša iekšējā tirgus īstenošanas un vispārējās ekonomiskās labklājības sekmēšanas instruments. Konkurence ļauj uzņēmumiem vienlīdzīgi konkurēt visās dalībvalstīs un vienlaikus rada tiem stimulu censties piedāvāt patērētājiem labākos ražojumus par zemākajām cenām. Tā, savukārt, tiek stimulēta inovācija un sekmēta ilgtermiņa ekonomikas izaugsme. ES konkurences politika attiecas arī uz trešo valstu uzņēmumiem, kuri darbojas iekšējā tirgū. Sabiedriskās, ekonomiskās, ģeopolitiskās un tehnoloģiskās pārmaiņas rada izaicinājumus ES konkurences politikai.

Komisija 2020. gadā sāka visaptverošu ES [pretmonopola](#), [uzņēmumu apvienošanās](#) un [valsts atbalsta](#) noteikumu pārskatīšanu. [Komisijas 2021. gada novembra paziņojumā par konkurences politiku, kas piemērota jauniem izaicinājumiem](#), ir apkopoti minētās pārskatīšanas galvenie elementi. Tajā arī uzsvērts, kā politikas pārskatīšana palīdz veicināt ES atveseļošanu pēc pandēmijas un radīt noturīgāku iekšējo tirgu, lai sekmētu [Eiropas zaļā kursa īstenošanu](#) un [paātrinātu digitālo pārkārtošanos](#).

Ekonomikā, kas kļūst arvien digitalizētāka, ir vajadzīgi jauni instrumenti, lai risinātu jaunas problēmas. 2022. gada septembrī likumdevēji pabeidza jauno [Digitālo tirgu tiesību aktu](#). Tā mērķis ir saglabāt digitālajos tirgos godīgumu un sāncensību un ieviest *ex ante* regulējumu tā dēvētajām vārtziņu tiešsaistes platformām. Ir sāktas vairākas citas iniciatīvas, kuru mērķis ir stiprināt ES atvērto stratēģisko autonomiju globālā

kontekstā. Piemēram, jaunās [regulas par ārvalstu subsīdijām](#) mērķis ir novērst ārvalstu subsīdiju iespējamo kropļojošo ietekmi vienotajā tirgū.

KONKURĒTSPĒJAS POLITIKAS INSTRUMENTI

Vispārēji raugoties, ES konkurences politikas instrumentu kopumā ietilpst noteikumi par pretmonopola politiku, uzņēmumu apvienošanās kontroli, valsts atbalstu un valsts uzņēmumiem un sabiedriskajiem pakalpojumiem. Pretmonopola mērķis ir atjaunot konkurences apstākļus, piemēram, karteļu veidošanas vai dominējošā stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas gadījumā. Konkurences politikas preventīvie instrumenti attiecas uz apvienošanās kontroli un valsts atbalsta noteikumiem. Kontrolējot apvienošanās, tiek novērsti iespējami konkurences izkropļojumi, jau iepriekš izvērtējot, vai iespējamā uzņēmumu apvienošanās vai iegāde varētu nelabvēlīgi ietekmēt konkurenci. Valsts atbalsta noteikumu mērķis ir novērst nepamatotu valsts iejaukšanos, ja labvēlīgāku apstākļu nodrošināšana konkrētiem uzņēmumiem vai konkrētām nozarēm rada vai draud radīt konkurences izkropļojumus un negatīvi ietekmē tirdzniecību starp dalībvalstīm. Sevišķi nozīmīgi patērētājiem ir vispārējas tautsaimnieciskas nozīmes pakalpojumi (*SGEI*), un valsts atbalsta kontekstā uz tiem attiecas īpaši noteikumi. Mērķis ir veicināt sociālo un teritoriālo kohēziju, augstu kvalitātes un drošības līmeni, pieejamību cenas ziņā un vienlīdzīgu attieksmi.

A. Visaptverošs aizliegums slēgt konkurenci ierobežojošus nolīgumus (LESD 101. pants)

Slepena vienošanās starp uzņēmumiem kropļo vienlīdzīgus konkurences apstākļus un kaitē patērētājiem un citiem uzņēmumiem. Nolīgumi starp uzņēmumiem, piemēram, karteļi, ir aizliegti un automātiski spēkā neesoši. Tomēr nolīgumus var atbrīvot no minētā aizlieguma, ja tie palīdz uzlabot preču ražošanu vai izplatīšanu vai veicina tehnisku vai saimniecisku attīstību. Piemērot izņēmumu var, pastāvot nosacījumam, ka patērētāji bauda pienācīgu daļu no gūtā labuma un ka ar šo nolīgumu uzņēmumiem netiek uzspiesti nevajadzīgi ierobežojumi. Turklāt nolīguma mērķis nav likvidēt konkurenci attiecībā uz būtisku attiecīgo ražojumu daļu. Lielākoties šādus izņēmumus nepiešķir katrā gadījumā atsevišķi, bet reglamentē ar tā dēvētajām grupu atbrīvojuma regulām.

Minētās regulas attiecas uz grupās apvienotiem atsevišķiem nolīgumiem ar līdzīgu saturu, kuri parasti līdzīgi ietekmē konkurenci. 2022. gada maijā Komisija [pieņēma](#) pārskatīto [Vertikālo nolīgumu grupu atbrīvojuma regulu](#). Tā arī [pārskata](#) abas [Horizontālo nolīgumu grupu atbrīvojuma regulas](#) un attiecīgās pamatnostādnes.

Visbeidzot, daži nolīgumi netiek uzskatīti par pārkāpumiem, ja tie ir maznozīmīgi un tiem ir maza ietekme uz tirgu ([de minimis](#) princips). Šādi nolīgumi bieži tiek uzskatīti par lietderīgiem mazo un vidējo uzņēmumu sadarbībai.

B. Tirgū dominējoša stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas aizliegums (LESD 102. pants)

[Saskaņā](#) ar Eiropas Savienības Tiesas definīciju dominējošs stāvoklis ir “uzņēmuma ekonomiskas varas stāvoklis, kas šim uzņēmumam dod iespēju kavēt efektīvas konkurences pastāvēšanu attiecīgajā tirgū un ļauj darboties lielā mērā neatkarīgi no konkurentiem, klientiem un, visbeidzot, patērētājiem”. To izvērtē visā iekšējā tirgū vai ievērojamā tā daļā.

Dominējošs stāvoklis pats par sevi nav ES konkurences tiesību pārkāpums, un dominējošiem uzņēmumiem gluži tāpat kā jebkurai citai uzņēmumam ir ļauts konkurēt, pamatojoties uz veikumu. Tomēr dominējošs stāvoklis uzliek uzņēmumam īpašu atbildību, proti, uzņēmumam ir jānodrošina, ka tas ar savu rīcību nekropļo konkurenci. Rīcība, kas tiktu uzskatīta par dominējošā stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, varētu būt, piemēram, cenu noteikšana zem izmaksu līmeņa (dempinga cenas), pārmērīgi augstu cenu noteikšana, tirgoto preču vai pakalpojumu sasaistīšana un komplektēšana, kā arī atteikšanās sadarboties ar atsevišķiem partneriem.

Turklāt jaunajā [Digitālo tirgu tiesību aktā](#) ir noteikti īpaši pienākumi tā dēvētajām vārtziņu tiešsaistes platformām. Tiklīdz Komisija nosaka vienībai vārtziņa statusu, tai būs jāievēro konkrēti pienākumi vai aizliegumi attiecībā uz konkrētu rīcību, kā paredzēts tiesību aktos (piemēram, pašlabvēlīga rīcība, konkrētu programmatūras produktu iepriekšēja instalēšana un sasaistīšana u. c.). Šie pienākumi papildina vispārējos konkurences noteikumus, kuri joprojām ir piemērojami.

C. Uzņēmumu apvienošanās kontrole

Saskaņā ar EK Apvienošanās Regulu [Nr. 139/2004](#) uzņēmumu koncentrācija, kas būtiski kaitētu efektīvai konkurencei visā iekšējā tirgū vai nozīmīgā tā daļā, it īpaši dominējoša stāvokļa radīšanas vai nostiprināšanas rezultātā, ir uzskatāma par neatbilstošu kopējam tirgum (2. panta 3. punkts). Ja uzņēmumu apvienošanās rezultātā izveidotais uzņēmums pārsniegtu noteiktas robežvērtības (tā dēvētā Kopienas mēroga koncentrācija), par plānoto apvienošanos ir jāinformē Komisija. Ja minētās robežvērtības netiek pārsniegtas, apvienošanos var pārbaudīt valsts konkurences iestādes. Noteikumi par uzņēmumu apvienošanās kontroli tieši tādā pašā mērā piemērojami arī ārpus ES reģistrētiem uzņēmumiem, ja tie veic uzņēmējdarbību iekšējā tirgū. Pārbaudē izvērtējamais faktors ir kontroles ieguve pār citu uzņēmumu (3. panta 1. punkts). Pēc izvērtējuma par apvienošanās paredzamo ietekmi uz konkurenci, Komisija to var apstiprināt vai noraidīt, vai piešķirt atļauju ar konkrētiem nosacījumiem un pienākumiem (8. pants). Turpmāka sistemātiska kontrole nav paredzēta, un iesaistīto uzņēmumu dekartelizācija nenotiek.

Pēc ilgstoša [pārskatīšanas](#) procesa, kas sākās 2014. gadā, Komisija [grozīja](#) Apvienošanās īstenošanas regulu un Paziņojumu par vienkāršoto procedūru, lai 2023. gada septembrī sāktu piemērot jaunus noteikumus.

D. Valsts atbalsta aizliegums (LESD 107. pants)

LESD 107. pantā ir noteikts vispārējs valsts atbalsta aizliegums, lai nepieļautu konkurences izkropļojumus iekšējā tirgū, ko varētu radīt selektīvu priekšrocību piešķiršana konkrētiem uzņēmumiem. Ir aizliegts jebkāds dalībvalstu tieši piešķirts atbalsts (piemēram, neatmaksājamas subsīdijas, aizdevumi ar izdevīgiem nosacījumiem, atbrīvojumi no nodokļiem un nodevām un kredītu garantijas) un līdzīgas priekšrocības.

LESD ir paredzēta iespēja piemērot dažus šā vispārējā aizlieguma izņēmumus, ja tos var pamatot ar konkrētiem vispārējiem politikas mērķiem, piemēram, cīņoties pret nopietniem ekonomikas traucējumiem vai pamatojoties uz Eiropas kopējām interesēm. Covid-19 pandēmijas laikā Komisija pieņēma [Valsts atbalsta pagaidu regulējumu](#), lai novērstu nopietnos ekonomikas traucējumus, ko radīja pandēmija. Šī regulējuma piemērošana jau ir [pārtraukta](#). 2022. gada martā, Komisija pieņēma [krīzes pagaidu regulējumu](#), kas kopš tā laika ir vēl [vairāk paplašināts](#), lai dalībvalstis varētu izmantot

valsts atbalsta noteikumos paredzēto elastību nolūkā atbalstīt ekonomiku, kas cietusi saistībā ar Krievijas iebrukumu Ukrainā. Pavisam nesen, 2023. gada martā, Komisija pagaidu regulējumu vēl vairāk pārveidoja par [krīzes un pārejas pagaidu regulējumu](#), pievienojot pasākumus, lai saskaņā ar [zaļā kursa industriālo plānu](#) veicinātu atbalsta pasākumus nozarēs, kas ir svarīgas pārejai uz neto nulles ekonomiku. Līdz ar to, pievienojot jaunus mērķus, ES konkurences politikas būtība pašlaik tiek būtiski mainīta, un to varētu uzskatīt par atkāpšanos no gadu desmitiem ilgas prakses.

Iepriekš līdzīgi pasākumi tika veikti [globālās finanšu krīzes kontekstā](#), lai nepieļautu to, ka atsevišķas finanšu iestādes bankrots varētu radīt ievērojamu negatīvu ietekmi uz visu finanšu sistēmu.

Dalībvalstīm ir jāievēro prasība paziņot Komisijai par plānotu valsts atbalstu, ja vien uz to neattiecas vispārējs grupu atbrīvojums (kā noteikts [Komisijas Grupu atbrīvojuma regulā attiecībā uz valsts atbalstu](#)) vai de minimis princips. Valsts atbalsta pasākumus var īstenot tikai tad, ja Komisija to ir atļāvusi. Tā jau ir paudusi viedokli, ka labvēlīgāka nodokļu režīma piemērošana konkrētiem uzņēmumiem dažās dalībvalstīs ir neatļauts valsts atbalsts. Komisijai ir pilnvaras atgūt noteikumiem neatbilstošu valsts atbalstu.

Kopš 2021. gada Komisija ir beigusi pārskatīt virkni dažādu ES valsts atbalsta politikas aspektu. Tas cita starpā ietver jaunās pamatnostādnes par valsts atbalstu klimatam, vides aizsardzībai un enerģētikai, pārskatīto [paziņojumu par valsts atbalsta noteikumiem attiecībā uz svarīgiem projektiem visas Eiropas interesēs](#) un [pārskatītās pamatnostādnes par valsts atbalstu, lai veicinātu riska finansējuma ieguldījumus](#).

E. Vispārējas tautsaimnieciskas nozīmes sabiedriskie pakalpojumi

Dažās dalībvalstīs atsevišķus būtiski nozīmīgus pakalpojumus (piemēram, elektroenerģijas nodrošināšanu, pasta un dzelzceļa transporta pakalpojumus) joprojām sniedz valsts uzņēmumi vai uzņēmumi, kurus kontrolē valsts iestādes. Šādi pakalpojumi uzskatāmi par *SGEI*, un uz tiem attiecas īpaši noteikumi, kas saistīti ar ES valsts atbalsta regulējumu. Arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 36. pantā ir atzīts, ka Savienības iedzīvotājiem ir nepieciešama *SGEI* pieejamība.

IZPILDES NODROŠINĀŠANA

ES konkurences noteikumu stingrai un efektīvai piemērošanai ir būtiska nozīme, lai nodrošinātu konkurences politikas mērķu sasniegšanu. Galvenā struktūra, kas atbildīga par šo noteikumu pareizas piemērošanas nodrošināšanu, ir Komisija, un tai ir plašas pārbaudes un izpildes pilnvaras. Tomēr ar [Padomes Regulu \(EK\) Nr. 1/2003](#) valstu pretmonopola iestādēm un tiesām tika piešķirta plašāka izpildes funkcija, ko nostiprināja [Direktīva \(ES\) 2019/1](#). Līmeņu koordināciju atbalsta [Eiropas Konkurences tīkls](#), ko veido valstu konkurences iestādes un Komisija.

Lai pastiprinātu preventīvo ietekmi pret aizliegtiem nolīgumiem (karteljiem un dominējoša stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu) un labāk aizsargātu patērētājus, pretmonopola politikas kontekstā 2014. gadā tika pieņemta [Direktīva par zaudējumu atlīdzināšanas prasībām](#). Tas atvieglo kaitējuma kompensācijas saņemšanas procesu.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Konkurences politikā Parlamenta svarīgākais uzdevums ir kontrolēt izpildinstitūciju. Konkurences komisārs vairākas reizes gadā uzstājas Parlamenta [Ekonomikas un monetārajā \(ECON\) komitejā](#), lai skaidrotu savu stratēģiju un apspriestu

konkrētus lēmumus. Konkurences tiesību aktu pieņemšanā Parlaments parasti iesaistās tikai apspriežu procedūras ietvaros. Tomēr parastā likumdošanas procedūra var tikt izmantota, piemēram, pieņemot iepriekš pieminētās direktīvas par zaudējumu atlīdzināšanas prasībām un par dalībvalstu konkurences iestāžu pilnvaru paplašināšanu.

Astotajā sasaukumā Parlamentā bija izveidota īpašā komiteja nodokļu nolēmumu un rakstura vai ietekmes ziņā līdzīgu pasākumu jautājumos (TAXE 1, TAXE 2 un TAXE 3), kura analizēja pasākumus, kas veikti, lai dalībvalstīs izvērtētu nodokļu nolēmumu saderīgumu ar valsts atbalsta noteikumiem, un iespēju vēl vairāk precizēt noteikumus par savstarpējo informācijas apmaiņu. 2020. gada septembrī tika izveidota [Nodokļu jautājumu \(FISC\) apakškomiteja](#), lai turpinātu šo darbu un nodrošinātu, ka Parlaments veicina taisnīgu nodokļu uzlikšanu valstu, ES un pasaules līmenī.

Parlaments turpina uzraudzīt konkurences politikas attīstību un Komisijas veikto darbu šajā jomā. [ECON komitejas īpaši izveidotā darba grupa](#), kas strādā ar konkurences politikas jautājumiem, un Parlamenta ikgadējās rezolūcijas par Komisijas gadskārtējo ziņojumu par konkurences politiku, nodrošina ieguldījumu politikā un palīdz izstrādāt Parlamenta viedokli par to, kā risināmi ES konkurences politikas uzdevumi.

Christian Scheinert
10/2023

2.6.13. POLITIKA ATTIECĪBĀ UZ FINANŠU PAKALPOJUMIEM

Pakalpojumu un kapitāla brīvas aprites kontekstā finanšu pakalpojumi ir būtisks elements ES centienos pabeigt iekšējā tirgus izveidi. Progress ir norisējis vairākos posmos: 1) valstu noteikto šķēršļu ienākšanai tirgū atcelšana (1957.–1973.); 2) valstu tiesību aktu un politikas nostādņu saskaņošana (1973.–1983.); 3) iekšējā tirgus izveides pabeigšana (1983.–1992.); 4) vienotās valūtas zonas izveide (1993.–2007.) un 5) globālā finanšu krīze un pēckrīzes reforma (sākot no 2007. gada).

JURIDISKAIS PAMATS

Juridiskais pamats ir paredzēts [Līguma par Eiropas Savienības darbību](#) 49. pantā (brīvība iedibināt uzņēmumus), 56. pantā (pakalpojumu sniegšanas brīvība), 63. pantā (kapitāla brīva aprīte) un 114. pantā (ar iekšējā tirgus izveidi un darbību saistīto normatīvo un administratīvo aktu tuvināšana).

SVARĪGĀKIE PASĀKUMI INTEGRĒTA ES FINANŠU TIRGUS IZVEIDES PABEIGŠANAI

A. Sākotnējie centieni likvidēt piekļuves šķēršļus (1957.–1973.)

Pirmie centieni integrēt dalībvalstu finanšu sistēmas bija balstīti uz principiem, kas paredz brīvību veikt uzņēmējdarbību un brīvību sniegt pakalpojumus, vajadzības gadījumā koordinējot tiesību aktus un politikas nostādnes. Ar 1957. gadā parakstīto Romas līgumu tika izveidots kopējais tirgus, likvidējot šķēršļus personu pārvietošanās brīvībai un pakalpojumu un kapitāla brīvai aprītei starp dalībvalstīm. Padome 1962. gadā pieņēma vispārējas programmas ierobežojumu atcelšanai attiecībā uz [pakalpojumu sniegšanas brīvību](#) un [brīvību iedibināt uzņēmumus](#).

B. Valstu tiesību aktu un politikas nostādņu saskaņošana (1973.–1983.);

Dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu saskaņošanas process sākās galvenokārt ar trim Padomes direktīvām: Pirmā nedzīvības apdrošināšanas direktīva (Direktīva 73/239/EEK) 1973. gadā, Pirmā banku direktīva (Direktīva 77/780/EEK) 1977. gadā un Pirmā dzīvības apdrošināšanas direktīva (Direktīva 79/267/EEK) 1979. gadā.

C. Iekšējā tirgus izveides pabeigšana (1983.–1992.)

Komisija 1985. gada jūnijā publicēja [Balto grāmatu](#), kurā bija precīzi izklāstīta programma un grafiks iekšējā tirgus izveidei līdz 1992. gada beigām. Tajā bija iekļauta atsevišķa sadaļa par finanšu pakalpojumiem. Ierosinātā saskaņošana balstījās uz vienotas banku licences, savstarpējas atzīšanas un izcelsmes valsts kontroles principiem. Ar [1987. gada Vienoto Eiropas aktu](#) Savienības tiesību aktos inkorporēja 1985. gada Baltajā grāmatā noteikto mērķi, ar ko noteica precīzu termiņu, līdz kuram jābūt pabeigtai iekšējā tirgus izveidei, proti, 1992. gada 31. decembrī.

D. Vienotās valūtas zonas izveide (1993.–2007.)

[Māstrihtas līgums](#), kas stājās spēkā 1993. gadā, paredzēja priekšnoteikumus vienotas Eiropas valūtas izveidei – euro (sākotnēji saukts par *ECU*). Komisija 1999. gada

maijā publicēja [finanšu pakalpojumu rīcības plānu](#), kurā bija iekļauti 42 likumdošanas un nelegislatīvi pasākumi, kurus bija jāpabeidz īstenot līdz 2004. gadam. Padome 2000. gada jūlijā izveidoja Aleksandra Lamfalisī (*Alexandre Lamfalussy*) vadīto Izcilu personu kolēģiju Eiropas vērtspapīru tirgu regulēšanai. [Kolēģijas galīgajā ziņojumā](#) tika noteikts, ka toreizējā ES institucionālā sistēma bija “pārāk lēna, pārāk stingra, sarežģīta un nepiemērota globālo finanšu tirgus pārmaiņu tempam”. Tā rezultātā tika uzsākta “[Lamfalisī procedūra](#)”, proti, četru līmeņu likumdošanas pieeja, ko sākotnēji izmantoja tikai likumdošanai vērtspapīru jomā, bet vēlāk attiecināja arī uz tiesību aktiem citās finanšu pakalpojumu jomās.

E. Globālā finanšu krīze un pēckrīzes reforma (sākot no 2007. gada)

Laiku pirms 2007. gada raksturoja pieaugoša finanšu tirgu integrācija un savstarpējā atkarība, turklāt ne tikai Eiropas Savienībā, bet arī globālā mērogā. Procedūra strauji apstājās līdz ar globālās finanšu krīzes iestāšanos 2007.–2008. gadā, radot ārkārtas nepieciešamību reformēt finanšu pakalpojumu nozari. Komisija ir ierosinājusi vairāk nekā 50 likumdošanas un ar likumdošanu nesaistītus pasākumus. Svarīgākie priekšlikumi ir saistīti ar ES pamatiniciatīvām, piemēram, Banku savienību un Kapitāla tirgu savienību. Pēckrīzes reformas panāca zināmu centralizācijas pakāpi un valstu atbildības nodošanu ES līmenim daudzos finanšu pakalpojumu regulēšanas un uzraudzības aspektos. Pēdējā laikā ES finanšu pakalpojumu politikas programmā atspoguļojas centieni risināt klimata pārmaiņu problēmu un attīstīt ilgtspējīgāku ekonomiku, kā arī risināt jaunas problēmas, kas saistītas ar digitālo pārveidi.

Ņemot vērā iespējamo kaitīgo ietekmi, starptautisko forumu loma noteikumu un standartu noteikšanā ievērojami palielinājās. Tādēļ tādi forumi un organizācijas kā, piemēram, G20, Finanšu stabilitātes padome, Bāzeles Banku uzraudzības komiteja (Bāzeles komiteja), Starptautiskā Apdrošināšanas uzraudzītāju asociācija un Starptautiskā vērtspapīru komisiju organizācija, tādējādi ieguva pieaugošu nozīmi attiecībā uz ES regulatoriem un uzraudzības iestādēm.

GALVENIE ES TIESĪBU AKTI FINANŠU PAKALPOJUMU JOMĀ

A. Banku nozare

Banku nozares tiesiskā regulējuma reforma bija galvenais pēckrīzes finanšu nozares tiesību aktu pārstrādes elements. Tas lika pamatus banku savienībai, kas pakāpeniski tika izveidota eurozonā. Banku nozares regulatīvā reforma ietvēra plašus pasākumus, ar ko nosaka: 1) stingrākas prudenciālās prasības bankām; 2) uzlabotu banku uzraudzības un neregulējuma struktūru; 3) noteikumus par grūtībās nonākušu banku pārvaldību un 4) uzlabotu noguldītāju aizsardzību. Šīs iniciatīvas kopā sauc par “vienoto noteikumu kopumu”.

1. Prudenciālās prasības bankām

Kapitāla prasību direktīva (KPD) ([2013/36/ES](#)) paredz noteikumus par piekļuvi kredītiestāžu un ieguldījumu sabiedrību darbībai, prudenciālo uzraudzību un banku pārvaldību. Kapitāla prasību regula (KPR) ([\(ES\) Nr. 575/2013](#)) nosaka minimālos standartus, lai nodrošinātu banku finanšu stabilitāti (piemēram, kapitāla prasības, likviditātes rezerves un kapitāla pietiekamības prasības). CRD/CRR regulējums tiek pastāvīgi atjaunināts, galvenokārt lai atspoguļotu Bāzeles komitejas un Finanšu stabilitātes padomes darba jaunākos rezultātus.

2. Uzlabota banku uzraudzības un noregulējuma struktūra

Kopš 2014. gada saskaņā ar vienoto uzraudzības mehānisma (VUM) regulu ([\(ES\) Nr. 1024/2013](#)) ECB ir centrālā prudenciālā uzraudzības iestāde lielām bankām eurozonā un dalībvalstīs, kas nav eurozonas dalībnieces, bet izvēlas pievienoties VUM. VUM papildina arī 2014. gadā pieņemtā Vienotajā noregulējuma mehānisma regula ([\(ES\) Nr. 806/2014](#)), kuras mērķis ir nodrošināt to banku bankrotu efektīvu pārvaldību, kuras ir daļa no VUM.

3. Noteikumi par grūtībās nonākušu banku pārvaldību

Arī 2014. gadā pieņemtās Banku atveseļošanas un noregulējuma direktīvas ([2014/59/ES](#)) mērķis ir novērst to, ka maksātnespējīgas bankas ir jāglābj ar nodokļu maksātāju naudu, un šajā nolūkā ar minēto direktīvu tika ieviests iekšējas rekapitalizācijas mehānisms, kas nodrošina, ka zaudējumus vispirms sedz bankas akcionāriem un kreditoriem. Tajā noteikts, ka dalībvalstīm ir jāizveido valsts noregulējuma fondi.

4. Uzlabota aizsardzība noguldītāju interesēs

Ņemot vērā finanšu krīzes svārstības, būtiska prioritāte bija nodrošināt pienācīgu aizsardzību iedzīvotāju noguldījumiem bankās. Pirmā reakcija bija minimālās summas palielināšana, līdz kurai bankas noguldījumi tiek garantēti bankas bankrota gadījumā. Tai sekoja aptverošāka toreizējās ļoti sadrumstalotās valstu noguldījumu garantijas shēmu sistēmas reforma, 2014. gadā pieņemot Direktīvas par noguldījumu garantiju sistēmām ([2014/49/ES](#)). 2015. gadā ierosinātā [Eiropas noguldījumu apdrošināšanas sistēma](#) līdz šim ir saskārusies ar politiskiem šķēršļiem gan Padomē, gan Parlamentā. Komisija 2023. gada aprīlī [pieņēma](#) tiesību aktu kopumu, lai reformētu banku krīzes pārvarēšanas un noguldījumu apdrošināšanas regulējumu.

B. Finanšu tirgi un tirgu infrastruktūra

1. Ieguldījumu pakalpojumi un tirdzniecības vietas

2004. gadā ar Finanšu instrumentu tirgu direktīvu (FITD I) ([2004/39/EK](#)) nosaka vienotus vērtspapīru tirdzniecības standartus, kuru mērķis ir veicināt konkurenci un uzlabot ieguldītāju aizsardzību. 2014. gadā tika pieņemta šīs direktīvas pārskatītā redakcija (FITD II) ([2014/65/ES](#)) un regula (*MiFIR*) ([\(ES\) Nr. 600/2014](#)), tā izveidojot jaunu tiesisko regulējumu. Ar šo regulējumu ir ieviesti vairāki jauni noteikumi patērētāju aizsardzības un tirgus pārredzamības uzlabošanai. Abas tika vairākkārt pārskatītas.

2. Atvasināto instrumentu līgumi un tīrvērtes iestādes

Atvasināto instrumentu līgumiem ir svarīga ekonomiska nozīme, taču tie ietver arī dažus riskus, kas tika uzsvērti finanšu krīzes laikā. 2012. gadā pieņemtā Regula par Eiropas tirgus infrastruktūru (ETIR) ([\(ES\) Nr. 648/2012](#)) paredz noteikumus attiecībā uz ārpusbiržas (OTC) atvasināto instrumentu līgumiem, centrālajiem darījumu partneriem (CDP vai tīrvērtes iestādes) un darījumu reģistriem. Tās mērķis ir uzturēt finanšu stabilitāti, mazināt sistēmisko risku un palielināt pārredzamību ārpusbiržas tirgū. Regula tiek regulāri pārskatīta un atjaunināta. CDP varētu apdraudēt finanšu stabilitāti, ja tie bankrotētu. Likumdevēji 2020. gada decembrī pieņēma CCP atveseļošanas un noregulējuma regulu ([\(ES\) 2021/23](#)), kuras mērķis ir nodrošināt atbilstošu instrumentu kopumu un nodrošināt pienācīgu noregulējumu krīzes situācijā.

3. Piekļuve kapitāla tirgus finansējumam

Pamatiniciatīvā par kapitāla tirgu savienības izveidi bija plānota ES vērtspapīru publiskā piedāvājuma regulējuma (t. i., sākotnējo publisko piedāvājumu) būtiska

pārskatīšana. 2003. gada Prospektu direktīvas, 2003/71/EK, kas aizstāta ar Regulu [\(ES\) 2017/1129](#) mērķis ir atvieglot mazāku uzņēmumu piekļuvi kapitāla tirgus finansējumam un uzlabot ieguldītājiem, jo īpaši privātajiem ieguldītājiem, sniedzamās informācijas kvalitāti un kvantitāti. Centieni uzlabot finansējuma iespējas mazākiem uzņēmumiem tika papildināti ar Eiropas Kolektīvās finansēšanas regulu [\(\(ES\)2020/1503\)](#), ko piemēro no 2021. gada novembra.

C. Apdrošināšana

Ar 2009. gadā pieņemto “Maksāspēja II” direktīvu [\(2009/138/EK\)](#) tika saskaņoti spēkā esošie noteikumi nedzīvības apdrošināšanas, dzīvības apdrošināšanas un pārapirošināšanas nozarēs. Direktīva paredz noteikumus attiecībā uz atļauju uzņēmējdarbības uzsākšanai, kapitāla prasībām, riska pārvaldību un tiešās apdrošināšanas un pārapirošināšanas sabiedrību uzraudzību. Maksāspējas II regulējums tika vairākkārt grozīts.

D. Maksājumu pakalpojumi

Ar otro Maksājumu pakalpojumu direktīvu [\(\(ES\) 2015/2366\)](#) atjaunināja ES maksājumu sistēmu, lai to pielāgotu jaunajai attīstībai digitālo maksājumu jomā. To sāka piemērot 2018. gada 13. janvārī. Ar šo direktīvu pastiprina drošības prasības attiecībā uz elektroniskajiem maksājumiem un patērētāju finanšu informācijas aizsardzību. Tas arī atver tirgu inovatīviem uzņēmējdarbības modeļiem (“atvērti banku pakalpojumi”) un ietver noteikumus par atļauju piešķiršanu maksājumu iestādēm un to uzraudzību.

E. Ilgtspējīgs finansējums

Finanšu sistēmai ir svarīga nozīme, atbalstot centienus pāriet uz videi nekaitīgāku, taisnīgāku un iekļaujošāku ekonomiku un sabiedrību. Ar 2018. gada marta [ilgtspējīga finansējuma rīcības plānu](#) tiek mēģināts pienācīgi ņemt vērā vides, sociālos un pārvaldības apsvērumus, pieņemot lēmumus par ieguldījumiem finanšu nozarē. Spēkā esošā tiesiskā regulējuma galvenie elementi ietver Kopīgo ES taksonomijas regulu [\(\(ES\) 2020/852\)](#), Ilgtspējības informācijas atklāšanas regulu [\(\(ES\) 2019/2088\)](#) un Regulu par ar ilgtspēju saistītu informācijas atklāšanu attiecībā uz etaloniem [\(\(ES\) 2019/2089\)](#). Tiek izstrādātas vēl citas iniciatīvas.

F. Digitālās finanses

Jauno tehnoloģiju izmantošana finansējumā (*FinTech*) ļauj paredzēt lielāku konkurenci un jaunus, efektīvākus vai izdevīgākus produktus un pakalpojumus. Tā arī rada sarežģījumus un problēmas regulatoriem un uzraudzības iestādēm. Komisija 2020. gada septembrī nāca klajā ar [digitālā finansējuma stratēģiju](#), kurai sekoja vairākas likumdošanas iniciatīvas. Konkrētāk, ar regulu par finanšu sektora digitālās darbības noturību (*DORA*) [\(\(ES\) 2022/2554\)](#) ir izveidota vienota sistēma, lai nodrošinātu, ka finanšu iestādes spēj mazināt un izturēt kiberriskus un citus ar IKT saistītus riskus, bet Regula par kryptoaktīvu tirgiem (*MiCA*) nosaka standartus kryptoaktīvu emisijai un saistīto pakalpojumu sniegšanai. Regula par izmēģinājuma režīmu tirgus infrastruktūrām, kuru pamatā ir sadalītās virsgrāmatas tehnoloģija [\(\(ES\) 2022/858\)](#), ir līdzīga “regulatīvajai smilškaitei”, t. i., nodrošina elastīgu regulatīvo vidi.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Kopš 1957. gada Romas Līguma līdz mūsdienām Parlamenta nozīme finanšu pakalpojumu jomas lēmumu pieņemšanā ir nemitīgi palielinājusies, un sākotnēji ierobežotā loma apspriežu procedūras ietvaros tagad mainījies, Parlamentam

kļūstot par Padomei līdzvērtīgu lēmēju, jo parastā likumdošanas procedūra tagad tiek izmantota daudzās politikas jomās.

Kā paredz Lamfalisi procedūra, ES finanšu pakalpojumu jomas tiesību aktu pieņemšanā un īstenošanā Parlaments kopā ar Padomi pieņem tiesību pamataktus (1. līmenis) saskaņā ar parasto likumdošanas procedūru (ES sekundārie tiesību akti). Parlamentam ir arī kontroles loma attiecībā uz 2. līmeņa īstenošanas pasākumu pieņemšanu.

Parlaments ir aktīvi iesaistījies vērienīgo likumdošanas projektu īstenošanā, lai izstrādātu ES tiesisko regulējumu finanšu nozarē. Parlamenta atbildīgā komiteja finanšu pakalpojumu jomas jautājumos ir [Ekonomikas un monetārā komiteja \(ECON\)](#).

Pēc pasaules finanšu krīzes uzliesmojuma Parlaments izveidoja Finanšu, ekonomikas un sociālās krīzes īpašo komiteju (*CRIS*). Īpašā komiteja darbojās no 2009. gada oktobra līdz 2011. gada jūlijam, un tās darbs [noslēdzās](#) ar Parlamenta [rezolūciju](#), kurā bija iekļauti vairāki ieteikumi par pasākumiem un iniciatīvām, kas jāīsteno, reaģējot uz krīzi.

Christian Scheinert
10/2023

2.6.14. EIROPAS FINANŠU UZRAUDZĪBAS SISTĒMA (EFUS)

Eiropas finanšu uzraudzības sistēma ir daudzpakāpju sistēma, kuru veido mikroprudenciālās un makroprudenciālās uzraudzības iestādes un kuras mērķis ir nodrošināt saskaņotu un konsekventu finanšu uzraudzību Eiropas Savienībā. Tās sastāvā ir Eiropas Sistēmisko risku kolēģija, trīs Eiropas uzraudzības iestādes (EBI, EVTI un EAAPI) un valstu uzraudzības iestādes. Eiropas Centrālā banka vienotā uzraudzības mehānisma (VUM) ietvaros ir banku uzraudzības iestāde lielākajām bankām.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 114. pants un 127. panta 6. punkts.

PRIEKŠVĒSTURE UN MĒRĶI

Uz finanšu nozari attiecas stingra regulatīvā un uzraudzības sistēma, kas izstrādāta, lai veicinātu finanšu stabilitāti un aizsargātu finanšu pakalpojumu klientus. ES regulās ir izklāstīti noteikumi un standarti, kuri finanšu iestādēm ir jāievēro. Uzraudzība ir pārraudzības process, kura uzdevums ir nodrošināt, ka finanšu iestādes pareizi piemēro minētos noteikumus un standartus. Cita starpā 2007.–2008. gada pasaules finanšu krīze radīja nepieciešamību uzlabot un nostiprināt Eiropas regulatīvo un uzraudzības sistēmu. Ņemot vērā Ž. Delarosjē vadītās ekspertu grupas [ziņojumā](#) iekļautos ieteikumus par Eiropas uzraudzības regulējuma stiprināšanu, 2010. gadā tika ieviesta Eiropas finanšu uzraudzības sistēma (EFUS), kas sāka darboties 2011. gada 1. janvārī. EFUS veido [Eiropas Sistēmisko risku kolēģija](#), trīs Eiropas uzraudzības iestādes (EUI), proti, [Eiropas Banku iestāde](#) (EBI), [Eiropas Vērtspapīru un tirgu iestāde](#) (EVTI) un [Eiropas Apdrošināšanas un aroda pensiju iestāde](#) (EAAPI), [EUI apvienotā komiteja](#) un valstu uzraudzības iestādes.

Galvenais EFUS mērķis ir nodrošināt finanšu sektorā piemērojamo noteikumu pienācīgu īstenošanu dalībvalstīs, lai saglabātu finanšu stabilitāti, veicinātu uzticēšanos un nodrošinātu patērētāju aizsardzību.

EFUS ir sistēma, kas apvieno mikroprudenciālo un makroprudenciālo uzraudzību. Galvenais mikroprudenciālās uzraudzības mērķis ir samazināt iespējamību, ka kāda no finanšu iestādēm varētu nonākt grūtībās, un ierobežot šādas maksātnespējas ietekmi. Makroprudenciālā uzraudzība attiecas uz visas finanšu sistēmas kā tādas pakļautību biežāk sastopamajiem riskiem un tās mērķis ir ierobežot finanšu sistēmas nonākšanu grūtībās, lai ekonomiku kopumā aizsargātu no ievērojamiem zaudējumiem reālā ražošanas apjoma izteiksmē.

2007.–2008. gada pasaules finanšu krīze parādīja, ka ES pirmskrīzes uzraudzības sistēmā pārāk liels uzsvars bija likts uz atsevišķu finanšu iestāžu uzraudzību un pārāk maz uzmanības bija pievērsts makroprudenciālajiem aspektiem. Tāpēc tika izveidota ESRK un tai tika uzticēta atbildība par ES finanšu sistēmas makroprudenciālo uzraudzību un sistēmiskā riska novēršanu un mazināšanu. Mikroprudenciālo uzraudzību veic EBI, EVTI un EAAPI katrā attiecīgajā finanšu pakalpojumu nozarē, proti, banku nozarē, kapitāla tirgos un apdrošināšanas nozarē. Starpnozaru un

horizontālos jautājumos visas trīs mikroprudenciālās uzraudzības iestādes sadarbojas apvienotajā komitejā.

SISTĒMA

A. Mikroprudenciālā uzraudzība

Eiropas Savienībā mikroprudenciālā uzraudzība ir daudzpakāpju sistēma, kurā iesaistītās iestādes ir nodalītas atkarībā no nozarēm, uz kurām tās attiecas (banku sektors, apdrošināšana un kapitāla tirgi), un atkarībā no uzraudzības un regulējuma līmeņiem (ES un valsts līmenis).

1. Eiropas uzraudzības iestādes (EUI)

EBI, EVTI un EAAPI ir ES aģentūras ar juridiskās personas statusu, un katru no tām pārstāv tās priekšsēdētājs. EUI ir jādarbības neatkarīgi un vienīgi visai ES kopīgās interesēs. Par savu darbību tās atskaitās Parlamentam un Padomei.

EUI galvenais mērķis, kā noteikts attiecīgajās to izveides regulās ("EUI regulas"), ir aizsargāt sabiedrības intereses, palīdzot nostiprināt finanšu sistēmas stabilitāti un efektivitāti.

EUI dod ieguldījumu vienota noteikumu kopuma izstrādē, sagatavojot divu veidu tehniskos standartus (regulatīvos tehniskos standartus un īstenošanas tehniskos standartus), kurus apstiprina Komisija (kā deleģētos aktus vai īstenošanas aktus). Uzraudzības konverģences uzlabošanas nolūkā tās izdod pamatnostādnes un ieteikumus un tām ir zināmas pilnvaras gadījumos, kad valstu uzraudzības iestādes pārkāpj ES tiesību aktus, ārkārtas situācijās un gadījumos, kad rodas domstarpības kompetento valsts iestāžu starpā.

Savā attiecīgajā darbības nozarē katrai EUI ir uzdots, apspriežoties ar ESRK, izstrādāt kritērijus sistēmiskā riska identificēšanai un kvantitatīvai noteikšanai un izstrādāt atbilstīgu stresa testu režīmu iestādēm, kas ietilpst tās darbības jomā. EUI arī ierosina un koordinē ES mēroga stresa testus, lai novērtētu finanšu tirgu dalībnieku noturību.

Visās trīs EUI Uzraudzības padome ir galvenā lēmējinstācija, kuras sastāvā ir priekšsēdētājs, katras dalībvalsts kompetentās uzraudzības iestādes vadītājs un pa vienam pārstāvim no Komisijas, Eiropas Centrālās bankas (ECB), ESRK un abām pārējām EUI).

a. Eiropas Banku iestāde (EBI)

Juridiskais pamats: Regula (ES) Nr. 1093/2010, ar ko izveido Eiropas Uzraudzības iestādi (Eiropas Banku iestādi), [kura grozīta ar turpmākiem tiesību aktiem](#).

EBI, kas sākotnēji atradās Londonā, 2019. gada jūnijā pārcēlās uz Parīzi. EBI pārziņā ir kredītiestādes, finanšu konglomerāti, ieguldījumu sabiedrības, maksājumu iestādes un e-naudas iestādes. Pēc 2019. gadā veiktās pārskatīšanas EBI tika arī uzticēts nepieļaut finanšu sistēmas izmantošanu nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai un terorisma finansēšanai.

b. Eiropas Apdrošināšanas un aroda pensiju iestāde (EAAPI)

Juridiskais pamats: Regula (ES) Nr. 1094/2010, ar ko izveido Eiropas Uzraudzības iestādi (Eiropas Apdrošināšanas un aroda pensiju iestādi), [kura grozīta ar turpmākiem tiesību aktiem](#).

EAAPI galvenā mītne atrodas Frankfurtē pie Mainas. Tās darbība galvenokārt attiecas uz apdrošināšanas un pārapirošināšanas uzņēmumiem, apdrošināšanas starpniekiem, finanšu konglomerātiem un arodpensijas kapitāla uzkrāšanas institūcijām (AKUI). Tā dod ieguldījumu vienoto noteikumu kopumā apdrošināšanas un aroda pensiju jomā galvenokārt ar "[Maksāspēja II](#)" un [AKUI](#) sistēmas starpniecību.

c. Eiropas Vērtspapīru un tirgu iestāde (ESMA)

Juridiskais pamats: Regula (ES) Nr. 1095/2010, ar ko izveido Eiropas Uzraudzības iestādi (Eiropas Vērtspapīru un tirgu iestādi), [kura grozīta ar turpmākiem tiesību aktiem](#).

EVTI atrodas Parīzē. Tās pārziņā ir kapitāla tirgi un to dalībnieki (biržas, tirgotāji, fondi u. c.). Eiropas Savienībā EVTI ir vienīgā, kas tieši pārrauga un atbild par kredītreitingu aģentūru un darījumu reģistru reģistrāciju un uzraudzību, kā arī sankciju piemērošanu tiem. Tā atbild arī par trešo valstu (t. i., valstu, kuras nav ES dalībvalstis) centrālo darījumu partneru un darījumu reģistru atzīšanu un trešo valstu kredītreitingu aģentūru sertifikāciju un apstiprināšanu.

2. Kopējās struktūras

Eiropas uzraudzības iestāžu apvienotā komiteja ([Apvienotā komiteja](#)) ir atbildīga par vispārēju un starpnozaru koordināciju ar mērķi nodrošināt uzraudzības konsekvenci. Tā ir atbildīga arī par strīdu izšķiršanu starp EUI pārnozaru jautājumos.

Apelācijas padome ir neatkarīga no visām trim EUI un ir atbildīga par to pušu pārsūdzībām, kuras ietekmējuši EUI lēmumi. Apelācijas padomes lēmumus var apstrīdēt Eiropas Savienības Tiesā.

3. Kompetentās valsts uzraudzības iestādes

Katra dalībvalsts izraugās savas kompetentās iestādes, kuras kļūst par daļu no EFUS un ir pārstāvētas EUI.

B. Makroprudenciālā uzraudzība – Eiropas Sistēmisko risku kolēģija (ESRK)

Juridiskais pamats: Regula (ES) Nr. 1092/2010 par Eiropas Savienības finanšu sistēmas makrouzraudzību un Eiropas Sistēmisko risku kolēģijas izveidošanu, [kura grozīta ar turpmākiem tiesību aktiem](#), un [Padomes Regula \(ES\) Nr. 1096/2010](#), ar kuru Eiropas Centrālajai bankai piešķir konkrētus uzdevumus saistībā ar Eiropas Sistēmisko risku kolēģijas darbību.

Makroprudenciālo uzraudzību ES līmenī īsteno ESRK. Tās uzdevums ir nepieļaut un mazināt sistēmiskus finanšu stabilitātes apdraudējumus, ņemot vērā makroekonomisko attīstību. To veido Valde, Koordinācijas komiteja, divas konsultatīvas struktūras (Konsultatīvā zinātniskā komiteja un Konsultatīvā speciālistu komiteja) un sekretariāts. ECB sniedz ESRK analītisku, statistisku, administratīvu un loģistikas atbalstu. ECB priekšsēdētājs ir arī ESRK priekšsēdētājs.

C. Sadarbība dažādos līmeņos

Finanšu tirgi ir sarežģīti, savstarpēji saistīti un arvien globalizētāki. Tāpēc ļoti svarīga ir gan ES, gan pasaules mēroga koordinācija un sadarbība starp uzraudzības iestādēm, kas atbild par dažādām struktūrām un nozarēm. Šajā sakarā EUI ir svarīga koordinējoša loma. Dažādās EFUS ietilpstošās struktūras koordinē savu darbību arī ar starptautiskām institūcijām, tostarp tādos uzraudzības forumos kā Starptautiskā Vērtspapīru komisiju organizācija (*IOSCO*), Finanšu stabilitātes padome (FSP) un

Starptautiskā Apdrošināšanas uzraudzītāju asociācija (*I/A/S*), kā arī ar trešo valstu uzraudzības iestādēm.

D. Uzraudzības sistēmas attīstība

2007.–2008. gada pasaules finanšu krīzes laikā un pēc tās kļuva skaidrs, ka eurozonā ir nepieciešama ciešāka banku uzraudzības integrācija. Tāpēc 2013. gadā tika izveidota ES [banku savienība](#), kura sāka darboties 2014. gada novembrī, ieviešot jaunus sistēmas elementus un dalībniekus. [Vienotais uzraudzības mehānisms](#) (VUM) kā viens no banku savienības galvenajiem balstiem ir īpaši svarīgs uzraudzības sistēmas elements.

Saskaņā ar [VUM izveides regulu](#) ECB ir banku uzraudzības iestāde lielākajām bankām (“nozīmīgas kredītiestādes”) eurozonas dalībvalstīs un visās dalībvalstīs, kas nav eurozonas dalībnieces, bet nolemj pievienoties. Šajā nolūkā ECB pārvaldības struktūra ir tikusi pielāgota, izveidojot Uzraudzības valdi. Saistībā ar šīs funkcijas izpildi ECB uzdevumi ietver atļauju izsniegšanu kredītiestāžu darbībai, atbilstības nodrošināšanu prudenciālajām un citām normatīvajām prasībām, kā arī uzraudzības pārbaužu veikšanu. Valstu banku uzraudzības iestādes turpina uzraudzīt pārējās bankas. Papildus šiem mikroprudenciālajiem uzdevumiem ECB ir arī makroprudenciāli uzdevumi un instrumenti to veikšanai. Lai nodrošinātu saskaņotu uzraudzību, ECB cieši sadarbojas ar citām valstu banku uzraudzības iestādēm VUM ietvaros un ar citām EFUS veidojošām iestādēm, jo īpaši EBI.

Turklāt bankām, uz kurām attiecas VUM, tika izveidots [vienotais noregulējuma mehānisms](#) (VNM), kas sāka darboties 2016. gadā. Vienotais noregulējuma mehānisms ļauj efektīvi pārvaldīt banku noregulējumu, izmantojot [Vienoto noregulējuma valdi](#) (VNV) un [vienoto noregulējuma fondu](#) (VNF), ko finansē banku nozare. Tā mērķis ir nodrošināt grūtībās nonākušu banku pienācīgu noregulējumu, radot pēc iespējas mazākas izmaksas nodokļu maksātājiem un reālajai ekonomikai.

Cenšoties izveidot ES kapitāla tirgu savienību un iekļaujoties plašākā pasākumu klāstā, EFUS satvara pārskatīšana 2019. gadā tika pabeigta, izdarot grozījumus EUI un ESRK izveides regulās. Grozījumu mērķis ir stiprināt gan EUI pilnvaras, pārvaldību un finansējumu, gan ESRK spēju pārraudzīt finanšu sistēmu un atklāt finanšu stabilitāti apdraudošus riskus, tostarp tādās jaunās jomās kā finanšu tehnoloģijas (*fintech*).

EUI darbību jaunākā [pārskatīšana](#) bija paredzēta 2020. gada [kapitāla tirgu savienības rīcības plānā](#) un tika pabeigta 2022. gada maijā. To veicot, tika ierosināts veikt mērķtiecīgus grozījumus, lai veicinātu uzraudzības konvergenci nozaru tiesību aktos, un turpināt pārdomu procesu par vēl citām jomām, ko, iespējams, varētu uzlabot.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlamentam kā vienam no likumdevējiem bija svarīga loma EFUS pamatā esošo tiesību aktu izstrādē. Turklāt Parlamentam ir kontroles funkcija attiecībā uz pasākumiem, kas pieņemti, pilnveidojot vienoto noteikumu kopumu, proti, deleģētajiem aktiem (tostarp regulatīvajiem tehniskajiem standartiem) un īstenošanas aktiem (tostarp īstenošanas tehniskajiem standartiem). EUI priekšsēdētāji un izpilddirektori ir jāapstiprina Parlamentam. Parlamentam ir arī plašas tiesības uz informāciju – piemēram, tiesības saņemt EUI gada darba programmu, daudzgadu darba programmu un gada darbības pārskatus. Turklāt Parlaments no EUI var pieprasīt atzinumus. Tas arī katru gadu balso par to, vai sniegt EUI budžeta izpildes apstiprinājumu.

Parlaments un ECB ir arī noslēguši [iestāžu nolīgumu \(2013/694/ES\)](#), lai nodrošinātu [pārskatatbildību](#) un pārraudzītu uzdevumus, kas ECB uzticēti saistībā ar VUM. Parlaments ir tas, kas lemj par ECB izvirzītā attiecīgi Uzraudzības valdes priekšsēdētāja un priekšsēdētāja vietnieka amata kandidāta apstiprināšanu, balsojot Ekonomikas un monetārajā komitejā (ECON komitejā) un plenārsēdē. Papildus tam Uzraudzības valdes priekšsēdētājs regulāri piedalās [uzklausīšanās](#) un viedokļu apmaiņās ar EP deputātiem, lai iepazīstinātu ar ECB [gada pārskatu](#) par uzraudzības darbību un paskaidrotu, kā ECB veic savus uzraudzības uzdevumus, kā arī atbild uz EP deputātu jautājumiem.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Ekonomikas un monetārās komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christian Scheinert
10/2023

